

J. Striebeck delin. et sculps. Argent.

IO. GOTTL. HEINECCI ICti

CONS. AVLAE REGIAE PRVSS. ET IN ILL. VIADRINA PAND. ET PHIL. RAT. ET MOR. PROF. P. ORD.

ANTIQVITATVM ROMANARVM IVRISPRVDENTIAM ILLVSTRANTIVM SYNTAGMA

SECVNDVM ORDINEM

INSTITVTIONVM IVSTINIANI

DIGESTVM

IN QVO MVLTA IVRIS ROMANI ATQVE AVCTORVM VETERVM LOCA EXPLICANTVR ATQVE ILLVSTRANTVR.

Editio quarta auctior & emendatior.

ARGENTORATI.

Sumptibus IO. REINHOLDI DVLSSECKERI.

M DCC XXXIV.

ILLVSTRISSIMO ATQVE
EXCELLENTISSIMO

DOMINO
LVDOVICO
OTTONI

NOBILI DOMINO

DE PLOTHO,

POTENTISSIMI PRVSSORVM REGIS IN SANCTIORE CONSILIO ADMINISTRO, ET SVPREMORVM TRIBVNALIVM PRAESIDI

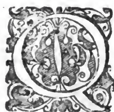
DYNASTAE IN PARÈY, GERBSTAED, REESEN, GVTTER ET ILENBVRG,

PATRONO LITTERARVM LITTERATORVMQVE COMMVNI.

S. P.

ILLVSTRISSIME VIR.

Vem libellum, ante hoc decennium primum in lucem prodeuntem, Viro Illuſtriſſimo, MARQVARDO LVDOVICO

DE PRINZEN, more maiorum consecraveram, eum nunc, tertium prælo exeuntem, non alii me debere arbitratus sum, quam TIBI, quem insignis non minus rerum scientia, quam natalium ac munerum splendor omnibus mei ordinis hominibus venerabilem reddit. Non potui sane ego, quum ex Belgio evocatus in hanc provinciam venissem, TVOque conspectu ac colloquio coepissem frui, quin vel maxime mirarer incredibilem illam, quam TIBI peperisti, non modo rerum civilium, sed & omnis elegantioris litteraturae notitiam, bibliothecam omni librorum rarissimorum genere instructissimam, ipsam denique Domum TVAM, commune tot provinciarum oraculum, ad quam non modo cives litibus impliciti, rerumque suarum incerti, verum etiam

etiam litterarum paullo ſtudioſiores omnes quotidie confluunt, nec vnquam inde redeunt, niſi laetiores. Sane, ſi recte olim iudicavit PLINIVS, eſſe hanc ſapientiae pulcherrimam partem, agere negotia publica, cognoſcere, iudicare, promere atque exercere iuſtitiam, quaeque noſtri ordinis homines docere oportet, in vſu habere: nemo, vt opinor, facile dubitaverit, quin TV, VIR ILLVSTRISSIME, id, quod in maſcula illa ac civili ſapientia ſummum eſt, iampridem fueris adſequutus. Quibus cauſſis communibus, quae bonos omnes in TVI admirationem rapiunt, quum & propriae accedant, inuſitata nimirum, qua ſtudia mea qualiacumque proſequeris, benevolentia, Muſasque meas a malevolorum inſultibus

tuendi ſtudium: occaſionem hanc mihi non praetermittendam eſſe putavi, hoc qualecumque meae in TE venerationis monimentum ſtatuendi, concipiendique ſimul voti, vt Deus TE vtriusque reipublicae bono in multos annos ſoſpitem ſervet atque incolumem! Id enim eſt, quod a Deo immortali precibus ardentiſſimis quotidie efflagitat

ILLVSTRISSIMO
NOMINI TVO

devotiſſimus
Io. Gottl. Heineccius IC.

PRAEFA-

PRAEFATIO NOVA

LECTORI BENEVOLO

S. P.

PRaeter ea, quae olim huic libello verbosius praefatus sum, iam quoque sunt, LECTOR, quae paucis te volo. Qua occasione ille mihi olim subitanea veluti opera natus sit, ex vetere praefatione, si memineris, didicisti. Fata tunc illi longe alia, quam quae expertus est, ominabar. Non dubitabam enim, quin,

quum plerique alieno ab his ſtudiis animo eſſe ſoleant, libellus non niſi meis, quibus illum deſtinaveram, auditoribus vtilitatem aliquam adlaturus, adeoque extra academiae in qua tunc publice docendi munere fungebar, Halenſis pomoeria non multum conſequuturus eſſet celebritatis. Enimvero aliter accidit, ac quidem exiſtimaveram. Vix enim praelo exierat opuſculum, quum & exteri in ephemeridibus publicis inſtitutum meum probarent, & ipſum libellum commendarent vnice. Fuerunt etiam qui ſe eo non parum adiutos eſſe, litteris ad me datis, ſignificarent. Fuerunt, qui illum in hac ac exteris academiis, publice enarrarent, ſuisque illuſtrarent interpretationibus. Fuerunt denique, vt fit, qui in libellis & ſchedis ſuis, mea, vel ſuppreſſo auctoris nomine, exſcriberent, vel cum honoris praefatione citarent, vel naevos quosdam, ſive veros, ſive ſibi ita viſos, candide indicarent; quibus ego me magis obſtrictum fateor, quam illis, qui mihi laudes, quas non agnoſco, admetiri non dubitarunt. Inter haec omnia libelli

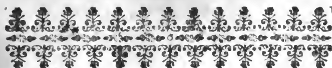
belli exemplaria paucos intra annos distracta sunt, meque iam monet bibliopola, in quem, dissipato bibliopolio novo, ius vendendi opusculum, translatum est, vt si quid in scriniis esset, quod addendum putem, id secum communicare non dubitem, ast ita tamen componam rationes, vt forma libri non multum immutetur. Statim ergo sub incudem illum revocavi, & nihil feci reliqui, vt multo concinnior emendatiorque prodiret in lucem. Quid praestiterim, paucis accipe. Naevos, qui vel operarum incuria vel culpa mea, quamvis levissima, priori editioni haeserunt, severissima cura sustuli; Auctorum loca accuratissime citavi: quaedam non satis firmata, novis nunc testimoniis stabilivi: Adieci hinc inde observationes, quae deesse videbantur: quibusdam, de quibus amplius deliberandum censui, induxi lituram. Mutavi etiam nonnunquam sententiam, a nemine monitus, & solo veritatis studio, quod rebus omnibus anteferre soleo, adductus. Quaedam amicorum, doctorumque virorum monitu correxi, si quando eos

eos acu tetigisse deprehendi. Numquam enim mihi adeo placui, vt humani quidquam a me alienum ducerem. Denique quum a quibusdam non ex merito vellicari me animadverterem, operam etiam dedi, vt mea vindicarem modeste. Exemplo esse poterunt, quae contra Virum Clarissimum, B. BRANCHV, iureconsultum Lugdunensem disputavi. Bis me vir doctus erroris postulavit in elaboratissimis, quas evulgat, observationibus iuris. Sed vtroque loco eum non errorem deprehendisse, sed coniecturam coniecturae oppofuisse animadverti, & quidem parum verosimilem verosimillimae. Vnde quum non liceret mihi esse tam beato, vt ab eo proficerem, committendum mihi haut putavi, vt errasse me faterer, vbi ipse errori propior videbatur. Denique, ne id ignores, indicem auxi quam maxime, insertis iis, quae in nova hac editione accesserunt. Ita vere adfirmare possum, auctiorem emendatioremque proditurum esse libellum, si is, qui emendationi plagularum impressarum praefuerit, tantum industriae attulerit,

tulerit, quantum ego ad illius recognitionem attuli. Diligentiam enim operarum, quamvis exactiſſimam a bibliopola, viro integerrimo, ſtipulatus ſim, ipſae praeſtare nequeo, plus quam centum milliaribus Argentorato remotus. Haec ſunt, quae ſcire te volui, LECTOR, antequam te ipſius libri lectioni dares. Tu lucubratione, quam in tui gratiam ſuſtinui, vtere, fruere, & mihi, tua cauſa omnia volenti, & antiquitates Germanici iuris multo maiore ſtudio adornanti, & brevi eidem praelo commiſſuro, fave. Halae Kal. Sextil. cIↃ IↃ CCXXIII. Haec ante biennium. Iam ſcito, iterum diſtractis exemplaribus, me denuo libellum recognoviſſe, emendaſſe, nihilque feciſſe reliqui, vt prodiret & auctior & emaculatior. Eſt hoc ſtudium huiusmodi, vt quotidie aliquid obſerves: nec quisquam tam bene ſubducta ad ſcribendum ratione eſt, quin res, aetas, vſus ſemper aliquid adportet novi, aliquid moneat, vt illa, quae te ſcire credideras, neſcias, & quae tibi putaras prima, in experiundo repudies. Quod & mihi, quoties mea relego, evenit,

evenietque

evenietque fortaſſis & in poſterum, ſi me vivo libellus quartum praela exercuerit. Sed haec Deo curae erunt, cui TE, LECTOR, aeque ac me ipſum meaque omnia commendo. Franequerae Friſiorum x. Kal. Febr. cIↃ IↃcc xxvi.

PRAEFATIO

PRIORI EDITIONI PRAEMISSA

LECTORI BENEVOLO

S. P. D.

IO. GOTTL. HEINECCIVS. IC.

QVantum vtilitatis in iurisprudentia noſtra antiquitatum Romanarum adferat notitia, nemo, niſi qui nunquam eſt hiſce ſacris initiatus, ignorat. Equidem iam eo tempore, quo adhuc florebant res Romanae, vix quisquam praeclarum iureconſulti nomen tueri videbatur, qui erat ab hoc inſigni praeſtantiſſimoque praeſidio deſtitutus. *Plurima erat, teſte* CICERONE, (a) *in omni iure civili antiquitatis effigies, & priſca verborum vetuſtas, & actionum genera quaedam, quae maiorum conſuetudinem, vitamque declarabant.* Haec vero omnia quis

)( )(quaeſo

(a) CIC. *de Orat.* I, 43.

(b)

quaeso intelligat, nisi qui interiorē sibi antiquitatis scientiam comparaverit? Hinc in maxima plerumque ac praecipua veterum iureconsultorum laude ponebatur accuratior antiquitatum notitia, PLINIVS, (*b*) ARISTONEM iureconsultum laudaturus, nihil in eo magis, quam illam prisci moris peritiam, admiratur. *Quam peritus*, inquit, *ille & privati iuris & publici? Quantum rerum, quantum exemplorum, quantum* ANTIQVITATIS *tenet? Nihil est, quod discere velis, quod ille docere non possit. Mihi certe, quoties aliquid abditum quaero, instar thesauri est.* Idem reconditarum litterarum praesidium etiam in ANTISTIO LABEONE celebrat GELLIVS, (*c*) ex quo discimus, *nihil eum ratum pensumque habuisse, nisi quod iustum sanctumque esse, in Romanis* ANTIQVITATIBVS *legisset.* Quum ergo iam ii iureconsulti, qui florentem viderant rempublicam, hoc praesidio carere haut posse viderentur: quid de nostris dicamus temporibus, quibus ita extincta est Romana respublica, nullum vt exstet, nisi in hominum memoria, veteris illius formae vestigium? Aliae hodie sunt consuetudines, alia religio, alii magistratus, alia iudicia, alia denique imperiorum & rerum publicarum facies. Et tamen peregrinis adstricti legibus vivimus, easque interpretari & obvenientibus hodie negotiis adplicare iubemur. Quis hoc praestiterit, nisi qui impressam animo circumferat veteris illius Ro-

(*b*) PLIN. *Epist.* I, 22.
(*c*) GELL. *Noct. Att.* XIII, 12.

(*d*)

Romanae reipublicae effigiem, &, vt IVSTINIANVS (*d*) alicubi monet, *nihil* ANTIQVITATIS *penitus ignoret?*

Equidem ſi cui hoc dubium videbitur, eum ego ad Gloſſatores remittam, ad illud, inquam, hominum genus, cui, exſtincto litterarum lumine, tantum ſtatuebatur pretii, vt quaſi Atlantis humeris coelum, ita eorum auctoritate iurisprudentiae dignitas videretur ſuſtineri. Quid enim aliud eminentiſſima illa ingenia in tot ridiculos ac paene pueriles errores abripuit, quam antiquitatum Romanarum omnisque politioris litteraturae ignorantia? Fieri enim profecto haut poterat, *quin homines, eius reipublicae ignari, cuius leges & iura tractabant, tamquam illuni nocte ſine lumine oberrantes, ſaepe offenderent, ſaepe laberentur, ſaepe quovis potius, quam quo inſtituerant, pervenirent*, vt eleganter ait M. ANT. MVRETVS. (*e*) Non pudebat ergo tum legi *Fuſiae Caniniae* a *canina* invidia; (*f*) legi *Hortenſiae* a neſcio quo *Rege Hortenſio*; (*g*) *calatis*

)( )(2

(*d*) *Princ. Inſt. de teſtam. ordin.*

(*e*) MVRET. *Part. I. Orat. XVII.*

(*f*) Gloſſa *ad princ. Inſt. de Lege Fuſ. Can. toll. edit. antiquiſſ. ex ſaeculo XV.* Quam legem Fuſiam Caniniam ſorte a quodam, qui Caninius nominabatur, inductam; vt in publiciana dicitur inſt. de *actionibus* §. *aliae.* Nam canis ſervabat naturam, qui ſtat in palea, qui nec ſibi poteſt habere paleam, nec alii permittit accipere. Sic nec ſibi poterat tenere ſervos, quod moriebatur; nec libertatem patiebatur iis dari. Vnde merito *caninia* dicitur, vt ſit conſequens nomen rei.

(*g*) Gloſſa *ad* §. 6. *Inſt. de Iure nat. gent. & civ.* Sed hoc ſublatum eſt per legem, latam ab Hortenſio Rege (*h*)

tis Comitiis a Graeco καλὸς; (*h*) quartae *Falcidiae* a *defalcando*; (*i*) & libertis *orcinis* a nescio quo Graeco *orcos*, quod *rectum* significet, (*k*) nomina arcessere. Neque religio tum erat, ea quae de antiqua in ius vocatione in iure Romano repererant, ad hodiernam citationem; & quae de albis praetorum legerant, ad edicta iudicum nostrorum referre. Quin, ne quid deesset ineptiarum, ex veteribus istis praesidibus & praefectis praetorio imperii nostri principes atque electores derivare haut dubitabant. Quas ridiculas interpretationes ex crassa antiquitatum Romanarum interiorisque litteraturae ignorantia subnatas quum posteri, nugis istis tamquam glebae adscripti, tantum non consecrarent: tantus sensim succrevit errorum gravissimorum proventus, vt exstirpando huic luxurianti lolio ne eminentissimorum quidem iureconsultorum sufficeret diligentia.

Enimuero, condonandum id forsan fuerit magis illis, qui tam infelici saeculo adoleverant, ingeniis. Illud vix ferendum, quod in felici illa temporum reparatione, quum vbique ferverent elegantiorum litterarum studia, non de-

(*h*) Glossa *ad princ. Inst. de testam. ord. Calatis*, id est bonis initiis vel conventibus, καλὸς enim bonum interpretatur.

(*i*) Glossa *ad princ. Inst. de Lege Facid.* Falcidia sic dicta, quod vt falx foenum, sic & lex legata resecat.

(*k*) Glossa *ad* §. 3. *Inst. de sing. reb. per fideicom. rel.* Orcinus sic dictus ab orco, quod est rectum, vnde orcinus, id est, directe manumissus, vel ab orco id est capio.

(*l*)

deessent, qui in illa glossatorum barbarie quaererent delicias, frugeque reperta, glande tamen vesci mallent. Nemo ignorat, quantum in iurisprudentia repurganda illustrandaque desudaverint praestantissima superiorum temporum ingenia, ALCIATI, BVDAEI, CVIACII, BALDVINI, HOTOMANI, CHARONDAE, CONTII, BRISSONII, FABRI, AVGVSTINI, GIPHANII, PITHOEI, RAEVARDI, RITTERSHVSII, qui omnes cum iuris peritia admirabilem quamdam atque inusitatam antiquitatis notitiam coniunxerant: sed eorum tamen labores adeo sorduerunt plerisque, vt vir quidam doctissimus, qui Balduini opera coniunctim edere instituerat, non reperiret, qui sumtus facere sustineret. Si qui etiam, eorum excitati exemplo, eamdem docendi rationem sequerentur in academiis, iis publico expositis odio, barbaroque *humanistarum* nomine traductis, tantum non aqua & igni interdicebatur (*l*). Certatim ergo tum iuvenes in Italiam, tamquam ad iurisprudentiae mercatum quemdam confluebant, audituri ibi iureconsultos *magistraliter*, si Deo placet, docentes, (*m*) & redituri inde rabulae haut postremi, confidentes, acres, contentiosi, & quod palmarium tum videbatur, multarum legum, sibi non intellectarum principia vno spiritu citare gnarissimi.

(*l*) Exemplum est in MELCH. von OSSEN. Testamento *Part. II. cap. VIII.* §. 2. *p.* 385. & §. 14. *p.* 403.

(*m*) Magistralem hanc docendi methodum luculenter ex Pancirolli de *Clar. leg. Interpr II, 6. exponit.* THOMAS. *ad Melch. de Ossen. Testam. p.* 398. (*n*)

Verum suppuduit demum iureconsultos tantae barbariei, Deus que hanc eis mentem dedit, vt cum illo legum studio praeter accuratiorem ratiocinandi artem aliaque praesidia, etiam antiquitatum inprimis Romanarum peritiam coniungerent. Viderunt postrema haec saecula iureconsultos humanissimos. MERILLOS, GROTIOS, GOTHOFREDOS, AVERANIOS, VINNIOS, FREHEROS, HERALDOS, OISELIOS, BRVMMEROS, MENAGIOS, HVBEROS, SPANHEMIOS, BYNCKERSHOEKIOS, NOODIOS, SCHVLTINGIOS, qui nihil fecerunt reliqui, vt legibus ex ipsa status Romani veterumque rituum contemplatione lucem suffunderent. Sed plerique tamen duntaxat singularia quaedam iuris nostri capita illustranda susceperunt, nemoque adhuc, quantum memini, extitit, qui per omnes iuris partes eundo hoc antiquitatis iter, vt CICERO (n) vocat, confecerit. Equidem IACOBVM GOTHOFREDVM iustum antiquitatum iuridicarum corpus meditatum esse, auctor est MORHOFIVS, (o) id quod, si vidisset lucem, tamquam Phidiae aliquod signum omnium procul dubio cordatiorum admirationem meruisset. Verum inviderunt nobis fata tam luculentum opus, neque quisquam adhuc in tanti viri labores successit.

Quum

(n) CIC. *de Orat.* I, 60.
(o) MORHOF. *Polyhist. Tom. III. Lib. VI. Sect. III. §. XI. p.* 83.

(p)

Quum vero & ego, quantum vtilitatis haec antiquitatum notitia iuris Romani cultoribus adferat, experiundo didicissem, & olim ita ferente studiorum meorum ratione, in pervolvendis melioris aetatis auctoribus indagandisque antiquitatibus haut parum insumsissem operae: facile a me impetravi, vt hac re cupidae legum iuventutis studia pro virili mea parte iuvare anniterer. Eo consilio superiore aestate in publicis, quas indixeram, praelectionibus ad singulos Institutionum titulos ea explicavi, quae ex antiquitatibus ad intelligendam illam iuris materiam observanda videbantur. Quum vero, auditorum memoriae consulturus, brevissimis, quantum licebat, positionibus omnia conclusissem: dignae illae quibusdam visae sunt, quas revocarem sub limam, & publicae luci exponerem. Et inde subnatum mihi est hoc antiquitatum Romanarum, quod nunc publici iuris facio, syntagma, interioris iurisprudentiae studiosis non ingratum, vt spero, futurum. Equidem & in antiquitatum studio suavis nonnumquam latet insania. Non desunt hodienum, Damasippi illius similes de quo HORATIVS:

Insanit veteres statuas Damasippus emendo.

Non desunt, qui Protei baculum, aut Epicteti fictilem lucernam talentis coemerent, dummodo essent qui decipere vellent. Sed hos ego ho-

)( )(4

(p) HORAT. Serm. II. 3. v. 64.

homines ſuaviter rideo, & ſi recte ab HENR. STEPHANO(*q*) obſervatum Graecos olim ſimplices homines ἀρχαίους & ἀρχαϊκοὺς; ſtultos vero κρόνους κρονίους, κρονολήρους, & βεκκεσελήνους vocaſſe: nulli mihi magis hoc nomen mereri videntur, quam qui antiquitatis quisquilias auro mercantur. Numquam mihi placuit antiquitatis ſtudium, niſi quod ſublimioribus ſcientiis lumen praeferret. Non ergo vulgaria ac trita hic quaeres- non λεπτολογίας illas, quas plerumque in antiquitatum ſcriptoribus rident, quotquot ſunt cordatiores erudîti. Non hic de veterum calceis, non de eorumdem tricliniis, epulis, ianuis, ludis, haſtis, tibiis, coronis, larvis, thermis, torquibus, lucernis agitur: (cui enim non dictus Hylas?) ſed de iis, quae ad ſtatum reipublicae Romanae, ad legum origines & rationes, ad ritus formulas & ſollemnia populi Romani verba, ipſumque veterum iudiciorum ordinem pertinent, ſine quibus intelligi haut poſſunt leges Romanorum. In conſilium vbique adhibui auctores praeſtantiſſimos quos omnes ipſe evolvi, &, quantum licuit, bona fide citavi. In prioribus titulis multum me fateor profeciſſe ex illuſtris THOMASII diſſertationibus, quibus inſtitutiones illuſtrare coepit, (*r*) quae ſi omnes vidiſſent lucem, ſuperſedere potuiſſem hiſce lucubrationibus. Multum quoque adiumenti mihi attulerunt

(*q*) HENR. STEPH. Apolog. Herodot.

(*r*) *De vſu practico Inſtitutionum*, in quibus tamen adhuc non longius, quam ad *Lib. I. Tit. XII.* progreſſus eſt.

lerunt aeterna CVIACII, HOTTOMANORVM, BRISSONII, BALDVINI, PET. FABRI, BRVMMERI, M. VERTRANII, MAVRI, SIGONII, SALMASII, IO. FR. GRONOVII, EZ. SPANHEMII, MENAGII, NOODII, BYNCKERSHOECKII, PERIZONII, HVBERORVM, BVRMANNI, SCHVLTINGII, aliorumque doctiſſimorum virorum opera, quae diurna nocturnaque verſavi manu. Legem tamen hanc ego mihimet ipſe dixi, vt ſemper ad fontes recurrerem: eaque re factum eſt, vt haut pauca obſervarem, quae aliis in mentem haud veniſſe arbitror. Quum vero in praelectionibus, quarum memini, publicis ordinem Inſtitutionum ſequutus eſſem: nolui poſtea ab eodem recedere, ſed eumdem in toto opuſculo ſervandum exiſtimavi, ea tamen lege, vt potiores, quae in pandectis occurrunt, materias iuſto loco atque ordine insererem, multaque, quae in vtrisque deſiderantur, hinc inde ſupplerem. Sic quum verbi cauſſa diſtinctiones perſonarum omnes neque in Inſtitutionibus, neque in latiore Digeſtorum opere explicatae ſint: de illis accuratiſſime egi in adpendice libri primi, vbi in ſimul dedi operam, vt quae a CAR. SIGONIO in libris *de antiquo iure civium Rom. Italiae & provinciarum*, vt & EZECH. SPANHEMIO in *Orbe Romano* paullo prolixius traduntur, tanquam in nucleo exhiberem. Eadem cura & diviſionem illam *rerum mancipi & nec mancipi*, de qua altum eſt in iure noſtro ſilentium, expoſui *Libro II. Tit. I.* Multa quoque

)( )(5 dicta

dicta invenies de iurisdictione & imperio, de ordine iudiciorum, de feriis & dilationibus, de edendo, poſtulando, procuratoribus, de iure dotium divortiis, aliisque iuris capitibus, quae ſicco pede in Inſtitutionibus praetereunda putavit TRIBONIANVS. Vt paucis dicam, ita in hoc opere verſatus ſum, vt liceat mihi fructum vberrimum ad conſcientiam meam referre. Illud vnum doleo, inter concatenatos labores non licuiſſe mihi eſſe tam felici, vt paullo ſeveriore lima menda omnia tollerem. Ea TV, LECTOR BENEVOLE, tantisper aequo animo feras, rogo, dum in calce poſterioris partis indicem eorum, in quibus operae aberrarunt, confecero. Interim fruere his, & ANTIQVITATES GERMANICAS, quae ad illuſtrandum ius Germanicum hodiernum faciunt, & quas ego iam a plurimis annis perpolivi, eadem methodo expoſitas, brevi, ſi Deo viſum fuerit, exſpecta. VALE. Ex Academia Fridericiana, ipſis KAL. SEPT. cIↄIↄccxviii.

INDEX

INDEX

TITVLORVM PARTIS I.

ET MATERIARVM QVAE IN ILLIS TRACTANTVR.

LIB. I.

AD PROOEM: *de variis iuris Romani collectionibus differitur.*

Ad TIT. I. de iuſtitia & iure, agitur *de iureconſultorum veterum philoſophia, & aemulatione cum philoſophis.*

Ad TIT. II. de iure Nat. gent. & civili, agitur *de ritu ferendi leges & plebiſcita, vt & de SC. de Praetorum & Aedilium edictis, de iureconſultorum origine & reſponſis, de conſtitutionibus principum, aliis.*

Ad TIT. III. de iure perſonarum, agitur, *de ſervorum Romanorum conditione & variis generibus.*

Ad TIT. IV. & V. de ingenuis & libertinis, agitur *de variis manumittendi ritibus, de libertinorum conditione, variis generibus, inſignibus.*

Ad TIT. VI. qui & quibus ex cauſis manum. non poſſunt, agitur *de legis Aeliae Sentiae origine, ratione, variis capitibus, & abrogatione.*

Ad

Ad TIT. VII. de Lege Fuſ. Canin. tollenda agitur *de huius legis origine, ratione, materia, abrogatione.*

Ad TIT. VIII. de his, qui ſui vel alieni iuris ſunt, agitur *de Dominorum poteſtate & crudelitate in ſervos & variis legibus, quibus illa coercita.*

Ad TIT. IX. de patria poteſtate agitur de antiqua patrum poteſtate in liberos, veluti *de iure vitae & necis, de trina venundatione liberorum, de iudiciis domeſticis, de acquaeſtu per liberos, & quid in his omnibus ſenſim mutatum ſit.*

Ad TIT. X. de nuptiis, agitur de variis ritibus *nuptiarum, veluti confarreatione, coemtione, vſu, eorumque effectibus, vt & de nuptiarum requiſitis.*

APPENDIX de legitimatione, *in ſpuriorum conditionem, originem legitimationis variaque eius genera inquirit, vbi & de curiae datione.*

Ad TIT. XI. de adoptionibus, *de variis adoptionis generibus, & ritibus in ea adhibitis diſſeritur.*

Ad TIT. XII. quibus modis patr. pot. ſolvitur, agitur *de ritibus emancipationis eiusque variis ſpeciebus.*

Ad TIT. XIII. XIV. XV. XVII - XX. de tutelis teſtamentaria, legitima, fiduciaria, dativa, *partim origo tutelae, partim leges XII. tabularum de tutelis explicantur. Adduntur quaedam de ritibus dandi tutores, vt & de tutela mulierum, cuius hiſtoria latius traditur.*

Ad TIT. XVI. de capitis deminutione, *eius origo ex antiquo cenſus inſtituto deducitur, multaque ex an-*

antiquitatibus explicantur de iure postliminii, de servitute poenae, de exilio, aquae & ignis interdictione, deportatione, & aliis.

Ad TIT. XXI. de auctoritate tutorum *quid antiquis fuerit auctoritas, quid administratio, & quomodo interponi consueverit auctoritas, docetur.*

Ad TIT. XXII. Quibus modis tutela finitur, *de ritu explorandi pubertatem, & aliis modis finiendi tutelam agitur.*

Ad TIT. XXIII. de curatoribus, *agitur de curatione furiosorum, & prodigorum, de ritu interdicendi bonis, de origine curationis minorum, de actionibus & adiutoribus, aliisque rebus huc pertinentibus.*

Ad TIT. XXIV. de satisdat. tutor. & curat. *satisdationis origo, SC. sub Traiano factum, ipseque ritus satisdandi explicantur.*

Ad TIT. XXV. de excusat. tut. vel curatorum *multa disseruntur ex antiquitatibus de lege Papia Poppaea & iure liberorum, de liberorum recens natorum professione, de administratione fisci & aerarii, de schola Romana, Cpol. & Berytensi & variis in illa Professoribus, Grammaticis, Rhetoribus, Philosophis, Medicis, Iureconsultis, eorumque immunitatibus.*

Ad TIT. XXVI. de suspect. tutorib. vel curatoribus *origo huius criminis ex lege XII. Tab. explicatur.*

APPENDIX Libri I. ea supplet, quae in institutionibus de iure personarum omittuntur. *Hinc in illa agitur de iure civitatis & Quiritium, de Latio & latini nominis eorumque iuribus, de Italis, de provinciis, earumque formulis, de municipiis, coloniis, praefecturis, civitatibus foederatis, de peregrinis denique eorumque conditione & iuribus,* aliisque.

LIB.

LIB. II.

AD TIT. I. de rer. divis. & adquir. rer. domin. explicatur, *quomodo Romani res sacras Diis superis; religiosas diis inferis consecraverint, quomodo sepulcra circumscripserint limitibus, quomodo muros aratro signarint, ac deinde dedicarint? Quae res dictae veteribus publicae, communes, universitatis, nullius? Quaenam res mancipi & nec mancipi? quomodo facta mancipatio, in iure cessio, sub corona venditio, traditio, adiudicatio? Quid Dominium quiritarium & bonitarium?*

Ad TIT. II. de rebus corporalibus & incorporalibus *haec divisio e principiis Stoicorum explicatur.*

Ad TIT. III. de servitut. rustic. & vrbanor. praediorum *de vtrarumque origine & indole ex antiquitatibus Romanis differitur.*

Ad TIT. IV. & V. de vsufructu, vsu & habitatione *eorumque origine agitur.*

Ad TIT. VI. de vsucapionibus & longi temporis praescriptionibus *origo horum iurium ex iure Attico & legibus XII. Tabularum derivatur, & de legibus Atinia, Iulia, Plautia, Scribonia aliisque novis constitutionibus agitur.*

Ad TIT. VII. de donationibus *differitur de differentia doni & muneris, de donis Romanorum variis, veluti strenis, apophoretis, muneribus natalitiis, lustricis, nuptialibus, xeniis, &c. Eadem occasione de lége Cincia & aliis iuribus eorumque origine agitur.*

Ad TIT. IIX. Quibus alienare licet vel non licet, *tota materia de dotium origine & iure, vt & de ritibus dotem dicendi, dandi promittendive tractatur.*

tur. Agitur item de alienatione pignoris & rerum pupillarium.

Ad TIT. IX. Per quas perfonas cuique adquiritur, *praecipue de adquaeftu per liberos horumque peculio, vt & per fervos, matres familias, perfonasve liberas agitur.*

Ad TIT. X. XI. XII. XIII. De teftamentis ordinandis, de teftam. militar. & qui teftari non poffunt, *oftenduntur prima rei teftamentariae initia, additurque, quomodo teftamenta in comitiis calatis, in procinctu, per aes & libram, vt & praetoria facta fcriptaque fint. Agitur etiam de teftamentis militaribus, de teftamentis feminarum, de exheredatione liberorum vetere & nova, vt & abdicatione eorum &c.*

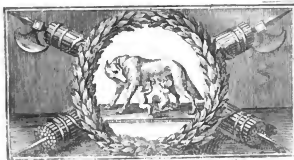
Ad TIT. XIV. de heredibus inftituendis de *iis praecipue agitur, qui heredes inftitui haut potuerint, quales erant peregrini, caelibes, orbi, vniverfitates, in quibus tamen non comprehenduntur municipia. An & quinam Dii potuerint heredes inftitui? Qualis as hereditarius, & quomodo computandus?*

Ad TIT. XV. XVI. de vulgari & pupillari fubftitutione *in vtriusque originem inquiritur, fimulque eius formula & modus oftenduntur.*

Ad TIT. XVII. XVIII. XIX. quibus modis teftam. infirmantur, de querela inofficiofi teft. vt & de hered. qualitate & different. *explicatur, quaenam teftamenta fuerint nulla vel iniufta, infirmata, rupta, irrita refciffa: quae fuerit origo querelae inofficiofi eiusque natura? quae origo portionis legitimae? Quinam heredes dicti neceffarii, fui & neceffarii, extranei? Quibus ritibus creta & adita hereditas? Quid pro herede geftio? Quid immixtio & agnitio?*

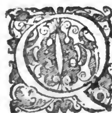

ANTI-

ANTIQVITATES ROMANAE IVRISPRVDENTIAM ILLVSTRANTES.

PROOEMIVM.

Vum Iustinianus Imperator in Institutionum prooemio potissimum collectionis suae texat historiam: facturi videbimur operae pretium, si & nos illius exemplo iuris Romani collectiones, tum ante Iustinianum, tum postea confectas, veluti per indicem recensuerimus.

I. Vrbem Romam principio Reges habuere, qui manu initio omnia regere, postea vero & leges quasdam curiatas ad populum ferre coeperunt. Tacit. *Annal. III*, 26. *L.* 2. §. 1. *D. de orig. iur.* Has leges regias, maxime sacras

I. Legum regiarum collectio seu ius Papirianum.

primus collegit C. (*a*) Papisius, non multo post exactos Reges Pontifex Maximus, vt patet ex Dionys. Halicarn. *Antiq. Rom. III p.*178. ex quo etiam discimus, C. Papisium illum leges Numae, dudum abolitas, in lucem reuocasse. Et haec quidem collectio IVS CIVILE PAPISIANVM (*b*) vocatur a Pomponio *L.* 2. §. 2. *D. de orig. iur.* de eoque tempore Caesaris, (vt eleganter obseruauit V. C. Car. Andr. Duker. *de Latinit. vet. Ictor. p.* 156.) librum integrum composuit Granius Flaccus, laudatum in *L.*144. *D. de verb. signif.*

II. Eius interitus & restitutio. II. Dudum vero, praeter paucissima fragmenta (*c*) Papiriana illa collectio periit. Et hinc post renatas litteras de colligendis legibus regiis cogitarunt Ioannes Guil. Forsterus in *historia*

(*a*) Pomponius *L.* 2. §. 2. & 36. *D. de O. I.* modo *Sextum* modo *Publium* vocat: Dionysius vero Halicarnasseus, cui plurimum ea in re credendum, *Caium* adpellat. Quum autem Cuiacius obseruat, in codicibus MSC. legi VI. pro *Sextum*: non dubito, quin ex nota numerali Sexti praenomen sibi finxerint scribae. significare vero videtur numerus iste Papisium quem Dionysius Halicarnasseus praecipue sacras Numae leges collegisse refert, sexto demum libro reliquas leges regias veluti adpendicem adiecisse: Vnde ita forsan legenda verba Pomponii: *Quae omnes conscriptae exstant in libro sexto C. Papisii* Conf. Bynkersh. *Praetermissa ad L.* 2. *D. de O. I p.* 17.

(*b*) *Papisii* olim dicti, qui postea *Papirii*, Cicero *Epist. ad famil.* IX 21. Primus Appius Claudius siue Coecus, siue Centummanus, siue Crassus circa annum V. C. CCCCV. litteram R. reperit, ex eoque tempore dici coepit, *Papirius, Furius, Valerius* pro *Papisio, Fusio, Valesio*, *L.* 2. §. 36. *D. de orig. iur.* & ibi Bynkershoeck in *Praetermissis*. Petr. Faber *Semestr. I*, 11. *p.* 52. (*c*)

storia iuris Romani, Lib. I. *Cap. VI.* Fuluius Vrsinus, Ant. Augustinus & Iustus Lipsius *de legibus regiis & decemuiralibus.* Pandulphus Prateius *in iurisprudentia vetere Draconis & Solonis cum Romano iure legum regiarum & decemuiralium collata. Lugd. MDLIX.* 8. Franc. Modius, Steph. Vin. Pighius, Ant. Syluius, &, qui reliquis omnibus palmam praeripuit Paulus Merula *de legibus Romanorum, Capite II. & sequentibus.* Romuli leges singulari opusculo collegit exposuitque Franc. Balduinus. (*d*)

III. Eiectis Regibus, leges quoque eorundem exoleuisse, (*e*) & ius maxime incertum esse coepisse, **III. Leges XII. Tabul.**

(*c*) Fragmentum bene longum e iure Papiriano exstat apud Macrob. *Saturn. III.* 11. Quamuis quum illud non tam legum, quam commentarii faciem prae se ferat, magis Granio Flacco, quam Papirio videatur tribuendum. Forsan etiam huc pertinet *L.* 2. *D. de mort. infer.*

(*d*) Sequutus est Balduinus tabulam Capitolinam, cuius apographum a Io. Barth. Marliano acceperat. Sed eam genuinam, certe antiquam haud esse, vel primo intuitu adparet. Vid. Eric. Maurit. *Dissert. de libris iur. comm p.* 92. Ge. Schubart. *de Fatis Iurisprud. Rom. Exerc. I.* 38. *p.* 64.

(*e*) Leges omnes regias semel simulque lege tribunicia abrogatas esse, vulgo colligunt ex *L.* 2. § 8. *D. de orig. iur. Exactis regibus lege tribunicia, omnes leges hae exoleuerunt.* Ex hoc enim loco palam esse putant, lege quadam, vel a Iunio Bruto, Tribuno adhuc Celerum, lata, vel tributim a populo scita, leges regias omnes fuisse proscriptas. Vid. Ge. Eberlin. *de orig. iur. IV.* 11. *p.* 22. Ge. Schubart. *de fat. iurispr. Rom. Exerc. II.* 4. 118. Sed sane leges lege non exolescunt, sed abrogantur: neque Pomponius ait, leges regias lege illa tribunicia exoleuisse, sed reges ipsos proscriptos esse lege Tribunicia. Rittershus. *ad*

piſſe, nouimus ex *L.* 2. §. 5. *D. de orig. iur.* Poſt diuturnas patriciorum plebisque ſimultates, an. Vrb. cond. CCCI. tres legati in Graeciam miſſi ſunt, qui variarum ciuitatum leges deſcriberent. Poſtea decemuiri, legum ferendarum cauſa creati, e moribus antiquis, (*f*) & iure, quod legati attulerant, peregrino, & praecipue Attico, (*g*) decem initio, ac paulo poſt duodecim tabulas

Leg. XII. Tab. p. 9. Bynkersh. *ibid. p.* 10. Tribunicia vero illa lex non alia eſt, quam Iunia *de imperio conſulari*, quippe quam Brutus, adhuc Tribunus Celerum, ad populum tulit. Exoleuerunt vero regiae leges deſuetudine, & quidem omnes. Nam ſi quae in vſu manſerunt, eae non tanquam leges regiae, ſed tanquam mores patrii, poſtliminio in vſum reuocati, obſeruabantur, vt diſcimus ex Dionyſ. Halic. *Antiq. Rom. X. p.* 627.

(*f*) Multas leges veteres in XII. Tabulas migraſſe, prolixe demonſtrant Iac. Cuiac. *Obſeruat. III.* 40. Guil. Maran. ad *L.* 2. *D. de orig. iur. p.* 107. 120. Et ſatis id conſtat exemplo patriae poteſtatis, de qua legem Romuli in quarta tabula exſtitiſſe, teſtatur Dionyſ. Halic. Ant. Rom. *II. p.* 97. qui etiam *Lib. X. p.* 681. obſeruat, XII. Tabulas ἔκ τε τῶν ἑλληνικῶν νόμων, καὶ παρὰ τῶν σφίσιν αὐτοῖς ἀγράφων ἐθισμῶν, *tum ex Graecorum legibus, tum ex ſuis moribus non ſcriptis*, eſſe compilatas. Sed & Liuius VI. 1. poſt incenſam a Gallis vrbem etiam leges regias cum XII. Tabulis conquiſitas fuiſſe refert. Plura non addo de re certiſſima.

(*g*) Solonis leges adeo primas tulerunt, vt eas ſolas commemorent auctores quamplurimi. At Liu. III. 31. legatos illos *iuſſos eſſe* ait, *inclitas leges Solonis deſcribere & aliarum Graeciae ciuitatum inſtituta, mores, iuraq; noſcere.* Et Gell. *Noct. Attic. XX,* 1. duodecim tabulas *inquiſitis exploratisq; multarum vrbium legibus*, eleganti atque abſoluta breuitate verborum ſcriptas

las compilarunt, quas deinde populus in comitiis centuriatis probauit. Liu. *Hist. III.* 31. 34. 37. 57. Dionys. Halicarn. *Antiq. Rom. X. p.* 676. Et hae sunt illae tabulae, quas omnibus omnium philosophorum bibliothecis anteponendas putabat Crassus apud Ciceron. *de Orat. I.* 44. Hae sunt illae tabulae, *fons uniuersi publici priuatique iuris.* Liu. *III*, 34. Naeuis tamen eas non caruisse, ostendere conati sunt Phauorinus philosophus apud Gell. *Noct. Att.* XX. 1. & Thomas. *de naeuis iurisprud. Rom. Anteiustin. l.* 2. & *Dissertat. annexa p.* 158. *seq.*

IV. Quamuis vero hae leges decemuirales tabulis aeneis (*b*) inscriberentur a Romanis, Dionys. — IV. Earum interitus & restauratio.

scriptas testatur. Tacitus denique *Annal. III.* 27. a decemuiris *quae usquam egregia*, aecita esse docet. De Lacedaemonum legibus vulgo hoc negant, ob testimonium Augustini *de Ciuit. Dei II.* 16. Sed illi opponi possent Symmachus *Epist. III.* 11. Ammian. Marcellin. *Hist. XVI.* 5. Athenaeus *Deipnos. VI. p.* 273. Fortasse tutelam agnatorum legitimam Laconum moribus debent Romani. Sane enim Spartae eam tutelam vsitatam fuisse patet ex Herodot I. 65. Nec dubitandum, quin ex Charondae quoque legibus nonnulla adoptarint decemuiri, inprimis legem de supplicio falsi testis, ceu ex Arist. *Polit. II.* 10. docet Rittershusius. Ab Aequis Faliscis quoque decemuiros iura fecialia & nonnulla XII. Tabularum supplementa accepisse, docet Seruius ad Virgil. *Aen. VII. v.* 695. Sed errasse Seruium palam est ex Liu. *I.* 32. ubi iura fecialia iam Ancum Marcium, desumta a Faliscis, Romanis tradidisse, legimus.

(*b*) Pomponius *L.* 2. §. 4. *D. de orig. iur.* meminit tabularum *eborearum*, vel, ut alii legere malunt, *roborearum.*

non tamen in iure peragendis. Hinc *actiones legis* sunt manumissio, emancipatio, in iure cessio, adoptio, & similes; *actus legitimi*, tutoris datio, mancipatio, hereditatis aditio & repudiatio, aliique plures. Horum omnium proprium erat, I, ut vel in iure vel certe sollemniter (*l*) fierent. II, vt nec diem nec conditionem admitterent. III. Vt vno actu fierent, & iterari nequirent IV, vt per procuratorem explicari non possent. Ian. Vinc. Grauina *de XII. Tab. LXXX. p.* 442. Brisson. *Antiq. Rom. III*, 20. *p.* 76. Petr. Faber *Semestr. II.* 23. 24. *& ad L.* 77. *D. de reg. iur. p.* 344. *seq.* Iac. Raeuard. *de Auctorit. prudent. II. p.* 952. *seq.* Accedebant Fasti, seu consignationes dierum fastorum, nefastorum, intercisorum, quibus lege agere vel licebat, vel non, vel ex parte tantum licebat. Harum rerum omnium notitia initio penes solos patricios, & pontifices potissimum erat, qui tamquam oracula adibantur a populo: neque e re sua hi esse putabant, eas formulas & fastos euulgari. Cicero *de Orat. I*, 41. & *pro Muraena XI.* Quinctilian. *Inst. Orat. III*, 8. Pomponius *L.* 2. §. 6. *D. de Orig. iur.*

VII. Collectio earum in iure Flauiano.

VII. Egregiam ergo plebi operam nauabat CN. FLAVIVS, qui arcanas istas formulas & fastos pontificios, (*m*) ab Appio Claudio (*n*) in

(*l*) Omnes actiones legitimas & actus legitimos in iure factos putat Grauina, *l. c.* sed id falsum de hereditatis aditione, repudiatione, aliisque actibus legitimis, qui & extra ius recte expediebantur. Sollemniter tamen omnes fieri debebant.

(*m*) Solos fastos a Flavio cum plebe communicatos dicit Cicero *pro Muraena XII.* sed formulas addunt reli-

(*n*) in librum collectos anno circiter CCCXL. primus euulgauit. Vnde natum IVS FLAVIANVM, de quo Pompon. *L.* 2. §. 7. *D. de orig. iur.* Cicero *de Orat. I,* 41. *pro Mur. XI. & ad Attic. Epist. VI.* 1. Liu. *IX,* 46. Plin. *Hist. Nat. XXXIII.* 1. Gell. *Noct. Att. VI.* 9. Valer. Max. *II,* 5, 2. Addunt Pomponius, & Plinius, Flauium eo beneficio aedilitatem a plebe meruisse: sed constat ex Valerio Maximo, eum iam tum, quum ista patriciorum arcana euulgaret, aedilem fuisse, & deinde praetorem factum, idque vel inde colligas, quod ipse Pomponius fastos illos *populo traditos,* id est uti ego ex Liuio, IX, 46. interpretor, *in albo (o) propositos,* refert.

VIII. Quanto gratius hoc plebi fuit officium: tanto minus illud placuit patriciis, qui nouas subinde excogitarunt formulas, easque ne in vulgus manarent, occultioribus quibusdam notis consignarunt. Eas vero denuo euulgauit Sext. Aelius Q. F. P. N. Paetus Catus, (*p*) anno circiter V. C. DLIII. unde enatum IVS AELIANVM. *L.* 2. §. 7. *D. de orig. iur.* Cic. **VIII. Et ius Aelianum.**

reliqui auctores, vt puta, Valerius Maximus, Liuius, Gellius, Plinius, & ipse Cicero *Epist. ad Attic. VI.* 1. An fasti sint iidem cum illis apud Gruterum *Inscr. p. CXXXIII.* nondum liquet.

(*n*) Non decemuiro illo, ceu existimat Guido Panciroll. *Var. Lect. II,* 2. sed Appio Claudio Caeco, cuius scriba fuerat Flauius. Plin. *Hist. Nat. XXXIII,* 1. Cicero *de Orat. I,* 41, Conf. Bynkersh *in Praeterm. p.* 46.

(*o*) In albis aliquid proponere, non priuatorum erat sed Praetorum atque Aedilium.

(*p*) Sextum hunc Aelium ob iurisprudentiam mirifice collaudant Cicero *in Bruto XX & de legib. II,* 23. Plin. Hist.

Cic. *pro Muraen. X I.* An hoc ius Aelianum idem sit cum S. Aelii Tripartitis nondum expeditum est. Negant Bertrand. *de Iurisper. I I, 4. p.* 171. Guil. Grot. *Vit. Iureconf. I, 3. p.* 17. Mihi tamen ea de re dubitandum vix videtur ob *L.* 2. §. 38. *D. de orig. iur.* ex qua patet, in Tripartitis illis praeter XII. tabulas earumque interpretationem, *legis* etiam *actiones* occurrisse. Vid. Beyeri *Posit. ad tit. D. de orig. iur. p. m.* 10.

IX. Vtriusque interitus & restauratio. IX. Vtramque collectionem fata nobis inuiderunt. Formulas tamen actionum antiquas stupenda plane industria collegit Barn. Brisson. libro *de formulis & sollemnibus populi Romani verbis*, edito *Francof. MDXCII.* 4. quibus tamen non has tantum, sed & alias, sacras, militares, forenses familiaresque formulas complexus est. Fastorum exemplum non vnum exstat in antiquis marmoribus, ex quibus quaedam aeterno inscriptionum operi inseruit Gruter *p. CXXXIII*, & cum Petri Ciacconii aliorumque explanationibus recudenda curauit Io. Ge. Graeuius *Thesaur. Antiq. Rom. Tom. VIII.* Veterum denique notarum iuridicarum specimina post Valerium Probum, Petrum Diaconum & Mangonem dedit Io. Nicolai in libro *de Siglis veterum*, qui prodiit *Lugd. Batav. MDCCVI*, 4.

X. Ab

Hist. Nat. XXXIII, 11. & Ennius apud Cicer. *de Orat. I*, 45. cui vocatur.

Egregie cordatus homo, Catus Aeliu'
Sextus.

Conf. *L.* 1. *pr. C. de comm. seru. manum.* De gente Aelia egregie differit Henr. Noris. *Cenotaph. Pisan. Differt. III, 9. p.* 419. (q)

X. Romana iurisprudentia mole sua laborat.

X. Ab iis temporibus multae subinde latae sunt leges, multa quoque plebiscita, multa edicta praetorum atque aedilium prodierunt, quibus accesserunt responsa prudentum, & sub Imperatoribus senatus consulta, Edicta perpetua & Imperatorum rescripta, adeo, vt in magnum *aliarum super alias cumulatarum legum cumulum* excresceret Romana iurisprudentia. Liu. *III*, 34. Romanarum legum Senatusque consultorum historiam plures dederunt, in quibus eminent Paulus Manutius, Anton. Augustinus, Paulus Merula, Franc. Hotomanus, Ianus Vincent. Grauina: sed hi omnes tamen in tanta messe haut leue aliis reliquerunt spicilegium.

XI. De vniversali iuris Rom. collectione cogitat Cicero.

XI. In hac legum Romanarum farragine haut pauci de vniversali quadam iuris Romani collectione cogitare coeperunt. Agitauerat hoc consilium Cicero, (q) cuius integrum ea de re librum allegat A. Gellius *Noct. Attic. I*, 22. Quinctilian. *Inst. Orat. XII*, 3. Ipse quoque luculentam illius operis σκιαγραφίαν sub Crassi persona dederat libro *de Oratore I*, 42. Sed in spongiam incubuit hic Ciceronis Aiax.

XII,

(q) Ciceronem non fuisse in Romana iurisprudentia hospitem, vel scripta illius demonstrant. Q. Scaeuolae se operam dedisse, testatur ipse in Bruto: & in orat. pro Muraena Cap. XIII. minatur, se, si sibi homini occupato stomachum mouerint, triduo jureconsultum professurum. Vnde & inter jureconsultos Ciceroni locum dedit Guil. Grot. *Vit. Iureconsult. I*, 9. *p.* 61. Sed an magnus in hac arte fuerit, adhuc sub iudice lis est. Vid. Schulting. *Orat. de iurispr. Ciceronis* & Bynkersh. *Praeterm. ad L.* 2, §. 38. D. *de O. I. p.* 85. s.

(r)

XII. Vt & Iul. Caesar. & Cn. Pompeius & Constantinus M.

XII. Idem labor, teste Suetonio *Iul. XLIV*, Iulium Caesarem; idem & iam antea Cn. Pompeium exercuit, si vera refert Isidorus Hisp. *Orig. V*, 1. &, qui hunc exscripsit, Gratianus *can.* 2. *distinct.* 7. Ita enim ibi Isidorus: *Leges autem redigere in libros primus consul Pompeius instituere voluit, sed non perseuerauit, obtrectatorum metu. Deinde Caesar coepit id facere, sed ante interfectus est.* Sunt etiam, qui Constantinum M. de eiusmodi corpore iuris compilando cogitasse ferunt. Beyer. *Posit. ad Digest. l*, 1. 146. Sed nescio quo autore. Id certius, horum omnium consilia fuisse irrita. In primis dolendum, Caesari, huic operi quam maxime pari, per fata non licuisse tam praeclare de Romana iurisprudentia mereri. Huber. *Auspic. domest. V*, *p.* 177.

XIII. Edicta Praetorum primum collecta ab Ofilio.

XIII. Edicta praetorum, Augusto imperante, diligenter colligere interpretarique coeperat C. Aulus Ofilius Iureconsultus. (r) *L.* 2. §.44. *D. de orig. iur. L.* 1. §. 2. *D. ne quis eum qui in ius vocabitur.* Sed priuatim susceptum fuerat hoc opus, neque adeo publicam vmquam auctoritatem videtur obtinuisse. Menag. *Amoenit. Iur.* 447. *& p.* 98. Vnde eo facilius periit, postquam edictum Iuliani eius luminibus offecit.

XIV.

(r) Iam ante C. Ofilium ad Edictum quaedam commentari coeperat Ser. Sulpicius, quae Bruto dedicauit *L.* 2. §. 44. *D. de Orig. iur.* ex quo Sulpicii commentario fragmentum exstat. *L.* 5. §. 1. *D. de institor. actione.* sed breuissimum hoc opus fuisse obseruat Pomponius.

(s)

XIV. Poſtea, Hadriano imperante, edicta praetorum in vnum codicem coaluere, vel ex multis potius edictum vnum, quod perpetuum vocabatur, concinnatum eſt circa annum, vti Ant. Pagi in *diſſ. Hypat. P. II. p.* 209. computat, cxxx. Eutrop. *Epit. Hiſt. Rom. VIII,* 9. *L.* 1. §. 18. *C de vet. iure enucl. L.* 10. *C. de condict. indebiti.* Auctor operis non Didius Iulianus, Imperator, ceu ex loco quodam Aurelii Victoris male intellecto coniecerat Hugo Grot. *Florum ſparſ.* p. 641. ſed Saluius Iulianus, Didii proauus, teſte Spartiano *vit. Iulian. I.* gente Africanus, Adrumeti natus, vti eſt apud Grut. *Inſcript. pag. CCCCLVIII.* de quo iureconſulto praeter Bertrandum & Guil. Grotium legi merentur Aegid. Menag. *Amoenit. iur. XXIV.* & Henr. Dodvvell. *Praelect. Cambden. VIII, p.* 333. Quamuis vero mirifice Iulianum collaudent veteres, adeo, vt eum vocent *virum ſapientiſſimum, Nou. LXXIV. maximae exiſtimationis virum, & diſertiſſimum iuriſperitum, L.* 5. *C. de bonis quae lib. iuris ſublimiſſimum teſtem, ſummae auctoritatis hominem, & praetorii edicti ordinatorem, L.* 10. *C. de condict. indeb. ſummum auctorem iuris ſcientiae, L.* 15. *C. de vſufr. & habit.* & quae alia paſſim ſunt eius elogia: non tamen naeuis caruiſſe aiunt hoc edictum. Quaedam enim addidit de ſuo, quae praetor nunquam edixerat *L.* 3. *D. de coni. cum emanc. lib.* Quaedam detraxit, veluti illa quae de iure iurando Veſtalibus & Flamini Diali remittendo edixerat praetor. Gell. *Noct. Attic. X,* 15. Quaedam correxit pro lubitu *L.* 1. §. 1. *D. commod.*

XIV. Edictum perpetuum Saluii Iuliani.

commod. L. 1. *D. quod met. caussa.* Vid. Io. Bertrand. *de Iurisperit. l.* 1. *p.* 31. Guil. Grot. *de Vit. Iureconf. II.* 6. *p.* 127. Iac. Gothofred. *Manual. Iur. III. p.* 14 15. Nihilominus tamen facile eum excusat Hadriani Imp. auctoritas. Huius enim auspiciis scripsit. Et laudi sibi duxisse Hadrianum, si nova iura condidisse diceretur, quin ideo alterum Numam videri voluisse, ex Aurelio Victore Schotti praeclare obseruauit Henr. Dodvvel. *Praelect. Cambden. VII. p.* 294. Ceterum tantam hic Iuliani labor auctoritatem in foro obtinuit, vt Diocletianus & Maximianus Imp. illud IVS PERPETVVM adpellare non dubitent, in *L.* 5. *C de adpellat.* Vnde non mirum, quod ex eo tempore Furius Anthianus, Pomponius, Callistratus, Paulus, Vlpianus aliique clarissimi iureconsulti, certatim ad Edictum perpetuum commentati sint.

XV. Edictum prouinciale.

XV. Eodem exemplo etiam Edictum prouinciale nescio (*s*) quis concinnauit, quod tamen ab edicto perpetuo praetoris parum discrepasse videtur. Caii sane fragmenta ex commentariis ad edictum prouinciale tantum non in omnibus fragmentis aliorum ex libris ad edictum praetoris respondent: adeo vt Gothofredus in ordinando edicto perpetuo etiam Caii fragmentis vti non dubitarit. Ceterum hanc vtri-

(*s*) Eidem Hadriano hoc edictum prouinciale tribuit Henr. Dodvvell. ad Spartian *Had.* 2 *p.* 395. Sed dubium hoc est. Verosimilius, quod sub Marco in lucem prodierit. Vid. Ez. Spanh. *Orb. Rom. II.* 12. *p.* 97.

(*t*)

vtriusque edicti similitudinem nemo mirabitur; qui nouerit, iam olim proconsules vrbana edicta in iure dicundo plerumque esse sequutos. Cicero *Verrin. I*, 46. & *ad Attic. Epist. VI*, 1. Conf. Ezech. Spanhem. *Orb. Rom. Exerc. II*, 12. *p.* 97.

XVI. Periit vtrumque edictum, magno iurisprudentiae incommodo. Fragmenta tamen, hinc inde in Digestis reliqua, tamquam fractas e naufragio tabulas collegerunt Eguinarius Baro in libris *Manualium*, (*t*) Guil. Ranchinus, cuius labor ad edictum prodiit Paris. MDXCVII. 8. recusus in Io. Herm Schminckii *Syntagm. Critico. Marp.* cIↃ IↃ CCXVII, 4. & qui in digerendo ordinandoque potius, quam concinnando edicto, omnium superavit industriam, Iac. Gothofredus, cuius *Series librorum edicti perpetui* inter *quatuor fontes iuris ciuilis* exstat. **XVI. Restitutio edicti perpetui.**

XVII. Ex quo Imperatores non amplius senatus consultis, sed epistolis, noua iura condere coeperant: intra ducentos annos in tantum cumulum etiam haec excreuere Principum rescripta, vt etiam de iis in codicis (*u*) colli- **XVII. Codices in quibus collectae constitutiones principum.**

(*t*) Parum honorifice de hac Eguinarii collectione sentit Iac. Gothofr. in *Biblioth. Iuris I. p.* 46. vbi obseruat, auctorem saepe data opera fingere edicta, quae numquam fuerint, multaque eo referre, quae ex iureconsultorum placitis, moribus antiquis, nouisque principum institutis descendant.

(*u*) Codices quum semper vocentur huiusmodi Rescriptorum principalium collectiones: obseruandum, codices olim a voluminibus distinctos, atque ita adpellatos

colligendis cogitarint Gregorius & Hermogenes, seu, vt aliis vocantur, Gregorianus & Hermogenianus, quorum codices, priuata auctoritate concinnati, etiam a Iustiniano celebrantur. *Const. summa reip.* §. 1. *de Iustin. cod. confirm.*

XVIII. Codex Gregorianus.

XVIII. Ad Gregorianum codicem quod attinet, eum recentiorem Hermogeniano credit Guido Panciroll. *de claris legum Interpret. I*, 65. 66. qui & auctorem esse suspicatur Gregorium, sub Valente & Gratiano praefectum annonae, Africaeque procos. cuius mentio fit *L.* 15. *C. Theod. de pistorib.* At Gregorio alii hunc codicem tribuit Gothofredus *Proleg. Cod. Theod. I, p.* 183. qui sub Constantino M. fuerit Praefectus praetorio, cuiusque mentio fit. *L.* 3. *C. Theod. de annon. & L.* 2. *C. Theod. de contrah. emt.* vt & in *L.* 1. *C. de natural. lib.* Neutrum adeo certum atque expeditum videtur. Augustinus sane *ad Pollent. II,* 8. auctorem non Gregorium vocat, sed Gregorianum: eodemque modo eundem laudat Auctor *collationis legum Mosaicarum & Romanarum I*, 8. 9. & 10. *VI*, 4. 5. Continuisse vero hic codex videtur constitutiones ab Hadriano vsque ad Diocletianum & Maximianum. (*x*)

XIX.

pellatos libros quadrata vel quadrangula forma, (nam & triangularis formae mentio fit apud Dionys. Perieget. p. 36.) quamuis alias vulgari vsu omnes libri vocentur codices. *L.* 52. *D de Legat.* 3. Salmas. *de mod. Vsur. X. p.* 413. Schulting. *ad Paul. p.* 377.

(*x*) In fragmentis sane codicis Gregoriani, quae etiamnum

XIX. Nec certior auctor est codicis Hermogeniani. Eugenio Hermogeniano, qui teste Baronio, sub Diocletiano, Praefectus praetorio fuit, atque ad senatum retulit de persequutione Christianorum, hanc compilationem tribuit Pancirollus *de clar. leg. Interpret. I, 65.* Alii Hermogenianum iureconsultum auctorem fuisse coniiciunt, quem sub Constantino M. eiusque liberis floruisse, erudite demonstrat Aeg. Menag. *Amoen. Iur XI.* Conf. Iac. Gothofred. *Prolegom. Cod. Theod. I, p.* 183. *seq.* Reinef. *Epist. ad Rupert. LXIX. p.* 640. Constitutiones vero principum, quorum Gregorianus rationem habuerat, in Hermogeniano etiam codice fuisse recte existimat Iac. Gothofredus, sed ita, vt in nonnullis inter se dissenserint. Quamuis vero de dissensu eorum res certa sit, neque dubitare nos ea de re patiatur Auctor *Collationis legum Mosaicarum* & *Rom. VI, 5.* qui vnam eandemque Diocletiani & Maximiani Constitutionem in vtroque codice, ast *aliis tamen diebus & consulibus* lectam, testatur: nihil tamen est, quo certo demonstres, Hermogenianum etiam ab Hadriani temporibus auspicatum fuisse. In fragmentis sane illius non nisi Diocletiani & Maximiani Constitutiones occurrunt, si à tribus

XIX. Codex Hermogenianus.

num exstant, legimus constitutiones Antonini Caracallae & Seueri, Alexandri, Gordiani, Philipporum, Valeriani & Gallieni, Cari & Numeriani, immo & Diocletiani & Maximiani. Ex quo patet, errare virum summum, Iac. Cuiacium, dum in *princ. paratitl. Codicis* Gregorianum codicem in Valeriani & Gallieni Constitutionibus desiisse existimat.

bus primis discesseris, quae Aurelio (y) nescio cui tribuuntur. Sed quum hanc inscriptionem sinceram haut esse vel primo intuitu pateat, nec ratio vlla adpareat, cur post Gregorianum actum agere voluerit Hermogenianus: non praeter rem suspicari mihi videor, Codicem Hermogenianum non nisi supplementum Gregoriani fuisse; adeoque praeter ea quae Gregorius omiserat, superiorum principum rescripta Diocletiani solum & Maximiani, vt & eius successorum Constitutiones complexum esse, vsque ad annum Christi CCCXII. (z)

XX.

(y) Nemo veterum Imperatorum solo Aurelii nomine dictus est. Vnde adparet Inscriptionem harum constitutionum minus esse sinceram. Sed certum est, has quoque constitutiones aut Diocletiani aut Maximiani esse. Nam prior C. AVRELIVS VALERIVS DIOCLETIANVS vocatur in marmoribus apud Gruterum *Inscript. p. CCLXXIX. & MLXXIX.* Posterior vero M. AVRELIVS VALERIVS MAXIMIANVS dicitur non solum in nummis, sed & inscriptionibus apud Gruter. *p. CLIX. & CCLXXIX.* Accedit, quod haec constitutionum fragmenta in subscriptione habeant Sirmium, ex qua Pannoniae vrbe quamplurimas horum Imperatorum Constitutiones emanasse patet ex *L.* 19. *L.* 24. *L.* 25. *C. de transact.* aliisque plurimis. Vid. Schulting. *Iurispr. Anteiust.* p. 709.

(z) In Codice Iustinianeo constitutiones quaedam occurrunt, post Diocletianum scriptae, & anteriores tamen epocha Codicis Theodosiani, qualis est *L. ult. C. de tutor. & curat. qui satis non ded.* edita anno CCCVI. & *L.* 1. *C. de feriis* priore illa paullulum antiquior. Hae, quum ex Codice Theodosiano desumtae non sint, procul dubio ex alterutro horum codicum

XX. Vterque collector profano deorum cultui addictus fuisse videtur Gothofredo. De Hermogeniano sane iureconsulto contra Io. Bertrandum id demonstrarunt Aegid. Menag. *Amoenit. Iur. ciu. XI.* & Guil. Grot. *Vit. Iureconf. vet. II,12. p.* 178. Nec a veritate abludere videtur sententia Gothofredi, qui hos Auctores ideo tantam operam in colligendis vetustiorum Principum epistolis posuisse existimat, vt veteris iurisprudentiae anteconstantinianae, quae tum Constantini M. & successorum constitutionibus quotidie euertebatur, faciem posteritati contemplandam sisterent.

XX. Cur hi Imperatorum gentilium constitutiones collegerint?

XXI. Periit vterque codex, praeter fragmenta, quae initio Iac. Sichardus edidit cum *Codice Theodosiano Basileae* MDXXVIII. *fol.* deinde Petrus Gregorius Tholosanus *Lugduni* MDLXVI. & Iacobus Cuiacius *Colon. Allobr. MDLXXXVI.* & eodem anno *Parisiis*. Nouissima absolutissimaque editio est Antonii Schultingii, cuius simul annotationibus illustrata utriusque Codicis fragmenta prodierunt in *Iurisprudentia vetere anteiustinianea, p.* 683. *seq. Lugd. Bat. MDCCXVII*, 4.

XXI. Codicis vtriusque fragmenta.

XXII. Quum vero hi codices & priuatim collecti essent, & gentilium tantum Imperatorum rescripta complecterentur: Christianorum quoque imperatorum a Constantino M. vsque ad suam aetatem constitutiones in vastum

XXII. Codex Theodosianus.

cum in corpus Iustinianeum migrarunt. Adeoque probabile est, Hermogenianum saltim Codicem pertigisse ad annum CCCVI. Schulting. *ibid.*

ſtum ſatis opus collegit THEODOSIUS IVNIOR Imp. circa ann. CCCCXXXVIII. Gothof. *Proleg. cap.* I. *n.* III. Vnde etiam hic Codex inſcribitur *Nouae leges legitimorum Principum* : itemque *Codex Theodoſianus.* (*a*) Iſidor. *Orig. V,* I. *p.* 925. Iac. Gothofr. *Prolegom. ad Cod. Theod. I. & II.* Exſtat etiamnum hic codex, qui poſt Sichardi, Tilii, Cuiacii, Puteani, Pithoei & Sirmondi curas luculento commentario Iac. Gothofredi, illuſtratus prodiit *Lugd.* CIϽ IϽ CLXVIII. *fol. Tom. VI.*

XXIII. Naeui huius codicis.

XXIII. Nec tamen hic Theodoſianus etiam codex ſine naeuis eſt, quos accurate recenſet Gothofred. *Proleg. II. p.* 187. Imo nec integer ſatis ad nos pervenit. Nam CCCXX. circiter conſtitutiones occurrunt in Codice Iuſtinianeo, quas in Theodoſiano fruſtra quaeſiueris, quarumque indicem confecit Anton. Maruillius, editioni Gothofred. ſubjectum ſub titulo *Supplementi Codicis Theodoſiani,* poſt Gloſſarium nomicum.

XXIV.

(*a*) Cum hoc Theodoſiano Codice caue confundas *Alarici* Gothorum Regis *Codicem* , Aniani opera compilatum ex particulis codicis Theodoſiani, Gregoriani, Hermogeniani itemque ex inſtitutionibus Caii, ſententiis Pauli & Corpore Vlpiani, hinc inde tamen interpolatis manu eiusdem Aniani. Nam & haec farrago ſaepe *Codicis Theodoſiani* vel *legis Romanae* nomine laudatur a medii aeui Scriptoribus. Oiſelius *Proleg. ad Caii Inſt.* Iac. Sirmond. *Quaeſt. tripl. ad calcem Var. Opuſ. Tomo III.* Iac. Gothofred. *Proleg. Cod. Theodoſ. V.* Car. du Freſne *Gloſſar. Lat. voce Lex Romana Tom. II. p.* 269.

(*b*)

XXIV. Adiiciuntur etiam Codici Theodosiano constitutiones *nouellae* Theodosii, Valentiniani III. Marciani, Maiorani, Seueri & Anthemii, a Pithoeo primum vulgatae *Paris. MDXXXI.* XXIV. Nouellae illi adiectae.

XXV. Quum ergo nemo ante haec tempora legibus compilatis fecisset operae pretium, iurisprudentiaque esset ὡς ἂν ἄχθος καμήλων πολλῶν, *multorum camelorum onus*, vt lepide ait Eunapius *Vit. Aedesii p.* 32. factum est, vt Iustinianus Imp. de noua vniuersi iuris collectione cogitare coeperit, laudandus sane hoc nomine, quod dignum persona imperioque suo cepit consilium, felix quoque eo, quod opus a multis ante se frustra tentatum perfecit, sed a multis reprehensus, quod non prudentius hoc negotium conficiendum curavit, & in eo infelicissimus, quod in ea incidit tempora, quibus ob gliscentem barbariem vix licebat orbi litterario magnum quid atque excellens a iureconsultis eius aetatis exspectare. XXV. Collectio Iustiniani.

XXVI. Est hic princeps ancipitis admodum famae, &, si eius ingenium noueris laudibus, quas ei vulgus iureconsultorum admetitur, vix dignus. Fuit sane varius in omni genere vitae, Cleri pariter ac Theodorae, mulieris scenicae, quam uxorem duxerat, ludibrium, ad euertendas pretio leges paratissimus, a prudentia denique legislatoria parum instructus, si incorrupta fides Procopii *in Anecdotis* a Nic. Alemanno vulgatis, cui nescio an ab Eichelio, Gabriele Triuorio, aliisque satisfactum sit. XXVI. Huius Imperatoris genius.

XXVII. Ictorum, quorum opera vsus indoles.

XXVII. Nec opera vsus est virorum huic labori parium, sed *Dorothei*, *Theophili*, aliorumque huius commatis iureconsultorum, & maxime *Triboniani*, cuius indolem post Suidam in voce *Tribonianus*, viuis coloribus depinxit Franc. Hotomanus in *Antitriboniano. cap. XI, & XII, p. 146. seq.* Et quum huius viri imprudentia & sublesta fides ex ipsis operibus eluceat, (quamuis & quaedam ei perperam vitio vertantur,) merito miramur, Io. Chiffletium *de utriusque iuris architectis*, & Ianum Vincentium Grauinam *de ortu & progr. iur. ciuil. CXXXVII. p. 159. seq.* tanto molimine eius caussam egisse.

XXVIII. Codex Iustinianeus.

XXVIII. Huius ergo viri opera, auspiciisque Iustiniani, A. C. DXXVIII. Id. Febr. primo loco prodiit *Codex Iustinianeus prior*, qui quam parum diligenter fuerit a decemuiris huic operi praefectis collectus, vel inde patet, quod postea vna litura videretur inducendus. (*b*) *Const. Haec quae fin. de nou. C. fac.*

XXIX. Pandectae.

XXIX. Deinde XVII. viris datum negotium, conficiendi *pandectas*, vel Digesta, (*c*) in quae

(*b*) Interim laudatur prior iste Codex in Institutionibus in quibus adeo ad multas Constitutiones remittimur, quae in nostro *Codice repetitae praelectionis* desiderantur.

(*c*) *Digestorum* vocabulum iam olim iureconsultis familiarissimum fuit. Exstiterunt olim *Digesta* Iuliani, Alpheni Vari, Iuuentii Celsi, Vlpii Marcelli, Ceruidii Scaevolae, Pauli. Ita vero vocati sunt libri, in quibus decisiones & disputationes iuris continerentur, ac veluti digestae essent. Bertrand. *de Iurisp. I, 1.* Ita & pandectas scripsere Vlpianus, & Modestinus. (*d*)

quae Tribonianus eiusque socii, quidquid ex ICtorum scriptis excerpserant, coniecerunt. Sed quam parum diligenter isthoc quoque labore defuncti sint, & brevitas temporis ostendit, (intra triennium enim tantum opus absoluerunt,) & parum commoda excerpendi methodus, & ordo rerum perturbatissimus, ne ad edicti quidem perpetui seriem per omnia redactus, (vid. Bynkersh. *Obs. II, 25.*) & tot denique emblemata, quae iamdudum Pandulphus Prateius *in iurisprudentia media*, & Iac. Wissenbachius *singulari tractatu* notarunt, quamuis & hic aliquando iniuria fiat Triboniano. Conferatur Iac. Frid. Ludovici *Hist. Pandect.*

XXX. Tum porro sequutae sunt *Institutiones*, a Triboniano, Theophilo & Dorotheo, (tantillum scilicet compendium a tribus viris) conscriptae. In iis & diuisio librorum, & materiarum ordo aliquando auctorum ἀκρίβειαν arguit. In plerisque sequuti sunt Caium, (d) quem Imperator, vel potius Tribonianus, ideo *suum* vocat. Conf. de eo Caio Menag. *Amoenit. iur. p.* 464. Bertrand. *de Iurisperit. I,* 29. Guil. Grot. *Vit. Iureconf. II,* 7. XXX. Institutiones.

(d) Exstat etiamnum *Caii institutionum* siue epitome siue [illegible], ab Aniano Wisigotho seruatum, atque hinc inde interpolatum, quod cum aliis eius fragmentis luculentoque commentario edidit Iac. Oiselius & suis aliorumque adiectis notis Ant. Schulting. *in iurisprud. ant.* 4. *Lugd. Bat.* 1717. 4. Saeculo tamen XI. integriores adhuc superfuisse Caii institutiones, ex Cyni loco memorabili ostendit. Bynkersh. *de reb. manc.* cap. 7. p. 107.

XXXI. Codex repetitae praele-ctionis.

XXXI. Sed ne hic quidem ſubſtitit Iuſtiniani diligentia. Quum enim prior ille Codex parum placeret, & in multis pandectae ab eo diſcederent: denuo V viris eius emendationem commendavit. Vnde prodiit *Codex repetitae praelectionis*, promulgatus anno DXXXIV, XVI. Kal. Dec. qui etiamnum exſtat.

XXXII. Nouellae.

XXXII. Denique Iuſtinianus, vt erat ad mutandum emendandumque procliuis, multa in ſuperioribus libris promulgata ipſe ſuſtulit & mutauit, editis ſubinde nouis conſtitutionibus, quas *Nouellas* adpellant. Nouem earum collectiones, vel, vt barbare vocantur, *collationes* a cuiusnam manu ſint, parum conſtat. (*e*) Nec omnes Iuſtiniani, ſed quaedam etiam Tiberii Imp. ſunt vti CLXI. CLXIII. CLXIV. quaedam etiam Iuſtini, vti CXVII. CXL. CXLIV. CXLVIII. CXLIX. Id ſaltim vel ipſa verſio ineptiſſima indicat, eas collationes e barbaris ſeculis eſſe. Vnde de Graeco reſtituendo textu iam dudum ſoliciti fuere eruditi. (*f*) Nouellas CXLIV. Graece edidit Greg. Haloander *Norib. MDXXXI fol.* alias XXIII, e codice Fuggeriano extulit Henr. Scrimgerus Scotus, quae prodiere *ex Stephaniana MDLVIII. fo.* Exſtant & verſiones Latinae cultiore ſtilo adornatae partim a Iuliano,

(*e*) Ipſum enim Tribonianum, qui *Novellarum* collectionem promiſit § 4. *Conſt. de Emend. Cod.* auctorem haut eſſe, vel ex ipſo ſtilo adparet. Nec magis de Berguntione liquet.

(*f*) Nec omnes tamen nouellae Graece conceptae. Vid. *Nou.* 9. 11. 17. 23. 33. 34. 35. 41. 62. 65. 114. 138. 143. 150. quae manifeſto Latine editae a Iuſtiniano.

(*g*)

no,(g) Patricio & Anteceſſore Conſtantinopolitano, partim a Gre. Haloandro, quarum haec cum corpore iuris Haloandrino, illa e bibliotheca Pithoeorum prodiit *Baſ.* 1576. *f.* & *Pariſ.* 1689 *f.*

XXXIII. Authenticae.

XXXIII. *Authenticae* ex novellis deſumtae adiectaeque codici iam ſeculo VI. a Gregorio M. *Epiſt. XI,* 54. & Iuone Carnot. *Part. III. Cap. CLXXXV.* citantur. Vnde nec ab Irnerio ſunt. vt vulgo creditur, nec a Iureconſultis Papienſibus, qui tamen forſan eas auxerunt. Vid. Strauch. *Diſſ. Acad. IV, Cap.* 1. 2. Beyer. *Poſit. Pandect. I,* 2 *p.* 30 *ſeq.*

XXXIV. Vſus iuris Iuſtinianei in occidente.

XXXIV. Poſt Iuſtiniani tempora in occidente non adeo magnum iuris Iuſtinianei vſum fuiſſe comperio, *Wiſigothi* Codicem Theodoſianum compilationi Iuſtinianeae praeferebant. In *Italia*, quo Longobardorum arma non pertigerunt, *Codex* tantum & *Nouellae* in aliquo pretio erant. Poſtea a Francis permiſſum Italis, iure vel Longobardico vel Romano vel Francico vti. Demum ab Irnerii tempo-

(g) Ad hunc Iulianum pertinet epigramma Thaeceteti, quod exſtat in *Antholog. IV,* 1.

Τῦτον ἰυλιανὸν νομικῆς φάος, ὗπον ἰδῦσαι
Ῥώμη καὶ Βερὸη, πάντα φύσις δύναται;
Roma & Berytus conſpecto hoc lumine legum
Quantum, aiunt, virtus, ingeniumque poteſt!

Quod elogium ad Saluium Iulianum, Edicti perpetui conditorem, fruſtra retulerunt Alciat. *Diſpunct. II,* 27. & Bertrand. *de Iuris perit. I,* 1. *p.* 30. merito hinc notati a Menagio *Amoen. Iur. Civil. XXIV.* & Guil. Grot. *vit. Iureconſ. II,* 6. *p.* 122.

 (h)

temporibus enatum est studium iuris ciuilis in scholis Italicis. De quibus omnibus videndus Conring. *de origine iur. Germ. cap. XX. seq.*

XXXV. In oriente ius Iustinianeum primo Graece versum.

XXXV. At in oriente non cessatum a compilandi studio, siue quod Imperatores Iustiniani gloriae inuiderent, siue quod eius compilationes ob insignem prolixitatem odissent. Et primo quidem de Graece vertendo corpore iuris cogitatum imperante Phoca. Institutionibus ergo eam operam nauauit Theophilus, ille ipse, qui institutiones cum Triboniano & Dorotheo elaborauit. Eius enim paraphrasin iam laudari a Thalelaeo ipse obseruat Fabrott. *in Praefat. ad Theoph.* vid. Gundlingiana *Part. II. obs. II.* Pandectis & Codici Thalelaeus, Theodorus Hermopolita, Anatolius & Isidorus. Suares. *Notit. Basilic. Tom. I. praemiss.* Vinc. Grauina *de ortu & progr. iur. ciu. n. CXXXIIX. p.* 163. *seq.* Theophili *paraphrasis* potius, quam versio etiamnum exstat, edita primum a Viglio Zuichemo insigni Frisiae nostrae ornamento Bas. anno MDXXXIV. deinde a Christiano Wechelio Paris. eodem anno, hinc a Iodoco Petro Neithardo anno MDXLIV, porro a Iac. Curtio anno 1545. Dionysio Gothofredo anno MDLXXXVII. & denique a Carolo Hannibale Fabrotto *Paris.* 1634. & 1657. Thalelaei opus pandectarum nondum adspexit lucem. (*h*)

XXXVI.

(*h*) Vidisse se tamen alicubi hanc versionem MSC. testatur Greg. Haloand. in *praefat. Nouellar.* Quemadmodum & codicem Graecum visum esse in Cretainsula, tradit Suallenb. in proleg. Harmenop.

(*i*)

XXXVI. Poſtea Baſilius Macedo nouam collectionem inſtituit, deſiderans in Iuſtinianeo corpore breuitatem, perſpicuitatem ordinemque concinnum. Cedren. *Annal. p.* 568. Leon. Imp. *prooem. ad Baſilica.* Sed morte praeuentus non niſi epitomen edidit codicis Iuſtinianei, quam πρόχειρον τῶν νόμων adpellavit. Periit hoc opus praeter fragmenta quaedam de nuptiis Io. Leuncl. *Iur. Graeco Rom. Lib. II. p.* 86. aliudque apud Baron. *Ann. DCCCXXVI. n. XII.*

XXXVI. Deinde noua collectio tentata Baſilio.

XXXVII. In labore illo Baſilio, idem, qui in imperio ſucceſſit Leo, filius, inſigni rerum ſcientia σοφȣ̃ vel φιλοσόφȣ cognomen adeptus. Et is quidem edidit βασιλικὰ νόμιμα, vel διατάξεις βασιλικὰς ex pandectis & codice, omiſſis tamen iureconſultorum & Imperatorum nominibus, compilata Suares *l. c.*

XXXVII. Et Leone.

XXXVIII. Denique Conſtantinus Porphyrogenneta, frater Leonis natu minor edidit repetitam βασιλικῶν praelectionem, quae & πρόχειρον μέγα, vt & τὸ πλάτος τῶν νόμων nec non τὸ πλάτος abſolute appellatur. Et haec ipſa ſunt illa βασιλικὰ, quorum libros XXVIII, XXIX, XXX, XLV, XLVI, XLVII, XLVIII, edidit Gentianus Heruetus. Pariſ. cIↄ Iↄlvii. Librum LX, Iac. Cuiacius, vtraque coniunctim ſub titulo βασιλικῶν διατάξεων Dionyſ. Gothofredus *Hanov.* 1606. *fol.* Libr. XXXVIII, & XXXIX. ex Cuiacii ſchedis emiſit Car. Labbaeus Pariſ. cIↄ Iↄcix. Integra βασιλικὰ (i) Graeca & Latina

XXXIIX. Nec non Conſtantino Porphyrogenneta. Vnde natum opus βασιλικῶν.

(i) Libri tamen XIX. XXXI. XXXII. XXXIII. XXXIV. XXXV. XXXVI. XXXVII. XXXVIII. XLIII.

tina debemus Car. Annib. Fabrotto, qui ea publicauit *Parif.* 1607. *f. Tomis VII.*

XXXIX. Variae epitomae inde confectae.

XXXIX. Succeffere variae epitomae, quales funt I.) πρόχειρον μικρὸν ab iisdem Imperatoribus confectum, quod & ἐκλογῆς καὶ ἐπιδιορθώσεως nomine venit. (*k*) II.) Index νομικῶν κατὰ στοιχεῖον per alphabeti feriem digeftus, a Io. Sambuco Pannonio Tarenti repertus & fub titulo ἐκλογῆς βασιλικῆς editus a Io. Leunclauio *Bafil.* 1576. Auctor fertur Romanus Lacapenus. Vid. Cuiac. *Obf. XVIII,* 37. III.) Mich. Attaliotae, iudicis & Procos. πόνημα feu πραγματικὴ tempore Michaëlis Ducae compilata. (*l*) IV.) Michaëlis Pfelli *fynopfis*, qua ius compendiarium verfibus politicis complexus eft, (*m*) V.) πρόχειρον

XLIII. XLIV. XLIX. & LIX. non funt authentici, fed a Fabrotto ex Synopfi βασιλικῶν, & Theodoro Hermopolita, Conftant. Harmenopulo & Cuiacii Commentariis vtcunque compilati. Forfan ii etiamnum in bibliotheca quadam latitant. Ita ominabar fecundam editionem quum pararem. Vatem me fuiffe haut vanum, nuper demum intellexi Amftelodami ex V. A. Corn. a Bynkershoek, qui fe bonam horum partem a iuuene nobili, Parifiis redeunte nactum referebat. Gratulamur faeculo hunc thefaurum, maxime fi obftetricias viri doctiffimi manus experietur.

(*k*) Eius titulos priores XXVIII. exhibet Io. Leunclau. *Iur. Graeco Rom. Tom. II. p.* 79. Conf. Lambec. *Bibl. Vind. Lib. V. p.* 162. & *Lib. VI. p.* 24. 25.

(*l*) Edidit illud πόνημα fub titulo σύνοψις ἀπαρτὶ συνόψεως, Io. Leunclau. *Tom. II. p.* 1.

(*m*) Prodiit ea fynopfis cum aliis quibusdam Mich. Pfelli *opufculis* cura Franc. Bofqueti *Parif.* 1632. 8.

(*n*)

χειρον Constantini Harmenopuli, qui circa annum cIↃCCCXLV. floruit (n) ex Basilicis contractum, & nuncupatum ἑξάβιβλον. Ei non absimile VI. Antiochi Balsamonis πρόχειρον, & si qua sunt huius generis alia.

XL. Denique Turcae, capta Constantinopoli, & Graecorum imperio, & iuris Romani in oriente studio finem fecerunt, dubiumque est, an in Turcicis dicasteriis quaedam iuris Iustinianei reliquiae serventur. Vid. Groeneweg. *ad prooem. Instit. num. I.* Feltmann, ad *L. 22. §. 3. D. de orig. iur.* Pagenstech. *Sicilim. Manip. 2. p.* 105. Leonis certe nouellas hodienum in Graecia non extra vsum esse, patet ex Christ. Angeli *de statu eccl. Graecae p.* 112. *&* 115. & obseruauit id Bynkersh. *obs. IV*, 1. *p.* 385.

XL. Finis iuris iustinianei in Oriente.

XLI. At in occidente a saeculo XII. magis magisque in academias & fora irrepere coepit ius Iustinianeum, cuius tot ex eo tempore prodierunt editiones, glossae, commentarii, paratitla, systemata, compendia, vt eorum mole & multitudine laboremus.

XLI. Eius incrementa in occidente.

XLII. Quum Iustinianus §. 3. huius prooemii & §. 2. sequentis tituli nonnulla quoque de docendae discendaeque iurisprudentiae ratione moneat: licebit & nobis ea de re ex antiquitatibus differere. Iuris scientiam olim in latenti habebant patricii, (o) nec temere solebant

XLII. Ratio veterum tractandi ius ciuile.

(n) Editus est Harmenopulus Graece & Latine cum notis Io. Merceri & Dionysii Gothofredi *Gen.* 1587. 4.

(o) Hinc est quod iureconsulti adpellantur *principes ciuitatis*

bant quemquam, nisi sui ordinis, hisce sacris initiare. Cicero *de offic. II, 19. Cum multa praeclara maiorum, tum quod optime constituti iuris ciuilis summo semper in honore fuit cognitio atque interpretatio. Quam quidem ante hanc confusionem temporum in* POSSESSIONE SVA PRINCIPES *retinuerunt: nunc vt honoris, vt omnis dignitatis gradus, sic hujus scientiae splendor deletus est.* Addi poterit eiusdem Ciceronis *Oratio pro Muraena XII.* & *de Oratore I, 41.* Et videtur sane antiquissimis temporibus iurisprudentia veluti traditione quadam conseruata inter patricios, vsu magis quam institutione addisci consueuisse. Quod non difficile erat in tanta Romanarum legum paucitate.

XLIII. Methodus eorundem tradendi iurisprudentiam.

XLIII. Primus veterum hanc consuetudinem migrauit Tiberius Coruncanius, primus e plebe Pontifex Maximus, anno V. C. Io. Is enim odio patriciorum iuris cognitionem, quam alii in latenti habuerunt, paullo amplius diuulgauit, & discentibus se dare coepit *L. 2. §. 35. D. de O. I* Eius Exemplum deinde sequuti sunt alii, veluti Q. Mucius Scaeuola, C. Aquilius Gallus, L. Lucilius Balbus, T. Iuuentius, Q. Cornelius Maximus, & inprimis Seruius Sulpicius, quorum ex aedibus, tamquam ex equo

uitatis. Cuiac. *ad* Pompon. *L. 2. §. 35. D. de Orig. iur. p. 1158. maximique viri,* Pompon. *d. L. 2. §. 35.* Hinc illa Mucii obiurgatio: *Turpe esse patricio & nobili, & caussas oranti, ius, in quo versaretur, ignorare L. 2. §. 42. eod.* Conf. G. Schubart. *de Fatis Iurisp. Rom. Ex. I, 16. p. 28.*

(p)

equo Troiano, magna praestantissimorum iureconsultorum frequentia prodiit. Quum vero hi omnes amplissimos in vrbe honores gesserint; facile est ad existimandum, eos non scholas aperuisse, aut leui didactro inuitatos subsellia posuisse discentibus. Sed solebant, quum de iure consulentibus responderent, admittere iuuenes, qui audirent, notarentque responsa, rationemque tradendi atque interpretandi iuris, adeoque vna opera & consulentibus & discentibus satisfacere. Cicero in *Oratore ad Brut. XLI. Ius ciuile docere, semper pulcrum fuit, hominumque clarissimorum discipulis floruerunt domus.* Et paucis interiectis: *Alteros respondentes audire sat erat, vt ii qui docerent, nullum sibi ad eam rem tempus ipsi seponerent, sed eodem tempore & discentibus satisfacerent, & consulentibus.* Ac denique *in Bruto LXXXIX. Ego autem, iuris ciuilis studio, multum operae dabam Q. Scaeuolae, P. F. qui quamquam nemini ad docendum dabat, tamen consulentibus respondendo, studiosos audiendi docebat.* Ex quibus patet, vsu magis atque exercitatione, quam doctrina, veteres ad tantam de iure respondendi facultatem adspirasse.

XLIV. Sub Christianis Imperatoribus publica Romae schola floruit, iurisprudentiae etiam studiis consecrata, de qua infra dicemus *Lib. I. Tit. XXV. n. XX. seq.* Docuerunt in ea schola iureconsulti vel Antecessores duo, tempore Theodosii iunioris *L. vn. C. Theod. de stud. lib. vrb. Rom. & Const.* antea tamen eodem instituto, quo veteres erant, vsi, iuuenes domi habuisse videntur Papinianus, de cuius discipu-

XLIV. Schola iuridica Romana.

lis

lis Lamprid. *in Alex. Seu. LXVIII.* aliique iureconsulti egregii quorum in digestis fragmenta exstant.

XLV. Methodus docendi in scholis iuridicis ante & post Iustinianum.

XLV. Denique a tertio saeculo tres praecipue scholae floruerunt iuridicae, Romae, Constantinopoli, & Beryti, hoc privilegio munitae, vt non liceret alibi cuiquam ius docere, ceu infra docuimus *Lib. I. Tit. XXV. n. XX. seq.* in his scholis ea seruata methodus, vt primo anno non nisi ad limina legitimae scientiae admitterentur, dicti ideo *dupondii*; quasi nullius pretii homines (p). Secundo anno Edicti audiebant interpretationem, vnde & *Edictales* cognominati. Tertio anno ad praelectiones in priores octo libros Responsorum Papiniani admittebantur, atque inde dicebantur *Papinianistae*, quo nomine adeo sibi placebant iurium studiosi, vt diem, quo eius doctrina primum fuerant initiati, festum sollemnemque haberent. Bertrand. *de Iurisperit. I. 2. p.* 38. Quarto anno Responsa Pauli in manibus erant, eaque tunc ipsi recitabant, & tum dicebantur λύται, quasi soluendis quaestionibus idonei, vel vt ait Iuvenalis *Satyr. VIII* *Qui iuris nodos legumque aenigmata*

(p) Seneca *Controu. X, 1. Ita ne peribunt decem iuuenes propter dipondios duos?* Hieronym. *ad Helvid. p. 12. Tom. VI Op. Quis te, oro, dupondio supputabat?* Et Petron. *p. 13. dupondium* pro pretio vilissimo accipit, vbi addendae virorum doctorum obseruationes, & Cuiac. *Obser. XII*, 40 Nemo non hic deprehendet speciem quamdam monstri illius scholastici, quod recentiore aetate Penalismi nomine academias inuaserat.

(q)

mata soluunt. Vnde errant. qui λύτας vertunt solutos: sic enim dici debuissent λύτοι, vt recte obseruat Turneb. *Aduers. VIII*, 19. Quinto anno, quo Constitutiones addebant, προλύται dicti. Sed mutauit nonnulla Iustinianus, qui primo anno Institutiones suas & τὰ πρῶτα legum praelegi, nouitiosque *Iustinianeos nouos* dici voluit: secundo quosdam digestorum libros, quos ipse praescribit, per vicissitudinem interpretandos, audiebant, seruato *edictalium* cognomine. Tertio anno *Papinianistas* vocari concessit, sed audire eos iussit libros digestorum XX. & XXI. Reliquos digestorum libros adiiciebant anno quarto, quo λύται dicti, quemadmodum quinto codicem iungebant, & προλυτῶν nomen eo ipso merebantur. Vid. Iustin. *Orat. ad Antecessores* §. 2. 3. 4. 5. & ibi interpretes.

LIB. I. TIT. I.
DE IVSTITIA ET IVRE.

Tituio hoc institutionum non inculcantur leges quaedam Romanae, sed principia generalia, & quae ad ideam iustitiae & iuris concipiendam faciunt. Quum ergo in definitione Iustitiae & Iuris a recentioris scholae placitis se procul seiunxerint veteres iureconsulti: ratio eius rei ex antiquitate erit reddenda.

I. Iurisconsulti itaque, quod inter omnes constat, plerique cum legum studio philosophiam olim coniunxere, ex eiusque principiis leges

I. Iuris consulti operam dabant philosophiae.

leges sunt interpretati. Vnde Cicero *de Legib. I. 5. iurisprudentiam non a praetoris edicto, vt plerique sua aetate fecerint, neque e XII Tabulis sed penitus ex intima philosophia petendam* putabat.

II. Maxime Stoicae.

II. Quamuis vero non eidem omnes sectae nomen dederint, & Epicureae inprimis fauerint C. TREBATIVS TESTA (*a*) (*Cic. VII. Epist.* 12. *Gassend. de vit. & morib. Epic. Tom. V. op. p.* 188. Aegid. Menag. *Amoenit. iur. p.* 80.) ALFEN. VARVS (*L.* 76. *ff. de iudic.* & ibi interpretes) & alii: plerique tamen teste Athenaeo *Deipnos. VI*, 8. stoicam philosophiam maximi habuerunt, vel quia Zeno minime, vt aliae sectae philosophorum a rebus gerendis auocabat, (Diog. Laert. VII, 122. & 130.) eaque secta *turbidos & negotiorum appetentes* facere videbatur; Tacit. *Ann. XIV.* 57. vel quia isti sapientes philosophiam practicam felicius, quam alii excoluerant. Et hinc stoica philosophia *summa* dicitur *sapientia L.* 2. *D. de leg.* (*b*) Multis id demonstrarunt Schilterus in *Manuductione philosop. moral. ad iurisprud. Cap. I.* Vinc. Grauina *de ortu & progressu iur. ciuil. num. XLIV. p.* 80. Em. Merill. *Obseru. I*, 8. & singulari ac pererudita oratione V. C. Euerardus Otto.

III. Vnde multa in iure Stoica.

III. Hinc frequentissimae in iure nostro I. *deri-*

(*a*) Dissentit Schilter. *Manud phil. mor. ad iurispr. I*, 6. *p.* 7. Sed Trebatius initio stoicus postea Epicureus factus videtur Cic. *Epist. VII*, 12.

(*b*) Fallitur ergo Paganin. Gaudent. *de ortu & progr. philos. ap. Rom. cap. XLIII. p.* 106. qui plerosque ICtos cum Aristotele potius & Platone sensisse putat, Conf. *obs. Hal. VII. p.* 252.

(*a*)

deriuationes nominum satis contortae, quales stoicis erant sollemnes e. g. testamentum quasi *testatio mentis*; mutuum, quasi *quod ex meo fit tuum*. Vid. Cui. *Obs. XI*, 37. Em. Merill. *Obseru. I*, 8. *seq.* Frequentissimae II. *definitiones* mere stoicae, qualis est etiam in hoc titulo definitio iuris naturae. Frequentissimae III, *diuisiones stoicae*, qualem esse illam rerum corporalium & incorporalium, ex Sexti Empirici *VII. adu Mathem.* & Senec. *Epist. LVIII.* obseruauit Oiselius *ad Caii Inst. II*, 1, 1. *p. m.* 73. Frequentissimae denique IV. *decisiones* ex interioribus philosophiae stoicae principiis deriuatae, quales collegerunt Vinc. Grauina *l. c.* Schilterus *l. c.* & V. C. Euerardus Otto *de philos. Stoica iurec.*

IV. Quamuis vero philosophiae amantissimi essent Romani Iureconsulti semper tamen inter eos reliquosque philosophos ἀπράκτυς, inprimis Epicureos, quaedam intercessisse videtur aemulatio. Eoque pertinere arbitramur verbosam illam Vlpiani declamationem de *vera non fucata iureconsultorum philosophia. L.* 1. §. 1. *D. de inst. & iure* nec non quae Horatius *Lib. I. Epist. I.* canit: *Nunc agilis fio, & mersor* CIVILIBVS VNDIS, *Virtutis verae custos rigidusque satelles.* Conf. Cic. *Epist. III*, 9. 10. vbi Epicuri philosophia ἄπρακτος ASTVTA vocatur. Locum praeclare explicari memini in Gundlingianis. IV. Aemulatio inter iureconsultos & philosophos.

V. Et ista quidem aemulatione factum est, vt iureconsulti ea, quae philosophorum erant propria, ad se raperent, e. g. vt definitionem philosophiae iuri suo adplicarent: §. 1. *Inst. h. t.* vt V. Cur iureconsulti multa philosophorum propria iuri

applicarint. vt loco iuridicae definitionis iustitiae darent mere moralem & philosophicam: & denique ipsa illa iuris praecepta §. 3. *Inst. h. t.* ex philosophia morali stoicorum in ius transferrent. Conf. Schilter. *l. c.* Christ. Thomas. *Annot. ad Inst. h. t.* Ger. Noodt *Iul. Paul. X. p.* 365. & quae nos obseruauimus in *Elem. Iuris ciuil. h. t.*

TIT. II.
DE
IVRE NAT. GENT. ET CIVILI.

Agitur hoc titulo de *diversis speciebus iuris.* Quum vero iam superiore titulo, cur hunc potissimum de iure naturae & gentium sibi conceptum formarint, abunde explicatum sit: iam ex antiquitate varia iuris ciuilis genera sunt explicanda, docendumque quid lex fuerit, quid *plebiscitum*, quid *praetores* & *aediles*; quid item *iureconsulti* ad locupletandum ius Romanum contulerint, quid denique *Imperatores* in legibus Romanis, earumque ferendarum ratione immutarint.

I. Leges proprie sic dictae a quibus latae? I. *Lex* Romanis, libera adhuc republica, vocabatur, quam populus Romanus, Superiore magistratu rogante, constituebat. (*a*) §. 4. *Inst. h. t.* Eiusmodi magistratus superiores quibus cum populo agendi ius esset, praeter Reges, Inter-

(*a*) In libera ergo republica ad legislationem omnes concurrebant, & hinc patet ratio, cur lex *communis reipublicae sponsio* vocetur Vlpiano *L.* 1. *D. de Legib.*

(*b*)

Interreges, Dictatores, Confules, erant Tribuni militum cof. poteftate, Cenfores, Praetores. Hinc non ignotae leges *Regiae;* non ignota lex Aemilia de cenfura a *Dictatore;* lex Aelia Sentia, a *Coff.* lex Pinaria de ambitu a *Tribuno mil. cof. pot.* lex Caecilia de fullonibus a *cenforibus* (*) (Plin. *Hift. Nat. XXXV,* 17.) lex Aurelia iudiciaria a *Praetore* (Flor. Epit. Liu. CXVII.) latae.

II. Earum fcriptio. II. Ab his ergo magiftratibus, lex, fi qua opus videretur, primo domi *fcribenda* erat. Quod fiebat adhibitis viris prudentibus & neceffariis, cum quibus expendere folebant, an lex effet e republica, maiorumque moribus conueniret. Vnde plerumque additae formulae: SI QVID IVS NON FVIT ROGARI, EIVS HAC LEGE NIHIL ESSET ROGATVM, itemque: SI QVID CONTRA ALIAS LEGES EIVS LEGIS ERGO LATVM ESSET, VT EI, QVI EAM LEGEM ROGASSET, IMPVNE ESSET. Cic. *ad Attic. III,* 23. Conf. Briffon. *de Form. II. p.* 138.

III. Communicatio cum fenatu. III. Scripta lex *communicabatur cum fenatu,* fine cuius auctoritate cum populo agere nefas habebatur. Liu. *I,* 17. Plutarch. *in Coriolan p.* 227. Quum vero Senatus nonnunquam difficilior effet in permittendis comitiis, lege Maenia cautum eft, *vti, rogatore comitiorum iufto poftulante, patres ante inita fuffragia fierent auctores eius rei, quam popu-*

(*) Alioquin non negatur, faepe etiam *leges cenforias* adpellari Cenforum edicta, quibus conditiones locationum publicarum proponebant Gell. XV, 11. Vid. Gundlingiana *Part. XVI. Obf.* 1. §. *XXVI. p.* 61.

populus iussurus esset. Cic. *in Bruto. cap. XIV.* In eandem sententiam legem tulit Q. Publilius Dictator apud Liu. *VIII*, 12. Et postea quum iste mos desuetudine obumbraretur illum denuo in vsum reuocauit L. Cornelius Sulla. Vid. Appian. *de bello ciuil. l. p.* 650.

IV. Promulgatio. IV. Hinc porro legis sequebatur *promulgatio.* Publice enim lex proponebatur, vt quilibet e populo eam legere, expendere, & ferendane esset, an antiquanda, secum statuere posset. Spatium promulgationis erat *trinundinum*, vt lex noua etiam a rustica plebe, quae singulis nundinis rure in vrbem veniebat, legi ponderarique posset. Cic. *pro domo cap. XVI*, & *Phil. V*, *cap.* 11. Manut. *de Leg. p.* 839. Addebatur edictum, vt populus in proximum trinundinum in campo Martio conueniret. Gell. *Noct. Attic.* *XIII*, 14. Quum tamen ipsis nundinis cum populo agere haut liceret; comitia plerumque in sequentem diem indicebantur. Macrob. *Saturn. I*, 16. Et his demum omnibus obseruatis, magistratus quis POPVLVM IVRE ROGASSE, POPVLVSQVE IVRE SCIVISE dicebatur. Cic. *Philipp. I*, 10. (*b*)

V. Recitatio per praeconem nec non suasio & dissuasio. V. Lex ipsa ferebatur in *comitiis*, olim in curiatis, postea & *centuriatis*, & tributis ad quae vbi populus in *campum Martium* vel in comitium ad rostra confluxisset, praeco primum legem

(*b*) Neque tamen promulgatio sola faciebat legem, sed populi suffragium. Sola lex Didia Licinia tanto studio patrum lata est, vt SCo caueretur, vt eam promulgatam omnes seruarent. Macrob. II, 13.

(*c*)

gem *recitabat;* dein is plerumque, qui rogaturus erat, eandem *suadebat*, quod & alii faciebant nonnunquam. Nec deerant, qui *dissuaderent*, id quod cum tribuni plebis, tum etiam priuati, si quibus a magistratu concio dabatur, facere poterant. Liu. *XLV*, 21. Nonnunquam & ii ipsi, qui legem rogaturi erant, eam dissuadebant, si forte non ex sua, sed senatus sententia legem ferrent. Exemplum Pisonis consulis refert Cic. *Epist. ad Att. I*, 14. cui cum fructu addes, quae nos nuper disseruimus *in Comment. ad Leg. Iul. & Papiam Lib. I, cap.* 4. *p.* 84.

VI. Auditis orationibus praesentibusque sacerdotibus & diuina exponentibus, (Dionys. *X, p.* 681.) *sitella* vel *vrna* deferebatur, in quam coniiciebantur centuriarum nomina. Deinde sortibus aequatis fiebat *sortitio*, quaequae prima centuria, quae secunda, quae tertia de sitella exiisset, ea eundem in suffragiis locum atque ordinem obtinebat. (*c*) Quae prima forte exierat prima ferebat suffragia, atque inde PRAEROGATIVA, proxime sequentes PRIMO VOCATAE vocabantur. Reliquae IVRE VOCATAE dicebantur Ascon. Paedian. *in* Cicer. *Diuinat. p. m.* 1819. Liu. X, 22. XXVII, 6. Exemplum est in lege Thoria apud Sigon. *de ant. iure Ital. II*, 2. *p.* 638. VII.

VI. Auspicia & sortitio.

(*c*) Sequiorum temporum est haec *sortitio*. Sub Tullio enim Rege primae ad suffragium vocabantur maximi census centuriae, in prima & secunda classe descriptae, quae, quia reliquas numero superabant, plerumque rem conficiebant, vt adeo raro vocarentur reliquae. Dionys. Hal. *Antiq. Rom. VI, p.* 224. *seq. VII, p.* 464. Liu. I, 43.

VII. Intercessio facta a tribunis, auguribus, coss.

VII. Interim licebat iis, quorum intererat, legi *intercedere*. Faciebant id *Tribuni plebis* sollemni illo VETO. Liu. VII, 17. XXVII, 6. XLV, 21. Faciebant & Consules, vel intercedendo, Dionys. Hal. *VIII. p.* 557. vel comitiales dies eximendo, vel supplicationes decernendo, vel ferias Latinas indicendo. Cic. *ad Quint. Fratr II. Ep.* 7. Faciebant idem & *augures & magistratus*, quorum erat, de coelo seruare. Qui si quidquam adversi visum auditumque obnunciarent, (*d*) comitia impediebantur, reque infecta discedebatur.

VIII. Rogatio.

VIII. Si nihil sinistri obnunciabatur, ipsa iam fiebat *rogatio*, sollemni formula: VELITIS IVBEATIS QVIRITES HOC ITA VTI DIXI ITA VOS QVIRITES ROGO. Cic. *pro domo XVIII. seq.* (*e*) Tum addebatur (*f*): SI VOBIS VIDETVR, DISCEDITE QVIRITES.

(*d*) E. g. si fulsisset de coelo, si tonasset, si bubo volasset a sinistra, si aues triste quid portendissent, si quis morbo comitiali repente correptus concidisset &c. Longa enim est fabula, de qua Paul. Manut. *de Legib. p.* 848. Paul. Merula *de comit. III. p.* 17. *seq.* Struu. *Antiq. Rom. Synt. VI. p.* 269. Ceterum haec omnia ideo inuenta, vt magistratus, vel collegarum, vel populi consilia periculosa bonis rationibus turbare possent. Dio Cass. *XXXIII. p.* 66. Cic. *de Leg. III.* 12

(*e*) Notanda hic quaedam vocabula, quae subinde confundi solent ab iis, qui sunt in Antiquitatibus Romanis hospites. Lex ROGATVR, dum fertur: ABROGATVR, dum tollitur: DEROGATVR eidem, dum quoddam eius caput aboletur: SVBROGATVR dum aliquid adiicitur, OBROGATVR denique, quoties aliquid in ea mutatur. Vlpian. *Fragm. I,* 3.

(*f*)

TES. Quo facto in suam quisque centuriam discedebat, in qua erat suffragium laturus. Asdon. Paedian. in Cic. *Orat. pro Corn. Balbo. p.* 1310.

IX. Facta discessione ferebantur *suffragia*, olim quidem voce; post tabellariam vero legem *tabellis*, quarum alteri inscriptum V. R. *uti rogas*, alteri A, id est *antiqua probo*. Cic. *Epist. ad Attic. I*, 14. Tulit eiusmodi legem tabellariam L. Cassius Trib. pleb. (*f*) C. Mario VI. & L. Valerio Flacco Coss. Cic. *de Leg. lib. III*. Sed de iudiciis publicis. Vnde & in numis familiae Cassiae egregium tabellariae istius legis monimentum occurrit. Vid. Fulu. Vrsin. *de Famil. Rom. p. 67. edit. Patini*. De comitiis iam antea similis exstabat lex Gabinia.

IX. Suffragia per tabellas lata.

X. Distribuebantur hae tabulae per *diribitores*, quibus nongenti *custodes* adstabant, daturi operam, ne qua fraus in distribuendis tabellis admitteretur. Plin. *Hist. Nat. XXXIII*, 11. Et exstructi quidem in campo Martio erant *pontes* centum nongenti tres, totidem scilicet, quot numerabantur centuriae. Hi nihil aliud erant, quam angustae quaedam substructiones, opere subitaneo e tabulatis solo editis adornatae, per quas iis, qui suffragia ferrent, viritim esset transeundum. His ergo in capite pontium ministra-

X. Modus & ordo suffragandi in pontibus.

(*f*) Sed non primus. Biennio enim ante *legem* eiusmodi *tabellariam* tulerat A. Gabinius, Trib. pleb. Quae ergo Gabinius statuerat de comitiis; ea ad iudicia etiam transtulit Cassius, inuenitque tabulas, quibus inscriptum A, *absoluo*, C. *condemno*, NL. *non liquet*.

strabantur binae istae tabellae, quarum alterutram deinde in extremo ponte *cistulae* immittebant. Plutarch. *in Mario. p.* 407. Fiebat id ita, vt praeco singulas centurias, eo ordine, quo sorte exiissent, ad suffragia vocaret. Quicunque vero ex ea centuria primus rogabatur, PRIMVS nuncupabatur. Cic. *pro Plancio XIV.* Reuersi e ponte intra *cancellos* concludebantur, quos *ouilia* vocat Lucanus, *Pharsal. II, v.* 197.

- - & miserae maculauit ouilia Romae.

Conf. Nic. Gruch. *de Comit. Rom. I, p.* 688. Omnia haec accurate depicta sistit egregius P. Licinii Neruae numus, quem exhibent. Fulu. Vrsin. *Famil. Rom. p.* 149. edit. Patin. Ezech. Spannhem. *de vsu & praestant. numism. Diss. VI, p.* 579.

XI. Suffragiorum diremtio.

XI. Latis hoc ordine suffragiis, *diremtio* fiebat. Numerabantur enim tabellae a singulis custodibus, numerusque earundem *punctis* (g) notabatur, Cic. *Philipp. II,* 33. & *pro Planc. XXII.* quo ea centuriarum sententia renunciaretur, in quam plurima suffragia conuenissent, & reticeretur, quae paribus esset distracta suffragiis. Si plures sententiae legem probassent; SCITA vel PERLATA; sin plures eandem reiecissent, ANTIQVATA dicebatur. Manut. *de Legib. p.* 842.

XII.

(g) Inde nata phrasis: *omne punctum ferre.* Horat. Art. *poet. v.* 343.

Omne tulit punctum, qui miscuit vtile dulci.

De qua loquutione, ipsoque hoc ritu conferri meretur Sauaro ad Sidon. *Carm. II,* 20. & *Epist. vlt.*

(h)

XII. Perlatam legem primo *iureiurando* confirmatam, deinde *aeri incisam delatamque in aerarium* legimus. Manut. *de Legib. p.* 843. Vnde patet, quaenam sint illa apud Ovid. *Metam. I*, 3. — XII. Legum confirmatio.

Verba aere minacia fixo

Exstant eius ritus vestigia in *L. 8. pr. D. ad L. Iul. pecul.* Conf. Iust. Rycqu. *de Capitol. cap. XXX, p.* 374. *seq.*

XIII. *Nomina* leges plerumque accipiebant ab vtroque consule, e. g. lex *Aelia Sentia, Papia Poppaea, Fusia Caninia.* Nonnunquam vnicum iis cognomen dabatur si a dictatore vel praetore vel censore latae essent. Tales sunt lex *Aemilia*, lex *Aurelia* & aliae. Addebantur interdum alia cognomina, a materia legis desumta, veluti lex *Cornelia sumtuaria*, lex *Gabinia tabellaria*, lex *Cassia agraria.* — XIII. Earundem cognomina.

XIV. Quo *stilo* scribi concipique solitae sint leges, ex multis antiquis monimentis adparet. Qualia sunt leges antiquae apud Reines. *Inscript. CCCCLXXIII*, vt & egregium fragmentum legis Seruiliae apud Car. Sigon. *de Iudic. II*, 27. *p.* 422. nec non legis Thoriae apud eumdem *de iure Ital, II, p.* 638. Adde Barn. Brisson. *de Form. p.* 141. *seq.* — XIV. Quo stilo consignatae?

XV. Haec de legibus. Sequuntur *plebiscita*, quae & ipsa leges vulgo vocantur, ceu exemplo legum Iciliae, Voconiae, Aquiliae, Cinciae aliarumque adparet, quamuis id more antiquo non fieret, (*b*) teste Gellio *XV*, 27. *XX*, 20. — XV. Plebiscita.

XVI.

(*b*) Primo, quum patricii plebiscitis teneri nollent, *plebiscita* vocabantur. Post leges Horatiam, Publiliam &

XVI. Eorum differentia a legibus proprie sic dictis.

XVI. Erant plebiscita, quae plebs plebeio magistratu interrogante, constituebat. §. 4. *Inst. de iure nat. gent. & ciu.* Ea quum eodem fere ritu, quo ipsae leges conderentur; differentiae tantum legem & plebiscitorum erunt notandae. Lex ergo a superiore magistratu; plebiscitum a plebeio, id est, tribuno plebis rogabatur, & eo quidem, cui illud e collegio sorte vel reliquorum collegarum consensu obtigisset. Liu. *III*, 65. Lex suffragante vniuerso populo, plebiscitum suffragante plebe condebatur. Liu. II, 56. Dionys. Hal. IX, *p.* 598. Tribuni enim nec aduocare patricios, neque ad eos referre vlla de re poterant. Gell. *Noct. Attic. XV*, 27. Leges in campo Martio ferebantur; & comitio; plebiscita, non in eo tantum, sed & nonnunquam in circo Flaminio, aut in Capitolio, maxime vero in comitio, vbi ex *rostris* tribuni ad plebem concionabantur. (*i*) Docent id exempla apud Ciceronem. *Epist. ad Attic. I*, 1. *ad familiar. VII*, 30. Plutarch. *in Gracch. p.* 832. Liu. *III*, 54. *XXV*, 3. *XLV*, 36. *III*, 54. Leges in Comitiis centuriatis & tributis; plebiscita in solis tributis condebantur, vbi non opus erat vel SCto vel auspiciis. Dionys. Halic. *IX*, p. 598. & 605. Solebant tamen

& Hortensiam *leges* dicebantur, vel *leges tribuniciae.* Cic. *de leg. Agrar. II*, 8.

(*i*) Hinc *rostra* inter praecipua tribuniciae potestatis insignia sunt. Hinc M. Lollius Palikanus, quum tribuniciam potestatem a Sulla abrogatam restituisset, rostra in numis suis signari iussit. Vid. Fulu. Vrsin. *de famil. Rom. p.* 158. *edit. Patini.*

(*k*)

tamen nonnunquam & Tribuni plebis aues consulere, & de coelo seruare, quando legem erant interrogaturi. Exempla sunt apud Plut. *in Gracchis p.* 832. & Cicer. *in Vatin. Cap. VII.* Leges plerumque tribuni plebis; plebiscita patricii & postea magistratus dissuadebant, quamuis eam facultatem coss. adimere conaretur Volero, tribunus plebis. Dionys. Hal. IX. *p.* 598. Sortitio etiam in plebiscitis duplex fiebat, quarum altera, in qua tribu Latini suffragium ferrent, explorabatur, altera inter ipsas tribus fiebat sortitio. Liu. *XXV*, 3. Quidquid ergo tributim plebs ita iussisset, id ratum habebatur, & deinde tabulis inscriptum aedilibus plebeis in aliqua aede custodiendum dabatur. *L.* 1. §. 21. *D. de orig. iur.*

XVII. *Quos ea obligauerint.* XVII. Quamuis vero plebiscita non ab vniuerso populo, sed a sola plebe conderentur: tamen non plebem tantum, sed & patricios obligabant. Id quod post multas patriciorum tergiuersationes cautum est lege primum Horatia: anno V. C. CCCVI. Liu. *Hist. III*, 55. Dionys. Hal. XI. *p.* 725. deinde Publilia anno CCCCXIV. lata a Q. Publilio dictatore, ac denique, quum plebs anno CCCCLXVI. in Ianiculum secessisset, lege Hortensia, lata a Q. Hortensio, dictatore. Gell. *Noct. Attic. XV*, 27. §. 4. *Inst. de iur. nat. gent. & ciu.*

XIIX. *Ius honorarium.* XIIX. Praeter leges & plebiscita etiam edicta praetorum, atque aedilium (*k*) certam iuris

(*k*) Quin & censores edicta de locandis vectigalibus & operibus publicis proposuisse, patet ex Gell. *Noct. Attic.*

ris speciem, quam *ius honorarium* vocabant, constituere coeperunt. Quare & de praetoribus atque aedilibus & vtrorumque edictis nonnulla monenda sunt.

XIX. Praetoris origo.

XIX. Creari primum praetor coepit anno V. C. CCCLXXXIX. quum paullo ante plebs obtinuisset, vt alter consulum plebeius esset. Male haec summae potestatis iactura habebat patricios: hinc dabant operam, vt penes consules eo minus esset potestatis. Fraudibus itaque adorti plebem, facile id consequebantur, vt redhostimenti loco e patriciis crearetur praetor, in quem deinde omnem, quae penes consules adhuc fuerat, iuris dicundi potestatem transferebant. Liu. *Hist. VI, vlt. VII,* 1. Vnde fallit Pomponius, quando ideo creatum ait praetorem, *quia consules auocarentur bellis finitimis, neque esset, qui in ciuitate ius reddere posset. L.* 2. §. 27. *D. de orig. iur.*

XX. Variae in praetura mutationes.

XX. Non diu tamen iste honor patriciorum mansit proprius. Non multo post enim, anno V. C. CCCCXVI. primus e plebe praetor creatus est. Q. Publilius Philo. Liu. *Hist. VIII,* 15. Sub belli deinde Punici primi tempora duo fieri coeperunt Praetores, quorum alter vrbanam; alter peregrinam sortiebatur iurisdictionem Flor. *Epit. Liu. XIX.* Vnde hic vocatur PRAETOR QVI INTER CIVES ET

Attic. XV, 11. vocabantur etiam *leges censoriae*, sed improprie. Vid. Gundlingiana XVI. *Obs.* 1. §. XVI. p. 61. seq. Cum his tamen non confundendae rogatae, a Censoribus de quibus supra §. I.

(*l*)

ET PEREGRINOS IVS DICIT. apud Reinef. *Inscript. Class. VII. n.* 10. & ΣΤΡΑΤΗΓΟΣ ΕΠΙ ΤΩΝ ΞΕΝΩΝ apud Grut. *Inscript. p. DIII.* Insequentibus temporibus hic numerus non semel auctus est, si quidem initio quatuor, (Liu. XXIII, 30.) tum sex, Liu. XXXII, 27.) postea octo, mox decem, (Dio XLII, p. 209.) hinc porro duodecim, immo & quatuordecim, ac denique sedecim, a Iulio Caesare creati, Praetores iis dixere, Dio *Lib. XLII. & XLIII.* Quo factum, vt patrem imitatus etiam, Augustus sedecim expleret numerum, mox ad XII. eundem reduceret, quem se non excessurum, Tiberius iureiurando pollicitus est Dio Cass. *Lib. LVI.* Tacit. *Annal, l.* 14. quamuis eius sibi gratiam fecisse videatur princeps parum religiosus, siquidem & illo imperante modo XV. modo XVI. Praetores creatos nouimus. Dio Cass. *Lib. LVIII. & LX.* Claudius tamen iurisdictionem de fideicommissis, quotannis, & tantum in vrbe delegari magistratibus solitam, in perpetuum, atque etiam in prouinciis potestatibus demandauit. Sueton. *Claud. XXIII.* nouosque creauit *praetores fideicommissarios* (*l*) duos *L.* 2. §. 17. *D. de orig. iur.* ex quibus tamen vnum detraxit Titus

(*l*) In marmoribus etiam mentio fit PR. DE FIDEICOMMIS. apud Gruter. *Inscript. p. CCCXCIII.* 6. Illud addendum ex Quinctilian. *Instit. Orat. III.* 8. fideicommissariam iurisdictionem ita diuisam esse inter praetorem & consules, vt ille ad certam Summam; hi de maiore cognoscerent. Vnde lucem capit locus Vlpiani *in Fragm. XXV.* 12. Videatur Cuiac. *Obs. XXI.* 34. Merill. Obs. V. 36. p. 112.

(*m*)

Titus *L.* 2. §. 32. *D. eod.* Accessit sub Nerua *praetor fiscalis L.* 2. §. 32. *eod.* vt & *praetor tutelaris* sub M. Antonino Philosopho, Iul. Capitolin. *vit. Marci Anton.* X. *L.* 6. §. 13. *D. de excus. tut.*

XXI. Ex his praetoribus vrbanus reliquos anteibat, iisdem, quibus Consules, auspiciis creatus. Hinc consulibus instar collegae erat, Gell. *Noct. Att. XIII,* 14. Plin. *paneg. LXXVII,* 4. iisque absentibus, summum penes Praetorem erat in vrbe imperium, ceu patet ex Ciceron. *Epist. ad Fam. X.* 12. Liu. XXIV, 9. Dio Cass. LVIII. Vtebatur enim praetor, sicuti consules, praetexta, sella curuli, ministris, scribis & accensis. Cicero *de lege agrar. aduers. Rull. II,* 13. *Lictores* eum praeibant duo cum fascibus. Quamuis enim de sex lictoribus subinde loquantur Plutarchus, Polybius, Appianus, qui ideo etiam praeturam ἀρχὴν ἑξαπέλεκυν vocare solent: intelligendum tamen hoc non est de praetura vrbana, ceu suspicatur Petr. Fab. *Semestr. l. p.* 169. sed de prouinciali, vti obseruatum est a Car. Sigon. *de antiquo iure Ciu. Rom. I,* 20. *p.* 227. Praecipuum vero praeturae insigne erat hasta, quae ideo saepius in numis veteribus conspicitur.

XXII. Praetoris iurisdictio.

XXII. Totum praetoris munus tribus hisce verbis continebatur DO, DICO, ADDICO, Ouid. *Fast. I. v.* 47. *sequ.* Varro *de Lingu. Lat. V,* 4. *Dabat* enim Praetor actionem & exceptionem, dabat bonorum possessionem: *dabat* iudices, arbitros, recuperatores, *dabat* tutores ex lege Atilia. *Dicebat* viam in vindiciis: *dicebat* interdicendo, quoties de possessione agebatur, indicebat, aduocata concione,

ferias, si quando terra in vrbe tremuisset. Gell. *Noct. Attic.* X, 24. Sueton. *Claud.* XXII. *Addicebat* denique, veluti facta in iure cessione, mancipatione, ceteris.

XXIII. Mos autem erat, vt praetor, creatus centuriatis comitiis, priusquam ius diceret, edicto in albo (*m*) denunciaret, quomodo eo anno ius esset dicturus. At quis? Vrbanus tantum an peregrinus etiam? De prouincialibus enim, nulla est dubitandi ratio. Praetori peregrino sane hoc ius negant Hotoman. & V. C. Io. Ge. Schubart. *de Fat. Iurisp. Rom. p.* 399. At eidem id vindicat V. C. Hern. Bern. Reinold. *Var. XXXVII. p.* 267. ob *legem* 9. §. 4. *D. de dol. mal.* vbi memorantur Labeonis *libri Praetoris peregrini.* Sed illis non tam videtur Labeo edictum Praetoris peregrini interpretatus, quam exposuisse officium Praetoris peregrini, quemadmodum etiam de officio Praetoris vrbani egit in *libris Praetoris vrbani,* quorum mentio fit in *L.* 19. *D. de*

XXIII. Edicta praetoria.

(*m*) *Album* quid fuerit, adhuc sub iudice lis est. Theophilo §. 12. *Inst. de action* album est edictum, *διὰ τὸ λευκοῖς γεγραμμένον γράμμασι*, *Albis litteris scriptum.* Enim vero non ipsum edictum album vocabatur, sed edictum in albo proponebatur. Accursii sententia, existimantis, fuisse parietem dealbatum, plerisque hodie vapulat. Sed videtur tamen idem colligi posse ex Plauto *Pers.* I, 2. *v.* 21. modo codices MSS. addicerent:

Nae isti faxim nusquam adpareant,
Qui hic ALBO PARIETE *aliena oppugnant bona.*

Et Suidas voce λεύκωμα album interpretatur *parietem, gypso obductum, ad inscriptionem ciuilium rerum aptum,* Iac. Raeuard. *Protribun.* IV, *p.* 887.

de V. S. Sane libros ad edictum singulares scripsisse Labeonem, & ab illis diuersos, patet ex *L.* 1. §. 5. *D. de fugitiv.* & Gell. *IV*, 2. Certiora itaque sunt testimonia Boethii *ad* Cic. *Topic.* & Theophili §. 7. *Inst. de I. N. G. & C.* qui & Praetores peregrinos edicta proposuisse, diserte scribunt, eiusque rei auctores procul dubio habent veteres & satis idoneos. Edicebant itaque omnes Praetores. Idque fiebat habita concione, dictoque in leges iureiurando, (*n*) ceu adparet ex Ciceron. *de Finib. II*, 22. Erant vero praetorum edicta vel generalia vel specialia. Illa, quam iuris dicundi rationem per annum sequuturus esset praetor, indicabant, vnde & *leges annuae* dicuntur Cicer. *Verr. I*, 42. Haec obuenientibus quibusque negotiis dabantur, ad similes causas non extendenda. Vnde vberrimus natus est iniquarum sententiarum prouentus, qui occasionem dedit edicto: QVOD QVISQVE IVRIS IN ALTERVM STATVERIT, VT IPSE EODEM VTATVR. Exemplum reperies apud Tacit. *Annal. II*, 30. Quum vero generalia edicta subinde mutarentur, nec leuis inde nasceretur iuris confusio: obuiam huic praetorum licentiae itum est lege Cornelia, (*o*) lata A. V. C. Iↄc LXXXVII.

(*n*) Praetores edicta scripturos etiam tribunos plebis adhibuisse in consilium, patet ex Cic. *de Offic. III*, 20.

(*o*) Antea A. V. C. Iↄ. LXXXVI. more consueto SC. ea de re factum patet ex actis diurnis, quae in bibliotheca Is. Vossii fuerunt, in quibus & haec exstant:

HORA OCTAVA SENATVS COACTVS IN HOSTILIA.

SC.

LXXXVII. a C. Cornelio tribuno plebis, C. Pisone & Man. Glabrione coss. qua cautum est, vt praetores ex edictis perpetuis ius dicerent, neque per integrum annum quidquam in iis immutarent Dio Cass. *Hist. XXXVI, p.* 12. Ex eo tempore paullo certius esse coepit ius praetorium, (p) adeo, vt iam tempore Ciceronis plerique non, vt olim, a XII. Tabulis, sed a praetoris edicto iuris disciplinam auspicarentur, ceu ex Cicer. *de Legib. I, 6.* obseruat Iac. Perizon. *Diss. de Leg. Vocon. p.* 193. Quamuis vero post legem Corneliam praetori haut liceret edictum suum per annum mutare; nihil impediebat tamen, quo minus successor antecessorum edicta, inito magistratu, vel augere vel immutare posset. Vnde, quae retinebat successor, *edicti tralatitii*; quae addebat vel immutabat, *edicti noui* nomine veniebant. Cic. *Verrin. I,* 44. Non prius ergo edictum vere perpetuum prodiit, quam temporibus Hadriani, de quo diximus in *proem. n. XIII. & sequ.*

XXIV. Quamuis vero praetores initio magistratus in leges iurarent; reuera tamen leges edictis suis euertebant sub specie aequitatis. Quod XXIV. Quibus artibus praetores ius immutauerint?

SC. FACTVM EST. VTI PRAETORES EX SVIS PERPETVIS EDICTIS IVS DICERENT

Vid. Dodvvell. ad Spartian. *Hadr. p.* 333. & *in Adpend. p.* 665. Ez. Spanhem. *Orb. Rom. II,* 12. *p.* 97.

(p) Vnde iam ante edictum perpetuum ad edictum commentari coeperunt iureconsulti, veluti Seru. Sulpicius, A. Ofilius & alii.

Quod iam Dio Caſſ. *Hiſt. XXXVI. p.* 21. obſervans: οὐ γὰρ, inquit, οἱ στρατηγοὶ, πάντα τὰ δικαιώματα, ἃ περὶ συμβόλαια διετετεταγμένα, οὔτε ἐσάπαξ τοῦτ' ἐποίουν, οὔτε τὰ γραφέντα ἐτήρουν, ἀλλὰ πολλάκις αὐτὰ μετέγραφον, καὶ συχνὰ ἐν τούτῳ πρὸς χάριν ἢ κατ' ἔχθραν τινῶν, ὥσπερ εἰκὸς, ἐγίνετο. *Neque enim praetores id ius, quod ad contractus dirigendos poſitum erat, obſervarant, neque ſcripto iuri ſteterant: ſed ſaepenumero ea variaverant, crebroque per gratiam & odium certorum hominum, veluti fieri adſolet multa gerebantur.* Vtebantur hanc in rem variis artibus, veluti I. *fictionibus*, quando, verbi gratia, fingebant rem vſucaptam, quae vſucapta haut eſſet, vel contra. §. 4. & 5. *Inſt. de actionib. immo, quod magis ridiculum videri poſſet, quando fingebant, filiam patroni eſſe filium, cuius* παλαιᾶς ὑποκρίσεως ἢ παραστηρήσεως mentio fit in *Baſilic. Lib. XLIX. tit. I, p.* 594. *Tomo VI.* Addantur, quae diximus in *Comment. ad L. Iul. & Pap. Lib. II, cap.* 22. *p.* 355. Vtebantur *II. nouis nominibus*, veluti quum bonorum poſſeſſionem darent iis, quibus leges hereditatem negabant. Vtebantur *III. exceptionibus* quibus actiones legibus datae eliderentur. Vtebantur IV. *reſtitutionibus in integrum*, quibus non modo leges, ſed & res iudicatas reſciderunt praetores. Vt adeo vere ſumma penes Praetores eſſet non quidem legislatoria, ſed leges euertendi poteſtas, quamvis edicta adiuuandi, ſupplendi, corrigendique iuris ciuilis gratia proponi, prae ſe ferrent. *L.* 7. §. 1. *D. de iuſt. & iur.* Thomaſ. *Naev. Iurispr. Anteiuſt. l,* 7. *p.* 31. Ge. Beyer. *Poſit. Pandect. l,* 2. *p.* 14.

XXV.

XXV. Praetorum exemplo *aediles* quoque edicta sua proponebant, quae & ipsa pertinebant ad ius honorarium. Erant aediles vel plebeii vel curules. Plutarch. *in Mario.p.* 408. Illorum duo vna cum tribunis plebis creari coeperunt anno V. C. CCLX. vt Tribunis essent ad manus, eorumque iussu causas leuiores litesque priuatas diiudicandas susciperent, aedium sacrarum, locorumque publicorum, vt & annonae, curam gererent, matronarum denique ciuiumque mores obseruarent. Dionys. Halic. *Antiq. Rom. VI, p.* 411. Curules vero, de quibus hic agimus, e patriciis legebantur. Quum enim discordia, de consule plebeio creando inter plebem & patricios exorta, sopita videretur, ludique ob eam rem decernerentur diis patriis, detrectantibus hanc curam aedilibus plebeiis, obtulerunt se bini iuuenes patricii, polliciti, se hoc munus suscepturos. Collaudauit populus hoc de republica bene merendi studium, & denuo delusus patriciorum artibus, hos patricios iuuenes aediles creauit, sellamque curulem honoris causa concessit, vnde & AEDILES CVRVLES dici consueuerunt. Liu. *Hist. VI,* 42.

XXV. Aediles plebeii & curules.

XXVI. Penes hos ergo erat annonae (q) via-

(q) Hanc annonae procurationem postea Iulius Caesar demandauit duobus aliis Aedilibus, qui CEREALES vocabantur, Dio Cass. *Hist. XLIII, p.* 271. *L.* 2. §. 32. *D. de orig. iur.* pro quibus perperam *Praetores Cereales* sibi fingunt Rosinus, Alex. ab Alexandro & Ian. Vinc. Grauina, quibus satisfecit. V. C. Henr. Bern. Reinold. *Var. cap. III, p.* 27.

viarumque publicarum curatio, tutela vrbis, ludorum institutio, de rebus venalibus promercalibusque cognitio, & praecipue sacrarum aedium cura, a qua & AEDILIVM nomen sunt consequuti. Varro *de Lingua Lat. IV. p.* 20. Cicero *Verrin. VII,* 14. Iisdem quoque demandata erat ἐπισκοπὴ in fornices, cauponas, & mulieres, quae quaestum corpore faciebant, quae nomina solebant apud aediles profiteri, vt suo loco docebimus.

XXVII. Edictum Aedilitium.

XXVII. De rebus hisce ad iurisdictionem suam pertinentibus ipsi quoque, vt iam diximus, edicta proponebant, ad quae adludit suo more Plautus *Capt. IV,* 2. *v.* 44.

Euge EDICTIONES AEDILITIAS *habet.*

Et ex hoc quidem aedilitio edicto descendunt actiones contra venditores rerum vitiosarum, & eos qui bestias feroces habent, vbi iter fit, veluti redhibitoria, quanti minoris, & aliae, quarum fragmenta tria etiamnum exstant in pandectis. Primum scilicet *L.* 27. §. 28. *D. ad L. Aquil.* alterum *L.* 1. §. 1. *&* *L.* 38. *pr. D. de aedil. edict.* tertium *Leg.* 40. §. 1. *&* *L.* 41. 42. *D. eod.* Fr. Pollet. *For. Rom. III,* 2. Barn. Brisson. *de Formul. III, p.* 289. Ceterum, de quibus edicebant aediles, de iisdem & praetores cognoscere consueuerant, & illis deficientibus, caussae ad hos transferebantur. De qua concurrente praetorum aediliumque iurisdictione (r) differit Iac. Cuiac. *Obseru. VIII,* 38.

XXVIII.

(r) Ob hanc concurrentem iurisdictionem factum videtur,

XXVIII. Pergimus ad *responsa prudentum*, quae & ipsa partem iuris constituebant. Dicebantur ea speciatim IVS CIVILE, Cicer. *pro A. Caecinna XXIII, L.2. §.5. D. de orig. iur.* non vero IVRISPRVDENTIA MEDIA: §.3. *Inst. de legit. agnat. success.* qua potius totius iurisprudentiae Romanae periodus ab Hadriano ad Constantinum M. intelligitur. ICtos hic discrepantes in viam reduxit V. C. Iac. Perizon. *ad L. Vocon. p.* 198. Multa tamen iuris capita post XII. Tab. per interpretationem inuexerunt ICti, ob eamque rem & iureconsulti ipsi IVRIS AVCTORES *L. 3. D. si pars hered. pet. L. 39. D. de act. emt. L. 17. D. de iure patr.* vt & IVRIS CONDITORES adpellantur. *L. 25. C. de procurat.* XXVIII. Responsa prudentum.

XXIX. Iureconsultis Romae originem dedit institutum a Romulo IVS PATRONATVS. Patriciorum enim erat, parentum munere fungi erga plebeios, vnde & *patroni* dicebantur, quasi patres, quemadmodum matronae quasi matres sunt. Optio ergo cuiuis erat e plebe, quem vellet sibi patronum legendi e patri- XXIX. Iureconsultorum origo.

detur, vt & Aediles haut raro PRAETORES dicantur. Sic Paullus *Recept. Sent. I, 15. 2.* aedilitium edictum diserte tribuit Praetori. Quin & generale fuit hoc magistratuum nomen. Nam & consules, procoss. praesides, legati Caesaris, dicti nonnumquam PRAETORES. In notis quoque Valerii Probi exstat PR. VIGILVM, id est, vti V. C. interpretatur, *Praetor Vigilum*, qui & *Praetor plebis* vocatur Iustiniano *Nou.* XIII. Conf. Ger. Nood. *Probabil. I, 6. p. 16. 17.*

e patriciis. Hunc vero oportebat clientibus respondere de iure, cuius illi rudes erant, absentium aeque ac praesentium negotia curare, lites pro iis suscipere, in ius vocatos defendere, & quietem eis pro virili parare a publicis priuatisque negotiis. Vicissim plebeiorum erat, patronos in elocandis filiis iuuare, captiuos vel ipsos vel eorum filios redimere, litium aestimationes & multas pro iis soluere, in magistratibus muneribusque eos argento subleuare, & quae sunt alia huius generis officia. Vnde & *clientes* dicti, quasi *colentes* vel *κλεῦντες*. Dionys. Halic. *Ant. Rom. II, p.* 84. Plutarch. *vit. Romuli p.* 24. *Tomo I. op.* Polyb. *Hist. VI, p.* 459. Eaque mutua obligatio tanta necessitudine ac fide adstringebatur, vt proximum patrono locum secundum parentem concedat Cato *apud* Gell. *Noct. Att. V,* 13. Nec priuati tantum suos habebant patronos, sed & coloniae, vrbes sociae, gentes amicae & deuictae, suos Romae patronos eligebant ex patriciis & postea senatoriis familiis, quibus saepenumero senatus controuersias illarum decidendas commisit. Dionys. Hal. *II, p.* 85. Cicero *de Offic. I,* 11. Immo nullum temere erat negotiatorum corpus, nullum artificum collegium, quod non patronum sibi Romanam quamdam familiam adoptasset. Sic in marmore Surretino apud Reines. *Inscript. Classe VI, n.* 39. *p.* 412.

FLAVIO FVRIO FAVSTO V. C. TRI-
BVNO.
AB ORIGINE PATRONO
OB MERITA LABORVM SVORVM
VNI-

VNIVERSVS ORDO ET POPVLVS SVRRETINORVM STATVAM NOBILITATI EIVS FACIENDAM CVRAVIMVS.

Ita & municipes Ciuilitani *L. ARCADIVM PROCVLVM V. C.* LIBEROS POSTEROSQVE EIVS SIBI POSTERISQVE SVIS PATRONOS COOPTAVERVNT Gruter. *Inscript. p. CCCLXII*, 1. Sic & alibi laudantur PATRONVS CAPVANORVM LONGE A MAIORIBVS ORIGINALIS, Idem *p. CCCLIX*, 1. SVESSIANORVM COMMVNIS ABORIGINE PATRONVS *p. MXXVII*; 3. PATRONI COLLEGIORVM CENTONARIORVM Reines. *Class. I.* 302. DENDROPHORORVM Idem I, 283. FABRORVM. Idem II, 17. LENVNCVLORVM. OSTIENSIVM. Idem I, 33. NEGOTIATORVM OLEARIORVM EX BAETICA Idem VI, 123. PAGI TOLENTINES. Id. *Adpend. num. VIII.* Horum patronorum in eo consistebat officium, vt coloniarum, vrbium, collegiorum, pagorum negotia in senatu & vrbe sese curaturos reciperent. Quo officiorum genere ita plerumque aere emungebant clientes, vt legibus nouis opus esset ad hanc patronorum rapacitatem coercendam. *Tit. C. Theod. de patrocin. vicor. Lib. XI. tit.* 24. & *Cod. Iust. Lib. XI, tit.* 53. Liban. *Orat.* περὶ τῶν προςασιῶν. *p.* 14. *seq. edit.* Iac. Gothofr. Alias veteri iure gratuita erant inter patronos & clientes officia, & vt illi gratis plebeiorum curabant negotia: ita & hi pecunias sine foenore credebant. Dionys. Halicarn. II, *p.* 48. Quum ergo initio e patriciis

 suis

suis quisque clientibus de iure responderet: postea omnibus consulentibus promiscue se dare coeperunt, & quidem mercede conducti: & inde obsoleuit antiquum illud ius patronatus, natique sunt iureconsulti, qui iam responderunt de iure, caussasque egerunt, atque adeo omnia, quae olim patronorum fuerant, in se transferebant officia. Vid. praeter Fr. Brummerum V. C. *ad Legem Cinciam*. Ge. Schubart. *de Fatis Iurisp. Rom, I,* 15. *p.* 29. Et hinc facile reddi poterit ratio, cur plerique Iureconsulti veteres ordinis fuerint patricii? cur *patroni* dicti, qui causas agebant? cur iureconsulti atque aduocati eos, a quibus adhibebantur in consilium, *clientes* vocarint? Cur iure veteri & per legem Cinciam gratuitum esse oporteret aduocatorum officium? Brummer. *l. c. cap. III, vsque ad XI.*

XXX. Quale ius iureconsulti condiderint.

XXX. Tria vero sunt summa capita, quibus iurisprudentiam locupletarunt iureconsulti? I. actiones legis II. interpretatio legum, & III. nouum ius quod interpretando inuexerunt, petitum plerumque ex mediis philosophiae moralis principiis, & iuri XII. Tabularum veluti adpendicis loco adiectum, vt loquitur Iac. Raeuard. *de Auctorit. prudent. I, p.* 952. *Tomo I. op.*

XXXI. Actiones legis a iureconsultis inuentae.

XXXI. Actiones legis quid fuerint, iam supra est a nobis explicatum. Eas vero a iureconsultis maximam partem esse inuentas, adparet ex *L.* 2. §. 2. *D. de orig. iur.* Cicer. *pro Muraena XI. XII.* Et hinc eae ad singulare veluti iure-

con-

consultorum peculium (*s*) pertinebant, quod seruabant tanto diligentius, quanto magis hac arte plebem habebant sibi obnoxiam. Cicero l. c. & *de Orat. I*, 41.

XXXII. Interpretari porro solebant leges, partim libris scriptis, partim editis responsis, partim disputatione fori. Et initio quidem a docendo non modo, sed & scribendo sese abstinebant iureconsulti, ne mysteria sua cum plebe communicarent. Postea, vbi Cn. Flauius & Sex. Aelius horribile illud actionum secretum euulgarunt, multi se ad scribendum commentandumque certatim contulerunr, quorum in-

XXXII. Iidem leges interpretati sunt I. scribendo docendoque.

(*s*) Equidem penes Pontificum collegium fuisse legis actiones docet Pompon. *L.* 2. §. 6. *de orig. iur.* sed caue cum vulgo existimes, ad omnes legis actiones vniuersamque interpretandi rationem hunc Pomponii locum pertinere. Aliud docet Cicero *de Legib. II*, 19. *Saepe ex patre audiui, pontificem neminem bonum esse, nisi qui ius ciuile cognosset. Quid ita? Quid enim ad pontificem de iure parietum, aut aquarum, aut vllo similium? Ergo quod cum religione coniunctum est. Id autem quantulum est? De sacris, credo, deuotis, de feriis, de sepulchris, & si quid eiusmodi est.* Conferatur & *cap. XXI.* Quaecunque ergo cum religione coniuncta erant, ea demum erant cognitionis pontificiae. Hinc eorum erat, dies iudiciorum signare, & litigantibus indicare, quibus lege agere vel fas vel nefas esset; *Liu. I*, 19. Cicero *pro Muraena XI.* respondere de iuribus domus, nam & domi sacra priuata erant, in quibus quum constitutae quoque essent vxores & liberi, etiam nuptiae, adrogationes, adoptiones auctoribus fiebant pontificibus. Denique de omnibus rebus sacris & religiosis iura interpretabantur Pontifices. Georg. Schubart. *de Fat. Iurispr. Rom. II*, 59. *sequ. p.* 296.

(*t*)

interpretationes ſenſim auctoritatem iuris vſu fori ſunt conſequutae. *L. 2. §. 35. ſeq. de orig. iur.* Vnde illud ius *ſine ſcripto venire,* ait Pomponius *L. 2. §. 5. D. eod.* ſiquidem libri iureconſultorum non eo fine eoque inſtituto fuerant conſcripti, vt inſtar legum promulgarentur; ſed tantam auctoritatem eorum ſententiae tacito populi conſenſu erant conſequutae. At poſtquam Theodoſius quibusdam iureconſultorum libris legum adcommodauit auctoritatem, & Iuſtinianus eorum loca in Pandectas relata ita promulgauit, vt *quidquid ibi ſcriptum eſt, hoc Iuſtiniani adpareret, & ex eius voluntate compoſitum* exiſtimaretur: *L. 2. §. 10. C. de vet. iur. enucl.* coeperunt eae iureconſultorum deciſiones iuri ſcripto accenſeri. Et huc referenda §. 3. *Inſt. h. t.* Ger. Noodt. *de pact. & transact. XIX, p. 715.*

XXXIII. Vt & II. de iure reſpondendo.

XXXIII. Reſponſa iureconſulti vel partibus dabant conſulentibus, vel iudicibus vel vtrisque; & tunc quidem vel ſcripto vel verbis, quid ſibi videretur, exponebant. Solebant enim iureconſulti frequenter medio foro inambulare, veluti opuii & comunes iis, qui hærerent incerti, & remedium ſibi conſulendi ignorarent. Cicero *Topic XVII. Priuata iudicia maximarum quidem rerum in iure conſultorum mihi videntur eſſe prudentia. Nam & adſunt multum* (in medio puta foro.) *& adhibentur in conſilium* (domi,) *& patronis diligentibus ad eorum prudentiam confugientibus haſtas miniſtrant.* Vnde facile patet, cur & ADVOCATI dicti ſint. Deinde & domi ſuae ſibi conſtituere ſolebant ſolium, ex quo conſluentibus ad ſe clientibus, tanquam ex tripode,

de, responderent. Cicero *de Leg. I, 3.* Et ad hoc folium respicere arbitror eumdem Ciceronem, quando per iocum scribit: *C. Aquilium iureconsultum iurasse morbum, & illud suum* REGNVM IVDICIALE *opposuisse. Epist. ad Attic. I, 1.* Mane ergo quotidie ad aedes eorum ventitabant clientes, & vestibula eorum maxima semper frequentia ciuium celebrabantur, vt non immerito iureconsulti domus totius oraculum ciuitatis videretur Ciceroni *de Orat. I, 45.* Quo pertinent illa Horatii *Serm. I, 1. v. 9. 10.*

Agricolam laudat iuris legumque peritus
Sub galli cantum consultor vbi OSTIA PVLSAT.

Et alibi *Epist. II, 1. v. 103.*

Romae dulce diu fuit & solemne, reclusa
Mane domo vigilare, clienti promere iura.

Immo & Tibullus *I, 4.* quasi amatorii iuris scientiam sibi adrogans, seque ad priscam iureconsultorum imitationem componens:

- - - *Me,* inquit, *qui spernentur, amantes*
Consultent: cunctis ianua nostra patet.
Tempus erit quum me Veneris praecepta ferentem
Deducat iuuenum sedula turba domum.

Ge. Schubart. *de fat. iurisp. Rom. II, 52. p. 265.* Ceterum & hoc fiebat formulis quibusdam & verbis solemnioribus. Venia enim prius petebatur his verbis: LICET CONSVLERE? Adnuente iureconsulto, & respondente: CONSVLE, plerumque breuissime referebatur negotium, addita quaestione; QVAERO AN EXISTIMES? vel: ID IVS EST NECNE? Respondebat Iureconsultus: SECVNDVM EA,

EA QVAE PROPONVNTVR, EXISTIMO, PLACET, PVTO, id semper dans operam, vt quam modestissime loqueretur. Horat. *Serm. II, 3. v. 192. seq.* Turneb. *Aduers. VII, 10.* Brisson. *de Form. III, p.* 331. Franc. Duaren. *Disp. Anniu. II, 11. p.* 1064. Ger. Nood. *de dolo malo XII, p.* 507. *& de pact. & transact. p.* 733. Consulebantur etiam nonnunquam iureconsulti a iudicibus, quibus vel absentes scribebant, quid esset iuris, *L.* 2. §. 47. *D. de orig. iur.* vel coram iura explicabant. Plerumque enim iudices in consilium adhibebant aliquot iureconsultos, vt patet ex Gellii *Noct. Attic. XII,* 13. Car. Sigon. *de antiquo iure ciu. Rom. II,* 18. *de antiquo iure prouinc. II,* 5. *p.* 198

XXXIV. Responsorum forma.

XXXIV. Erant responsa plerumque breuissima, & nullis munita rationibus. Seneca *Epist. XCIV. Quid? quod etiam sine probationibus monentis auctoritas prodest, sic, quomodo iureconsultorum valent responsa, etiamsi* RATIO NON REDDITVR. Nonnunquam tamen & rationes quasdam addebant, vel ex legum verbis, vel ex aliorum prudentum auctoritate, vel ex vsu fori, vel ex decretis denique seuerioris philosophiae depromtas. Hortled. *Diss. de vero sensu L.* 20. *D. de Legib. num. XLVIII.* D. Okel. *Diss. de iureconsulto rationali III, & VII. p.* 154.

XXXV. Denique III. Disputatione fori.

XXXV Pertinet etiam ad interpretationem DISPVTATIO FORI. Nonnunquam enim de grauibus perplexisque quaestionibus dissidentes iureconsulti, rationibus subductis, decisionem communi suffragio inueniebant, adeoque prius in commune consulebant eaq; dicebatur DISPVTA-

DISPVTATIO FORI, cuius meminit Pomponius *L. 2. §. 5. D. de orig. iur.* In dubium quidem id vocat Ge. Schubartus *de fat. iurisprud. Rom. Ex. II, 57. p. 292.* sed sexcenta adsunt rei testimonia. Augustum ob quaestionem de codicillis, conuocasse prudentes viros, interque eos Trebatium quoque, cuius tunc maxima erat auctoritas, notum est ex §. 1. *Inst. de Codicill.* Pari ratione diui fratres, quum quaestio esset de exclusione nepotis a bonis auiti liberti, *cum Maeciano, aliisque amicis suis iurisperitis adhibitis, rem plenius tractarunt*, teste Vlpiano *L. 17. de iure patron.* Sed & Paullus ait, *quum de quodam quaereretur, an recte exheredatus videretur, Scaeuolam respondisse, non videri, & in* DISPVTANDO responsi sui rationem eundem Scaeuolam adiecisse. *L. 19. D. de lib. & postum.* Nec alio videtur respexisse Asconius Paedianus *in* Cicer. *Verrin. III, p.* 1849. quando ait: *Maleficia sponte, & non* DISPVTATIONE IVRISCONSVLTORVM, *sed naturali interpretatione, fugienda sunt.* Denique eodem referenda illa veteris Scholiastae, qui explicaturus illa Iuuenalis. *Sat. I, v.* 128.

- - - - *Iurisque peritus Apollo.*

addit *p. m. 26.* *Quia iuxta Apollinis templum iureconsulti sedebant, &* TRACTABANT. Vbi tractare idem ac disputare est. Plura dabit Iac. Raeuard. *prudent. XIV, p.* 1031. Reperta vero eiusmodi disputatione definitio, quamuis non haberet vim iuris, nisi simul vsu recepta: magnae tamen auctoritatis habebatur, &, si vel vsus fori, vel noua auctoritas accederet, etiam ad similes extendebatur casus. Ger. Nood.

ad

ad Leg. Aquil. XV. p. 106. *de Pact. & Transact. XIX, p.* 718. Et tum demum vocari solebat RECEPTA SENTENTIA, RECEPTVM IVS, RECEPTVS MOS, POST MVLTAS VARIATIONES RECEPTVM. (*t*) *L.* 215. *D. de verb. obl. L.* 3. *C. in quib. causs. L.* 41. *D. de reb. credit.* *Receptum enim* inquit Festus, *dicitur, quidquid a plerisque prudentibus adprobatum est.* Conf. Barn. Brisson. *de verb. signif. voce Receptum* & Guil. Budaeus *in Comment. ad L.* 11. §. 1. *D. de verb. signif.* Quin & REGVLAE IVRIS, quarum toties ius nostrum meminit, nihil aliud sunt, quam breues quaedam positiones, quae rem fori disputatione definitam & iureconsultorum consensu receptam concise enarrant. Raeuard. *de Auctorit. Prudent. XV, p.* 1036. *seq. & Comment. ad L.* 1. *de reg. iur. p.* 125.

XXXVI. Iureconsulti ius suppleuerunt.

XXXVI. Tertium, quod iureconsultis ius Romanum debet, caput veluti adpendicem quamdam XII. Tabularum & reliquarum legum complectitur. Vbi enim deficere videbantur leges & praetorum aediliumque edicta, ibi iureconsultorum erat, ius ex aequitate supplere. Hinc permulta nata sunt in Iureconsultorum scholis ac disputationibus decreta quae ex nulla scripta lege nulloque edicto descenderunt. Sic acquisitio verbi gratia per adrogationem inuenta fuerat a iureconsultis. *princ. Inst. de acquisit. per adrogat.* Eamdem originem

(*t*) **Frequentissima in iure nostro locutio:** *Post magnas variationes obtinuit. L. vlt. D. pro Legat. L.* 32. *D. de oblig. & act. L.* 55. §. 1. *de legat.* 2.

(*u*)

nem fuisse nouimus codicillorum, exheredationis postumorum, differentiae inter exheredationem filiorum, filiarum & nepotum, stipulationis Aquilianae, regulae Catonianae, substitutionis pupillaris, donationis inter virum & vxorem prohibitae, actionis rei vxoriae, querelae inofficiosi testamenti, aliarumque huius generis materiarum iuris. Luculentum hanc in rem exstat testimonium Ciceronis in *orat. pro Murae-na XII. Quum permulta praeclare legibus essent constituta, ea iureconsultorum ingeniis pleraq; corrupta ac deprauata sunt. Mulieres omnes propter infirmitatem consilii maiores in tutorum potestate esse voluerunt: hi inuenerunt genera tutorum, quae potestate mulierum continerentur. Sacra interire illi noluerunt: horum ingenio senes ad coemtiones faciendas interimendorum sacrorum caussa reperti sunt. In omni denique iure ciuili aequitatem reliquerunt verba ipsa tenuerunt.* Sic multa inuenere iureconsulti, multa disputationibus suis ac responsis inuexerunt in forum, quae nec lex vlla nec praetoris edictum constituerat. Et haec decreta ob auctorum duntaxat celebritatem vim quamdam legum obtinuere, & postea rerum iudicatarum constantia firmius haeserunt. Vid. Vinc. Grauina *de ortu & progr. iur. ciu. §. XLIII.*

XXXVII. Eorum auctoritas initio minor,

XXXVII. Quantacunque vero esset veterum ICtorum auctoritas: iudices tamen non obligabant eorum responsa. Hinc Cicero *pro Mur. XIII. Iureconsultorum responsa & decreta saepe ab oratoribus dicundo euerti,* testatur. Et in orat. *pro A. Caecina XXIV.* exemplum adducit

Craſſi, qui in iudicio centumuirali obtinuerit, vt Scaeuolae reſponſum minime attenderetur. Quare tunc ne ſignabant quidem reſponſa. *L.* 2. §.47. *D. de orig. iur.* (certe id non videbatur neceſſarium , & plerumque vtebantur verbis SVADEO. *L.* 3. §. 1. *D. de minorib. vig. quinque ann.* VIDETVR, PVTO, SENTIO. &c. Duaren. *Diſp. ann. II,* 11. *p.* 1064. vt ne iudici praeſcribere ſententiam viderentur. Immo ob eamdem cauſſam omnibus, quibus eſſet ſtudiorum fiducia, de iure reſpondere licebat. *L.* 2. §. 47. *D. de Orig. Iuris.* (*u*).

XXXVIII. Auguſtus quibusdam priuilegium dedit de iure reſpondendi.

XXXVIII. Sed iſta omnia immutauit Auguſtus, qui primus reſpondendi de iure facultatem certis tantum hominibus beneficii loco indulſit, adſtrinxitque iudices, vt ne ab eorum reſponſis diſcederent. §. 8. *Inſt. h. t. L.* 2. §. *vlt. D. de orig. iur.* Quamuis enim in dubium id vocet Iac. Gothofredus *in Comment. ad C. Theod. Lib. I. Tit.* 4. *p.* 32. 35. vbi hanc iureconſultis auctoritatem partim iam ante Auguſtum ſaluam fuiſſe , partim denique a Valentiniano III. Imp. ſtabilitam putat: ſatisfecit tamen eius argumentis Thomaſ. *de naeuis iurisp. anteiuſt. II,* 2. *p.* 67.

XXXIX.

(*u*) Errat ergo Theophilus §. 8. *de iure nat. gent. & ciu.* vbi iureconſultos vocat σοφοὺς, οἷς τὸ νομοθετεῖν ἢ δῆμος ἢ σύγκλητος, ἢ βασιλεὺς ἐπέτρεψε, *ſapientes, quibus iura condere aut populus , aut ſenatus, aut princeps conceſſit.* Nunquam enim in libera republica vel populi vel Senatus conceſſione opus fuiſſe reſponſuris de iure, inter omnes conſtat.

(x)

XXXIX. Ratio huius instituti.

XXXIX. Caufa huius fanctionis non ea erat, quam prodit Pomponius *L.* 2. §. 47. *D. de orig. iur. vt maior effet iuris auctoritas*, nec folum, vt noua refponfa vetus edictum & iudiciale praetoris regnum euerterent, vt acute coniecit V.A. Vlr. Huber. *Aufpic. domeft. V, p.* 178. nec, vt plebs, otii delinita dulcedine, atrocem reip. memoriam exueret, quae eiusdem eft Huberi fententia: fed partim, ne plebs innumeris implicita litibus, de excutiendo iugo confilia conferret: (Thomaf. *l. c. II, p.* 70.) partim vt eo ipfo Auguftus legislatoriam poteftatem callide fibi vindicaret, legesque priftino reip. ftatui accomodatas per iureconfultos corrigeret, & ad praefentem detorqueret (*x*). Vnde & eam poteſta-

(*x*) Praecipua Augufti cura fuit, *legum munia in fe trahere*. Tacit. *Ann. I*, 3. Quum ergo nouis omnino legibus opus effet, nouo hoc ftatu reip. plures quidem initio rogationes tulit ad populum, feruato veteri reip. more, & inde natae tot *leges Iuliae*, quarum pleraeque Augufto debentur, itemque *Falcidia*, *Aelia Sentia*, *Fufia Caninia*, *Papia Poppaea*, *Iulia & Titia*, & aliae: fed non integrum tamen erat Augufto, omnes antiquas leges eadem facilitate euertere, qua illas fub triumuiratu latas *vno edicto*, aboleuerat. Tac. *Ann. III.* 28. Quum ergo refigi non poffent leges antiquae, eaeque tamen non conuenire viderentur nouo ifti ftatui reipublicae: illud vnum fupererat, vt per interpretationem nouam eae ad praefentem reip. formam deflecterentur. Iam magiftratibus hoc permittere, non videbatur tutum: fibi foli id vindicare, & inciuile, & inuidia plenum erat, & moleftiffimum. Reliqui ergo erant iureconfulti, tanto ad hoc negotium aptiores, quod iam in vetere rep. poteftas quaedam interpretandi penes iftos fuerat. Quemadmodum vero hoc

 maxi-

potestatem primo Ateio Capitoni, aliisque suarum partium ICtis concessisse videtur.

XL.

maximum erat Augusti arcanum politicum, quod, priscis vocabulis retentis, res nouas inueheret, *eadem magistratuum* rerumque *vocabula; nihil vsquam prisci atque integri moris* relinqueret: Tacit. *Annal. I*, 3. ita & iureconsultis, specie antiqui moris, instrumentis nouae dominationis vsus est, ita scilicet leges interpretaturis, quemadmodum id suo expediret imperio. His praestructis, totius nouae constitutionis reddi poterit ratio. Promiscuam istam respondendi licentiam sustulit, eamque concessit paucis. Cur vero? nisi vt eos seligere posset, quos sciret sibi fore obnoxios? Iussit eos non priuatim, sed publica auctoritate, respondere. Quamobrem? vt legum interpretatio ita penes se esset. Iudicibus eam legem dixit, ne ab istis responsis discederent. Quam ob causam? ne, obseruata legum antiquarum ruina, intercedere, & Augusti consilium turbare conarentur. Signo opus erat, non rationibus. Cur vero? vt ne per rationum infirmitatem palam fieret, id agi, vt leges antiquae euerterentur. Ceterum vera esse haec omnia, vel ex iis patet, quae inter eum Antistiumque Labeonem acta sunt. Eminentissimi ea aetate ICti erant Antistius Labeo, & Ateius Capito, adeo, vt non immerito *duo pacis decora* eos adpellet Tacitus *Ann. III*, 75. Quare operam dabat Augustus, vt hos potissimum sibi conciliaret. Labeoni ergo consulatum offerebat, hoc videlicet auctoramento calamum eius redditurus obnoxium. Sed *quum incorrupta libertate gauderet, ab ambitione honorum vacuus;* Tacit *Ann. l. c.* quumque *nihil ratum pensumque haberet, nisi quod iustum, sanctumque esse in Romanis antiquitatibus legisset:* Gell. *Noct. Att. XIII*, 12. honorem istum plane respuit. Animaduertens vero Augustus, Labeonis sibi operam parum vtilem futuram Ateium Capitonem adortus, hunc modis omnibus ornare coepit, consulemque creauit. Tacit. *Ann. III*, 75. Erat enim hic eo ingenio *vt eius obsequium non posset non dominantibus magis*

pro-

XL. Sequentes imperatores, (si a Caligula discesseris, qui totum iureconsultorum ordinem aboliturum se minabatur, teste Suetonio *Calig. XXXIV.*) hoc Augusti institutum diligenter seruabant, saltem vsque ad Hadrianum. De Tiberio enim id patet ex *L. 2. §. 47. D. de Orig. Iur.* ex quo loco etiam adparet Hadrianum iterum more maiorum vnicuique dedisse facultatem respondendi, qui sui haberet fiduciam. Rogatus enim a viris praetoriis, vt sibi liceret respondere, rescripsit, *hoc non peti, sed praestari solere.* Itaque ab Hadriano ad Alex. Seuerum libera denuo esse coepit respondendi facultas. Dodw.

XL. Idem placuit imperatoribus sequentibus.

probari, iudice Tacito *Ann. III, 75.* Egregia sane adulationis specimina eum dedisse, obseruant Tacit. *III, 70.* Sueton. *de illustr. Gramm. XXII.* Ergo maximo studio sibi eum adiungebat Augustus, vt eius opera in nouo dominatu vteretur. Haec historia egregie coniecturam nostram confirmat. Intelligimus enim inde, I. Augustum de iureconsultis primariis sibi conciliandis magnopere laborasse. Quod sane non fecisset tantus princeps, nisi eorum operam perutilem sibi in nouo principatu constituendo, legibusque ad praesentem statum detorquendis, futuram animaduertisset. II. Talibus iureconsultis amicis eum vti voluisse, quorum sibi obsequium probaretur, id est Capitonis similibus, qui non antiquo iuri mordicus inhaererent, sed callide inseruirent temporibus. Ex quo denique colligimus, III. non alia de causa eum respondendi facultatem quibusdam tantum iureconsultis dedisse, quam vt eorum calamis vteretur, ad leges veteres & in libera republica receptas euertendas, & ad nouam imperii sui formam tanto facilius deflectendas. Plura de Augusti prudentia νομοθετικῇ diximus in *Praef. Comment. ad L. Iul. & Papiam*, quae euoluisse non poenitebit.

Dodw. *Prael. Cambden. IX.* 11.*p.* 355. Hinc denuo reductum Augusti institutum, ceu patet exemplo Innocentii iureconsulti, quem respondendi facultatem ab Imperatoribus accepisse tradit Eunapius *in vita Chrysanti p.* 286.

XLI. Valentiniani III. & Theodosii constitutio de auctoritate iureconsultorum.

XLI. Non poterat non hoc Augusti priuilegium sectas, summamque iuris incertitudinem inuehere. Hinc de tollenda ea cogitarunt Valentinianus III. & Theodosius iunior imperatores, qui Papiniani tantum, Paulli, Caii, Vlpiani, & Modestini scripta iusserunt valere in iudiciis, & in allegatione plura eorum praeualere paucioribus, ex paribus vero ea, inter quae Papiniani essent testimonia: si sententiae denique sine Papiniano pares essent, iudicis arbitrio locum esse. *L. vn. C. Theod. de Responſ. prudent. & ibi* Gothofredus. Addatur Thomaſ. *de Naeu. iurisprud. anteiustin. II,* 7. *p.* 112. *seq.*

XLII. Iustiniani institutum.

XLII. Denique & id incommodum visum Iustiniano, qui iureconsultorum sententias hinc inde decerptas promiscue in pandectas recepit, corpusque conficiendum curauit, aliquando non optime, cohaerens, quippe e membris sibi dissimillimis compositum. *L.* 1. §. 5. 6. *C. de vet. iure enucl.*

XLIII. Facultas interpretandi iureconsultis ademta.

XLIII. Quin & omni interpretandi facultate interdixit iureconsultis, eosque ad conscribendas metaphrases & paratitla conficienda, tamquam ad perpetuas operas, condemnauit. §. 2. *Const. de concept. Digest. Paratitla* quid sint, explicat Aeg. Menag. *Amoenit. iur. ciuil. XV.*

XLIV.

XLIV. Reſtat, vt quas ſymbolas principes, mutata reip. forma, ad ius Romanum contulerint, paucis dicamus. Initio Imperatores veterem leges ferendi morem aliquamdiu retinuerunt. Hoc enim ritu ſub Auguſto, centuriatis comitiis ad populum latae ſunt leges *Iuliae*, *Aelia Sentia*, *Papia Poppaea*; ſub Tiberio *Iunia Norbona*. Claudius quoque veteri ritu rogauit legem, vt Domitius in familiam Claudiam & nomen Neronis tranſiret. Tacit. *annal. XII*, 26. Quin ne ſub Galba quidem plane exoleuiſſe veterem leges curiatas ſaltim ferendi ritum, patet ex Tacit. *Hiſt. I.* 15. XLIV. Principes initio vetere ritu leges tulerunt.

XLV. Quemadmodum vero habita illa ſub Imperatoribus comitia nonniſi quaedam priſtinae libertatis ſimulacra erant: ita iam Tiberius, princeps aſtutus tyrannicisque artibus magis, quam quisquam alius, inſtructus, nouum commentus eſt leges ferendi morem. Vt enim populo ius omne eriperet: (y) comitia e campo tranſtulit in curiam, id eſt, & honorum conferendorum arbitrium & leges non amplius populi ſuffragiis, ſed ſenatorum ſibi obnoxiorum ſententiis ſubiecit. Tacit. *Annal. I*, 5. Sueton. *Tiber. XXX.* Reſtituit populo comitia XLV. Deinde vſi ſunt Senatusconſultis.

(y) Falluntur ergo, qui cum Pomponio *L. 2. §. 9. D. de orig. iur.* & Triboniano §. 5. *Inſt. h. t.* exiſtimant, ideo in curiam e campo translata eſſe comitia *quia difficile eſſet, tantam populi multitudinem in vnum conuenire.* Quaſi enim difficilius id fuiſſet ſub Tiberio, quam libera republica, quando tota Italia ad comitia confluebat. Cic. *Orat. ad Quirit. poſt redit.*

tia Caius Caligula. Dio Caff. *LIX. p.* 647. fed illa paullo poft ipfe iterum illi eripuit. Idem *p.* 665. Ex eo tempore rarius leges latae ad populum: aft eo frequentius prodierunt *fenatus confulta*, quibus plerumque praemittebatur *oratio principis*, non quidem femper ab ipfo principe, fed faepius (z) a *quaeftoribus*, qui *canditati* vocabantur,

(z) In marmoribus faepe legimus QVAESTOR KANDIDATVS, Reinef *Infcr. II*, 26. *VI*, 4. ΤΑΜΙΑΣ ΚΑΝΔΙΔΑΤΟΣ Gruter. *Infcript. p. ccccxxv.* 2. Vocabantur ita, qui libris, epiftolis & orationibus principum in fenatu praelegendis praeerant. *L.* 1. *D. de offic. Quaeft.* Dio Caff. *LIV*, *p.* 617. Tacit. *Annal. XVI*, 27. Suet. *Tit. VI*, eosque iam ab Augufto adhibitos conftat ex Dione Caff. *LIV. p.* 539. & Sueton. *Aug. LXV.* Ideo vero dicti videntur candidati, quia poft quaefturam ftatim praetores fiebant, & inde regebant prouincias. Lamprid. *Vit. Alex. XLIII.* Vnde haec dignitas ingreffus erat & quafi primordium gerendorum honorum & fententiae in fenatu dicendae. Immo recentiore aeuo faepe cum aliis dignitatibus coniungebatur haec quaeftura. Sane Anicius Auchenius Baffus in marmore Romano praeter hanc quaefturam etiam alios geffiffe honores dicitur. Reinef. *Infcript. VI*, 4.

ANICIO AVCHENIO BASSO. V. C. QVAESTORI CANDIDATO.
VNO EODEMQVE TEMPORE PRAETORI TVTELARI PROCONSVLI.
CAMPANIAE. PRAEFECTO. VRBI. TRINI MAGISTRATVS
INSIGNIA. FACVNDIAE. ET. NATALIVM.
SPECIOSA. LVCE. VIRTVTIS. ORNATI.

Talis etiam eft Infcriptio, pofita
M. NVMMIO. ALBINO. V. C.
QVAESTORI. CANDIDATO.

PRAETORI.

tur, recitata. Briſſon. *Antiq. Rom. I,* 17. *p.* 19. Vnde ſaepe *oratione Principis cautum* dicitur, quod erat Senatus conſulto conſtitutum *L. pen. D. ad SC. Tertull. L.* 8. *pr. D. de transaction. L.* 52. §. 10. *D. pro ſoc. L.* 60. *pr. D. de ritu nupt. L.* 32. *pr.* §. 1. *ſeq. D. de don. int. vir. & vx. L.* 1. *L.* 7. *C. de praed. min. non al.*

XLVI. Differentia SC. in libera rep. & ſub Imperatoribus.

XLVI. Etiam in libera republica fiebant SCa: ſed ea vim legum non habebant. Quamuis enim initio, pulſis regibus, ariſtocratiam meditarentur patricii, & hinc apud Dionyſ. Halicarn. *VI, p.* 329. legem eſſe dicerent iam inde ab vrbe condita, *quae omnia in ſenatus poteſtate ponat, praeter magiſtratuum creationem, legum lationem & bellum inferendi deponendique arbitrium:* id tamen non perſuaſerunt plebi, libertatis popularis appetentiſſimae. Vnde non erat penes ſenatum poteſtas legislatoria: ſed quaedam tantum erant negotia, quae ſenatus populi iuſſu ad curam ſuam reuocauerat, vt puta, aerarium & pecunia publica, quae ſenatus arbitrio diſpenſabatur: controuerſiae in Italia ſuſcitatae, publicaque obiurgatione vel grauiore decreto componendae: legationes aut ad indicendum bellum, aut alia grauiora negotia obeunda decernendae, aut exterorum excipiendae: prorogationes imperii & prouinciarum: conuocatio

PRAETORI. VRBANO. COMITI.
DOMESTICO. ORDINIS. PRIMI. ET
CONSVLI. ORDINARIO. ITERVM.

Reineſ. *Inſcr. VII,* 132. Legendus de hac dignitate idem Reineſ. *Var. III,* 16. *p.* 600.

catio populi: ac denique indictio feriarum & supplicationum. Haec enim omnia senatus solius curationi suberant, nisi tribuniciis intercessionibus res devolveretur ad populum: ceu praeclare suo more docet Polyb. *Hist. VI.* 12.*seq.* & ex eo Zamosc. *de Senatu Rom. II, p.* 174. *& seq.* De his ergo solis in libera republica SCa condebantur, vt recte obseruatum a Bachovio *in πρώτοις, p.* 38.*seq.* Sed maxime senatus potestas excellebat in trepidis rebus ac turbatis, quibus triste illud fieri solebat senatusconsultum: DARENT OPERAM CONSVLES, NE QVID RESPVBLICA DETRIMENTI CAPERET. Quod decretum summum ac latissimum in consules transferebat imperium, vt suo iure possent exercitum parare, bellum gerere, coercere, etiam iniussu populi, vnde *extremum & vltimum* hoc *senatusconsultum* vocatur. Liu. *III*, 4. Sallust. *de bello Catilin. XXIX.* Cic. *Catilin. I*, 2. & *pro Milon. XXVI.* Caesar. *de Bello Ciuili II*, 1. Barn. Brisson. *de Form. II, p.* 212.

XLVII. Fiebant SC. non nisi in sacro auspiciisque dicato loco. (*a*) Romulus in templo Vulcani extra vrbem Senatum coegit. Plutarch. *Quaest. Rom. XLVII, p.* 276. Tullius Hostilius

(*a*) Nam & haec non nisi peractis sacris captisque auguriis fiebant. Appian. *de bello ciu. II, p.* 216. Exempla exstant apud Liu. *XXII*, 11, *XXIV*, 11. Non addicentibus auibus, negotium in alium diem differebatur. Cic. *Epist. X*, 12. Augustus hac molestia liberaturus senatores, instituit, *priusquam consideret quisque, thure & mero supplicaret apud aram eius Dei, in in cuius templo coiretur.* Sueton. *August. XXXV.*

(*b*)

lius in curia Hostilia. Libera republica aedes Apollinis, Martis, Bellonae, Quirini, Castoris, Concordiae, Virtutis, Fidei, vt & curiae Hostilia, Pompeia, Iulia, senatui habendo inseruiebant Gell. *Noct. Attic. XIV*, 7. Nam & in curiis templa erant per augures dedicata. Gell. *Noct. Att. VI*, 7. Ordinaria tamen senacula erant aedes Concordiae, aedes Bellonae, & locus ad portam Capenam. Fest. *voce Senaculum p.* 431. Conueniebat Senatus statis temporibus, hoc est, singulis Kalendis, Nonis & Idibus, exemtis tamen diebus comitialibus, (quibus conuenire nefas habebatur per legem Pupiam. Cicero *ad Fam. I*, 4.) nec non diebus atris, quibus senatum non nisi in rebus trepidis habere licebat. Dio Cass. *XLV*, *p.* 278. Et hi ordinarii conuentus *senatus legitimus* dicebantur. Si vero vel legatis vel aliis ob quamcunque caussam senatus extra ordinem dabatur: ille vocari solebat *indictus*. Fr. Hotom. *de Senatu V*. Et tunc quidem conuocabantur plerumque senatores per edictum, quo olim frequentes adesse iubebantur QVI PATRES, QVIQVE, CONSCRIPTI: Liu. *II*, 1. postea vero edici coepit: QVI SENATORES, QVIBVSQVE IN SENATV SENTENTIAM DICERE LICET. Fest. voce *conscripti* & *senatores* ibique Dacer. *p.* 496. Gell. *Noct. Attic. XIV*, 18. Brisson. *de Form. II*, *p.* 264.

XLVIII. Frequens si aderat senatus, tum Consul, quem penes fasces eo mense erant, aut eo absente Praetor, aut Dictator, si quis erat, aut Interrex aut Praefectus vrbi ad senatum referebat. Gell. *XIV*, 7. Si quando id recusaret consul: eas

XLVIII. Relatio facta a Consule, Dictatore, Praetore.

eas in se partes suscipiebat aliquis tribunus plebis, cui etiam ius erat, addere relationi consulis, quod e re videbatur, aut nouam de integro ordiri. Paul. Manut. *de senatu V. p.* 859. Relationibus plerumque praefari solebant sollemni illa formula: QVOD BONVM FAVSTVM, FELIX, FORTVNATVM SIT. Sueton. *Calig. XV.* deinde addebant: REFERIMVS AD VOS, PATRES CONSCRIPTI. Brisson. *de Form. II, p.* 165.

XLIX. Rogatae sententiae.

XLIX. Finita relatione, sententiam rogabantur senatores, (*b*) non uerbis precatiuis, qualibus in comitiis vtebantur rogatores, sed imperatiuis; DIC. SP. POSTVMI, QVID CENSES; Liu. IX, 8. vel QVID FIERI PLACET? QVID VOBIS VIDETVR? Brisson. *de Form. II, p.* 165. Qua in re non idem semper, at plerumque is obseruabatur ordo, vt ante comitia princeps senatus; post comitia vero consules designati primo loco dicere iuberentur sententias. Sequebantur eos viri consulares, hos praetorii, tum aedilitii, quaestorii ac denique tribunicii, (*c*) e quibus tamen

(*b*) Qui rogabant, CONSVLERE, nec non PERROGARE SENTENTIAS dicebantur. Liu. XXII, 60. XXIX, 19. Suet. *Aug. XXXV.*

(*c*) Tribuni plebis non erant olim senatores, nec ius iis erat, dicendae in senatu sententiae. Ante curiam itaque sedebant in subselliis, donec SCa ad se ferrentur, quae ipsi vel adprobabant deinde, vel reiiciebant. Val. Max. II, 2. 7. At etiam senatoria dignitas iusque dicendi sententiam iis data sunt lege Atinia. Gell. *Noct. Att. XIV. vlt.*

(*d*)

men reliquos anteibat, quem consul priorem rogasset, modo gradus magistratuum non turbarentur. Cic. *Phil. V*, 13. Solebant vero consules, quem ordinem initio magistratus instituerant, eumdemque totum annum tenere, donec eum morem antiquum C. Iulius Caesar migraret. Sueton. *Iul. XXI.* Immo Augustus omnem ordinem plane sustulit, promiscue perrogans sententias, vt magis quisque attenderet. Sueton. *Aug. XXXV.*

L. Sententiam singuli dicebant stantes, formula vsi: QVOD C. PANSA VERBA FECIT DE--DE EA RE ITA CENSEO. Brisson. *de Form. II, p.* 169. Integrae eiusmodi senatorum sententiae exstant apud Ciceron. *Philipp. III*, 15. *V*, 4. *VIII*, 11. *IX*, 7. & apud Liuium passim. Nec licebat consulibus interpellare dicentes, quamuis aliena multa immiscerent, quod data opera nonnunquam faciebant, qui senatus consultum fieri nollent. (*d*) Quum enim

L. Eaedemque ordine dictae.

(*d*) Erant & aliae artes, quibus SC. impediebant Senatores. Postulare enim poterant, *vt consulerentur singuli*, vel, si tot non essent senatores, quot numero licebat perscribi SC. clamabant: *numera senatum*. Festus *hac voce p.* 338. Coelius apud Cic. *Epist. VIII.* 11. SC. enim a iusto paucioribus factum per INFREQVENTIAM FACTVM dicebetur, & initum erat. Liu. XXXVIII, 44. Tempore Ciceronis ducenti senatores frequentem senatum constituere videbantur. Cicero *ad Q. Fratr. Epist. II.* 1. Postea cccc, quod sublatum ab Augusto Dio Cass. *Lib. LIV, p.* 545. qui tamen sequente libro *p.* 550. eumdem Augustum senatorum numerum secundum singulas SCi formas definiuisse ait.

(*e*)

enim ante & post occasum solis illud fieri non posset: Gell. *XIV*, 7. solebant *diem dicendo eximere*, vel *noctem postulare*, vt ita re infecta discedendum esset senatui. Cicero *Epist. ad Quint. Fratr. II*, 1. *Epist. ad Att. IV*, 2. Gell. *IV*, 10. Qui plura capita vna oratione complectebatur, is iubebatur DIVIDERE SENTENTIAM. Cic. *ad Famil. I*, 2. *pro Milon. VI*, Senec. *Epist. XXI.* Qui alterius sententiam sequebantur, ADSENTIRI se vnico verbo aiebant. Et hoc erat *verbo adsentiri*, quod opponitur alteri muto adsensui, quo quis *pedibus ibat in alterius sententiam.* Vtramque loquutionem iungit Liu. XXVII. 34. L. *Veturius & Licinius censores eum tonderi & squallorem deponere, & in senatum venire, fungique aliis publicis muneribus coëgerunt, sed tum quoque aut verbo adsentiebatur, aut pedibus in sententiam ibat.* Nonnunquam non omnino adsentiebatur quis sententiis antea dictis, sed aliquid praeterea addendum censebat, & tum vtebatur formula: SERVILIO ADSENTIOR, ET HOC AMPLIVS CENSEO. Cicero *Philipp. XIII.* 21. (*e*).

LI. Pronunciatio sententiarum factaque discessio.

LI. Dictis denique sententiis, consulis erat, vel pronunciare illas, vel easdem supprimere. Licebat ei in tanta varietate sententiarum, earum auctores & principes edere, simulque iubere, vt quisque ex pronunciatis senten-

(*e*) Aliquando etiam in altercationem abibant senatorum sententiae. Cuius rei exempla collegit Brisson. *de Form. II. p.* 184. *seq.*

tentiis vnam amplecteretur. Et id sibi vult sollemnis illa locutio: PRONVNCIARE SENTENTIAM, apud Cicer. *ad Famil. X*, 12. *I*, 2. Formula, qua tunc vtebatur consul, haec erat: QVI HAEC SENTITIS, IN HANC PARTEM, QVI ALIA OMNIA, IN ILLAM ITE, QVA SENTITIS. Quae verba lege praescripta explicat Plin. *Epist. VIII*, 14. His dictis senatores mutabant locum, & singuli eo discedebant, vbi recitata fuerat, quam probarent, sententia. In quamcunque vero partem frequentior concesserat senatus, de ea dicebat consul: HAEC PARS MAIOR VIDETVR, & in eam sententiam deinde conficiebatur Senatusconsultum. Brisson. *de Form. II p.* 184.

LII. Varro equidem apud Gellium. *Noct. Attic. III*, 18. Senatusconsulta vel *per discessionem* vel per exquisitas singulorum *sententias* facta scribit, quum contra Ateius Capito & Tubero nullum sine discessione SC. fieri potuisse censuerint. Sed salua res est. Ad omne SC. fiebat discessio: sed non semper singuli rogabantur sententias, & hinc illa demum SC. per discessionem facta dicebantur, ad quae non singulorum fuerant exquisitae sententiae Huber. *Digress. I, p.* 87. **LII. Senatusconsulta quotuplicia.**

LIII. Denique SC. sollemniter scribebatur, ita, vt primo dies, deinde locus, vbi senatus habitus, tum porro, qui scribendo adfuerint, (*f*) postea **LIII. Scripta Senatusconf.**

(*f*) Scribendo enim aderant aliquot Senatores. Nonnunquam si scribis publicis hoc committere nollent, ipsi viri amplissimi hanc in se operam suscipiebant, idque

postea, quis ad senatum retulerit, & denique, quid placuerit senatui, referretur. Integra SC. verbis suis legitimis perscripta exstant *in L.* 20. §. 6. *D. de hered. petit.* vbi tamen plura mendose scripta esse animaduertimus, & apud Ciceron. *ad Fam. VIII.* 7. Frontin. *de Aquaeduct. II.* Brisson. *de Form. II, p.* 198. Omnium vero integerrimum est SC. Marcianum de Bacchanalibus, egregie illustratum a viro amplissimo, Corn. van Bynkersh. *de relig. peregr. Diss. II, p.* 259. *Opusc.*

LIV. Confirmata a tribunis & illata aedi Cereris.

LIV. Verum ne sic quidem ratum erat SC. nisi tribunis etiam placuisset, qui, eo perlecto & probe expenso, litteram T, si e republica videretur, addebant. Valer. Maxim. II, 2, 7. Sin minus placeret: suo illo sollemni VETO intercedebatur, moraque fiebat SCo: AVCTORITATES perscribi solebant. Cicero *ad Attic. V*, 2. *ad Fam.* VIII, 7. Id est, vt explicat Dio Cass. *LV, p.* 629. *οὐ μέντοι καὶ τέλος τι ὡς κεκυρωμένη ἐλάμβανεν, ἀλλὰ αὐκτώριτας ἐγίγνετο, non vim SC. obtinebat, sed auctoritas senatus dicebatur.* Haec vero auctoritas non vim legis habebat, sed efficiebat, vt aedem de re iterum referri posset ad senatum. Coel. *apud* Cic. *Epist. VIII,* 8. Postremo scriptum SC. in aedem Cereris Liu. III, 55. vel in aerarium deferebatur, Sueton. *August. XCIV.* & tunc senatus dimittebatur formula sollemni: P. C. NEMO VOS TENET, vel NIHIL VOS MORAMVR. Cicero *ad Quint. Fratr. I,* 2. LV.

idque SC. TACITVM vocabatur. Iul. Capitolin. *Gordian. XII.*

(g)

LV. Eodem ritu etiam sub Imperatoribus condita sunt SC. nisi quod princeps orationem praemitteret, & senatores plerumque pedibus irent in principis sententiam. Quin eo prolapsa erat Senatorum adulatio, vt orationes principum aeque ac Senatorum, illis blandientium plerumque adclamationibus exciperent. Plin. *Epist. IV*, 9. quae etiam, ne periret adulationis memoria, in acta referebantur. Idem. *Panegyr. LXXV.* Plura exempla occurrunt in scriptoribus historiae Augustae, quae colligit Brisson. *de Form. II, p.* 187.

LV. Hoc ritu SC. etiam sub Imperatoribus facta.

LVI. Enimvero, quemadmodum haec senatusconsulta non nisi ideo inuenerant Imperatores, vt viderentur veterem senatus auctoritatem libertatemque reipublicae tueri: ita ea fictione tantisper opus fuit, dum seruituti paullatim adsueuissent Romani. Hinc coeperunt sensim Imperatores rescribere, editisque constitutionibus leges veteres abrogare, nouas inducere, irrogare priuilegia, omniaque, vt paucis dicam, pro lubitu decernere. Rescriptis illis principum vel ad libellos siue magistratuum, siue vniuersitatum, siue priuatorum respondebatur, & tunc ista EPISTOLAE seu LITTERAE; *L.* 3. §. 1. *D. de test. L.* 31. *D. de re iudic.* illa SANCTIONES PRAGMATICAE, *L.* 7. §. 1. *C. de diu. rescript.* (Graecis enim πράγματα dicuntur rescripta, vti Latinis *facta*: Iul. Capitolin. *in Macrin. Cap. XIII.*) haec denique ADNOTATIONES vel SVBNOTATIONES dicebantur. *L.* 6. *sequ. C. de diu. rescr. L.* 1. *C. de prec. Imp. offer.* Libellorum integra exem-

LVI. Rescripta principum.

F pla

pla exſtant tum *L. 9. D. de lege Rhodia* tum in marmore Romano apud Briſſon. *de Form. III, p.* 292. Aliquando a principibus vel de plano decernebatur, vel ſententia cum plena cauſae cognitione ferebatur: tum dicebantur INTERLOQVVTIONES vel DECRETA, quale exſtat *L. 2. D. de his quae in teſtam. del.* Denique aliquando nouum ius conſtituebatur, & tunc dici ſolebant EDICTA (g) vel CONSTITVTIONES. De quo diſcrimine plura diſſerunt iureconſulti.

LVII. Primus reſcripſiſſe videtur Hadrianus Imp.

LVII. Primus ita reſcripſiſſe videtur Veſpaſianus, cuius edictum exſtat in *L. 4. §. 6. D. de legation.* At hic & ſucceſſores rarius id auſi videntur: multo frequentius vero Hadrianus. Nam praeterquam quod ſub eo principe noua quaedam forma iuri publico aeque ac priuato acceſſit, in tantum, vt Latin. Pacatus *Panegyr. ad Theodoſ. II.* eum legibus imbuiſſe rempublicam dicat: nullius ſane Principis antiquioris in Codice exſtant conſtitutiones quam Hadriani, a cuius temporibus etiam Gregorianum codicem ſuum orſum eſſe, iam ſupra oſtendimus. Plures Hadriani Epiſtolae & ſententiae Graece etiamnum exſtant, collectae a Doſitheo Grammatico, ex quibus ſatis conſtat, quam rationem

(g) Id hic obſeruari iuuabit, artificioſe admodum Principes ſibi poteſtatem leges per edicta ferendi ſenſim vindicaſſe. Initio enim ea quae Scis ſanxerat Senatus edictis promulgabant, poſtea firmata ſatis auctoritate, etiam inconſulto Senatu, quid fieri placeret, edicere coeperunt. V. C. Burmann. *de Vectig. pop. Rom. VI. p.* 113.

(h)

nem in reſcribendo tenuerit hic Imperator. Eius deinde exemplum ſequuti ſunt Antonini, ceterique Imperatores omnes, quorum reſcripta quamplurima in codice Iuſtinianeo, Theodoſiano, vt & Gregoriani & Hermogeniani fragmentis exſtant.

LVIII. Neque tamen ob reſcripta illa ſtatim deſierunt SC. fieri, quamuis ea ex eo tempore rariora eſſe coeperint. Sane ſub ipſo Hadriano, vt alia exempla praetermittamus, prodiere SC. Iulianum, Apronianum, Tertullianum; ſub M. Antonino Orficianum. Memoratur etiam Oratio Antonini & Commodi *L. 16. D. de R. N.* Orationes D. Seueri & Commodi *L. 20. D. de iure dot. L. 23. & L. 32. D. de don. int. vir. & vx. L. 1. pr. D. de reb. eor. qui ſub tut.* Antonini Caracallae ſolius oratio *L. 3. D. de donat. int. vir. & vx.* Orationes vero principum pro SCIS accipi, ſupra §. XLV. monuimus. Recentius, quod de iure priuato agat, SC. mihi non ſuccurrit. Et ſane, qui ex eo tempore demum plane deſiiſſe Senatusconſulta exiſtimant, eis nos non inuiti noſtram adiungemus ſententiam.

LVIII. Senatusconſulta tamen etiam poſt Hadriani tempora facta.

LIX. Et hae ſunt leges proprie ſic dictae, quae Romae, tum libera adhuc republica, tum ſub Imperatoribus, viguerunt. Iam etiam de aliis quibusdam rebus, quarum obiter hoc titulo meminit Imperator, quaeque ex antiquitatibus lucem aliquam deſiderant, paucis agendum. Eadem enim §. 5. *h. t.* qua de Principum differit conſtitutionibus, etiam priuilegiorum. vt & legis regiae, qua populus imperium omne

LIX. Tranſitio ad materiam de priuilegiis & lege Regia.

 in

in Principem transtulerit, facit mentionem. De vtrisque nonnulla monere operae fuerit pretium.

LX. Priuilegia quid fuerint? tum odiosa.

LX. Nonnunquam Imperatores quaedam statuebant, quae ad personam singularem pertinebant, neque trahenda erant ad exemplum, quae, siue poenam duriorem irrogarent, siue quid alicui indulgerent ob meritum, *priuilegia*, adpellabantur, quasi *priuae leges* vt tradit Gell. *Noct. Att. X,* 20. Isidor. *Orig. V,* 18. Et olim quidem priuilegii vocabulum ferè semper in deteriorem partem acceptum videtur pro poena extraordinaria, quae certae personae tantum infligebatur. Lex sane sacrata aeque ac decemuiralis dum PRIVILEGIA IRROGARI vetuit, poenas eiusmodi duriores quibusdam hominibus extra ordinem infligi prohibuit, ceu vel ex verbo IRROGARI colligas, quod ad poenas pertinere nemo ignorat. Vid. Ger. Nood. *ad Pandect. Tit. de legibus senatusc. & long. consu. p.* 18. Enenckel. *de Priuil. iur. Ciu. I,* 1, 2. & 3. qui etiam obseruat, Ciceronem vocem priuilegium plerumque in deteriorem; rarius in meliorem partem accipere. Ast iam libera republica, saepius hanc legem migrabant tribuni plebis, & quicunque e ciuibus ad maiorem potentiam adspirauerant. In Milonis odium Pompeius; in Ciceronis Clodius multa statuerat, quae a legibus abhorrebant, quaeque ipse Cicero *priuilegia* vocat, in oratione *pro domo XVII.* Postea saepe eo iure vtebantur etiam imperatores, eoque pertinet exemplum Hadriani, qui herae cuiusdam saeuitiam poena

na satis rigida relegationis in insulam vindicauit *L. 2. §. fin. D. de his qui sui vel al. iur.* Id vero non mirum in herili imperandi ratione. Theodosius tamen iusserat, vt si Imperator odiosum eiusmodi priuilegium irrogaret, poena triginta dies differretur. *L. 20. C. de poen.* Quam legem auctore Ambrosio, occasione tumultus in ludis Circensibus Thessalonicae excitati latam, illustrat Ad. Rechenb. *Dissert. Hist. polit. Tom. II. dissert. X.*

LXI. Ast solebant tamen & beneficia vel certo statui, vel hominum generi concessa PRIVILEGIA vocari. Vnde saepe in iure nostro occurrunt *priuilegia creditorum*, *priuilegia fisci*, reliqua; quamuis ea a priuilegiis discernenda, & *beneficia* potius legum vel iura singularia dicenda existiment, qui paullo accuratius rem expendunt. Cuiac. *Obs. XV, 8.* Quin & singularibus hominibus concessa contra ius commune beneficia *priuilegia* audiunt, tum apud auctores, tum in iure nostro, in quo etiam adpellantur *priuata priuilegia. L. 4. C. Theod. de itiner. mun.* vt & *personalia rescripta L. 5. eod.* Talia Priuilegia fuerunt leges de Menandro *L. 5. §. vlt. D. de captiu.* vt & de Hostilio Mancino *L. 17. D. de legationibus.* Conf. Iac. Gothofred. *ad XII. Tab. IX. p. 228.* LXI. Tum fauorabilia.

LXII. Reuera ergo extremis temporibus summa potestas legislatoria penes Principes fuit, quibus eam delatam esse per LEGEM REGIAM, consentiens est iureconsultorum opinio. Vlpianus *L. 1. pr. D. de constitut. princ.* *Quod principi placuit, legis habet vigorem: vtpote* LXII. Lex Regia qua potestas legislatoria translata in Principes.

quum LEGE REGIA, *quae de imperio eius lata est, populus ei, & in eum, omne suum imperium & potestatem conferat.* Quae totidem verbis repetit Imperator § *6. Inst. h. t.* Meminit quoque eiusdem legis Alexander Imperator *L. 3. C. de testam.* vbi ait *Licet enim LEX IMPERII sollemnibus iuris imperatorem soluerit : nihil tamen tam proprium imperii est, quam legibus viuere. Legem* enim *Imperii* hic eamdem esse, ac legem regiam, iamdudum obseruarunt eruditi. Adeo & *L. vn.* §. 14. *C. de caduc. tollend.* vbi AVGVSTVM PRIVILEGIVM adpellatur a Iustiniano.

LXIII. Variae de hac lege sententiae.

LXIII. Ast ea de lege dici non potest, quantae enatae sint inter eruditos controuersiae. Eam Hotomanus eamdem esse putat cum ea, quae de regno Romuli lata fuerit, quam REGIAM etiam vocat Liu. XXXIV, *6.* Ast eamdem in Triboniani cerebro fuisse natam, suspicabatur. Mart. Schookius in *diatrib. de lege regia Triboniani,* quam repetitis curis auctiorem edidit sub titulo *de quadruplici lege regia Francof.* 1668. 12. Quum enim Regium nomen perosi sint Romani, neque unquam Augustus titulo tam inuidioso se passus sit ornari, nec verosimile fiat, populum Romanum, qui Caesare interfecto, fessus ciuilibus discordiis, tolerabat magis monarchiam, quam perpetuam optabat, tam inimica libertati lege in seruitutem se ipsum addixisse : non abs re suspicari sibi videbatur Schookius, quidquid de lege regia in iure nostro legitur, ex Triboniani natum esse ingenio. Nec multo aliter sentiunt Connanus *Comm. I,* 16, 3. Vultei. *ad* §. 6. *Inst. b. t.* Sed Hotomano iam

iam Scipio gentilis singulari *de lege regia* oratione; Schookio abunde satisfecit. doctiss. Huberus. *Digress. I, 16. sequ.*

LXIV. Res ita se habet. Quum Augustus omnia intestinis fessa dissidiis nomine principis in potestatem suam recepisset: Senatus aeque ac populus ei sensim plures honores decreuit, & modo hanc, modo illam τῦ κυρίυ partem detulit. Sic anno V. C. DCCXXIV. ei concessa tribunicia potestas per omnem vitam; cautumque, vt ad Augustum prouocrare ius esset, vtque ipse in omnibus iudiciis suffragium Mineruae ferret. Dio Cass. *Hist. LI, p.* 513. Mox anno V. C. Iↄccxxvii. consulatu septimo, solutus est Augustus legibus, idque denuo repetitum anno V. C. Iↄ ccxxx. Dio, *LIII. p.* 582. & *LIV. p.* 591. Quod tamen non de omnibus omnino legibus, sed de lege Cincia intelligendum esse, recte monet Ger. Nood. *de iure summi Imp. & leg. reg. p.* 777. Porro anno V.C. Iↄccxxxi. eidem, vndecimum consuli, permissum est a senatu, vt procunsul semper esset, liceretque ei, quotiescunque vellet, ad senatum referre, denique in prouinciis maior esset eius, quam praefectorum, auctoritas. Dio. *LIV, p.* 594. Quin anno Iↄccxxxv. facultatem ei dederunt, emendandi omnia suo arbitrio, ac leges, quas vellet, ferendi. Dio *LIV, p.* 604. Vt alia praetermittam huius generis complura, quae ab aliis ac potissimum Io. Fridr. Gronouio in *Orat. de lege regia* collecta sunt diligentius.

LXIV. Quid de ea vero statuendum.

LXV. Haec itaque, aliaque SC. in gratiam Augusti subinde facta, postea repeti consueuerant quo-

LXV. Lex Regia repetita.

quoties Princeps nouum auspicabatur imperium.

quotiescumque noui Imperatores inchoabant imperium. Sic de Vespasiano Tacit. *Hist. IV*, 3. *Tum Senatus omnia, principibus solita, Vespasiano decreuit.* Quae de lege regia recte interpretatur Pichena. Vnde adparet, quaecumque sensim Augusto detulerat senatus, ea post Tiberio, aliisque principibus fuisse decreta. Omnia ergo illa SC. non vno eodemque tempore facta, saepiusque deinde repetita, simul sumta *lex imperii* vocari consueuerunt a iureconsultis, vt & *lex regia*, exemplo, vt opinor, veterum Romanorum, qui, vrbe vix nata, Romulo supremam potestatem concesserant LEGE REGIA, cuius meminit Liu. *XXXIV*, 6. Quamuis Huberus *Digr. l. c* posterius nomen Antoninorum demum temporibus alii adhuc serius inualuisse existiment. Conf. Io. Fridr. Gronou. *Orat. de leg. regia*, Ian. Vinc. Grauina *de Orig. iur. ciu. CXIV. p.* 139. *sequ.*

LXVI. An, hac lege dominatus Imperatorum stabilitus?

XLVI. Caue vero existimes, hac ipsa *lege regia* in seruitutem se addixisse Romanos, seque omni omnino abdicasse imperio. Minime gentium. Quamuis enim id vulgo colligant ex Dione *LIII*, *p.* 582. *L.* 1. *D. de Const. princ.* & *L.* 31. *D. de leg.* falsissimum tamen id esse, vniuersa docet historia. Sane post omnia illa SC. in gratiam Augusti facta, Caligulae Senatus vacationem legis Papiae Poppaeae caducariae dedit, teste Dione *LIX*. 747. Quid vero opus erat hac lege solutione vel indulgentia, si iam lege regia Imperatores legibus omnibus fuerint soluti? Ergo iis legibus soluti erant principes, quibus eos nominatim soluerat S. P. Q. R. vt paullo

paullo poſt ex fragmentis tabulae Capitolinae adparebit, Conf. Ger. Nood, *Diſſert. III. de iure ſummi Imp. & lege reg. p.* 778. & *Obſ. I,* 3. *p.* 411. *ſeq.* Ian. Vin. Grauina *de orig. iur. ciu, l. c.*

LXVII. Ceterum regiae illius legis, ſub auſpicia Imperii Veſpaſiani repetitae fragmentum bene longum ac egregium exſtat in tabula aenea Capitolina apud Gruter. *Inſcript. p. CCXLII,* cuius γνησιότητα in dubium a nonnullis vocatam Hotomanus, pluresque viri doctiſſimi, & nuper etiam clariſſima Romanae antiquitatis lumina Blanchinus, Fabrettus, nec non poſtea Iuſtus Eccardus, qui ipſe hoc monimentum deſcripſit & luculenta explicatione illuſtrauit, agnouerunt. Illorum epiſtolae hanc in rem ſcriptae exſtant apud Ian. Vincent. Grauin, *l. c. p.* 231. *ſequ.* Ipſum vero illud legis fragmentum ita ſe habet; LXVII. Fragmentum legis Regiae.

FOEDVSVE. CVM. QVIBVS. VOLET. FACERE. LICEAT. ITA. VTI. LICVIT. DIVO. AVG. TI. IVLIO. CAESARI. AVG. TIBERIOQVE. CLAVDIO. CAESARI. AVG. GERMANICO.

VTIQVE. EI. SENATVM. HABERE. RELATIONEM. FACERE. REMITTERE. SENATVS. CONSVLTA. PER. RELATIONEM. DISCESSIONEMQVE. FACERE. LICERET. ITA. VTI. LICVIT. DIVO. AVG. TI. IVLIO. CAESARI. AVG. TI. CLAVDIO. CAESARI. AVG. GERMANICO.

VTIQVE. CVM. EX. VOLVNTATE. AVCTORITATEVE. IVSSV. MANDATVVE. EIVS. PRAESENTEVE. EO. SENATVS. HABEBITVR. OMNIVM. RERVM. IVS. PERINDE. HABEATVR. SERVETVR. AC. SI. E. LEGE. SENATVS. EDICTVS. ESSET. HABERETVRQVE.

VTIQVE. QVOS. MAGISTRATVM. POTESTATEM. IMPERIVM. CVRATIONEMVE. CIVIS. REI. PETENTES. SENATVI. POPVLOQVE. ROMANO. COMMENDAVERIT. QVIBVSQVE SVFFRAGATIONEM. SVAM. DEDERIT. PROMISERIT. EORVM. COMITIIS. QVIBVSQVE. EXTRA. ORDINEM. RATIO HABEATVR.

VTIQVE. EI. FINES. POMERII. PROFERRE. PROMOVERE. CVM. EX REPVBLICA. CENSEBIT. ESSE. LICEAT. ITA. VTI. LICVIT. TI. CLAVDIO. CAESARI. AVG. GERMANICO.

VTIQVE. QVALECVNQVE. EX. VSV. REIP. MAIESTATE. DIVINARVM. HVMANARVM. PVBLICARVM. PRIVATARVMQVE. RERVM. ESSE. CENSEBIT. EI. AGERE. FACERE. IVS. POTESTASQVE. SIT. ITA. VTI.

VTI. DIVO. AVG. TIBERIOQVE. IVLIO. CAESARI. AVG. TIBERIOQVE. CLAVDIO. CAESARI. AVG. GERMANICO. FVIT.

VTIQVE. QVIBVS. LEGIBVS. PLEBEIVE. SCITIS. SCRIPTVM. FVIT. NE. DIVVS. AVG. TIBERIVSVE. IVLIVS. CAESAR. AVG. TIBERIVSQVE. CLAVDIVS. CAESAR. AVG. GERMANICVS. TENERENTVR. IIS. LEGIBVS. PLEBISQVE. SCITIS. IMP. CAESAR. VESPASIANVS. SOLVTVS, SIT. QVAEQVE. EX. QVAQVE. LEGE. ROGATIONE. DIVVM. AVG. TIBERIVMVE. IVLIVM. CAESAREM. AVG. TIBERIVMVE. CLAVDIVM. CAESAREM. AVG. GERMANICVM. FACERE. OPORTVIT. EA. OMNIA. IMP. CAESARI. VESPASIANO. AVG. FACERE. LICEAT.

VTIQVE. QVAECVNQVE. ANTE. HANC. LEGEM. ROGATA. ACTA. GESTA. DECRETA. IMPERATA. AB. IMPERATORE. CAESARE. VESPASIANO. AVG. IVSSV. MANDATVVE. EIVS. A. QVOQVE. SVNT. EA. PERINDE. IVSTA. RATAQVE. SINT. AC. SI. POPVLI. PLEBISVE. IVSSV. ACTA. ESSENT.

SANCTIO.

SANCTIO.

SI. QVIS. HVIVSCE. LEGIS. ERGO. ADVERSVS. LEGIS. ROGATIONES. PLEBISVE. SCITA. SENATVSVE. CONSVLTA. FECIT. FECERIT. SIVE. QVOD. EVM. EX. LEGE. ROGATIONEVE. PLEBISVESCITO. S. VE. C. FACERE. OPORTEBIT. NON. FECERIT. HVIVS. LEGIS. ERGO. ID. EI. NE. FRAVDI. ESTO. NEVE. QVIT. OB. EAM. REM. POPVLO. DARE. DEBETO. NEVE. CVI. DE. EA. RE. ACTIO. NEVE. IVDICATIO. ESTO. NEVE. QVIS. DE. EA. RE. APVD. SE. AGI. SINITO.

Hoc eſt monumenti illius quantiuis pretii fragmentum, ex quo ſatis adparet, quod ſupra oſtendimus, legem regiam ex multis SC. in honorem Auguſti, Tiberii, Claudii aliorumque Imperatorum factis, fuiſſe conflatam.

TIT. III.

DE IVRE PERSONARVM.

PRima apud Romanos hominum diuiſio erat in *liberos* & *ſeruos*. Illi iterum vel *ingenui* erant, vel *libertini*. Hoc titulo de libertate & ſeruitute; ſequentibus de ingenuis & liberti-

nis

libertinis agitur. Tametsi vero seruitus sit iuris gentium: Romanorum tamen serui in plerisque differebant a reliquarum gentium mancipiis, ceu Germanorum Romanorumque comparatione ostendit Tacit. *de moribus Germ. XXV.*

I. Obseruandum ergo initio, Romanos captos bello hostes redegisse in seruitutem. (*a*) Quemadmodum enim, qui, positis armis, vltro sese dedebant, sub iugum mittebantur, saluaque retinebant ingenuitatis iura: (quem ritum accuratissime, vt solet, describit Dionys. Halic. *Ant. Rom. III. p.* 159.) ita capti in acie, vel violenta vrbium expugnatione, sub corona veniebant. Gell. *Noct. Attic. VII*, 4. Illi *dedititii*, hi *serui* vocabantur, quod essent in bello seruati, itemque *mancipia*, quasi manu capti §. 3. *Inst. h. t.* I. Serui fiebant captiuitate.

II. Redacti ergo in hanc conditionem non pro personis, sed pro rebus, immo pro nullis habebantur. Hinc non solum in iure rebus mancipi accensebantur: Vlpian. *Fragm. XIX*, 1. sed & Iuuen. *Sat. VI. v.* 221. alludens ad mores Romanorum scribere non dubitat: *O demens, ita seruus* HOMO *est?* ὑπερβολικῶς vt solet, nec tamen sine ratione. Quamuis enim serui essent *homines*, II. Et quia non pro personis, sed pro rebus habebantur.

(*a*) Ita agebatur cum hostibus. Excipiebantur ergo bella ciuilia, in quibus capti non in seruitutem redigebantur, *L.* 21. §. 1. *ff. de capt.* & *post l.* sed *proscribebantur* a victoribus. Quam proscriptionem, ita dictam a tabula, qua nomina proscriptorum proponebantur, primus inuenit L. Sulla. Vellei. Paterc. *Hist. II*, 28.

(*b*)

homines, quamuis ratione ſtatus naturalis etiam *perſonae* dici poſſent: *L.* 22.*pr. D. de reg. iur.* non tamen erant *perſonae ciuiles*, & hinc dicuntur ἀπρόσωποι Theophilo *pr. Inſt. de ſtip. ſeru. perſonam legibus non habentes*, Caſſiod. *Var. VI*, 8. denique *ſine capite*, οἱ οὐδεμίαν πάλαι ἔχον κεφαλήν. Theoph. §. 4. *Inſt. de cap. demin.* Nihil ergo ſibi adquirebant: non matrimonia contrahebant, ſed in contubernio viuebant cum ancillis: nec gaudebant iure teſtamenti factionis & contractuum, nec vlla in perſonam ſeruilem cadebat obligatio, *L.* 22. *D. de reg. iur.* Vnde *ſecundum genus hominum* vocantur Floro *Hiſt. III*, 20.

III. Etiam naſcebantur ex ancillis.

III. Ex quo ſequebatur, vt nec liberi ſeruarum melioris, quam mater, conditionis haberentur. Fructus enim, tamquam rerum acceſſiones, non ſecus ac ipſae res, ad dominos pertinere videbantur. Et eiusmodi quidem ſerui, domi nati, *vernae* adpellabantur.

IV. Et erant in commercio.

IV. Porro & hoc inde fluebat, ſeruos aeque ac alias res poſſe legari, donari, immo & vendi: vnde perpetua Romae erat ſeruorum nundinatio, quotidiana comparatio *L.* 44. *princ. D. de vſurp. & vſucap.* Qui ſeruos vendebant, promittere tenebantur eorum ſanitatem *L.* 43. §. 1. *D. de contr. emt. L.* 16. §. 2. *& L.* 31. *D. de euict.* Nonnunquam tamen mancipii ſanitatem explorabant accenſi gagatis lapidis odore, maxime ſi ſeruum morbo caduco laborare ſuſpicarentur. Apulei. *Apolog. I.* Sed & nudos venum exponebant ſeruos, ne quod vitium corporis latitaret. Seneca *Epiſt. LXXXI*, & *Controv. I*, 2. Immo de animi vitiis caueri ſolebat in

in eiusmodi venditionibus ſeruorum. Horat. *Serm. II.* 3. *v.* 285. *ſequ.* veluti, nec furem eſſe, nec fugitiuum, nec lenonem, noxis ſolutum eſſe, & quae ſunt huius generis alia. Singulorum enim ſeruorum titulos ſcribi iuſſerat aedilis, vt quid cuique morbi vitiique eſſet, intelligeretur. Gell. *Noct. Attic. IV*, 2. Seneca *Epiſt. XLVII.* Turneb. *Audu. XXIII*, 2. Ceterum ſerui, quorum nomine nihil promittebatur, pileati venibant. Gell. *Noct. Att. VII*, 4. quemadmodum bello capti ſub corona. Varro *de re ruſt. II*, 10. trans mare aduecti cretatis vel gypſatis pedibus, Plin. *Hiſt. Nat. XXXV*, 17. & 18. Tibull. *III*, 3. Alia quae in ſeruorum venditionibus obſeruata ſunt, explicauit Briſſon. *de Form. VI, p.* 492. *ſequ.*

V. Saepe & poenae loco in ſeruitutem detrudebantur facinoroſi, veluti I. qui cenſum vel militiam ſubterfugerant, quippe qui bonis in aerarium redactis virgis caeſi trans Tiberim venibant Dionyſ. Halic. *IV, p.* 221. Cic. *pro Caecin. XXIV.* II. Damnati ad metalla vel beſtias aliaque extrema ſupplicia. Hic enim ſerui poenae fingebantur. §. 3. *Inſt. quibus modis ius patr. pot. ſolu.* Vid. infra *Lib. I. Tit. XVI.* §. *V.* III. Liberti ingrati, quippe qui etiam in ſeruitutem reuocabantur Suet. *Claud. XXV.* (*b*) IV. Mulieres liberae, amore ſeruorum alienorum bacchantes, quam poenam tamen earum commodo ſuſtulit Iuſtinianus. *L. unic. C. de SC. Claud.*

V. Saepe & in poenam fiebant ſerui.

(*b*) Plura de huius iuris hiſtoria notabimus infra *Lib. I. Tit. VI*, §. 9.

(*c*)

Claud. tollendo. V. Qui ab alio adserti, praestitaque cautione edictis citati per annum se haut stitissent. *L.* 1. §. 2. *C. de adsert. toll.*

VI. Libertas non erat in commercio.

VI. Quemadmodum vero nihil erat seruitute durius, nihil miserabilius: ita tantus erat libertatis fauor, vt illa non crederetur esse in commercio, neque adeo liceret ingenuis, se ipsos addicere in seruitutem. (*c*) Multo minus rata habebatur venditio, si quis extraneus (*d*) hominem liberum venumdedisset. Sigon. *de antiquo iure ciu. Rom. l,* 6.

VII. Serui tamen fiebant, qui se pretii participandi causa venumdari passi erant.

VII. Ast hic mirae fraudes. Solebant enim adolescentes male feriati se ipsos aliis vendendos dare, pretii participandi causa, ac deinde pro-

(*c*) Quod licebat Ebraeis, vt docet Selden. *de iure nat. & gent. VI,* 7. vt & Germanis, teste Tac. *de mor. Germ. XXIV.* non item fas erat Romanis. Vnde errat Raeuard. *Coniect. II,* 8. fingens Tuscum vicum, vbi homines se ipsi vendiderint. Plautus equidem *Curcul. IV,* 1. *v.* 19.

Sub veteribus, ibi sunt, qui dant, quique accipiunt foenore:
Pone aedem Castoris, ibi sunt, quibus credas male:
In Tusco vico, vbi sunt homines, qui ipsi sese venditant.

Et Horat. *Serm. II.* 3. *v* 228.

- : *Ac Tusci turba impia vici.*

Sed ibi de improbis meretricibus & lenonibus sermonem esse; iampridem obseruarunt eruditi. Vid. Taubmann. *ad* Plauti *Curcul. l. c.*

(*d*) Patribus equidem licebat filios, quos habebant in potestate, ter venumdare: sed saluo tamen ingenuitatis iure. Manumissi enim ex ea seruitute non libertini erant, sed ingenui. Vid. infra *Lib. I. Tit. IV. n.* 1.

(*e*)

proclamare ad libertatem. Exemplum huiusmodi fraudis in fcenam produxit Plaut. *in Perf.* *I*, 3. *v.* 55. *III*, 1. *IV*, 3. *v.* 9. Quare SCo demum cautum eft, *(e)* vt, qui effent maiorennes, feque pretii participandi caufa venumdari fiuiffent, in feruitute manerent. *L.* 1. *L.* 3. *D. quibus ad libert. proclam. non licet.*

VIII. Variа feruorum minifteria.

VIII. Quamuis vero in feruorum conditione nulla fit differentia: §. 5. *Inft. h. t.* reuera tamen alias difcrimen haut vnum occurrit. Ratione munerum alii erant atrienfes, alii difpenfatores, alii medici, topiarii, piftores, capfarii vel *ἱματιοφύλακες*, fcoparii, lecticarii, ftructores, fciffores feu carptores, infularii, *(f)* & quae alia erant feruorum minifteria, de quibus accurate actum a Laur. Pignorio *in libro de feruis eorumque apud veteres minifteriis*, & Tito Popma in Tractatu de *operis feruorum* coniunctim editis *Amftelod.* *MDCLXXII*, 12. Ratione dominorum *priuati* alii erant, alii *publici*. Illi priuatis feruiebant, hi ad

(*e*) SC. Claudiano hoc ius effe inuectum nefcio quo auctore tradit Dionyf Gothofr. *ad* §. 4. *Inft. h. t.*

(*f*) Et horum profecto diuerfiffima erat in domo conditio. Quum enim feruorum quidam lautius haberentur in familia: alii contra neruis ac compedibus vincti feruiebant. Tales erant ianitores & oftiarii, quos in catena fuiffe docet Sueton. *de clar. Rhet.* *III.* Sic & ruri quidam vincti faciebant opus. Columella *de re ruft. I. vlt.* Plin. *Hift. Nat. XVIII* 3. Seneca *de Benef. VII*, 10. Huc comparata erant ergaftula domeftica fubterranea, quae diligenter exploranda effe a circumfpectis patribusfamilias monet Columella *de re ruft. I*, 8. Conf. Barn. Briff. *Antiqu. Rom. II*, 9. *p.* 33. Lipf. *Elect. II*, 15.

ad publica adhibebantur ministeria & potissimum magistratibus adparebant. Publici vel in poenam seruiebant, vel tanquam captiui redigebantur in seruitutem. Prior mos non caret exemplis, quamuis minus probaretur a recti exempli viris. Vid. Plin *Epist. X*, 40. 41. Posteriore consuetudine nihil est frequentius. Et hi captiui, redacti in seruitutem, nomina plerumque accipiebant vel a prouinciis, vt *Brutiani Cyprii*, vel a victoribus, a quibus in acie capti, veluti *Gelliani, Clodiani*, Lips. *Elect. I*, 12. & *Adnot. ad* Tacit. *Annal. II. p.* 95. Eorum alii erant tabelliones, alii actores, alii notarii populi Romani. Et longe tolerabilior erat eorum, quam priuatorum seruorum, conditio, siquidem & ante manumissionem iure gaudebant, pro parte dimidia testamentum faciendi, Vlpian. *Fragm. XX*, 16. P. Pithoeus *Schol. ad. Collat. Leg. Mos. & Rom. V*, 2. *p.* 752. edit. Ant. Schulting. Denique alii erant serui proprie ita dicti, alii statu liberi, qui destinatam in tempus vel conditionem habebant libertatem. *L.* 1. *D. de statu liberis.* Sane & hi serui diserte dicuntur. *L.* 9. *pr. & L.* 29. *pr D. de statu lib. L.* 12. §. *vlt. D. famil ercisc.* Sic & serui rustici & vrbani distinguuntur in *L* 99. *D. de legat.* 3. Vbi videndus Merill. 1. *Obs. III*, 5. *pag.* 143. Alii denique adscritiptii, vel glebae adscripti. Quamuis enim & hi quibusdam ingenui videantur ob *L. vn. C. de colon. Thrac.* eo quod iure connubii gauderent, & aliquid possent habere proprii: Thomas. *de vsu pract. distinct. inter liber. & seru. I*, 16. *seq.* erant tamen in commercio. *d. L. vn. C. ood. L.* 21. *C. de agric. & censit.*

Vnde

Vnde saepe serui vocantur in iure nostro, nec a seruis differre, hinc inde dicuntur. *L.* 21. *fin. C. de agric. & censit. Nouell. CLXII. cap.* 3.

TIT. IV. ET V.

DE

INGENVIS ET LIBERTINIS.

Liberi homines subdiuiduntur in *ingenuos & libertinos*. Vtrorumque conditio denuo ex antiquitatibus Romanis eruenda est.

I. Ingenui erant Romanis, qui nunquam iustam seruiuerant seruitutem. Iniuste enim in seruitutem detrusi, impetrata libertate, non ad libertinorum, sed ad ingenuorum statum redibant. §. 1. *Inst. h. t.* Idem obseruandum de filiis, quos patres in seruitutem vendiderant, quod ter facere poterant ex instituto Romuli. Dionys. Hal. II, 28. Nam & hi manumissi non libertini erant sed ingenui. Paull. *Recept. Sent. I,* 1. Et ita interpretanda *L.* 2. *pr. Cod. Theod. de liberali causa.* vbi Constantinus M. negat, *libertatem*, id est ingenuitatem, *filiis eripi posse a parentibus.* Ingenuos enim κατ' ἐξοχὴν dictos esse *liberos*, ex *L.* 4. *ff. de iust. & iure* patet. Immo ne ciuitatis quidem iura penitus perimebantur hac venumdatione Cic. *pro Caecin. XCV.* nec iis iure postliminii opus erat si manumitterentur. Idem *de Orat. I,* 181. Bynkersh. *Opusc. p.* 149. *seq.* Denique & illi, qui ob aes alienum addicebantur creditoribus, itemque filii familias noxae dediti, seruiebant quidem, sed manumissi ingenuitatis iura

I. Ingenui qui?

recuperabant. Quintilian. *Inst. Orat. VIII*, 3. & *Declam. CCCXI.* Iac. Cuiac. *Obseruat. XIII.* 9. (a)

II. Et quinam libertini.

II. Si qui vero e iusta seruitute erant manumissi, eos vocabant *libertinos*. Quamuis enim *libertini* vetustioribus auctoribus sint libertorum liberi, Suet. *Claud. XIV.* sequiore tamen aeuo id maxime apud iureconsultos inualuit, vt & manumissi dicerentur libertini Casaub. *ad* Suet. *Aug. XXV.* Obseruatur tamen differentia, vt ratione patronorum dicantur *liberti*, ratione status *libertini*. Oisel. *ad* Caii *Instit. I*, 1. *p.* 7.

III. Ritus manumissionis per censum.

III. Manumissiones antiquitus fiebant sollemniter I. *censu*, quando seruus iussu domini nomen suum in censum lustralem conferebat. Vlpian. *Fragm. I*, 8. *p.* 564. Non sine causa vero Vlpianus meminit census lustralis. Non statim enim atque eum censeri iusserat dominus plenam libertatem consequebatur, sed exspectandum erat, dum lustrum conderetur: interim enim domino poenitere licebat, ceu ex Cic. *de Orat. I, cap.* 40. *ostendit* Lud. Charond. *annot. ad Vlpian. l. c. p.* 564. *edit.* Schulting. Adde *Adpend. Lib. I.* §. 48.

IV. Manumissionis per vindictam origo.

IV. Deinde quum Vindicius, Vitelliorum seruus, coniurationem Brutorum aliorumque iuuenum ad senatum detulisset, praemium ei decernebantur libertas & ciuitas. Vnde & II. sol-

(a) Signum ingenuitatis apud pueros & puellas erat bulla aurea, collo adpensa, postea toga praetexta Theodor. Marcil. *ad* Pers. *Sat. V. v.* 35. *p.* 111.

(b)

ſollemni illi manumiſſioni, quae coram magiſtratu fiebat, *vindictae* nomen inditum Liu. *II*, 5. *L.* 2. §. 24. *D. de orig. iur.*

V. Fiebat haec manumiſſio coram Conſule, (*b*) Praetore, Procos. adhibito lictore, qui ſerui percuſſo capite, eodemque in girum circumacto, inflictaque alapa, addebat verba: HVNC HOMINEM LIBERVM ESSE VOLO. (*c*) Hinc Perſ. *Sat. V*, *v.* 75. de Dama ſeruo in girum acto: V. Eiusdem ritus.

- - *Heu ſteriles veri, quibus vna Quirites*

Ver-

(*b*) Et conſules quidem etiam ſequioris aeui ſtatim, vt conſulatum inierant, manumiſſiones ſolebant expedire ad renouandam manumiſſionis illius a Bruto factae memoriam. Id quod ex Caſſiodori *Var. VI*, 1. *p.* 227. Ammiani Marcell. *Hiſt. XXII*, 9. aliisque locis egregie demonſtrat P. Faber. *Semeſtr. I*, *vlt. p.* 194. Pertinent huc illa Sidonii *Carm. II. ad Anthim. v.* 545.

Nam modo nos iam feſta vocant, & ad Vlpia poſcunt
Te fora, donabis quos libertate Quirites:
Quorum gaudentes exſpectant verbera malae.

Vt & illa Claudiani *Conſul. IV. Honor. v.* 613.

Adſpice, mox laetum ſonuit clamore tribunal,
Te faſtos ineunte quater, ſollemnia ludit
Omnia libertas, deductum Vindice morem
Lex celebrat, famulusque, iugo laxatus herili,
Ducitur & grato remeat ſecurior ictu.

Vbi conferri merentur Caſp. Barthii *Adnot. p.* 706.

(*c*) Subſtituunt alii formulam: AIO TE LIBERVM MORE QVIRITIVM. Oiſel. *ad* Caii *Inſt. I*, 1. *p.* 11. 12. *edit.* Schulting. Initio ipſe dominus haec verba pronunciabat, poſtea tacente domino lictor, vel ea vt dicta accipiebantur. *L.* 23. *D. de manum. vindict.*

Vertigo facit: hic Dama est, non tressis agaso,
Vappa & lippus, & in tenui farragine mendax.
Verterit hunc dominus, momento turbinis exit
Marcus Dama.

Virga, qua caput percutiebatur, *vindicta* vocata est, ab eodem vt putatur, Vindicio. Et de ea idem Persius *Satyr. V*, 88:

Vindicta postquam meus a Praetore recessi.

Conf. Claud. *Paneg. de IV. Conf. Honorii v.* 612. De alapis in manumissione inflictis legi meretur Casp. Barth. *ad* Briton. *Philipp. p.* 406. De formula manumittendi Fest. voce *manumitti* & Brisson. *de Form. VIII. p.* 724. Singulare est, quod notauit Appianus, Labeonem morientem seruum domi dextra adprehendisse & circumegisse. Ea sane manumissio non fuit haec sollemnis per vindictam peracta, quippe quam in iure fieri oportebat, sed alia priuata, & mortis causa facta, quae tantum libertatem Latinam tribuebat: vti rem recte explicat Merillius *Obs. VII*, 14. *p.* 25.

VI. Manumissio per testamentum. VI. Accessit porro III. ex legibus XII. Tabularum manumissio *per testamentum*, qua si quibus libertas daretur verbis directis: DAVVS SERVVS MEVS LIBER ESTO: liberti eiusmodi vocabantur *Orcini* seu *Charonitae*, quasi, qui nullum patronum, nisi in orco, haberent. Iac. Cuiac. *Obs. III*, 23. Sin verbis precatiuis vsus esset testator: ROGO HEREDEM MEVM, VT DAVVM MANVMITTAT; heres fiduciarius retinebat iura patronatus. Sin denique in certum diem vel sub conditione cuidam daretur libertas: is *statu liber*

ber audiebat, nec plenam libertatem, nisi veniente die, vel existente conditione; consequebatur. *L. 1. pr. D. de statu lib.* Fest. voce *statu liber*.

VII. Et hi quidem sunt antiquissimi manumittendi modi. Loco manumissionis per censum Imperatores Christiani (*d*) introduxerunt aliud manumissionis genus quod fiebat *in S. S. Ecclesiis*, vbi recitatis iussu domini tabulis, a clero signatis, seruus libertatem consequebatur. Ita ritum exponunt Augustin. *Serm. V.* a Sirmondo edit. Papinian. in *Respons. III. p.* 829. **VII. Et in sacrosanctis ecclesiis.**

VIII. Paullo ante ea tempora inualuerant manumissiones variae minus sollemnes, quales, *per epistolam & II. inter amicos.* Illa initio sine omni sollemnitate expediebatur, donec Iustinianus quinque testium exigeret subscriptionem *L. vn.* §. 1. *C. de Lat. libert. toll.* Haec ita fiebat, vt dominus seruum, praesentibus amicis, vel liberum esse iuberet, vel III. conuiuio adhiberet. Glossae nomicae Labbaei, *πρὸς μινσαν ἐλευθερία, ὅταν συνεςαθῆναι μοι κελεύσω τὸν δοῦλον μου, Per mensam libertas est, si mecum epulari seruum iussero.* Indecorum scilicet olim habebatur, cum seruis vilibusque hominibus accum- **VIII. Nec non per epistolam, inter amicos, & per conuiuium.**

(*d*) Et quidem Constantinus M. ceu patet ex *L.* 1. & 2. *C. de his qui in eccl. manum.* Conf. Sozom *Hist. eccl. I,* 9. Videtur tamen Constantinus exemplum gentilium sequutus, qui & ipsi subinde vel in templis ad aras Deorum, vel in publicis populi coetibus manumittebant, ceu praeclare obseruat. Iac. Gothofred. *ad L. vn. C. Theod. de manum. in S. S. ecclesiis.*

cumbere, iisque non lecti, sed subsellia erant parata. Hinc parasitus apud Plaut. *In Sticho III, 4. v. 32.*

Haut postulo equidem, me in lecto accumbere
Scis tu, me esse imi subsellii virum.

Et in eadem comoedia serui duo: *V, 4. v. 21.*

- - - Potius in subsellio
Cynice accipiemur, quam in lectis.

Quod si ergo seruus iuberetur accumbere: signum hoc erat datae libertatis. Plin. *Epist. VII, 16.* Quo & locus Luc. XII, 37. a nonnullis refertur. Sed & hic Iustinianus quinque amicorum, tanquam testium, exegit praesentiam *L. vn. C. de Lat. lib. toll.* Sunt & alii modi innumerabiles Latinae libertatis, vti ait Iustinianus *L. vnic. C. de Latin. libert. toll.* sic imposita puero bulla & praetexta, manumissus credebatur puer. Sueton. *de clar. Rhetor. cap. I.* Manumissus censebatur seruus, quem dominus actis interuenientibus filium vocauerat, quamuis id non sufficeret ad adoptionem. §. 12. *Inst. de adopt.* Item, si ancilla a domino matronali habitu donata fuisset, vel seruus domino volente signasset tabulas. Quintilian. *decl. XXXIV.* Immo & mortis causa datam esse eiusmodi libertatem, ex *l. 15. D. de manumiss.* probat. Merill. *Obs. L. VII. cap. XIV.*

IX. Serui nonnunquam ipso iure libertatem sunt consequuti.

IX. Denique & ipso iure, nolente licet domino, seruis nonnunquam libertatem dandam fuisse nouimus. Caussas a Iustiniano fere inuentas accurate recenset Thomas. *Diss. de vsu. pract. distinct. hom. in ingen. & libert. I, 12.*

X.

X. Ceterum antiquiſſimis temporibus vna erat eademque omnium manumiſſorum libertas: ſiquidem manumiſſione non ſolum libertatem, ſed & ciuitatis iura conſequebantur, idque inſtituerat Seruius Tullius, qui & ipſe libertinae fuerat conditionis. Dionyſ. Halic. *IV, p.* 126. Quam in rem Cicero *pro Corn. Balbo XXIV. Seruos denique quorum vis & fortunae conditio infima eſt, bene de republica meritos, perſaepe libertate, id eſt,* CIVITATE, *publice donatos videbamus.* Ciuitatem ergo vna cum libertate conſequebantur ſerui, ſed ita, vt in quatuor vrbanas tribus, tanquam ignobiliores, deſcriberentur. Flor. *Epit. Liu. XX.*

X. Libertinorum vnum initio genus.

XI. Enimuero quum ciuitas deinde tota ſceleſtiſſimorum hominum colluuie impleretur, nequiſſimique homunciones, a dominis manumiſſi, ciuium iura inuaderent: (Dionyſ. Hal. *l. c. p.* 228.) primum ſub Auguſto lege Aelia Sentia cautum eſt, ne ſerui ſceleris cauſa publice caeſi, vincti, aut torti, aut ſtigmate inuſti, (*e*) impetrata a dominis libertate, melioris

XI. Quod mutatum lege Aelia Sentia.

(*e*) Solebant enim ſerui ob leuia crimina flagellis caedi, dominisque reddi. *L.* 10. *princ. D. de poen. L. vlt. D. de Iniur.* Paull. *Sent. Recept. V*, 4. 22. Nonnunquam etiam ea lege reddebantur dominis, vt aliquamdiu in vinculis haberentur. Paull. *l. c, & V*, 18. 1. Fugitiuis vero ſeruis epigramma in facie inurebatur, & talibus quidem plerumque litteris: F. H. E. L. T. *Fugitiuus hic eſt L. Titii.* Quibus de notis multa congeſſere Oiſel. ad Caii *Inſt. I*, 1. 3. *p.* 16. *ſeq.* Lipſ. *Elect. II*, 15. Rader. *ad* Martial. *Epigr. II*, 25. & *VIII*, 70. Rad. Forner. *Rer. Quotid. VI*, 26. Tit. Popma. *de operis ſeru.* Ioan. Rhod. *ad* Scribon. Largum. *cap.* 231. Io. Nicol. *de Sigl. vet.*

 XXV.

ris essent conditionis, quam dedititii. Sueton. *Aug. LX.* Dio Cass. *LV, p.* 556. Vlp. *Fragm. I,* 11. Caius *Instit. I,* 1. 3. *p.* 15.

XII. Et postea lege Iunia Norbana.

XII. Postea A. V. C. DCCLXXI. M. Iunio Silano & L. Iunio Norbano Balbo Coss. lata est lex Iunia Norbana, qua constitutum, vt manumissi per epistolam aut inter amicos, aliisque modis minus sollemnibus, de quibus supra §. VIII. non ciuitatis sed Latinorum tantum iura consequerentur. Vlpian. *Fragm. I,* 10. Cai. *Inst. I,* 1. 2. & ibi viri docti. Hinc non desunt exempla manumissionum per epistolam aut inter amicos, per vindictam deinde ideo confirmatarum, vt liberti iura ciuitatis consequerentur. Plin. *Epist. VII,* 16. Nonnunquam & ab Imperatoribus Latini Iuniani iura Quiritium impetrabant. Plin *Epist. X,* 4. Introducti subinde & alii modi, quibus iura Quiritium consequerentur Latini Iuniani, veluti, si quis vxorem duxerat, testatione interposita, quod *liberorum quaerendorum causa* id fecerit, ex eoque matrimonio natus erat filius: si quis Romae triennio inter vigiles militauerat: si naue X. M. modiorum frumentum Romam deportauerat. Suet. *Claud. XIX.* si aedificium Romae construxerat. Vid. Vlpian. *III,* 2. *sequ.*

XIII.

XXV. Stigmata eiusmodi vultibus imprimi vetuit Constantinus *L.* 17. *C. de poen.* ex eoque tempore seruis fugitiuis circumdata collaria, vel laminae collis adpensae, quibus epigrammata inscripta. Delineatas eiusmodi lamellas dedit Iac. Spon. *Miscell. Erud. Antiq. p.* 300. 301.

(f)

XIII. Ex eo ergo tempore trium generum erant libertini. Alii enim fiebant *ciues Romani*, alii sola consequebantur iura Latinorum, dicti hinc *Latini Iuniani*. Alii denique vtriusque iuris expertes ad *dedititiorum* tantum conditionem adspirabant. Iac. Cuiac. *Obs. IV*, 5.

XIII. Hinc libertini alii ciues, alii Latini Iuniani, alii dedititii.

XIV. Iura ciuitatis quaenam fuerint, inter omnes constat, & infra ostendetur accuratius. Latini Iuniani eiusdem erant conditionis cum Latinis in colonias deductis. Vlpian. *XIX*, 4. *Fragm. Regul. ex vet. Iureconsf. VIII, p. m.* 805. quales coloniae passim in orbe Romano exstabant etiam aeuo Imperatorum. Ez. Spanh. *Orb. Rom. Exerc. I*, 9. Libertate igitur gaudebant, participes erant commerciorum & mancipationum cum ciuibus, Vlp. *XIX*, 4. & familiae emtores & testes & libripendes fieri, (*Vlp. XX*, 8.) quin & fideicommissum capere poterant: (Vlp. *XXV*, 6.) Sed tamen nec testari iis licebat, (*f*) nec ex testamento quidquam capere, nisi intra centum dies a cretione iura Quiritium consequerentur. Vlp. *XVII*, 1. Hinc vulgo dicitur, vixisse Latinos Iunianos vt liberos, decessisse vt seruos. *L. vn. C. de Lat. lib. toll.*

XIV. Quinam Latini Iuniani?

XV. *Dedititii* vero vix vmbram libertatis consequebantur. Nam & iuris commerciorum,

XV. Quales dedititii.

(*f*) Videntur tamen & Latini Iuniani testari potuisse volentibus concedentibusque patronis. Nam & domini permittere poterant ipsis seruis testamenti factionem, ceu adparet ex Plin. *Epist. VIII*, 16.

(g)

rum, mancipationum, erant expertes, & testamenti factione tum actiua tum passiua plane carebant, &, quae miserrima erat eorum conditio, nulla ipsis spes supererat, vllo modo ad ciuium Romanorum, vel Latinorum saltim, conditionem adspirandi, Suet. *Aug. XL.* Caius *Inst. I,* 1.4. adeoque eiusdem erant conditionis cum populis dedititiis. (*g*)

XVI. An ea differentia sublata ab Antonino Caracalla?

XVI. Et haec differentia libertinorum fuit etiam sub imperatoribus insequentibus obseruata. Quamuis enim Antoninus Caracalla in nota illa lege *in orbe Romano L,* 17. *D. de statu hom.* ciuitatis iura cum omnibus, qui in orbe Romano viuerent, communicarit: id tamen beneficium non ad libertinos, sed ad ingenuos pertinuit; vt recte obseruarunt. Ez. Spanh. *Orb. Rom. II,* 5. Ant. Schulting. *ad* Caii *Inst. I,* 1. 2. *p.* 13.

XVII. Iustinianus eam primus sustulit.

XVII. Primus Iustinianus discrimen istud sustulit, *L. vn. C. de dedit. lib. toll. L. vn. C. de Lat. lib. toll.* quibus constitutionibus omnibus libertinis iura ciuitatis indulsit. Quin immo, quae erat Flauii nostri liberalitas, denique omne discrimen inter ingenuos & libertinos sustulit, saluo

(*g*) Qui se, diuinaque & humana omnia dedebant, mittebantur sub iugum, de quo ritu videndus Dionys. Halic. *Ant. Rom. III, p.* 159. Qua formula deinde facta fuerit deditio; ex Liu. I, 38. ostendit Barn. Brisson. *de Form. IV, p.* 354. Pet. Fab. *Semestr. I,* 7. *p.* 36. Effectus vero erat, vt populi eiusmodi ingenuitatis quidem iura retinerent, at nullo modo ad ciuitatis commoda adspirarent. Conf. Car. Sigon. *de antiq. iur. Ital. I,* 1. *p.* 47.

(*h*)

ſaluo tamen iure patronatus, omnibusque libertis ius aureorum annulorum & natalium reſtitutionem (*h*) dedit. *Nou. LXXVIII.* Quam prudenter id conſilii ceperit Imperator, alii oſtenderunt. Vid. Wiſſenb. *ad Tit. C. de iure aur. p.* 360. Thomaſ. *de vſu pract. diſt. hom. in ingen. & libertin. I,* 31. *ſeq. p.* 18.

XVIII. Certum praecipuum id erat inſigne libertinorum, quod veſte alba & annulo donarentur a patronis. Tertull. *de reſur. cap. LVII.* & deinde pileati & capite raſo incederent. Et capillos quidem radere ſolebant in templo Feroniae (*i*). De quo ritu videndi Taubm. *ad* Plaut. *Amphitr. I.* 1. *extr.* Alex. ab Alex. *Genial. dier. IV,* 20. Dalechamp. *ad. Plin. II,* 55. Adſumebant etiam praenomen, nomenque patroni ſuo addebant. Vid. infra *Lib. III. Tit. VIII.* §. 1. Quo alludens Perſius *Sat. V. v.* 77. *Verterit hunc dominus: momento turbinis exit MARCVS Dama* Add. Arrian. *Diſſ. Epictet. II,* 1. Ceterum, quia iam libertatem conſequuti non amplius pro rebus, ſed pro perſonis habebantur; hinc in iure noſtro qui ſtatum mutarunt, & vel ex ſeruis liberi, vel ex liberis ſerui facti, non iidem cenſentur, ſed vocantur *noui homines,*

XVIII. Inſignia libertinorum.

(*h*) De iure aureorum annulorum & reſtitutione natalium a principe impetrari ſolitis vid. Lipſ. *Elect. II,* 8. Io. Kirchmann. *de annulis. XV. XVI.* Thomaſ. *de uſu pract. diſt. in ingen. & libert. I.* 26. 27. *p.* 14. *ſeq.*

(*i*) Qui mos ponendi capillos vtrum ad exemplum naufragorum introductus ſit, an ab Athenienſibus Romam manarit, diſputat Briſſon. *Ant. Rom. I.* 11. *p.* 13.

(*a*)

homines L. 27. §. 1. *D. de adim. vel transfer. leg.* Itemque *alii homines*, L. 98. §. 8. *D. de solution.*

TIT. VI.

DE

QVI ET EX QVIBVS CAVSSIS MANVMITTERE NON POSSVNT.

Licentia manumittendi restricta primum est per legem AELIAM SENTIAM, cuius adeo historia, occasio & materia ex antiquitate erunt explicandae.

I. Lex Aelia Sentia quando lata.

I. Lata ea lex, imperante Augusto Sex. Aelio Cato, (ita enim cognomen ex vetustis monimentis primus restituit Henr. Noris. *Cenot. Pis. Diss. III. cap. IX.*) & C. Sentio Saturnio Coss. anno ab V. C. DCCLVII. Dio Cass. *LV*, *p.* 557. Vnde fallitur Mynsingerus *Comment. ad Instit. h. t.* dum mentionem huius legis fieri putat a Cicerone *in Top. II.* Illa enim lex *Aelia Sentia*, cuius Cicero meminit, si genuina esset vulgaris lectio, a nostra foret diuersissima. Sed acute coniicit Norisius, ab indocti scribae manu esse alterum *Sentia*, legem uero Aeliam in loco Ciceronis non aliam esse, quam *ius Aelianum* vel Aelii *tripartita*, de quibus supra in *prooem.* §. *VIII.*

II. Ratio huius legis.

II. Occasionem legi dedit nimia manumittendi facilitas, qua fiebat, vt vrbs pessimorum vilissimorumque ciuium colluuie adflueret. Quod quanto cum dedecore fuerit coniunctum,

iunctum praeclare ostendit Dionys. Halic. *Antiq. Rom. IV, p.* 228. *Talis est nostro tempore confusio, & sic ad sordes atque ignominiam degenerauit Romanorum, probitas, vt nonnulli a latrociniis, parietum perfossionibus, prostitutionibus, omnibusque aliis sceleribus pecunia collecta libertatem redimant statimque, se Romanos faciant: alii conscii dominis, & socii veneficiorum, homicidiorum facinorumque, tum contra Deos, tum contra rempublicam susceptorum, eam ab illis gratiam recipiant: quidam ideo manumittantur, vt acceptum e publico frumentum menstruum, & si qua alia liberalitatis in egenos ciues conferuntur a Principibus, dent his, a quibus sint facti liberi.* Accedebant aliae caussae manumittendi parum honestae. Saepe domini seruos omnes manumittebant in fraudem creditorum. Tacit. *Ann. XV,* 55. Saepe serui a minoribus, quorum amores adiuuerant, libertatem sibi loco mercedis stipulabantur. Cuius rei exempla multa depingunt Terentius & Plautus.

III. Plura huius legis capita.

III. Eam licentiam, quum indigna videretur Augusti saeculo, lata hac lege coercendam putabat princeps prudentissimus. Qua de re Sueton. Aug. XL. *Manumittendi modum terminauit.* Et paucis interiectis: *Quum & de numero, & de conditione ac differentia eorum, qui manumitterentur, curiose cauisset: hoc quoque adiecit, ne vinctus vmquam tortusque quis vllo libertatis genere ciuitatem adipisceretur.* Prius Augustus lege Fusia Caninia; posterius Aelia Sentia praestitit. Quin tam necessariam tamque dignam saeculo suo hanc legem existimabat Augustus, vt inter mandata extrema, quae Tiberio senatuique & populo

populo Romano dederat, huius quoque legis commendaret cuſtodiam. Qua de re Dio Caſſ. *Hiſt. LVI. p.* 541. Καὶ τὸ τέταρτον ἐντολὰς καὶ ἐπισκήψεις τῷ Τιβερίῳ καὶ τῷ κοινῷ, ἄλλας τε καὶ ὅπως μήτ' ἀπελευθερῶσι πολλοὺς, ἵνα μὴ παντοδαποῦ ὄχλου τὴν πόλιν πληρώσωσι, μήτ' ἂν ἐς πολιτείαν συχνοὺς ἐσγράφωσιν, ἵνα πολὺ τὸ διάφορον αὐτοῖς πρὸς τὸ ὑπήκοον ᾖ. *Quarta mandata Tiberio & reipublicae data, interque alia, ne multos manumitterent, ne promiſcua turba vrbs impleretur, neue multos iure ciuitatis donarent, quo magnum inter ipſos & ſubiectos diſcrimen remaneret.* Conſtabat vero ea lex capitibus quamplurimis, quae non niſi ſparſim ex auctoribus colligi poſſunt.

IV. De dedititiis.

IV. Primo enim ſeruos flagitioſos, ſtigmate inuſtos, tortos & ad ferrum datos vetuit fieri ciues Romanos, voluitque eos ad dedititiorum tantum conditionem redigi. Vlp. *Fragm. I,* 11. *p.* 566. Caius *Inſt, I,* 1.3. de quo capite actum ad titulos antecedentes.

V. De aetate dominorum manumittentium & ſeruorum manumittendorum.

V. Deinde & impedimentum ea lex excitauit ex aetate, tum ſeruorum tum dominorum. Nam neque ſeruus triginta annis minor vindicta manumiſſus ciuis Romanus fiebat, nec dominus XX. annis minor manumittere poterat; niſi allegata probataque cauſa apud conſilium. Suet. *Aug. XL.* Dio Caſſ. *LV, p.* 557. Vlpian. *Fragm. I,* 12. 13. Inter has cauſas §. 5. *Inſt. h. t.* etiam refertur manumiſſio propter matrimonium. Sed haec non ex lege Aelia Sentia eſt, (tunc enim nondum ciuibus licebat ducere libertinas,) ſed ex SC. quodam *L* 13. *fin. D. de manum. vind,* quod hanc manumiſſionem ex

ratio-

rationibus legis Iuliae & Papiae admisit. Apud Gruterum *inscr. p. DCXXI*, nominatur PERSICVS SERVVS MANVMISSVS AD CONSILIVM. Consilium vero erat Romae consessus decemuirorum litibus iudicandis, id est, quinque Senatorum totidemque Romanorum equitum: in prouinciis XXV. recuperatorum, ciuium Romanorum. Vlp. *l. c.* Iac. Raeuard. *Protribun. XVIII, & XIX.* Ger. Noodt. *de iurisd. & imp. I,* 12. Et tale est τὸ συμβούλιον, cuius mentio fit Actor. XXV, 12.

VI. De manumissione in fraudem creditorum facta.

VI. Porro hac lege vetabantur manumissiones, quae fierent in fraudem creditorum, i. e. quae obligatos seruos creditoribus dolo malo eximerent, partemque detraherent pignorum, aut portionem solutionis creditori aut hereditatis patrono imminuerent. Vlp. *l. c.* §. 14. Cai. *Inst. I,* 1. 5. Intelligendum hoc caput esse de Manumissionibus non minus inter viuos, quam vltima voluntate factis, egregie probat Schulting. *ad* Caii *Inst. l. c. p.* 21. Vbi tamen fraudulentus animus non concurrebat: valebat manumissio inter viuos facta. Et huc pertinet exemplum apud Tacit. *Ann. XV,* 55. vbi Sceuinus libertatum & pecuniarum in seruos collatarum rationem hanc reddit, *quia tenui iam re familiari, & instantibus creditoribus, testamento diffideret.*

VII. Contra dominos libertos inopes alere recusantes.

VII. Porro eadem lege ademta sunt dominis iura patronatus, qui libertos inopes alere negligerent. *L.* 33. *D. de bon. libert. L.* 6. *D. de lib. agnosc.*

VIII. Contra dominos mercedem sibi a libertis stipulantes.

VIII. Eadem lege iuribus patronatus excidebant, qui libertos ad mercedem operarum promittendam induxerant. *L. vlt. D. qui & a quib. manum. liberi non fiunt.*

IX. Contra libertos ingratos.

IX. Prodita etiam hac lege est actio aduersus libertos ingratos, non quidem vt in Seruitutem reuocarentur, (quod postea demum Claudius Imp. inuexit. (a) Sueton. *Claud. XXV.*) sed vt in lautumias darentur ad perpetuas operas. Vid. Dosith. *Sent. & Epist. D. Hadriani III.* 3. *p. m.* 862. *seq.* Iac. Cuiac. *Obs. X*, 33. Vinc. Grauina. *de Leg. & SCtis p.* 528. *seq.*

X. Contra dominos libertos prohibentes vxores ducere.

X. Accedit & aliud caput, quo iure patronatus exuuntur, qui hac lege manumisere, vt ne liberti vxores ducerent, aut liberos tollerent. *L. 6. D. de iur. patr.*

XI. Cur licuerit dominis obaeratis seruum vnum heredem necessarium instituere.

XI. Et haec quidem sunt potiora legis Aeliae Sentiae capita, quorum auctores & iura nostra meminere. (b) Sed quod ad caput tertium §. VI.

(a) Non videtur Claudius expressa quadam constitutione vel SCo definiuisse, in Seruitutem libertos ob ingratitudinem a patronis reuocari posse, sed extra ordinem quosdam ingratos libertos ita mulctasse. Sane temporibus Neronis quum ad senatum referretur, vt liberti ingrati reuocarentur in seruitutem, id plerisque displicuit, additumque nihil aliud laeso patrono concedi, quam vt vicesimum vltra lapidem in oram Campaniae libertum possit relegare. Tacit. *Annal. XIII.* 26. Eoque iure vsi videntur Romani, donec Commodus Imperator, quod extra ordinem fecerat Claudius, edita constitutione induceret. *L. 6. D. de agnosc. lib.* Conf. Iac. Raeuard. *Coniectan. I*, 11. *p.* 23. *seq.*

(b) Aliud huius legis caput commemorat Iustin. *Nou. CXII*, 1. edit. Haloandr. de donatione facta inter virum

&

§. VI. a nobis recensitum attinet: illi adiecta erat exceptio. Licebat enim domino obaerato seruum suum cum libertate heredem instituere, ea lege, vt ei heres esset solus & necessarius. Eo ipso enim nihil amittebant creditores. Sed dominus tantum id lucrabatur, vt ne bona suo nomine possiderentur a creditoribus. Id enim veteribus ignominiosum videbatur. *L.* 23. *D. h. t.* Cic. *pro P. Quinct. XV.* Franc. Hotom. *Quaest. illustr.* 26. Confer infra *Lib. II. Tit. XVIII. XIX. n. XI.*

XII. Scripferamus haec olim. At postea maiora ausi ipsius legis fragmenta non modo diligenter conquisiuimus, verum etiam ea suo ordini suaeque integritati restituere conati sumus, ductu praecipue Vlpiani, & Iulii Paulli, quorum ille quatuor; hic tribus libris hanc legem celeberrimam illustrauit. Huius diligentiae nostrae vt fructum capiat lector, totam legem vna cum probationibus hic exhibemus: XII. Lex Aelia Sentia ordini & integritati Suae restituta.

SEX. AELIVS. - - - CATVS. ET. C. SENTIVS. C. F. C. N. SATVRNINVS. COS. POPVLVM. IVRE. ROGARVNT. POPVLVSQVE. IVRE. SCIVIT. IN. FORO. PRO. ROSTRIS. . . . . . . TRIBVS. . . . . . . PRINCIPIVM. FVIT. PRO. TRIBV. . . . . PRIMVS. SCIVIT.

CAP. I.

& mulierem. Sed textum in mendo cubare, & pro lege *Sentia* legendum *Cincia*, iam monuit Gothofredus.

CAP. I. a)

DE IIS, QVI MANVMISSI DEDITITII FIVNT.

Qui seruus, quaeue ancilla poenae causa b) *a Domino* c) VINCTVS VINCTAVE d) *aut in custodiam datus dataue*, e) *quibusue vestigia scripta*, f) *itemque qui quaeue propter noxam tortus tortaue nocens inuentus inuentaue*, g) *item qui quaeue, vt ferro, aut cum bestiis depugnaret*, h) *damnatus damnataue alioue supplicio adfectus adfectaue* i) *fuit: is eaue, quoquo modo* l) *manumissus manumissaue iustam libertatem non consequitor*, m) *sed dedititiorum numero esto.* n)

PROBATIONES.

a) Caput hoc primum fuit procul dubio, partim quia praecipuum, partim, quod VLPIANVS *libro I. Comment. ad L. Ael. Sent.* de eo egit. *L.* 216. *ff. de V. S.*

b) Non ergo ob aliam caussam vinctus vinctaue, veluti ob furorem. Paull. *Rec. Sent. IV.* 12. 7.

c) Vel eius iussu a Procuratore. Paull. *ibid.* §. 8. non si solutum seruum Dominus adprobet, antequam vinctum sciret: Paull. *ibid.* nec si communi seruo vnus altero non adprobante iniecisset vincula: Idem *ibid.* §. 5. nec si seruum oppignoratum vinciuerit creditor: *Id.* §. 6. *L.* 24. §. *vlt. D. de pignor. act.* nec si seruo, quem manumittere iussus erat, vincula iniecerat heres Paull. *ib.* §. 4.

d) Legitimum hoc fuisse vocabulum discimus ex Vlpian. *Lib. I. L.* 216. *de V. S.* vbi id non intelligendum esse monet de eo, qui carceri mancipatus, sed qui ibi vinculis constrictus fuit, quamuis alias, vbi de fauore vincti quaeritur, & in carcerem coniectus, pro vincto habeatur. *l.* 9. *ff. ex quib. causs. mai.* 25. *ann. in int. rest.*

e) Ita Vlpianus *Fragm. tit. I.* 11. Sed annon sibi ipse

ipse contrarius, quum paullo ante negare eum viderimus in custodiam datum pro vincto haberi? Negamus, quia in *L.* 216. *de V. S.* de priuato carcere; qui non nocebat sine vinculis: hic autem de carcere publico loquitur. Vid. Iac. Cuiac. ad Vlp. *l. c.*

f) Vlp. *ibid.* §. 11. Cai. *Instit. I*, 1. 3. nec opus videtur emendatione in textu Vlpiani, vbi pro *vestigia* quidam rescribi iubent *stigmata*.

g) Vlpian. *ibid.* non ergo si tortus de nulla culpa fuerat confessus. Paull. *Rec. Sent. ibid.* §. 3.

h) Ferro depugnant *gladiatores*, cum bestiis *arenarii*. Cuiac. ad Vlp. *Fragm. tit. I*, 11. De vtrisque plura nos in *Comm. ad L. Iul. & Pap. Lib. II. Cap.* 1. & 2.

i) Immo & virgis caesi publice. Cai. *Inst. I*, 1. 3.

k) Vlpian. *ibid.* Apud Suetonium *Aug. cap.* 40. est: *ne vllo libertatis genere ciuitatem adipiscerentur*, id est, nec censu, nec *vindicta* nec *testamento*.

m) Suet. *Aug. cap.* 40. Vlp. *ibid.*

n) Vlpian. *Fragm. I.* 11.

CAP. II. a)

DE AETATE MANVMITTENDORVM PER VINDICTAM.

Minor XXX annorum seruus ancillaue censu b) *vindictaue manumissus manumissaue ciuitatis Romanae ius, nisi caussa apud consilium probata, ne consequitor.*

PROBATIONES.

a) Caput hoc secundum fuit, quia & aetas pertinet ad qualitatem manumittendorum, de qua curiose cauisse Augustum tradit Sueton. *l. c.* Meminit huius capitis Dio *LV. p.* 557. eiusque sententiam seruauit Vlpian. Fragm. *tit. I*, 12.

b) *Census* non meminit Vlpianus *l. c.* quia eius aetate ab vsu pridem recesserat. Ast *Fragm. Reg. vet. ICti* Pariatori LL. Mos. & Rom. subiunctum §. 17. *Et qui*

in censum manumittitur, si XXX annos habeat ciuitate Romana potitur. Ergo non minor XXX annis.

CAP. III. a)

DE AETATE ET CONDITIONE MANVMITTENDORVM PER TESTAMENTVM.

Minor XXX annorum b) *testamento manumissus manumissaue, quamuis in libertate moretur, liber tamen & ciuis Romanus ne esto.* c)

PROBATIONES.

a) Hoc caput a priore seiungi non potuit. Hinc coniunxit etiam vtrumque Vlpian. *Fragm. l.* 12.

b) Nisi libertas in hoc tempus data. Hinc frequens in testamentis formula: LIBER ESTO, SI ANNORVM XXX ERIT. *L.* 30. *fam. erc. L.* 46. *de manum. test. l. vlt. ff. de reb. dub. l.* 13. *de statu lib.* item QVVM PER LEGES LICEBIT, LIBER ESTO. *l.* 38. *de man. test.*

c) Serui itaque erant, quamuis in libertate morarentur, nec seruire eos pateretur Praetor. Post Legem Iuniam Norbanam omnes iustam libertatem per manumissionem haut consequuti, praeter deditiitos Latini erant, adeoque & hi eiusdem conditionis censebantur. Vlp. *ib. & ad h. l.* V.C. Ant. Schultingius.

CAP. IV. a)

DE CONDITIONE EX HVIVS MODI PARENTIBVS NATORVM.

Ex his, qui quaeue iustam libertatem non consequuntur nati nataeue, ciues Romani & in parentum potestate ne sunto. Sin ciuis Romanus huiusmodi mulierem, quasi ciuem, per errorem duxerit, siue ciuis Romana per errorem

errorem ei, qui dedititiorum numero erit, nupta fuerit; caussa apud consilium probata ciuitas tam liberis, quam parentibus, b) *praeter eos, qui dedititiorum numero erunt, redditor, illique in patria potestate sunto.*

PROBATIONES.

a) Hoc quoque caput a superioribus seiungi non potuit. Expressimus illud ex Vlpiani *Fragm. VII.* 4. Idem caput in mente habuit Caius *apud Pariat. LL. Mos & Rom Tit. XVI.* dum scripsit: *Idem iuris est de his, quorum nomine ex L. Aelia Sentia vel ex SC. post mortem patris caussa probata in potestate eius futuri essent.*

b) Probanda ergo caussa erat viuis parentibus. At postea ex SCo etiam post mortem patris fieri poterat probatio. Cai. *ib.* Vnde miror, de sententia huius SCi, & an eo diuersum quid a Lege Aelia Sentia cautum sit, disputare ad Caii locum viros doctos.

CAP. V. a)

DE MINORE XX ANNIS MANVMITTENTE.

Minori XX annis b) *non aliter, quam per vindictam,* c) *caussaque apud consilium probata,* d) *manumittere ius esto.* e(

PROBATIONES.

a) Egere de hoc capite Vlpianus *Lib. II. L. 16. ff. de man. vind.* Paullus *Lib. I. l. 27. de manum. vind. l. 15. eod.* Vnde id a superioribus proximum locum tenuisse patet. Vti enim prima legis parte de conditione manumittendorum; ita secunda de manumittentibus actum. Sententiam capitis habemus apud Cai. *Inst. l. 1, 7.* Vlpian. *Fragm. l. 13.* & in §. 5. *Inst. qui ex quib. causs. man. non poss.*

b) Coeptum tamen annum XX pro completo habitum, collegiis ex *L. 74. §. 1. ff. de SC. Treb.*

c) Attamen, qui vindicta possunt apud consilium manumittere, possunt etiam heredem sibi necessarium testamento scribere. PAVLL. *Lib. I. L. 27. de man. test.*

d) Modo caussa ex affectu, non ex luxuria descendat, VLP. *Lib. II. L. 16. de man. vind.* Qualis est Sanguinis coniunctio VLPIAN. *Lib. II. L. 12. eod.* item conditionis implementum. PAVLL. *Lib. I. L. 15. ff. de man. vind.* Aliae caussae recensentur in *L. 9. 11. 12. sequ. ff. eod. & §. 5. Inst. h. t.* Sunt tamen quaedam non ex hac lege, sed ex SCis, de quibus *L. 13. fin. de man. vind. L. 4. C. qui man. non poss.* Add. Cuiac. *Obs. XV. 13.*

e) Quid si minor XX annis seruum alii dederit, vt manumitteretur? Vid. *L. 7. §. vlt. L. 16. §. 1. ff. de man. vind.*

CAP. VI. a)

DE FEMINA MANVMITTENTE.

Ne feminae, nisi auctoribus tutoribus suis, b) *libertatem seruis dare ius esto.* c)

PROBATIONES.

a) De hoc quoque capite egit PAVLLVS *Lib. I. L. 16. ff. de auct. tut.* Sententiam eius seruauit *Fragm. Vet. ICti post Pariat. LL. Mos. & Rom.* §. 15.

b) Etiamsi coeci sint tutores. PAVLL. *Lib. I. L. 16. de auct. tut.* Si femina per epistolam manumittebat, disputabatur, vtrum, dum scriberet illa epistolam, an tunc, quando eam seruus acceperit, interponenda sit auctoritas? Vid. laudat. *Fragm.* §. 15.

c) Nisi iure liberorum per legem Papiam Poppaeam tutela liberaretur. *Fragm. Vet. ICti* §. 15. Vlpian. *Fragm. II.* §. *vlt.* Addatur *Comment.* noster *ad Leg. Iul. & Pap. Lib. II. cap. 11. p. 233. sequ.*

CAP. VII.

CAP. VII. a)

DE MANVMISSIONE IN FRAVDEM CREDITORVM.

Qui in fraudem b) *creditorum manumisit, nihil egisse censetor,* c) *& manumissus manumissaue seruus ancillaue manento.*

PROBATIONES.

a) De hoc quoque capite PAVLLVS adhuc *Lib. I. Commentarii sui* egit. Sententia exstat apud Cai. *Inst. I,* 1. 5. Vlpian. *Fragm. I,* 14. *in pr. Inst. h. t. L.* 16. §. 2. *ff. qui & a quib. man. lib. L.* 1. *C. qui man. non poss.*

b) Quid vero est in fraudem manumittere? *L.* 10. *ff. qui & a quib. man. lib. non fiunt. L.* 79. *ff. de R. I.* Hac lege nec miles solutus. *L.* 29. §. 1. *ff. de test. mil. L.* 8. §. 1. *ff. qui & ex quib. causs. manum.* Non tamen legem violat, qui minor XX annis heredem rogauit, vt seruum proprium manumitteret. *L.* 34. §. 1. *ff. de fideic. libert.*

c) Si id vrgeant creditores. Antea enim manumissus in eorum fraudem veluti statu liber erat. *L.* 1. *pr. de statu lib.* Inde est, quod libertas huiusmodi per Legem Aeliam Sentiam dicitur RESCINDI, *L.* 5. §. 2. *ff. qui & a quib. manum.* RETRAHI, *L.* 45. §. 3. *de iure fisc.* REVOCARI, *L.* 1. *C. qui manum. non poss.*

CAP. VIII. a)

DE SERVO NECESSARIO HEREDE INSTITVTO.

Attamen ei, qui soluendo non est, b) *vnum seruum, quem velit,* c) *per testamentum manumittere, & heredem instituere* d) *ius esto: & tunc manumissus liber heresque necessarius esto.*

PROBATIONES.

a) Caput hoc a superiore proximum fuisse, cum res ipsa, tum Paulli fragmenta ad caput sequens adferenda docent.

b) Etiam minori XX annis. *L.* 27. *de man. test.* Quid si, qui soluendo est, necessarium heredem instituat, & is abstineat, an libertates debentur? *L.* 32. *ff. de manum. test.*

c) Licet minorem XXX annis: Vlpian. *Fragm. l*, 14. etiamsi in ea caussa sit, vt dedititius fieri deberet. Vlp. *ibid.* Heres enim esse non posset, nisi iustam consequutus libertatem. Aliud dicendum, si impedimentum non ex lege Aelia Sentia sit, sed ex alia lege, SCo vel constitutione Principis. *L.* 83. *pr. de her. inst.*

d) Quid si obaeratus seruum heredem necessarium instituerit, eique substituerit tamen liberum hominem? *L.* 57. *ff. de her. inst.*

CAP. IX. a)

QVID SI IN FRAVDEM CREDITORVM PLVRES MANVMISSI?

SI. DVO. PLVRESVE. EX. EADEM. CAVSSA. HEREDES. SCRIPTI. ERVNT. VTI. QVISQVE. PRIMVS. SCRIPTVS. ERIT. liber & HERES. ESTO. b)

PROBATIONES.

a) Legitima haec fuisse huius capitis verba adparet ex *L.* 70. *ff. de her. inst.* SC. vero ad hanc legem facti meminit. *L.* 83. §. 1. *eod.*

b) Quid si duo Apollonii instituti? *L.* 42. *ff. eod.* Paull. *Lib. I. L.* 43. *eod* Quid si primo loco seruum cum libertate instituerit, & eum substituerit, cui libertas debebatur ex fideicommisso? Paull. *Lib. I. L.* 55. *ff. eod.*

CAP. X.

CAP. X. a)

DE SERVO IN FRAVDEM FOENERATORVM MANVMISSO.

In fraudem foeneratorum manumissus, tametsi in libertate moretur, libertatem tamen iustam ne consequitor. b)

a) Huius capitis solus meminit Auctor *Fragm. Vet. ICti* §. 16. *Obstat enim libertati Lex Aelia Sentia, quae vetat seruum foeneratorum caussa manumissum ciuem Rom. fieri; sed Latinum.* Nisi itaque dicere malimus, auctorem huius fragmenti ius omnibus notum plane ignorasse: dicendum sane erit, legem Aeliam Sentiam distinxisse, in *creditorum* fraudem quis manumissus sit, an in fraudem *foeneratorum*, in quorum odium lex passa est seruum in eorum fraudem manumissum in libertate morari.

b) Atqui Latinum factum esse ait Auctor fragmenti. Factus omnino, sed demum ex *L. Iunia Norbana*, quae omnes Latinos fecit, quos iustam libertatem consequi non patiebatur *L. Aelia Sentia.* Videantur, quae notauimus ad Cap. III.

CAP. XI. a)

DE MERCEDE MANVMISSIONIS.

Si quis eum eamue, quem quamue manumissurus est, ad mercedem manumissionis praestandam obligauerit b) *iuribus patronatus priuator.*

PROBATIONES.

a) Hactenus de manumittendis & manumissionibus. Iam de prohibitis manumittendi conditionibus, de quibus PAVLLVM *Libro Comment. II.* egisse, patet

ex

ex *L. 6. ff. de iur. patr.* Ceterum sententiam capitis seruat. *L. vlt. ff. qui & a quib. manum.*

b) Non ergo prohibet Lex mercedem a liberto capere, sed eum obligare. *L. vlt.* §. 1. *qui & a quib. manum.* Nec haec prohibitio pertinet ad speciem si patronus sibi operas centum, aut in singulas quinos aureos stipulatus sit. PAVLL. *Lib. II. L. 6.* §. 1. *ff. de iur. patr.*

CAP. XII. a)

DE IVRE IVRANDO LIBERTORVM DE LIBERIS NON TOLLENDIS.

Qui libertum, vt ne vxorem ducat, b) *vel libertam, ne nubat, liberosue tollat,* c) *iureiurando adigeret,* d) *is quoque iuribus patronatus priuator.* e)

PROBATIONES.

a) De hoc quoque capite egit PAVLL. *Lib. II, L. 6. ff. de iur. patr.* Eius autem sententiam habes in *L. 15. ff. eod.*

b) Nec tamen incidit in legem patronus, qui castratum iurare coegit, se vxorem non ducturum. PAVLL. *Lib. II. L. 6.* §. 2. *eod.* Incidit autem, qui adegit, ne intra certum tempus liberos tollat, neue aliam vxorem ducat, quam de qua patronus senserit, vel non nisi collibertam, aut patrono cognatam. *L. 3.* §. 5. *de suis & legit. hered.*

c) Quid si patronus libertam adegerit, vt sibi nuberet? PAVLL. *Lib. II. L. 6.* §. *vlt. de iur. patr.* vel ne illicite nuberet? *L. 3.* §. 5. *de suis & leg. her.* vel ne ea liberis impuberibus nuberet? *L. 31. qui & a quib. man.* Nullo horum casuum patronus iure suo excidit. At excidit illo omnino, qui ipse non ducturus adegit tamen libertam, ne alii quam sibi nuberet. PAVLL. *Lib. II. L. 6.* §. 2. *de iur. patr.*

d) Item qui iusiurandum non prohibet. Exemplum vide apud PAVLL, *Lib. II. L. 6.* §. 2. *eod.*

e) Immo & liberi eius *L. 15. eod.* Vnde nec ad legitimam

mam hereditatem admittuntur. *L. 3. §. 5. de suis & leg. her.* Interim tamen salua per hanc legem mansit iurisiurandi religio. Verum iurisiurandi etiam huiusmodi gratiam libertis libertabusque fecit Lex Iulia & Papia Poppaea. PAVLL. *Lib. II. L. 6. §. 4. de iur. patr.* Diximus ea de re plenius in *Comment. ad L. Iul. & Pap. L. II. cap. XVI.*

CAP. XIII. a)

DE EO QVOD IN FRAVDEM PATRONI FACTVM.

Si quid dolo malo liberti factum erit, b) *quo minus, quam pars debita bonorum, ad patronum eiusue liberos perueniat, id, quod in fraudem legis factum erit nullum esto quod in fraudem patroni; reuocator.* c)

PROBATIONES.

a) Egit de hoc capite PAVLLVS *Libr. III. L. 11. si quid in fraud. patr.* Sequitur itaque vltima pars legis de patronorum libertorumque officiis.

b) Non est dolus, si patronus consentit. PAVLL. *Lib. III. L. 11. eod.* nec si libertus dotem dat filiae. *L. 1. §. 10. eod.* nec, si vivus amicis bene merentibus donauit. *L. 9. eod.* Alias nihil interest, quocunque modo fraus legi facta. *L. 4. pr. L. 1. §. 1. 3. §. 13. 18. sequ. eod.*

c) Quid si, quod in fraudem patroni alienatum, non exstet? *L. vlt. eod.* Quid vero intersit inter alienare in fraudem legis, & patroni, fuse PAVLLVS explicasse vid. *Libro III.* eoque refero *L. 17. qui & a quib. man. L. 66. de V. O.*

CAP. XIV. a)

DE LIBERTIS INGRATIS.

Quem libertum libertamue patronus b) *ingratum esse conuincet, is in lautumias detur.* c)

PROBA-

PROBATIONES.

a) Egit de hoc capite VLPIA. *Lib. IV. L. 30. qui & a quib. man.* Sententiam eius debemus Dosith. *Sentent. Hadr. cap. III.* §. 3. *p.* 862. Conf. Cuiac. *Obs. X.* 33.

b) Quis accusare possit vel non possit libertum ingratum, fuse docet Vlp. *Lib. IV. l. 30. ff. qui & a quib. man. l. 70. ff. de V. S.*

c) Dosith. *ibid.* qui tamen falli videtur dum cognitionem hanc dat ἐπάρχῳ τῆς γαζοφυλακίας: quam fuisse penes Praefectum vrbi patet ex *L. I.* §. 10. *ff. de off. Praef. vrb.*

CAP. XV. a)

DE PATRONI OFFICIO ERGA LIBERTVM.

Si qui patronus, si qua patrona, libertum libertamue inopem non alet, is eaue iuribus patronatus priuator. b)

PROBATIONES.

a) De capite hoc habes testimonium Modestini. *L. 6. pr. de agn. & al. lib. L. 33. de bon. libert.*

b) *d. L. 6. & 33.*

XIII. An caput 2. legis Aeliae Sentiae prudenter sustulerit Iustinianus?

XIII. Denique obseruandum, caput legis Aeliae Sentiae de manumissore minore XX annis (§. V.) incaute sustulisse Iustinianum, argumento vsum sane perquam ridiculo, *quod libertas sit res inaestimabilis.* § 7. *Inst. h. t.* Inaestimabilis enim non est ratione domini, sed serui, qui ad illam adspirat. *Conf.* Thomas. *Diss. de vsu pract. doctr. de imped. manumiss.* 1. §. *XXXIX, seq.*

TIT,

TIT. VII.

DE

LEGE FVSIA CANINIA TOLLENDA.

AD coercendam manumittendi licentiam comparata etiam erat lex FVSIA CANINIA, de qua quum nihil dicat Imperator, nisi quod eam sustulerit, res paullo altius ex antiquitatibus Romanis est repetenda.

I. Lex Fusia Caninia quando & a quibus lata?

I. De genuina huius legis aetate mira est eruditorum dissensio. Sunt, qui latam hanc legem existimant Q. Fusio Caleno & P. Vatinio Coss. anno ab V. C. DCCVI. & renouatam deinde sub Augusto, rogante C. Caninio Coss. anno V. C. DCCLI. Vnde dicta etiam sit ea lex Fusia Caninia. Iac. Raeuard. *Coniect.* *II*, 1, Oisel. *ad* Caii *Inst. I*, 2. 1. *p. m.* 14. Sed quum Dionys. Halicarnasseus adhuc sua aetate de nimia manumittendi licentia conqueratur, & Suetonius *Aug. XL.* Augustum primum de numero manumissorum cauisse, dicat: credibile vix est, legem hanc esse tam vetustam. Praeterea vix in antiquitate occurrit exemplum legis, a duobus consulibus diuersorum annorum cognominatae. Hinc procul dubio lata haec lex Sex. Furio (*a*) Camillo & C. Caninio Gallo Coss. anno V. C. DCCLI. Hoc enim

(*a*) Furii enim olim dicti *Fusii*, quemadmodum Papirii *Papisii*. Vid. *Prooem. I. not. b.*

enim anno C. Caninium Gallum consulem suffectum produnt *Annales* Steph. Vin. Pighii *Lib. XVIII. p.* 530. & Onuphr. Panuin. *Fast. II, p.* 185. Quin & ex numo eius consulatum restituit Hub. Golz. *in Fastis p. CCXXII.* Conf. Schulting. *ad Cai. Inst. I,* 2. 1. *p.* 24. Ephr. Ger. *Diss. de lege Fus. Canin.* §. *VII.*

II. Ratio huius legis. II. Causa latae legis eadem fuit, quae Aeliae Sentiae, maxime vero, quod morientes domini saepenumero integras familias manumitterent, tantum, vt eo plures liberti pileati lecticam prosequerentur. Egregie hanc in rem Dionys. Halic. *IV, p.* 228. *Scio*, inquit, *qui tota seruitia testamento libera esse iuberent, vt benignitatis laudem ferrent post mortem, & in funeris elatione lecticam eorum magna pileatorum prosequeretur frequentia in qua pompa quidam erant, vt a scientibus audiui, recens dimissi e carcere, malefici, mille supplicia meriti. Istos impuros vrbis pileos plerique cum stomacho adspectant & respuunt eorum consuetudinem, indignum facinus clamitantes, populum, rerum dominum, & vsurpantem sibi orbis imperium, talibus contaminari ciuibus.* De ea pompa funebri conferri etiam merentur Iac. Cuiac. *Obs. III,* 23. Io. Kirchmann. *de Fun. Rom. II,* 7. Huic ergo licentiae manumittendi, qua populus rerum dominus contaminabatur, obuiam itum est hac lege Fusia Caninia, qua certus numerus est constitutus, vltra quem non valeret manumissio. Et de ea lege etiam intelligendus Sueton. *Aug. XL.* vbi vtramque legem, Fusiam nimirum Caniniam & Aeliam Sentiam, sub Augusto conditas coniungit.

III.

III. Ipſam legis ſanctionem nobis ſeruarunt Vlpian. in *Fragm. l.* 24. Paull. *Sent. IV.* 15. Cai. *Inſt. I,* 2, 1. E duobus ſcilicet vsque ad quinque ſeruis duo manumitti poterant, ex ſex & ſeptem, tres; ex octo & nouem quatuor; e X. vsque ad XVII. quinque, ex XVIII. ad XX. ſex; ex XXI. ad XXIII. ſeptem; ex XXIV. XXV. XXVI. octo; e XXVII. XXVIII. XXIX nouem; e XXX. ad XLIV. decem; e XLV. ad XLVII. vndecim; ab XLVIII. ad LI. duodecim; e LII. ad LV. tredecim, e LVI. ad LIX. quatuordecim, e LX. ad LXIII. quindecim, e LXIV. ad LXVII ſedecim; e LXVIII. ad LXXI. ſeptendecim; e LXXII. ad LXXV. octodecim; e LXXVI. ad LXXIX. nouendecim: ex LXXX. ad LXXXIII. viginti: ex LXXXIV. ad LXXXVII. viginti & vnus: ex LXXXVIII. ad XCI. viginti duo; ex XCII. ad XCV. viginti tres; ex XCVI. ad C. viginti quatuor; ex C. ad CXXIX. viginti quinque; ex CXXX. ad CXXXIV. viginti ſex; a CXXXV. ad CXL. viginti ſeptem: & ſic conſequenter pars quinta. Sed vltra centum manumittere nemo poterat, ſi familia vel XX millibus ſeruorum conſtaret, quales Romae fuiſſe familias, teſtantur Sen. *de Tranqu. anim. VIII.* Athen. *Dipnos. VI,* 137. III. Legis materia.

IV. Quemadmodum vero haec lex ad ſolas manumiſſiones teſtamentarias pertinebat: ita inter viuos integrae familiae manumitti poterant, niſi aliae leges obſtarent. Cai. *Inſt. I,* 1, 4. Neque enim verendum erat tam facile, ne hic IV. An ea ad manumiſſiones inter viuos pertinuerit?

 quis

quis iusto esset liberalior. Vnde mira fuit Taciti Imp. religio, qui *manumisit, intra centum tamen, ne Caniniam transire videretur.* Vopisc. *in Tacit X.* quasi Caninia ad manumissiones inter viuos pertinuisset.

V. Quid factum, si plures manumissi quam lex permitteret.

V. Si plures, quam lex permiserat, essent manumissi: illi tantum, qui priores erant nominati, aut certe descripti, libertatem consequebantur. Si plures manumissi, nemo nominatus aut descriptus: omnes in seruili conditione permanebant. Quod & tunc eueniebat, si testator in fraudem legis nomina seruorum in orbe tereti aut *δηξοδικῶς* scripsisset. Cai. *Inst. I*, 1.2. quem scribendi modum praeclare exponit Merill. *Obs. VII*, 40.

VI. An prudenter eam sustulerit Iustinianus.

VI. Enimuero hanc quoque legem, sane vtilissimam, sustulit Iustinianus, quasi illa esset libertati inuida, absurdumque videretur, a viuis integras familias manumitti posse, non item a moribundis. Vid. *Inst. h. t.* & ibi Vinnius.

TIT. VIII.

DE

HIS QVI SVI VEL ALIENI IVRIS SVNT.

ALtera personarum diuisio, cuius quidem mentio fit in Institutionibus, ea est, qua aliae *sui iuris*; aliae *alieno iuri subiectae* dicuntur, qui nec patri nec domino subsunt, iique etiam *patresfamilias* in iure nostro vocan-

Late

tur. Ergo qui alterutrius in poteſtate ſunt, veluti *ſerui* & *filiifamilias*, alterius iuri ſubiecti dicuntur. De poteſtate dominica hoc titulo; de patria ſequente agitur.

I. Poteſtas dominica duo potiſſimum iura complectebatur: alterum, quod domini per ſeruos adquirerent, alterum, quod iure vitae & necis in eos vterentur. De priore agitur ad *Tit. IX. Libri II.* De poſteriore iam nonnulla ex antiquitate monenda ſunt. I. Poteſtas dominica in quo conſtiterit?

II. Ius vitae & necis in ſeruos, quum iuri naturae & gentium haut repugnet: (*a*) non mirum profecto eſt, quod & Romae id dominis competeret, quibus ſerui non perſonarum ſed rerum loco eſſe videbantur, vti ſupra monuimus. *Tit. III.* §. *II.* Conf. Seneca *de Benef. III.* 23. §. 1. *Inſt. h. t.* Hinc & Hiſpo apud M. Senec. *Controu. X*, 4. *in ſeruum* NIHIL NON *domino licere*; ait. II. Gaudebant domini iure vitae & necis.

III. Sed quo magis Romae a virtute deſcitum, eo durius immaniusque cum ſeruis actum, in quos veluti per ludum & iocum ſaeuiebant domini truculentiſſimi. Vt enim non dicam de duriſſimis caſtigandi modis, vlmis, ſtimulis, laminis, crucibus, compedibus neruis, catenis, carceribus, numellis, pedicis, boiis, tortoribus, ſuſpenſis e pede centupondiis, &c. de quibus III. Quo iure demum abuſi ſunt Romani.

(*a*) Dummodo non intelligas promiſcue in ſeruos ſaeuiendi licentiam, ſed tale ius vitae & necis, quali gaudet magiſtratus; nihil inuenies, quod iuri naturali repugnet. Vid. Senec *de Clem. I*, 18. Thomaſ. *Fund. Iur. Nat. & Gent. III*, 4.

quibus Plaut. *Asin. III*,2. Io. Meurs. *Auctar. philol. ad librum de gloria. XXII.* eo prolapsa demum fuit dominorum truculentia, vt exquisitissimis seruorum suppliciis oculos pascerent. Exempla exstant apud Senecam *de Ira III*, 40. *de Clement.* XVIII. Plin. *Hist. nat. IX.* 23. Iuuenal. *Sat. VI, v.* 218. *seq.* Tertull. *de pallio in fin.* Vulgare supplicium crux erat, in quam ob leuissima delicta ibant serui. Nec quidquam miseros eripiebat cruciatibus, nisi se ad aras Deorum vel principis reciperent statuam, sibique deprecatorem pararent. De quo ritu videndus Wowerus *ad* Petron. *p.* 148. Vnde reipublicae intererat dominos, in seruilia corpora impune saeuientes, latis legibus coerceri.

IV. Hinc Augustus saeuitiam dominorum compescuit.

IV. Factum id primum sub Augusto, qui praefecto vrbi id dederat negotii, vt dominorum saeuitiam ac libidinem & in praebendo victu sordes atque iniquitatem compesceret: si recte diuinauit. Lips. *ad* Sen. *de Benef. III*,21. De seruorum sane querelis Praefectum Vrbi cognouisse, satis patet ex Vlpiani *L.* 1. §. 1. 8. *D. de off. praef. vrb.*

V. Quod & factum SC. Claudiano & lege Petronia.

V. Deinde & Claudius Imperator dominorum, seruos aegrotos exponentium, vel plane necantium crudelitatem SCto coercuit, illosque seruorum amissione, hos ordinaria homicidii poena mulctauit Suet. *Claud. XXV.* Dio Cass. *Hist. LX. p.* 788. Porro non multo post lata *lex Petronia* anno V. C. DCCCXIV C. Petronio Sabino Turpiliano & C. Caesonio Paeto

to Consulibus, (*b*) qua vetitum vt ne liceret dominis seruos suo arbitrio ad bestias depugnandas tradere, sed causa prius a iudice cognosceretur. *L.* 11. §. 1. 2. *D. ad L. Corn. de sicar.*

VI. Hadriani seueritas in dominos immanes.

VI. Tum postea Hadrianus dominorum crudelitatem rescriptis legibusque quam plurimis inhibuit. Sic Vmbriciam matronam, quae leuissimis de causis acerbius tractauerat ancillas, in quinquennium relegauit. *L.* 2. §. *fin. D. h. t.* Idem & renouauit legem Petroniam, ergastula seruorum & libertorum sustulit, & seruos, nisi cognita iudicibus causa, occidi plane vetuit. Spartian. *Hadr. XVIII. & ibi* Casaub.

VII.

(*b*) In dubium tamen id vocat Petrus Faber. *Semestr. II.* 11. *p.* 134. qui negat, hanc legem vocandam *Petroniam*, sed dici eam mauult *Paetiniam*, latam quippe a Paetinio & Cassio Aproniano Coss. A. V. C. DCCCLXXV. idque primo ideo, quia Lex Petronia de longe alia re, puta de praeuaricatione & calumnia egerit *L.* 16. *C. ad L. Iul. de adult.* Deinde quia de Hadriano referat Spartianus, eum seruos a dominis occidi vetuisse, eosque damnari voluisse per iudices. Sed vt plures potuerunt esse leges Petroniae, ita in vna harum de seruis quaedam cauta esse, patet ex *L.* 24. *D. de manumiss.* & Paull. *Sent. IV*, 12 5. Idem deinde Hadrianus confirmare potuit, & seuerius sancire, quod ab antecessoribus statutum, in desuetudinem venerat, aut obsoleuerat penitus. Semper sane haec lex Petronia, nunquam Paetinia vocatur. Immo non obscurum est, diuersas plane leges confundi a Petro Fabro. Prior enim de praeuaricatione dicitur *Iunia Petronia*; haec autem dicenda esset *Petronia Caesonia*. De his Coss. vid. Henr. Noris. *Epist. Consul. p.* 418.

VII. Constitutio D. Pii.

VII. Successit porro constitutio D. Pii, qua dominis in seruorum suorum vitam non plus potestatis concessit, quam in alienorum, poenam legis Corneliae minatus iis, qui seruos sine iusta causa occidissent. *L. 1. §. 2. L. 2. D. h. t.* Idem Imp. venire iussit seruos, qui acerbius tractati a dominis ad statuas principum confugerant. §. 2. *Inst. h. t.* Conf. *Collat. leg. Mos. & Rom. III, 2. p. 742.*

VIII. Vt & Constantini M.

VIII. Postremo Constantinus M. sanxit, vt qui seruum suum occidisset castigando, poenam legis Corneliae de sicariis non subiret. Sin tormentis aut destinato consilio id fuisset factum, dominus ordinaria homicidii poena plecteretur. *L. un. C. de emend. serv.* Conf. Iac. Gothofr. ad *L. 1. & 2. C. Theod. de emend. seru. Lib. IX, 12.*

TIT. IX.

DE PATRIA POTESTATE.

Alieno quoque iuri subiecti sunt filii filiaeque familias, & hinc iam de patria potestate ex antiquitatibus agendum.

I. Patria potestas Romanorum aliis gentibus incognita.

I. Recte Imperator §. 2. *Inst. h. t. Ius*, inquit, *potestatis, quod in liberos habemus, proprium est ciuium Romanorum. Nulli enim alii sunt homines, qui talem in liberos habeant potestatem, qualem nos habemus.* Quamuis enim apud Persas *(a)* etiam parentes in

(*a*) Etiam Atheniensibus ius vitae & necis in liberos fuisse

in liberos imperium satis durum & vere tyrannicum exercuerint, filiis suis tanquam seruis vsi, teste Arist. *Eth. VIII*, 10. Romani tamen adeo gentes omnes reliquas hac in re superarunt, vt patria eorum potestas melioribus auctoribus non immerito vocetur *patria maiestas* Val. Max. *VII*, 7. 5. Quintil. *Declam. CCCLXXV.* Erant enim liberi in DOMINIO iuris Quiritium,& hinc poterant vindicari. *L.* 1. §. 2. *D. de rei vind.* iis surreptis locum habebat actio furti *L.* 14. §. 13. *&* *L.* 38. *D. de furt.* Mancipabantur etiam, tamquam res mancipi. Cai. *Inst. I*, 6. 3. Conf. Bynkersh. *de iure occidendi liberos I*, *p.* 145. Immo durior in quibusdam apud Romanos erat liberorum, quam ipsorum seruorum, conditio: certe non multo tolerabilior, vt fatentur Liban. *Declam. XXXVII.* Senec. *Contr. III*, 9. *&* 18. Lactant *Diuin. Instit. IV*, 3. Seruius ad Virgil. *Aeneid. XI*, *v.* 143. vnde & *seruire patri* dicuntur liberi. Lactant. *Did. Inst. IV*, 3. Ger. Nood. *Probab. II*, 9. *p.* 64. Quae omnia satis euincunt, liberos ratione aliorum hominum fuisse *personas*; ratione ciuitatis *ciues*: at

fuisse concessum, ex Sext. Empir. *Pyrrh. Hypot. III.* probari posse existimat Oiselius *ad* Cai. *Inst. I*, 2. 2. *p. m.* 31. qui ideo Romanam illam legem Athenis arcessit. Sed nihil fuisse in Solonis legibus iuri isti Romano simile, luculenter ostendit Dionys. Halic. *II*, *p.* 96. vbi ex instituto vtriusque gentis leges inter se contendit. Conf. Io. Meurs. *in Solon. XXII*, *p.* 79. & in *Themid. Att. I*, 2. & 3. Huber. *Digress. II*, 6. Thomas. *de vsu pract. doctr. de patria pot. I*, 13. 14.

at ratione patris *res*, aeque ac seruos. Vid. *Elem. Iur. Ciu.* §. 135. *sequ.*

II. Eius auctor Romulus. II. Auctorem huius iuris esse Romulum, testis locupletissimus est Dionys. Halic *II, p.* 96. & hinc ipse Papinianus apud auctorem *collat. leg. Mos. & Rom. Tit. IV*, 8. eius potestatis originem refert ad legem regiam. Nec obstat, quod Vlpianus patriam potestatem MORIBVS receptam dicit, *L.* 8. *D. de his qui sunt sui vel alieni iur.* Respicit enim eo ipso ad XII. tabulas, in quas illud ius receptum, non tanquam lex regia, (leges enim regiae omnes statim ab eiecto Tarquinio Superbo exoleuerant, *L.* 2. §. 3. *D. de orig. iur.*) Sed tanquam mos vetus. Non ferebat scilicet insigne illud Romanorum odium, quo regium nomen prosequebantur, vt quidquam Regibus acceptum ferre vellent, Conf. Schulting. *ad Collat. Leg. Mos. & Rom. IV*, 8. *p.* 749. *seq.*

III. Eam patres perpetuo retinebant. III. Primo ergo patria potestas non secus ac dominorum e Romuli instituto erat perpetua, durabatque per omnem patris vitam, nec quisquam liberorum, viuo & inuito parente, sui iuris fiebat, etiamsi tractaret rempublicam, magistratus gereret, summamque studii erga patriam laudem esset commeritus. Dionys. Hal. *II, p.* 96. Interim tamen hoc ius patriae potestatis cedebat dignitati, immo interquiescebat tantisper & conniuebat, vti docet Gell. *Noct. Att. II*, 2. Quo etiam referendae *L.* 13. §. 5. *& L.* 14. *D. ad SC. Trebell.* quas egregie illustrat V. A. Corn. van Bynkersh. *Obs. I*, 1. 18. *p.* 75.

IV.

IV. Deinde huic patris imperio non solum filii & filiae, sed & illorum liberi & nepotes suberant, quamuis filii essent milites *L.* 7. *C. h. t.* Eam vero potestatem non vterque parentum habebat, sed solus pater, ideo *familiae princeps* vocatus ab Vlpiano *Fragm. IV*, 1. quo defuncto demum liberi sui iuris esse coeperunt.

IV. Etiam in nepotes.

V. Denique iura ipsa, quae illa patria maiestas complectebatur plane erant singularia. Et I. quidem huc pertinet *ius vitae & necis.* Licebat enim patri filium, tanquam rem suam, non solum exponere (*b*), in carcerem detrudere,

V. Complectebatur ius vitae & necis.

(*b*) *De partus expositione & nece apud veteres* eruditissimus exstat commentarius Gerardi Noodii, quem *Iulium Paulum* ipse inscripsit. Nos inde huius immanis consuetudinis historiam quasi per indicem, dabimus. Ex Romuli lege non licebat exponere masculos, nec ex sequiore sexu filias primigenias, nisi ex quinque vicinorum sententia monstrosi, debiles, aut insignes ad deformitatem essent iudicati Dionys. Halic. *Ant. Rom. II, p.* 88. Quae Romuli lex etiam in XII. tabulis cum aliis migrauit. Cic. *de legib. III*, 8. At vtraque lex adeo sensim exoleuit, vt etiam sub Imperatoribus nihil esset ea expositione frequentius. Suet. *Octau. LXV. Calig. V.* Tacit. *Histor. V*, 5. Tertull. *ad nation. I*, 15. Idque nec SC. Planciano nec altero, quod sub Hadriano prodiit, mutatum fuisse, docet Ger. Noodt. *Iul. Paull. III, p.* 350. qui etiam *cap. IV. V. VI.* obseruat, sub Diocletiano adhuc & Maximiano, immo & sub Constantino licuisse infantes exponere: primosque eam truculentiam inhibuisse Valentinum, Valentem & Gratianum, *L.* 2. *C. de Infant. exposit.* Sed huic sententiae intercessit amplissimus Bynkers. in libello *de iur. occid. liberos*, vbi citius hoc cacoethes legibus vetitum statuit, quumque multo post sententiam suam tueretur laudatus Noodius singulari Epist. ea

re, flagris caedere, vinctum ablegare ad operas rusticas, sed & quouis supplicio, si meruisset, necare. Dion. Hal. *II, p. 96. 97.* Simplic. *Comment. ad* Epictet. *Enchir. XXXVII. L. 11. D. de liberis & postum. hered.* Vnde mirum est, Libanium *Decl. XXI.* hunc veteris iuris rigorem benigniore interpretatione emollire, patribusque tantum concedere τὴν ἀπειλὴν τεθνηκέναι, *comminationem mortis.* Aliud enim docent tot exempla, ex quibus patet, patres domi, adhibitis in consilium necessariis, virisque principibus, liberorum causas cognouisse, (*c*) iisque pro rei grauitate poenas & supplicia inflixisse, Val. Max. *V, 2.* Sen. *de Clem. I, 15.* Hunc in modum a patribus necati dicuntur Cassius, Val. Max. *l. c.* (quamuis id argumentis solidis in dubium vocet Dionys. Halic. *Ant. Rom. Lib. VIII.*) Fabii Eburni filius apud Quinctil. *declamat. III.* Scaurus apud Val. Max. *ibid.* Fuluius, apud Sallust. *de bello Catil. XXXIX.* Titus vero Arius eodem iure filium exsilio damnauit, apud Sen. *l. c.*

VI. Ius ter venumdandi liberos.

VI. Eadem patria potestas complectebatur II. *ius ter venumdandi filios.* Si enim prima vice venditus in seruitutem filius, manumissione libertatem recuperasset; iterum vendi poterat

ea de re nuper edita: sequutae sunt viri amplissimi, Bynkershoekii *Curae secundae*, id est, notae & stricturae ad illam amicam Noodtii Responsionem. Rem conficere videtur locus Tertull. *ad Nation. l. 15.*

(*c*) Hinc pater adpellatur *iudex domesticus* apud Senec. *Controu. II, 3. domesticus magistratus* apud Sen. *de benef. III. 11. censor filii* apud Suet, *Claud. XVI.*

(*d*)

rat a patre. Iterum manumiſſus, denuo in poteſtatem patris recidebat, vendique adeo poterat tertium. Sed impetrata tertium libertate, e patria demum poteſtate exibat. Dionyſ. Halic. *II, p.* 97. Simplic. *comment. ad* Epictet. *Enchirid. XXXVII.* Et quamuis Iac. Raeuard. *ad XII. Tab. III.* Alexander ad Caii *Inſt. I, 6. 3. p. m.* 56. & Iac. Gothofr. *ad LL. XII. Tab. IV, p.* 202. erroris arguant Dionyſium, eamque Romuli legem de imaginaria illa trina venditione, quae in manumiſſione obſeruabatur, intelligendam arbitrentur: hos ipſos tamen in eo fugit ratio. Ritus enim ille imaginariae venditionis fuit legis actio. Legis vero actiones demum e XII. Tabulis natae ſunt. Ipſis quoque Alexandri & Gothofredi argumentis abunde ſatisfactum a Theod. Marcil. *Interpr. XII. Tab. XXV.* Ant. Schulting. *ad* Vlp. *Frag. X,* 1. *p.* 592. Bynkersh. *de iure occ. lib. VI, p.* 177. & Cel. Thomaſio Diſſ. *de vſu pract. Tit. Inſt. de patr. pot. I.* Ceterum ea lex Romuli primum a Numa paululum reſtricta eſt, negatumque patribus ius vendendi filios illos, quibus vxores ducere permiſiſſent. Dionyſ. Halic. *II. p.* 98. Poſtea ea in ipſas XII. tabulas migrauit, vbi his fere verbis legebatur: ENDO LIBERIS IVSTIS IVS VITAE NECIS VENVMDANDIQVE POTESTAS EI ESTO. SI PATER FILIVM TER VENVMDVIT, FILIVS A. PATRE LIBER ESTO: Vlp. *Frag. X,* 1. Iac. Gothofr. in *quat. font. iur. ciu. de LL. XII. Tab. IV.*

VII. Denique & III. ius adquirendi per liberos patria poteſtate continebatur. Sext. Empir. **VII. Ius adquirendi per liberos.**

pir. *Pyrrh. hyp. III*, 24. *Legum Romanarum auctores liberos in manu parentum ad instar seruorum esse voluerunt, neque suorum bonorum ipsos esse dominos, sed parentes, donec manumittantur eo modo, quo mancipia solent.* Sed de hoc iure infra ad *Libr. II. Tit. IX.* dicemus.

VIII. Ius vitae & necis quibus gradibus ob soleuerit?

VIII. In his omnibus vero sensim nonnulla mutata sunt cultioribus reipubl. temporibus, maxime quum ista domestica maiestas statui monarchico sub Imperatoribus parum consentanea videretur. Et primo quidem quod ad ius vitae & necis attinet, ea mutatio non facta ante exactos reges, vt visum Raeuardo *ad XII. Tab. cap. III.* nec tempore Augusti, ceu creditum Franc. Balduino *ad Leg. Rom. XVII, p.* 24. nec denique sub Diocletiani tempora, vti existimarunt Theod. Marcil. *Interpretam. leg. XII. Tab. XXIV.* vel sub Constantini, vti credidit Giphan. *ad L. vlt. C. de patr. potest.* multo minus sub Valentiniani, Valentis & Gratiani imperio quae Lipsii *Epist. ad Belg. I*, 85. sententia est: sed a temporibus Traiani, qui filium male contra pietatem a parente adfectum emancipauit, nec eo defuncto patri bonorum possessionem concessit. *L. vlt. D. si a parente quis manum. sit.* Eius exemplum deinde sequutus Hadrianus patrem, qui filium ob adulterii suspicionem in venatione occiderat, in insulam deportari iussit, *L.* 5. *ad L. Pompei de parricid.* Hinc ab Alexandri Seueri temporibus inualuit sensim mos, filios grauius delinquentes offerendi magistratibus, quibus tamen ipsi parentes praescribebant sententiam, in filiis exequendam. *L.* 13. §. *vlt. D. de re milit. L.* 3.

3. *C. de patria pot. L.2. D. ad L. Corn. de sicar. L.11. fin. D. de lib. & post. hered. inst.* Denique ne id quidem relictum parentibus, vt filios immorigeros abdicarent *L. 6. C. de patr. pot.* Ergo totum illud ius vitae & necis quod patribus olim competierat, paullatim restrictum, a Constantino M. sanctione poenali sublatum *L. vn. C. de his qui par. vel lib.* ac in magistratum denique translatum est per constitutionem Valentiniani, *L. vn. C. de emend. propinqu.* Conf. Thomasii *Diss. de vsu pract. Tit. inst. de patr. pot. I, 22. sequ. p. 9. seq.*

IX. Multo minus trinam liberorum venditionem saluam esse passi sunt imperatores. Hi enim, (non vt Balduinus putat, libera resp.) id ius parentibus ademerunt. Primus, non Hadrianus, sed vt videtur, Diocletianus liberos vllo titulo alienari vetuit, *L. 1. C. de patrib. qui fil. suos distrax.* Deinde Constantinus parentibus, cum extrema inopia conflictantibus, liberos sanguinolentos (*d*) tantum vendere permisit, ea tamen lege, vt liceret & patri vendenti, & filio vendito aut cuicunque alii, pretio aut mancipio reddito, ad ingenuitatem prouocare. *L 1. C. de patr. qui fil. distrax.* Immo ne & hac venditione IX. Vt & trina liberorum venditio.

(*d*) Filii sanguinolenti sunt recens nati, & adhuc ab vtero rubentes. Eos enim vendi permiserat Constantinus ob periculum expositionis Fusius hoc demonstrat. Huber *Digress. II, 5.* Solebant enim partus sanguinolenti vel ad necem in solitarium locum abiici, vel ad loca quaedam populi Romani publica deferri, & talis fuit Lactaria columna, de qua Festus *p. 303. Lactaria columna in foro olitoris dicta, quod ibi infantes lacte alendos deferebant,* Conf. Raeuard. *Conicct. I, 17. p. 33.* (a)

tione sanguinolentorum esset opus: paullo post idem imperator sanxit, vt inopes parentes alimenta e publico acciperent. *L.* 1. *&* 2. *C. Theod. de aliment. quae inop. parent. e publico petere debent Lib. XI. Tit. XXVII.*

X. Quid circa adquisitionem per liberos aliaque iura mutatum?

X. In tertio iure adquirendi per liberos quid mutatum sit paullatim, infra suo loco, id est, *Lib. II. Tit. IX. n. II.* dicemus. Iam addimus & alia parentum iura fuisse sublata, vel restricta saltim fuisse. Sic sane quum olim & filii filiaeque familias noxae dari possent a patre: id ius iis ademtum esse docet Iustinianus. §. *vlt. Inst. de nox. act.* Quam parum patris arbitrio relictum in exheredandis liberis: infra ad eum titulum explicabimus. Nec receptum amplius, vt patri filius sit heres necessarius. Quae omnia olim aliter se habuisse; suis locis patebit.

TIT. X.

DE

NVPTIIS.

PAtria potestas constituitur vel per iustas *nuptias*, vel per *legitimationem*, vel per *adoptionem*. De nuptiis & legitimatione titulo hoc X. de adoptione sequente agitur. Non abs re vero hic titulus in Pandectis inscribitur *de ritu nuptiarum*, videnturque veteres ICti probe intellexisse, quantum intersit studiosi iuris, ritus illos nuptiarum nosse. Hinc procul dubio illo titulo de ritibus nuptiarum adcurate egerunt.

runt. Sed Tribonianus, retenta in pandectis veteri rubrica, rem ipsam omisit, neque vllum titulo isti inseruit fragmentum, quod ad illustrandos illos veteres ritus faceret. Vid. Thomas. *de vsu pract. doctr. Inst. de nuptiis. I, 1. p. 1.* Ergo ex antiquitatibus supplendus hiatus; quod iam ante nos tentarunt Barn. Brissonius libris *de ritu nuptiarum & iure connubiorum.* Ant. Hotomanus *de vetere ritu nuptiarum*, &, qui fere omnium industriam superauit, Thomasius, laudata *dissertatione.*

I. Fiebant nuptiae apud Romanos vel ita, vt vxor conueniret in manum, & fieret *materfamilias*, vel vt sine in manum conuentione dotalia conficeret instrumenta, & non materfamilias, sed *matrona* haberetur. Gell. *XVIII, 6.* Prius non sola fiebat *confarreatione* & *coemtione*, sed & *vsu* vt diserte tradit Cicero *pro Flacco cap.* 34. Itaque tres istos modos distincte recensent Arnob. *adu. gent. IV.* Seru. *ad* Virg. *Georg.* I. Boeth. *ad* Cicer. *Topic. III.* & e recentioribus Brissonius, & Hotomanus, *libris allegatis.* Ast non desunt, qui confarreationem & coemtionem pro vno eodemque ritu habent.

I. Diuersi nuptiarum ritus.

II. *Confarreatio* a Romulo inuenta, (a) fuit ritus

II. Confarreatio quid?

(a) In dubium id vocat Iac. Raeuard. *ad XII. Tab. XXI, p. 95.* ob locum Plinii *Hist. Ant. XVIII, 2.* in quo vsus farris in sacrificiis a Numa demum inuentus dicitur. Sed falsum id esse, ex Catonis fragmento patet apud Seru. *ad* Virg. *Aeneid. X. v. 541.* ex quo constat, *Latini boues* IMMOLATOS, *priusquam caederentur, profugisse in siluam.* Quum vero *immolare* idem sit ac mola salsa e farre confecta inspergere:

ritus nuptiarum antiquiſſimus, quo certis verbis, & teſtibus decem praeſentibus, & ſollemni facto ſacrificio, in quo panis quoque farreus adhibebatur, vxor conueniebat in manum mariti. Dionyſ. Halic. *II, p.* 95. Vlp. *Fragm. IX,* 1. *XI,* 13. *XXII,* 14.

III. An ea ſolis Pontificibus & Flaminibus propria.

III. Erat vero hic ritus non pontificibus flaminibusque proprius, vt nonnulli recentiorum exiſtimant Boeth. *ad* Cic. *Topic. III,* Alex. ab Alex. *Genial. dier. II,* 5. Dalechamp. *ad* Plin. *Hiſt. Nat. XVIII,* 3. ſed ciuibus Romanis omnibus communis. Praeterquam enim, quod id diſertis verbis teſtatur Dionyſ. Halic. *l. c.* ipſo ſane loco Tacit. *Ann. IV,* 16. quem tamen pro ſe allegant diſſentientes id non obſcure confirmatur. Nihil enim rari aut inuſitati fuiſſet illa patrimorum & matrimorum inopia, de qua conqueritur Tacitus, ſi ſoli flamines ac Pontifices hoc ritu iniiſſent matrimonium.

IV. Eius effecta I) ſacrorum communio.

IV. Effecta confarreationis erant, I) ſacrorum communio. Dionyſ. Hal. *II, p.* 95. γυναῖκα γαμετὴν κατὰ νόμους ἱερὰς συνελθοῦσαν ἀνδρὶ κοινωνὸν ἁπάντων εἶναι χρημάτων τε καὶ ἱερῶν; *Mulierem nuptam, quae iuxta leges ſacras conuenerat cum viro, Romulus participem eſſe voluit omnium bonorum & ſacrorum.* Vnde Modeſtinus *L.* 1. *D. de ritu nupt. Nuptiae ſunt coniunctio maris ac feminae, conſortium omnis vitae,* DIVINI *& humani iuris communicatio.* Scilicet in ipſis veterum aedi-

ſpergere: Heinſ. *epiſt. ad Balſac. p.* 185 facile patet iam ante Romuli tempora farris vſum in Latio fuiſſe receptiſſimum.

(*b*)

aedibus erant Penates cuiuis familiae proprii, & eo ipso differebant a Laribus, quippe qui erant communes omnibus. Illi in cubiculo, porticu, atque atrio; hi etiam in compitis, viis, immo & in castris & nauibus colebantur: vnde & Lares *domestici*, & *compitales*, & *militares* & *marini*; Lares item *comitio potentes, publici, viales, ciuitatum rurales* in marmoribus & apud veteres auctores occurrunt. Grut. *Inscript. p. LXXVIII*, 1. *p. CVI.* 12. & 4. *p. X*, 2. Reines. *Inscr. Class. I*, 140. 153. & 159. Desid. Herald. *ad* Tertull. *Apol. I*, 25. Idem in *Aduers. I*, 7. Io. Meurs. *Auctar. philol. ad libr. de Gloria II.* Vtrisque & simulacra dedicata erant, caninis induta pellibus Plutarch. *quaest. Rom. LI. pag.* 276. & arae positae ac foci, res in domo sanctissimae, a quibus adeo nemo poterat sine ingenti scelere abstrahi. Cic. *pro domo I. & pro Rege Deiot. XV.* (*b*) Quemadmodum vero ad haec sacra non nisi illi admittebantur, ad quos aliquando transitura esset sacrorum hereditas: ita non arctior poterat esse coniunctio, quam qua quis in alterius gentem & sacra transierat. Vnde eiusmodi sacrorum communio rescindi non poterat, nisi auctores fierent Pontifices, nec certior erat spes successionis, quam illa sacrorum μίξεις. Et hinc etiam patet ratio cur in his nuptiis tam necessaria fuerit domum deductio, multis facta solemnitatibus, quas describit Barn. Brisson. *Antiq. I*, 18. *p.* 20. & *de Ritu nupt.*

(*b*) Et hinc etiam lucem accipit *Lex* 18. *D. de in ius vocando*; de qua infra erit dicendi locus.

K (c)

communio

*nupt.p.m.*223.*sequ.* Fixa enim erant Penatium sacra, ac hereditaria; hinc, nemo per confarreationem vxorem accipere poterat, nisi cui esset domus ac lararium, in quo vxor cum eo communibus sacris frueretur.

V. II) Liberi patrimi & matrimi.

V. Deinde & singulare id erat confarreationis effectum, II) quod ex confarreatis parentibus nascerentur *patrimi* & *matrimi*, quorum magna erat in sacris praerogatiua. Tacit *Hist.* *IV*, 53. Fest. voce *Flamin. p.* 289. & *patrimus. p.* 358. Ergo erant qui patrimos & matrimos eos vocant pueros, quorum parentes sint superstites. Vid. Pith. *ad Collat. Leg. Mos. & Rom.* *XVI*, 2. *p.*790. *edit. Schulting.* Quamuis enim & id requireretur in sacris, boni ominis caussa, vt recte a Pithoeo obseruatum est: patrimi tamen & matrimi proprie erant, confarreatis parentibus nati. Nec aliter Festus, qui falso plerumque pro vulgari significatione allegatur.

VI. III) Vxor in manum conueniens, materfamilias in potestate mariti.

VI. Adhaec id sequebatur effectum, III.) vt vxor, quae confarreatione in manum conuenerat, fieret materfamilias, & filiae loco haberetur, adeoque esset heres sua. Dionys. *l. c.* Vlp. *l. c.* Gell. *XVIII*, 6, Quaeri hic solet, an vxor per confarreationem liberata patria potestate in viri potestatem transierit? Affirmat, Ant. Hotom. *de rit. nupt. XX*, *p.* 298. Sed negant alii. Vid. Thomasius. *Diss. alleg. I*, *p.* 22. Verum licebit hic, cum Hotomano facere. Auctores sane omnes fatentur I) vxorem conuenisse *in manum.* *Manum* vero in iure significare potestatem, tralatitium est. Immo II) Gel.

Gellius *Noct. Att. XVIII, 6.* multo disertius vxorem eiusmodi *in mancipio* fuisse statuit. In mancipio vero esse procul dubio includit potestatem, (Vlp. *Frag. X. rubr.* & ibi Schulting. & *Tit. XX, 18. XXIV, 23.*) immo & ipsum dominium iuris Quiritium. Bynkersh. *de iure occid. lib. I.* Idemque sibi volunt auctores, quando vxorem marito SERVIRE dicunt. Virg. *Aen. IV, v. 103.*

Liceat Phrygio seruire marito

ad quae verba videndus Seruius : nec non quando mariti ab vxoribus vocantur DOMINI. Seru. *ad* Virgil. *Aen. IV.*

Connubia nostra
Reppulit ac DOMINVM *Aenean in regna recepit.*

Add. Non. *cap. IV, n.* 121. III) Obseruauimus, confarreatas vxores in sacris mariti fuisse. Sacrorum vero communio inferebat potestatem. L. 11. *D. de lib. & postum.* Vnde formulae: *in parentum sacris esse constitutum, in gentem & sacra alicuius transire, sacris paternis absolui &c.* Vid. Barn. Brisson. *de verb. sign. p.* 1814. *ed. nou.* Accedit IV) quod Vlpianus *in manum conuentionem* inter genera capitis deminutionis refert. *Tit. XI, 13.* Quomodo vero capite deminuta dici posset vxor, si vel sui iuris vel in patria potestate mansisset ? Nec V) id omittendum, vxores antiquissimis temporibus adsumsisse nomina maritorum, tanquam filias. Qui mos etiam sub Imperatoribus, quum iam obsoleuisset confarreationis ritus, mansit. Hinc in lapidibus occurrunt ANTONIA DRVSI DO-

MITIA BIBVLI, MESSALINA NERONIS, DOMITIA DOMITIANI, Rupert. *Epist. XLI, ad* Reinef. *lap.* 156 235. 237. Gruter. *Inscr. p. DXXCIV,* 11.*p.DCXVIII,*9.*p.DCCCLXXIX,* 7. Plura exempla dabit V. C. Iac. Perizon. *Differt. de diuina constit. Deut. XXV,* 5. 6. Praeterea VI) re ipsa potestatem summam in vxores, non secus ac in filias, exercebant mariti. Quidquid adquirebat vxor, marito adquirebat. *Omnia* enim, *quae eius erant, viri fiebant dotis nomine.* Cic. *Topic. IV.* (*c*) Ius quoque vitae & necis competiisse maritis in vxores adulteras, vinosas, aliisque se sceleribus polluentes, notum est ex Dionys. Hal. *II, p.* 96. Gell. *II,* 23. ex quibus patet maritos domi suae tanquam iudices de vxorum criminibus cognouisse. Exempla vide apud Plin. *Hist. Nat. XIV,* 13. Mansit etiam sub Imperatoribus pristini moris vestigium, teste Sueton. *Tiber. XXXV.* Tacit. *Ann. II,* 1. *XIII,* 32. Denique VII) ex insigni loco Caii apud Pariatorem LL. Mos. & Rom. tit. XVI. patet, *sororis loco liberis fuisse matrem aut nouercam, quae per in manum conuentionem apud patrem eorum* IVS FILIAE *consequuta sit.* Quare negandum haud videtur, vxores, quae confarreatione in manum venerant, in potestate maritorum fuisse. Conf. Ger. Nood. *Probab. II,* 9. *p.* 64.

VII. IV) Bona vxoris ad maritum delata.

VII. Quartum effectum erat, IV) quod maritus bona omnia vxoris nomine dotis accipe-

(*c*) Hinc & peculium habebant matres familias, tamquam filiae & seruae. Vid. Plaut. *Casin. II,* 2. 26.

(*d*)

ciperet. Cic, *Topic. IV.* & id quidem procul dubio, quia illa erat in mariti poteſtate, ceu paullo ante diximus. Vnde Terent. *Andr. I, 5.*

Te iſti virum do amicum, tutorem, patrem;
BONA noſtra haec tibi COMMITTO, &
tuae mando fidei:

Hanc mihi in manum dat. Ex quo facile patet, quaenam ſit dotis dominii origo, de quo infra *Lib. II. Tit. VIII.* dicendum erit pluribus.

VIII. Quintum effectum erat V) quod connubium eiusmodi diſſolui non poſſet, niſi *diffarreatione* quae, quum teſte Feſto *voce diffarreatio*, eſſet genus ſacrificii, procul dubio non niſi auctoritate pontificum fiebat, & hinc erat rariſſima, & difficillima. Quin primis reip. temporibus non exſtabat diuortii exemplum usque ad annum V. C. DXX. Dionyſ. *II, p. 96.* Plut. *in Romul. p. 39. & in Numa p. 77.* Valer. Max. *II, 1* Gell. *IV, 3.*

VIII. V) Coniugium eiusmodi ſola diffarreatione ſolubile.

IX. Enimuero hic ritus confarreationis ob incuriam virorum & feminarum, difficultatesque caeremoniarum, ſtudium item conſeruandae patriae poteſtatis, impenſarum magnitudinem, & maxime denique ob gratiſſimam vtrisque diuortiorum licentiam ita ſenſim obſoleuit, vt Tiberii tempore non amplius reperiri poſſent tres flaminei canditati, confarreatis prognati parentibus Tacit. *Annal. IV, 16.*

IX. Confarreationis ritus cur obſoleuerit?

X. Diutius paullo viguit ſecundus nuptiarum ritus, videlicet *coemtio. (d)* Et ſane videtur coemtio iam in confarreatione fuiſſe adhibita, tanquam ritus acceſſorius. Aſt poſtremis temporibus Romani, neglecto primario confarrea-

X. Coemtio an a confarreatione diuerſa?

 tionis

tionis ritu, solum accessorium, id est, coemtionem, retinuerunt, & inde factum, vt multis secundus hic modus ab illo primo non videatur discrepare Cic. certe *pro Flacco XXXIV.* modos recensens, quibus in manum conueniatur, confarreationis plane non meminit, sed coemtionis & vsus; eam sane haut omissurus, si reipsa inter confarreationem & coemtionem quaedam fuisset differentia.

XI. Ritus iste coemendi. XI. Fiebat coemtio non solum a sponso, sed & a sponsa. De illo marmor vetustum luculenter testatur quod ita se habet: PVBL. CLAVD. QVAEST. AER. ANTONINAM VOLVMNIAM VIRGINEM VOLENT. AVSPIC. A PARENTIBVS SVIS COEMIT. ET. FAC. IIII. IN. DOM. DVXIT. De hac Nonius *de propriet. serm. XII*, 50. ita refert: *Veteri lege Romana asses tres ad maritum veniens solebat adferre, atque vnum quem in manu tenebat, tanquam emendi causa, marito dare; alterum quem in pede habebat, in foco Larium familiarium ponere; tertium, in sacciperio quem condiderat, compito vicinali solere resonare.* (e) Primo ergo asse fiebat coemtio viri

(d) Immo sollemnis hic ritus fuit gentibus tantum non omnibus. De Ebraeis vid. Gen. XXXI, 14. XXXIV, 12. 1. S. XVIII, 24. De Graecis Euripid. *in Medea v.* 232. Aristot. *Polit. II*, 8. De Germanis Tacit. *de mor. Germ.* XVIII. Conferri meretur Gundl. *diss. de coemt. ux. IX, cap. I.*

(e) Quid sit *in compito vicinali resonare*, paullo obscurius videtur. Sed salua res est. In compitis etiam erant aediculae Laribus sacrae. Ouid. Fast. II. v. 616

- - qui compita seruant
Et vigilant nostra semper in vrbe Lares.

Conf.

viri more Quiritium, id est aere & libra, adhibitis quibusdam verbis sollemnibus. Seru. *ad* Virg. *Aeneid. IV, v.* 211. Petr. Fab. *ad L.* 16. *de Reg. Iur. p.* 97. *sequ.* Secundo vxor sibi veluti coemebat Lares & Deos penates vt sacrorum fieret particeps. Tertio sibi veluti aditum patefaciebat in mariti domum. Nam sponsa domum deducenda in horto aliquamdiu commorabatur, donec diruta maceria in domum mariti transiret. Et hanc maceriam Nonius vocat *compitum vicinale* ceu post Perrenon *Animaduers. I*, 6. docuit Gundling. *ibid. I*, 14. qui etiam huc refert responsum Ceruidii Scaeuolae *L.* 66. §. 1. *D. de donat. inter vir. & vxor.* & verba Terentii *Adelph. V*, 7. *Atque hanc in horto maceriam iube dirui Quantum potest: huc transfer, vnam fac domum. Traduce & matrem & familiam omnem ad nos.* Ceterum quaenam fuerint illa verba coemtionis sollemnia, non constat. Necessaria ea fuisse, docet Cicero *de Orat. I*, 56. sed qualia fuerint, non commemorat. Boethius *ad* Cic. *Top. III.* ait, quaesiuisse virum, *an mulier sibi materfamilias esse vellet?* hanc respondisse, *se velle.* Eodem modo & interrogasse matremfamilias, & respondisse virum. Quae si recte se habent, coemtio illa procul dubio interueniente stipulatione facta est. Sed haec forte Boethius sine auctore. Cicero *pro Muraena XII.* ait, mulieres in sollemnibus

Conf. Suet. *Aug. XXI*, Loco *resonare* lege *resignare*, & sensus erit planissimus sponsam tertium assem, quem in facciperio condiderat; ante Lares compitales resignare, & ibi deponere Sueuisse.

nibus iſtis verbis *Caias* eſſe vocatas. Et hinc procul dubio ad illam formulam reſpicit: VBI TV CAIVS, IBI EGO CAIA, cuius meminit Plutarchus. *Quaeſt. Rom. p.* 620.

XII. Effecta coemtionis.

XII. Effecta coemtionis erant eadem, quae confarreationis. Nam & hoc modo in manum conueniebant vxores, & matres familias vocabantur. Huber. *Digreſſ. Part. II,* 1 17. *p.* 528. Thomaſ *diſſ. de vſu pract. doctr. Inſt. de nupt. I,* 7. *p.* 26. 28. Vnde ſimul ratio reddi poterit, cur concubina apud Gruterum *Inſcr. p.* Iↄ ccc, 21. vocetur *vxor gratuita,* vtpote quae coemta non eſſet, nec aqua aut igne accepta.

XIII. Quo ritu eiusmodi nuptiae diſſolutae?

XIII. Quemadmodum vero nuptiae confarreationis ritu contractae diffarreatione; ita factae per coemtionem *remancipatione* diſſoluebantur, ceu ex Feſto erudite probat Raeuardus *ad leg. XII. Tab. p.* 98.

XIV. Vſus, qualis nuptiarum ritus.

XIV. Tertius modus contrahendi matrimonium erat *vſus*; qui in eo conſtitit, quod ſine confarreatione & coemtione maritus vxorem vſucaperet. Si enim haec auctore tutore cum viro conſueuerat annum vnum, nec ante finem anni vſurpatum iuerat, id eſt tribus noctibus a viro non abfuerat, videbatur vſucapta & poſſeſſione quaeſita. Gell. *III,* 2. Quemadmodum itaque vſucapio eſt modus adquirendi dominium iuris Quiritium: ita dubitari nequit, quin & vſu vxor conuenerit in manum & veluti in dominium Quiritarium mariti vel eiusdem poteſtatem redacta ſit. Cic. *pro Flacc. cap. XXXIV.* P. Pith. *ad Pariat. LL. Moſ. & Rom. tit. XVI.* Si itaque vxor nollet in manum conuenire: inſtrumenta

menta quidem dotalia conficiebantur, & domum deducebatur, ſed dabat operam, vt ſaltim tres noctes a marito abeſſet. Sic enim per vſurpationem interrumpebatur ſingulis annis vſucapio, adeoque vxor vel in poteſtate patris manebat, vel in tutela agnatorum manebat, ſine quorum auctoritate in manum conuenire non poterat. Cic. *pro Flacc. ibid.* Contracto itaque hoc ritu matrimonio, vxor non conueniebat in manum mariti, neque adeo fiebat materfamilias, ſed matrona. Gell. XVIII, 6. Et hinc neque ſuccedebat ab inteſtato marito, neque hic vxoris bona omnia dotis nomine accipiebat. Vocabatur tamen vterque coniux ad bonorum poſſeſſionem edicto: VNDE VIR ET VXOR.

XV. Requiſita iuſtarum nuptiarum praeter I) *pubertatem* & *viripotentiam*, de cuius examine ad *Lib. I. Tit. XXII.* dicemus, erant II) *conſenſus patrum*, quorum in poteſtate erant ſponſi. Quamuis enim pater filiam elocatam reuocare, nuptiasque rite contractas ſoluere non poſſet: (ceu ex Plutarchi *Numa*, Dionyſio Halicarnaſſeo, Paulli *Sent. II*, 19. Vlpiani *L. 1. §. vlt. de liberis exhibendis* accurate demonſtrat Thomaſ. *de vſu pract. doctr. Inſt. de nupt. I*, 13 *p.* 48. 49.) poterat tamen id facere, ſi filia eo inuito cuidam nupſiſſet, ceu contra Raeuardum *Var. VI*, 16. Cuiac. *Obſ. III*, 5. idem demonſtrat Thomaſius *l. c.* Sin filia patria poteſtate ſiue per emancipationem, ſiue patris mortem exiiſſet, ſub perpetua degebat tutela, adeoque & tutorum auctoritas adhibenda erat. Cicero *pro Flacco XXXV.* Auctoritatem vero & expreſſam eſſe, & praecedere

XV. Requiſita iuſtarum nuptiarum I) pubertas II) conſenſus patrum.

K 5 nuptias

nuptias debuisse, aeque ac iussum, notum est ex ICtis. Nec obstat *L.* 25. §. 4. *D. de adquir. hered.* quam accurate explicauimus & a Iac. Gothofredi correctione vindicauimus in *Element. iur. ciu.* § 250.

XVI. III) ciuitas Romana.

XVI. Requirebatur etiam III) vt vterque contrahentium esset & liber & *ciuis Romanus.* Inter seruos enim, liberosque & seruos non connubium erat, sed contubernium. Cum Latino etiam vel Latina peregrino vel peregrina, non erant iustae nuptiae nisi concessum esset. (*f*) Vlp. *Fragm. V,* 4. & 5. Paull. *Sent. II,* 19. 6. vnde notum quantum inuidiae Antonino nuptiae cum Cleopatra conflauerint. Sed post constitutionem Antonini Caracallae promiscua fuere inter gentes connubia, & ita intelligendus Prudent. *adu. Symmach. II,* v. 612.

Distantes regione plagae, diuisaque ponto
Littora conueniunt nunc per vadimonia ad vnum
Et commune forum, nunc per commercia & artes
Ad caetum celebrem, nunc per genialia fulcra

Externi

(*f*) Concedebat olim eiusmodi nuptias populus, lege singulari; vt docent exempla apud Liuium *Hist. XXXVIII,* 36. *XLIII,* 3. Postea imperatores huiusmodi dabant priuilegia. Exempla hinc inde in marmoribus sunt, apud Gruter. *DLXXIII,* 2. *DLXXIV,* 5. *DLXXV,* 1. Iac. Spon. *Miscell. erudit. Antiq. p. CCXLIV.* vbi militibus QVI PEREGRINAE CONDITIONIS PROBATI ERANT, datur CONNVBIVM CVM VXORIBVS, QVAS TVM HABVISSENT. Conf. Ez. Spanhem. *Orb. Rom. II,* 22. De reliquis prohibitionibus dicemus infra, vbi de iure Quiritum & ciuitatis in Adpendice agemus.

(g)

Externi ad IVS CONNVBII. Nam sanguine misto.
Texitur alterius ex gentibus vna propago.
Et Rutilius Numantinus *Itiner. v. 63. sequ.*
Fecisti patriam diuersis gentibus vnam,
Profuit iniustis, te dominante, capi.
Dumque offers victis proprii CONSORTIA iuris,
Vrbem fecisti, qui prius orbis erat.

XVII. Accedit IV) consideratio *graduum cognationis*, tanquam quartum iustarum nuptiarum requisitum. Quae graduum (g) prohibitio quo vsque extendatur, Icti ostendunt & maxime illustr. Thomas. *diss. alleg. §. 18. sequ. p. 59. sequ.* **XVII. IV) Graduum prohibitorum euitatio.**

XVIII. Denique V.) *polygamia* erat apud Romanos prohibita, quam lege stabilire, auctore, vt putabatur, Caesare, conabatur Helius Caecina, Tribunus plebis; sed ea lex ne promulgata quidem, nedum perlata fuit. Sueton. *Iul. LII.* Primus Antonius ex Romanis duas in matrimonio vxores habuit, teste Plutarcho *in vit. Anton.* Postea & Valentinianus iunior lege sanxerat, vt liceret cuiuis viro duas vxores ducere Socrat. *Hist. eccl. IV, 30.* Niceph. *Hist. eccl. II, 33.* Sed nec ea quidem constitutio, amoliendae facti proprii turpitudini inseruitura, valuit apud posteros. Brisson. *de iure connub. p. 292.* **XVIII. V) Monogamia.**

ADPENDIX

(g) *Graduum* equidem supputationem ad solam doctrinam de successione pertinere, putant. Vid. illustris Thomas. *l. c. p. 64.* sed & veteres ICti gradus numerarunt in doctrina de nuptiis. Exemplum Vlpiani est in *Collat. Leg. Mos. & Rom. VI, 2.*

(a)

ADPENIX HVIVS TITVLI.

DE LEGITIMATIONE.

ALter modus constituendi patriam potestatem est LEGITIMATIO, de qua quum Imperator tantum §. 13. h. t. aliqua commemoret: licebit nobis eam doctrinam huic titulo tanquam adpendicem subnectere.

XIX. Quinam liberi legitimi, & spurii.

XIX. Soli liberi ex iustis nuptiis nati, in patria erant potestate, & hinc vocabantur LEGITIMI. Reliqui omnes ILLEGITIMI dicebantur, & a priscis Romanis duabus litteris SP. signari solebant, quia erant *sine patre*. Plutarch. *Quaest. Rom. p.* 316. Cai. *Inst. l.* 4. 8. *p.* 41. Vlpian. *Fragm. IV*, 2. *p.* 576. Conf. tamen Aegid. Menag. *Amoen. iur. ciuil. XXXIX. p.* 358. Exemplum elegans huius moris exstat apud Gruter. *Inscript. p. CCCCXXXIV*, 4. C. MAMERCIO. SP. F.

IANVARIO. Q. AED. PRAET. IIVIR. Q. ET.
P. PACCIVS. IANVARIVS. FILIO. NATVRALI. ET. MAMERCIA. GRAPTE.
MATER. INFELICISS. FILIO. ET. COGNATAE. PIISSIMIS. FECERVNT.

Hic enim *C. Mamercius Ianuarius*, *Paccii Ianuarii* non spurius, sed filius naturalis, & in dignitate constitutus adpellatur S. P. F. id est *sine patre filius*. Quod monimentum plane egregium accu-

curate enucleauimus in *Com. ad L. Iul. & Pap. Lib. II, Cap. IV. p.* 169. *sequ.* Aliud eiusdem generis exemplum est apud Reines. *Inscr. Class. IX,* 4. Postea vulgo quaesiti spurii dici coeperunt.

XX. Erant illegitimi quatuor generum. Alii enim naturales ex *concubina* vel vidua aut virgine stuprata; alii spurii ex *meretrice*; alii ex *adultera*; alii denique ex *incestuosis* amplexibus fuerant nati. Franc. Hotoman. *de spur. & legitim. II, p.* 474. **XX. Illegitimorum diuersa genera.**

XXI. Nulli horum erant infames, ast leuis tamen notae macula spurios adspergebat vulgus, multoque magis adulterinos & incestuosos, saltim postremis temporibus reip. Vid. Zach. Hub. *Cas. enucl. Quaest. III, §. VIII.* Naturales participes quidem erant omnium iurium, honorumque capaces, ceu contra Iac. Gothofredum luculenter ostendit Thomas. *de vsu pract. doctrinae Inst. de legitimat. I, 3. p. 3. sequ.* & ex inscriptione paullo ante adlata patet, in qua *C. Mamercius Iannarius*, quamuis S. P. FILIVS tamen in colonia sua *Quaestor, Aedilis, Praetor, & Duumuir Quinquennalis iterum* fuisse dicitur: iuris tamen agnationis (*a*) carebant, neque sub patria potestate erant, **XXI. An spurii infames, vel leuis notae macula notati?**

(*a*) Vnde nec gentile patris nomen ferebant spurii, vt contra Robertelli *Emend. I,* 20. recte ostendit Car. Sigon. *Emendat. II,* 7. Sane tamquam singulare quid de Caesare refert Sueton. *Iul. LII.* quod natum e Cleopatra filium *adpellari nomine suo passus sit.* Ast Dio Cass. *L. p.* 479. addit inter alia, quae Octauianus Caesar obiecerit Antonino, etiam hoc fuisse maxime, ὅτι τὸν Καισαρίωνα ἐπωνόμαζεν οὕτω, καὶ ἐς τὸ τοῦ καίσα

erant, tamquam legitimo parente destituti. Franc. Hotom. *l, c. III.* Strauch. *Exerc. IV, 3.*

XXII. Legitimatio quando inuenta?

XXII. Quum ergo vetere iure Romano nulla esset legis actio prodita, qua illegitimi liberi in patriam potestatem redacti, iurium istorum agnationis fierent participes, nisi arrogatio, in qua ipsos illegitimos auctores fieri oportebat. Herald. *Obs. ad ius Att. & Rom. VI, 10.* saeculo demum quarto ineunte inuenta est legitimatio (*b*). Quod tamen beneficium non ad omnes in vniuersum spurios sed natos tantum e concubinis pertinebat. Huber *Praelect. ad Inst. h. t. p. 28.*

XXIII. Constantinus M. auctor legitimationis I) per subsequens matrimonium.

XXIII. Et primus quidem Constantinus M. Imp. inuenit legitimationem I) PER SVB-SE-

καίσαρος γένος ἦν, *quod Caesarionis nomen filio Cleopatrae indidisset, & eum in Caesaris genus retulisset.* Interim quamuis aliquando cognomen patris adoptarant filii naturales, vti paullo ante *Ianuarius*, nomen tamen gentile a matre mutuabant. Ita Mamercius Ianuarius dictus a nomine matris Mamerciae Graptae, & a cognomine patris P. Paccii Ianuarii. Similia exempla ex Grut. *Ins. a p.* DCXLI, 9. & *p.* DCLXXXIV. adduximus in *Comment. ad L. Iul. & Pap. Lib. II, cap. IV, p.* 170. *sequ.* Ad spurios autem haec non pertinere vel inde patet, quod eorum incertus est pater.

(*b*) Non ergo legitimatio est actus legitimus, vt recte ostendit Vlr. Huber. *Digress. II,* 12. Nec ante Constantinum Romae recepta, quamuis viri docti id colligant ex *L. vlt. D. de adopt.* & *L.* 57. §. 1. *D. de rit. nupt.* Nam vt prior lex, vel ipsa teste rubrica, de arrogatione loquitur: ita posterior erat lege solutio, vel priuilegium, quod ad exemplum non trahebatur.

SEQVENS MATRIMONIVM. Meminit eius constitutionis Zeno Imp. *L. 5. C. de natur. lib.* & Iustinianus *Nou. LXXXIX. princ.* Sed quum ipsa non tulerit aetatem: obscura nobis est legislatoris sententia. Id saltim certum, non voluisse Constantinum M. constitutionem suam ad eos, qui in posterum ex concubinis nascituri essent, porrigi, sed eum ante illam constitutionem natis duntaxat id beneficium indulsisse, non alio consilio quam vt parentes, in concubinatu viuentes, hoc priuilegio pelliceret ad iustum ineundum matrimonium, adeoque his cuniculis concubinatum subrueret. Vid. Des. Herald. *Rer. Quotid. I*, 4. 2. & quae nos disseruimus in *Comm. ad L. Iul. & Pap. Lib. II, Cap. V, p.* 173. *sequ.*

XXIV. Deinde & Theodosius iunior addidit legitimationem II) PER OBLATIONEM CVRIAE. *L. 3. 4. C. de nat. lib.* Quum enim adeo omnes abhorrerent a decurionum munere, vt iam Traiani temporibus multi inuiti fierent decuriones, Plin. *Epist. X*, 114. & saepe Christiani poenae loco curiis addicerentur; Barn. Brisson. *Antiqu. IV*, 18. & hinc, aufugientibus decurionibus, curiae paene exhaustae essent: Iac. Gothofr. *ad Tit. C. Theod. de decur.* priuilegio alliciendi videbantur homines ad id munus eo lubentius suscipiendum. Hinc constitutione cautum, vt si quis curiae offerret filium vel filiam naturalem, ita vt ille in ordinem decurionum aliquando recipi se pateretur, haec decurioni nuberet: eo ipso illi non amplius naturales, sed legitimati haberentur. Interim soli

XXIV. Theodosius inuentor legitimationis II) per oblationem curiae.

ſoli patri hi fiebant liberi, non agnatis reliquis agnati *L. 9. C. de natur. lib.* In cauſam tanti decurionatus odii acute, vt ſolet, inquirit Thomaſ. *diſſ. alleg. I, 8. p. 21. ſequ.* vbi ſolide oſtendit, homines voluptate, ambitione & auaritia in transuerſum actos, dignitatibus aulicis, militiaeque palatinae & ordinibus ſacris, quam muneribus eiusmodi, laborioſis, & ob onera curiarum, ſumtusque, in ſpectacula impendendos non admodum pinguibus, inhiare maluiſſe. Iam id addo, non putandum eſſe, curiae oblatos confeſtim factos eſſe, decuriones. Sed Curiae adſcribebantur, eique ſeruiebant periculo ſuarum facultatum. *L. 4. C. de nat. lib. L. 50. L. 55. L. 64. C. de decur.* Hinc nec militiae nomen dare, nec rnri extra municipium viuere poterant, curiae quippe, tanquam glebae, adſcripti, *L. 17. C. eod. L. vn. C. ſi curial. relict. ciu.* Quae omnia luculenter oſtendit V. C. Em. Merill. *Obſ. VII, 26. p.* 109. Quum itaque curiae oblati quodammodo eſſent adſcriptitiae conditionis, nec alterius iis eſſet ſpes honoris, quam decurionatus, ſane parum lucroſi: non profecto mirandum, tam paucis ſaliuam mouiſſe ſplendidam illam curialium miſeriam, vt & liberi illegitimi priuilegio eſſent alliciendi ad ſuſcipiendum aliquando decurionatum.

XXV. Zenonis Anaſtaſii & Iuſtiniani conſtitutiones de primo modo legitimandi.

XXV. Sequentes Imperatores duo iſta legitimationis genera aliquamdiu retinuerunt, variisque legibus explicarunt. Sic Zeno Imperator ſanxit, vt ſi pater, nulla legitima ſobole alia ſuperſtite, concubinam vxorem duxerit, liberi vtriusque ſexus poſt nuptias in patria poteſtate

testate constituerunt, & siue soli, siue cum fratribus postea natis patri ex testamento vel ab intestato succederent. Attamen eam constitutionem ipse quoque exemplo Constantini valere tantum voluit ratione liberorum ante hanc legem ex concubinis ingenuis natorum; eos vero, qui postea ex concubinatu prodituri essent, tanti beneficii noluit esse participes. *L. 5. C. de natur. lib.* Liberalior Anastasius cum omnibus etiam postea nascituris hoc beneficium communicauit. *L. 6. C. eod.* Id denuo restringit Iustinus Imp. *L. 7. C. eod.* sed postea suo more iterum latius extendit Iustinianus. *L. 10. & 11. C. eod.* Conf. §. 2. *Inst. de hered. quae ab intest. Nouell. XII, 4. XVIII, 11. LXXIV.* Quamuis vero his fere omnibus locis Iustinianus exigat instrumenta dotalia vel nuptialia: ea tamen non ad substantiam huius legitimationis pertinere, sed pro eorum temporum conditione tantum signum fuisse legitimi connubii, iam alio loco ostendimus, & iam pridem demonstrauit Cuiac. *Obs. XIII, 4.*

XXVI. Eodem modo & alterum legitimandi modum per oblationem curiae variis constitutionibus illustrarunt Imperatores. e. g. Leo & Anthemius. *L. 4. C. de natur. lib.* & Iustinianus *L. 9. C. eod. Nou. LXXXIX. cap. 11. seq.* XXVI. Leonis, Anthemii & Iustiniani Constitutiones de modo secundo.

XXVII. Accessit tertius modus legitimandi III) *per arrogationem*, ab Anastasio inuentus *L. 6. C. de nat. lib.* Quum enim naturales liberi non essent in patria potestate, sed sui iuris; poterant profecto a parente naturali arro- XXVII. Legitimatio III) per arrogationem inuenta ab Anastasio.

 gari-

gari. *l. vlt. D. de adopt.* Facta ergo ea arrogatione legitimi censebantur. Sed eum modum non sine ratione sustulit Iustinus, *L. 7. C. eod.* approbante id Iustiniano *Nou. LXXXIX, 7. Nou. LXXIV, 3.*

XXVIII. Legitimatio IV) per rescriptum principis & V) per testamentum inuenta a Iustiniano.

XXVIII. Denique Iustinianus, ne & ipse minus videretur ingeniosus, adiecit IV) *legitimationem per rescriptum principis, Nou. LXXXIX, 9. LXXIV, 2.* ac postremo legitimationem V) *per testamentum Nou. LXXIV, 2. 1. LXXXIX, 10.* Quo ipso tamen totum inuentum legitimationis eum destruxisse, obseruat Thomasius *de vsu pract. doctr. de legitim. I, 12. p. 44.*

TIT. XI.

DE

ADOPTIONIBVS.

Tertius modus constituendi patriam potestatem erat ADOPTIO, quae quum fuerit actio legis, certis formulis, ac sollemnitatibus peragenda: genuina eius ratio ex antiquitatibus pernoscenda erit.

I. Adoptionis Romae tam frequentis caussa prima.

I. Cur inuenta a Romanis sit adoptio, & cur ea Romae frequentius, quam vsquam terrarum, sit vsurpata, paullo altius est repetendum, quum alias vniuersa huius instituti ratio intelligi nequeat. Obseruauimus iam supra, (*Lib. I. Tit. X. §. 4.*) Romanas familias habuisse sua sacra priuata, suos focos & aras domesticas, suas porro ferias, de quibus conferri merentur

Macrob.

Macrob. *Saturn. I*, 16. Iac. Guther. *de iure Pontif. II*, 5. Vinc. Grauina. *ad XII. Tab. num. LXXVI, p.* 416. *seqq.* De iis sacris quum esset lege decemuirali constitutum: SACRA PRIVATA PERPETVO MANENTO: omnia sane agebant Romani, ne sacra illa gentilia interirent. (*) Quare Clodium etiam hoc nomine grauiter reprehendit Cicero, *pro Domo XII.* quod effecerit *vt sacra Clodiae gentis interirent.* Hinc, si qui ex iustis vxoribus liberos haut sustulissent, ii adoptabant extraneos; qui tunc *in sacra & gentem transire dicebantur.* Brisson. *de verb. signif. p.* 1814. Conf. Vopisc. *Valerian. XIV.*

II. Deinde

(*) Aliquando tamen id agebant, vt sacra priuata interimerentur, eamque in rem ICti inuenerant senes sacra coementes. Excogitauerant enim eam rationem, vt heres senibus venderet ea bona, quae qui haberent, sacris adstringerentur, venditione imaginaria per aes & libram, addita stipulatione, vel fiducia, vt senes illi bona venditori vel heredi non vt hereditatem, sed vt res singulares, sacris liberas, redderent. Rem accurate primus ex loco obscuro Cic. *pro Mur. cap. XII.* explicauit & in lucem protraxit V. C. Io. Fr. Gronou. *de pecun. vet. IV*, 7. quem deinde sequutus Io. Ge. Graeuius *Not. ad* Cic. *l. c.* vterque monuit, perperam cum his senibus ad interimenda sacra adhibitis confundi, senes coemtionales apud Plaut. *Bacchid. IV*, 9. & Cicer. *ad Famil. Epist. VII*, 29. quum hi fuerint mancipia reiicula & veterana, quae quod non adeo facile emtorem inuenirent, vel plura simul vendebantur, vel tanquam mantissa, adiiciebantur melioribus. Iidem monuerunt, nihil hos senes coemtionales facere ad coemtionem nuptialem. Ad quam quum nos eam retulerimus in prioribus editionibus, hic errorem nostrum fateri ac emendare non dubitamus.

(a)

II. Caussa secunda. II. Deinde altera accessit ratio, poenae nimirum orbitati praemiaque τῇ πολυπαιδίᾳ proposita, qualia & ante legem Papiam Poppaeam in libera republica fuisse, patet ex Dione Cass. *LVI.p.*660. Ne ergo parentes ἄπαιδες aut orbi vel praemiis istis exciderent, vel poenas darent: alios adoptabant, idque iam sua aetate reprehendit P. Scipio, censor, in oratione apud Gell. *Noct. Att. V*, 19. Quin adeo fraudulenter postea hac in re egerunt Romani, vt quum per legem Papiam trium liberorum parentes reliquis in honorum petitione praeferrentur, ii, quibus iste liberorum numerus deerat, per adoptionem sibi quaererent liberos, eosdemque deinde, ne oneri essent, vbi honoribus potiti erant, statim emanciparent. Vnde condito denique SCto cautum est, *ne simulata adoptio in vlla parte muneris iuuaret.* Tacit. *Annal. XV*, 19. Vlpian. *L.* 2. §. 2. *D. de excusat. munerum.* Add. *Comment.* nostr. *ad L. Iul. & Pap. lib. II. Cap.* 7. *p.* 201. *seq.*

III. Caussa tertia. III. Accedebat tertia ratio aeque fraudulenta. Si quis enim patricii ordinis tribuniciam potestatem ambiret: vt voti fieret compos, plebeio cuidam se adoptandum dabat. Exemplum huiusmodi fraudulentae adoptionis praebuit P. Clodius, de cuius absurda adoptione videri possunt Suet. *Tiber. II.* Dio Cass. *XXXVIII*, *p.* 72. Cic. *orat. pro domo XIII.* Simile dedit Dolabella, qui ob eamdem caussam in gentem Liuiam plebeiam transiit. Dio Cass. *XLII*, *p.* 198. Et haec sunt verae illae ac genuinae caussae, cur tam frequentes essent Romae adoptiones.

liberorum multitudo IV. Erant

IV. Erant vero adoptiones duorum generum. Aliae ADROGATIONES: aliae ADOPTIONES strictiore sensu dicebantur. Vlpian. *VIII*, 1. *sequ.* Illis homines sui iuris; his liberi alieni in alterius potestatem, gentem, nomen & sacra transibant.

IV. Adoptio quotuplex?

V. Antiquissima fuisse videtur ADROGATIO, non ab interrogatione patris & filii adoptiui ita dicta, vt putat Cai. *Inst. I*, 5. 1. *L.* 2. *pr. D. de adopt.* sed a *rogatione* ad populum lata. Fiebat enim arrogatio in comitiis curiatis auctoritate pontificum, teste Gell. *Noct. Att. V*, 19. Adstipulatur huic Gellii etymologiae Menag. *Amoen. iur. cap. XXXIX, p.* 259. eamque ipsa vocabuli analogia confirmat, quamuis Caii caussam agat Cuiac. *Obs. IX*, 37.

V. Arrogatio vnde dicta?

VI. Cur in comitiis curiatis de arrogatione tanquam de publica populi caussa actum sit, eius rei hanc rationem adsignat Vinc. Grauina *ad XII. Tab. n. LXXXV, p.* 451. quod interfuerit populi, vt fraudes, supra numeris II. & III. relatae, prohiberentur. Sed prius procul dubio arrogationes in comitiis factae sunt, quam fraudum istarum exstarent exempla. Melior ratio videtur, quia arrogati sperabant hereditatem. De hereditate vero in alios transferenda solum populum cognouisse, vel inde patet, quod & testamenta olim in comitiis calatis fierent. Accedit, quod per arrogationem caput e tabulis censualibus eximeretur, & in alterius redigeretur potestatem; id quod inconsulto populo fieri iniquum videbatur. Hinc in legibus Decemuiralibus Tab. IX erat lex: DE CA-

VI. Cur ea peracta in Comitiis curiatis?

PITE CIVIS, NISI PER MAXIMVM COMITIATVM NE FERVNTO. Cic. *de Legib. III.* in qua lege capitis adpellatione, non modo vitam, ſed & libertatem, ciuitatem, familiaeque ius exaudiri debere, eleganter demonſtrat in Notis Iac Gothofred. *p.* 230. Hinc ergo in comitiis res erat explicanda, & quidem in curiatis. Gell. *V*, 19. Et hinc arrogatio fieri dicebatur *lege curiata*, Tacit. *Hiſt. I*, 15. κατὰ νόμον κυριατῶν. Appian. *de Bell. Ciu. III*. κατὰ νόμον τὸν φρατριακὸν Dio Caſſ. *Lib. XIV.*

VII. Cur auctoritate pontificum fuerit opus? VII. Pontificum vero auctoritate opus videbatur, non ob iurisiurandi religionem, quo adrogatio ab omni calumnia & fraude pura praeſtaretur, vt coniicit idem Vinc. Grauina *l. c. p.* 452. ſed quia adoptiui, relictis ſacris familiae, in alterius gentis ſacra tranſibant Cicero *pro domo XIII. Quid ſacra Clodiae gentis? Cur intereunt, quod in te eſt? Quae omnis NOTIO PONTIFICVM, quum adoptaret, eſſe debuit.*

VIII. In quid inquiſiuerint pontifices? VIII. Diſpiciebant ergo Pontifices, an adoptans ea eſſet aetate vt alterum filium habere poſſet? an nulla ei ſpes prolis ſupereſſet? an coniugio inito foecunditatem fuerit expertus? quae cauſſa ſit adoptionis? Gell. *Noct. Attic. V*, 19. Cic. *pro domo X. & XIII.* Vlpian. *L.* 15. §. 2. 3. *& L.* 17. *princ. D. de adopt.* Neque enim facile permittebatur iis, qui iam liberos procreauerant, vt alios vel arrogarent vel adoptarent, quippe quod ne in Imperatoribus quidem, reprehenſione carebat. Perizon. *Animadv. Hiſt. cap. III, p.* 125. Deinde ne pro monſtro eſſet patrem filio vel natu minorem vel aequalem

lem esse, sed adoptio naturam imitaretur: merito disquirebatur, an adoptaturus saltim plena pubertate filium antecederet. *L.* 40. §. 1. *D. de adopt.* Et hinc veteres rident adoptionem Alexandri Imp. ab Elagabalo factam, quum ille duodecim, hic quatuordecim circiter annorum esset. Herodian. *Hist. V,* 7. Praecipue autem prouidendum sibi existimabant, ne adoptio vel arrogatio filio esset exitio, aut ei aliquid adferret detrimenti. Et inde est, quod tutori fas non esset, pupillum arrogare, *L.* 17. *pr. D. eod.* nisi quod cognati a tutore propinquo. *L.* 17. §. 1. *D. eod.* & priuigni a tutore vitrico ex rescripto Antonini Pii possent arrogari. *L.* 32. §. 1. *D. eod.* Exemplum Voconii Romani a vitrico adoptati est apud Plin. *Epist. X,* 3. Eundem tamen vitricum & tutorem fuisse priuigni sui, quod suspicatur Cuiac. *Obs. II,* 38. ex isto quidem loco non constat.

IX. Quum vero ii tantum arrogarentur, qui sui iuris erant: oportebat eos ipsos auctores fieri. Gell. *l. c.* Interrogabatur ergo is, qui arrogabat, velletne eum, quem adoptaturus esset, iustum sibi filium esse? & vicissim is, qui arrogabatur, an id fieri pateretur auctorque esset? *L.* 2. *D. de adopt.* Formulam prodit Cicero *pro domo XXIX. Credo enim, quamquam in illa adoptione legitime factum est nihil, tamen te esse interrogatum:* AVCTORNE ESSES, VT IN TE P. FONTEIVS VITAE NECISQVE POTESTATEM HABERET, VTI IN FILIO? Neque tamen has interrogationes & IX. Quaestiones patri & filio propositae?

responsiones stipulationes fuisse, recte notat Cuiac. *Obs. IX*, 37.

X. Rogatio ad populum lata.

X. Caussa cognita, in comitiis curiatis sequebatur sollemnis rogatio: VELITIS IVBEATIS, QVIRITES, VTI L. VALERIVS L. TITIO TAM IVRE LEGEQVE FILIVS SIBI SIET, QVAM SI EX EO PATRE MATREQVE FAMILIAS EIVS NATVS ESSET: VTIQVE EI VITAE NECISQVE IN EO POTESTAS SIET: HAEC ITA, VTI DIXI ITA VOS QVIRITES, ROGO. Gell. *Noct. Att. V*, 19. Hinc annuente populo & XXX curiis in suffragia missis ita iubentibus perfecta erat adrogatio Cic. *pro domo ibid.*

XI. Effecta arrogationis.

XI. Arrogati ergo tam iure legeque filii erant eius, qui adoptauerat, ac si ex eo patre matreque famllias eius essent nati. Hinc arrogati aeque ac adoptiui fiebant agnati ratione familiae adoptantis non tamen cognati eius vxori. *L. 23. pr. D. de adopt.* Quare adoptionem sequebatur hereditas nominis, pecuniae, sacrorum, teste Cicerone *pro domo* XIII. vbi exagitatur Clodius a Fonteio adoptatus, quod in ea adoptione nihil legitime factum sit, siquidem *neque Fonteius esset, quod esse debebat, neque Clodius patris adoptiui heres, neque amissis sacris paternis in adoptiua peruenerit.* Immo, quemadmodum patricii, adoptati a plebeiis, ad plebem transibant: ita plebeii, adoptati a patriciis, horum consequebantur nobilitatem ac priuilegia. Quod tametsi neget Io. Corasius *ad L. 35. D. de adopt.* tamen demonstratur exemplo Cn. Cornelii Cossi,

Cossi, qui ex Licinia, plebeia familia, adoptatus in patriciam Corneliam, tribunus militum consulari potestate fuit, ad quam dignitatem anno demum sequente plebeiis via patuit, teste Liuio V, 12. Demonstratur idem exemplo Liuiae quam Tacitus *Annal. V*, 1. NOBILITATIS *per Claudiam familiam* & ADOPTIONE *Liuiorum Iuliorumque clarissimae* fuisse ait, & Augusti de quo Ouidius *Fast. IV, v.* 21.

Hic ad te magna descendit origine mensis,
Et fit ADOPTIVA NOBILITATE *tuus.*

Conf. Huber. *Digress. Instin. II*, 24. Iac. Perizon. *Dissert. ad Constit. diuin. Deut. XXV*, 5. 6. *p*. 83. *seq.* & *Comm.* nostrum *ad L. Pap. Lib. II, cap. I, p.* 113.

XII. Et hinc facile reddi poterit ratio, I) cur soli ciues Romani arrogare potuerint? Soli enim participes erant comitiorum. II) Cur caelibes arrogare nequiuerint? Erat enim arrogatio in solatium orborum, non caelibum, inuenta Cic. *pro domo cap. XIII, L.* 15. §. 2. *D. de adopt.* III) Cur senibus tantum sexaginta minimum annorum arrogare licuerit *d. L.* 15. §. 2. *D. de adopt.* Sperari enim antehac poterat proles IV) Cur nec muti & surdi arrogarent; nec V, feminae? Neque enim illi iure comitiorum gaudebant: & feminae praeterea neminem poterant habere in potestate. Quare parum legibus consentanea erat adoptio Candidiani, de qua Lactant. *de Mort. Persequut. Cap. L. Idem Candidianum, quem Valeria, ex concubina genitum ob sterilitatem adoptauerat, necari iussit.* Sed quid

XII. Cur quidam nec arrogare nec arrogari potuerint?

quid sibi non permittebant eius aeui principes? VI Cur porro nec pupillus nec femina, nec peregrinus, nec mutus vel surdus arrogari potuerint? Pupilli enim ipsi auctores fieri non poterant, cum reliquis nulla erat comitiorum communio. Gell. *Noct. Att.* V, 19. VII) Cur denique adrogatio Romae tantum fieri potuerit? Vlp. *Fragm.* VIII, 4. Romae enim, non alibi, curiata comitia haberi poterant. Liu. V, 52.

XIII. Quam diu vetus iste adrogandi ritus obtinuerit?

XIII. Haec arrogatio, per populum in comitiis facta, satis diu, id est, stante libera republica obtinuit. Nam ita sua memoria a Cn. Aufidio Oresten, a M. Pupio Pisonem, a P. Fonteio Clodium arrogatum scribit Cic. *pro Domo cap. XIII.* Quin & Augustus Agrippam & Tiberium adoptauit in foro lege curiata. Suet. *Aug.* LXV. Et Neronis adoptionem, quamuis Patres censuerint, populus tamen, (lege procul dubio curiata) iussit. Tacit. *Ann.* XII, 25. Postea Imperatores, legibus quippe soluti, veteres adrogationis ritus saepius neglexerunt. (Vid. Tacit. *Hist.* I, 14. 17. Spartian. *in Hadr.* III. IV. XXIV. *in Ael. Ver.* III. Iul. Capitolin. *Antonin.* IV.) Mansit tamen ad Galbam vsque vetus sollemnitas inter priuatos. Hinc Galba: *Si te priuatus, lege curiata, apud Pontifices, vt moris est, adoptarem.* Tacit. *Hist.* I, 15.

XIV. Adoptio strictius dicta cur & quando inuenta?

IV. Haec de arrogatione. Quum vero hic adoptandi modus ad homines tantum sui iuris pertineret; inuenta & alia actio legis, qua liberi, in sacris paternis constituti, cuiuscumque sexus & aetatis, in aliam familiam transirent,

rent, isque modus dictus ADOPTIO sensu strictiore. Eum iam in libera republica obtinuisse, constat ex Cicerone *de finib. I, 7.* Valer. Max. *VII. 7. 2.* Dione Cass. *XXXIX. p. 98.*

XV. Adoptandi ritus per aes & libram.

XV. Erat haec adoptio actio legis, & hinc inter praesentes, adhibitis certis sollemnitatibus, peragenda apud Praetorem aut Praesidem, (a) aut

(a) A principibus, quos multa sibi in arrogationibus indulsisse probat Dodvvell. *praelect. XVIII. ad Spartian. p. 553.* & domi adoptari poterat per aes & libram. Suet. *Aug. LXIV. Caium & Lucium adoptauit* DOMI, *per aes & libram, emtos a patre Agrippa.* Fortassis & priuatis idem licebat, si ad eos venire vellent Magistratus. Adoptio enim erat actus voluntariae iurisdictionis, quales actus nec tribunal, nec locum certum requirunt. *L. 36. pr. D. de adoption.* Et tunc adoptionis sollemnitas aut in cubiculo aut in atrio, coram lecto geniali perficiebatur. Quod patet ex loco Plin. *Paneg. VIII, Itaque non tua in CVBICVLO, sed in templo; nec ante GENIALEM TORVM, sed ante puluinar Iouis optimi maximi, adoptio peracta est.* Erant vero geniales lecti, qui in nuptiis sternebantur in honorem genii, vnde & geniales adpellati. Festus voce *genialis p. 292.* Et hinc etiam *lecti aduersi* dicebantur, quia in atrio ex aduerso ianuae erant collocati. Lips. *Elect. I, 17.* Scaliger ad Fest. *voce Putus p. 143.* Torrent. *ad* Horat. *Epist. I, 4. v. 87.* Non tamen inde collegerim ego, in adoptione matremfamilias partum simulasse, qualem ritum inter barbaros receptum fuisse, docet locus Diod. Sic. *Biblioth. IV, 40. Illam adoptionem* (Herculis) *hoc modo factam perhibent: Iuno, lectum ingressa, Herculem corpori suo admotum, vt verum imitaretur partum, subter vestes ad terram demisit, quem in hoc vsque tempus adoptionis ritum BARBARI obseruant.* Exemplum eiusmodi adoptionis obseruare mihi videor Genes. XXX, 3. vbi adoptionis quamdam speciem etiam deprehendit

V, C.

aut quemcunque magistratum, apud quem erat legis actio. Vlpian. *VIII*, 1. *L.* 4. *D. de adopt.* Gell. *Noct. Att. V*, 19. Ritus adoptandi consistebat in trina venditione, adhibito aere & libra. Scilicet praesentibus patre naturali & adoptiuo filioque adoptando, nec non libripende, antestato & testibus, primo pater filium patri adoptiuo mancipabat, verbis: MANCVPO TIBI HVNC FILIVM, QVI MEVS EST. Tum pater adoptiuus, aes tenens, simulque adprehendens filium adoptiuum: HVNC EGO HOMINEM, inquit, IVRE QVIRITIVM MEVM ESSE AIO, ISQVE MIHI EMTVS EST HOC AERE, HAC AENEAQVE LIBRA. Tum aere, seu vt olim vocabatur, *raudusculo* id est, sestertio nummo percutiebat libram, illudque aes dabat patri naturali, quasi pretii loco. Caius *apud* Boeth. *Comment. in Cicer. Topic. III.* Ant. Schulting. *Iurisp. antiqu. anteiust. p.* 54. Ea mancipatio ter erat repetenda, (*b*) Quo facto, pater naturalis in iure cedebat filium, & tum adoptio erat

V. C. Io. Clericus in *Not. ad Pentat, p.* 222. Apud Romanos vero nihil horum inuenimus, nec poterat ibi hic ritus obseruari, partim quod matres neminem haberent in potestate, partim quod adoptio non tribueret iura cognationis. Dissentit tamen vir doctissimus, Euerhardus Otto *in Papiniano*, qui sane eruditissime hanc caussam agit, *Cap. VII, p.* 103. *sequ.*

(*b*) Si scilicet filii loco deberet esse adoptiuus. Nam si quis in locum nepotis adoptaretur, vnica mancipatione actus absoluebatur. Vlp. *Fragm. XII*, id quod etiam deinde in feminis obseruatum Cuiac. *Enarrat. ad d. l. vlt. C. de adopt.*

(*c*)

erat perfecta. Gell. *l. c. Adoptantur autem, quum a parente, in cuius potestate sunt, tertia mancipatione in iure ceduntur, atque ab eo, qui adoptat, apud eum, apud quem legis actio est vindicantur.* Et hoc quidem ritu per aes & libram adoptauit Augustus Caium & Lucium. Suet. *Aug. LXIV.*

XVI. Quandoquidem ergo haec adoptio non in comitiis, sed coram magistratu, fiebat: factum est inde, vt & sexagenariis minores adoptare possent, nec masculi solum, sed & feminae adoptarentur. Cai. *Inst. I,* 5. 2. Gell. *V,* 19. **XVI. Qui potuerint adoptare & adoptari?**

XVII. Et id quidem in antiqua illa liberaque republica obtinuit. Postea variae sensim acciderunt mutationes. Et primo quidem, comitiis cessantibus, Principes rescriptis suis adrogationes solebant concedere pariter & confirmare. Quod vel ideo iure facere poterant, quia simul erant Pontifices maximi, quorum erat, de arrogationibus dispicere. Raeuard. *de auctor. prudent. VI.* Factum id esse exemplo Galbae, qui primus veterem ritum neglexit, non abs re suspicatur Ant. Schulting. *ad* Vlpian. *Fragm. VIII, 2. p.* 589. Certe iam Antonini Pii tempore arrogationes factas esse auctoritate principum patet ex *L.* 38. *D. h. t.* Hac vero mutatione semel admissa, etiam feminae (*L.* 21. *D. h. t.*) & pupilli (*c*) (Vlp. *Frag. VIII,* 5.) & **XVII. Adrogatio per Rescriptum principis.**

(*c*) Multa requisita hic erant obseruanda. Inquirebatur in adrogationis rationem, ne qua turpis caussa subesset. *L.* 17. *pr. L.* 20. §. 1. *D. h. t.* Expendebantur facultates tum arrogantis tum arrogandi, eiusque

& quidem plures simul (L. 25. §. 3. D. h. t. po- terant adrogari. Sed non sine caussae cognitione, & obseruatis requisitis quam plurimis. Desierunt etiam antiquae sollemnitates & formulae, quas tamen nouo edicto, nescio an actum agens, sustulit Iustinianus. *L. vlt. C. de adopt.*

XVIII. Adoptio per testamentum. XVIII. Erat & modus adoptandi per testamentum, non ab Imperatoribus demum, vt vulgo putant, inuentus, sed iam tum libera adhuc republica receptus. Iam ab antiquissimis enim temporibus sollemne erat Romanis, heredes suos non in bona tantum, sed & nomen adsciscere. *Adsciscere* autem erat vocabulum adoptionis, de quo Io. Fridr. Gronou. *Diatr. ad Stat. p.* 26. Cicero *de offic. III*, 18. Basilii meminit, qui M. Satrium, sororis filium, nomen suum ferre voluerit, eumque fecerit heredem. Et *in Bruto cap.* LVIII. laudat Crassum, Liciniae filium, Crassi testamento adoptatum. Atticum quoque testamento morientis Caecilii fuisse adoptatum, adparet ex Corn. Nep. *Attic. V.* Et

Caesar

que simul vita anteacta curiose excutiebatur. *L. 17. pr. D. h. t.* Exigebatur cautio, bona salua fore proximis agnatis, si pupillus intra pubertatis annos decessisset. *L.* 18. 19. 20. *h. t.* Arrogator porro emancipare non poterat arrogatum, nisi caussa cognita, & redditis, quae habuerat, bonis insuperque quarta bonorum suorum relicta. *L. vlt. D. si quid in fraud. patr.* Idque etiam in exheredatione erat obseruandum. *L. 15. D. de inoff. test.* Quae omnia ab Antonino Pie inuenta videntur, vt sensim in desuetudinem iret adrogatio impuberum. Vid. Vlpian. *Fragm. VIII*, 2. Thomas. *diss. de vsu pract. Tit. Inst. de adopt. §.* 18. *p.* 84.

(d)

Caesar ita instituerat Octauium, Suet. *Iul.* LXXXIII. Appian. *Bell. Ciuil. II, p.* 518. qui etiam, cognita auunculi nece, statim Iulii nomen adsumsit. Dio. XLV. *p.* 307. Qua de re etiam Ouid. *Metamorph. XV. fab.* 51. *v.* 74.

Vt Deus accedat coelo, templisque colatur,
Tu facies natusque tuus, qui nominis heres,
Impositum feret vnus onus.

Eodem exemplo Augustus Liuiam & Tiberium, heredes testamento scriptos, nomen suum ferre iussit. Suet. *Octau. CI.* Ex eo tempore frequentissima occurrunt eiusmodi adoptionum exempla. Ita enim a M. Gallio Senatore testamento adoptatus est Tiberius. Sueton. *Tiber. VI.* a Galba iam ante sollemniorem arrogationem Piso Frugi. Idem *in Galba XVII.* Conf. Tacit. *Ann. V,* 1. *L.* 7. *& L.* 63. *§.* 10. *D. ad SC. Trebell.* Sed ea heredis institutio proprie adoptio dici vix poterat, quum nemo ea redigeretur in patriam potestatem. Cuiac. *Obs. VII,* 7. Nominis heredes erant: sed eos liberti paterni & alia familiae iura non sequebantur, quod tamen in aliis adoptionibus fiebat. Cuiac. *Obs. VII,* 1. Vnde mirum non est, quod adoptio per testamentum facta nonnunquam repetita, & more maiorum vel lege curiata, vel per aes & libram iterum facta legitur. Augustus sane testamento adoptatus a Caesare, eam adoptionem lege curiata confirmandam curauit, vt auctoritate legis accederent, quae testamento nactus non erat. Appian. *Bell. Ciuil. III, p.* 586. Et Tiberius, licet testamento nomen Augusti ferre iussus, ab eodem tamen post

Caii

Caii & Lucii Caesarum mortem rite adoptatus fertur. Sueton. *Tiber. XV.* Immo quum libera republica mulieres adoptare nondum possent: solebant eae tamen iam eo tempore heredes ea lege instituere, vt nomen suum ferrent. Exemplum est apud Ciceron. *Epist. ad Att. VII*, 8. quod sane cum aliis argumento est, non veram fuisse hanc adoptionem, sed adoptionis simulacrum quoddam, quod praeter nomen & hereditatem nihil iuris in adoptiuum deuoluit. Plura de hac adoptione per testamentum dabunt Briss. *de Form. VII, p.* 601. Huber. *Digress. I*, 2. 23. 2. & huius filius amplissimus Zach. Huber. *Dissert. Iurid. & philol. V*, 2.

XIX. Adoptiui olim in potestatem & gentem alienam transibant.

XIX. Caeterum patria potestas olim erat effectum adoptionis etiam stricte sic dictae. Vnde & adoptiui cognomini suo, leuiter inflexo, illius gentis, in cuius sacra transierant, nomen adiiciebant, quamuis id non semper nec eodem modo factum esse animaduertamus, quum aliquando patris naturalis & adoptiui nomen promiscue ferrent. Perizon. *Diss. I, p.* 97. & *Animad. Histor. p.* 131. Spanhem. *de vsu & praestant. numis. Tom. II, p.* 77. Quum Scipio Africanus minor ex Aemilia gente in Corneliam per adrogationem transiisset: vocatus est *P. Cornelius Scipio Aemilianus.* Et qui antea C. Octauius erat, adoptatus a Caesare, dictus est *C. Iulius Caesar Octauianus* Dio Cass. XLVI. *p.* 322. Solebant tamen etiam naturalis patris nomen nonnunquam suo adscribere honoris caussa, immo eumdem adhuc patris vocabulo dignari in sermone familiari Terent. *Adelph. V*, 7. v. 3.

7. v. 3. Exempla collegit V. C. Iac. Perizon. *Differt. ad diuin. Constit. Deut. XXV, 5. p. 89.*

XX. At extremis temporibus Iustinianus totum illum adoptionis ritum turbauit, iubens vt adoptatus ab alio quam adscendente, non transiret in alienam familiam & potestatem, & tamen ius successionis ab intestato consequeretur, *L. 10. princ. §. 1, 2. C. h. t.* Quo ipso in eam conditionem redacti sunt patres adoptiui, vt sine summa imprudentia adoptare non possent. De qua mutatione satis lepida vid. Thomas. *Diss. alleg. I, 26. p. 40. seq.* **XX. Iustiniani mutatio.**

TIT. XII.

QVIBVS MODIS IVS PATR. POT. SOLVITVR.

PAtriam potestatem ordinarie fuisse perpetuam, iam supra TIT. IX. ex Dionysio Halicarnasseo ostendimus. Nihilominus tamen proditi erant quidam modi, soluendi patriam potestatem, de quibus hoc titulo agendum.

I. Et primo quidem MORS, quum omnia iura personalia tollat, non poterat non & liberos patria potestate liberare. Neque tamen morte aui nepotes liberabantur, si pater esset superstes, sed tunc in huius potestatem recidebant, nisi is forte antea ab auo esset emancipatus, Vid. Caii *Inst. I, 6. princ.* Quia enim patria potestas erat dominium Quiritarium, (vid. **I. Patria potestas soluebatur 1) morte naturali.**

ſupra *Tit. IX.* §. 1.) non poterat non iure hereditario ab auo in patrem deuolui.

II. Et II) ciuili.

II. Quum vero ex principiis iuris Romani & ii, qui CAPITIS DEMINVTIONEM vel maximam vel mediam fuerant paſſi, ciuiliter mortui viderentur: *L. 63. §. fin. D. pro ſocio* factum eſt, vt vel patre, vel filio capite deminuto, patria poteſtas ſolueretur. Erat enim haec propria ciuium Romanorum. Maxima vero capitis deminutio ſeruos, media ἀπόλιδας efficiebat. Atqui ſerui & peregrini nec habere nec eſſe poterant in patria poteſtate. Plin. *Epiſt. X, 6.*

III. Quae tamen iure poſtlim. & reſtitutione tollebatur.

III. Hinc captiuitate, ſeruitute poenae, aquae & ignis interdictione, deportatione ſiue patris ſiue filii, poteſtas patria ceſſabat. (*a*) Priori tamen caſu illa poſtliminio; (Caii *Inſt. I, 6. 3.*) poſterioribus reſtitutione plenaria poterat recuperari. *L. 1. C. de ſent. paſſ.* Ant. Schult. *ad* Caii *Inſt. I, §. 1. p.* 47.

IV. Nec non III) adoptione.

IV. Exſpirabat etiam poteſtas patria AD-OPTIO-

(*a*) Ergo durante captiuitate ius patriae poteſtatis non *in ſuſpenſo* erat, vt loquitur. Vlp. *Fragm. X, 4. §. 5. Inſt. h. t.* ſed plane perimebatur; & poſtliminii demum iure recuperabatur, quia fingebatur, poſtliminio reuerſum nunquam in captiuitate fuiſſe. *d. §. 5. Inſt. h. t. L. 16. D. de capt. & poſtlim.* Hinc captiuo patre, liberi vix valide nuptias contrahere, teſtari, hereditates adire poterant. Vbi vero pater poſtliminio patriam poteſtatem receperat, filii ex nuptiis illis procreati in poteſtatem aui veniebant, bona a filiis acquiſita eius erant, teſtamentaque eorum nulla erant, at nuptias tamen reſcindere pater non poterat. Thomaſ. *diſſ. ad h. t. I, 5. p. 5. ſequ.*

(*b*)

OPTIONE: non quod filius sui iuris fieret, sed quod in aliam gentem aliaque sacra transiret. Vid. supra *Tit. XI.* 19.

V. Sed praecipuus modus, quo patria potestas quam sollemnissime soluebatur, erat EMANCIPATIO, quae ob triplicem, quae subinde facta est mutationem, in VETEREM, vel *legitimam*, ANASTASIANAM, & IVSTINIANEAM diuiditur. §. 6. *Inst. h. t.* **V. Et IV) emancipatione.**

VI. VETVS illa erat actus legitimus, & hinc certis adhibitis formulis & sollemnitatibus coram eo magistratu, apud quem erat legis actio explicanda. Quum vero leges Romuli ac Decemuirorum ter venumdandi filios potestatem indulsissent patribus: statuissentque simul, vt tertium manumissus filius sui iuris fieret; (*Supra Tit. IX, 6.*) commodissimum visum est Romanis, trina venditione imaginaria liberos e potestate dimitti. Quum vero omnes venditiones rerum mancipi per mancipationem fierent, id est, adhibito aere & libra: Vid. Aleand. & Schulting. *ad* Caii *Inst. I, 6. 3. p.* 31. *sequ.* consequens erat, vt & illa liberorum imaginaria venditio eodem ritu fieret. Et hinc dicta est EMANCIPATIO, de cuius vocabuli vsu & significatione conferendi Barn. Brisson. *de verb. signif.* & Io. Frid. Gronou. *ad* Senec. *Epist. XLV. p.* 27. **VI. Cur dicta emancipatio?**

VII. Quoties ergo fiebat emancipatio, adhibendi erant non minus quam quinque testes; Romani ciues, (*b*) & puberes, & praeterea alius eius **VII. Emancipationis veteris ritus. Testes**

(*b*) Ita Caius apud Boeth Comment. ad Top. Cic. III, sed

praesentes. Libripens Antestatus.

eiusdem conditionis, qui libram teneret aeneam, vnde & *Libripens* adpellabatur, nec non alius qui *Antestatus* audiebat. Fit eius mentio etiam a Prisciano *Lib. VIII. apud Putsch. p.* 792. vbi verba Liuii: *Impubes libripens esse non potest, neque antestari:* nec non in marmore apud Gruter. *p. MLXXXI.* vbi narratur, donationem & mancipationem factam LIBRIPENDE CLAVDIO DATIVO, ANTESTATO CORNELIO VICTORE. Ex quo lapide adparet, diuersum a libripende fuisse *antestatum.* Quum vero *antestari* fuerit, *tactis auriculis alterum testem aduocare*, & dicere: MEMENTO, QVOD ET MIHI IN ILLA CAVSSA TESTIS ERIS: Horat. *Serm. I*, 9. *v.* 76. & ibi Acron & Porphyr. *in Schol.* isque ritus non solum in ius vocationi, sed & mancipationibus adhiberetur: (c) non abs re suspicantur viri docti, *antestatum* vocatum, qui testes conuocabat, eorumque fidem, tacta auricula, obtestabatur. Merill. *Obseru. VIII*, 37. Fr. Brummer. *de Leg. Cinc. XIII. XIV.*

VIII. IV) pater naturalis. V) pater fiduciarius.

VIII. Praesentem porro adesse oportebat non solum patrem *naturalem*, sed & emtorem, filii, quem Caius patrem *fiduciarium* vocat. (d) Hic

sed tamen & *Latinos Iunianos* testes admitti consueuisse, docet Vlpian. *Fragm. XX*, 8.

(c) Certe etiam in testamentis, quae fiebant aere & libra adhibitas fuisse ὤτων ἐπιψαύσεις, *aurium tactiones*, patet ex Clem. Alex *Strom. V, p.* 575. Conf. Brumm. *de Lege Cinc. XIII. XIV.*

(d) Vix nomen hoc quadrat emtori filii. Mancipatione enim emtor non fiebat pater, sed dominus, Fiducia

Hic enim non idem videtur fuisse, ac antestatus, quum & ceteroquin emtor in mancipationibus ab antestato differret. Dictus autem pater *fiduciarius* a contractu *fiduciae* qui in tertia mancipatione interponebatur, vel ex nouis legibus tacite interpositus censebatur. §. *vlt. Inst. de legit. agn. success. Fiduciam autem*, (inquit Boeth. *Comment. ad* Cicer. *Topic. IV.*) *accipit, cuicumque res aliqua mancipatur, vt remancipet.*

IX. His ergo praesentibus, naturalis pater filium suum emtori mancipabat, id est, manu tradebat additis verbis: MANCVPO TIBI HVNC FILIVM, QVI MEVS EST. At ille contra ea, HVNC EGO HOMINEM EX IVRE QVIRITIVM MEVM ESSE AIO, ISQVE MIHI EMTVS EST HOC AERE, HAC AENEAQVE LIBRA: statimque, percussa libra, sestertium numum (e) dicis causa tradebat ei, a quo filium acceperat, quem

IX. VI) Trinae mancipationes.

cia quoque in tertia demum mancipatione contrahebatur. Tunc ergo demum emtor iste fiduciarius vocari coepit. Sed Anianus fortassis hic Caium turbauit. Vid. Schulting. *ad* Cai. *Inst.* I, 9 *p.* 55.

(e) Apud Caium est: *Vnum aut duos numos.* Id vero procul dubio ab Aniano est. In mancipationibus semper requirebatur *numus vnus, quatuor assium*, id est, sestertius. Testantur inscriptiones apud Gruterum, & Spon. *Miscell. p. CCXCII.* in quibus semper in mancipationibus mentio fit SESTERTII NVMI VNIVS. Testantur veteres Auctores, veluti Vitruu. *Architect.* I, 4. *Numo sestertio mancipio dedit.* Testatur ipsum ius nostrum *L. vlt. C. de donat.* vbi conferri merentur Cui. *Obs. X,* 37. *XIX,* 31. Ant. Augustin. *Emend. II,* 7. Fridr. Brummer. *de Leg. Cinc. XIV,*

quem deinde follenniter manumittebat emtor. Quandoquidem vero ex principiis iuris Romani filius semel iterumque manumissus in potestatem patris recidebat: Dionys. Hal, *II, p. 96.* non poterat non imaginaria ista venditio ter repeti. Vbi postrema fiebat mancipatio, contractus fiduciae accedebat, paterque naturalis haec verba addebat: EGO VERO HVNC FILIVM MEVM TIBI MANCVPO, EA CONDITIONE, VT MIHI REMANCVPES VT INTER BONOS BENE AGIER OPORTET, NE PROPTER TE TVAMQVE FIDEM FRAVDER. Cic. *de officiis III,* 15. *ad famil. Epist. VII,* 12. Sigon. *de iudic. I,* 5. Ille contra statim, recepto sestertio, filium patri naturali remancipabat. Quod ideo a Romanis excogitatum fuerat, vt ne, si a fiduciario manumitteretur, hic iura patronatus retineret, & naturalem patrem hereditate excluderet. Cai. *Inst. I, 6. p. m.* 59. Remancipatum ergo sibi filium pater naturalis denique manumittebat, & quidem ordinario vindictae ritu, additis alapis. Vnde emancipatio olim *μεθ' ὕβρεων καὶ ῥαπισμάτων* cum *iniuriis & alapis* facta dicitur. *Nouell. LXXXI praef.* Hosce ritus omnes debemus Caio in *Inst. I, 6.* 3. sed pessime habito ab Aniano, vnde pleraque ex doctorum virorum notis, & maxime Fr. Brummeri victuro opere *de lege Cincia*, vel emendanda vel supplenda fuerunt.

VII) Additum pactum fiduciae.

X. Circumstantiae temporis.

X. Poterant porro trinae istae mancipationes vel eodem die, iisdem testibus, vel interiectis aliquot diebus, aliisque adhibitis testibus

ſtibus, ſeorſum fieri. Paull. *Recept. Sent. I, 25. 2.*

XI. Opus quoque his ſollemnitatibus ter repetitis erat duntaxat in emancipatione filii, quum filiae & nepotes vnica tantum mancipatione patria poteſtate exirent. Addebatur tamen & hic fiducia de remancipatione, vt ne pater naturalis ſucceſſionem ab inteſtato amitteret. Cai. *Inſt. l. c.* Vlpian. *Fragm. X, 1.* XI. Vnica mancipatio ſufficiebat in emancipatione filiae & nepotum.

XII. Et haec eſt vetus illa ac ſollemnis emancipatio, quae, vt aliae formulae ac ſollemnitates, diſplicere poſteritati coepit. Quare ANASTASIVS Imperator nouum inuenit emancipandi modum, qui ſolum Principis reſcriptum iudici inſinuandum exigeret, & omnia tamen veteris emancipationis effecta haberet. *L. 5. C. de emanc. lib.* XII. Emancipatio Anaſtaſiana.

XIII. Deinde IVSTINIANVS, & has aboliturus ambages, Anaſtaſianam quidem emancipationem non ſuſtulit, ſed tamen patribus permiſit, vt ſtatim adirent magiſtratum competentem, & coram eo conſentiente filio declararent, quod filium ſint e poteſtate dimiſſuri. *L. vlt. C. de mancip. lib.* Idque, teſte Harmenopulo, hac fiebat formula: HVNC SVI IVRIS ESSE PATIOR, MEAQVE MANV MITTO. Harmenop. *Prompt. I, 17. 8.* Sed poſterioribus his ſpeciebus nomen EMANCIPATIONIS vix quadrare, ſatis adparet. XIII. Emancipatio noua, vel Iuſtinianea.

XIV. Poſtremus modus, quo patria poteſtas ſoluebatur, erat DIGNITAS. Et quamuis Dionyſius Halic. *II, p. 96.* nullam dignita- XIV. Dignitas olim non ſoluebat patriam

potestatem. tem patria potestate liberasse contendat: iam ab antiquissimis tamen temporibus Flamines Diales & Virgines Vestales patria potestate liberabantur. Vlpian. *Fragm. X*, 5. Gell. *Noct. Attic. I*, 12. Id quod tamen non tam ob dignitatem, quam ideo potius factum videtur, quia tum Flamines Diales, tum Vestales virgines a pontificibus manu capiebantur. Quum ergo capti ex principiis iuris Romani capite deminui dicerentur, & hinc iure patriae potestatis exirent: mirum non est, vtrumque etiam hoc sacerdotium eam potestatem soluisse. De ritu capiendi Vestales vid. Dionys. *Hal.* II, 68. apud quem, quod obiter moneo verbum ἀιρεμένων Sylburgius parum accurate vertit *optandi*, quum vertendum fuisset *capiendi*. Gell. I, 12. Lips. *de Vesta & Vestal.* V. Flaminis Dialis capti meminit Liu. XXVII, 8. vbi conf. Iac. Guther. *de vet. iur. Pontif.* I, 32. Quin & vxores Dialium patria potestate exibant, quod SCto demum restrictum tempore Tiberii. Tacit. *Annal. IV*, 16.

XV. Iustinianus tamen p. p. exire voluit Patricios. XV. At Iustinianus postea & *Patriciatus* dignitatem immunem esse iussit a patrio imperio. *L. fin. C. de consul.* §. 4. *Inst. h. t.* Iam ante Iustinianum enim patriciatum a patria potestate non liberasse, idque frustra ex Cassiodori *Var. VI*, 2. colligi contra Vinn. *ad* §. 4. *Inst. h. t.* & Bachou. *in Disp. ad Treutl. Vol. II. Disp.* 2. *th. vlt.* accurate euicit V. C. Reinold. *Var. Cap. XIX.* Caue vero hic intelligas antiquos illos patricios quos in libera republica plebeiis oppositos constat. Constantinus enim Magnus praecipuos

puos rerum administros vocare solebat patricios, vt se quasi principum patres esse meminissent. Ii ipsos Praefectos Praetorio ordine anteibant, Zosim. *Hist. II*, 40. nec minor, quam horum in imperio erat auctoritas. Quemadmodum enim Praefecti proponebant Edicta, quae deinde in vnum corpus collecta τῶν ἐπαρχικῶν nomine veniebant; ita idem ius erat Patriciis, quorum edicta collecta τὰ Ῥωμαϊκὰ dicebantur, sicuti ipsorum principum βασιλικά. Vid. Cuiac. *Obs. VI*, 10. Vnde parum accurate Dionys. Gothofred. in *Nomenclatore Graecar. iur. diction. ad Harmenopul.* p. 447. Ῥωμαϊκὰ. τῦ μαγίςρυ λεγόμενα, *constitutiones. Romani Imp. aut potius Commentarius magistri ad Romani Constitutiones, aut certe liber a magistro Romani nomine compositus suisque titulis distinctus, aut potius aliud* Ῥωμαϊκὰ, *aliud* τὰ τῦ μαγίςρυ λεγόμενα. Vbi sane dum plures coniecturas repraesentat, a re plane aberrat vir doctissimus. Ceterum & posteris ea dignitas summa semper & splendissima visa est. Vid. Cassiodor. *Var. VI*, 2.

XVI. Idem beneficium deinde Iustinianus cum Episcopis, quin & cum aliis, qui magistratuum honoratiorum dignitate pollerent, veluti cum *Consulibus*, *Consularibus*, *Praefectis Praetorio, & Vrbi, Magistris militum & patronis Fisci* communicauit. Nouell. LXXXI. XVI. Episcopos.

XVII. Accedebant quaedam caussae, ob quas parentes etiam inuiti cogerentur liberos e potestate dimittere, de quibus passim iureconsulti. Conf. Thomas. *Dissert. de vsu pract. tac-* XVII. De caussis emancipandi necessariis.

 ius

ius tit. I, 15. *&* 16. quae nos diximus in *Elem. Iur. Ciu.* §. 198.

TIT. XIII. VSQVE AD XV. ET XVII. VSQVE AD XX.

DE

TVTELIS TESTAMENTARIA, LEGITIMA, FIDVCIARIA, DATIVA.

SEquitur tertia personarum diuisio, aut subdiuisio potius personarum sui iuris. Harum enim *quaedam* in TVTELA *aliae* in CVRATIONE sunt, *quaedam* NEVTRO IVRE *tenentur, Princ. Inst. h. t.* Ipsa tutela curaque eorum, qui per aetatem vel imbecillitatem intellectus se ipsi defendere nequeunt, est iuris gentium, & hinc apud omnes peraeque gentes recepta. Vid. Selden. *de vxore Ebr. II*, 3 Puffend. *Iur. Nat. & Gent, IV*, 4. Sed Romani in multis a simplicitate ista iuris naturalis deflexerunt. Vnde apud eos alia tutela IMPVBERVM alia curatio MINORVM aliorumque, qui rebus suis ipsi superesse non poterant, alia tutela FEMINARVM. De omnibus ex antiquitatibus Romanis nonnulla monenda.

TIT. XII. I. Tutela Romae antiquissima.

I. TVTELA IMPVBERVM tam antiqua est, vt & sub Regibus eius exemplum reperiamus. Ancum enim Marcium filiis tutorem dedisse L. Tarquinium Priscum, adparet ex Liu. I, 46. Quum ergo Tarquinius nec agnatus fuerit, nec eo tempore leges de tutela datiua exstarent,

rent adeoque ea tutela procul dubio testamentaria fuerit: sequitur, vt haec sit reliquis antiquior.

TIT. XIV. II. Lex XII. Tabularum de tutela testamentaria.

II. Certe & legibus XII. Tabularum ea tutelae species confirmata est, prospectumque, vt patri de liberorum tutela in testamento disponendi facultas esset. Legitima verba ex Auctore ad Herennium, Cicerone, Vlpiano & Paullo ita restituit Iac. Gothofredus *de Leg. XII. Tab. V.* 1. PATER FAMILIAS, VTI LEGASSIT SVPER PECVNIAE TVTELAEVE SVAE REI, ITA IVS ESTO. *Legare* hic non solum singulas res testamento relinquere, sed & omne testamentarium negotium denotat, idemque adeo est, ac *testari, testamento statuere*, vel *decernere*. Est enim *legare*, ceu syllabae primae quantitas docet, a Graeco vetusto λήχειν vel λήγειν unde futurum, λήξω, quod verbo λαγχάνω tribuunt grammatici, λῆξις *hereditas* & ληξίαρχος *magistratus Atheniensium*. - In primis autem legare Latinis erat legis modo disponere, mandare, legem dicere, rebus suis, νομοθετεῖν, ceu infra ad titulum *de Legatis* docebimus. *Super pecuniae tutelaeue* ἀρχαϊκῶς dicitur. Non enim rarum fuit apud antiquos, casum secundum pro sexto adhiberi. Sic in marmore Salernitano apud Grut. *p. CCCXLIII*, 2.

ACERRIO. FIRMEO. LEONTIO. PRIMARIO. VIRO. ET. EDITORI. MVNERIS. SVI. CVM. FERARVM. LIBYCARVM. QVI. VIXIT. ANN. XXX. DIGNISSIMO. FILIO.

CON-

CONSACRABERVNT.

Pecunia porro non solum numos, sed & omnem substantiam testatoris, immo & iura complectitur. *Quidquid enim homines possident in terra, quorum domini sunt*, PECVNIA *vocatur*, *seruus sit*, *vas, ager, arbor, pecus: quidquid horum est*, *pecunia vocatur*, inquit Augustin. *De Discipl. Christ. VI, p.* 585. *Tom. VI. op.* plane iuridice, vti patet ex *L.* 222. *D. de verb. signif.* Denique SVAE REI dum additur, id sane referendum ad ipsos liberos, (*a*) qui iure veteri erant in dominio Quiritario, adeoque RES MANCIPI (*Lib. II. Tit.* I. §. *XV.*) Sensus ergo est, quamcunque legem paterfamilias in testamento suo dixerit, & quocunque modo disposuerit, & de rebus suis, & de ipsis bonis ac facultatibus eorum, (scilicet per substitutionem pupillarem) ita ratum post mortem futurum. Quum enim antea sub regibus, calatis comitiis testamenta fierent, adeoque heredum tutorumque institutio a populi magis arbitrio, quam voluntate testatoris, penderet; mutatum id est lege decemuirali, permissum-

(*a*) Vnde non est, quod lectionem hanc sollicitet V. C. Gerard. Noodt. *Obs. II*, 19. vbi legi iubet: *Super tutela pecuniaue sua*, additque *tutelam suam* idem esse ac tutelam eius, qui suus testatori heres sit. Nemo enim temere ita loqueretur. Nec obstat, tutelam non habere locum in liberis, dum sunt *res suae*, id est, in patria potestate constituti. Legat enim pater de tutela suae rei, sed in eum casum, quo liberi futuri sint capita libera.

(*b*)

missumque patrifamilias cuiuis, de tutela pecuniaque suae rei liberrime disponere.

III. Si quis ergo paterfamilias liberis quos in potestate habebat, siue liberos siue seruos suos, hos tamen cum libertate, tutores dederat: (b) ii sine satisdatione atque inquisitione admittebantur, ipsosque excludebant legitimos; dummodo essent ciues. Nam Latini Iuniani, quamuis cum iis esset testamenti factio, tutores tamen dari non poterant per legem Iuniam. Vlpian. *Fragm. XI. 16.* Quia vero fundamentum huius tutelae testamentariae erat patria potestas: consequens erat, vt & nepotibus, qui in patris potestatem defuncto auo non essent recasuri, & exheredatis impuberibus tutores testamento constitui possent. Vid. *L. 4. & 26. §. 2. & L. 31. D. de test. tut.* Et inde simul patet ratio, cur mater tutores testamento dare non posset, *L. 2. D. de confirm. tut.* quamuis tutor ab ea datus confirmari soleret cum inquisitione, modo ea pupillum simul heredem instituisset. *L. 4. D. de test. tut. L. 4. D. de conf. tut. L. 7. §. 1. L. 8. D. eod.* Quae confirmatio & aliis casibus quibus tutoris dationi vitii quid inesse videbatur, accedere solebat, ceu ICti pluribus docent in libellis suis. III. Tutelae testamentariae indoles.

IV. Quum vero contingere posset, vt intestatus saltim quod ad tutelam decederet pater familias: iisdem legibus decemuiralibus fuerat con- TIT. XV. IV. Lex XII. Tab. de Tutela agnatorum legitima.

(b) Formulas quibus in testamentis vsi Romani, si tutores dare vellent, colligit Brisson. *de Form. VII, pag. 616.*

(c)

constitutum: AST SI INTESTATO MORITVR, CVI SVVS HERES NEC ESCIT, AGNATVS PROXIMVS TVTELAM NANCITOR. Gothofred. *ad XII. Tab. V*, 4. Et ab hac lege *legitima* dicta est tutela, ad quam agnati ab ipsa lege vocabantur.

V. Origo huius tutelae. V. Quaenam sit huius legis origo, eruditis nondum liquet. Veteres legislatores mirifice hic discreparunt. Solon agnatos a tutela prohibuit, veritus procul dubio, ne hereditatem, quam sperarent, capere mallent, quam exspectare. Hinc potius cognatis credidit pupillos, nec proximis tamen semper, sed quoscumque Archontes idoneos iudicassent Diog. Laert. I, 56. Petit. *de leg. Attic. VI*, 7. Charondas contra, seiuncta educationis bonorumque cura, illam penes cognatos, hanc penes agnatos esse voluit, quum nec illi tollendi e medio pupilli, nec hi dissipandarum facultatum vllam haberent caussam Diod. Sic. *Biblioth. XII*, 8. Denique Lycurgus agnatos proximos ad tutelam vocauit, forsan, quod in tanta Spartanorum continentia & paupertate non admodum metuerentur insidiae. Exemplum sane legitimae agnatorum tutelae Spartae receptae, est apud Herodot. I, 65. vbi ipse Lycurgus dicitur ἐπιτροπεύσας λεωβώτεω, ἀδελφιδέυ μὲν ἑωϋτῦ, βασιλεύοντος δὲ Σπαρτιητέων. *Tutor & idem patruus Leoboti Spartiatarum Regis.* Add. Crag. *de Rep. Lac. II*, 11. Spartanos ergo imitati videntur decemuiri. Lacedaemoniorum sane non minus, quam aliorum Graecorum, instituta in XII. tabulas migrasse, iamdudum obseruarunt Athenaeus.

VI,

VI, p. 273. Symmach. *Epist. III,* 11. Ammian. Marcellin. *XVI,* 5.

VI. Satisne vero prudenter eam Spartanorum legem ciuitate donarint decemuiri, alii viderint. Non sane tanta erat Romanorum, quanta Laconum, continentia, non idem vtrobique diuitiarum contemtus. Hinc tot iniquissimi heredipetae, quorum characterem egregie expresserunt Pers. *Sat. II, v.* 12.13. Horat. *Serm. II,* 5. Iuuenal. *Sat. V, v.* 98. *VI, v.* 38. *XII, v.* 93. Martial. *Epigr. VI,* 63. *VIII,* 17. Conf. Thomas. *Dissert. de iniusto iure heredipet.* §. *XIV. sequ.* Bynkersh. *de capt. instit. p.* 303. *sequ.* An religioni sibi duxerint homines tam lucri cupidi, pupillum, cuius proximi heredes erant, interimere? Vnde mirum est, legislatoriam decemuirorum prudentiam hac in re quosdam tantopere admirari.

VI. Tutela legitima occasionem dedit fraudibus heredipetarum.

VII. In iisdem porro XII. tabulis erat constitutum: SI LIBERTVS INTESTATO MORITVR, CVI SVVS HERES NEC ESCIT, AST PATRONVS PATRONIVE LIBERI ESCINT, EX EA FAMILIA IN EAM FAMILIAM PROXIMO PECVNIA DVITOR. Gothofr. *ad XII. Tab. VI,* 2. Et ex hac quidem lege defuncto sine prole liberto patronus, vel, hoc praemortuo, eiusdem liberi in capita succedebant ab intestato, remotioresque excludebant. *L.* 13. §. 1. *D. de bon. libert.* Vlpian. *Fragm. XXIX,* 1. Quum ergo iam dudum Romae valuisset regula: *Vbi successionis emolumentum; ibi & tutelae onus esse debere:* aequum visum est iureconsultis, vt etiam in tutela patronorum

TIT. XVII. VII. Origo legitimae patronorum tutelae.

norum essent libertorum liberi. *L.* 3. *pr.* & §. 1. *D. de legit. tut.* Et hinc nata legitima patronorum tutela, quam *per consequentiam ex lege duodecim tabularum introductam*, recte ait Vlpian. *Frag. XI*, 3.

TIT. XIX. VIII. Origo legitimae parentum tutelae.

VIII. Diximus supra Tit. XII. §. IX. patrem naturalem, emancipantem liberos, vltimae mancipationi addidisse pactum *fiduciae:* EGO VERO HVNC FILIVM MEVM TIBI MANCVPO, EA CONDITIONE, VT MIHI REMANCVPES, VT INTER BONOS BENE AGIER OPORTET NE PROPTER TE TVAMQVE FIDEM FRAVDER. Diximus etiam, tunc emtorem, seu patrem fiduciarium, filium sibi mancipatum patri naturali remancipasse, a quo demum fuerit per vindictam manumissus. Diximus denique id ideo factum esse, vt pater naturalis iura patronatus coniunctamque cum iis spem succedendi ab intestato retineret. Vid. supra *Lib. I. Tit. XII*, 8. §. 9. Quum ergo penes patrem, tamquam patronum, spes remaneret successionis: ex prudentum interpretatione deferenda etiam ei videbatur tutela legitima, si filius emancipatus adhuc esset impubes. Mortuo porro patre, fratres istius emancipati natu maiores, si essent maiorennes, ad tutelam vocabantur. Quum vero hi non essent heredes ab intestato tutela illa non poterat dici legitima. Vocata ergo est *fiduciaria*, ab illo pacto fiduciae, quod in emancipatione intercesserat. Quamuis ex Vlpiano pateat, olim non legitimam fratrum sed parentum tutelam dictam esse *fiduciariam* : idque

TIT. XIX. vt & tutelae fiduciariae.

que vel ideo concinnius fit vocabulum, quod pactum illud fiduciae non frater, sed pater emancipans interposuerit. Ita tamen & Modestinus hanc tutelam vocat *L. 4. D. de legit. tut.* nisi & eam in legem falcem immisit Tribonianus. Vid. Ant. Schulting. *ad* Vlpian. *Fragm. XI, 5. p.* 595. Huber. *Digress. I,* 1. 4.

TIT. XX. IX. Lex Atilia de tutore datiuo quando lata.

IX. Enimuero, quum non deessent casus, quibus & testamentarii & legitimi tutores deficerent: visum & Romanis, noua lege cauere, vt impuberibus tunc tutores darentur. Factum ergo ea de re plebiscitum, quod LEGIS ATILIAE (*c*) nomine in iure laudatur. Tempus huius legis latae incertum est, nisi quod eam ante annum ab V. C. DLXVII. conditam doceri possit ex Liuio XXXIX, 6. Vid. Car. Sigon. *de antiquo iure ciu. Rom. I,* 13. Inuenimus sane, *Atilium Longum*, Trib. plebis fuisse anno V. C. CCCIX. *L. Atilium* anno CCCXLIII. Liu. IX, 30. sed neutrum hanc legem tulisse verosimile est quoniam tunc nondum erat Praetor. Annum V. C. CCCCLX. quo praetor fuit M. Atilius Regulus, huic legi adsignat Steph. Vin. Pigh. *in Annal. ad ann.* CCCCLX. sed

(*c*) ATILIA non ATTILIA dicitur haec gens apud Liuium, Tacitum, Ciceronem, & maxime in numis & marmoribus. Vid. Fulu. Vrsin. *de famil. Romanorum ex numism. p.* 42. *edit. Patini.* Erat ea gens Romae nobilissima in tres potissimum diuisa familias, quarum vna *Regulorum*, altera *Serranorum*, tertia *Calatinorum* cognomen ferebat. Gentis totius seriem accurate dedit Iac. Perizon. *Animad. Hist. Cap. I, p.* 26.

sed & hunc non magis auctorem legis esse arbitramur: maxime, quum Praetores plebiscita ferre non solerent. Procul dubio lata est anno CCCCXLIII. a L. Atilio Regulo, Trib. pleb. cuius meminit Liu. *IX*, 30.

X. Quid ea lege sancitum?

X. Hac vero lege cautum est, vt pupillis, & feminis, quibus nec testamentarius, nec legitimus tutor esset, tutor daretur a praetore & maiore parte tribunorum plebis (*d*). Exemplum est apud Liu. *XXXIX*, 9. vbi Fecennia Hispala *post patroni mortem, quia nullius in manu esset, tutorem a tribunis & praetore petiisse* dicitur. Dictus eiusmodi tutor *Atilianus*, nec non *datiuus*, a formula, qua vti Praetores solebant: DO TE TVTOREM. Brisson. *de Form. V*, *p.* 408.

XI. Lex Iulia & Titia.

XI. Sed quum ea lex Romae tantum haberet locum: (Vlpian. *Fragm. XI*, 18.) anno V. C. DCCXXII. Augusto III. & M. Titio M. F. Rufo Coss. lata est lex Iulia & Titia. Henr. Vales. *ad Excerpt. Peirescian. p.* 61. *Tacit. Ann. III*, 25. Quia enim antea diu in sola Sicilia fuerat moribus receptum, vt praetores τοῖς ὀρφανοῖς καὶ γυναιξὶν ἐρήμοις συγγενῶν *pupillis & feminis agnatorum cura destitutis*, tutores darent; Diodor. Sic. *in Excerpt. Peiresc. p.* 397. factum est vt illud ius hac lege

(*d*) Id vero ideo videtur sancitum, quia aliquando vna cum praetore edicta conscribebant tribuni, aut certe hi a praetoribus in consilium adhibebantur. Vid. Cic. *de offic. III*, 20. Ceterum hic id singulare est, quod plura Tribunorum plebis suffragia vincerent pauciora, quum alias singulis esset ius intercedendi turbandique reliquorum decreta. Obseruatum id iam a Fr. Hotomano. & Arn. Vinnio *ad pr. Inst. de Atil. tut.* (e)

lege etiam cum aliis prouinciis communicaretur, iuberenturque praesides etiam in prouinciis tutores dare. Vlpian. *Fragm. l. c.*

XII. Sed tamen haec tutoris datio non vnam postea subiit mutationem. Quum enim tribuni & praetores negligentius forsan eo munere fungerentur: sancitum est *SCto Claudiano, vt pupillis extra ordinem tutores a consulibus darentur.* Suet. *Claud.* XXIII. Hinc ad Traiani vsque tempora tutores a consulibus datos legimus apud Plin. *Epist.* IX, 13. Horum ergo erat, simul inquirere in tutoris conditionem atque indolem, ne quid res pupilli detrimenti caperent. §. 3. *Inst. h. t.* Quaestiones in ista inquisitione propositas recenset Iac. Cuiac. *in Papinian. ad L.* 5. *C. de conf. tut. p.* 296. XII. Tutoris datio consulibus SCto Claudiano iniuncta.

XIII. Mox tamen & consulares tutelae displicuerunt. Vnde ius dandi tutores praetoribus constitutione restituit M. Antoninus Imp. ita tamen, vt singularem faceret *Praetorem,* quem ab officio *tutelarem* vel *pupillarem* adpellabant. Iul. Capitolin. vid Marci. X. §. 3. *Inst. h. t.* Haec Praetura satis diu Romae mansit. Nam ANICII AVCHENII BASSI, PRAETORIS TVTELARIS mentio fit in marmore apud *Reines. Inscr. VI,* 4. Alia monimenta, in quibus huius Praetoris fit mentio, collegit Ios. Castalio. *Var. Lect. XX.* XIII. Praetor tutelaris factus ab Antonino.

XIV. Paullo post moribus inualuit, vt Romae praefectus vrbi & praetor secundum suam iurisdictionem; in prouinciis vero Praesides immo & Legati Procoss. ex speciali lege, id est ex Oratione D. Marci tutores ex inquisitione XIV. Praefectus & Praetor quando tutores dederint?

tione darent, qui tamen etiam inferiori magistratui id negotii dare poterant, si non adeo magnae erant pupillorum facultates, §. 4. *Inst. h.t. L.* 1.*pr.* §. 1. *L.* 3. *L.* 19.*pr.* §. 1. *D.h.t.* Erant autem *Defensores ciuitatum*, qui & ἔκδικοι, & *Vindices* adpellati, similes tribunis plebis Romeorumque erat plebis iura aduersus magistratus tueri. *L.* 1. *C. de off. iurid. Alex.* Vnde eos cum τοποτηρηταῖς, *seruatoribus locorum*, *locorum iudicibus*, *vicariis* qui iuris dicundi caussa a Praefectis praet. mittebantur, non confundendos monet Cuiac. *Obseru. III*, 14. (e) Quae loca cum *L.* 8. *D. de tut. & curat. datis ab his.* diligenter, vt solet, contendit Ger. Nood. *de Iurisd. II*, 8. *p.* 162.

XV. Iustiniani noua Constitutio.

XV. Denique Iustinianus sanxit, si pupilli vel adulti facultates vsque ad D. solidos valeant, Defensores ciuitatum vna cum episcopo, vel alii magistratus, etiam non exspectata Praesidis iussione, vel Iuridicus Alexandrinus tutores vel curatores darent. *L.* 30. *C. de Episc. aud.* §. 5. *Inst. h.t.*

XVI. Tutelae mulierum origo.

XVI. Haec tralatitia sunt. Antiquitatum vero studiosis porro est obseruandum, non solum pupillos tutelae, iure veteri Romano, subfuisse, sed & feminas. Et Athenis quidem idem fieri consueuerat, vbi noti mulierum tutores, quos κυρίους adpellabant. Vid. Guil. Budaei

(e) Obseruata tamen differentia, vt, si Praesides ipsi tutores darent, id fieret cum inquisitione: sin magistratus municipales; cum satisdatione. Qua de re infra.

(f)

daei *Comment. Graec. Lingu. p.* 44. 45. Pfeiffer. *Antiqu. Graec. IV,* 5. *p.* 616. Salmaſ. *de mod. vſurar. IV, p.* 165. Sane enim in negotiis omnibus a feminis Graecis adhibendi erant tutores, Cic. *pro Flacc. XXX.* adeo vt contrahere non poſſent ſine illis *πέρα μεδίμνε κριθῶν vltra modium hordei.* Dio Chryſoſt. *Orat. LXXV.* & alii veteres, quos excitarunt Meurſ. *Them. Att. II,* 9. & Salmaſ. *de mod. vſur. cap. X. p.* 425. Nec agere vel conueniri Athenis poterat mulier ſine tutore, & hinc illa vox Praeconis in iudiciis Atticis: *ἡ δεῖνα καὶ ὁ κύριος, Citatur haec mulier, eiusque tutor.* Vid. V. C. Eu. Otto *Diſſ. IV. cap. I.* §. 6. Inde itaque eſt, quod nonnulli mulierum iſtam tutelam e iure Attico in Romanum permanaſſe exiſtimant. Schilter. *Exerc. ad Pand. XXXVIII,* 227. *p.* 691. Vinc. Grauina *de leg. & ſenatusconſ. p.* 550. Sed praeterquam quod illa tutela plane diuerſa a Romana fuiſſe probatur a Meurſio *Attic. Lect. III,* 24. videtur etiam iſta propter infirmitatem conſilii iam inde ab ipſa vrbis origine Romae recepta. Quamuis enim id non ſequatur ex loco Plutarchi *in Numa p.* 66. vbi Veſtalibus id priuilegii conceſſiſſe Numa dicitur, vt a tutela eſſent immunes, (ex quo loco alias colligunt, mulieres iam tum ab eo tempore ſub tutela fuiſſe) (*f*) certius tamen id colligere

(*f*) Id priuilegium Veſtalibus non conceſſit Numa, quidquid dicat *Plutarchus.* Ius enim trium liberorum, quod ibidem ait Veſtalibus conceſſum, Numae temporibus erat incognitum. Praeterea ad Auguſtum hoc Veſtalium priuilegium refert Dio Caſſ. *Lib. LVI.*

ligere licet ex loco Catonis apud Liu. *XXXIV*, 2. *Maiores nostri nullam, ne priuatam quidem rem, agere feminas sine auctore voluerunt, in manu esse parentum, fratrum, virorum.* Conf. & Cicero (g) *pro Muraena XII.*

XVII.

LVI. p. 578. Iust. Lips. *de Vesta & Vestal. XII.* Sed adde tamen, quae scripsimus in *Comment. ad L. Iul. & Pap.* Lib. I. *cap.* 2. *p.* 27. vbi Plutarchi locum vna littera mutata ita emendauimus: Τιμὰς δὲ μεγάλας ἀπίδωκαν (pro ἀπέδωκεν) ἱεραῖς παρθένοις, ὧν ἐςι καὶ τά διαθέσθαι ζῶντος ἐξεῖναι πατρὸς, καὶ τἆλλα πράττειν ἄνευ προςάτου, διάγουσας, ὥσπερ αἱ τρίπαιδες. *Tribuerunt (non Numa sed Romani) Vestalibus ingentes honores, inter quos testamenta vel superstite patre nuncupandi ius, & sine tutore liberum suarum rerum arbitrium, vt, quibus tres sunt liberi.* Multa enim Plutarchum data occasione per πρόληψιν referre solere, ibidem ostendimus.

(g) Verba Ciceronis sunt: *Nam quum permulta praeclare legibus essent constituta, ea iureconsultorum ingeniis pleraque corrupta sunt. Mulieres omnes propter infirmitatem consilii maiores in tutorum potestate esse voluerunt; hi inuenerunt genera tutorum, quae potestate mulierum continerentur.* Locus hic ab ipsis interpretibus parum intellectus est. Fr. Sylu. *p. m.* 635. ait, iureconsultos inuenisse tutelas, quibus non mulieres sub tutorum, sed hi sub mulierum potestate essent. Sed haec numeris Platonicis obscuriora, Phil. Melanchth. *p.* 672. & Io. Benignus *p.* 744. intelligunt tutelam maternam liberorum, Sed ea non est illorum temporum, vt patet ex Nou. *CXVIII*, 5. Ioach. Camerarius *p.* 700. plane ἐπέχει. Sed certissimum est, intelligi tutores ab ipsis mulieribus electos. Mulieres conuentione in manum liberantur a tutela, & filiarum familias loco habebantur. Quum ergo pater familias iure posset testari de tutela: fa-

XVII. Erat vero haec mulierum tutela vel *pupillaris* vel *perpetua*, Boeth. *in Topica Cic. IV.* quarum hanc illi praeferebant veteres, teste Gellio *Noct. Att. V*, 13. *Pupillarem* pubertas finiebat; *perpetua* ne maiorennitate quidem exspirabat. *Pupillarum* tutores & negotia gerebant, & auctoritatem interponebant. *Adultarum* vero negotiis tutores tantum auctoritatem interponebant non vero gerebant. Hinc verbi causa recte mulieri adultae poterat solui. Cic. *Topic. XI.* At auctoritate tutorum opus erat, si illa lege aut legitimo iudicio agere vellet, si se obligaret, si negotium ciuile gereret, si rem mancipi alienaret. Cic. *pro A. Caecin. XXV.* Vlpian. *Frag. XI*, 25. 27. Quin & nuptias contrahere, vel in manum conuenire non poterat. Cic. *pro Flacc. cap. XXXIV.* XVII. Ea vel pupillaris vel perpetua

XVIII. Erat porro perpetua illa tutela mulierum vel *testamentaria*, vel *legitima* vel *praetoria*. Ista erat in potestate mariti, qui moriens vxori, quae in manum conuenerat, tanquam filiaefamilias, tutorem dabat testamento. Id quod non solum ex loco Ciceronis paullo obscuriore *pro Mur cap. XII.* Sed & ex hoc testimonio clarissimo Liuii XXXIX, 19. patet, vbi Hispalae Fecenniae SC. data dicitur *gentis enuptio*, & XVIII. Perpetua vel testamentaria, vel legitima vel praetoria.

ctum est, vt & morientes mariti testamentis de tutela vxorum disponerent, & ita quidem disponerent, vt iis darent optionem, quem vellent, tutorem sibi eligendi. Exemplum praeclarum est apud Liuium *XXXIX*, 19. Hoc quum contra veteres leges inuexissent iureconsulti, *inuenerunt genera tutorum, quae potestate*, id est, optione *mulierum continerentur.*

& TVTORIS OPTIO, *quasi ei* VIR TESTAMENTO DEDISSET. Vid. *Comm. ad L. Iul. & Pap. Lib. II. Cap. XI. p.* 237. Illa erat ordinaria: haec a praetore Vrbano & tribunis plebis dabatur, si femina cum tutore legitimo lege aut legitimo iudicio agere vellet, vt eo auctore ageret, vel tutorem legitimum non haberet, vel is pupillus esset. Nam & pupillis tutelam legitimam iure veteri delatam esse, iam Cuiac. *Obs. XVII,* 28. demonstrauit. Vlpian. *Fragm. XI,* 24. Quum vero legitima tutela, quasi res iure Quiritium propria in iure posset cedi: is, cui tunc cedebatur, vocabatur *tutor cessicius*, (*h*) cuius administratio tamen cessabat; simul ac legitimus vel obiisset, vel capite esset deminutus. Vlpian. *Fragm. XI,* 7. Fiebat autem illa cessio, ne agnatus eo onere perpetuo obrueretur, & quidem plerumque alteri agnato, si recte coniecit Iac. Gothofred. *ad L. 2. C. Theod. de tutorib. & curat. creand.*

XIX. An mariti tutores vxorum? XIX. Quaeri etiam solet, an & mariti tutelam vxorum suscipere potuerint? Adfirmat id Scipio Gentilis ad *Apuleii Apolog. n.* 1020. Sed Domitiana erit quaestio, siue proponatur de iis, quae in manum conuenerant, siue de illis, quae tantum erant in matrimonio. Illae non erant in tutela, sed in manu & mancipio maritorum, adeoque non magis poterant tutores habere,

(*h*) Est quidem apud Vlpian. *Fragm. XI,* 7. vox *cessicus*, sed procul dubio legendum *cessitius*, quemadmodum & tutela ibidem vocatur *cessitia*. Vid Io. van der Water *Obseru. III,* 2.

(*i*)

bere, quam filiaefamilias, quum non essent capita libera. (Vide supra *Lib. I. Tit. X. n. VI.*) hae sui iuris & rerum suarum dominae erant, ast in tutela non maritorum, sed agnatorum, viuebant, quia sine horum auctoritate nihil poterat de tutela legitima deminui, vti paullo post demonstrabimus. Hinc apud Gruter. *Inscript. p. DLII,* 2. occurrit monimentum, quod mulier fecit SIBI CONIVGI, ET TVTORI SVO. Si vxores in tutela maritorum esse dicerentur: procul dubio id intelligendum esset improprie de iis, quae in manum conuenerant, quemadmodum & hodie nonnunquam parentes a ICtis satis inconcinne naturales filiorum tutores adpellantur. Ex loco sane Ciceronis *pro Flacco* XXXIV. (*i*) maritalis ista tutela frustra colligi videtur a Schiltero *Exerc. XXXVII,* 229. Immo posterioribus temporibus tantum abest, vt maritus esse posset vxoris tutor, vt ne curatelam

(i) Locus Ciceronis est: *In manum*, inquit, *conuenerat. Nunc audio. Sed quaero, vsu an coemtione? vsu non potuit, nihil enim potest de tutela legitima sine omnium tutorum auctoritate deminui. Coemtione? Omnibus ergo auctoribus? In quibus certe Flaccum fuisse, non dices. Relinquitur illud, quod vociferare non destitit, non debuisse, quum praetor esset, suum negotium agere, aut mentionem facere hereditatis.* Hic sane nihil habetur de tutela vxorum in maritos translata. Nec colligi id potest ex verbis; *nihil potest de tutela legitima sine omnium tutorum auctoritate deminui.* De tutela enim legitima non deminuitur aliquid ita, vt maritus loco agnatorum tutor fiat, sed vt vxor in manum conueniat, adeoque tutela ei plane non opus sit, vel vt marito dotem sine auctoritate tutorum constituat.

telam quidem minorennis vel furiosae suscipere posset. Orationem D Marci factumque eam in rem SC. huic curationi obstitisse nouimus ex *L.* 14. *D. de cur. fur. L.* 4. & *L.* 17. *C. de excus. tut.*

XX. A tutela nonnullae priuilegio liberatae.

XX. Sed obsoleuit sensim ista mulierum tutela: Et primo quidem priuilegium illustrioribus nonnullis feminis concessum, vt sine tutorum auctoritate res suas gererent. Virginibus Vestalibus eam libertatem indulserat non Numa (vt ex Plutarcho *in Numa p.* 66. colligunt) sed Augustus, sub quo postea etiam Octauiae & Liuiae idem beneficium praestitit Senatus Dio Cass. *XLIX. p.* 44.

XXI. Legis Papiae Poppaeae sanctio de tutela mulierum.

XXI. Neque tamen eo ipso plane sublata tutela mulierum: si quidem lege Papia Poppaea cauerat Augustus, vt a Praetore vrbis tutor daretur ei mulieri virginiue, quam ex hac ipsa lege nubere oporteret, ad dotem dandam, dicendam, promittendamue, si legitimum tutorem pupillum haberet. Vid. *Comm.* nostr. *ad L. Iul. & Pap. Lib. II. Cap.* 13. *p.* 253. *sequ.* Immo postea & Senatus censuit, in prouinciis a praesidibus ex eadem causa dandos esse tutores. Vlpian. *Fragm. XI,* 20.

XXII. Priuilegium indultum mulieribus, quae ter quaterue pepererant.

XXII. Eadem tamen lege Papia Poppaea inuectum est ius trium & quatuor liberorum, quod etiam a tutela liberabat ingenuas, quae ter; libertinas, quae quater peperissent. Dio *Lib. LVI, p.* 578. Vlpian. *Fragm. XXIX,* 2. & 3. *Fragm. regul, ex veteri ICo* subiectum *Collat. Legum Mos. & Rom. n. XV. p. m.* 807. Id vero ius quum saepius etiam steriles & orbi vtriusque sexus

ſexus beneficio Principis impetrarent: Dio Caſſ. *LV, p.*549. Plin. *Epiſt. II,* 13. *VII,* 26. *X,* 95. Paull. *Sent. IV,* 9. 26. facile patet, rariores ex eo tempore factas eſſe mulierum tutelas.

XXIII. Succeſſit SCtum Claudianum, quo tamen non omnis in vniuerſum ſublata eſt tutela mulierum, ceu viſum eſt Iac. Cuiacio *ad L. vn. C. vbi tutor. vel curat* & Marco Vertran. Mauro *de iure trium liber. XXXI.* Sed tantum *ceſſitia.* Nolebat enim Claudius tutelas mulierum aliis cedi, id quod antea fieri conſueuerat; ſed oportebat proximos agnatos eas ipſas adminiſtrare. Et ita intelligenda eſſe verba Vlpiani *Fragm. XI,* 8. erudite docet Ant. Schultingius *in Adnot. p.* 596 *ſequ.* — **XXIII. An SC. Claudianum tutelas mulierum ſuſtulerit?**

XXIV. Manſit ergo ea mulierum tutela ſub Antoninis, quorum temporibus exemplum exſtat Pudentillae, vxoris Apuleii, quae, tutore auctore, praedium emerat. Apulei. *Apol. II, p.* 327. Manſit tempore Vlpiani, quem ad Alexandri Seueri tempora vixiſſe conſtat. Manſit ſub ipſo Conſtantino, ceu adparet ex *L.* 2. *C. Theod. de tut. creand.* Manſit denique ſub Leone Imp. cuius conſtitutionem de tutela mulierum *L.* 3. *C. de legit. tut.* a Triboniani interpolationibus vindicauit Schilter. *Exerc. XXXVII,* 239. Senſim tamen ex eo tempore obſoleuit, adeo, vt Iuſtiniani temporibus illius nec vola nec veſtigium ſupereſſet. Vnde & multa in Pandectis & Codice latent fragmenta, quae, quum de tutela mulierum loquerentur, a Triboniano in ſenſum prorſus alium detorta ſunt. — **XXIV. Quam diu durauerint?**

TIT.

TIT. XVI.

DE

CAPITIS DEMINVTIONE.

QVia agnationis ius capitis deminutione perimitur, & proinde etiam tutela legitima morte ista ciuili perit: visum est Triboniano, doctrinam illam de CAPITIS DEMINVTIONE loco plane alieno interserere, eamque subiicere *titulo XV. de legitima agnatorum tutela.* Nos, quum omnes tutelarum species coniunxerimus, iam & de capitis deminutione agemus, non quod eum ordinem putemus concinnum, sed quia Iustiniani institutiones sequi constituimus.

I. Origo capitis deminutionis quae?

I. Origo capitis deminutionis, quam nemo adhuc pro dignitate exposuit, a censibus Romanis videtur repetenda. Notum est, Seru. Tullium Regem vniuersum populum Romanum in sex classes & CXCIII. centurias descripsisse, in quibus constituendis non regionum vrbis aut communium sacrorum, sed opum & facultatum iniit rationem. Vnde in *primam* classem coniecit qui CM. aeris, aut maiorem censum haberent; in *secundam*, qui infra centum usque ad LXXV. millia possiderent. *Tertiae* classis L. millium censum esse voluit, *quartae* XXV. millium *quintae* XI. millium. In *sextam* denique classem coniecti egeni & tenues, qui vel *proletarii* dicti, vel *capite censi.* Illi quod propaganda tantum alendaque prole rempublicam

eam iuuarent, hi qnod praeter caput & nomen nihil admodum in censu profiterentur, id nomen adepti sunt. *Liu. I*, 42. *seq*. Dionys. Halicarn. *Antiq. Roman. IV*, 22. Gell. *Noct. Attic. XVI*, 10. Quemadmodum ergo *capite censi* dicebantur, qui saltim iure libertatis & ciuitatis gaudebant, adeoque in censuales tabulas referri poterant: ita serui, peregrini, filii familias, *capite destitui* dicebantur, quod non possent in censum suo nomine referri. De seruis certe reliqua est in iure nostro phrasis, eos *caput non habere* §. 4. *Inst. h. t.* Et filiis familias opponi *libera capita*, ex *L.* 1. *D. de tutel.* Gell. *V*, 30. Vlpian. *Fragm. XI*, 5. constat. Sed & *capitalis* poena Romanis dicebatur, non tantum illa, quae vltimum inferebat supplicium, sed quae censu eximebat, adeoque vel libertatem, vel ciuitatem perimebat. Barn. Brisson. *de Verb. signif. voce capitalis*. Quoties ergo quis quacunque de causa a tabulis censualibus delebatur; toties *caput de ciuitate dicebatur eximi*, vt loquitur ICtus *L.* 2. *D. de publ. iud.* & inde eiusmodi status mutatio *capitis deminutio* adpellabatur. Hinc recte Claudius apud Liuium XLV, 15. contendit, *mouere omnibus tribubus, nihil aliud esse, quam libertatem ciuitatemque eripere*, & CENSV EXCLVDERE.

II. Hanc ergo capitis deminutionem iureconsulti in MAXIMAM, MEDIAM ET MINIMAM diuidunt, (*a*) pro triplici II. Et quotuplex?

(*a*) Equidem nonnunquam veteres duplicem tantum faciunt capitis deminutionem, maiorem & minorem

plici hominis ſtatu, qui Romae poterat mutari.

III. Maximam patiebantur I) incenſi.

III. Si quis non ciuitatis tantum, ſed & ipſius libertatis feciſſet iacturam: deminutionem capitis MAXIMAM dicebatur paſſus §. 1. *Inſt. h. t.* Et hoc quidem contingebat I) *incenſis*, id eſt, iis, qui cenſum vel militiam ſubterfugerant, quos iam Seru. Tullius vinctos & caeſos trans Tiberim venumdari iuſſerat (*b*). Dionyſ. *IV, p.* 221. Cic. *pro A. Caecina XXIV.* Vlpian. *Fragm. XI,* 11. Id quod per fictionem quamdam contigiſſe, quum alias libertas adimi nemini poſſet, egregie docet Ger. Nood. *Probab. III.* 12. *p.* 85.

IV. II) Capti ab hoſtibus.

IV. Deinde maximam iſtam capitis deminutionem patiebantur II) *capti ab hoſtibus.* Nam & hi, quum eſſent in ſeruitutem detruſi, omnia & libertatis & ciuitatis ipſaque agnationis iura amittebant. Poterant tamen ab his priſtina iura recuperari *iure poſtliminii*, ſi in ciuitatem reuertiſſent. Cic. *in Top. VIII.* Fingebatur enim tunc, eos, qui capti fuerant, ſemper in ciuitate fuiſſe.

rem. vid. *L.* 1. §. 4. *D. de ſuis & legit. hered. L.* 5. §. 3. *D. de extraord. cognit.* Sed in verbis eſſe differentiam, in re nullam, luculenter oſtendit Ger. Nood. *Obſeru. II,* 22. *p.* 468. *ſequ.*

(*b*) Quando itaque Liu. *I,* 44. ait: *Cenſu perfecto, quem maturauerat metu legis, de incenſis latae, cum vinculorum minis mortiſque edixit, vt omnes ciues Romani, equites pediteſque in ſuis quiſque centuriis in campo Martio adeſſent?* procul dubio intelligit mortem iſtam ciuilem. Non enim credibile eſt, acrioris ſupplicii metu luſtrum, quam ipſum cenſum, maturaſſe Seruium.

(*c*)

fuiſſe. §. 5. *Inſt. quib. modis patr. pot. ſolu.* POSTLIMINIVM vero id ius adpellabatur, non ideo, quod captiuus ex hoſtico ad *limina* vel fines imperii reuertiſſet, vt ait Tribonianus *d.* §. *Inſt.* quamuis eam ἐτυμότητα erudite defendat Menag. *Amoen. Iur. Ciu. Cap. XXXIX, p.* 327. ſed a limine, aedium parte. Reuerſi enim ex captiuitate, non per limen admittebantur in aedes, ſi iam diem eos obiiſſe nunciatum fuerat, quia id mali ominis putabatur, ſed poſt limen per tegulas & impluuium intro ſe ipſos demittebant, teſte Plutarch. *Quaeſt. Rom. V.*

V. Eiusdem conditionis habebantur III) *ſerui poenae.* Quicunque enim atroci ſententia ad extremum ſupplicium veluti ad ignem, ad metalla, beſtiasue depugnandas fuerant damnata, libertatis ſimul ac ciuitatis iura amittebant. Hinc Tertullianus *Apolog. XXVII. Vice rebellantium ergaſtulorum, ſeu carcerum vel ergaſtulorum, vel metallorum, vel hoc genus POENALIS SERVITVTIS erumpunt aduerſus nos.* Et Plinius *Epiſt. X,* 40. refert. *Nicomediae & Niceae quosdam, qui vel in opus damnati, vel in ludum ſimiliaque his genera poenarum,* PVBLICORVM SERVORVM *officio miniſterioque defunctos.* Quaedam de hac ſeruitute dabunt Cuiac. *Obſeru. XV,* 22. & Gothofr. Arnold. *Hiſt. Chriſt. damnat. ad metall.* §. *VIII. apud* Thomaſ. *Hiſt. Sap. & Stultit. Tom. III.* 1693. *p.* 130. Eam quoque ſeruitutem per fictionem natam docet Ger. Nood. *Probab. III,* 12. *p.* 86. Capitali enim ſupplicio veteri iure nemo ciuium plecti poterat. Commiſſo vero flagitio, quod morte expiandum videbatur, Quaeſitores

V. III) Serui poenae.

ſitores non ciuem capitis damnabant, (nec enim fas erat,) ſed ciuem eſſe negabant, ſeruumque vocabant poenae, vt vitam non tamquam ciuis amitteret, ſed tamquam ſeruus. *L.* 29. *D. de poen. L.* 6. §. 6. *D. de iniuſto rupto, irrito facto teſtam.* Attamen hi quoque priſtina iura recuperabant, ſi per omnia in integrum principali indulgentia reſtituerentur. Paull. *Recept. Sent. IV*, 824. Poſtea vero hanc ſeruitutem poenae, quatenus cognatorum intereſſe viſum, aboleuit Iuſtinianus. *Nou. XXII*, 8.

VI. IV) Liberti ingrati.

VI. Porro etiam hanc miſeram conditionem ſubibant IV) *liberti ingrati*, quos Claudius Imp. reuocabat in ſeruitutem, qua de re dictum ſupra. ad *Lib. I. Tit. VI.* §. 9.

VII. V) Qui ſe venumdari paſſi.

VII. Nec minus libertatem amittebant V) *maiores XX annis*, qui ſe pretii participandi cauſſa venumdari paſſi fuerant, de quibus itidem dictum. *Lib. I. Tit. III. n.* 7. 8.

VIII. VI) Mulieres ſeruili amore bacchantes.

VIII. Nec melioris conditionis erant VI) ingenuae mulieres, quae in ſerui alieni amplexus ruebant. (*c*) Quod ſi enim Domino inuito, & hoc, vel pupilli tutore, vel procuratore domini ter denuntiante, in eodem contubernio perſeueraſſent; *ancillae*; ſiue, illo conſentiente, *libertae* efficiebantur, decreto & adiudicatione praeto-

(*c*) Tales mulieres notat Petron. *Satyr. p.* 127. *Quaedam feminae ſordibus calent, nec libidinem concitant, niſi aut ſeruos viderint, aut ſtatores altius cinctos. Harena aliquas accendit, aut perfuſus puluere mulio, aut hiſtrio, ſcenae oſtentatione traductus. Ex hac nota domina eſt mea.*

(*d*)

praetoris. Vid. Paull. *Sent. Rec. II*, 21. *A.* 1. *p. m.* 305. Tertull. ad *vxor. II*, 8. Auctor huius iuris Claudius Imperator fuit, vt patet ex Tacito *Ann.* XII, 53. ex quo simul discimus, Pallantis liberti id esse inuentum, cui ideo insignia praetoria & centies quinquagies sestertium decreuit senatus. Plin. *Hist. Nat. XXXV. cap. penult.* & alter Plinius *Epist. VIII*, 5. Denique senatusconsultum illud in vsum reuocauit Vespasianus, si ita intelligendus iocus Suet. *Vesp. XI.* *(d)* Ast hanc quoque poenam sustulit non Alexander Seuerus, vti visum est Strauchio *Diss. Instit. XI*, 39. (nam *L.* 3. *C. de lib. caus.* de maribus seruarum; non de feminis seruorum amore calentibus agit,) sed Iustinianus *L vn. C. de SC. Claud. toll.* parum certe prudenter, siquidem ingenuis mulieribus viam eo ipso ad impares & impudicas maximum coniunctiones muniuit. Cuiac. *Obs. XXI*, 16.

IX. MINORE siue MEDIA capitis deminutione ciuitatis tantum iura, salua libertate, perimebantur, adeoque ii, qui erant in hanc conditionem delapsi, *ad peregrinitatem redigebantur.* **IX. Mediam patiebantur.**

(d) Nisi forte dicere malis, Vespasianum ea de re ad senatum retulisse, non tamquam imperatorem, sed tamquam consulem, aut, si mauis, senatorem laticlauium. Consulatum sane gessit sub Claudio, Suet. *Vesp. Cap. IV.* fortean cum Barea Sorano quem eo ipso anno V. C. Iↄcccv. quo SC. illud factum Cos. designatum fuisse refert Tacit. *Ann. XII.* 53 Et hinc facile conciliari poterunt Tacitus & Suetonius, quorum ille Claudio, hic Vespasiano hoc SC. tribuit. Ingeniosa haec est obseruatio Petri Fabri *Semestr. I*, 25. *p.* 140. *sequ.* vti pleraque, quae faber ille edolauit.

tur. (*e*) §. 2 *Inst. h. t.* Et huius quidem conditionis habebantur l) *exsules*, quibus aqua & igne fuerat interdictum. Magna scilicet Romae erat inter *exsilium* & *relegationem* differentia. Illa iura ciuitatis perimebat, quum relegatus ea salua haberet. Hinc Ouid. *Trist.* II.

l) Exsules.

Quippe RELEGATVS, *non* EXSVL *dicor in illo,*
Parcaque fortunae sunt tibi verba meae.

Quam differentiam alibi ita describit: *Trist. V, 2.*

Nec vitam, nec opus, ius nec mihi ciuis ademit,
Nil nisi me patriis iussit abesse focis.
Ipse RELEGATI *non* EXSVLIS *vtitur in me*
Nomine.

Conf. *L. 2. D. de Publ. iudic.* Ad exsilium quod attinet, ciues ad illud adigebantur AQVA E ET IGNIS INTERDICTIONE, qui ritus paullo altius videtur repetendus.

x. Quid aquae & ignis interdictio?

X. Antiquissimum hoc erat iuris Romani principium, neminem posse inuitum iura ciuitatis amittere. Cicero *pro domo: XXIX. Hoc iuris a maioribus proditum est, vt nemo ciuis Romanus aut libertatem aut ciuitatem possit amittere, nisi ipse* AVCTOR *factus sit.* Idem iuris publici axioma multis verbis inculcat Cic. *pro A. Caecin. c.* XXXIII. docetque ideo Aretinorum proscriptionem, Sulla viuo,

(*e*) Vnde nec toga amplius iis licebat vti. Plin. *Epist. IV,* 11. Suet. *Claud. XV.* De ipsa peregrinitatis conditione conf. Briss. *Ant. I,* 13. 15.

(*f*)

viuo, irritam fuisse, quod contenderat Cicero, *ciuitatem adimi non potuisse*. Quamuis itaque ciuitatis iuribus nemo inuitus priuaretur: attamen ea statim amittebantur, simul ac quis in aliam se ciuitatem adscribi passus esset, quum ex veteri iure duarum ciuitatum ciuis nemo esse posset. Idem *pro domo* LXXXI. Ezech. Spanhem. *Orb. Rom. I*, 1.6.*p.* 11. Vnde notum est ex Nepot. *Attic. III.* noluisse Atticum Athenis ciuitatis iura suscipere, neRomanam ciuitatem amitteret. Quod si ergo quemquam e ciuitate eiectum vellent Romani: eum non vi expellebant, quod ex principio supra adlato fieri non poterat, sed illi tecto, aqua & igne interdicebant. Quibus necessariis vitae subsidiis ademtis, vltro exsilium eligere cogebatur damnatus. Quum itaque a nemine recipi posset: necessario in aliquam ciuitatem exteram se conferebat, eoque demum facto, ciuitatis iura amittebat. Hinc denuo Cicero *pro dom* XXX. *Qui erant rerum capitalium condemnati, non prius hanc ciuitatem amittebant, quam erant in ea recepti, quo vertendi, hoc est, mutandi, soli causa, venerant. Id autem vt esset faciundum, non ademtione ciuitatis, sed tecti & aquae & ignis interdictione faciebant.* Ergo si accurate loqui velis, non aquae & ignis interdictione eximebatur caput de ciuitate, vt ait Paullus *L.* 2. *D. de iudic. publ.* (poterat enim, si vellet in ciuitate mori,) sed adscriptione in aliam ciuitatem, in quam exsul discesserat. Barn. Brisson. *Ant. Rom. III*, 5.*p.* 48. Quae obseruatio, ne cui sola λογομαχία videatur, tanti profecto momenti est, vt Cicero oratione allegata

gata neget, ſe aquae & ignis interdictione ciuitatis iura amiſiſſe, quia nulli ſe populo adiunxiſſet, ſed delituiſſet apud amicos. Addantur Vlr. Huber. *Digreſſ. I,* 3. 8. *p.* 192. *ſequ.*

XI. Deportati. XI. Deinde huic aquae & ignis interdictioni addebatur (*f*) DEPORTATIO, qua ipſa quoque iura ciuitatis eodem modo amittebantur. Auctor illius inſtituti Auguſtus, (*g*) cui, ab exſulibus hinc inde diſperſis periculum imperio ſuo metuenti, Liuia ſuaſerat, vt illos patria extorres inſulis includeret. Ita enim apud Dionem LV. p. 562. Liuia : τὶ γὰρ ἂν ἀδικήσειέ τις, ἐς νῆσον κατακλεισθεὶς, ἢ καὶ ἐν ἀγρῷ πόλει τε τινὶ, οὐχ ὅπως ἄνευ πλήθους οἰκετῶν καὶ χρημάτων, ἀλλὰ καὶ μετὰ φρουρᾶς ὢν, ἄν γε καὶ τούτου δεήσῃ. Quid

(*f*) Non enim *deportatio* in locum illius aquae & ignis interdictionis ſucceſſit, vt ICti aiunt, *L.* 2. §. 1. *D. de poen. L.* 3. *D. ad. Leg. Iul. pecul.* Manſit potius illa antiqua aquae & ignis interdictio etiam poſt inuentam deportationem. Tacit. *Ann. VI.* 30. Adiecere tantum Imperatores, vt exſules iſti non, vbi liberet, ſed in certa quadam inſula, viuerent Huber. *Digreſſ. I,* 3. 9. *p.* 195.

(*g*) Non Iulius Caeſar, ceu ex Suet. *Iul. LXVI.* probare ſatagit Oiſel. *ad* Caii *Inſt. I,* 6. 1. *p. m.* 47. Supplicium enim, quod militibus minatur Caeſar, non fuit deportatio, (non enim eos in certam inſulam miſſum iri ait,) ſed poena quaedam extraordinaria. Haec enim ſunt Caeſaris verba: *Deſinant quidam quaerere vltra, aut opinari, mihique, qui compertum habeo, credant; aut quidem vetuſtiſſimae naui impoſitos, quocumque vento, in quaſcunque terras iubeo auehi.* Frequentatum poſtea hoc ſupplicium inflictumque delatoribus a Tito, Suet. *Tit. cap.* 8. & Traiano: Plin. *Paneg. cap.* 34. immo & Chriſtianis a tyrannis, ceu docuit Caſaub. ad *Suet. Iul. p.* 92.

(*h*)

Quid enim mali fecerit is, qui in insulam conclusus, aut in agro vel in vrbe aliqua non modo sine copia seruorum, & pecuniarum, sed etiam sub custodia, si hoc res exigeret, haberetur? Ex eo tempore inualuit deportatio. Quam denuo constitutione quadam firmauit Augustus, apud eumdem Dion. Cass. *LVI, p* 587 Et hinc postea nihil fuit ista in insulas deportatione frequentius. (*b*) Tac. *Ann. III*, 68. *VI*, 30. *IV*, 21. *IV*, 13. Fiebat vero deportatio ita, vt rei compedibus vincti impositique nauibus, seruis publicis, qui eos deportarent, traderentur. Oisel. *ad* Caii *Inst. I*, 6. 1. *p.m.* 47. Molesta inprimis erat vel relegatio vel deportatio in Gypsum, Aegypti Insulam, in quam tempore Iustiniani & Iuridicus Alexandriae & Praeses Thebaidos relegare poterant, Cuiac. *Obs* *XX*, 31. itemque in Gyaros, fumo notabiles, Arrian. *Diss. Epict. I*, 25. *& II*, 6. & Oasin inter Aegyptum & Cyrenas, muscis & culicibus famosam: de quibus lobis Cuiac *Obs. VIII*, 27. Omnes autem exsules teste Lactantio *Diu. Inst. II, perinde habebantur, ac si essent, qui eam sententiam exceperant, morte mulctati.* Vnde & diem quo ab exsilio quis redierat, NATALEM

(*b*) Distinguenda tamen haec deportatio a *relegatione in insulam*, qualis fuit illa, quam passus est Ouidius, in Pontum relegatus Conf. *L.* 7. *D. si quis cautioni in iudicio sistendi causa fact. non obtemp.* Suet. *Tiber. I.* Huic opponitur *lata fuga*, cuius mentio fit *L.* 5. *D. de interd. relegatis & deport* Ammian Marcell. *XIX*, 12. vel, vt Iulio Capitol. *vit. Marci Anton. XXVI.* & Vulcatio Gall. *vit. Auid. Cassii. IX.* vocatur: *exsilium & libera vagandi potestas.*

LEM vocabant, tamquam quo vitam primum recepissent, Cic. post *Redit. in Senat. cap. XI.* itemque *alterius vitae initium.* Id. *Epist. ad Att. IV,* 1. Quin Cotta ab exsilio reuocatus se bis genitum vocat in oratione apud Sallust. *in Fragm. p. m.* 500. Ita & Athenienses patriae restitutos exsules δευτεροπότμους, quasi qui *secunda fata orsos* adpellasse obseruat vir, cui haec debemus doctissimus, Io. Fridr. Gronou. in *Diatrib. ad Stat. Papin. Cap. XII, p* 69.

XII. Minima capitis deminutio.

XII. MINIMA denique capitis deminutio iura familiae atque agnationis tollebat. Quum enim census fieret secundum facultates, vt supra dictum: patriis facultatibus cum iure familiae amissis aut in alium translatis, capitis quaedam diminutio fieri credebatur. Id vero factum esse *in manum conuentione, adoptione, & emancipatione,* ex iure notum est, quamuis de emancipatione, an ea inter capitis deminutiones referenda sit, subdubitent ICti tum veteres tum recentiores. Paullus sane non ideo capite deminui putabat, quod ex patria potestate exirent: (ita enim potius fiebant capita libera, & membra ciuitatis,) sed quod emancipatio vetere ritu fieri haut posset, nisi *deducerentur in imaginariam seruilem caussam. L.* 3. §. 1. *D. de cap. minut.* Attamen ne sic quidem omnia in aprico sunt. Si enim ob hanc caussam emancipatio est species capitis deminutionis: cur non maxima potius quam minima vocatur? Vid. Huber. *Digress. III,* 6. Thomas. *Schol. & nou. addit. ad* Huberi *Praelect. Inst. p.* 47.

TIT.

TIT. XXI.

DE AVCTORITATE TVTORVM.

TVtorum erat *auctoritatem* interponere, quemadmodum curatorum, *conſenſum* commodare De qua TVTORVM AVCTORITATE quum ſingulari titulo agat Imperator: de ea quoque nonnulla ex antiquitatibus Romanis videntur adnotanda.

I. Origo auctoritatis tutorum.

I. Antiquiſſimum hoc erat iuris Romani principium, *alieno nomine agere poſſe neminem*, neque *promittere*, *tertium quid facturum daturumue.* Ergo nec tutor pupilli nomine quidquam aut agere aut promittere poterat. Quum tamen lubrica pupillorum aetas conſiliique infirmitas non paterentur, pupillis liberam permitti rerum ſuarum adminiſtrationem: tutoribus plus poteſtatis concedendum diſtinguendumque exiſtimabant Romani, infansne eſſet pupillus, an iſtos infantiae annos ſuperarit. Si infans eſſet, tutor omnia agebat non pupilli ſed ſuo nomine. Proſpiciebat pupillo eiusque matri de alimentis & cultu exhibitionis. *L.* 13. §. 2. *D. de adminiſtr. & peric. tut.* Pupillo herede cum cretione inſtituto bonorum poſſeſſionem petebat, *L.* 11. *D. h. t.* hereditatem enim cernere & adire pupilli nomine non poterat, quia Cretio & aditio erat actus legitimus. *L.* 4. 5. *C. de iure delib.* Iac. Gothofr. *Comm. ad C. Theod. tit.*

Quando tutor dictus adminiſtrare & gerere.

de cretione p. 330. Denique bonorum pupilli curam ita gerebat, vt *loco domini* haberetur. *L.*27. *D. eod.* Et id quidem tutoris munus, quo tum perfonae pupilli, tum bonorum eiusdem curam gerebat, vocabatur GESTIO vel ADMINISTRATIO. Cic. *Top. Cap. XI.* Quamuis tam late plerumque hoc vocabulum accipiatur a iureconfultis, vt & *auctoritatem* complectatur.

II. Quando interponere auctoritatem.

II. Sin infantiae annos fuperaffet pupillus ipfe omnes actiones legis, omnesque contractus poterat explicare, ita tamen, vt tutor, perfecto negotio, praefens ftatim AVCTOR fieret, & hinc vocabatur AVCTORITAS. Quemadmodum enim populus iubebat, Senatus AVCTOR fiebat: Liu. *I*, 17. ita pupillus agebat & contrahebat, tutor interponebat AVCTORITATEM, fine qua validum haut erat negotium, fi quidem deterior eo ipfo fieret pupilli conditio. *princ. Inft. h. t.* aut fi adeunda effet hereditas, aut petenda bonorum poffeffio, aut fufcipienda ex fideicommiffo hereditas §. 1. *Inft. h. t.* Ad ea enim, quae follemnitatem iuris defiderabant, explicanda, tutore auctore opus effe, ait Paullus *L.* 19. *D. de auct. tut.*

III. Interponebatur ea follemni formula.

III. Non ergo auctoritas erat nuda adprobatio nec iuffus; fed actus legitimus & follemnis, certaque formula explicandus. Vnde & conditionem non admittere dicitur *L.* 8. *D. h. t.* Procul dubio, vbi pupillus verbi caufa in cretione hereditatis verba legitima pronunciauerat, interrogabatur tutor: AVCTORNE ESSET, VT PVPILLVS HEREDITATEM ADIRET

ADIRET CERNERETQVE? eoque adfirmante, rata erat pupilli actio. Sane eodem modo auctor fiebat, qui adrogabatur ab alio. Cic. *Orat. pro domo XXIX.* Et interrogationis hoc in negotio factae diserte meminit Paullus *L. 3. D. de auct. & consensu tut. & curat.* quamuis eam non exiſtimet abſolute neceſſariam. Interponebatur vero auctoritas ſtatim in ipſo negotio: ſed ita tamen, vt non prius auctor fieret tutor, quam pupillus id egiſſet, a quo ſubſtantiam capiebat negotium. Et hinc eſt, quod *auctoritas* PERFECTO NEGOTIO *interponi* dicitur in *L. 25. §. 4. D. de adquir hered.* ibi praeter neceſſitatem reſcribi: *prouecto negotio* contra Iac. Gothofredum *Comm. ad L. 29. D. de R. I.* docuimus in *Elem. iur. ciuil.* §. 250. Diſputauit de eadem quaeſtione Cuiac. *Obſ. XIII, 31.*

IV. Vnde ſimul adparet, quid interfuerit diſcriminis, inter CONSENSVM curatoris & tutoris AVCTORITATEM. Sine hac actus erat nullus, ſine illo reſcindendus. Illa interponenda erat ſtatim a tutore praeſente, §. 2. *Inſt. h. t.* Erat enim actus legitimus, qui non admittebat procuratorem, conditionem & diem. Hic interiecto demum tempore accedere poterat.

IV. Quid conſenſus Curatoris?

V. Si negotium inter tutorem & pupillum vel mulierem intercederet: auctoritatem adhibere non poterat tutor. Nullus enim tutor poterat in rem ſuam auctor fieri. *L. 1. §. 7. D. h. t.* Solebat ergo tunc a praetore alius tutor dari, qui *praetorianus* vel *praetorius* vocabatur, ideo, quod a ſolo Praetore non adhibita in conſi-

V. Quid tutor praetorianus?

lium maiore parte Tribunorum plebis dabatur. Meminit eius ipse Imperator §. 3. *Inst. h. t.* multoque luculentius Vlpianus *Fragm. XI*, 24. *Moribus tutor datur mulieri, pupilloue, qui cum tutore suo lege aut legitimo iudicio agere vult, vt auctore eo agat: (ipse enim tutor in rem suam auctor fieri non potest,) qui praetorianus tutor dicitur, quia a praetore vrbis dari consueuit.* Vnde inter Triboniani emblemata referenda est tutoris in curatorem mutatio. *L.* 3. §. 2. *L.* 4. & 5. *D. de tutel. L.* 24. *D. de testam tutel. L.* 9. §. 4. *D. de tutel. & ration. distrah. L.* 1. 2. 3. *vlt. C. de lit. dand. tut. vel curat.* ceu iam obseruauit Hub. Giph. *ad §. vlt. Inst. h. t.*

VI. Is postea mutatus in curatorem.

VI. Nimirum postea inualuit, vt loco tutoris praetorii adiungeretur curator, quoad actio illa duraret, vel etiam perpetuus. *Nouell. LXXII*, 2. Quamuis id contingat paullo rarius, quia iure nouissimo pupilli debitor vel creditor, tutor fieri non potest. *Nou. LXXII*, 1 *Nou. XCIV.* & *Auth. Minoris debitor C. qui dari tut.*

TIT. XXII.

DE

QVIBVS MODIS TVTELA FINITVR.

QVibus modis finiatur tutela, satis accurate ad hunc titulum docent Interpretes. Et de morte quidem, & capitis deminutione nullum est dubium: at de pubertate & aliis nonnullis modis, quibus tutelam olim finitam con-

conſtat nonnulla ex antiquitatibus monenda videntur.

I. Ad PVBERTATEM quod attinet ipſe Tribonianus hoc titulo antiquitatum Romanarum praeſe fert notitiam, dum obſeruat, veteres pubertatem non ſolum ex annis, ſed & ex habitu corporis in maſculis voluiſſe aeſtimari. Quod quum Iuſtinianus indignum iudicarit caſtitate ſuorum temporum, ſtatuiſſe eum, ſancta promulgata conſtitutione, vt maſculi completo anno aetatis XIV. puberes; feminae duodecimo viri potentes haberentur. *princ. Inſt. h. t.* (*a*)

I. Locus Inſtitutionum de ritu antiquo aeſtimandi pubertatem.

II. Sed Tribonianum hic antiquitatis prodere ignorantiam, multi exiſtimant. Neque enim Iuſtinianus primus iſtos pubertatis terminos fixit, iam dudum quippe in iure receptos. Sane duodecim annorum puellas iam viri potentes eſſe Auguſtus lege Papia Poppaea, cenſuerat vt patet ex Dione Caſſ. LVI. *δώδεκα καὶ ταῖς κόραις ἐς τὴν τοῦ γάμου ὥραν ἔτη πλήρη νομίζεται. Duodecim annos puellis ad nuptias ſufficere ſtatuit.* Adde ſis *Comm.* noſtrum *ad L. Iul. & Pap. Popp. Lib. II. cap. V, p.* 177. *ſequ.* Quatuordecim vero anni ad pubertatem maſculorum iam ſecundo poſt Chriſtum ſaeculo requirebantur, etiam

II. Iam diu ante Iuſtinianum certi anni pubertatis erant praefiniti.

(*a*) Ipſa illa ſancta Iuſtiniani conſtitutio exſtat. *L. vlt, C. quando tut. eſſe deſ.* INDECORAM OBSERVATIONEM *in examinanda marium pubertate reſecantes, iubemus, quemadmodum feminae poſt impletos XII. annos omni modo pubeſcere iudicantur, ita & mares poſt exceſſum quatuordecim annorum puberes exiſtimentur*, INDAGATIONE CORPORIS INHONESTA *ceſſante.* (*b*)

etiam ex mente Proculeianorum. Tertull. *de veland. virg XI.* & *de Anima XXXVIII.* Macrob. *Saturnal. VII,7.* & *in Somn. Scipion. I, 6.* (b).

III. Nunquam veteres pubertatem inspectione corporis explorarunt.

III. Deinde nec alterum videtur per omnia verum esse, quod veteres Romani masculorum pubertatem *indecora obseruatione, inhonestaque indagatione explorarint*, vt loquitur Imperator *L. vlt. C. quando tut. esse des.* Nulla enim istius indecorae inspectionis vel vola vel vestigium apud antiquos occurrit. Et quamuis Huberus *Digress. III, 14. p.* 210. & vir amplissimus, Corn. van Bynkersh. *Obseru. III,* 24. excusandum putent Iustinianum, credantque, si non in quaestione de finienda tutela, at certe in nuptiis nonnunquam isti inspectioni locum fuisse: tamen ne id quidem satis, vt opinor excusat Imperatorem. Non enim quaestionem de viri potentia, qualis aliquando in nuptiis occurrit, tractat in *d. L. vlt.* quippe ad quam definiendam sola aetas parum faceret, sed quaestionem de tutela finienda. Nec verosimile est, Triboniano Imperatoris sui constitutiones tam fuisse parum familiares, vt sanctam illam, quam

(b) Quin & leges id docere poterant Tribonianum, veluti *L. 2. princ. D. de pupill. & vulg. subst.* 5. *D. qui testam. fac. poss. L. 4. C. eod.* ex quibus patet, saltim Vlpiani & Diocletiani temporibus eosdem pubertatis annos fuisse definitos. Neque tamen dubito, quin olim antiquissimis reip. temporibus quinto decimo demum aetatis anno exacto puberes habiti sint adolescentes. Tunc enim eos togam virilem sumsisse, non anno XVII, vt vulgo existimant, nec anno XIV, vt visum Lipsio *ad* Tac. *p.* 312. docet Noris. *Cenotaph. Pisan. Diss. II,* 4.

(c)

quam tantopere laudat, legem in institutionibus aeque ac codice ad materiam de tutela retulerit, quae de singulari tantum casu nuptiali egisset. Quare adhuc probabile videtur, Iustinianum hic cum laruis pugnasse, ritumque aboleuisse, cuius numquam Romanis in mentem venerat. Vid. Iac. Raeuard. *Varior. IV, 10. p. 667. Tom. I. Operum.*

IV. Origo huius erroris.

IV. Vt ergo adpareat, quid in errorem induxerit Iustinianum: sciendum, non conuenisse inter antiquos Iureconsultos, quos pubertati terminos figerent. Quum plerique in Stoicorum scholis profecissent, hi vero adolescentum pubertatem XIV. puellarum viri potentiam XII. annis aestimarent: (Plut. *Placit. Philos. V*, 24) eamdem sententiam plerique ICti & inprimis Proculeiani, amplectebantur. Sed aliud longe videbatur Cassio Longino, cuius sectarii non annis, sed habitu corporis, aestimandam esse pubertatem arbitrabanur. Denique Priscus Iauolenus quasi conciliaturus vtramque sententiam, eum demum puberem esse dicebat, in quem & numerus annorum, & habitus corporis concurreret. Diserte Vlpian. *Fragm. XI*, 28. *Puberem autem Cassiani quidem eum esse dicunt, qui HABITV CORPORIS pubes adparet, id est, qui generare potest; Proculeiani autem eum, qui quatuordecim annos expleuit. Verum Priscus eum puberem esse, in quem vtrumque concurrit, & HABITVS CORPORIS, & numerus annorum.* Eamdem controuersiam ICtorum, sententiamque Prisci Iauoleni, in animo habuit Seruius, qui ad illa Virgilii *Aen. VII, v.* 53.

Iam

Iam matura viro, iam plenis nubilis annis,

addit: *Non est iteratum, sed* SECVNDVM IVS *dictum, in quo & ANNORVM ratione, & ex* HABITV CORPORIS *aetas probatur.* Idem ad Virgil. *Eclog. VIII, v.* 34. *Bene cum annis iungit* HABITVM CORPORIS *nam &* IN IVRE *pubertas EX VTROQVE colligitur.* Ex quibus patet, Seruium in Prisci discessisse sententiam. Denique Isidorus *Orig. XI,* 2. Cassianorum sententiam amplexus: *Quidam,* inquit, *ex annis pubertatem aestimant, id est, eum puberem esse, qui quatuordecim annos expleuerit: quamuis tardissime pubescat. Certissimum autem, puberem esse, qui* EX HABITV CORPORIS *pubertatem ostendat, & generare iam possit.* In tanta ergo iureconsultorum incertitudine ex sententia Em. Merillii *Obs. V,* 16. saepe parentes testamentis solebant definire annum, quo puberes haberi deberent liberi, modo annum decimum quartum, vt *L.* 49. *D. de legat.* 1. modo decimum octauum *L.* 101. §. 3. *D. de cond. & demonstr.* modo decimum sextum *L.* 34. §. 2. *D. de legat.* 3. Vnde lux affulget loco Paulli Gal. IV, 2. vbi heres tutoribus subesse dicitur ἄχοι τῆς προθεσμίας τοῦ πατρός. Quum vero Iustinianus, aut Tribonianus potius, animaduerteret, pubertatem nonnullos HABITV CORPORIS aestimari velle: facile sibi persuasit etiam vsu receptam olim fuisse hanc Cassianorum vel Prisci sententiam quum tamen multa huius generis disputarint veteres ICti, quae in forum nunquam admissa constat, quaeque ad ius constituendum magis, quam constitutum, pertinuerunt. Fingamus itaque, Cassianos cen-

censuisse pubertatem aestimandam esse *φυσικῶς*, & inspectione *τῶν αἰδοίων*, quum tamen *habitus corporis* & alio modo naturalem generandi facultatem prodat: non tamen vllo veterum testimonio constat, id in foro esse frequentatum, vel vllum iudicem vnquam fuisse tam Cassii vel Prisci sententiae addictum, vt adolescentem, qui curatorem peteret vestibus spoliari inspicique nudum iusserit. At credidit id tamen Iustinianus, & hinc rem constitutione aboleuit, quam nemo veterum in foris Romanorum deprehendit. (*c*)

V. Feminarum tutela perpetua non pubertate, sed aliis quibusdam modis finiebatur, veluti *Conuentione in manum*. Quum enim ea, ceu supra diximus, esset capitis deminutio, qua in manum & potestatem mariti redigebantur mulieres: non poterat non tutela finiri dummodo omnes tutores fierent auctores. Cicero *pro Flacco* XXXIV. Boeth. ad *Topica Cic.* III.

V. Finiebatur etiam tutela feminarum conuentione in manum.

VI. Finiebatur etiam mulierum tutela *iure trium* vel *quatuor liberorum*, ceu supra LIB. I. TIT. XIII. *n.* 22. obseruauimus. Nam constat ex Vlpian. *Fragm.* XXVIII, 3. ingenuis feminis *tribus*; libertabus opus fuisse *quatuor liberis*, si tutela exire vellent.

VI. Vt & iure trium liberorum.

TIT.

(*c*) Interim non nego, Graecis eiusmodi inspectionem vsitatam fuisse, de qua Scholiastes & Florens Christianus ad Aristophan. *in Vesp. v* 578. nec non Gundlingiana *Part. XXIV*, 2. §. *VII*, *p.* 347. *seq.* Sed nondum demonstratum, de exploratione pubertatis quidquam cautum fuisse in XII. tabulis, vt verosimile fiat, hunc ritum Athenis Romam migrasse.

(*a*)

TIT. XXIII.

DE CVRATORIBVS.

QVemadmodum *tutores* personis; ita CVRATORES rebus dabantur, quorum origo erit ex antiquitatibus repetenda.

I. Curatores quotuplices?

I. Curatores aut LEGITIMI erant, aut HONORARII. Illi legibus XII. Tabularum; hi edicto praetoris debebant originem. Vlpian. *Fragm.* XII, 1. *Testamentarii* non erant, quia Lex XII. Tabularum patri familias *de tutela*, non autem de *curatione* legare vel testamento disponere permiserat.

II. Curatio furiosorum & prodigorum.

II. Ex legibus XII. Tabularum (*a*) curatores accipiebant FVRIOSI & PRODIGI. Quam legem decemuiralem ex Cicer. *Quaest. Tusc. III*, 11. & *de Inuent. II*, 59. ita restituit Gothofredus *ad XII. Tab. Tab. V.* SI FVRIOSVS AVT

(*a*) Verosimile tamen est, eum morem iam ante leges XII. Tabularum Romae viguisse. Moribus sane ista furiosorum prodigorumque curatio tribuitur. *L.* 1. *D. de curat. furiof.* & apud Paull, *Recept. Sent. III*, 4. Quod quum intelligi haut possit de moribus, post ea tempora demum receptis: (Siquidem Vlp. *d. L.* 1. *de cur. furiof.* hanc curationem quidem ex XII. Tabulis arcessit, sed initium tamen eiusdem tribuit moribus,) procul dubio iam sub regibus furiosis dati sunt curatores. Est ea sententia Iac. Cuiacii, Iac. Gothofredi, aliorumque virorum doctorum, quam male impugnat V. C. Ian. a Costa *ad* §. 1. *Inst. de* I. N. G. & C. & §. 3. *Inst. h. t.* Vid. Schulting. *ad* Paull. *l. c. p.* 341.

(*b*)

AVT PRODIGVS EXSISTAT, AST EI CVSTOS NEC ESCIT, AGNATORVM GENTILIVMQVE IN EO PECVNIAVE EIVS POTESTAS ESTO. Quamuis adhuc quaeri possit, vtrum ex verbis Decemuirorum, an ex eorundem interpretatione nata sit curatio prodigorum.

III. Quum vero initio & prodigi & furiosi ipso iure agnatorum gentiliumque curationi subessent: *L. 1. pr. D. de cur. furios.* prodigi postea tum demum curatorem accipiebant, si postulantibus agnatis (Vid. Valer. Max. VIII 6.) iis a praetore interposita sententia bonis esset interdictum. *L. 1. D. de cur. furios.* Vlp. *Fragm.* XII, 2. Vnde Horatius *Sat.* II, 3. — III. Prodigis curator datus post interdictionem bonorum.

- - *Interdicto huic omne adimat ius*
Praetor, & ad sanos abeat tutela propinquos.

Ex quo simul patet ratio, cur furor contractus statim ab initio reddiderit irritos, quamuis furiosus agnatorum curationem nondum subiisset, prodigus vero, priusquam ei esset bonis interdictum, valide contraxerit.

IV. Formulam, qua bonis interdicebat praetor, seruauit nobis Paullus, *Recept. Sent. III, 4. A. 7.* QVANDO TIBI BONA PATERNA AVITAQVE NEQVITIA TVA DISPERDIS, LIBEROSQVE TVOS AD EGESTATEM PERDVCIS: OB EAM REM TIBI EA RE (*b*) COMMERCIOQVE INTER- — IV. Formula interdicendi bonis.

(*b*) Legunt nonnulli AERE. Cuiac. *ad* Paull. *l. c.* Iac. Menard. *ad* Cicer. *Act. Verrin. V.* sed nihil hic mutandum esse, docent V. A. Cornel. van Bynkersh. *Obs. III*, 21. Schulting. *ad* Paull. *l. c. p.* 342.

INTERDICO. Quo facto statim agnatorum, aut, hisce deficientibus, gentilium (c) curationi committebatur prodigus. Exempla sunt apud M. Senec. *Controu. III. praef.* Val. Max. *III*, 5. *VIII*, 6. Dion. Cass. *LVII*, *p*. 710.

V. Quomodo haec curatio finita?

V. Ast tum furiosus tum prodigus, recepta mentis vitaeque sanitate, curatione liberabatur, quamuis & hic prodigo decreto Praetoris esset opus. Paull. *Sent. III*, 4. *A*. 12. *p*. 343. *& ibi* Schulting. *L*. 1. *D. de cur. furios.* Henr. Bern. Reinold. *Var. cap. XLI*, *p*. 291.

VI. Origo curationis minorum.

VI. Quum ergo initio furiosis ac prodigis tantum obtruderentur curatores: factum inde est, vt cum aliquo famae detrimento coniuncta videretur curatio. Iniquum enim habetur, *ingenuis hominibus non esse liberam rerum suarum alienationem.* *L*. 2. *D. si a parente quis manumiss.* Ergo praeter furiosos & prodigos nemo inuitus accipiebat curatorem, & ne minor quidem, quamuis infirmum esset in tam lubrica aetate consilium, cuiusquam curationi suberat, antequam *lex Laetoria* ea in re adolescentibus prospiceret. Quando lata sit ea lex, nondum constat. Antiquissimam esse, vel ex eo patet, quod iam Plautus *Pseudol I*, 3. *v*. 68. eius meminit sub nomine legis *quinaeuicennariae*. Quum ergo M. Laetorius Plancianus an. V.C. ccccxc. tri-

(c) Qui sint agnati, qui gentiles, infra Lib. III. Tit. II. explicabitur. Iam nota originem adagii, quod in homines stultos dicitur; *Ad agnatos & gentiles.* Vid. Varr. *de re rust. l*. 2. Columell. *X*. 1 Horat. *Sat. II*, 3.

(d)

tribunus plebis fuerit, & poftea anno ccccxcvii. praeturam gefferit: verifimillimum eft, hoc anno latam effe legem Laetoriam. Vid. Gundling. *Pand. Lib. IV. Tit. IV. §. V.* Ceterum hac lege cauebatur, vt adolefcentibus viginti quinque annis minoribus, petentibus curatores, cauffa cognita, darentur. Iul. Capit. *Vit. Marci Ant. XI.* Deinde & eadem lege vindicabatur circumfcriptio adolefcentum, refciffis fraudibus verfutorum hominum, qui lucrum aliena ex imbecillitate captabant. Cic. *de offic. III, 15.* Denique & ftipulationes ab adolefcentibus & actiones creditorum aduerfus minores hac lege Laetoria fublatae funt. Vnde Suetonius *in libris praetorum* apud Prifcian. *Lib. XVIII. Laetoria, quae vetat minorem annis XXV. ftipulari.* Et apud Plautum *l. c.* Callidorus adolefcens:

Perii, an non tum lex me perdit quinavicennaria?
Metuunt credere omnes.

VII. Ex eo ergo tempore, quum quibusdam tantum minoribus, petentibus puta ac cauffam probantibus, curatores darentur, adeoque exiftimatio adolefcentum ea curatorum datione etiam poft legem Laetoriam laedi videretur: poftea edixit Praetor, fe non modo in integrum reftituturum minores, (*a*) *quoties lubri-*

VII. Ex demum edicto Praetoris inducta.

(*d*) Talis reftitutionis fi iam mentio fit apud Terent. *Phorm. II, 4.* fatis apparet, iam faeculo ab V. C. fexto praetorem id ius condidiffe. Sed vereor, ne ibi Terentius potius de reftitutione patris, quo abfente filius vxorem duxerat, quam filii, qui fe a Phormione

lubrico aetatis capti essent : (quod beneficium TVTELA MINORVM dicitur, *L.* 1. *pr. D. de min.*) sed & curatores iisdem daturum, dummodo eos a se peterent. *L.* 13. §. 2 *D. de tut. & curat. dat.* Vnde proprie curatio minorum sine caussae cognitione data ex edicto Praetoris deriuanda est. Idem Praetor etiam curatores dabat libertinis prodigis, itemque ingenuis, qui ex testamento parentis heredes facti, male dissipabant bona. His enim curator ex lege dari non poterat, sed iis, qui ab intestato heredes facti essent (*f*) patri. Vlpian. *Fragm. XII,* 3.

VIII. Quid M. Antoninus sanxerit?

VIII. Demum & M. Antoninus Philosophus statuit, vt omnes minores, salua existimatione, acciperent curatores, caussa non cognita. Iul. Capitolin. *in vita Marci XI. De curatoribus vero, quum ante non nisi ex lege Laetoria, vel propter lasciuiam vel propter dementiam darentur, ita statuit, vt omnes adulti curatores acciperent, caussis non redditis.* Iuuabit hunc locum a plerisque male intellectum, & qui me quoque huc vsque decepit, expendere paullo accuratius. Paucissimi enim, si nonnulli, vident, quid sanxerit Mar-

ad id coactum dicebat, loquatur. Verba Comici sunt. *v.* 10.

Sic hoc videtur: quod TE ABSENTE *hic filius*
Egit, restitui in integrum aequum est & bonum,
Et id impetrabis.

(*e*) Lex ergo XII. Tabularum de prodigorum curatione intelligenda tantum de illis prodigis, qui iure ciuili ab intestato parenti erant heredes. Vid. Iac. Gothofr. *ad XII. Tab. probat. Tab. V. p.* 98.

(*a*)

Marcus Antoninus,'& qua in re eius constitutio a lege Laetoria discreparit. Lege XII. Tabularum soli furiosi & prodigi accipiebant curatores. Hinc ignominiosa quodammodo erat curatio & proinde non inuitis Minoribus curatores obtrudebat lex Laetoria, sed petentibus eos caussa cognita dari iubebat. Quamuis enim vulgo ex loco hoc Iulii Capitolini colligant lege Laetoria tantum *adolescentibus dementibus & lasciuis* datos esse curatores, vti ipse quoque in antecedentibus editionibus scripseram: facile tamen patet, ita nihil noui sanxisse Legem Laetoriam, quum iam pridem furiosis & prodigis prospectum esset XII. tabulis, nec dubitari posset, quin adolescentibus lasciuis & dementibus huiusmodi curatores dari deberent, quum & maiores XXV. annis in curatione sint, si dementes vel lasciui esse viderentur. Itaque non est hic sensus Iulii Capitolini. Potius inter se contendit iura de curatione, ante Antoninum recepta & quae ab isto Imperatore sint inuecta. *Antea*, inquit, curatorum non nisi tria genera erant, *quum nonnisi ex lege Laetoria* minoribus petentibus & caussam probantibus, *vel* secundo *propter lasciuiam* prodigis, quibus Praetor bonis interdixit, *vel propter dementiam* furiosis & mente captis curatores *darentur*. Quid vero Marcus Antoninus? Is *ita statuit*, vt non solum petentes, *sed omnes adulti curatores acciperent etiam non redditis caussis*. Ex hac demum paraphrasi perspicue patet, quid Lex Laetoria, quid M. Antoninus Imp. iusserit, quidque sibi velit Iulius Capitolinus.

P 3 IX.

IX. An ex eo tempore curatores inuitis adolescentibus dati?

IX. Nimirum Lex Laetoria dari voluerat curatores adolescentulis petentibus & caussam probantibus: Praetor a se petentibus curatores promiserat daturum, etiamsi caussa non reddita. Marcus denique Antoninus statuit vt & omnes acciperent, nec caussae redderentur. *Atqui*, inquies, adhuc Iustiniani aeuo *inuiti adolescentes curatores non accipiebant*, §. 2. *Inst.h.t.* An itaque cum Raeuardo *Var. I*, 17. inscitiae arguemus Tribonianum, ius antiquum pro nouo & recepto obtrudentem? An cum Vulteio ad *d.* §. 2. *Inst. h.t.* eum locum de curatore in litem interpretabimur? Neutrum ego facere ausim. Vtrumque enim verum videtur, non inuitos accipere curatores, & omnes tamen accipere. Prius non solum Iustinianus dicit, sed & alii ICti Antonino iuniores confirmant. *L.* 13. §. *vlt. D. de tut. & cur. dat. L.* 2. §. *pen. & vlt. D. qui pet. tut.* posterius ex verbis Iulii Capitolini clarum est. Seruauit itaque Marcus Antoninus vetus illud principium, curatorem dari, oportere non inuitis, sed petentibus: at inuenit tamen modum, quo omnes petere cogerentur. Non prius enim rerum suarum administrationem a tutoribus recipiebant adolescentuli, quam petitis constitutisque curatoribus. Luculenter id patet ex *L.* 33. §. 1. *D. de admin. & per. tut. L.* 28. §. 1. *eod. L.* 31. *eod. L.* 1. §. *vlt. D. de min.* Sunt, qui nobis obuertunt exempla adolescentum, qui sine curatorum auxilio res suas dicuntur administrasse. *L.* 7, §. 2. *D. de min. L.* 3. *C. de in int. rest.* Verum ea loca non ad ius, sed ad factum, pertinere, nemo non videt. Nam

&

& impuberes aliquando negligentia eorum, qui tutores petere debuissent, sine custodibus erant, vti ex toto *titulo D. qui pet. tut. vel cur.* colligimus: nec tamen inde sequitur, vt in arbitrio impuberum fuisse, existimemus, sine tutoribus agere mallent, an custodibus subesse. Sed plura hanc in rem habes in *Elem.* nostris *iur. ciu.* §. 271. *sequ.* & in *Additionibus nostris ad* Vinn. §. 2. *Inst. h. t. p.* 116. *sequ.*

X. Finiebatur curatio minorum anno aetatis XXV, circumacto, *L.* 3. §. 3. *D. de minor.* Quum enim longissimum vitae humanae tempus centum annis circumscriberent iureconsulti: *L.* 76. *D. de iudic. L.* 56. *D. de vsufr.* eo in quatuor aetates diuiso, iuuentuti XXV. annos putabant adsignandos vti acute coniicit Gundlingius *ib.* §. IV. Id quod eadem lege Laetoria factum esse, non modo inde patet, quod *Quinauicennaria* a Plauto dicitur, verum etiam ex *L.* 2. *C. Theod. de donat* manifestum est. Nonnunquam tamen iuuenes impetrabant *veniam aetatis*, quod beneficium Principes dabant adolescentibus XX. puellis XVIII. annorum si frugi esse probarentur, *L.* 2. *C. de his qui ven. aet.* X. Cura minorum quando finita?

XI. Ipse tutor, si valetudine impeditus negotia pupilli maxime in iudicio gerere non posset, nec curatorem, nec procuratorem constituere poterat. Hunc enim solus constituebat dominus. *L.* 1. *D. de procur.* Quare noua inuenienda erant nomina. Rogatu ergo tutoris eiusque periculo Praetor ei substituebat alium, qui, si ad agendum esset datus, ACTOR; XI. Quid Actor & adiutor?

ſin ad alia negotia ADIVTOR vocabatur. *L.* 24. *D. de adminiſtr. tut. & L.* 13. §. 1. *D. de tutel.* Actores, non vt Theophilus exiſtimat, ideo dicti ſunt, quod *ad acta* conſtituerentur, ſed ab *agendo*, vnde & πραγματευταὶ dicuntur Graecis. Translatum vero hoc nomen eſt ad vicariam tutelam ex inſtitutis veterum domeſticis. Domi enim e ſeruis quemquam praeficere ſolebant rei familiari, qui & ipſe ACTOR vel πραγματευτὴς nec non διοικητὴς πάσης ὀσίας vocabatur. *L.* 8. *D. fam. erciſc. L.* 40. §. 7. *D. de ſtatu lib. L.* 41. §. 4. *D. de fideicomm. libert.* Et talem ſe eſſe ſimulabat Leonidas apud Plaut. *Aſin. II,* 4. *v.* 53.

Nam ſi ſciet noſter ſenex, fidem huic non eſſe habitam,
Succenſeat, cui omnium rerum ipſius ſummam credidit.

Talis quoque eſt, quem deſcribit Lucas *cap. XII,* 44. Add. Raeuard. *Var. Lect. V,* 20. & Wower. *ad Petron. p.* 149. qui *actores, diſpenſatores*, vel *arcarios* accurate diſtinguit. Sed & in fundos mitti ſolebant ſerui, qui ceteris tamquam vicarii dominorum, imperarent, fundumque domino colerent, & hi ipſi etiam dicti *actores L.* 32. *D. de pign.* Plin. *Epiſt. III,* 19. Paull. *Rec. Sent. III,* 56. 47. 48. Quemadmodum ergo qui in aedibus vice domini rem familiarem curabat, ACTOR dici conſueuerat: ita idem nomen conuenire eis viſum eſt, qui pro tutore agerent. Vid. Melch. Goldaſt. *Adnot. ad* Doſithei *ſentent. & Epiſt. Hadr. III,* 10. *p.* 868. *edit.* Cl. Schultingii.

TIT.

TIT. XXIV.

DE

SATISDATIONE TVTORVM VEL CVRATORVM.

DE SATISDATIONE tutorum & curatorum iure antiquo nihil fuerat proditum: vnde & nullum huius rei veſtigium in vniuerſa antiquitate exſtat. Quum tamen pupilli magnum inde caperent detrimentum: de ſatisdatione quoque cauere coeperunt leges, de eaque paucis hic eſt agendum.

I. Satisdatio haec inuenta eſt a Praetoribus, quorum in edicto legebatur: REM PVPILLI VEL ADOLESCENTIS SALVAM FORE, TVTOREM VEL CVRATOREM SATISDARE IVBEBO. arg. *rubr. D. rem. pupill. ſalu. fore. L.* 5. §. 1. *D. de legit. tut.* Cauebant vero ex eo tempore non tutores teſtamentarii, quippe quorum fidem ipſe teſtator probauerat, niſi vnus reliquis vellet in adminiſtratione praeferri: *pr. Inſt. L.* 7. *D. h. t.* nec ex datiuis, qui a magiſtratibus maioribus cum inquiſitione erant dati ſed partim legitimi, partim e datiuis illi, qui a duumuiris, aliisque minoribus poteſtatibus fuerant dati. *L. vlt. C. de magiſtr. conu.* Et huc pertinet formula: TVTOREM DO, SI SATISDEDERIS. Briſſon. *de Form. V*, *p.* 408. **I. Satisdationis huius origo.**

II. Confirmauit id SCo quodam Traianus, qui & actionem dedit contra Duumuiros, ſi vel neglo- **II. Senatus conſulta ſub Traia-**

no & Antonino ea de re facta. neglexissent a tutoribus & curatoribus exigere cautionem, vel minus idoneos admisissent fideiussores. Qua de re Dioclet. & Maximianus Augusti *L. 5. C. de magistr. conu.* *In magistratus municipales, tutorum nominatores, si, administrationis finito tempore, non fuerint soluendo, nec ex cautione fideiussionis solidum exigi possit, pupillis quondam in subsidium indemnitatis nomine actionem utilem competere ex SC. quod auctore diuo Traiano, Parente nostro, factum est, constitit.* Eam actionem deinde D. Pius etiam ad ipsos magistratuum heredes extendit, si culpa magistratuum lata intercessisset. *L. 6. D. de magistr. conuen. L. 2. C. eod.*

III. Quomodo satisdatum? III. Ipsa satisdatio fiebat oblatis fideiussoribus, (nec enim alia poterat esse cautio praetoria *L. 7. D. de stipul. praet.*) a quibus vel ipse pupillus, si fari posset, vel, si non posset, seruus siue proprius, siue publicus, vel Tabularius stipulabatur, REM PVPILLI SALVAM FORE. Vlpian. *L. 2. D. rem. pup. salu. fore: Si pupillus absens sit, vel fari non possit, seruus eius stipulabitur: si seruum non habeat, emendus ei seruus est: sed si non sit, unde ematur, aut non sit expedita emtio: profecto dicemus, seruum publicum apud praetorem stipulari debere.* Solebat & praetor nonnunquam dare, cui fideiussores stipularentur. *L. 3. eod.* Nimirum seruus proprius stipulatione sua domino, id est, pupillo adquirebat. §. 2. *Inst. de stip. seru.* Nec minus publicus seruus recte stipulabatur pupillo, quia erat in dominio reip. Publico vero nomine & alteri stipulari licebat. *L. 3. D. de praetor. stip. L. 1. §. 4. D. vt legator.* Iac. Gothofr. *Comment. ad tit. de reg. iur. p. 322.* Dicitur eiusmodi stipulatio

latio

latio facta τῷ ταβυλλαρίῳ apud Theop. §. 3. *Inst. de adopt.* Quam loquutionem eleganter explicat Amaya *ad L.* 3. *C. de Tab. scrib. logograph.* Formula stipulationis procul dubio fuit: FIDE TVA PROMITTIS, REM PVPILLO SALVAM FORE? FIDE MEA PROMITTO?

TIT. XXV.

DE

EXCVSATIONIBVS TVTORVM VEL CVRATORVM.

TVtela iure Romano erat munus publicum. *princ. Inst. h. t.* Quemadmodum vero alia munera, excusationibus prolatis, amoliri a se poterant ciues & municipes: ita etiam fuerunt EXCVSATIONES, quibus tutelam & curationem possent recusare. Immo & caussae erant, propter quas arcebantur a tutela etiam illi, qui eam non recusarant, quas ipsas quoque excusationibus tutorum & curatorum accensent ICti, quibus EXCVSARI dicuntur, etiam qui non admittuntur. *L.* 1. §. *D. de postul.* Propria itaque ICtis est haec vocabuli notio, & tam ab vsu remota, vt Graeci, quum verba παραιτεῖσθαι, ἀπολογεῖσθαι, προφασίζεσθαι illam non exhaurire animaduerterent, verbum Latinum ἐξκουσατεύειν adoptare non dubitarent. Harmenop. *Enchir. II*, 5. 6. *I*, 30. 80. Add. V. A. Corn. van Bynkersh. *Obs. IV*, 11. *p.* 385. *sequ.* & *Elem.* nostra *iur. ciu.* §. 288. Ex quo simul patet, in

L. 11.

L. 11. *D. de decurion*, non eſſe quod pro EXCVSARE reſcribamus EXCVRIARE cum Cuiac. *Obſ. XXVI*, 38. Vnde iam excuſationes merito in *voluntarias*, *neceſſarias* & *mixtas* diſtinguuntur.

I. Excuſabat I. numerus liberorum.

I. Prima cauſſa, eaque voluntaria, eſt NVMERVS LIBERORVM, quorum *tres* Romae excuſant, in Italia *quatuor*, & in prouinciis *quinque pr. Inſt. h. t.* Hoc quum ad famoſum illud ius trium quatuor & quinque liberorum pertineat: quale illud fuerit, ex antiquitatibus Romanis erit paullo altius repetendum.

II. Cur Romani a nuptiis & procreatione liberorum ab horruerint?

II. Plurimi Romanorum, dici non poteſt, quantum a nuptiis abhorruerint. Cauſſae huius rei variae, amores furtiui, (*a*) luxuria matronarum, de qua eleganter Plaut. *Mil. Glorioſ. III*, 1. *v.* 92. *ſequ.* & praecipue illa orbitatis praemia, quae toties celebrant veteres. Colebantur eiusmodi μισογάμοι ab omnibus, viaque ipſis ad honores & commoda patebat, nemine illis negante ſuffragium, ob hereditatem, quam quisque ſpe deuorauerat. Vnde lepide ſenex ille

(*a*) Hanc cauſam ipſe obſeruat Augustus Imp. apud Dion. Caſſ. VI, p. 576. vbi inuectus in caelibes: Ού γὰρ δὴ που μοναυλίᾳ χαίρετε, ἵν' ἄνευ γυναικῶν διάγητε. οὔτε ἐστιν, ὅστις ὑμῶν ἢ σιτεῖται μόνος ἢ καθεύδει μόνος, ἀλλ' ἐξουσίαν καὶ ὑβρίζειν, καὶ ἀσελγαίνειν ἔχειν ἐθέλετε. *Neque adeo vos ſolitudo viuendi capit, vt absque mulieribus degatis, ac non quilibet veſtrum menſae lectique ſociam habeat, ſed licentiam libidini ac laſciuiae veſtrae quaeritis,*

(*b*)

ille Periplectomenes apud Plaut. *Milit. Gloriof. III*, I. *v.* III. *fequ.*

> *Quando habebo multos cognatos, quid opus mihi fit liberis?*
> *Nunc bene viuo ac fortunate, atque vt volo, atque animo vt lubet.*
> *Mea bona morte cognatis dicam, inter eos partiar.*
> *Illi apud me edunt, me curant, vifunt, quid agam? ecquid velim?*
> *Priusquam lucet, adfunt, rogitant, noctu vt fomnum ceperim?*
> *Eos pro liberis habeo; quin mihi mittunt munera;*
> *Sacrificant: dant inde partem maiorem mihi, quam fibi:*
> *Adducunt ad exta: me ad fe ad prandium, ad coenam vocant:*
> *Ille miferrimum fe retur, minimum qui mifit mihi.*
> *Illi inter fe certant donis: ego hoc muffito mecum:*
> *Bona mea inhiant, certatim mittunt dona & munera.*

Sed & de fuo tempore conqueritur Plin. *Hift. Nat. XIV. proem. coepiffe orbitatem in auctoritate fumma & potentia effe, captationem in quaeftu maximo.* Et Seneca *Confolat. ad Marciam XIX. In ciuitate noftra plus gratiae orbitas confert, quam eripit. Adeoque fenectutem folitudo, quae folebat deftruere, ad potentiam ducit, vt quidam odia filiorum fimulent, & liberos eiurent, & orbitatem manu faciant.* Addi merentur Petron. *Satyr. p.* 106. vbi Romanorum

rum mores ſub Crotoniatarum nomine ſale ſatyrico defricat, vt & Tacitus *Annal. XIII.* 52. *de Moribus Germ. XX.* Ammian. Marcellin *XIV*, 19. Denique & erant, qui philoſophiae cauſſa abſtinebant a matrimonio exemplo veterum Thaletis, Phythagorae, Democriti, Platonis, Zenonis Cittiei, Epicuri. Ita ſane & recentiores in orbe Romano philoſophi ſibi putabant faciundum, veluti Apollonius Tyanenſis, Epictetus, Plotinus, Porphyrius, Proclus. Vid. Philoſtrat. *Vit. Apollon. I,* 10. Marin. *vit. Procli Cap. XVII, p.* 59. & ibi Cl. Fabric. Quae quum ita ſe haberent, non mirum profecto eſt, adeo abhorruiſſe Romanos a nuptiis quaerendisque liberis, vt praemiis eſſent ad coniugia ineunda inuitandi. Fuſius haec illuſtrauimus in *Comment. ad L. Iul. & Pap. Lib. I. cap. II. p.* 35. *ſequ.*

III. Poenae caelibatus & praemia foecunditatis in libera rep.

III. Equidem iam libera republica & poenas caelibatus, & foecunditatis praemia fuiſſe, certiſſimum eſt. Legum eiusmodi & a ſenatu & a populo conditarum meminit ipſe Auguſtus oratione ad caelibes apud Dion. Caſſ. *Hiſt. LVI, p.* 660. Solebant & cenſores dare operam ne caelibes eſſent in vrbe, atque hinc mulctam exigere ab iis, qui, nulla ducta vxore, ad ſenectutem perueniſſent. Ea mulcta dicebatur *aes vxorium.* Feſtus *voce vxorium. p.* 478. Vxorium *pependiſſe dicitur, qui, quod vxorem non habuerit, aes populo dedit.* Qua in re rigida inprimis ac ſeuera fuit cenſura M. Furii Camilli & M. Poſtumii Albini Regillenſis, anno V. C. CCCL. de qua Plutarch. *vit. Camilli p.* 129. & Valer. Max. II. 9. 1. Ita & anno Iↄ CXXII. Q. Caecilius Metellus Macedonicus

nicus omnes vxores ducere coegit liberorum quaerendorum causa & tum habuit orationem, cuius partem seruauit Gellius *Noct. Attic. I, 6.* quaeque digna visa Augusto, quam in senatu repeteret, quum suaderet Legem Iuliam de maritandis ordinibus. Suet. *Aug.* LXXXIX. Nonnunquam censores caelibes etiam in quatuor tribus vrbanas, ceteris inhonestiores, maritos & parentes in rusticas, tanquam nobiliores, describebant. Liu. XLV, 15. Nec poenis tantum, sed praemiis, ea in re vtebantur veteres, & inprimis honoribus ciues inuitabant ad ducendas vxores, ceu patet ex insigni oratione P. Scipionis, Censoris, anno V. C. IↃLIIII. apud Gell. *Noct. Att. V, 19.* vbi etiam ille prauus mos reprehenditur, *quod filius adoptiuus patri adoptatori inter PRAEMIA patrum prodesset.*

IV. Praemia πολυπαιδίας a Iulio Caesare proposita.

IV. At paullo post tamen & Iulio Caesari legibus promouenda visa est πολυπαιδία ciuium. Iam in consulatu, quem cum Bibulo gessit, agrum Campanum diuisit extra sortem XX. millibus ciuium, quibus terni pluresue liberi essent. Suet. *Iul.* XX. Appian. *de Bello ciuil. II, p.* 433. Postea, vbi bellum ciuile detonuerat acto censu, tantam deprehendit in vrbe solitudinem, vt teste Appiano *de Bello ciu. II, p.* 492. dimidio minus capitum censeretur, quam ante bellum ciuile. Vnde denuo praemia proponenda existimabat iis, quibus plures essent liberi. Dio Cass. *Hist.* XLIII, *p.* 256. Suet. *Iul.* XLII. Sed eo paullo post interfecto, non diu admodum leges istae saluberrimae viguerunt.

V. At

V. Prima Augusti rogatio de poenis caelibatus & praemiis πολυπαιδίας.

V. At multo magis haec cura Augusti subiit animum, qui tamen non nisi post multa molimina solitudini isti inuenit remedium. Primum id egit anno V.C. DCCXXV. quo censum cum Agrippa, tamquam Praefectus morum, egit. Grut. *Inscript. p. CCXXX.* Nam ex eo demum tempore sexto inito consulatu, potentiae securus, quae triumviratu iusserat, aboleuit, deditque iura, queis pace & principe vterentur. *Arctiora ex eo vincula, inditi custodes & lege Papia Poppaea praemiis inducti.* Tacit. *Annal.* III, 28. Ex quibus tamen verbis Lips. *in Excess. ad* Tac. *Ann. Lib.* III. *litt.* C. male colligit, iam sexto illo consulatu Augustum rogationem ad populum tulisse. Incertum enim hoc esse ostendimus in *Comm. ad L. Iul. & Pap. Lib.* I. *Cap.* III. *pag.* 41. Saltim si quid sexto consulatu egit Augustus, tum quidem nihil profecisse videtur.

VI. Lex Iulia de maritandis ordinibus.

VI. Decennio post A. V. C. DCCXXXVI. denuo eamdem rem egit, lata celeberrima illa lege Iulia de maritandis ordinibus, qua & innuptis arctiores poenas statuit, & nuptiis liberorumque procreationi proposuit praemia Dio Cass. *Hist.* LIV. *p.* 608. Dici non potest, quantis cum difficultatibus tunc colluctandum esset Augusto. Quamuis enim orationem Metelli, de qua supra, in Senatu haberet: Suet. *Aug.* LXXXIX. *Epit. Liu.* LIX. magno tamen patrum consensu ei occlamatum est, teste Dione Cassio, sequutum tamen SC. de ferenda lege, de quo Horat. *Epod.* XVIII. *v.* 17.

Diua

Diua, producas sobolem, Patrumque
Prosperes decreta super iugandis
Feminis, prolisque nouae feraci
Lege marita.

Sed licet tum Augustus tam certus esset de successu huius rogationis, vt legis huius in antecessum meminerit in luculenta Inscriptione apud Grut. p. CCCXXVIII, 1. quam nos suppleuimus illustrauimusque in *in Comment. ad L. Iul. & Pap. ibid. p.* 43. *seq.* Legem tamen perferre ne tum quidem potuit prae tumultu recusantium. Sueton. *Aug.* XXXIV. Eoque respicit Propertius II, 7.

Gauisa est certe sublata Cynthia lege,
Qua quondam edicta, flemus vterque diu,
Ne nos diuideret.

Repetitis tamen aliquoties rogationibus, ita demum perlata est, vt ademta lenitaue parte poenarum, auctisque praemiis, vacatio triennii concederetur. Sueton. *Aug.* XXXIV. Triennio vero illo circumacto, denuo biennii data est vacatio, adeoque lex illa de maritandis ordinibus demum anno DCCLVII. Sex. Aelio & C. Sentio Saturnino Coss. perlata, annoque DCCLXII. per legem Papiam Poppaeam confirmata, vires suas exserere coepit, Dio LVI, *p.* 661.

VII. Nimirum vicerat caelibatus orbitatisque amor, adeo, vt A. V. C. DCCLX. equites Romani magnopere de abroganda hac lege laborarent. Tunc quidem Augustus insignes illas habuit orationes tam ad caelibes quam ad coniuges, quas seruauit Dio Cass. LVI, *p.* 656. *sequ.*

VII. Lex Papia Poppaea & praemia πολυπαιδίας.

sequ. Add. Suet. *Aug. XXXV.* Ast statim anno V.C DCCLXIII. ferri iussit legem Papiam Poppaeam quae in iure nostro etiam lex Iulia & Papia adpellatur, quia in eam Iuliae istae rogationes pleraeque confluxerant. Tulerunt hanc legem ad populum M. Papius Mutilus & Q. Poppaeus Secundus, consules suffecti (*b*) quorum neuter vel vxorem habebat, vel liberos, Dio Cass. *LVI, p. 662.* ex quo, quam fuerit haec lex necessaria facile intelliges. In ea capita haut pauca agebant de praemiis πολυπαιδίας. Sic e pluribus canditatis praeferebatur is, qui plures sustulisset liberos. Tacit. *Annal. XV*, 19. Plin. *Epist. VII*, 16. E consulibus quoque prior sumebat fasces, qui collegam liberorum multitudine anteibat. Gell. *Noct. Att. II*, 15. Latini porro ob filium filiamue anniculum anniculamue, Latinae vero ob ternos partus ius Quiritium consequebantur. Vlp. *Fragm. III*, 1. Liberti ob multitudinem liberorum ab operis; ingenuae & libertae a tutela liberabantur *L.* 37. *D. de oper. libert.* Plut. *in Numa p.* 66. Dio *Hist. LVI, p.* 578.

(*b*) In plerisque fastis hoc par consulum desideratur. Sed rem expediunt fragmenta Capitolina apud Pighium *Annal. p. XIX.* In quibus huius anni consules ita recensentur: C. POPPAEVS. Q. F. Q. N. SABINVS. Q. SVLPICIVS. Q. F. Q. N. CAMERINVS. EX. K IVL. M. PAPIVS. M. F. M. N. MVTILVS. Q. POPPAEVS. Q. F. Q. N. SECVNDVS. Exstant quoque vtriusque numi apud Golzium *in Fast. p. CCXXIX. seq.* vbi tamen Poppaeus non *Secundus* sed SECVNDINVS cognominatur De gente Papia videndus Patin. *de famil Rom. p CCCXXIX.* & de vtraque *Comment. noster ad L. Iul. & Pap. Lib. I. Cap. IV.*

(*c*)

578. *Fragm. Regul. ex vetere ICto.* §. *VI.* Vlpian. *Fragm. XXIX,* 2. 3. Iuuabant etiam liberi in hereditatibus & solidi capacitate. Vlp *Fragm. tit. XV. XVI.* Immo & honoratior in theatro locus dabatur iis, qui plures haberent liberos. Gothofred. *ad Leg. Pap. Popp. cap. VII. sequ. p.* 280. Inprimis vero hac lege fuerat cautum: vt qui secundum hanc legem liberos tres, Romae natos, superstites, qui quatuor in Italia, qui quinque in prouinciis haberet, omnium munerum personalium immunitatem haberet *pr. Instit. h. t. L.* 1. *C. & vlt. qui num. lib. L.* 18. *D. de excus. tut.*

VIII. Ius liberorum trium quatuor & quinque.

VIII. Hinc ergo natum famosum illud ius trium, quatuor & quinque liberorum, quod tamen & liberis orbi, immo & steriles nonnunquam beneficio principum, obtinebant. Exempla sunt apud Plin. *Epist. II,* 13. *VII,* 16. *X,* 95. immo & in inscriptionibus, veluti in illa apud Grut. *p.* CIↃ LXXXI. vbi laudatur STATIA IRENE, IVS LIBERORVM HABENS, & in aliis, in quibus frequentissimae litterae I.L.H. id est IVS LIBERORVM HABENS. Brummer: *de Lege Cinc. XIV.* Apud eumdem Grut. *p.* CCCXXII, 8. mentio fit Albiae Flaminicae. CVI IMP. IVS COMMVNE (*c*) LIBERORVM CONCESSIT. & p. DCXXXI, 2. Persicus libertinus sepulcrum se condidisse testatur C. CORNELIO. PERSICO F. HABENTI EQVVM PVBLICVM, & CORNELIAE, ZOZI-

(*c*) Legendum forsan IVS COMMVNIVM LIBERORVM, ob quod solidum capiebant inter se coniuges, Vlp. *Fragm. XVI,* 1.

ZOZIMAE, MATRI EIVS, HABENTI IVS QVATVOR LIBEROR. BENEFICIO CAESAR. Plura de hoc iure commentatus est M. Vetranius Maurus singulari libro *de trium liberorum iure,* (*d*) in quo tamen multa potius, quam bona & solida reperies.

IX. Professio liberorum apud praefectum aerarii.

IX. Quinam liberi profuerint ad capienda πολυτεκνίας praemia, de eo copiose satis disputant iure consulti. Nos addimus, ne fraus legi fieret, cautum fuisse a Marco Antonino Imperatore, (*e*) vt professio liberorum intra diem tricesimum fieret apud praefectum aerarii, alterumque exemplum tabularum domi; alterum apud aerarium adseruaretur: id quod idem Imperator etiam in prouinciis fieri iussit. Iul. Capitolin. *vit. Marc. Anton. IX.* Et huc pertinet exemplum Gordiani, de quo idem Iul. Capitolin. *Gord.* IV. nec non lepida illa adulteri excusatio apud. Iuuenal. *Sat. IX, v.* 84. *sequ.*

Tollis

(*d*) Librum hunc frustra a se bibliothecis quaesitum, ait Brummer. *ad. Leg. Cinc. XIV.* Sed facile eum reperire potuisset in *Tractatu Tractatuum Tomo VIII.*

(*e*) Ita rem refert Iul. Capitolinus. *Vit. Marc. Ant. Cap. IX.* Sed tamen iam ante ea tempora clarorum virorum ortus in acta publica referebantur, vt ex Sueton. *Tiber. V. & Calig. VIII.* patet. Iuuenal. *Sat. IV, v.* 82. *sequ.* Fortassis ab omnibus & ob liberales caussas id fieri iussit Antoninus, quod antea illustriores tantum familiae facere consueuerant. Plura nos in *Comment. ad L. Iul. Pap. Lib. II. Cap. IX. p.* 213. vbi & de *natalis* & *censualis professionis* discrimine, quarum mentio fit in *L.*6. *C. de fid. instur.* & *L. vlt. C. sine censu vel reliq.*

(*f*)

Tollis enim, & LIBRIS ACTORVM spargere gaudes
Argumenta viri: foribus suspende coronas,
Iam pater es, dedimus, quod famae opponere possis,
Iura parentis habes, propter me scriberis heres.

Adde Brisson. *Antiqu. Rom. I, 5. p. 7.*

X. Voluntariis porro excusationibus accensenda II. *Administratio rei fiscalis.* Libera republica reditus omnes influebant in aerarium. At sub Imperatoribus separatae erant rationes *fisci* atque *aerarii*, *τῦ βασιλικῦ καὶ τῦ ταμίυ.* Hoc ad populum, ille ad Principem pertinebat. Hinc saepe cum in iure, tum apud auctores iunguntur *iura fisci & populi.* Paull. *Sent. Recept. V, 12. L. 1. D. de bon. dam.* Lamprid. *Alex. Seu. XII.* Hanc differentiam primus Augustus vel certe Tiberius reperit. Sane sub Tiberio diuersum a fisco fuisse aerarium patet ex Tac. *ann.* VI, 2. A fisco iterum distincta erat *ratio Caesaris*, id est priuatum Principis patrimonium, de quo *L. 6. §. vlt. D. de iure fisci.* Vnde toties memorantur PROCVRATORES HEREDITATIVM PRIVATI PATRIMONII, & similes apud Fabret. *Inscr. cap.* III. & Phil. a Turre *in Monim. Vet. Ant. Cap.* VI. Vt iam non commemorem, quae ex Gruteri & Reinesii Thesauris eam in rem depromi possent. Ast senescente iam sub principibus imperio, nullum erat amplius inter fiscum & aerarium discrimen, nisi quod publica pecunia *sacrarum largitionum*; priuatum Principis patrimonium *priuatarum rerum* nomine veniret. Vnde tituli *C. de comit. sacr. larg. & de com. rer. priuat.* Iam Dioni sane *Lib.* LIII, *p.* 511. vix liquet, X. Fisci & aerarii vt & rationis Caesaris differentia.

 quid

quid inter Augusti & publicum intersit aerarium, & Glossae recentiores promiscue scribunt: *Ταμεῖον*, *fiscus*, *aerarium*. Paucissimi sane Principes Heluium Pertinacem imitabantur qui Imperatoriis possessionibus nomen suum inscribi prohibebat, non esse illas dictitans imperantium proprias, sed communes Romanorum & publicas. Herodian. *Hist. II*, 4.

XI. Aerario qui praefuerint?

XI. Aerario initio praeerant Quaestores, quos Tacitus Annal. *XI*, 22. & Vlpianus, *L.* 1. *pr. D. de off. quaest.* Gracchani Iunii auctoritate, paene tam antiquos faciunt, quam ipsam vrbem. Sed eosdem a Valerio Poplicola demum creatos, scribit Plutarchus *vit. Valer. Popl. p.* 103. Immo Pomponius eos ipsis Tribunis plebis Aedilibusque recentiores facit. *L.* 2. §. 22. *D. de Orig. iur.* Sed quemadmodum de Pomponio hic non multum laboramus: ita Vlpiano facile conciliabis Plutarchum, si Quaestores iam sub regibus fuisse, Valerium vero illum magistratum a Tarquinio Superbo abrogatum restituisse reipublicae, dixeris. Quod & Tacitus *l. c.* non obscure indicat, qui simul monet, consulibus initio mansisse potestatem quaestores deligendi, donec eum quoque honorem populus mandarit. Initio duo creati, vt rem militarem comitarentur; dein duo additi, qui Romae curarent, mox duplicatus numerus, stipendiaria iam Italia & accedentibus prouinciarum vectigalibus. Post lege Sullae viginti creati, supplendo Senatui, cui ille Dictator iudicia tradiderat. Prolixe haec omnia Tacitus *l. c.* His ergo aerarii potissimum cura demandata fuerat a po-

a populo. Ascon. Paedian. *in Verrin. II. p.* 1839. Ast A. V.C. Iↄ ccix aerarii administratio, iubente Caesare, a Quaestoribus ad Aediles translata. Dio Cass. XLIII, *p.* 269. Augustus, vbi aerarium militare instituerat, eius curam demandabat viris praetoriis, quos primum a Senatu lectos, deinde sorte ductos, ac demum ab ipso Imperatore nominatos, constat. Suet. *Aug. XXXV.* Quaestoribus porro curam aerarii Saturni reddidit Claudius. Suet. *Claud. XXIV.* Denique administratio aerarii iussu Neronis fuit penes Praefectos aerario, (*f*) qui tamen etiam de caussis fiscalibus iudicabant. Gell. *XIII,* 24. Tacit *XIII.* 28. Iac Guther. *de offic. Dom. Aug. III,* 32. Quum vero ab Augusti temporibus duplex esset aerarium, *Saturni* alterum, ita dictum a templo, Opis & Saturni in quo custodiebatur, alterum *militare:* duo quoque erant Praefecti aerario, vel diuersa saltim officia, vni aliquando personae demandata. Exemplum suppeditat marmor apud Gruter. *p.* MXXVIII, 5.

XII. Qui fisco & patrimonio Caesarum?

XII. Fisco praeerant Procuratores, Aduocati, Patroni fisci, quorum passim in iure nostro mentio fit. Sunt etiam PRAEFECTI FISCI GERM. CAES. IMP. apud Grut. *Inscript. p.* CCCCXCVIII.

(*f*) Quum vero ex lege Papia in aerarium & paullo post in fiscum etiam influerent vicesimae hereditatum: iis administrandis praefuerunt PROCVRATORES XX. HEREDITATIVM & PROMAGISTRI XX. HEREDITATIVM, quorum mentio fit in marmoribus apud Gruter. *p.* ccccxxxvii, 7. ccccxxvi, 5. CCCCLIV, 8.

ccccxcviii, 10. A COMMENTARIIS FISCI ASIATICI, apud Reines. *Inscr. IX*, 33. PROCVRATORES FISCI ASIATICI apud eumdem Class. *IX*, 60. Immo creare Nerua coepit *Praetorem fiscalem*, qui de rebus fiscalibus ius diceret *L. 2. §. 18. D. de orig. iur.* Patrimonia Principum Procuratores Caesarum administrabant. Denique postremis temporibus fiscum Comes sacrarum largitionum; patrimonium principis Comes rerum priuatarum administrabat, de quibus videndi Gutherius *de offic. Dom. Aug. III*, 1. 16. 25. 32. & qui egregia multa hanc in rem collegit Gundlingius *Diss. de principe herede cap. IV.*

XIII. Rei fiscalis administratio excusationem dedit voluntariam.

XIII. Quicunque ergo res fiscales administrabant, excusari poterant a tutela, non tam quia bona eorum fisco obligata erant, vt plerisque videtur: quam quod priuilegio se possent defendere. Hinc dicitur, *excusari eos posse §. 1. Inst. h t.* eos *vacationem habere L.* 10. *C. h. t. priuilegio defendi L. vlt. C. qui dari tut. poss.* Vnde patet, non *necessariam* fuisse hanc excusationem, sed *voluntariam*. Thomas. *Not. ad Inst. h. t. p.* 110.

XIV. Potestas quae a tutela excusat quid.

XIV. Eadem de causa excusantur III. *qui cum potestate sunt.* Potestas vero diuersimode accipitur ab antiquis. Nonnunquam magistratibus vrbanis opponuntur potestates in prouinciis apud Sueton. *Claud. XXIII. Iurisdictionem de fideicommissis quotannis, & tantum in vrbe delegari magistratibus solitam, in perpetuum; atque etiam per prouincias potestatibus demandauit.* Non nunquam etiam in ipsa vrbe a magistratibus seiungebantur potestates. In vrbe enim erant, qui

qui ius dicerent, quamuis non essent magistratus ordinarii, veluti *Praefectus annonae, praefectus vigilum,* quos magistratus ideo esse negat Pomponius, *L.*2,§.33. *D. de orig. iur.* etiam hi dicebantur habere potestatem. Porro potestas distinguitur aliquando ab imperio, adeoque tribuitur iis magistratibus, qui neque vocationem neque prehensionem habebant, veluti Quaestoribus. Vid. infra *Lib. IV. Tit. VI.* §. 5. Nulla harum significationum hic inuenit locum. Cum potestate enim hic esse dicuntur, quicumque sunt cum imperio, id est, magistratus maiores, vel maioribus auspiciis & lege curiata creati. Gell. *Noct. Att. XIII,* 14. *L.* 1. *pr. D. si quis ius dicenti non obtemp.* Huber. *Praelect. ad Instit. I,* 25. 4. Vnde ne Aedilitas quidem excusabat *L.* 17. §. 4. *D. h. t.* Nam Aediles nec coercere poterant, nec iubere in carcerem duci, nec prehensionem habebant, sed ipsi in ius vocabantur. Gell. *Noct. Att. XIII,* 15. Postremo tamen participes huius beneficii facti sunt Senatores, *L.* 15. §. 3. *b. t.* immo & ἄρχοντες τῶν πόλεων, id est, Duumuiri. *L.* 6. §. 16. *b. t.*

XV. De (V) paupertate: (VI) trium tutelarum onere, vt & (VII) imperitia litterarum nihil est, quod ex antiquitate monendum sit. Ast quum (VIII) & professio liberalium artium excusarit; huius quae fuerit Romae conditio, ostendendum erit paullo accuratius. **XV. De aliis excusandi caussis.**

XVI. Grammatici, quos initio LITTERATOS, vel LITTERATORES adpellabant, (f) serius Romae docuerunt. Ludimagistris, qui primis litterarum elementis imbuebant **XVI. Professio artis Grammaticae.**

bant pueros, ſemper quidem procul dubio vſi ſunt Romani: ſed ab his diuerſi grammatici erant, id eſt, poetarum interpretes, Suet. *l. c.* Vnde & in iure noſtro a ludi litterarii magiſtris diſcernuntur. *L. 1. pr. & §. 6. D. de extraord. cognit.* Grammaticam olim Romae ne in vſu quidem, nedum in honore fuiſſe, rudi ſcilicet ac bellicoſa tum ciuitate, docet Sueton. *de illuſtr. Gramm. I.* ex quo etiam diſcimus, mediocre eius exſtitiſſe initium, profitentibus eam artem non niſi ſemigraecis, immo & libertinae conditionis hominibus. Sane L. TITINIVS L. L. AMAZON GRAMMATICVS memoratur apud Reineſ. *Inſcr. Claſſ. I, 228. p. 216.* M. POMPILIVS M. L. FORTVNATVS GRAMM. apud Gruter. *Inſcr. p. MXXXV, 6.* vt alia iam exempla praetermittam, quae & ipſe Suetonius ſuggerit. Primus hoc ſtudium in vrbem intulerat Crates Malleotes, qui miſſus ad ſenatum ab Attalo Rege, inter ſecundum & tertium bellum Punicum, quum fracto crure decumberet, adſidue diſſerendo, Romana ingenia excitauit. Sequuti eum ſunt alii, praecipue poſt Q. Metelli tempora poſt quae adeo ſenſim creuit grammatices honor, vt ne clariſſimi quidem viri ab ea ſe abſtinerent, & aliquando ſuper viginti celebres ſcholae in vrbe florerent. Suet. *de illuſt. Gramm III.* Sed plerique docebant priuatim, aut certe magno virorum illuſtrium aere conducti. Primus centena in annum

(f) Teſte Sueton. *De Illuſtr. Gramm. IV.* vbi erudita ſunt, quae adnotauit Iſ. Caſaub. *p. m. 732.*

(a)

annum sestertia accepit Verrius Flaccus sub Augusto & Tiberio Suet. *de Gramm. XVII.* Postea sensim inualuit, vt & Grammatici publicis inuitati stipendiis docerent. Ael. Spartian. *Vit. Hadr. XVII.* adeo vt stipendium eorum ordinarium temporibus Luciani essent μύριαι δραχμαὶ, id est sestertia quadraginta, aurei quadringenti, vel mille coronati monetae nostrae Belgicae. Vid. Gronou. *de pecun. vet. LIV. cap. XI, p.* 729. Immo & annona iis quotannis coepit distribui, quam aliquoties iis deminutam restitutamque esse, patet ex Symmach. *Epist. I,* 33. Cassiodor. *Epist. IX,* 21. vt & *L.* 11. *C. Theod. de Medic. & Professor. Lib. XIII. Tit. III.*

XVII. Serius multo, immo & difficilius Romae recepti sunt rhetores, quippe quos anno V. C. Iↄ xcii. C. Fannio Strabone & M. Valerio Messala Coss. SCo; deinde anno V. C. Iↄ clxi. a C. Domitio Ahenobarbo & L. Licinio Crasso censorio edicto vrbe expulsos constat. Suet. *de clar. Rhet. I.* Postea & rhetoricam priuatim docere coeperunt plures, quorum aliquot recenset Sueton. *de clar. Rhet. III. sequ.* Primus vt diserte notat Euseb. *in Chron. n. MMCIV,* publice Romae docuit, salariumque e fisco accepit Quinctilianus, idque sub Domitiano. At iam Vespasianum Latinis Graecisque rhetoribus annua centena id est, aureos mille e fisco constituisse, tradit Sueton. *Vesp. XVIII.* Posteriores Imperatores ea in re modo liberaliores modo tenaciores fuerunt. Sub Marco enim rhetorum stipendium fuere drachmarum decem millia, Luci. *Eunuch.* id est, aurei cccxxxiii. &

XVII. Professio rhetorices.

& regales IV. ceu rationes init Theod. Marcil. ad Suet. *Vesp. cap.* 18. vel cccc. vti Gronouius. Tatianus qui sub Commodo floruit sexcentos aureos philosophis scribit datos, ex quo & salaria rhetorum sexcentorum aureorum fuisse videntur Theod. Marcil. *ad* Suet. *Vesp. l. c.* Immo Eumenius rhetor liberalitate Principis salarium sexcentorum millium nummum sese accipere gloriatur, in *Orat. pro restaur. schol.* XI, qui ex Gronouii calculo conficiunt XLV. millia florenorum Hollandicorum.

XVIII. Professio philosophiae.

XVIII. Eadem paene Romae philosophorum fata fuerunt. Ii quoque cum Rhetoribus pulsi A. V. C. DXCII. Idem saepius factum, cum antea, tempore Catonis, tum etiam sub Domitiano, Suet. *Domit. cap.* X. sub quo Epictetus quoque Roma excedere iussus est. Interea tamen semper priuatim floruit philosophiae studium. Primus philosophis stipendia & honores concessit Antoninus Pius. Iul. Capitolin. *Vit. Anton.* XI. vt & post eum D. Marcus, qui vti ipse serio philosophabatur, ita omnis generis doctoribus annuam mercedem constituebat. Xiphilin. LXXI. *p.* 814. Hoc quoque salarium annuum ordinarie DC. aureorum fuisse, ex Tatiano colligimus cum Casaub. *Not. ad. Sueton. Vesp. cap.* 18. At nonnullis tamen minus datum est. Luciani enim tempore singula philosophorum genera acceperunt decem millia drachmarum, id est, cccc aureos Lucian. *Eunuch. p.* 161. *Tomo* IV. Tantundem datum fuit Theodoto Sophistae apud Philostr. *Vit. Sophist.* 11.

XIX.

XIX. Medicina Romae ſero coli, & in aliquo pretio haberi coepit. Seruos ſolos ac libertos artem hanc feciſſe negat quidem Carolus Sponius *dans les recherches d'antiquité Diſſert.* XXVII. ſed eum artis ſuae amore falli, ſatis patet ex Sueton. *Calig.* VIII. Quinctil. *Inſt.* VII, 2. Senec. *de Benef.* III, 24. Varr. *de re ruſt.* I, 16. Ipſi lapides nobis plura exempla ſeruant. Apud Reineſium *Inſcr. Claſſ.* XI, 8. eſt Q. CLODIVS, Q. L. NIGER, MEDICVS OCVLARIS. Apud Grut. *p.* MCXI, 6. Fabret. *Inſcr. cap.* IV. *p.* 300. Spon. *Miſc. Erud. Ant. p.* 143. & Maluaſ. *Marm. Felſin. p.* 219. TIBERIVS (ILLVSTRIVS,) TI. CAES. AVG. SER. CELADIANVS MEDICVS OCVLARIVS, alia marmora, quae Gruterianus Index in titulo: *officia domus auguſtae & priuatae* facile vnicuique ſuggeret, hic praetermittimus. Immo & ſeruas & libertas feciſſe medicinam, patet ex marmoribus apud Gruter. *Inſcr. p.* DCXXXVI. vbi occurrit IVLIA, Q. L. SABINA, MEDICA, MINVCIA. C. L. ASTE, MEDICA, SENTIA ELIS, MEDICA. Tales etiam erant obſtetrices, quae medicamenta dare ſolebant, *L. 9. pr. D. ad L. Aquil.* veluti SVAVITAS L. AGREPINAE, OBSTETRIX, apud Grut. *Inſcr. p. DCXXXVI,* 4. Ceterum primus medicos ciuitate donauit Iulius Caeſar; Suet. *Iul.* XLII. Auguſtus vero Antonii Muſae, liberti, opera e graui ac periculoſo morbo reſtitutus, Muſae ius aureorum annulorum, vniuerſo medicorum ordini immunitatem dedit Dio Caſſ. LIII. *p.* 592. Hinc multis Veſpaſiani, Hadriani, alio-

XIX. Profeſſio medicinae.

aliorumque rescriptis confirmatum est illud priuilegium *L. vlt.* §. 30. *D. de mun. & hon.* Postea quum nimis multi medicinam professi imunitate fruerentur certum definiri numerum placuit. *L.* 6. §. 2. *D. de excusat.* Alexander porro medicis annonam addidit. Lamprid. *Alex. XLII.* Posteriores vero Imperatores eorum immunitatem auxerunt ac confirmarunt plurimis constitutionibus, quae etiamnum exstant in *C. Theod. tit. de medic. & profess.* Brisson. *Ant. Sel. II*, 3. qui etiam sequente capite ostendit χειρούργους simul fuisse plerosque medicos. Hinc & *vulnerarii* vel *vulnerum medici* vocantur. Plin. *Hist. Nat. XXIX*, 1. nec non *medici chirurgi* in Marmore hoc apud Manut. *Orthogr.* 243.

CARESTE. CONSERVAE. ET. CONIVGI,
GELADIVS. ANTINOVS. DRVSI.
MEDICVS CHIRVRG.
BENE. MERENTI. FECIT. EA. VIXIT. ANN. XVII.

Apud Grut. *Insc. p. CCCC*, 7. laudatur MEDICVS CLINICVS. CHIRVRGVS. OCVLARIVS. Celebres etiam fuere *iatraliptae*, seu medici vnguentarii, de quibus Plin. *Hist. Nat. XXIX*, 1.

XX. Professio iurisprudentiae.

XX. Iurisprudentiae studium Romae semper floruit. Primus tamen illud professus est Tiberius Coruncanus. *L.* 2. §. 2. *D. de O. I.* Quem deinde alii sequuti sunt, qui vero, vt Cicero ait *in Bruto XLI. nullum sibi ad eam rem tempus ipsi seponebant, sed eodem tempore & discentibus satisfaciebant, & consulentibus.* Sic verbi gratia Q. Scae-

Scaeuola, quanquam nemini se ad docendum dabat, tamen consulentibus respondendo, studiosos audiendi docebat. Cic. *Brut. LXXXIX.* Vid. supra *Prooem. n.* 42. 43. Neque tamen certi quidam atque ordinarii erant iuris professores, sed, vt quisque studiorum suorum habebat fiduciam, ita consulentibus aeque ac discentibus se videtur dedisse. Postremo & iureconsulti publice, certo stipendio conducti, Romae docere coeperunt, eaque schola iuridica Romana in occidente vnica tam frequens fuit, vt ex omni occidente eo iuuenes confluerent. Sic Rutil. Numant. *in itinerar. Lib. I, v.* 109.

Facundus iuuenis, Gallorum nuper ab aruis
Missus, Romani discere iura fori.

Constantius in *vita S. Germani Cap. III. Vt in eum profectio litterarum plena conflueret: post auditoria Gallicana intra vrbem Romam* IVRIS *scientiam plenitudini perfectionis adiecit.* Plura de hac schola Romana iuridica dabunt Io. Sauaro *ad* Sidon. Apollin. *Epist. I, 6.* vbi Sidonius Romam *domicilium legum* vocat, Franc. Iuret. *ad* Symmach. *Epist. IX,* 83. & Dadin. Alteserra *Rer. Aquit. III,* 5.

XXI. Florentissima ergo Romae fuit schola, in auditorio Capitolino, in qua Theodosii & Valentiniani aeuo docuerant Rhetores Latini tres, Grammatici Latini decem, Sophistae Graeci quinque, Grammatici Graeci decem, Philosophus vnus, iurium professores duo Conring. *Antiq. Acad. Dissert. I, p.* 22. XXI. Qualis fuerit Romae schola publica.

XXII. In prouinciis quoque floruerunt scholae, Augustoduni, Burdegali, Tholosae, Nar- XXII. Quales scholae per prouincias.

Narbonae, Mediolani, Carthagine, & in plerisque ciuitatibus honoratioribus, in quibus tamen non nisi rhetores & grammatici vtriusque linguae docuisse videntur. Conring. *l. c. pag.* 16. *sequ.* In oriente alia quodammodo fuit scholarum conditio. Alexandriae enim iam inde ab Antoninorum aetate floruit schola ἰατροσοφιςῶν, id est medicorum, tantae celebritatis, vt ad commendationem medici illud satis esse videretur, si fuisset Alexandriae aliquamdiu commoratus. Ammian. Marcellin. *Hist.* XXII, 43. Conring. *Medicin. Hermet.* IX. Beryti vero & Constantinopoli etiam ius ciuile traditum. Et Beryti quidem iam saeculo tertio exeunte studia iuridica floruerunt, *L.* 1. *C. qui aetat. vel profess. se excus.* eandemque scholam eodem tempore obseruante Menagio *Amoenit. iur.* XXIV. magnopere celebrauit. *Gregor. Thaumaturg. Paneg. Origen. p.* 57. Tacita sane huius scholae fuit celebritas, vt eam *μητέρα τῶν νόμων matrem legum* adpellare non dubitet Eunap. *vit. Proaeres. p.* 150. *τὸ ἕδος χαρίτων, Gratiarum sedem* Ioannes in *Anthol. Lib.* 1. *cap.* 68. *epigr.* 29. *πόλιν ῥωμαϊκωτέραν, καὶ τῶν νόμων τούτων παιδευτήριον, ciuitatem plane Romanam, & legum Romanarum Gymnasium* Gregorius Thaumaturg. *l. c.* δίκης πέδον ἄςυ θεμίςων, iuris domicilium & vrbem iureconsultorum. Non. *in Dionysiac. Lib.* XLII. *Legum* denique *nutricem* Iustinianus. *Constit. omnem* §. 7. *ad Antecess.* Beryto euocari consueuisse iuris peritos, qui adsiderent magistratibus vt sine fauore & odio cognoscerent, ex vetere chorographo obseruat Iac. Gothofred. ad *L.* 1. *C. Theod. de adsess. domest.*

Docebant

docebant ibi Anteceſſores quatuor, ceu ex d. *Conſt. omnem, ad Anteceſſores* colligit Menag. *Amoen. Iur. Cap. XXIV, p.* 134. Sed vrbs, quae in iure noſtro *pulcherrima* & *ſplendidiſſima*, immo *metropolis* vocatur, paullo poſt Iuſtiniani tempora terrae motu euerſa eſt, Agath. *II, p.* 285. Quam ruinam epigrammate non vno defleri videas in *Anthol. I, 68. Epigr.* 19. *& ſequ.* Conſtantinopoli iuris profeſſores duos reliquis addidit Theodoſius, philoſophiae vero doctorem adiecit Iuſtinianus, vt adeo ſchola Conſtantinopolitana Romanae illi per omnia fuerit ſimilis. Conring. *Antiq. Acad. Diſſ. I, p.* 21. *ſequ.* Alibi, quam Romae, Conſtantinopoli & Beryti ius Romanum doceri, & maxime Alexandrinos & Caeſarienſes anteceſſores iuris habere, vetuerat Iuſtinianus. *Conſt. Omnem.* §. 7. *ad Anteceſſores.*

XXIII. Omnes ergo Grammatici, rhetores & medici Romae docentes, aut in patria has artes exercentes, qui intra numerum erant, a tutela & cura habebant vacationem §. 15. *Inſt. h. t. L.* 6. §. 1. *D. h t. & tit. C. de profeſſ. & medic.* Iisdem & philoſophi accenſentur. *L.* 6. §. 5. *D. h. t.* nec non iureconſulti Romae docentes. *L.* 6. §. 12. *D. eod.* immo omnes vbique artium profeſſores. *L.* 6. *C. de profeſſ. & med.* Minus vero eo priuilegio gaudebant hydraulae, poetae, aliique quibus nullis in ſcholis publicis erat locus. Vinn. *Comm. ad* §. 16. *Inſt. h. t. p.* 139.

XXIII. Immunitas a tutelis profeſſoribus conceſſa.

TIT. XXVI.

DE

SVSPECTIS TVTORIBVS VEL CVRATORIBVS.

NOn ſolum excuſari, ſed & remoueri a tutela & curatione nonnulli poterant, ſi vel doloſe vel ſegniter pupillorum minorumque res adminiſtrare & curare dicerentur, vel vlla malae fidei in eos caderet ſuſpicio. Tales dicebantur SVSPECTI, & de his ad hunc titulum agendum.

I. Suſpecti crimen e XII. Tabulis.

I. Suſpecti crimen ex lege XII. Tabularum deſcendere, ipſe agnoſcit Imperator *princ. Inſt. h. t.* vt & Vlpianus *L.* 1. §. 2. *D. de ſuſp. tut.* nec obſcure id teſtatur Cic. *de offic. III*, 15. In iis tabulis cautum fuerat: SI TVTOR DOLO MALO GERIT, VITVPERATO, QVANDOQVE FINITA TVTELA ESCIT, FVRTVM DVPLIONE LVITO. Gothofr. *Leg. XII. Tab. VII.* Quamuis vero *ſuſpecti* vocabulum in hac lege, ſi ita concepta fuit, non occurrat: praecipue tamen veteribus *ſuſpicio* eſſe dicebatur, vbi dolus malus videbatur metuendus. Hinc Terentius *Eunuch. III*, 3.

- - - Iam tum erat ſuſpicio,
Dolo malo haec fieri omnia.

Quum ergo de eo tutore in lege ageretur, qui minus ex fide tutelam gereret: iureconſulti eum vocarunt SVSPECTVM, quemadmodum

dum & actionem ipsam *crimen suspecti* (a) adpellabant. *princ. Inst. h. t.* Quamuis autem ex XII. Tabulis sit hoc crimen: Decemuiri tamen illud, sicut & alia iura, ab Atheniensibus acceperant, apud quos nota erat ἡ τῆς ἐπιτροπῆς γραφὴ, quam cuiuis instituere licebat aduersus tutorem qui pupillum vlla adfecerat iniuria. Iul. Pollux *Lib. VIII. cap. VI. Segm.* 35.

II. Quinam suspecti fieri potuerint? quinam postulare?

II. Suspecti postulari poterant omnes tutores, siue dati ex lege Atilia, siue testamentarii, siue legitimi. *L.* 1. §. 5. *D. h. t.* Immo & patroni huic iudicio eatenus erant obnoxii, vt eorum famae parceretur, *L.* 1. §. 5. *D.* §. 2. *Inst. h. t. L.* 9. *D. de obsequ. par. & patr.* id quod etiam in agnatis obseruari, ipsius pupilli videbatur interesse: vnde & his potius curator adiungi solebat. *L.* 9. *D. h. t.* Praeterea & omnes postulare suspectos poterant promiscue, vnde & *quasi publica* erat haec accusatio §. 3. *Inst. h. t. L.* 1. §. 6. *D. h. t.* Quamuis enim vere publicum non esset hoc iudicium, quum caussa ne quidem criminalis haberetur, & hinc apud magistratus qui iurisdictione tantum gaudebant, e. g. apud Praetorem institueretur: in multis tamen imitabatur iudicia publica. Praeterquam enim quod cuiuis e populo accusandi ius esset: vocabula etiam eiusmodi adhibebantur, quorum alias in publicis tantum iudiciis erat vsus, vt puta, *crimen, accusatio*, quae omnia κατ' ἀναλογίαν in hac caussa vsurpantur, Hub. *Praelect. ad Inst. I*, 26.

(a) Crimen hic est idem ac accusatio, quare & Theophilus κατηγορίαν vertit. Vid. Brisson. *de Verb. sign. voce crimen p.* 153. (a)

III. Suspectis interdicebatur administratione. Eorundem remotio & infamia.

III. Suspectis hac actione factis, primo omni administratione tutelae interdicebatur, & interim dabatur curator. *L. 7. C. h. t.* Deinde si eos vel dolo malo, vel culpa sua, parum diligenter tutelam gessisse, adpareret, remouebantur; ab eaque interdictione & poena nec promissa satisdatio liberabat. §. 12. *Inst. h. t.* Praeterea & infamis erat tutor, quotiescunque doli culpaeue latae fuerat conuictus §. 6. *eod.* Commune id hoc iudicium habet cum omnibus reliquis, quae occasione tutelae oriuntur, veluti actionibus *tutelae* & *de distrahendis rationibus.* Hinc *turpe tutelae iudicium* memorat Cicero *de Orat. I, 26.* & *pro A. Caecina* III. Idem *pro Q. Roscio Comoedo* VI. *Si qua sunt priuata iudicia summae existimationis, & paene dicam capitis, tria haec sunt fiduciae, tutelae, societatis. Aeque enim perfidiosum & nefarium est, fidem frangere, quae continet vitam, & pupillum fraudare, qui in tutelam peruenit; & socium fallere, qui se in negotio coniunxit.*

IV. Poena tutorum quorumdam extraordinaria.

IV. Nonnunquam etiam, si dolum insignem aliaque delicta interuenisse adparet, tutores tam nefarii ad praefectos vrbi remittebantur, extra ordinem puniendi: §. 10. *Inst. h. t.* maxime si libertus tutor filios vel nepotes patroni fraudasset. §. 11. *eod.* Quum enim merum in vrbe imperium non esset penes Praetores, sed penes Praefectum vrbi, cuius iam pridem erat, animaduertere in crimina, quae intra vrbem, vel centesimum milliare extra eam, committerentur: Tacit. *Annal. VI, 11.* Dio Cass. *LII. p. 547.* Suet. *Aug. XXXVII. L. 1. princ.*

§. 3. 4. 10 *D. de praef. vrb.* oportebat omnino praetorem reos animaduerſione vel ſupplicio dignos ad Praefectum vrbi mittere. Qua remiſſione opus non erat in prouinciis, vbi Procoſſ. & Praeſides & iurisdictione & imperio mero gaudebant. Inſigne huius ſeueritatis exemplum ſtatuit Galba, qui tutorem, quod pupillum, cui ſubſtitutus erat, necaſſet, in crucem ſuſtulit, & quum ſe ciuem eſſe clamaret, ei crucem dealbatam & ceteris altiorem ſtatui iuſſit. Sueton. *Galb. IX.*

V. Actio de diſtrahendis rationibus.

V. Ceterum ab hoc iudicio diuerſa erat actio *de diſtrahendis rationibus*, quae finita demum tutela contra tutorem, qui furtim aliquid ſubtraxerat, dabatur in duplum, *L.* 55. §. 1. *D. de adm. & peric. tut.* quo pertinent vltima legis XII. Tabularum, verba: QVANDOQVE FINITA TVTELA ESCIT, FVRTVM DVPLIONE LVITO. Sed de ea actione ſatis multa notant doctores, nihil vt addendum iam videatur.

ADPENDIX.

LIBRI I.

DE

IVRE ANTIQVO CIVIVM ROM. LATINORVM, ITALIAE, PROVINCIARVM, NEC NON CONDITIONE PEREGRINORVM.

LIber Inſtitutionum primus totus agit de diuiſionibus perſonarum ratione ſtatus. Quum vero perſonarum ſtatus maxime triplex in iure Romano traderentur, *libertatis* puta, *ciuitatis* & *familiae:* Tribonianus non niſi eas attulit diuiſiones perſonarum, quae ad libertatis familiaeque ſtatum pertinere videbantur. De ciuitatis ſtatu nihil diſſeruit, forſan, quod ea, quae huc pertinent, iura tantum non omnia euerterat Antonini Caracallae conſtitutio, de iure ciuitatis cum omnibus orbisRomani incolis communicando. *L.* 17. *D. de ſtatu hom.* Aſt quamuis excuſari mereatur Tribonianus: nos tamen forſan non aeque videremur excuſandi, ſi tam praeclaram antiquitatum Romanarum partem, quae tot iuris noſtri veterumque auctorum locis tam egregiam lucem accendit, intactam plane praetermitteremus. Iuuabit itaque poſt Car. Sigonii, Ez. Spanhemii, aliorumque luculentiſſimas comentationes (*a*) ea

(*a*) Haut pauci de hac re egregios ediderunt commentarios.

ea de iure ciuium Romanorum, Latinorum, Italorum, prouincialium, deque ſtatu & conditione peregrinorum hic coniunctim exhibere, quae ad illuſtrandum ius Romanum quam maxime facere videbuntur.

I. In Romano imperio alii erant ciues, alii Latini, alii Italici, alii prouinciales.

I. Ex quo Roma initio per Latium, tum per Italiam, ac denique per vniuerſum paene terrarum orbem arma victricia circumtulit: quadripartita eſſe coepit hominum huic imperio ſubiectorum differentia. Alio enim iure CIVES, alio LATINI, alio ITALICI, alio denique PROVINCIALES vtebantur. Priores tres gradus coniungit Claudius Imp. apud Tacit *Annal. XI*, 24. *Omnia P. C. quae nunc vetuſtiſſima creduntur, noua fuere: plebeii magiſtratus poſt patricios;* LATINI *poſt plebeios, ceterarum* ITALIAE *gentium poſt Latinos.* Habes hic CIVES, LATINOS, ITALICOS, ita coniunctos, vt intelligas, *ciuitatem iure Latii*, hoc *iure Italico* praeſtitiſſe. Omnium poſtremae conditionis erant PROVINCIALES, quos ideo Italicis poſtponit Suet. *Veſpaſ. IX.* *Ordines exhauſtos ſuppleuit, honeſtiſſimo quoque* ITALICORVM *ac* PROVINCIALIVM *adlecto.*

II. Peregrini qui fuerint?

II. Quicunque ciuitatis iure non fruebantur, ii veteribus *hoſtes*, & paullo poſt, inflexa in deterius

tarios. Caroli Sigonii & Ez. Spanhemii aeterna atque excellentiſſima opera nemini ignota ſunt. His addendi Alex. ab Alex. *Genial. Dier. IV*, 10. Onuphr. Panuin. *de Imp. Rom. V.* Selden. *de Synedr. II, p.* 62. Henr. Dodwell. *Praelect. Cambden. p.* 194. Petr. Ioſ. Cantelius *de Rep. Rom. p.* 208.

terius huius vocabuli significatione peregrini vocabantur. Cic. *de offic. I*, 12. Festus *voce hostis. p.* 297.

CAP. I.

DE IVRE QVIRITIVM ET CIVITATIS.

III. Olim omnes, qui Romam commigrarunt, promiscue ciues facti.

III. Ac primo quidem, quum noua vrbs non admodum adflueret ciuibus: promiscue iura ciuitatis impetrabant, quicumque vel in vrbe vel in agro Romano Lares figere constituerant. Liu *I*, 8. Immo tantum erat Romuli studium amplificandi ciuitatem, vt & hostes deuictos plerumque in vrbem transferret, agroque adsignato, in curias adscriberet. Hunc in modum ciuitatis iura comunicauit cum Caeninensibus, Camerinis, Antemnatibus, Crustuminis, ac postremo etiam cum Sabinis Dionys. Halic. *Antiquit. Rom. II, p.* 103. & 111. Liu. *I*, 13. Vnde Claudius apud Tacit. *Annal. XI*, 24. *At conditor noster, Romulus, tantum sapientia valuit, vt plerosque populos eodem die hostes, dein ciues habuerit.* Sequuti sunt hoc exemplum ceteri Reges, qui Albanos, aliosque populos deuictos Romam transtulerunt, ac ciuitatis fecerunt participes. Liu. *I*, 29. 33. Qua de re Cicero *pro Cornel. Balbo XXXI. Illud vero sine omni dubitatione maxime nostrum fundauit imperium, & populi Romani nomen auxit, quod princeps ille creator huius vrbis, Romulus, federe Sabino docuit, etiam hostibus recipiendis augeri ciuitatem oportere.* Sic initio, vt recte obseruat Dionysius. *IV, p.* 256. ἅπασι τοῖς ξένοις ἐπιτρε-

ἐπιτρέψαι τῆς πόλεως μετέχειν, quoslibet exteros admittebant, ad ius ciuitatis, ne iis quidem exclusis, qui e iusta seruitute fuerant manumissi. Hos enim omnes e Ser. Tulli instituto ciues Romanos factos, & in quatuor vrbanas ciuium Romanorum tribus descriptos esse, ex eodem adparet Dionysio. Non segnius aliquamdiu, libera iam republica, prouiderunt Romani, vt ciuitatis iura cum quamplurimis communicarentur, maxime post captam & incensam a Gallis vrbem, quam vt tanto splendidius instaurarent, nouos & peregrinos ciues adsciuerunt ex Veientibus, Capenatibus & Faliscis, iisque agri partem adsignarunt, teste Liuio *VI*, 4. Et sane prudenter id prouisum est a Romanis. Quum enim Romanae reipublicae salus in armorum vi posita videretur, quae nulla esse poterat sine numerosa ciuium multitudine, merito de augendo ciuium numero quam maxime fuere solliciti, vt luculenter ostendit Dionys. Halicarnass. *II, p.* 89. *&* *III, p.* 148.

IV. Postea factum est, vt praeter eos, qui domicilium in vrbe vel agro Romano constituerant, quiue in vrbanas vel rusticas tribus fuerant descripti, etiam peregrinis aliorum oppidorum, & qui in iis remanebant, incolis, aut victis etiam, nec tamen in vrbem abductis hostibus, modo singulis modo vniuersis ius Romanae ciuitatis Senatus populique iudicio atque auctoritate deferretur. Sic Dionysius Halic. *II. pag.* 89. obseruat, Romanos captas vrbes non exscidisse, sed in alias misisse colonos, *ἐνίαις δὲ καὶ πολιτείαν μεταδιδόναι*, aliis

IV. Postea & aliis, qui in oppidis suis manebant, ius ciuitatis datum.

aliis ciuitatem dedisse. Quo pertinent etiam illa Liuii *XXVI*, 24. *Iam inde a maioribus traditum morem colendi socios, ex quibus alios in ciuitatem atque aequum secum ius accepissent.* Quicunque ergo adepti Romanae ciuitatis iura in oppidis suis manebant, ii MVNICIPES dicebantur. Simul ac vero Romae fortunarum suarum sedem collocabant; CIVES INGENVI erant, ceu eos vocat Cicero *in Bruto Cap. LXXV.* Sic M. Porcius Cato, quamdiu Tusculi est commoratus, municeps fuit: vbi Romam commigrauit, ciuis Romanus, quamuis iam ante iure ciuitatis Romanae etiam in municipio suo frueretur. Sigon. *de antiquo iure ciu. Rom. I*, 1. *p.* 16. Ex quo patet, alios fuisse *ciues ingenuos*, vel optimo iure ciues, alios *municipes.* Illi Romae domicilium, tribum & honorum petitionem fuerant consequuti; hi, tametsi tribum atque honorum petitionem adepti essent, tamen domicilio carebant.

Vnde alii ciues ingenui alii municipes.

V. Municipum duplex erat patria, sed Roma tamen patria maior.

V. Illi, (tametsi alias ciuis Romanus plurium ciuitatum ciuis esse haut posset,) tum in municipio suo, tum Romae magistratus recte gerebant, ideo quod non tam duarum diuersarum vrbium, etsi aliqua inter eas priuati iuris esset varietas, quam vnius, ciues censerentur. Ez. Spanhem. *Orb. Rom. Exerc. I*, 1. 7. *p.* 13. *Tom. XI. Thes. Ant. Rom.* Duplex ergo municipibus erat patria: altera in qua nati; altera, qua excepti erant, quamuis haec veluti maior esset, & illa in hac contineri videretur, vt praeclare ostendit Cicero *de Leg. II*, 2. quem locum totum adscribere licebit. Interrogauerat Atticus, cur Cicero Arpinum *germanam patriam suam* adpellarit:

pellarit? Cui Cicero: *Ego mehercule & Catoni & omnibus municipibus duas esse censeo patrias: vnam naturae, alteram ciuitatis: vt ille Cato, quum esset Tusculi natus, in populi Rom. ciuitatem susceptus est. Itaque quum ortu Tusculanus esset, ciuitate Romanus, habuit alteram loci patriam, alteram iuris.* Et quibusdam interiectis: *Sic nos & eam patriam ducimus, vbi nati, & illam, qua excepti sumus. Sed necesse est, caritate eam praestare, qua reip. nomen vniuersae ciuitatis est: pro qua mori & cui nos totos dedere, & in qua nostra omnia ponere & quasi consecrare debemus. Dulcis autem non multo secus est, quae genuit, quam illa, quae excepit. Itaque hanc meam esse patriam, prorsus nunquam negabo, dum illa sit* MAIOR, *& haec in ea contineatur.* Hinc saepe fiebat, vt vnus idemque & Romae & in municipio suo summos honores gereret. Ita Milo, dum iam Romae consulatum petebat, Dictator erat Lanuuii in patria naturali. Cicero *pro Milone XXXVII.* Et Ciceronis filius Aedilis apud municipes suos Arpinates patris voluntate factus est, teste eodem Cicerone *Epist. ad Fam. XIII,* IL. Immo ipse Hadrianus iam Imperator veteri ritu in patria sua Quinquennalem se creari passus est. Spartian. *vit. Hadr. XX.* Inter municipes tamen & ciues ingenuos aliquam fuisse priuati iuris varietatem, paullo post docebimus.

VI. Hinc porro ciuitate donati etiam Latini quidam, sed non eodem iure.

VI. Postea, vbi maior paullatim dignatio Romanae ciuitatis esse coepit: ius ciuitatis parcius dari, & vix cum quibusdam Latii populis vel ad augendam rem Romanam, vel honoris caussa communicari coepit. Liu. *VIII, 13. & 14.*

Eius

Eius beneficii Latinorum populis ac Hernicis dati primus auctor Sp. Cassius, tertium Consul circa annum V. C. CCLXVII. Dionys. Hal *VIII, p.* 538. *sequ.* Ast quum consul ille popularis & de adfectata tyrannide suspectus, tam late hoc populi Romani beneficium interpretaretur, vt Latinis & Hernicis cum iure ciuitatis etiam ius suffragii datum contenderet; solebant deinde Romani ius ciuitatis ita dare, vt pro diuerso sociorum in populum Romanum studio, modo ius suffragii simul concederent, modo illud disertis verbis exciperent. Primi sine iure suffragii ciuitatem acceperunt Caerites. (*b*) Strabo *Geogr. V, p.* 222. Gell. *Noct. Att. XVI,* 13. Mox & Campanis equitibus, Fundanis & Formianis eadem lege data ciuitatis iura Liu. VIII, 14. nec non Acerranis, Liu. VIII, 17. Anagninis, Liu. IX, 43. aliisque pluribus, de quibus accurate Ez. Spanhem. *Orb. Rom. Exerc. I,* 1. 8. *p.* 16. *sequ.* Contra ea Lanuuini, Aricini, Nomentani, Pedani aliique in ciuitatem ita accepti sunt, vt & iure ferendi suffragii, & capiendi in vrbe muneris gauderent: vnde & eiusmodi oppida veluti κατ' ἐξοχὴν MVNICIPIA, dicta vt docet Vlpian. *L.* 1. §. 1. *D. de municip.*

VII.

(*b*) Inde factum, vt censores eos, quos suffragii iure priuabant, *in Caeritum tabulas referre* dicerentur. Gell. *l. c.* Ascon. Paedian *in* Cicer. *Diuinat. p.* 1759. De his intelligendus Horatius. *Epist. I, 6. v.* 62.
- - - - - *Caerite cera*
Digni, remigium vitiosum Ithacensis Vlyssis.

(*c*)

VII. Inualuit praeterea, vt etiam a *iure Latii* via pateret ad iura ciuitatis iis omnibus, qui in patria, Latio donata, magistratus gesserant. Appian. *de Bell. Ciuil. II, p.* 443. Strabo *IV, p.* 187. Quod ius Traiani adhuc aeuo valuit, vt patet ex verbis Plinii *Paneg. XXXVII. His quoque, quibus per Latium ciuitas Romana patuisset.*

VII. Qui in Latinis ciuitatibus magistratus fiebant ciues.

VIII. Postremis reipublicae temporibus latius paullatim diffusum est illud Romanae ciuitatis beneficium. Quum enim paullo ante quibusdam tantum Latii vrbibus ius ciuitatis Romanae summi beneficii loco concederetur: lata deinde lex est, vt e sociis ac Latini nominis promiscue, qui stirpem ex se domi reliquerant, ciues Romani fierent. Liu. XLI, 8. Accessit altera lex anno IↃ CLXIII. a Seruilio Glaucia, de repetundis lata, vt Latinis esset ius ciuitatis consequendae in illius ciuis seu senatoris locum, qui accusatus ab iis repetundarum, a Romanis fuisset damnatus. Cicero *pro Balbo XXIV.*

VIII. Ciuitatem quoque impetrabant Latini, si stirpem domi reliquissent aut aliquem accusassent repetundarum.

IX. Primus L. Iulius Caesar, *(c)* occiso iam

IX. Ciuitas cum omnibus

(c) Non leuiter ergo errat editor Ciceronis orationum Parisiensis nouissimus, qui hanc legem Iuliam latam putat a Sex. Iulio Caesare, Consule A. V. C. DCLXII. Multoque grauior error est Ant. Augustini, *de Leg. & SC. pag.* 120. *T.* 1. *Thes. Ant. Rom.* qui Caesarem Dictatorem huius legis auctorem fingit. Sex. Iulio Caesari tribuere videtur Appianus *de Bello Ciu. I, p.* 379. Sed quum Sex. Iulius Caesar anno V. C. DLXIII. cum L. Marcio Philippo; L. Iulius Caesar vero anno sequente

Latinis & Italis communicata legibus Iulia & Plotia.

iam vt videtur, collega P. Rutilio Lupo anno V. C. IↃ CLXIII. lata lege Iulia, ciuitatem sociis ac Latini nominis dedit, qui flagrante bello Italico in fide manserant. Appian *Bell. Ciu. I, p.* 379. Cicero *pro Balbo XII.* Vell. Paterc. II, 16. 17. Postea confecto tristi illo bello sociali, vel anno V. C. IↃCLXV. Cn. Pompeio Strabone & L. Porcio Catone consulibus, vt patet ex Ascon. Paedian. *ad Orat. Cic. pro C. Cornel.* vel sequente anno IↃ CLXVI. L. Cornelio Sulla & Q. Pompeio Rufo Coss. (*d*) lata lege Plotia a M. Plautio Siluano & C. Papirio Carbone Tribunis plebis ciuitas communicata cum omnibus sociis Latini nominis, immo & peregrinis illis, *qui federatis ciuitatibus adscripti fuissent, si tum quum lex ferebatur, in Italia domicilium habuissent, & si sexaginta diebus apud Praetorem essent professi.* Cicero *pro Archia Poeta VII.* Postremi arma posuerant Lucani & Samnites, sed & hos tamen ciuitate donari placuit A. V. C. IↃ CLXX. Flor. *Epit. Liu. LXXXIV.* ex quo loco etiam constat, nouis his ciuibus per vniuersam Italiam ius suffragii fuisse datum. Et initio quidem in octo nouas, id est, postremas tribus vrbanas conlecti fuerant; Vellei. II, 20. postea in veteres XXX. post

sequente cum P. Rutilio Lupo consulatum gesserit: vero similius est, hunc legem tulisse, & quidem collega Rutilio iam occiso. Vnde simul patet, cur a solo Iulio lex nomen acceperit, nulla collegae facta mentione. Vid. Schwarz. *de iure Ital.* §. *III.* Ezech. Spanhem. *Orb. Rom. I,* 1. 13. *p.* 30.

(*d*) Minime vero subsequente Cinnae consulatu, vt tradit. Flor. Epit. Liu. *Lib. LXXX.*

(*e*)

post irritos P. Sulpicii, Tribuni plebis & C. Marii conatus translati sunt a C. Cinna consule. Appian. *de Bello ciu. I, p.* 380. Epit. Liu. *XXX.* Ex quo tempore aequo per omnia iure vsi sunt ciues Romani veteres & noui per vniuersum Latium & Italiam, adeo vt & ius petendi honores habuerint, (Cic. *pro Sulla VI. VII.*) & ius census, (Onuphr. Panu. *ad fast. consul. anno* Iↄ CLXVIII. ius sacrorum publicorum. Noris *Cenotaph. Pis. Diss. I. cap.* 5. *p.* 72. Ez. Spanh. *Orb. Rom. I,* 1. 13. *p.* 30.

X. Paullo post & Gallis cisalpinis ciuitas data.

X. Italia tunc a supero mari Arimino & Ancona seu Rubicone fluuio, ab inferiore Luca terminabatur: reliquum tractum ad Alpes vsque Galli Cisalpini & Veneti insederant. Galli porro in Cispadanos & Transpadanos diuidebantur. Priores ciuitate donati Cispadani, vtpote Italiae propiores. Ez. Spanh. *Orb. Rom. I,* 1. 14. *p.* 32. Postea & Transpadani ciuitatis iura obtinuerunt vna cum Venetis. Nam quum antea Latii ius impetrassent a Pompeio Strabone: (Ascon. Paedian. *in Ciceron. Pison. p.* 262.) ipsum ciuitatis ius eis dedit C. Iulius Caesar anno V. C. Iↄ ccvii. Dio Cass. *Hist. XLI, p.* 118. Vnde non mirum Galliam hanc Cisalpinam ab eo tempore TOGATAM dici coepisse. Tam pleno enim iure fuerant ciuitatis iura consequuti, vt & ad suffragia ferenda petendosque honores non minus, ac reliqui ciues, admitterentur. Sueton. *Caes. IX.* Ez. Spanh. *Orb. Rom. I,* 1. 16. *p.* 39.

XI. Vt & aliis quibusdam gentibus.

XI. Extremis reipublicae temporibus non intra Alpes stetit datae ciuitatis Romanae beneficium: sed & cum multis aliis gentibus est communicatum. Exemplo esse possunt vniuersi

Gaditani in vlteriore Hiſpania, quos ſecundo conſulatu ciuitate donauit Caeſar. Dio Caſſ. *Hiſt. XLI. p.* 161. Idem pro lubitu deinde quasdam alias ciuitates Hiſpaniae hoc ingente beneficio ornauit, Dio Caſſ. *XLIII, p.* 233. Quemadmodum & medicis, aliisque ea iura conceſſit. Suet. *Caeſ.* XLII. immo & Siculis omnibus ciuitatem, inaudito exemplo, teſtamento legauerat, quod legatum lata lege confirmauit Antonius. Cic. *Epiſt. ad Fam. XIV,* 12. *Philipp. I,* 24. Verum tamen ea lex Antonii non valuiſſe videtur. Sane ſub Auguſto adhuc plerasque Siciliae ciuitates Latini iuris fuiſſe, diſcimus ex Plin. *Hiſt. Nat. III,* 8.

XII. Auguſtus parce ciuitatem, ſed quibusdam tamen dedit.

XII. Sub Imperatoribus multo magis prolati ſunt Romanae ciuitatis fines. Auguſtus, equidem teſte Suetonio *Aug. XL. ciuitatem parciſſime dedit, adfirmans, ſe facilius paſſurum fiſco detrahi aliquid, quam ciuitatis Romanae vulgari honorem.* Idem leges haut paucas dedit, quibus aditus ſordidis hominibus intercluderetur ad ciuitatem. Quales praecipue ſunt lex Aelia Sentia, & Fuſia Caninia, de quibus ſupra ſuo loco actum. Vid. Sueton. *Aug. XL.* Immo inter extrema mandata eius, Tiberio & S. P. Q. R. data etiam hoc erat; *μήτ' ἂν ἐς τὴν πολιτείαν συχνοὺς ἐσγράφωσιν, ἵνα πολὺ διάφορον αὐτοῖς πρὸς τὸ ὑπήκοον ᾖ. Ne multos iuris ciuitatis donarent, quo magnum inter ipſos & ſubiectos diſcrimen remaneret.* Dio Caſſ. LVI. *p.* 541. Quibusdam tamen Auguſtum iura ciuitatis dediſſe, patet ex Suet. *Aug.* XLVII. Idque inprimis etiam diſcimus ex eius numis, in quibus laudantur Hiſpaniae munici-

municipia, de quibus Io. Vaillantius *de Colon. num.* & Ez. Spanh. *Diff. de praest. numism. V. pag. 768. & Orb. Rom. I, 2. 18. p. 47. sequ.* Eadem liberalitate etiam Tiberius & Caius Caligula ciuitatem quibusdam dederunt, ceu ex numis & inscriptionibus idem docuit Ez. Spanhemius.

XIII. Claudius Imperator varie se gessit in concedenda negandaue ciuitate. Quosdam ciuitatem Romanam vsurpantes in campo Esquilino securi percussit. Suet. *Claud. XXV.* Idem tamen Latinis, naues mercaturae caussa fabricantibus, ius Quiritium dedit. Suet. *ibid. XIX.* Vlpian. *Fragm. III, 1. & 6.* Quin non solum Galliae Comatae primoribus; sed & vniuersae Galliae Comatae, ius ferendi suffragia, petendique honores dedit. Qua de re Tacit. *Ann. XI, 24.* Senec. *de Benef. VI, 19.* Immo multis eum confertim iura ciuitatis ac sine discrimine dedisse, ac venalia prope illa eius libertos habuisse, testatur Dio Cass. *Lib. LX. p. 676.* Vnde lucem capit vox illa Tribuni militum *Actor. XXII, 28.* ἐγὼ πολλοῦ κεφαλαίου τὴν πολιτείαν ταύτην ἐκτησάμην. *Ego vero magno aere hanc ciuitatem comparaui.* quam egregie illustrat Ez. Spanh. *Orb. Rom. I, 2. 19. p. 52. sequ.* XIII. Liberalior ea in re Claudius.

XIV. Nero, vbi in musicis & curulibus apud olympiam agonibus victor fuerat a iudicibus proclamatus, vniuersam Achaiam libertate, iudices ciuitate Romana, & pecunia grandi, donauit, quod beneficium etiam iis, qui pyrrhicham saltauerant, concessit. Suet. *Ner. XII.* Galba *ciuitatem Romanam raro dedit*, teste Suet. *Galb. VIII.* dedit tamen Bargiasensibus, Laco- XIV. Quibusnam nero, Galba, Otho, Vitellius, & Vespasiani ciuitatem dederint?

S brigen-

brigensibus, Deobrigensibus & Talabrigensibus, immo & Vesontinis & Cluniensibus, si fides numis sub Galba cusis, in quibus haec oppida Hispaniae & Galliae MVNICIPIA dicuntur. Claud. Chifflet. *Vesont. I*, 28. Harduin. *Num. Vrb. p.* 120. Vaillant. *de Colon. T. I, p.* 105. De Othone constat, eum praeter quasdam alias largitiones Lingonibus vniuersis ciuitatem Romanam dedisse. Tacit. *Hist. I*, 78. Vespasianum Stobienses (*e*) in Macedonia ciuitate donasse, constat ex numo apud Sponhem. *Diss. de num. prou.* 676. & Plin. *Hist. Nat. IV*, 10. Idem & filii saepe ius ciuitatis veteranis, liberis posterisque eorum dederunt, vt patet ex marmoribus apud Gruter. *Inscr. p.* DLXXIII, 2. *p.* DLXXIV. 5. 6. & *p.* DLXXV, 1.

XV. Traiani & Hadriani in danda ciuitate liberalitas.

XV. Hispaniae potissimum Traianus fauit, ipse Hispanus. Vnde in eius numis occurrunt municipia, Italica, Inlipense, Albengense, Vrgauonense. Quibus ex marmore apud Gruter. *Inscr. p.* CLXII, 3. addendi Icaeditani, Lancienses oppidani, Talori, Interamnienses, Colarni, Lancienses, Transcudani, Araui, Meidubrigenses, Arabrigenses, Banienses, Paesures, quos omnes a Traiano demum ciuitate donatos, non vana diuinatione, coniicit Ez. Spanh. *Orb. Rom.* I, 2. 21. *p.* 58. Idem Princeps singulis quibusdam subinde ciuitatis iura dedit, rogatu amicorum, vt patet ex Plin. *Epist. X*, 22. 6. 107. 108. Quin quum vicesimas

(*e*) Eos tamen sua aetate iuris Italici fuisse, tradit Vlp. *L.* 8. §. 8. *D. de censib.*

(*f*)

mas hereditatum antea pendere cogerentur noui ciues: eos hoc onere primum Nerua, deinde & Traianus liberauit. Quod Principis beneficium collaudat Plin. *Paneg. XXXVII.* Hadrianus, sequutus Traianum, *Latium multis ciuitatibus dedit, tributa multis remisit*, vt loquitur Spartian. *Vit. Hadrian. XXI.* Ast datae ab eo ciuitatis in numis & lapidibus nulla vsquam fit mentio, nisi quod in marmore sub eo legantur MVNICIPES MVNICIPI T. AELI. HADRIANI. AVG. CIVILITANI. Grut. *Inscr. p. CCCLXII*, 1. Vnde ciuilitanos ab eo ciuitate donatos, colligit Spanh. *Orb. Rom. I*, 2. 22. *p.* 60. Sunt equidem, qui Hadrianum auctorem putant celeberrimae illius constitutionis de ciuitate cum vniuerso orbe Romano communicata, *L.* 17. *D. de statu hom.* quos in eum errorem induxit Chrysostom. *ad Act. Apost. XXV, p.* 875. *Tomus. IV, edit. Sauil.* Sed hos rationem fugere paullo post clarissime adparebit.

An Hadrianus auctor constitutionis, qua ciuitas cum orbe Romano communicata?

XVI. Aeque fallitur Iustinianus Imperator, qui celebrem illam constitutionem Antonino Pio tribuit *Nou. LXXVIII*, 5. quamuis eum ante Spanhemium tantum non omnes caeca fide sequuti sint. (*f*) Ast quamquam amplificatum esse ab Antonino ciuium numerum, vel ex numo praecipuae raritatis constat, in quo AMPLIATOR CIVIVM dicitur:

XVI. An ea Constitutio tribuenda Antonino Imperatori?

S 2 discrimen

(*f*) Contrarium tamen ante Spanhemium obseruarunt Wesembec. *Paratit. ad tit. D. de statu hom. n.* 5. Petit. *Leg. Attic. p.* 136. Vales. *in Not. ad Excerpta* Dionis *p.* 108. Claud. Salmas. *de modo vsur. cap. XIX. p.* 854. *sequ.* Rupert. *ad L.* 2. *D. de orig. iur. c.* 1. *p.* 17. 18.

discrimen tamen ciuium Latinorum, Italicorum, prouincialium, etiam post Antonini Pii tempora superfuisse, cum ex aliis locis adparet, tum ex Inscriptione apud Gruter. *p.* CCCCVIII, I. ex qua simul discimus, Antoninum Carnis & Catalis propter aedilitatis gradum apud Tergestanos gestum, iura ciuitatis Romanae dedisse.

XVII. An eam Marcus Imp. ediderit?

XVII. Porro & ii errant, qui cum Victore *in vita Marci M.* Antoninum huius constitutionis auctorem faciunt, in quam sententiam etiam Casaub. *ad* Spartian. *Hadr. XXI.* paullo videtur procliuior. Nam superfuisse sub hoc principe inter ciues & peregrinos discrimen, patet ex celeberrima Lugdunensium Epistola apud Euseb. *Hist. Eccl. V,* I. vbi aiunt ὅσοι μὲν ἐδόκουν πολιτείαν ῥωμαίων ἐσχηκέναι, τούτων ἀπέτεμνε τὰς κεφαλάς, τοὺς δὲ λοιποὺς ἔπεμπον εἰς θηρία. *Quicumque Romani ciues reperti sunt, capite truncati, reliqui traditi bestiis.* Atqui scripserunt haec Lugdunenses extremis Marci Imperatoris annis: adeoque inde recte colligi videtur, M. Antoninum non sustulisse illud discrimen, quod inter ciues ac peregrinos intercessit. Illud tamen certissimum est, tam liberalem in dando ciuitatis iure fuisse M. Antoninum, vt Aristides Rhetor. *Orat. in Rom. pag.* 372. scribere non vereatur, ξενὸν δὲ οὐδένα, ὅστις ἀρχῆς ἢ πίστεως ἄξιος, *nec peregrinum censeri quemquam, qui magistratu vel fide dignus sit,* τὸ Ῥωμαῖον οὐ πόλεως, ἀλλὰ γένους ὄνομα κοινοῦ τινος εἶναι, *Romanum non vrbis alicuius, sed communis cuiusdam generis nomen esse:* & quae sunt huius generis alia. Ez. Spanh. *Orb. Rom. II,* 2. *p.* 67. *sequ.*

XVIII.

XVIII. Non minus liberaliter iura ciuitatis Romanae plurimis dedisse videntur Commodus, Pertinax, Didius Iulianus, Pescennius Niger, Seuerus. Sed nec hos tamen discrimen illud sustulisse luculenter ostendit Spanh. *Orb. Rom. II*, 4. & 5. *p.* 73. *sequ.*

XVIII. An ea tribui possit Commodo, Pertinaci, Iuliano, Pescennio, Seuero?

XIX. Verus ergo famosae illius constitutionis auctor est Antoninus Caracalla, qui primus edixit, vt, *in orbe Romano qui essent, omnes ciues efficerentur. L.* 17. *D. de statu hom.* Occasionem datae huius legis docent Excerpta Dionis *Valesiana p.* 745. Iam pridem Augustus vicesimam induxerat, locupletando aerario militari, quod vectigal ex hereditatibus dependebatur; de quo iampridem luculenter egerunt Valesius ad illum Dionis locum. Salmas. *de modo vsur.* XIX. Petr. Burmanus *de Vectigal. populi Romani* XI. & iam ante hos Iac. Cuiac. *Obseru:* V, 16. XI, 24. Pendebant istud vectigal ex Augusti instituto heredes extranei, Romani ciues, qui hereditatem adibant, nisi vel pauperes essent hereditates, vel ipsi heredes agnationis iure ex lege XII. Tabularum hereditatem sortirentur. Dio Cass. LV. *p.* 565. Postea mitiores principes quibusdam cognatis vicesimae vacationem subinde dederunt. Plin. *Paneg.* XXVII. Ast Caracalla, quum largitionibus stupendis eluuionem fisco intulisset duplicato illo onere, decimam loco vicesimae induxit, cuius decimae praeter Excerpta Dionis meminit etiam Vlpianus *apud Auctorem Collat. Leg. Mos. & Rom.* XVI. *fin.* Vt ergo vectigal istud a quamplurimis dependeretur, omnibus qui in orbe Romano erant, ciuita-

XIX. Verus auctor est Caracalla?

tem dedit, λόγῳ μὲν τιμῶν, ἔργῳ δὲ, ὅπως πλείω αὐτῷ καὶ ἐκ τοῦ τοιούτου προσίῃ, διὰ τὸ τοὺς ξένους τὰ πολλὰ αὐτῶν μὴ συντελεῖν, *specie quidem honorem eis tribuens, sed reuera vt fiscum suum augeret: quippe quum peregrini pleraque horum vectigalium non penderent:* vt ait Dio in *Excerpt. Vales. p.* 745. Ceterum quamuis successor Caracallae, Macrinus, decimam illam ciuibus tam molestam aboleret: ius tamen ciuitatis orbi Romano semel datum non ademit, vnde sensim exoleuit antiquum illud inter ciues & peregrinos discrimen.

XX. Constitutio ea ad ingenuos, non item ad libertinos pertinuit.

XX. Illud adhuc monendum videtur, ad solos ingenuos pertinuisse Antonini Caracallae constitutionem, non ad libertinae conditionis homines. *Nou.* LXXVIII, 5. Vnde etiam post eam constitutionem saluum mansit discrimen inter libertinos ciues, Latinos Iunianos, & dedititios, ceu ex Saluiani *aduersus auarit. libro III*, 7. animaduerterunt Iac. Cuiac. *Obseru. IV*, 3. & Ezech. Spanhem. *Orb. Rom. II*, 9. *p.* 84. *sequ.*

XXI. Ast cum his quoque ciuitatem communicauit Iustinianus.

XXI. Exposuimus hactenus, duce eruditissimo Spanhemio, datae ciuitatis Romanae historiam, ostendimusque, ita paullatim gradum esse factum, vt ciuitas primum omnibus, qui Romae aut in agro Romano domicilium constituerent, deinde aliquot in Latio municipiis, tum toti Latio, mox vniuersae Italiae, aliquot porro extra Italiam vel priuatis, vel oppidis, vel prouinciis, & postremo omnibus in orbe Romano ingenuis daretur. Iustinianus tamen, vt fuit admodum liberalis,

lis, ſublato illo libertinorum diſcrimine, *titulis C. de Lat. & dedit. lib. toll.* & Nouella LXXVIII, 2. 5. ad ipſos quoque libertinae conditionis homines hoc beneficium protulit, adeoque omnes in orbe Romano viuentes aequo iure agere voluit.

XXII. Proximum eſt, vt ipſa iura ciuitatis paullo accuratius exponamus. Et de his quidem obſeruandum, ea ſenſim magis magisque aucta fuiſſe atque amplificata. Iam ſub regibus ciues gaudebant libertate, iure connubiorum, patrio, legitimi dominii, teſtamenti, forſan & nexus atque vſucapionis. Ius quoque iisdem erat ſuffragia ferendi in creandis magiſtratibus, ferendis legibus, bellis decernendis. Pulſis poſtea regibus, abdicatoque regibus imperio, paullatim prouocatio conceſſa ad populum: magiſtratus, connubia, ſacerdotia cum plebe communicata; adeoque optimo iure ciues eſſe coeperunt Romani. Ez. Spanhem. *Orb. Rom. I, 1. 2. p. 4.*

XXII. Iura ciuitatis ſenſim cepere incrementa.

XXIII. Duobus vero maxime ſummis capitibus conſtitit ciuitas Romana, quorum alterum IVS QVIRITIVM, alterum IVS CIVITATIS adpellatum eſt. Quamuis enim haec promiſcue nonnunquam ponant auctores veteres, veluti Vlpianus: *Fragm. III, 1. & 4.* attamen, qui accuratius loquuntur, haec cum cura diſtinguunt. Plinius, *Epiſt. X, 32. Ago gratias, Domine, quod &* IVS QVIRITIVM *libertis neceſſariae mihi feminae, &* CIVITATEM ROMANAM *Harpocrati, iatraliptae meo, ſine mora indulſiſti.* Et

XXIII. Aliud fuit ius Quiritium, aliud ius ciuitatis.

Epist. X, 4. *Quare rogo, des ei* CIVITATEM ROMANAM: *est enim peregrinae conditionis, manumissus a peregrina. Idem rogo des* IVS QVIRITIVM *libertis Antoniae Maximillae.* Manifesto hic distinguuntur *ius Quiritium* & *ciuitas Romana*, inter quae hoc interest, quod illud ad ea, quae iuris sunt priuati, pertinet; haec ea, quae iuris publici sunt, continet. Spanh. *Orb. Rom. I*, 1. 12. p. 28. Carol. Sigon. *de antiquo iure ciu. Rom. I*, 6. *sequ.* & *de antiquo iure Ital. II*, 3. Quod quum non animaduertant viri quidam eruditissimi, in eum prolapsi sunt errorem vt ius Quiritium in istis Plinii locis vel idem esse cum iure Latii existiment, vel illud cum ipsis iuribus ciuitatis confundant, a quo lapsu nec ipse V. C. Christophorus Cellarius sibi satis cauit *in Adnotationibus suis ad Plinium.*

XXIV. Quae iura vtrumque complexum sit?

XXIV. Nonnulla, quae tum ad ius Quiritium, tum ad ciuitatem Romanam pertinent, summatim his verbis complectitur Cicero *Orat. II. de Leg. Agrar. XIX. Retinete istam possessionem gratiae, libertatis, suffragiorum, dignitatis, vrbis, fori, ludorum, festorum dierum, ceterorum omnium commodorum.* Ast si accuratius singulas vtriusque iuris partes consideres: ius ciuitatis in iure census, militiae, tributorum, vectigalium, suffragiorum, honorum & sacrorum, ius Quiritium in iure libertatis, gentis, connubiorum, patrio, legitimi dominii, hereditatis atque vsucapionis fuit situm. Car. Sigon. *de antiquo iure Ciu. Rom. I*, 13. Ez. Spanhem. *Orb. Rom. I*, 1. 2. p. 4. De singulis nunc paullo distinctius agendum, ordiendumque a iure Quiritium.

XXV.

XXV. Primo ergo omnes ciues Romani erant LIBERI: eaque LIBERTAS eos non solum a dominorum potestate, sed & a tyrannorum imperio, magistratuum potentia, libidine creditorum, ciuiumque potentia tutos praestabat. (g) Nullus ergo ciuis Romanus seruus fieri poterat, nec ingenuitatem aut libertatem amittere, nisi aut captiuitate, aut dolosa venditione, aut iis modis de quibus supra *Lib.* I. *Tit.* III. *n.* 5. *sequ.* & *Tit. XVI. n.* 3. *sequ.* actum est: quamuis & in his plerumque fictionem quamdam adhibitam esse, obseruet, Ger. Nood. *Probab.* III, 12. *p.* 85. *Hoc enim iuris erat a maioribus proditum, vt nemo ciuis Romanus aut LIBERTATEM aut ciuitatem posset amittere, nisi ipse auctor factus esset:* inquit Cicero *pro domo XXIX.* Sed de ingenuorum libertinorumque conditione satis superque suis locis dictum est, nihil vt hic addendum a nobis videatur, praeter id vnicum, quod eadem libertas ciues immunes a verberibus omnique tortura praestiterit. Quum enim seruilis ista poena videretur, non poterat maior ciui

XXV. Ciues Romani erant liberi a potestate dominica.

(g) Caue ergo confundas libertatem iuris gentium cum libertate iuris Quiritium, quae nulli competitinisi ciuibus Romanis. Cic. *pro Caecin. XXXIII.* *Qui enim potest iure Quiritium liber esse is, qui in numero Quiritium non est?* Hinc tribubus omnibus moti libertatem dicebantur amittere, etiamsi haut fierent serui, Liu. *XLV.* 15. Immo hinc intelligenda. *L.* 5. §. 3. *D. de extra. cognit.* vbi media capitis deminutione, & speciatim aquae ac ignis interdictione, etiam libertas amitti dicitur, quod de libertate iuris gentium falsum; de libertate iuris Quiritium verissimum est. Conf. Ger. Nood. *Obseru. II,* 21. *p.* 469.

ciui Romano iniuria fieri, quam si quis verberibus dirisque quaestionibus in eius corpus saeuiisset. Exemplum est apud Ascon. Paedian. *in Ciceron. orat. Cornelian. p.* 1308.

XXVI. Liberi quoque a dominatu tyrannorum.

XXVI. Nec minus immunes erant ciues Romani ab impotente regum dominatione. Lege enim Tribunicia, lata a Iunio Bruto, Tribuno Celerum, ac paullo post primo Consule, fuerat cautum, vt nemo Romae regnaret, adactis simul iureiurando ciuibus, eos neminem passuros Romae regnare. Dionys. Halic. IV, *p.* 276. V. *p.* 277. Liu. I, *vlt.* II, 1. Qua lege tribunicia, quum omni tyrannidi via occlusa esset: mirum profecto non est, gentem Iuniam praecipue de ea esse gloriatam, numisque suis caput Libertatis praetulisse, cum inscriptione LIBERTAS. Fulu. Vrsin. *Famil. Rom. p.* 139. Accessit postea eodem anno Lex Valeria, qua cautum, vt indicta caussa interficeretur, qui regni occupandi iniisset consilia, idque impune ferret percussor, si indicia sceleris demonstrasset. Plutarch. *Vit. Poplic. p.* 103. Liu. *II*, 8. Pro his legibus dici non potest, quanta certamina per quingentos annos adierit populus Romanus, quamuis impedire haut potuerit, quo minus ea demum a L. Sulla, ac deinde a Iulio Caesare conuellerentur, ab Augusto vero eiusque successoribus penitus exstinguerentur, siquidem hi, adspernati in speciem regium nomen, titulo Principum omnia magistratuum legumque munia ad se taxerunt. Tacit. *Annal. I*, 1.

XXVII.

XXVII. Eadem porro libertas ciues immunes praestabat a duriore magistratuum imperio. Latae hanc in rem fuerant leges Valeriae a P. Valerio Poplicola consule, de quibus Liuius II, 8. *Latae deinde leges non solum, quae regni suspicione consulem absoluerunt, sed quae adeo in contrarium verterunt, vt popularem etiam facerent; inde cognomen factum Poplicolae est.* Paullo distinctius rem referunt Plutarch. *Vit. Poplic. p.* 102. *sequ.* & Dionys. Halic. *V, p.* 292. ex quibus constat, prima lege fuisse cautum, NE QVIS ROMAE MAGISTRATVM GERERET INIVSSV POPVLI: QVI SECVS FAXIT, EIVS CAPVT SACRVM ESSET: altera prouocationem concessam a magistratibus ad populum, neque permissum cuiquam, supplicio extremo, aut flagris, aut mulcta animaduertere in prouocantem, donec populus ea de re iuisset in suffragia. Posterior lex quum omnium minime placeret patriciis, quippe fundamenta, ἀριστοκρατίας, quam adfectabant, penitus subuertens, variis artibus aliquandiu elusa, atque hinc relatione non vna restituenda visa est. Retulerunt ergo eamdem A V. C. CCCIV. L. Valerius Poplicola Potitus, & M. Horatius Barbatus Coss. teste Liuio III, 55. Retulit tertium alter M. Valerius Coruus anno V. C. CCCCLII. Qua de re idem Liuius X, 9. *Tertium ea lex tum post Reges exactos lata est, semper ab eadem familia. Caussam renouandae saepius non aliam fuisse reor, quam quod plus paucorum opes, quam libertas plebis poterant* Quum ne sic quidem consultum populo videretur, semper in contrarium niten-

XXVII. Liberi a licentia magistratuum.

nitentibus patriciis: quartum de prouocatione populum rogauit M. Porcius Laeca; qui etiam grauiore poena animaduertendum statuit in eos, qui ciuem Romanum vel verberassent vel necassent. Liu. *X*, 9. Cuius legis *Porciae* insigne monimentum exstat numus gentis Porciae, in quo vir paludatus, medius inter togatum prouocantem & lictorem virgas minantem, conspicitur, addita inscriptione: PROVOCO Fulu. Vrsin. *de Famil. Rom. p.* 229. *edit. Patin.* Porciam legem, quum & ipsa vetustate obsoleuisset, denuo in vsum reuocauit C. Sempronius Gracchus, ceu ex fragmento orationis Gracchanae apud Gellium *Noct. Attic. X*, 3. acute colligit Car. Sigonius *de antiquo iure ciu. Rom. I*, 6. Sed nec *leges sacratae* hic praetermittendae, latae anno V. C. CCLX. Sp. Cassio Viscellino & Postumo Cominio Aurunco II. Coss. quum plebs pertaesa vsurariae iniquitatis in montem Sacrum secessisset. Pace enim facta hac lege, vt plebi sui essent magistratus, quibus auxiliatio aduersus consules esset, neue cui patrum capere eum magistratum liceret. Liu. II, 33. Brutus, primus tribunus plebis, leges tulit, primo vt ne parricida esset, qui eum, qui plebiscito sacer sit, occiderit. Dionys. Halic. VI, p. 410. deinde, vt tribuni plebis sacrosancti haberentur, eosque qui violarint, sacri essent. Id. *ibid.* Tertia lex iussit vt tribuni plebis non nisi e plebe crearentur. Accessere duae aliae leges, ne de capite ciuis Romani nisi comitiis centuriatis agi posset, neue priuilegia irrogarentur. Car. Sigon. *de antiquo iure ciu. Rom. I*, 6. p. 84.

p. 84. Eaeque leges omnes dictae sunt *sacratae*, quia non modo ciues per omnia sacra iurarant, vtique se his legibus sempiternis vsuros, addita imprecatione, vt earum obseruatoribus superi & inferi essent propitii, transgressoribus vero contraria omnia acciderint. Dionys. Hal. VI, *p.* 410. verum etiam quod loco poenae adiectum esset, eos qui secus fecissent cum pecunia familiaque Deo alicui sacros futuros. (*h*) Fest. voce *Sacratae*. Omnes enim leges huiusmodi sanctione poenali munitas, SACRATAS dici consueuisse, obseruat Iac. Perizon. *Animad. Hist. p.* 418. *sequ.*

XXVIII. Remedia aduersus magistratuum insolentiam.

XXVIII. Hisce legibus ergo satis tuti erant ciues Romani, ab omni magistratuum tyrannide. Primo enim, si quid contra leges auderent magistratus, maximum cuique remedium erat in prouocatione ad populum. Deinde de capite ciuis Romani non nisi vniuersus populus in comitiis centuriatis iudicabat, & tunc facile erat, vel innocentibus se a calumniatorum

(*h*) De hac poena Dionys. Halic. *II. pag.* 84. Ἔθος γὰρ Ῥωμαίοις, ὅσους ἐβούλοντο νηποινὶ τεθνάναι, τὰ τούτων σώματα θεῶν ὁτῳδὴ τινὶ, μάλιστα δὲ τοῖς καταχθονίοις, κατονομάζουσιν. *Mos erat Romanis, quos vellent impune occidi, eorum corpora deuouere Deo cuipiam, praecipue Diis inferis.* Festus *voce sacrae: Homo* sacer *is est, quem populus iudicauit ob maleficium, neque fas est eum immolari: sed qui occidit, parricidii non damnatur: Ex quo quiuis homo malus atque improbus* sacer *adpellari solet.* De hoc supplicio quaedam habet Raeuard. *ad XII. Tab. Cap. IV. p.* 22.

(*i*)

rum artibus defendere, vel poenam meritis promissa barba, lacrymis, cultuque tristiore populum ad misericordiam flectere, eoque modo effugere periculum. Denique nulli magistratu licebat ciuem Romanum vel verberibus vel supplicio adficere. Immanissimas etiam eorum sententias vox illa quiritantium compescebat: CIVIS ROMANVS SVM. Saepe eo respicit Cicero *in orat. adu Verrem. V*, 54. *Plagis confectum dico a lictoribus tuis ciuem Romanum ante oculos tuos concidisse. Ob quam caussam? Dii immortales, tametsi iniuriam facio communi caussae & IVRI CIVITATIS. Quasi enim possit esse vlla caussa, cur hoc cuiquam ciui Romano iure accidat.* Et eadem *Oratione V*, 57. *Ceruices in carcere frangebantur indignissime ciuium Romanorum, vt etiam illa comploratio* CIVIS ROMANVS SVM, *quae saepe multis in vltimis terris opem inter barbaros & salutem tulit, ea mortem iis acerbiorem & supplicium maturius ferret.* Plura eius generis extant apud Ciceronem *Verrin. V*, 62. *sequ.* Nec ignota sunt exempla Pauli Apostoli *Act. XXII*, 24. & martyrum Galliae apud Euseb. *Hist. Eccles. V*, 1. qui se illa voce CIVIS ROMANVS SVM, a virgarum ignominia, vel ab extremo supplicio eripuerunt.

XXIX. Tribunorum plebis auxilium.

XXIX. Sed non solum in legibus Romanis ciuibus maximum praesidium erat positum aduersus magistratuum insolentiam: verum etiam in tribunicia potestate. Si quis enim eorum libertatem violare non vereretur: tribunos plebis appellabant, qui ipsis omnem ferebant opem, neque patiebantur, ciui

eiui vlli fieri iniuriam. Plena eiusmodi exemplorum eſt Romana hiſtoria, & quamuis negari haut poſſit, iſta poteſtate non ſemel abuſos eſſe rribunos plebis; Saepe tamen etiam inſignia iuſtitiae atque aequitatis ſpecimina edebant, qualia ſunt quae Valer. Max. *Lib. VI. cap. V.* refert quamplurima.

XXX. Libertas ciuium Rom. a faeuitia creditorum.

XXX. Porro & aduerſus creditorum ſaeuitiam tuti erant ciues Romani. Immanis erat lex XII. Tabularum, quae ciues Romanos obaeratos creditoribus addicebat, a quibus & vinciri, & eorum corpus id eſt, bona ſecari, & in partes diuidi poterant, (*i*) Gell. *Noct. Attic. XX*, 1. Et quamuis ſerui haut fierent hunc in modum addicti & nexi: in ſeruitute tamen erant, ſeruisque ipſis tractabantur durius. Aſt contra hanc immanitatem auxilio ciuibus fuit lex Poetilia, qua cautum eſt anno V. C. ccccxxvii. C. Poetelio L. Papirio Coſſ. *ne quis, niſi qui noxam meruiſſet, donec poenam lueret, in compedibus aut in neruo teneretur: pecuniae creditae bona debitoris, non corpus obnoxium eſſet.* Liu. *VIII*, 28. Varro *de Lingua Lat. VI*, 5. *p.* 58. Succeſſit ergo ex eo tempore in addictionis illius locum poſſeſſio & venditio bonorum, de qua nos alibi ex inſtituto egimus. Qua de re Tertullianus *Apol. IV. Sed & iudicatos in partes ſecari a creditoribus, leges erant: conſenſu tamen publico crudelitas poſtea eraſa eſt, & in pudoris notam capitis poena conuerſa eſt,* BONORVM adhi-

(*i*) Dicemus ea de re infra *Lib. III. Tit. XXX.* §. *IV.*

adhibita PROSCRIPTIONE, *suffundere mallet homines sanguinem, quam effundere.* Quin accessit demum beneficium cessionis bonorum ex lege Iulia, de quo plura iureconsulti, & nos infra *Lib.* III. *Tit.* XXX. §. VIII.

XXXI. Libertas suffragandi data per leges tabellarias.

XXXI. Postremo & hoc ad libertatem ciuium quam maxime pertinebat, quod libere, vt vellent, darent suffragia. Quamuis haec libertas magis ad ius publicum videatur referenda. Id eis attulere leges tabellariae, seu de tabellis, quas Cicero ideo *Agrar.* II, 2. *vindices tacitae libertatis & in Cornel. I. p.* 331. *principium iustae libertatis* adpellat. Quum enim antea viua voce in comitiis suffragia ferrentur, idque nonnunquam cum periculo videretur coniunctum: primus A. Gabinius Trib. pleb. A. V. C. DCXIIII. lege cauit, vt populus non voce, sed tabella suffragium ferret, ne quis inspiceret tabellam, ne rogaret, ne adpellaret. Cic. *de leg.* III, 16. Successit biennio post altera lex tabellaria, lata a L. Cassio, Tribuno plebis, M. Aemilio Lepido Porcino, & C. Hostilio Mancino Coss. vt & iudices & populus sententias non voce dicerent, sed tabellis ferrent, excepto iudicio perduellionis. Cic. *de Amicit. XII. de Leg. III,* 16. Ascon. Paedian. *in Cornelianam, p.* 1313. *& Verrinam. II. p.* 1820. Cuius legis insigne monimentum est numus gentis Cassiae, in quo ciuis occurrit, tabellam littera A. notatam cistae immittens, cum lemmate LONGINVS III. V. & Fulu. Vrsin. *de Famil. Rom. p.* 67. Eodem pertinuit tertia lex Papiria, lata a C. Papirio Carbone, tribuno pleb. A. V. C. IↃCXXI. P. Popillio Laenate

Laenate & P. Rupilio Nepote Coff. qua cautum denuo, vt in iubendis legibus vetandisque populus tabella suffragia ferret. Cic. *de Leg. III*, 16. Successit quarta anno V. C. Iↄcxxx. a Coelio Caldo Tribuno plebis lata, vt etiam in perduellionis iudicio, quod Cassia lege exceptum erat, populus non voce, sed tabella, sententiam ferret. Cic. *de Leg. III*, 16. Quam ipsam quoque legem egregie illustrat numus apud Patin. *de Famil. Rom. p.* 79. quo praeter alia litterae L. D. in tabella conspiciuntur. Significant illae LIBERO, DAMNO. Haec enim verba loco Cassianorum ABSOLVO, CONDEMNO in crimine perduellionis adhibita esse discimus ex Caesare *de Bello ciuili III*, 83. ex quo loco patet tertiam tunc adhibitam esse tabellam, quam imponebant vrnae, qui pecunia mulctandum reum iudicabant. Quae omnia eo pertinebant, vt tanto maiore libertate suum quisque ferret suffragium. Vnde denuo Cicero *pro Planc. VI. Populo grata est tabella, quae frontes aperit hominum, mentes tegit, datque eam libertatem, vt, quod velint, faciant, promittant autem, quod rogantur.*

XXXII. Sequitur alterum, quod ad iura Quiritium pertinuit, IVS GENTILITATIS. Diuiserat Romulus ciues in duas gentes, quarum vnam *patres*, alteram *plebem*, nominauit. Illos ex iis adlegerat, qui in ciuitate genere, virtute atque opibus antecellebant; plebis nomine reliquos omnes adpellauerat. Quemadmodum vero e plebe *plebeii:* ita ex patribus *patricii* nascebantur. Vtrosque inter se deuinxerat instituto XXXII. Ius gentilitatis.

T tuto

tuto iure illo patronatus, de quo ſupra plura diximus. Ad iura vtriusque gentis quod attinet: de illis praecipue obſeruandum, quod plebis iura quisque cum ipſa ciuitate impetrarit; patricius autem, niſi lege ad populum lata, nemo fieri potuerit. Bis patricios legit Romulus, ſemel ex Albanis, ac deinde ex Sabinis. Dionyſ. Hal. *Ant. Rom. II. p.* 111. Eumdem morem poſtea ſequuti ceteri reges, qui ſubinde ex gentibus deuictis ac in ciuitatem receptis, patriciorum numerum ſuppleuerunt. Idem. *Ant. Rom.* III. *p*, 199. & IV, *p.* 280. Suet. *Aug.* II. Libera republica L. Iunius Brutus, primus Coſ. patricios legit Liu. II, 2. Sexennio poſt Appius Claudius e Sabinis Romam commigrans, lege conſulari patricius factus eſt. Dionyſ. Halic. V, *p.* 308. Liu. IV, 3. & X, 8. Poſtremo C. Iulius Caeſar lege Caſſia, & Auguſtus lege Saenia (*k*) ac denique Claudius Imp. patricios, iam magna ex parte exſtinctos, ſuppleuerunt Tacit.

Annal.

(*k*) Sed quaenam illa lex Saenia? In priore editione de Sentia ſuſpicatus ſum. Sed errorem ademit Lipſ. *ad* Tacit. *p.* 285. Obſeruat ille ex Dione, Auguſtum patricios ſuppleuiſſe *τῆς βουλῆς ἐπιτρεψάσης τοῦτο ποιῆσαι*, *iubente Senatu*, & quidem anno V.C. IϽCCXXV. Atqui conſul ſuffectus in faſtis adparet L. SAENIVS. Nam in fragmento veterum faſtorum apud Grut. *pag.* CCXCIX, 1. ita legimus:

IMP. CAES. IIII. M. LICINIVS. K. IVL. C.
ANTISTIVS. BELLVM. ALEXANDR.
EID. SEPT. M. TVLLIVS. K. NOV. L.
SAENIVS.

Quis ergo dubitarit, ab eo SCtum tuliſſe nomen? Tacitus ergo pro SC. *legem Saeniam* dixit.

(*l*)

Annal. XI, 25. Suet. *Iul. XLI.* Ceterum ad gentilitatis iura pertinebat, quod soli patricii auspicia ex instituto Romuli haberent. Liu. *VI*, 42. Id quod tamen de auium duntaxat inspectione & tripudio intelligendum, siquidem de coelo seruare etiam plebeiis licebat. Cic. *in Vatin. cap. VII.* Quum enim, fatente Cic. *de Diuin. II*, 36. hanc auium reliquorumque signorum obseruationem retinerent Romani *tantum ad opinionem vulgi, & ad magnas vtilitates reipublicae*, id est ad plebem deludendam, continendamque in officio: periculosum videbatur, plebeios ad haec mysteria admittere, quibus ius magistratus & sacerdotia capiendi erat ademtum. Nimirum & hoc iure ex instituto Romuli gaudebant patricii, vt soli Senatum, sacerdotia, magistratus, iudicia ac totam denique remp. tenerent. Sed paullo post ea omnia paullatim cum plebe communicata sunt, nisi quod interreges, flamines Diales, Martialis & Quirinalis, Rex Sacrificulus, Salii ad extrema vsque reipublicae tempora ex patriciis lecti sunt: quemadmodum & comitia tributa, tribunicia potestas (*l*) & Aedilitas plebeia perpetuo in possessione plebis permanserunt. Reliqua, quae hac de re dici possent, a Carolo Sigonio explicata sunt *Libro I. de Ant. iure ciu. Rom. Cap. VII.*

XXXIII. Ius connubiorum inter solos ciues, nec omnes tamen promiscue fuerit.

XXXIII. Pars haut postrema iuris Quiritium fuit IVS CONNVBIORVM, de quo quum

(*l*) Semel tamen duos patricios inter tribunos fuisse, refert Liu. III, 65.

quum titulo de nuptiis vberius actum sit, iam pauca quaedam addemus. Romani ea in re ab institutis plerarumque gentium discesserunt, quod ne iis quidem, qui eiusdem ciuitatis erant, connubii ius promiscue darent. Praeterquam enim, quod lege XII. Tabularum vetita essent inter patricios & plebeios connubia: Dionys. Halic. *X. p.* 674. Liu. IV. 4. etiam sublata illa lege, saepe inter ipsos vicinarum regionum, aut eorum, qui sub eodem gentis nomine vulgo continebantur, populorum ciues prohibita sunt connubia. Sic inter Latinos connubia commerciaque nulla esse patiebantur Romani. Liu. VIII, 14. Idem de tribus Hernicorum populis patet ex eodem Liuio IX, 43. Deuicta Macedonia, & in quatuor regiones diuisa, id etiam edixerunt decem legati; *neque connubium, neque commercium agrorum aedificiorumque inter se placere cuiquam extra fines regionis suae esse.* Liu. XLV, 29. Quod callido consilio inuenerant Romani, ne mutuis adfinitatibus & commerciis iuncti inter se ac colligati, eo promtius aduersus rempublicam consociarentur. Immo ne cum omnibus quidem ciuibus Romanis connubii ius erat ciuibus. Libertinas, quamuis ciues, duci olim haut potuisse ab ingenuis ciuibus, patet exemplo Hispalae Fecenniae, cui haec potestas SC data est. Liu. XXXVIII, 6. Sic & Campani, qui pridem ciuitatis iura fuerant consequuti, postea demum impetrarunt, *vt sibi* CIVES *Romanas ducere vxores liceret, & si qui prius duxissent, vt habere eas, & ante eam diem nati iusti sibi liberi heredesque essent.* Liu.

Liu. *XXXVIII*, 36. Qua de re plura differit Ez. Spanh. *Orb. Rom. II*, 24. *p.* 262.

XXXIV. Quum itaque ne inter omnes quidem eiusdem ciuitatis ius connubii esset: multo magis cum aliis, ciuitatis Romanae exsortibus connubia erant interdicta. Vnde Seneca de *Benef. IV*, 35. *Permisi tibi filiam in matrimonium, postea peregrinus adparuisti: non est mihi cum externo connubium.* Solebat tamen etiam peregrinis primum a populo; postea a Senatu ac demum a principe concedi ius connubii, per modum lege solutionis vel priuilegii. Qua de re fusius diximus in *Comment. ad L. Iul. & Pap. Popp. Lib.* II, *cap.* XVIII. *p.* 321. *sequ.* Adde supra *Libro* I. *Tit. X. n.* 15. Si quis vero non impetrato illo beneficio peregrinam duxisset: nati ex eiusmodi nuptiis liberi tamquam totidem hybridae ac nouum genus hominum habebantur, neque multo melioris, quam serui, erant conditionis, ceu patet exemplo militum Romanorum, qui Hispanas mulieres duxerant, apud Liu. XLIII, 3. Ex quo vero cum omnibus in orbe Romano ciuitas fuerat a Caracalla communicata: promiscua quidem inter eos esse coeperunt connubia, sed prohibita tamen cum barbaris. *L. vn. C. Theod. de nupt. gentil. Lib. III. Tit.* 14. Quam tamen Valentiniani Senioris legem non diu valuisse multis exemplis docent Iac. Gothofredus in Commentario ad illam legem &, qui plura addidit, Ez. Spanhem. *Orb. Rom. II*, 23. *p.* 164. *sequ.*

XXXIV. Cum peregrinis & barbaris nullum connubium.

XXXV. Alia quaedam de prohibitis inter ciues nuptiis statuit Augustus lege Papia Pop-

XXXV. Lex Papia Poppaea

de connubio Senatorum cum libertinis.

Poppaea, cuius primo capite prohibitae nuptiae inter senatorem eiusue filios nepotesue & libertinas, lenas, a lenone manumissas easque, quae artem ludricam exerceant, vel filias eorum, qui eiusmodi artem fecissent. *L.* 44. *pr. D. de rit. nupt.* Dio Cass. *LIV, p.* 608. Quum enim iam M. Antonio hoc vitio datum fuerit, quod libertini factus esset gener: Cic. *Philipp. II,* 2. multo minus dignum videbatur saeculi Augustaei felicitate, senatorium sanguinem ipsarum libertinarum, lenarum ac meretricum commixtione contaminari. Scenicas vero vxores praeter artis infamiam etiam id indignas senatoriis nuptiis reddebat, (*m*) quod pleraeque

(*m*) Eam legem latius interpretatus D. Marcus, nuptias Senatorum cum feminis eiusmodi non solum iniustas, verum etiam irritas esse iussit, cuius SC. mentio fit. *L.* 16. *D. de sponsal.* Et hinc inter Senatorem & eiusmodi personas nuptiae esse negantur, *L.* 42. §. 1. *D. de ritu nupt.* adeo vt hae ne quidem vxores fiant. *L.* 34. §. 3. *eod.* sed statim sint dimittendae, L. 43. §. 10. *D. eod.* Quae omnia ex hoc SC. esse, satis constat. Postea Constantinus M. hanc legem non solum a senatoribus, sed & ab aliis viris perfectissimis seruari voluit. *L.* 1. *C. de natur. lib.* (Falso enim in textu legitur *senatores seu* PRAEFECTI pro PERFECTI.) quam legem per omnia confirmauit Marcianus Imp. *L.* 7. *C. de incest. & inutil. nupt. Nou. Marcian. post. Cod. Th. tit. IV.* Ast sublata demum est per *L.* 23. *C. de nupt.* non a Iustiniano quidem, vt inscriptio prae se fert, sed a Iustino, quem Iustinianus, tum adhuc Nobilissimus Caesar, ad edendam istam constitutionem induxerat, quia ipse cum Theodora, muliere scenica, & parum integrae famae, nuptias adfectabat. Procop. *Anecdot. p.* 45. & ibi Nic. Alamannus. Ipse Iustinianus paullo post ea

que simul turpissimis se libidinibus in ipsa scena prostituerent, quemadmodum ex Plauti *prologo Casin.* ostendit Lipsius *Elector. I*, 11. Rem omnem accuratius exposuimus in *Comment. ad L. Iul. & Pap. Popp. Lib. II. Cap. I.*

XXXVI. Ad reliquos quod attinet ingenuos, licebat iis libertinas vxores ducere per legem Papiam Poppaeam. *L.* 22. *D. de ritu nupt. L.* 15. *C. de nupt.* Quod ideo receptum, quia tum maior erat libertinarum, quam ingenuarum, copia. Dio Caff. *Hist. LIV, p.* 608. Quo fit, vt & vetera marmora saepe meminerint coniugii libertarum. Reinef. *Inscr. p.* IↃCCLIX, 131.

XXXVI. Libertinas ducere olim non licuit: at permisit lex Papia Poppaea.

D. M.
C. SALVIVS RESTITVTVS FECIT.
SIBI ET.
SALVIAE. NYMPHIDIAE.
LIBERTAE. SVAE. ET. CONIVGI.
OPTIMAE. B. M. DE. SE. ET.
NICERO. L. L. Q. S. P. Q. S.

Et alibi p. IↃCCLX.

D. M.
SEPTIMIAE.
TYCHAE. QVAE.
VIXIT. ANNIS
XXXVI. SEPTI

MIVS

eadere aliquoties tum ad SS. Episcopos tum ad magistratus rescripsit. *L.* 33. *C. de episc. audient. Nouell. LXXXIX*, 15. *CXVII*, 6. *LXXXVIII.* 3. *I.I.* Vid. Nic. Alamann. *Not. ad* Procop. *Anecdot.* 41. & *Comment.* nostr. *ad L. Iul. & Pap. Lib. II. Cap. II.*

MIVS. IVLIA
NVS. CONIV
GI. ET LIBERT.
KARISSIMAE.

Adde p. IↃCCLXXII. Grut. *Inscr. p. DLXVII, 8. DCCCCXXXV,4. DCCCCXL,3. DCCCCLVII,* 7. in quibus faepe laudantur LIBERTAE ET CONIVGES OPTIMAE, BENEQVE MERENTES, KARISSIMAE, FIDELISSIMAE, DVLCISSIMAE, AMANTISSIMAE, INCOMPARABILES. Prohibitae tamen manferunt nuptiae inter libertum & patronam, patroniue vxorem, vel filiam quae & damnatione ad metalla puniebantur, nisi patrona effet vilioris conditionis *L.* 13. *D. de rit. nupt.* Paull. *Recept. Sent.* II, 19. 7. Et hinc rariffimi exempli eft, infcriptio apud Fabretum pag. CCLXXXIX: IVNIAE. FESTIVAE. PATRONAE. ET. VXORI. KARISS. C. IVNIVS. MERCVRIVS. Cui tamen fimiles deprehendiffe mihi videor apud Gruter. *Inscr. p.* DLXXXII, 4. & Reinef. *Inscr. Claff.* XII, 24. Sed quamuis lex Papia permitteret, vt libertinae ducerentur vxores: non poterant tamen duci *lenae, a lenone lenaue manumiffae, aut in adulterio deprehenfae, quaeue artem ludicram facerent, fecerint. L.* 43. *D. de rit. nupt.*

XXXVII. An eadem lex Papia prohibuerit nuptias fexagenariorum & quinquagenariarum

XXXVII. Plerique exiftimant, eadem lege Papia Poppaea prohibitas nuptias fexagenariorum mafculorum & quinquagenariarum feminarum, idque colligunt ex fragmento Senecae apud Lactant. *Inft. Diuin. I,* 16. Vlpian. *Fragm. XVI,* 1. & *L.* 27. *C. de nupt.* Quibus auctori-

ctoritatibus commotus Iac. Gothofredus hoc caput legis Papiae Poppaeae commentus est: SEXAGENARIO MASCVLO, QVINQVAGENARIAE FEMINAE NVPTIAS CONTRAHERE IVS NE ESTO. Iac. Gothofr. *ad leg. Pap. Popp. II.* Sed luculenter euicit V. C. Iac. Perizonius *Diss. ad Leg. Vocon. p.* 153. *sequ.* caput illud de sexagenariis & quinquagenariis non esse ex lege Papia Poppaea, sed ex SC. quodam, facto temporibus Tiberii. Res patet ex luculento loco Suet. *Claud. XXIII. Capiti Papiae Poppaeae legis, a Tiberio Caesare, quasi sexagenarii generare non possent, addito, obrogauit.* Mira quidem in turbando hoc Suetonii loco est criticorum solertia: (*n*) sed constanter hanc lectionem prae se ferunt meliores codices, nec ipse sensus vllam postulat emendationem. Optimus Suetonii interpres est Vlpianus *Fragm. XVI*, 3. vbi iureconsultus: *Qui*, inquit, *intra sexagesimum, vel quae intra quinquagesimum annum neutri legi paruerit, licet ipsis* LEGIBVS *post hanc aetatem liberatus esset, perpetuis tamen poenis tenebitur ex* SC. PERNICIANO. *Sed* CLAVDIANO SENATVSCON-

genariarum?

(*n*) Cuiacius & Torrentius plane eiiciunt Tiberium & locum ita refingunt: *Capiti Papiae Poppaeae legis, quasi sexagenarii generare non possent, edicto obrogauit.* Pulmannus pro *edicto* habet *edito* Iac. Gothofredus *Not. ad L. Papp. Popp.* reliqua admittit, sed pro *edicto* legi iubet *adaucto.* Ast nullam harum emendationum vel textus admittit, vel accuratiores Codices, qui teste Casaubono praeferunt: *addito obrogauit*, vel quantiuis pretii locus Vlpiani, vt in sequentibus adparebit.

CONSVLTO *maior sexagenario, si minorem quinquagenaria duxerit, perinde habebitur, ac si minor sexaginta annorum duxisset uxorem.* Et paucis interiectis: *Quod si maior quinquagenaria minori sexagenario nupserit: impar matrimonium adpellatur,* & SC. CALVITIANO *cauetur, non proficere ad capiendas hereditates & legatas dotes. Itaque mortua muliere dos caduca erit.* Ex his ergo locis egregia lux adfunditur Suetonio. Discimus enim inde I, quid in lege Papia Poppaea de sexagenariis & quinquagenariis fuerit cautum, videlicet, sexagenarios masculos & quinquagenarias mulieres ob aetatem a poenis legis liberos fore. Discimus II. quid *addiderit* huic capiti Tiberius. Quum enim animaduertisset, multos ad hanc aetatem peruenire, qui legi numquam antea paruissent: statuit, vt sexagenariorum & quinquagenariarum nuptiae non quidem essent irritae, sed nihil tamen ad effugiendas caelibatus poenas proficerent. Id quod sancitum est SC. PERNICIANO, vel, vt Cl. Perizonius p. 156. mauult, PERSICIANO, ita dicto a Paullo Fabio Persico, qui tertio ante excessum Tiberii anno Consul fuit cum L. Vitellio. (*o*) Discimus III, qua in re CLAVDIVS Tiberii legi obrogauerit. Perpetuis enim poenis illis exemit sexage-

(*o*) Iste sane Fabius plerumque *Persicus* non addito nomine gentili adpellatur. Vid. Seneca. *de Benef. II*, 21. & Lapis apud Gruter. *Inscript. p.* Iɔcc. NON. MAGIS. POENITENDI. SVNT. SENATORES. QVAM. POENITET. PERSICVM. NOB. VIRVM. AMICVM. MEVM. INTER. IMAGINES. MAIORVM. ALLOBROGICI. NOMEN. LEGERE. (*p*)

xagenarios, dummodo quinquagenariis duxiſſent minores, quandoquidem ex eiusmodi matrimonio proles adhuc ſperari poterat. Denique & hoc IV. inde diſcimus, poſtremo acceſſiſſe SC. CALVITIANVM, vel vt Perizonius mauult, CALVISIANVM, (*p*) quo cautum, vt quod ſeni maſculo, ducenti iuuenculam, dediſſet SC. Claudianum, non item valeret de nuptiis vetulae cum viro iuuene, quippe nullam ſpem prolis facturis. Sed & haec iura vna litura deleuit Iuſtinianus *L.* 27. *C. de nupt.* Vid. *Comment. noſtr. ad L. Iul. & Pap. Lib. II Cap. III.*

XXXVIII. Concubinatus origo.

XXXVIII. Si quas perſonas vxores ducere haut poſſent ciues Romani: eas tamen CONCVBINAS habere poterant. *L.* 1. §. 1. *D. de concubin.* Concubinatus enim per Leges nomen adſumſerat, *L.* 3. §. 1. *eod.* νόμος ἐγένετο, *pro lege habebatur*, teſte Clem. Alex. *Paedag. III*,3. Illum οἱ σοφοὶ τῶν νόμων ἐπιτρέπουσιν, *ſapientes leges permittunt*, Id. *ibid. Leges nimirum Iulia & Papia Poppaea, quas* κατ' ἐξοχὴν νόμους vel leges eſſe dictas iam Lipſius *Exceſſ. ad Tacit. Ann. III. litt. C.* obſeruauit. Ante celeberrimam ſane illam legem *concubina* & *pellex* pari paſſu ambulabant, nec altera erat honeſtior: poſt illam autem *pellex* erat, quae cum aliquo, cui vxor erat, corpus miſcebat, quae autem, cum aliquo, cui vxor non eſſet, viuebat, ea honeſtiore nomine vo-

(*p*) Nullus in faſtis poſt Claudii tempora occurrit Caluitius: at ſub Nerone & ſequentibus Imperatoribus multi laudantur Caluiſii.

(*q*)

vocabatur *amica* vel *concubina* *L.* 144. *D. de V. S.* *conuictrix*, Grut. *p.* *DCCXCV*, 8. *γλυκυτάτη σύμβιος*, Id. *p. DCCLXXX*, 9. *vxor gratuita*, id est, quae per coemtionem haut conuenerat in manum. Idem *p. DCCC*, 21. *sodalitiaria*, Grut. *p. DCII*, 5. *amica, cum qua quis sine mendacio viuebat. L.* 35. *D. de aur. arg. aer. leg.* Hinc honestum ex eo tempore erat concubinae nomen, *L.* 144. *D. de V. S.* licita cum eá consuetudo, *L.* 5. *C. ad SC. Orphit.* adeo vt ab vxore solo delectu & animi destinatione Paull. *Rec. Sent. II*, 20. 2. & dignitate differret, *L.* 49. §. 4. *D. de legat.* 3. Immo vxoris loco haberetur. *L.* 144. *de V. S.* tamen haec coniunctio dici nón poterat *legitima*, quia lex concubinas habere permittebat, non tamen initam cum iis consuetudinem eadem effecta habere patiebatur, quae tribuit matrimonio. Id quod contra Cuiacium recte docuit Em. Merill. *Obs. III*, 15. & *Variant. Cuiac. l.* 34.

XXXIX. Quaeconcubinae esse potuerint?

XXXIX. In concubinatu vero esse poterat, quaecumque non poterat esse vxor, vel in quam stuprum non committebatur. *L.* 1. § 1. *D. de concub.* Quod tamen recte intelligendum. Non enim quas honestas & ius illud, quod impressum mentibus nostris circumferimus, a toro virorum arcebat, cum iis concubinatum inire licebat, vti sibi persuasit Cuiacius *Obs. V*, 6. sed cum illis tantum, quae per leges mere ciuiles vxores esse non poterant. Hinc fas erat ingenuo concubinam habere iudicio publico damnatam, *L.* 1. §. 2. *D. de concub.* mulierem quaestuariam, *L.* 16. *D. de his quae vt indign.* obscuro loco natam, *L.* 3. *pr. D. de concub.* ancillam, *L.* 38.

pr.

pr. D. de reb. auct. iud. poss. mulierem prouincialem, in qua quis officium administrabat, *L. 5. D. eod.* etiam senem & cuiuscumque aetatis, modo posset virilis patientiae legem accipere. *L. 4. §. 4. eod.* At non poterat quis in concubinatu habere feminam quamcumque, si haberet iustam vxorem Paull. *Rec. Sent. II, 20. 1. L. vlt. §. 2. de diuort.* Multo minus plures simul concubinas habere licebat, quia semper infamis Romanis videbatur vita *inter stupra concubinarum & oscula*, vel *mollia concubinarum & spadonum agmina* transacta, qualem in Sophonio Tigellino & Fabio Valente reprehendit Tacit. *Hist. I, 72. III, 20.* in Commodo Imperatore Ael. Spartian. *vit. Comm. Cap. V.* Et Iustinianus mulieres, quae vni viro corpora praebent eodem tempore, non *concubinas*, sed πορνευομένας dicendas indignasque concubinarum iuribus iudicat. *Nou. XVIII. Cap. 5.* Minime omnium inter eas personas honestus erat concubinatus, quas sanguinis propinquitas vel adfinitas a matrimonio arcebat, vt passim docet Vlpianus *L. 1. §. 3. D. D. de concub. L. 56. D. de R. N.*

XL. Sed adiecimus tamen, ne tunc quidem locum concubinatui fuisse, si femina esset talis, vt in eam stuprum committeretur. Stuprum vero committitur in virginem vel viduam ingenuam vitaeque integram: *L. 14. pr. D. ad L. Iul. de adult.* non autem in obscuro loco natam, ludionis, lenonis, arenarii filiam vel quae quaestum corpore fecerat. *L. 3. pr. D. de concub.* Vnde & Ouidio *de arte amandi I, v. 30.* amplexus huiusmodi mulierculanum sunt *Venus tuta & concessa*

XL. An & ingenuae honestae?

concessa furta, quia qui cum tali femina rem habuerat, stupri reus haut erat ex Lege Iulia de adulteriis. Hae ergo & in concubinatu esse poterant: non feminae ingenuae & honestiores. Hinc si hae cum viris essent: aut vxores praesumebantur aut stupri reus vterque erat, si se negaret viuere in matrimonio, nec tamen mulier testationem interposuisset, se sua sponte in concubinatu viuere. *L. 1. pr. D. de concub.* Cui legi male vulgo obuerti *L. 24. D. de R. N. & L. 31. pr. D. de donat.* satis perspicue ostendimus in *Comment. ad Leg. Iul. & Pap. Popp. Lib. II. Cap. IV. p. 172. sequ.*

XLI. Quinam concubinas adsciuerint?

XLI. Quamuis autem & licita nec inhonesta Romanis videretur haec consuetudo, ac vere inaequale esset matrimonium: *L. 3. C. de natur. lib.* tamen nec ipsae concubinae vxorum dignitate & iuribus fruebantur, nec liberi inde nati legitimi erant, sed naturales, quorum de conditione supra *Tit. X.* quaedam notauimus. Hinc & ii fere, qui iam ex iusto matrimonio liberos procrearant, patriaeque & Priamo fecerant satis, concubinam solebant in lectum adsciscere, ne liberis inducerent nouercam, spemque hereditatis iis nihil tale meritis interuerterent. Sic Vespasianus Imp. post vxoris excessum Caenidem, Antoniae libertam, reuocauit in contubernium, & paene iustae vxoris loco id est, in concubinatu habuit. Suet. *Vesp. III.* Idem fecit Antoninus Pius, Iul. Capitol. *Vit. Anton. Cap. VIII.* idem & Marcus Antoninus, recti exempli imperator, qui amissa vxore concubinam sibi adsciuit, procuratoris sui

fui filiam, *ne tot liberis nouercam superduceret.* Id. *Vit. Marci cap. XXIX.*

XLII. Talis vtique fuit veterum Romanorum concubinatus. Vnde ii cum laruis pugnant, qui audito concubinae vocabulo statim fibi aut proftibulum aliquod, aut plane pellicem, animo concipiunt. Id vero non magis verum eft, quam fi quis idem iudicium ferendum putaret de vxoribus *ad morganaticam*, quas Principes & viri illuftres ea lege adfumunt in torum, vt nec ipfae mariti dignitate, nec liberi reliquorum liberorum iuribus fruantur. His vxoribus per omnia fere fimiles erant concubinae Romanorum, poft quam *mos & lex maculofum edomuerat nefas*, & Auguftus concubinatum a pellicatu fecreuerat.

XLII. Fuere concubinae fimiles vxoribus ad morganaticam.

XLIII. At ifte concubinatus paullatim euanuit, poftquam Chriftiana pietate indignus videri coepit. Primus eum fubruere conatus eft Conftantinus M. fed ita vt obliqua quafi via procederet, nec fe id agere prae fe ferret. Quum enim ita inoleuiffet ifta confuetudo, vt impar fibi prope videretur ei abolendae; id agebat potiffimum, vt ciues vxores, quam concubinas habere mallent. Hinc primo liberis naturalibus quidquam relinqui vetuit, ceu colligimus ex *L.* 1. *C. Theod. de natur. lib.* Deinde ideo adinuenit legitimationem per fubfequens matrimonium, non in futurum tamen valituram, ne parentibus occafio deeffet fignandi tabulas, & concubinas iuftis fibi nuptiis iungendi Def. Herald. *Rer. Quotid. l,* 4. 2. Denique ne viri dignitatibus fulgentes alios exemplo corrumperent

XLIII. Quando legibus interdictus concubinatus?

rent duriſſimam illam *L.* 1. *C. de nat. lib.* edidit, qua concubinas a viris illuſtribus, clariſſimis, ſpectabilibus, perfectiſſimis haberi vetuit. Nec ſucceſſus forſan defuiſſet illis Conſtantini M. conſiliis, ſi ſucceſſoribus iſta potuiſſet probare. Sed facilius tulerunt concubinatum, adeo, vt nulla eorum conſtitutio, iſti coniunctioni oppoſita in codicem relata ſit a Iuſtiniano, ſed hic ipſe potius concubinatum *licitam* vocarit *conſuetudinem L.* 5. *C. ad SC. Orphit.* in eaque *caſte viui poſſe* ſcripſerit. *Nou. XVIII. Cap.* 5. Primus ergo in Oriente eum ſubruiſſe videtur Leo Sapiens. *Nou. Leon. XCI.* In Occidente eum multo diutius manſiſſe, ſatis oſtendunt Leges veteres Francorum, Longobardorum, Germanorum, de quibus fuſius a nobis actum in *Antiquitatibus iuris Germanici.*

XLIV. Leges Romuli & XII. Tabularum de diuortiis.

XLIV. In titulo de nuptiis accuratius egimus de diuerſis modis nuptiarum per confarreationem, coemtionem & vſum, deque poteſtate maritorum in vxores; de quibus multa potius, quam optima, collegit Carolus Sigonius *de antiquo iure ciu. Rom. I.* Quare de diuortiis tantum nonnulla adiiciemus, maxime quum eam doctrinam in Inſtitutionibus ſuis praetermiſerit Iuſtinianus. Diuortium maritis quidem permiſerat Romulus, at non vxoribus, vt tradit Plutarch. *Vit. Romuli p.* 39. Sed nec illis quidem, eodem teſte Plutarcho, ſine cauſſa ſontica licebat vxoribus mittere nuncium, verum ſi conſtaret, eas aut ſtuprum paſſas, aut venenum paraſſe, aut liberos clauesue ſubieciſſe. Forſan etiam temulentia

inter

inter caussas diuortii sonticas fuit, quippe quam maritus, caussa cum cognatis cognita, seuere vindicare in vxore consueuerat. Dionys. Hal. II, *p.* 96. Eadem lex deinde migrasse videtur in duodecim tabulas, secundum quas, addita caussa, iustum fieri potuisse diuortium, colligitur ex *L.* 43. *D. ad Leg. Iul. de adult.* & praecipue ex loco Ciceronis *Philipp. II,* 28. *Nolite, nolite quaerere: frugi factus est: mimam illam suam suas res sibi habere iussit, ex XII. Tabulis caussam addidit, exegit.* Quamuis enim hoc *caussam addidit* suspectum videatur P. Victorio *Var. Lect. II,* 2. & Mur. *Var. Lect. V,* 8. & quidem ob locum Nonii IV, 152. in quo legitur: *claues ademit, forasque exegit:* Grammaticos tamen saepe ex auctoribus fragmenta non integri sensus exscribere, & hinc emendationem auctorum ex fragmentis illis periculosam semper esse, prudenter monuit eruditissimus Perizonius *Animad. Hist. Cap. IX, p.* 371. *sequ.* Vt vt sit, videtur sane lex XII. Tabularum non promiscue ac sine caussa concessisse repudium, siquidem veteres auctores saepe eiusmodi caussarum meminerunt. (*q*) Naeuius apud Festum *voce sonticum. p.* 441. *Sonticam*

(*q*) Non solebat antiquitus vxori dari repudium, nisi caussa cognita in concilio cognatorum. Val. Maxim. II. 1. 4. & 8. Quin iusiurandum praestari solebat censoribus, diuortium ex iusta causa esse factum. Gell. XVII, 21. Solebant praeterea istae causae ipsumque factum diuortium in acta referri. Seneca *de Benef. III.* 16. *Quia vero nulla sine diuortio acta sunt, quod saepe audiebant, facere didicerunt.* Adde Lips. *ad* Tacit. *Ann. V. p.* 231.

Sonticam esse oportet caussam, quamobrem perdas mulierem.

Et Varro apud Non. II, 73. *Betere est ire. Varro τῦ πατρὸς τὸ παιδίον: A se, annos multos quod parere non posset, eam betere foras iussit.* Si sine iusta & sontica caussa factum erat diuortium, Romulus teste Plutarcho sanxerat, *τῆς ὐσίας αὐτῦ τὸ μὲν τῆς γυναικὸς εἶναι, τὸ δὲ τῆς Δημητρὸς ἱερὸν, vt eius bona partim cederent vxori, partim Cereri sacra essent. Vit. Romul. p.* 39.

XLV. Diuortiorum origo & frequentia sequiore aeuo.

XLV. Ast quamuis diuortia viris permitterent leges: non tamen vllum Romae exstitit exemplum ante annum ab V. C. circiter quingentesimum, quo primus vxorem ob sterilitatem dimisit Sp. Caruilius Ruga. Dionys. Halic. *Ant. Rom.* II, *p.* 96. Plutarch. *Romul. p.* 39. & *in Numa. p.* 77. Valer. Max. II, 1. 4. Gell. *Noct. Att.* IV, 3. Ast postea frequentissima Romae fuere diuortia, & quidem non solum ob caussas alicuius momenti, veluti sterilitatem. *L.* 60. *L.* 62. *D. de donat. int. vir. & vx.* Suet. *Ner. Cap.* XXXV. simultates cum socru, Sueton. *Aug. cap.* LXII. morum peruersitatem, Idem *ibid. cap.* LXII. impudicitiam, Plutarch. *in vit. Caton. & Pompei.* Sueton. *Vit. Claud. cap.* VII. XXVI. verum etiam ob caussas leuissimas. Facile enim, vel ob leuem tantum suspicionem, domo eiiciebatur vxor, quamuis innocentissima. Papiriam sane quum dimitteret Paullus Aemilius, mirantibus amicis, & caussam quaerentibus, nullam certam attulit, sed se tamen ab ea laesum significauit. Plutarch. *Vit. L. Paulli p.* 257. *Tom. I.* Nonnumquam caussa interferebatur quidem, sed

ſed leuis, & quae vix mereri videbatur tantam animaduerſionem. Sic C. Sulpicius Gallus extruſit vxorem, quod foris nudo capite verſata eſſet: Q. Antiſtius Vetus, quod cum libertina vulgari ſecreto collocuta: P. Sempronius Sophus, quod ludos ſpectaſſet, ſe ignorante. Val. Max. VI, 3. 10. *ſequ.* Cicero ipſe, Cato quam honeſtatis ſtudioſus? Terentiam ob aes alienum nona dote exſoluendum: & Publiliam quod Tulliae morte laetari viſa eſſet, domo exegit. Plutarch. *Vit. Ciceron.* Alii propter ſenectutem abiiciebant vxores, *L. 62. de don. inter vir. & vx.* alii quia iam cum alia fuerat transactum. Quo pertinent illa Iuuenalis *Sat. VI, v.* 147.

- - - Exi
Ocyus, & propera, ſicco venit altera naſo.

Immo quum dimiſſa ob mores grauiores vxore, maritus dotem lucraretur: fiebat aliquando, vt viri data opera male moratas ducerent, dummodo bene dotatae eſſent. Sic C. Titinnius Minturnenſis Fanniam vxorem impudicam de induſtria duxerat, vt eo crimine repudiatam dote ſpoliaret. Quod exemplum, latamque a C. Mario ſententiam referunt Plutarch. *in vita Marii p.* 247. & Valer. Max. VIII, 2. 3. Denique etiam nonnunquam bona gratia a ſe inuicem diſcedebant coniuges, & tum plerumque vxor non ſolum dotem recipiebat, ſed & dona & munera a marito data lucrabatur. Vnde Ouid. *de Remed. Amoris. v. 669. ſequ.*

Tutius eſt, aptumque magis, DISCEDERE PACE,

Quam petere a thalamis litigiosa fora.
Munera, quae dederas habeat sine lite iubeto,
Esse solent magno damna minora malo.

XLVI. Etiam vxoribus licuit a viris diuertere.

XLVI. Ceterum quum olim maritis tantum ius esset dimittendi vxores, ceu ex Romuli lege obseruat Plutarchus *in Vita Romuli pag.* 39. idque ius adhuc vigeret temporibus Plauti, ceu ex eius *Mercat. Act. IV. Scen.* 6. constat: postea etiam vxores coeperunt a viris diuertere, idque tam frequenter, vt grauiter scribat Seneca *de Benef. III,* 16. *Numquid iam vlla repudio erubescit, postquam illustres quaedam & nobiles feminae non consulum numero, sed maritorum, annos suos computant, & exeunt matrimonii caussa, nubunt repudii?* Et Iuuenal. *Sat. VI, v.* 20.

- - - Sic fiunt octo mariti
Quinque per auctumnos.

Et Martialis. *Epigr. VI,* 7.

Aut minus aut certe non plus, tricesima lux est,
Et nubit decimo iam Thelesina viro.
Quae nubit toties, non nubit, adultera lege est,
Offendar moecha simpliciore minus.

Nec grauioribus opus erat caussis, si vxor a marito, quam si hic ab illa, sese seiungeret. Saepius enim & mulieres sine caussa diuertebant a viris. Exemplum habes in Ciceronis *Epist. ad Fam. VIII,* 7. vbi Coelius ad Ciceronem: *Paulla Valeria, soror Triarii, diuortium sine caussa, quo die vir e prouincia venturus erat, fecit. Nuptura est D. Bruto.* Soli libertae non licebat per legem Papiam Poppaeam a patrono discedere, cui erat matrimonio copulata, ceu ipsa legitima verba docent, quae seruauit Vlpianus *L. vlt. D. de diuort.*

uort. quaeque diligentius interpretati ſumus in *Comment. ad L. Iul. & Pap. Popp. Lib. II. Cap. XII. p.* 244.

XLVII. Fiebat olim diuortium non ſine ſollemnitate. Quemadmodum enim vxores in manum conueniebant per confarreationem: ita ſeiungebantur alio ſacrificio, quod diffarreatio adpellabatur. Feſt. *voce diffarreatio p.* 280. Diffarreatio *genus ſacrificii, quo inter virum & mulierem fiebat diſſolutio. Dicta diffarreatio, quia fiebat farreo libo adhibito.* In vſu erat hoc ſacrificium adhuc Plutarchi aetate, quoties inter flaminem Dialem & flaminicam fiebat diſcidium nuptiarum. Quum enim antea flaminibus nefas eſſet, vxores a ſe dimittere: reſcripto id primus permiſit Domitianus, teſte eodem Plutarch. *Quaeſt. R p.* 276. *Tom. II.* Qui & haec addit: οἱ δὲ ἱερεῖς παρεγένοντο τῇ τοῦ γάμου διαλύσει, πολλὰ φρικώδη καὶ ἀλλόκοτα, καὶ σκυθρωπὰ δρῶντες. *At ſacerdotes reliqui, qui interfuerunt, quum eiusmodi matrimonium diſſolueretur, multa horrenda, inaudita & triſtia fecerunt.* Vnde patet triſte admodum ac mali ominis fuiſſe hoc diffarreationis Sacrificium, in quo multos ritus ac caeremonias triſtiores adhiberi oportuerit. Coemtione contractae nuptiae remancipatione ſolutae videntur Iac. Raeuardo, *de Leg. XII. Tab. XXII. p* 99. *ſeq. Tomo I. Oper.* Praeterquam enim quod nihil tam naturale eſt, quam vnumquodque eo modo diſſolui, quo colligatum eſt, *L.* 35. *D. de reg. iur.* omniaque, quae in iure contrahuntur, contrario iure pereunt: *L.* 100. *D. eod.* remancipationis huiusmodi diſertis verbis meminit Feſtus

XLVII. Sollemnitates in diuortiis olim obſeruatae.

voce remancipatam p. 403. *Remancipatam Gallus Aelius esse ait, quae mancipata sit ab eo, cui in manum conuenerat.* Ita sane Catonem Vticensem vxorem Marciam praesentem despondisse Hortensio, refert Plutarch. *in Catone.* Et Tiberium Neronem Liuiam vxorem etiam praegnantem Augusto cessisse, ex Tacit. *Ann. V*, 1. & Dionis *Lib. XLVIII. novimus.* Id quod remancipationis ritu factum esse, non dubitauerim. Conuenisse enim Liuiam in manum, ex verbis Dionis colligas: ἐξέδωκε δὲ αὐτὴν αὐτος ὁ ἀνὴρ, ὥσπερ τις πατὴρ. *Elocauit illam ipse maritus, tanquam filiam.* Vsu denique quaesita vxor, si vellet a viro diuertere, vsurpatione rescindebat matrimonium, si nondum circumacto anno a viro trinoctium abfuisset. Gell. *Noct. Att. III*, 2. Macrob. *Saturn. I*, 3.

XLVIII. Ritus sequiore aeuo vsitati.

XLVIII. At postea inualuit, vt paucioribus adhibitis caerimoniis, quae legitimae obseruationis vocabulo veniunt in *L.*35. *D. de don. int. vir. & vxor.* dissoluerentur matrimonia, quas summatim recensebimus. Primo confringebantur tabulae dotales, vt patet ex Tacito *Ann.* XI, 30. & Scholiasta Iuuenalis *ad Sat.* IX, *v.* 75. Deinde adimebantur claues. Quemadmodum enim nouae nuptae, ingressae domum mariti, claues in signum communicati cum ea dominii tradebantur: Barn. Brisson. *de ritu nupt. pag.* 232. ita clauibus ademtis dirimebantur connubia. Cic. *Philipp.* II, 28. Petr. Victor. *Var. Lect.* II, 2. Tum porro dicebantur sollemnia verba. His enim omnino opus fuisse, vel inde patet, quod Cicero *de Orat. I*, 40. ait: *Certis quibusdam VERBIS,*

VERBIS, non nouis nuptiis, fieri cum superiore diuortium. Verba vero illa haec erant: RES TVAS TIBI HABETO. Vel TVAS RES TIBI AGITO, *L.* 2. §. 1. *D. de diuort.* Barn. Briss. *de Form.* VIII, *p.* 722. eaque pronunciare plerumque solebat libertus. *L.* 9. *D. de diuort.* Iuuenal. *Sat.* VI, *v.* 145.

Collige sarcinulas, dicet libertus, & EXI
Iam grauis es nobis, & saepe emungeris, EXI
Ocyus, & propera, sicco venit altera naso.

Solebant etiam nuncium mittere coniugi, eaque speciatim dicebatur renunciatio matrimonii. Immo & libellus dabatur, cui eadem procul dubio verba inscripta. Quo libello iam oblato, locus quidem erat poenitentiae, si coniux repudiatus consentiret: *L.* 7. *D. de diuort.* non si huic placeret conditio. Tunc enim dissolutum censebatur matrimonium, libello etiam nondum tradito. *L.* 6. *C. de repud.* Car. Sigon. *de antiquo iure ciu. Rom. I,* 9. *p.* 132. Denique Augustus, (qui & alias diuortiis modum imposuit, teste Sueton. *Octau.* XXXIV.) lege Iulia de adulteriis cauit, vt diuortium fieret, adhibitis praeter libertum septem testibus ciuibus Romanis, puberibus: alias pro irrito haberetur. *L* 9. *D. de diuort.* Barn. Brisson. *ad Leg. Iul. de adult.* XXVIII. *p.* 123.

XLIX. Sed haec omnia ad *diuortium* inter coniuges pertinent. Latius patebat *repudium*, quod etiam sponsus sponsae, vel haec illi dare solebat Paullus *L.* 191. *D. de Verb. signif. Inter diuortium & repudium hoc inter est, quod repudiari etiam futurum matrimonium potest: non recte autem sponsa* XLIX. Quid repudium?

 diuortisse

diuortisse dicitur. Et Modestinus *L.* 101. §. 11. *D. eod. Diuortium inter virum & vxorem fieri dicitur; repudium vero sponsae remitti videtur: quod & in sponsae personam non absurde cadit.* In repudiis sponsae mittendis sollemnia erant verba: TVA CONDITIONE NON VTOR. *L.* 2. §. 2. *D. de diuort & repud.* Tantum autem abest, vt hic caussa aliqua fontica opus esset, vt ex sponsalibus, quantumuis stipulatione firmatis, nulla orietur ciuilis actio, sed infinita esset repudiorum licentia. *L.* 1. *C. de sponsal. L.* 2. §. 1. 2. *D. de diuort. L.* 2. *C. de rep. L.* 2. *C. de inutil. stipul.* Nec contrarium euincitur ex loco Ser. Sulpitii apud Gell. *Noct. Att.* IV, 4. Actio enim illa ex sponsu, cuius ibi meminit Sulpicius, non ad Romanos, sed ad Latii incolas pertinebat. Attamen & ab orbis Romani incolis certas repudii caussas obseruari voluerunt Theodosius & Valentin. *L.* 8. *C. de repud.* & Iustinianus *L.* 10. 11. *C. eod.*

L. Ius patrium, legitimi dominii, testamenti, hereditatis, vsucapionis.

L. Sufficiant haec de tertio iure Quiritium, id est, de iure connubiorum. Quartum fuit PATRIVM, de quo tamen vix est, quod hic addamus, quum supra *Lib. I. Tit. IX.* de patria potestate, ciuibus Romanis propria, accurate nos agere meminerimus, quemadmodum & de adoptione, legitimatione, emancipatione, aliisque, quae huc pertinent, vberius suis locis disseruimus. Idem de quinto dicendum. Quot modis enim iure Quiritium rerum adquiratur DOMINIVM, & quaenam fuerint eius dominii effecta, statim dicemus *Lib. II. Tit. I.* De sexto quoque, id est, de iure TESTAMENTORVM agemus *Lib. II. Tit. X. sequ.* De septimo, seu de

de iure HEREDITATVM LEGITIMARVM *Lib. III. Tit. I.* & sequentibus, de octauo denique, id est, de VSVCAPIONE *Libro II. Tit. VI.* plura monebimus, nihil vt hic de illis addendum praeterea videatur. Progrediemur ergo ad ea iura ciuium Romanorum, quae ad ius publicum potius spectant, καθ' ἐξοχὴν CIVITATIS iura adpellantur.

LI. Prima ciuium Romanorum praerogatiua, quae ad ius publicum pertinet, est IVS CENSVS. Census qualis Romae fuerit, & a quonam sit institutus, diximus supra, vbi de capitis deminutione actum est. Auctor nimirum huius moris Seruius Tullius Rex, qui primus iussit, vt ciues omnes in sua quisque classe & centuria, dato iureiurando, apud eum, penes quem ius esset censendi populi, nomina sua, vxorum, liberorum, libertorum seruorumque suorum profiterentur, praetereaque aetatem omnium, regionem, quam habitarent, & fortunarum suarum aestimationem deferrent. Hoc autem ius censendi primum regum, deinde consulum & dictatorum, ac postremo censorum fuit. Quae omnia ideo instituta sunt, vt de ciuium, qui arma ferre possent, numero, pecuniaeque magnitudine, qua belli sumtus sustinentur & totius reip. viribus tanto certius constaret. Vnde de Seruio Tullio Florus I, 6. *Ad hoc populus Romanus relatus in censum, digestus in classes, curiis atque collegiis distributus, vt omnia patrimonii, dignitatis, aetatis, artium, officiorumque discrimina in tabulas referrentur, ac si maxima ciuitas minimae domus diligentia contineretur.*

LI. Ius census.

LII. Censu etiam ius ciuitatis adquiri potuit.

LII. Quicumque iure nomina dabant censoribus, eaque inscribenda curabant tabulis censualibus, eo ipso ius ciuitatis consequebantur, adeo vt & serui non modo manumissi, verum etiam ciues viderentur, si nomina consentiente domino, profiterentur apud censores, ac deinde lustro interessent. Vlp. *Fragm.* I, 8. Cic. *de Orat.* I, 40. Ast adultiore iam ciuitate, non promiscue omnibus licuit in tabulas censuales irrepere. Quum enim plerique socii ac Latini nominis hoc modo ius ciuitatis furtim consequi studerent, nominibusque tabulis censualibus inscriptis, deinde Romam commigrarent: conquesti sunt anno V. C. DLXIV. M. Aemilio & C. Flaminio Coss. legati sociorum Latini nominis, *magnam multitudinem ciuium suorum Romam commigrasse, & ibi censos esse.* Quo intellecto Senatus Q. Terentio Culleoni Praetori negotium dabat, *vt eos conquireret, & quem C. Claudio & M. Liuio Censoribus, postue eos Censores ipsum parentemue eius apud se censum esse probassent, vt redire eo cogeret, vbi censi essent.* Liu. XXXIX, 3. Quamuis ergo tunc ea conquisitione duodecim millia Latinorum domos redire cogerentur: paulo post tamen A. V. C. DLXXVI. iterum auditae sunt legationes sociorum & Latini nominis, conquerentium, *ciues suos Romae censos plerosque eo demigrare. Quod si permittatur, perpaucis lustris futurum, vt deserta oppida, deserti agri, nullum militem dare possent.* Re vero expensa paullo accuratius prodiit edictum, *qui socii ac nominis Latini ipsi maioresque ipsorum, M. Claudio, T. Quinctio censoribus, postea que apud socios ac nominis Latini*

Latini censi essent, vt omnes in suam quisque ciuitatem, ante Kal. Nou. redirent. Liu. XLI, 12. 13. *sequ.* Id ius aliquamdiu viguit, siquidem & L. Postumium Consulem anno V. C. DLXXX. pro concione legimus edixisse, *vt, qui sociûm Latini nominis ex edicto C. Claudii Cos. redire in ciuitates suas debuissent, ne quis eorum Romae, sed omnes in ciuitatibus suis censerentur.* Liu. XLII, 10. Quum ne sic quidem fraudes istae impedirentur: in eandem sententiam anno IↃCLVIII. a L. Licinio Crasso & Q. Mucio Scaeuola coss. lata est lex *Licinia & Mucia*, vt socii & Latini nominis in suae quisque ciuitatis ius redigerentur (*r*). Verû ea

(*r*) Exstitit etiam in eamdem rem lex quaedam Papia, cuius disertis verbis meminit Cicero *pro Balbo XXIII.* Valer. Max. *III*, 4. 5. Vnde fallitur Steph. Vin. Pighius, in *Obseruat. ad* Valer. Max. *l. c.* qui hanc legem plane explodendam putat. Nec minus errat Car. Sigon. *de antiquo iure Ital. III*, 1. qui eamdem confundit, cum lege Papia *de peregrinis*, de qua infra agemus. Hac enim lege non omnes peregrini eiiciebantur, sed socii & Latini nominis, qui Romam commigrauerant, domum redire iubebantur, ceu exemplis a Valerio Maximo & Cicerone adlatis patet. Quum vero lex Claudia prima fuisse videatur, qua ea de re actum est, eaque lata sit anno IↃ LXXVI, post legem vero Liciniam Muciam, latam anno IↃ CLVIII. statim bellum Marsicum conflagrarit; quo composito dataque Latinis ciuitate, lege huiusmodi non amplius opus fuit, latam esse oportet hanc legem inter annum IↃ LXXVI. & annum D CLVIII. Quumque porro ex hac lege damnatus sit M. Perpennae Cons. pater, idque factum sit breui post mortem filii, quae in annum IↃ CXXIV. incidit: facile patet, non multum ante hunc annum legem hanc Papiam conditam esse. Vid. *Comment. nost. ad Leg. Iul. & Pap. Popp. Lib. I. Cap. I. p.* 11.

(*s*)

ea lege ita alienati sunt animi principum Italicorum populorum, vt ea vel maxima caussa fuerit conflati paullo post belli Italici. Cicero *pro Corn. Balbo* XXI. *de Offic.* III. 11. *pro C. Corn. Fragm. p.* 330. Ascon. Paedian. *ad eamd. orat. pag.* 1309.

LIII. Census Romae, professio in prouinciis.

LIII. Quum vero census fierent Romae: oportebat ciues, qui nomina fortunasque profiteri cuperent, eo commigrare. Hinc P. Scipio in oratione, quam censor ad populum habuit, inter alia, quae contra maiorum instituta fierent, etiam hoc reprehendit, *quod absentes iubeantur censeri, vt ad censum nemini necesse sit venire.* Gell. *Noct. Attic. V,* 19. In prouinciis non census habebatur, sed fiebat *professio censualis L. vlt. C. sine censu vel reliqu.* Qua de re vetus fragmentum iureconsulti, quod ex codice Rumpfiano edidit Salmas. *de mod. vsur.* XIX. p. 878. Ἀλλ' ἐν τῇ πόλει Ῥωμαίων μόνῃ ἀποτίμησιν ἄγεσθαι δεδήλωται, ἐν δὲ ταῖς ἐπαρχίαις μᾶλλον ἀπογραφαῖς χρῶνται. Quae ita redduntur in fragmento Latino, quod edidit Pithoeus: *Sed in ciuitate tantum Romana censum agi declaratum est: in prouinciis autem magis professionibus vtuntur.* Ex quibus simul patet, qualis fuerit illa ἀπογραφὴ, cuius meminit Lucas II, 1. Agebantur hae ἀπογραφαὶ initio per Equites Romanos, ceu ex Grut. *Inscr. p. CCCLV,* 6. colligit Reines. *Inscr. p.* 271. Talis est LEG. AVG. CENSIBVS ACCIPIENDIS PER HISPANIAM CITERIOREM apud Reines. *Inscr.* II, 26. nec non DISPENSATOR AD CENSVS PROV. LVGDVNENSIS apud Eumd. *Class.* IX, 99. Ab aliis auctoribus vocantur

cantur *censitores*, veluti a Lactant. *de Mort. Perseq. Cap* XXIII. quibus additos legimus ministros susceptores, dictos *Ducenarios*, horumque *adiutores*, itemque *scribas*, *chalcologos*, *accensos*, *compulsores*, de quibus Grut. *Inscr. p.* CCCCXXXIV, 3. & *p.* CCCCIII, 5. Reines. *Comm. ad Inscr. pag.* 271. Postremis temporibus censitorum munus personale, nec admodum honorificum fuisse, discimus ex *L.* 1. *L.* 19. §. 9. 16. *D. de mun. & bonor.* Permultum ergo inter censum vrbanum & prouincialem intererat. Quamuis enim etiam prouinciales illae professiones nonnunquam census nomine veniant, vt vel ex Digestorum & codicis titulis de censibus & censitoribus nec non ex Lactant. *de mort. persequutor.* XXIII. intelligimus: vel maxime tamen eo differebant, quod Romae tantum censerentur ciues, vt reipublicae vires ciuiumque facultates paterent, ac deinde veteri ritu lustrum accederet. In prouinciis vero census nouum onus & noua tributa in solum & capita adferebat. Amm. Marcellin. *Hist.* XIX, 11. Post Antonini tamen Caracallae constitutionem supra explicatam parum inter censum professionemque prouincialem videtur interfuisse. Lustralis census iam a Vespasiani temporibus ab vsu recesserat. (*s*) Teste Censorin. *de die Nat.* XVIII. Ast non ideo etiam census Romae in prouinciisque

(*s*) Lustralem tamen censum Romae egit Decius Imp. vt auctor est Trebell. Pollio *Valerian.* I. & II. Sed vltimum ac longo repetitum interuallo fuisse illud exemplum, notat illic If. Casaubonus.

(*t*)

que obſoleuit qualem etiam Vlpiani tempore, licet ſine luſtro, conditum, ex multis iuris noſtri locis diſcimus.

LIV. Quid luſtrum? LIV. Quum vero olim cenſui Romae accedere conſueuerit *luſtrum:* id quoque, quale fuerit, ex antiquitatibus Romanis videtur explicandum. Peracto ſcilicet cenſu, populus iubebatur armatus adeſſe in campo Martio, vbi luſtrabatur, ſue, oue & tauro, quae animalia ter circum exercitum agebantur ab iis, quibus eſſent fauſta nomina. Cic. *de Diuin. I*, 45. ac dein immolabantur Marti Liu. I, 44. Varro *de re Ruſt.* II, 1. Dionyſ. Halicarn. *Ant. Rom.* IV, *p.* 225. Vnde & ſollemne iſtud ſacrificium dictum SVOVETAVRILIA, a ſue, oue & tauro, vel, vt alii malunt, SOLITAVRILIA; Sed priorem vocis formam confirmat apud Gruter. *Inſcript. p.* CXXI, 1. HVIVS OPER. PERFECTI. CAVSSA. LVSTRVM. MISSVM. SVOVETAVRILIB. MAIORIBVS. Huius luſtri quam maxime habebant rationem iureconſulti, quum plerisque non a cenſu, ſed a luſtro potius, iura nouorum ciuium Romanorum initium capere viderentur. Cicer. *de Orat.* I, 40. Hinc vetus fragmentum iureconſulti apud Pithoeum: *Magna tamen diſſenſio inter prudentes, vtrum eo tempore vires accipiant omnia, in quo luſtrum conditur? Exiſtimant enim cenſum deſcendere ad diem luſtri, non luſtrum decurrere ad diem cenſus. Propterea quaeſitum eſt, quia omnia cenſu aguntur, luſtro confirmantur.* Adde Cuiac. *Obſeru.* III, 22.

LV.

LV. Quemadmodum vero cenſus proprium ius erat ciuium Romanorum : ita & grauiter animaduertebatur in eos, qui illum ſubterfugiſſent, quippe quos, publicatis bonis, verberatos veniiſſe, tradunt Dionyſ. Hal. IV, *p.* 221. Cic. *pro A. Caecin.* XXIV. Vlpian. *Fragm.* XI, 11, Qua in re fictionem quandam interceſſiſſe, ſupra diximus ad titulum *de capitis deminutione.*

LV. Poena incenſorum.

LVI. Alterum ius ciuitatis Romanae erat IVS MILITIAE. Quum enim Romana militia lecta partim legionibus, partim auxiliis conſtaret: in legiones nemo iure adlegebatur, niſi ciuis Romanus. Immo nec ciues quidem omnes idonei videbantur legionarii: ſed oportebat hos eſſe ingenuos, & in quinque claſſibus cenſos. Vnde excludebantur libertini, capite cenſi, hiſtriones, e qua hominum colluuie non niſi cogente neceſſitate, & in re trepida legebantur milites, vt ſatis accurate docent Iuſt. Lipſ. *de Milit. Rom. I,* 2. *p.* 14. Carol. Sigon. *de antiquo iure ciu. Rom. I,* 15. *p.* 172. *ſequ.* vbi etiam rationem habendi delectum ex Polybio egregie explicant. Alii erant ſocii qui olim ex Italis & ſociis Latini nominis, & poſteaquam hi ius ciuitatis impetrarant, e prouincialibus deligebantur. Si qui ex aliis gentibus adſciſcerentur: leuioris armaturae milites dicebantur. Vid. Sauil. *de Milit. Rom. p.* 334. *ſequ.* Ciues ſacramento militari adſtricti, (cuius formula eſt apud Gell. XVI, 4. vbi addendus Lipſ. *de Milit. Rom. I,* 6. *p.* 45. *ſequ.*) tamdiu militabant, donec vel miſſionem ſiue *honeſtam*, ſiue *cauſſariam* impetra-

LVI. Ius militiae antiquum

petrarent, vel *ignominiae* caussa ab exercitu abesse iuberentur. Ita missio dabatur iis, qui vel legitima confecerant stipendia vel maiores erant quinquaginta annis. Illa ob morbum adfectamque valetudinem; haec ob crimina admissa dabatur: de quibus omnibus Sigon. *l.c.pag.* 18. ipsique ICti ad *tit. D. de re militari.*

LVII. Quid in his mutatum sub Imperatoribus.

LVII. Enimuero haec omnia mutata sunt, ex quo rempublicam inuaserant principes. Iam Augustus non ciuibus modo, verum etiam Latinis & Italis necessitatem militiae remiserat, inuenta militia mercenaria, Herodian. *Hist.* II, 11. & ideo plerasque legiones conscripserat e prouincialibus; praetorianas, & quae ad vrbis adhibebantur custodiam, ex Italis Schel. *Not.ad* Hygin. *de castramet. pag.* 13. Idque eo magis inualuit post datam ab Antonino Caracalla orbi Romano ciuitatem. Ex eo enim tempore, quae antea legiones ex Romanis tantum ciuibus, uel vrbanis, vel Italiam prouinciasue habitantibus, constabant, eae ex prouincialibus plerumque deligerentur: quae auxilia vero e sociis olim seu prouincialibus deligebantur, ea e nationibus barbaris, quae vel pretio vel sponte in eam se militiam dabant, conscribebantur. Ez. Spanh. *Orb. Rom.* II, 23. *p.* 158. Immo adeo a veteri instituto desciuerant Romani principes, vt postremis temporibus integras legiones e barbaris conscriberent. Talis est *legio Ziannorum* apud Ammian. Marcell. XXVI, 1. *legio Gruthungorum* apud Claudian. *in Eutrop.* IV, *v.* 58. Immo talis magna pars exercitus Theodosiani, de cuius conditione & laxa disciplina queritur. Zosim.

Zofim *Hiſt. IV*, 30. *&* 31. Vnde eo magis mirandum, quod proſtituta barbaris militia, libertinae tamen conditionis homines tam ſeuere ab omni, etiam palatina militia excluſerit Valentinianus III. Imp. *L. 3. C. Theod. de libert.*

LVIII. Sequitur tertium, quod ad ciuitatem Romanam pertinuit, IVS TRIBVTORVM & VECTIGALIVM. *Tributum* erat pecunia populo imperata, quae tributim a ſingulis exigebatur. Quae vero pecunia alio quocumque nomine pendenda erat, *vectigal* ſolebat adpellari. Varro *de Lingu. Lat. IV*, 16. *p.* 29. Sam. Petit. *Var. Lect. II*, 1. Tributorum tria genera erant, vnum, quod *in capita*, alterum quod *ex cenſu* conferebatur, tertium quod imperatum extra ordinem, adeoque *temerarium* dictum. Tributum in capita, (quod poſtea etiam *tributum capitis*, *capitulare*, vt & *pecunia pro capitibus* dici coepit, teſte Lindenbrogio *ad* Ammian. Marcell. *p.* 50.) ſub primis Romanorum Regibus in vſu fuit, adeo vt quum regi opus eſſet pecunia, aequo pauperes ac diuites onere premerentur. Dionyſ. Halic. IV, p. 223. Inuento autem cenſu tributum illud capitis defiit, ciuesque coeperunt tributa conferre pro ſuo quisque cenſu, qua de re Liuius I, 43. *Quadrifariam enim vrbe diuiſa, regionibus collibusque, quae habitantur partes, tribus eas adpellauit, vt ego arbitror, a tributo, nam eius quoque aequaliter ex cenſu conferendi ab eadem inita ratio eſt.* Tarquinius Superbus veterem tributa exigendi rationem reſtituit; auxitque in tantum, vt pro ſuo quisque capite decem penderet denarios. Dionyſ. Halic.

LVIII. Ius tributorum.

IV, p. 245. Eiurato regno, Valerius Poplicola Seruii institutum reuocasse, eumque in finem Quaestores creasse videtur. Immo pauperes aliquamdiu tributorum onere exsoluti, donec decreuit Senatus anno V. C. CCCXLIX. vt plebi, quae eo vsque suis sumtibus militauerat stipendium quotannis ex aerario solueretur. Hoc enim facto coacti sunt omnes, tributum ex censu quotannis in stipendium militare conferre. Liu. *IV*, 59. 60. Hinc magna subinde certamina inter patres & plebem de conferendis tributis, quae saepe a Tribunis impedita, saepe a Senatu remissa, nec raro ob necessitatem reipublicae aucta sunt, vt refert Car. Sigon. *de antiquo iure ciu. Rom. I*, 16. *p.* 197. *sequ.* Quin indicta saepe tributa temeraria, propter periculi magnitudinem, veluti post vrbem a Gallis captam item bello Punico secundo, Valerio Leuino & M. Claudio Marcello coss. quando ipsae matronae aurum & ornamenta sua conferre non dubitabant. Fest. *voce tributum p.* 468. Liu. XXVI. 36. Postremo annua tributa plane remissa sunt A. V. C. IↃ LXXXVI. postquam L. Paullus e praeda Macedonica incredibilem vim auri intulerat in aerarium. Cic. *de Offic. II*, 22. Plin. *Hist. Nat. XXX*, 3. idque ad consulatum vsque Hirtii & Pansae mansisse tradit Plutarchus *Vit. Paull. p.* 275. *Tom. I.* Post ea tempora tributi collati frequentissima fit mentio, & sub Imperatoribus eo res rediit, vt multa inuenirentur noua tributa locupletando aerario, & non solum prouinciis a populo *stipendia*; a principe *tributa* imponerentur, Theoph. §. 40. *Inst. de rer. Diuis.*

Cuiac.

Cuiac. *Obs. VII*, 3. verum etiam durior subinde hac in re fieret conditio ciuium Romanorum.

LIX. Diuersa a tributis erant VECTIGALIA, Cuiac. *Obs. VII*, 4. quae vel *portorii*, vel *decumarum* & *scripturae*, vel *salis* vel *vicesimae* nomine exigebantur. *Portoria* pecuniae erant, quae portitoribus pendebantur, id est, iis, qui mercedes mercibus in portum vel per pontem deuehendis exigebant. Hirt. *Bell. Alex. XIII. L.*60. §. 8. *D. Locat. conduct.* Iul. Caes. *Bell. Gall. III, princ.* Sed illa, portoria lege lata, ciuibus in vrbe ac per Italiam remisit Q. Metellus Nepos, Dio Cass. *XXXVII, p.* 59. Postea tamen peregrinarum mercium portoria denuo instituit Iul. Caesar teste Sueton. *Iul. XLIII.* Eaque diutissime exacta sunt sub Imperatoribus sequentibus, quippe quorum primum ea penitus remisisse legimus Heluium Pertinacem, auctor est. Herodian. *Hist. II*, 4. quamuis illud restitutum esse a successoribus, ex *L.* 21. *pr. D. de don. int. vir. & vx.* intelligamus.

LIX. Ius vectigalium, qualia erant portoria.

LX. Decumae exigebantur a ciuibus Romanis, vel Latini nominis sociis, qui in Italia aut extra Italiam publicos agros arabant. Id enim fiebat ea lege, vt frumenti decimas penderent. Sin vero quis siluis vel pascuis publicis hoc modo frueretur: pecunia, quae inde redibat, *Scriptura* adpellari consueuit. Solebant scilicet Romani agros, hostibus bello ademtos, si culti essent, ciuibus; sin inculti, Italicis hominibus per censores locare, ea lege, vt decimam frumenti, quintam reliquarum frugum praestarent; e pascuis vero certum pende-

LX. Decumae & scriptura?

rent ſtipendium. Poſtea quum diuites pleraque ad ſe rapuiſſent: A. V. C. CCCLXXVII. a C. Licinio Stolone lata eſt lex, *ne quis plusquam quingenta iugera agri, centum pecoris maioris capita, quingenta minoris poſſideret.* Liu. *VI*, 35. *VII*, 16. Aurel. Victor. *de vir. illuſtr. XX.* Sed quam parum ea lex valuerit vel inde patet, quod non multo poſt ipſe ille Licinius Stolo a M. Popillio Laenate ex ſua lege X millibus aeris eſt damnatus, quod M. iugerum agri cum filio poſſideret, emancipandoque filium fraudem legi feciſſet. Liu. *VII*, 16. Hinc eamdem legem poſtea A. V. C. IↃCXX. retulit Ti. Sempronius Gracchus Trib. pl. cuius tamen ſanctionem mox eluſit Senatusconſultum, quo agri vendi iuſſi ſunt: vnde denuo diuitibus ceſſerunt ſolis. Quare denique Sp. Thorius, Trib. pl. lege lata ſanxit, ne agri amplius diuiderentur, ſed poſſeſſores in iis relicti vectigalia pro iis penderent, eaque pecunia plebi diſtribueretur. Cuius legis fragmenta ex antiqua tabula aenea edidit Car. Sigon. *de antiquo iure Ital. II*, 2. *p.* 638. Denique alius tribunus totum illud vectigal noua lege ſuſtulit. Appian. *de Bello Ciu.* 1. *p.* 366. Quumque ſolus ſupereſſet ager Campanus: eum quoque diuiſit Iul. Caeſar. Conſul. Suet. *Iul. XX.* Vnde ex eo tempore conqueſtus eſt Cicero: *Epiſt. ad Att. II*, 16. *Portoriis Italiae ſublatis, agro Campano diuiſo, vectigal nullum ſupereſſe domeſticum, praeter viceſimam.*

LXI. Annonae ſalariae. LXI. Tertium vectigalis genus e ſale redibat. Inſtituerunt enim Romani poſt exactos ſtatim Reges, vt ſal non a priuatis venderetur,

ſed

ſed minoris e publico acciperetur. Liu. II, 9. Bello autem Punico ſecundo, vectigal nouum a cenſoribus Claudio Nerone & Liuio Salinatore maxime tamen ab hoc inſtitutum ex ſalaria annona, *(t)* vt teſtatur Liu. XXIX, 37. Sal enim hi cenſores ſextante Romae; pluris in conciliabulis; & alibi alio pretio praebendum locauerunt, eoque nouo vectigali locupletarunt aerarium. Sed & hoc vectigal demum ab vſu receſſit, vt patet ex verbis Ciceronis paullo ante relatis, quamuis, quo tempore id factum haut adeo liquidum ſit. Sigon. *de antiquo iure Ciu. Rom. l*, 16. *p*. 207.

LXII. Diutius Romae in vſu fuit quartum genus vectigalis, quod viceſima dictum. Eius origo referenda in annum V.C. CCCXCVIII. quo *Cn. Manlius legem nouo exemplo ad Sutrium in caſtris tributim de viceſima eorum, qui manumittuntur, tulit. Patres, quia ea lege haut paruum vectigal inopi aerario eſſet, auctores fuerunt.* Liu. *VII*, 16. Quoties ergo ſeruus manumittebatur, vel herus vel libertus pendebat viceſimam. Arrian. *Diſſ. Epiſt. II*, 1. Ὅταν οὖν στρέψῃ τὶς ἐπὶ στρατηγοῦ τὸν αὐτοῦ δοῦλον, οὐδὲν ἐπόιησεν. ἐποίησε, τί; ἔστρεψε τὸν αὐτοῦ δοῦλον ἐπὶ στρατηγοῦ, ἄλλο οὐδέν; ναί. καὶ εἰκοστὴν αὐτοῦ δοῦναι ὀφείλει. *Quando quis ſeruum ſuum apud Praetorem vertit, num iſta vertigine nihil egit? Enimuero egit aliquid. Quid autem? Seruum ſuum vertit*

LXII. Viceſimae.

(*t*) Et inde alteri Cenſori Salinatoris cognomen haeſit. Errat ergo Bulinger. *de Vectigal. P. R. XV.* qui Salinatorem non introduxiſſe, ſed reſtituiſſe hoc vectigal exiſtimat. Vid. V. C. Burmann. *de Vectigal. P. R. VI. p.* 116.

apud Praetorem. Numquid praeterea? Immo & vicesima soluenda erit. Similis est locus apud eumdem Lib. III, Cap. XXVI. Arrian. *Dissert. Epist. II*, 1. Tardius tamen ab Augusto id etiam ad seruos venales prolatum videtur, pro quibus vicesima quinta (*u*) pendenda erat ab emtore, si Tacito *Annal.* XIII, 31. fidem habemus, idque aurum vicesimarium in sanctiore aerario (*x*) ad vltimos reip. casus seruari consueuit. Liu. XXVII, 10.

LXIII. Noua vectigalia ab Imperatoribus inuenta.

LXIII. Oppressa per Principes republica, multa noua inuenta sunt vectigalia, quibus locupletaretur aerarium Vnde de Augusto Sueton. XLIX. *Aerarium militare cum vectigalibus nouis instituit.* Talis erat centesima rerum venalium, quam A. V. C. IↃCCLIX. instituerat Augustus, teste Dione Cass. LV, p. 648. Tiberius primum confirmauit, Tacit. *Ann. I*, 78. postea, vt populo aliquid daret, ducentesimam induxerat. Id. *Annal. II*, 42. denique quum eam Tiberius iterum in vsum reuocasset centesimam

(*u*) Tacit. *Ann. XIII*, 31. Vicesimae quintae meminit sed ex Dionis *Hist. LV. p.* 652. constat, Augustum auctorem huius vectigalis non quintam & vicesimam, sed quinquagesimam τὸ τέλος τῆς πεντηκοςῆς a seruis venalibus exegisse. Alterutrum ergo errasse dixeris, nisi forte aliquis ex Augusti Successoribus hoc vectigal auxerit.

(*x*) Huic vectigali colligendo praefectus aliquis fuit qui adpellabatur *Vicesimarius* vel εἰκοςώτης; si sequamur emendationem in verbis fragmenti Traguriani Petronii quam repraesentat V. C. Burmann. *de Vectig. P. R. X. p.* 192.

(y)

tesimam eamdem Italis remisit Caius Caligula, Dio Cass. LIX, p. 742. Ex quo loco patet, in Suetonii *Cal. XVI.* auctore Casaubono rescribendum esse: *Centesimam auctionum Italiae remisit*, quum vulgo ibi legatur *ducentesimam.* Ceterum non aliud hoc erat vectigal, quam centesimus rerum in auctione venalium numus, qui inferebatur aerario militari, vt recte docet Lips. ad Tacit. *Annal. II, p.* 104. *sequ.* Saepissime tamen illius vectigalis quantitas videtur vel aucta, vel imminuta. Nam & quinquagesimae fit mentio. Immo Theodosius & Valentin. Augusti constituerunt, vt nundinis quibusque ex qualibet negotiatione mercium fisco in singulos solidos venditor dimidiam siliquam, & similiter emtor dimidiam inferret. Idque est vectigal SILIQVATICVM, de quo Cassiod. *Var. IV,* 19. *id rebus omnibus nundinandis prouidam definiuisse antiquitatem.* Ipsam constitutionem Theodosianam quum iam pridem in lucem protraxerit Cuiac. *Obs.* XVI, 22. mirandum sane est, virum doctissimum, Guid. Pancirol. *Thesaur. Var. Lect.* III, 31. p, 494. existimare, siliquaticum in fructibus constitisse, e. g. siliquis similibusque, eosque fructus, loco numorum fuisse praestandos. Siliqua hic est vicesima quarta pars solidi aurei, seu eiusdem semiuncia, Gronou. *de Pec. Vet. Lib. IV. Cap. XVIII* adeoque satis grande hoc vectigal fuisse animaduertimus. Est & vectigal QVADRAGESIMAE, siue litium, siue portorii loco soluendum, cuius meminere Quinctilian. *Declam. XXXV.* Symmach. *Epist. V,* 62. 65. immo & Suet.

Suet. *Vespas. Cap. I.* Ei praefectum legimus QVINCTIONEM, AVG. LIB. TABVLARIVM XXXX GALLIAR. apud Reinef. *Inscr. Class. IX*, 36. Paullo obscurius est vectigal *ansariae*, vti in *L.* 1. *C. Hermog de iure fisci* vocatur, vel *ansarii* & *fouencularii*, vel *foriculiarii*, quorum meminit elegans marmor Romanum apud Grut. *Inscr. p. CXCIX, 6.*

IMP. CAESAR. M. AVRELIVS
ANTONINVS. AVG.
GERMANICVS. SARMAT. ET.
IMP. CAESAR. L. AVRELIVS.
COMMODVS. AVG.
GERMANICVS. SARMATIC.
HOS. LIMITES. (sic) CONSTITVI.
IVSSERVNT.
PROPTER. CONTROVERSIAS. QVAE.
INTER. MERCATORES. ET. MANCIPES.
ORTAE. ERANT. VTI. FINEM.
DEMONSTRARENT. VECTIGALI.
FORICVLARI. ET. ANSARII.
PROMERCALIVM. SECVNDVM.
VETEREM. LEGEM SEMEL. DVM.
TAXAT. EXIGVNT.

Differit de his vectigalibus Iac. Cuiac. *Obs. XIV*, 3. Sed ita vt lectores non multo reddat certiores. Mirum est vectigal pro *vmbra platani* exactum, de quo Plin. *Hist. Nat. XII*, 1. multoque mirabilius τὸ ἀερικὸν, quod pro caeli aërisque vsu pendebatur, de quo quaedam haut protrita habet idem laudatus Cuiac. *Obs. X*, 7.

Deni-

Denique etiam nouis illis vectigalibus vel maxime accensenda vicesima hereditatum, de qua iam ante *n. XIX.* aliquid notauimus.

LXIV. Pergimus ad ius SVFFRAGIORVM, quod & ipsum ad ciues Romanos pertinuit. Comitia ipse Romulus instituerat, ciuibusque libera permiserat suffragia, quoties vel lex ferenda esset, vel creandus magistratus, vel bellum denique decernendum videretur. Dionys. Halic. *II, p.* 87. Quum vero initio curiatim suffragia ciues ferrent in comitiis curiatis: postea centuriata comitia inuenit Ser. Tullius, quibus id obtinuit, vt ditiorum praeualerent suffragia, quum in comitiis curiatis turba egenorum ciuium optimates & ditiores facile numero suffragiorum obrueret. Dionys. Hal. *IV, p.* 224. *sequ.* Et ex eo tempore fere dicis tantum & auspiciorum caussa rogationes curiatim perlatae, & denique ipsa illa comitia adumbrata sunt per XXX. lictores. Cic. *de leg. agrar. II,* 12. Qua de re tamen haut leuis fuit virorum doctissimorum inter se altercatio, Nicolai scilicet Gruchii & C. Sigonii, quorum scripta eristica repetita editione vulgauit vir de his litteris immortaliter meritus, Io. Georg. Graeuius *Tomo I. Thes. Ant. Rom.* (y) Denique etiam tributa inuen-

LXIV. Ius suffragiorum.

(y) Quaestio est inter hos viros doctissimos de lege curiata. Nic. Gruchius existimat, patricios magistratus olim binis comitiis esse creatos, centuriatis & curiatis; plebeios itidem binis, tributis & curiatis: denique, quum obsoleuissent curiata comitia, magistratus omnes binis comitiis creatos, centuriatis & tributis. Negat id Car. Sigonius, magistratus tantum vnius

inuenta sunt comitia, quibus populus per tribus quarum demum XXXV. erant, ferebat suffragia, eaque coeperunt A. V. C. CCLXIII. A. Sempronio, M. Minucio Coss. Quemadmodum vero centuriata comitia non nisi a maioribus; ita tributa a minoribus aeque ac maioribus magistratibus haberi poterant. In his suffragium ferebant omnes, qui erant in tribum adscripti, praeterquam impuberes, aerarii, & sexagenarii, quos depontanos ideo dictos, alibi obseruauimus. Aliquando unus idemque ciuis in duplici tribu ferebat suffragia, si se dedisset alteri in adoptionem. Tunc enim & patris naturalis tribum retinebat, & tribui patris adoptiui adscribebatur. Hinc Augustus in lapide Brixiensi apud Grut. p. CCXXVI, 3. vocatur C. IVLIVS, C. F. FAB. SCAPT. CAESAR. AVGVSTVS, quia tribui Fabiae & Scaptiae erat adscriptus. Suet. *Aug. XL.* & ibi Torrent. De his comitiis plura dat. Sigon. *de antiquo iure ciu. Rom. l,* 17. *p.* 212.

LXV. Illud sub Imperator. mutatum.

LXV. Sed illud suffragiorum ius primus imminuit Iul. Caesar, dictator perpetuus, comitia cum

generis comitiis creatos existimans, Consules nimirum centuriatis, alios magistratus patricios curiatis, ita tamen, vt deinde iterum de iisdem magistratibus iudicatum sit, populusque priora comitia reprehendere potuerit. Ergo de consulibus bis putat comitiis, sed non aliis quam centuriatis, iudicatum, de aliis quoque bis, sed non nisi curiatis. Ab eruditorum vero senatu iam pridém secundum Gruchium fuit iudicatum, vti obseruat V. C. Io. Ge. Graeuius *praefat. T. I. Antiq. Rom.*

(2)

cum populo ita partitus, vt exceptis consulatus competitoribus, de cetero numero candidatorum pro parte dimidia, quos populus vellet pronunciarentur, pro altera parte, quos ipse dedisset Sueton. *Iul. XLI.* Augustus equidem populo restituit suffragia, reducto pristino comitiorum iure, & multiplici poena coercito ambitu: Sueton. *Aug. XL.* Ast sub Tiberio denuo ademtum fuit populo ius suffragiorum, & ad solum Principem ac Senatum traductum seu, vt ea de re Tacitus *Ann. I, 15. tunc primum e campo comitia ad patres translata.* Dio Cass. *Hist. LVIII, p. 633. sequ.* Reddita quidem a Caio illa suffragiorum iura tradit idem Dio *Hist.* LIX, p. 648. sed Suetonius *Calig.* XVI. tantum *tentasse eum* ait, *comitiorum more reuocato, suffragia populo reddere.* Certe nec sub eius successoribus in ferendis legibus aliisque rebus maioribus populi suffragia valuisse, iamdudum obseruarunt viri docti, (z) Iustus Lips. *Excurs. ad Tacit, Annal. I, 15.*

(z) Retenta quidem aliquamdiu sunt comitia; sed dicis causa, & tamquam priscae libertatis simulacra. Solebant enim magistratus a Principe vel Senatu designati in campum Martium prodire cum necessariis, ibique coram populo, more veteri congregato a praecone pronunciari. Qua de re Dio Cass. *Hist. LVIII, p. 727.* qui vbi de perpetuo Tiberii in creandis consulibus modo egisset statim addit: καὶ μετὰ τοῦτο ἐς τὸν δῆμον καὶ ἐς τὸ πλῆθος αὐτοὶ καὶ οἱ προσήκοντες ἑκατέρω, τῆς ἀρχαίας ὁσίας ἕνεκα, καθάπερ καὶ νῦν ὥς τε ἐν εἰκόνι δοκεῖν γίγνεσθαι, ἐσιόντες ἀπεδείκνυντο. *Deinde ad populum & plebem hi suis quique cum necessariis dicis causa, sicuti nunc etiam, vt imago quaedam*

I, 15. Ez. Spanh. *Orb. Rom. II*, 22. *p*- 153. Vnde & leges illas de ambitu suo aeuo ideo obsoleuisse fatetur Modestinus *L.* 1. *D. ad Leg. Iul. de ambitu: quia ad curam principis magistratuum creatio pertineat, non ad populi fauorem.*

LXVI. Ius honorum & quidem sacerdotiorum.

LXVI. Quintum ius ciuium Romanorum fuit ius HONORVM siue magistratuum, siue sacerdotiorum, quippe quos nemo nisi ciuis Romanus gerere poterat. Si quis enim ciuitatis expers honores ad se rapuisset: re comperta, honorum gradum cum toto ciuitatis iure amittebat, vt docet exemplum M. Perpennae, apud Valer. Max. III, 4. 5. (a) Honores partim in sacerdotiis partim in magistratibus erant positi. Vtrique ex instituto Romuli proprii erant patriciorum quia voluerat Romulus ἱερᾶσθαι τοὺς εὐπατρίδας καὶ ἄρχειν, *vt & sacra curarent, & magistratus gererent patricii*. Dionys. Hal. *II*, *p*. 87. Eiectis regibus, post multas lites tum sacerdotia, tum magistratus sensim coeperunt cum plebe communicari. Et sacerdotia quidem patriciis eripuit Lex Ogulnia, de qua fusius Liu. X, 6. Manserunt tamen patricii in possessione aliquot

quaedam prisci ritus exhiberi videretur, prodeuntes renunciabantur. Et hinc intelligitur, quaenam sint illa *comitia consularia*, quorum sub Imperatoribus etiam sit mentio apud Sueton. *Vitell. XI. Vespas. V. Domitian. X.* Add. Ezech. Spanh. *Orb. Rom. II*, 22. *p*. 154.

(a) Non tamen acta eiusmodi magistratus, iure haut facti, rescindebantur, vt patet exemplo Barbarii Philippi Praetoris *L.* 3. *D. de offic. Praetor.* De quo memorabili exemplo exstat singularis viri eximii, Iac. Gothofredi Dissertatio, quam *de Electione Magistratus inhabilis* inscripsit.

(b)

aliquot sacerdotiorum, quae nunquam a plebeiis sunt gesta, veluti Regis sacrorum, Flaminum maiorum, Saliorum Palatinorum, Potitorum, Pinariorum, Lupercorum, Curionum, non autem Virginum Vestalium, vti sibi persuadet Paull. Merula *de Leg. Rom. II*, 11. Virgines enim Vestae etiam ex gentibus Manilia, Terentia, Coelia plebeiis captas esse, ex marmoribus apud Grut. *Inscript. p. CCCX*, 2. 5. *CCCXII*, 3. patet. Quin Dio Cass. *Lib. LIV.* refert, demum in Vestae atrium admissas καὶ ἐξ ἀπελευθέρων γεγενημένας *ex libertinis parentibus natas*. Id quod lege quadam Papia inuectum esse ex Gellii *Noct. Att. I*, 12. docuimus in *Comment. ad Leg. Iul. & Pap. Popp. Lib. I. Cap. I. p. 2. sequ.* Reliqui etiam sacerdotes partim e patriciis, partim e plebeiis creati sunt. Cic. *pro domo XIV.* Et primis quidem temporibus rex sacrificulus centuriatis; flamines curiatis creati reliqui sacerdotes a collegis cooptati. Liu. *XL*, 42. Postea C. Licinius Crassus Trib. pl. legem tulit, qua cooptatio collegiorum ad populi beneficium transferretur, quam tamen dissuasit Laelius. Cic. *Lael. XXV.* Post hunc etiam Cn. Domitius Ahenobarbus Trib. pl. anno IↃCL. ius subrogandorum sacerdotum a collegiis ad populum transtulit, ita quidem vt qui a tribubus esset electus, is a collegio cooptaretur, vti docent Sueton. *Neron.* II. Cicero *Agrar.* II, 7 Collegiis arbitrium cooptandi denuo restituit L. Sulla: Ascon. Paedian. *in* Cic. *Diuin. Verr. p.* 1759. ast anno IↃCLXXXIX. legem Domitiam reduxit. T. Atius Labienus: Dio XXXVII, p. 46. eamdem abrogauit M. Antonius teste Dione Cassio XLIV. *fin.* ac tertia vice

vice restituit Pansa, vt patet ex Cic. *Epist. ad Brut. V.* Adde Manut. *de Legibus II.*

LXVII. Et magistratuum.

LXVII. Idem paene de magistratibus obseruandum. Omnes initio penes patricios erant ex instituto Romuli Dionys. Hal. II, pag. 83. Eiectis regibus, idem aliquamdiu placuit. Ast paullo post Tribunos ac Aediles plebis plebs extorsit, qui non poterant per legem sacratam nisi e plebe creari. Liu. IV, 25. Deinde & Consulum alter plebeius creari coepit, primusque e plebe consul factus est L. Sextius anno CCCLXXXIX. Liu. VI, *extr.* Immo aliquando vterque consulum plebeius fuit, quod quando primum contigerit, patet ex Liu. XXVII, 31. Quumque in redhostimentum communicati secum consulatus plebs nouos magistratus patricios, puta praeturam & Aedilitatem curulem concederet patribus: paullo post hi quoque communes patriciis & plebeiis esse coeperunt, primusque e plebe praetor creatus est P. Publilius Philo. Liu. VIII, 15. Aediles autem, verecundia imposita senatui, statim sequente anno, alternis vicibus ex plebe creari, & postea id promiscuum esse coepit. Liu. VII, 1. Postremo omnes omnino magistratus cum plebeiis sunt communicati, veluti Dictatura, Liu. VII, 17. Censura, Liu. VII, 22. Quaestura, Liu. IV, 43. & 54. adeoque omnes honores patuere plebeiis, praeterquam dignitas Interregis, quam tanquam propriam possessionem semper retinuerunt patricii. Cicero *pro Domo* XIV.

LXVIII.

LXVIII. Sub Imperatoribus alia plane coepit esse rerum facies. Nam quod ad sacerdotia attinet, ius ea conferendi ad se rapiebant Principes, siquidem Senatus, teste Dione Cassio *Hist.* LI, p. 457. inter alia Augusto id quoque concesserat, vt sacerdotes, quotcumque vellet, neglecto etiam numero antiquitus recepto, constitueret. Vnde Drusus Germanicus in vetere nnmo dicitur SACERD. COOPT. IN OMNI COL. SVPRA NVMER. S. C. Eodem modo & aliae dignitates saepe solis Principum codicillis datae Testis est *vetus Inscriptio* apud Gruter. p. CCC. LXVIII. Quomodo sacerdotes adlecti sub Imperatoribus?

LATERANO. ET. RVFINO. COS.
SVPER. NVMERVM.
COOPTATVS. EX. S. C.
M AVRELIVS. ANTONINVS.
CAES. DESTINATVS.

Vti ergo hic consul; sic & sacerdotes facti sunt codicillis, vnde & codicillares dicti, de quibus Lamprid. *Alex. Seu. XLIX.* Add. *L.* 43. *C. Theod. de Decurion. L.* 12. *C. de dignit.*

LXIX. Ad magistratus denique quod attinet, eos quoque suo arbitrio creabant Principes, eaque dignitate non solum Romanos, sed & exteros ornabant, qualis procul dubio fuit ille Herodes Atticus Consul, de quo copiosius agit Ez. Spanh. *Orb. Rom. II,* 22. *p.* 155. Talis etiam Soaemus Rex Armeniae, qui a Vologaeso pulsus Romam confugerat, mutatoque nomine dictus M. Aurelius Soaemus Consul ordinarius fuit anno V. C. DCCCCXV. cum L. Papirio Aeliano Phot. *Biblioth. Cod.* XCIV. LXIX. Quomodo creati magistratus?

Reinef.

Reinef. Comm. *ad Inſcript. p.* 219, Mitto Dionem Caſſium, Polemonem aliosque conſules peregrinos. Inprimis vero poſt conſtitutionem illam Antonini Caracallae adeo promiſcue ad ſummos honores euecti ſunt Romani, Itali, exteri, vt ne barbaris quidem ac peregrinis, qui orbem Romanum iam ab aliquo tempore compleuerant via ad honores interclufa videretur. Vnde vti Roma *βαρβάρων οἰκητήριον barbarorum domicilium* dicitur Zoſimo IV, 59. ita non mirum ibi conſulares faſces aliasque dignitates demum & cum barbaris & peregrinis communicatas. Nazar. in *Panegyr. Conſtant. Aug.* dicto: *Senſiſti Roma tandem te arcem omnium gentium & terrarum eſſe reginam, quum ex omnibus prouinciis optimates viros curiae tuae pignoraueris, vt Senatus dignitas non nomine, quam re eſſet illuſtrior, quum ex totius orbis flore conſtaret.* Ariſtides *de Roma p.* 372. Ξένος δ' οὐδεὶς, ὅστις ἀρχῆς ἢ πίστεως ἄξιος ἀνήρ. *Peregrinus habetur nemo, qui vir ſit dignus magiſtratu aut fide.* Denique Rutilius Numatian. Itiner. I, v. 13,

Religioſa patet peregrinae curia laudi,
Nec putat externos, quos decet eſſe ſuos.
Ordinis imperio collegarumque fruuntur
Et partem Genii, quem venerantur, habent.

Vid. Spanhem. *Orb. Rom. II,* 22. *p.* 127.

LXX. Ius ſacrorum, tum publicorum.

LXX. Vltimum eſto IVS SACRORVM, quod & ipſum iuribus ciuitatis Romanae adnumerandum eſt. Sacra Romanorum omnia, aut publica erant, aut priuata. Publica, cenſente Feſto *voce publica p.* 385. erant ea, *quae publico ſumtu pro populo fiebant:* priuata, *quae pro ſingulis hominibus*

hominibus & familiis: Tam neceſſarium enim videbatur, ſacra publica, ſumptibus publicis peragi, vt Theodoſio M. negante, ſe impenſas in ſacrificia Romanorum ſuperſtitioſiſſima factu- rum reſponderet Senatus. *μὴ κατὰ θεσμὸν πράττεσθαι τὰ τελούμενα, μὴ δημοσίου τοῦ δαπανήματος ὄντος, non rite fieri ſacrificia niſi publico fierent ſumtu.* Zoſim. *Hiſt. IV*, 59. Publicum totius vrbis focum Veſtales ſanctiſſime obſeruabant: publicos curiarum focos triginta cum ſuis curialibus curiones, pagorum ipſi ſingulorum pagorum ſacerdotes: priuatim ſuos quisque Lares familiares domi colebat. Quin & ſacerdotes quasdam familias aluiſſe, qui ſacris iſtis priuatis praeeſſent, ſatis adparet ex marmore apud Reineſ. *Inſcr. Claſſ. V*, 53. in quo memoratur L. POLITICENVS L. F. PHILIPPICVS, SACERDOS SERG. FAM. Dii neque noui neque exteri adſciſci poterant a Romanis, niſi publica auctoritate, quemadmodum Aeſculapium ex Epidauro, Cybelen e Phrygia publico decreto accitos, & quaſi ciuitate donatos, conſtat, Petr. Faber. *Semeſtr. III*, 1. Ampl. Bynkersh. *de Relig. peregr. Diſſ. II, p.* 246. *ſequ.* Hinc ſi quis priuato arbitrio peregrina ſacra induxerat: Senatus ea publica auctoritate damnabat: quale quid refert Liu. *IV*, 30. *XXV*, 1. *XXXIX*, 16. Valer. Max. I, 3. Integrum SC. Marcianum Bacchanalibus oppoſitum edidit Raph. Fabrett. *Inſcript. cap. VI, p.* CCCCXXVII. & luculento commentario illuſtrauit laudatus Bynkersh. *ibid.* At ſub Imperatoribus omnis exterarum gentium ſuperſtitio Romam confluxit, veluti

Y

luti Sacra Isidis, Abnubidis, Mithrae, Dei Elagabali, taurobolia, criobolia, Aegobolia, & innumera alia, de quibus iam ab aliis actum. Ab his omnibus abhorruerant Romani tempore liberae reip. & sacra patria adeo sibi propria seruauerant, vt vel ideo municipes non viderentur optimo iure ciues esse, quia non iisdem ac ii, qui Romam incolebant, Diis sacrisque vterentur. (b) Sigon. *de ant. iure ciu. Rom. I*, 8. *pag.* 116.

LXXI. Tum priuatorum.

LXXI. Sed erant praeter haec sacra quaedam gentium propria vel, vt Liuio *V*, 52. vocantur, *gentilitia* a quibuslibet familiis ex vsu domesticae celebritatis obseruanda, vt ait Macrobius *Saturn. I*, 16. Ea adeo vnius gentis erant, vt nemo illorum esset particeps, nisi qui vel natura vel pontificum auctoritate in patrisfamilias manu ac potestate esset, quales erant vxores, quae in manum conuenerant, liberique tum naturales, tum adoptiui. Colebantur vero domi Penates, iisque etiam anniuersaria

b) Ea tamen sacra municipalia ne tunc quidem deserebant municipes, quando Romam commigrauerant. Festus *municipalia p.* 324. *Municipalia sacra dicta sunt ea, quae initio habebant ante ciuitatem Romanam acceptam, quae obseruare eos voluerunt pontifices, & eo more facere, quo adsueuissent antiquitus.* Vnde de se & Arpino municipio suo loquens Cicero *de Leg. II*, 2. *Hic gens, hic sacra, hic maiorum multa vestigia.* Quemadmodum ergo municipes Romam commigrantes seruabant sacra municipalia: ita & coloniae retinebant sacra populi Romani ceu erudite probat Henr. Norisius. *Cenotaph. Pisan. Diss. I*, *Cap.* 5. *p.* 72.

(c)

uerſaria ſacra ab vniuerſa gente fiebant, ne feruente quidem bello intermittenda, vt patet ex Liu. *V*, 52. Quale in gente Fabia erat ſacrificium ſtatum, in monte Quirinali quotannis peragendum, de quo Liu. *V*, 46. Dionyſ. Halic. *Ant. Rom. IX, p.* 577. Simile gentis Claudiae ſollemne memorat Dionyſ. Hal. *XI*, 696. gentium Aemiliae, Iuliae, Corneliae Macrobius *Saturn. I*, 16. gentis Seruiliae Plinius *Hiſt. Nat. XXXIV*, 13. Atque inde intelligitur, quid ſibi velit Cicero *de Haruſp. Reſp. XXVII*, quando in poſteros transferri ait parentum nomen, ſacra, memoriam, gentem.

LXXII. Haec ſunt illa iura Quiritium ciuiumque Romanorum, quae omnes, qui optimo iure ciues erant, conſequebantur. Illud vnum addendum videtur, fuiſſe quaedam iurisprudentiae Romanorum publicae principia, aliis gentibus incognita. Tale erat illud, I. quod vetere iure (c) nemo poſſet ſimul Romae alteriusque ciuitatis ciuis eſſe. Cicero *pro Corn. Balbo XXVIII. Duarum ciuitatum ciuis eſſe noſtro iure ciuili nemo poteſt: non eſſe huius ciuitatis ciuis, qui ſe alii ciuitati dicauit, poteſt.* Et in oratione *pro A. Caecina XXXVI. Nam quum ex noſtro*

LXXII. Ciuitatum duarum vel plurium ciuis nemo eſſe poterat.

(c) Aliud iure nouo. Nam ſaepe quibusdam ciuibus Romanis concedebant Imperatores, vt alterius quoque ciuitatis ius haberent. Sic Dionis Chryſoſtomi auus ab Imperatore ἅμα τῆς Ῥωμαίων πολιτείας καὶ τῆς Ἀπαμέων ἔτυχεν, *ſimul Romanam & Apamenſem ciuitatem obtinuerat*, Dio Chryſoſt. *Orat. XLI, p.* 500.

nostro iure duarum ciuitatum nemo esse possit, tum amittitur haec ciuitas denique quum is, qui profugit receptus est in exsilium hoc est, aliam ciuitatem. Hoc secus fuisse in Graecia, vbi multarum iidem homines ciuitatum esse potuerint, idem obseruauit Cicero *pro Archia V.* Idque cum ex aliis exemplis patet, quae colligit Ez. Spanhem. *Orb. Rom. I,* 5. *p.* 8. *sequ.* tum maxime ex marmore illo apud Reines. *Inscript. p.* IↃCVII.

C. CALPVRNIVS. ASCLEPIADES.
PRVSA. AD. OLYMPVM. MEDICVS.
PARENTIBVS. ET. SIBI. ET. FRATRIB.
CIVITATES. VII. A. DIVO. TRAIANO.
IMPETRAVIT.

At Romae hoc vt dixi, nemini licebat, siquidem ciuitatem is amittebat statim, qui alteri se ciuitati adscribi passus erat. Hinc de T. Pomponio Attico Cornel. Nepos *in vita eius III. Athenis autem sic se gerebat, vt communis infimis, par principibus videretur, quo factum est, vt huic omnes honores, quos possent, publice haberent, ciuemque facere studerent. Quo beneficio ille vti noluit:* (*d*) *quod nonnulli ita interpretantur, amitti ciuitatem Romanam, alia adscita.* Atque hinc intelligitur qui factum sit, vt ii, quibus aqua & igni fuerat interdictum, tum demum ciuitatem Romanam amitterent, quum in eam ciuitatem essent recepti, quo vertendi, id est, mutandi soli causa venissent. Cic. *pro*

(*d*) Hinc de solo domicilio Athenis constitute intelligendus est Cicero, quoties hunc T. Pomponium ciuem Atticum adpellat, quod facit. *Epist. ad Attic. I,* 16. *II,* 1. vbi Demosthenem *Attici ciuem* vocat.

(*e*)

pro Domo LXXVIII. Qua de re diximus supra *Lib. I. Tit. XVI.* §. *X.*

LXXIII. Accedit & alterum iuris publici principium, II. quod ciuitatem nemo amittere posset, nisi ipse esset auctor factus: Cic. *pro Domo* LXXVIII. de quo iure eodem loco diximus, & ex Ger. Nood. addidimus, fictionem semper intercessisse, si quando vel poenae loco, vel ob aliam caussam (*e*) quibusdam ius ciuitatis adimeretur. Hinc ad artes Sullae tyrannicas pertinet, quod municipiis quibusdam ciuitatem lege centuriatis comitiis lata eripuit. Cic. *pro Domo LXXIX.* Sallust. *Fragm. Hist. I.* Sed quod semel tentauerat Sulla, saepius deinde factitabant Imperatores & quotcumque principatum Romae adfectabant. Sic Antoninum agros, ciuitatem, immunitates, aliosque id genus honores priuatis & regibus, ademisse, tradit Dio Cass. *Hist. XLV, p.* 282. Augustus quoque, confectis bellis, libertatem ac ius ciuitatis aliis dedit, aliis ademit, teste eodem Dione *Hist. XLIV, p.* 538. Et Claudius ciuitatis iure priuauit legatum, Lycium origine, quia Latine interrogatus, quod quaesitum esset, haut intellexerat. Dio Cass. *Hist. LX, p. 676.* LXXIII. Ciuitatem inuitus nemo amittebat.

CAP. II.

(*e*) Tribus caussis amitti videbatur ciuitas, *exsilio*, illo scilicet, quo bona venibant, & aqua & igni interdicebatur, *postliminio* & *reiectione ciuitatis*. Cic. *pro Balbo XXVIII. XXIX.* Pompon. *L.* 3. §. 3. *D. de capt. & postlim.*

CAP. II.

DE IVRE LATII.

LXXIV. Varia Latinorum nomina.

LXXIV. Sufficere haec arbitramur de iuribus ciuium Romanorum. Proximum eft, vt de IVRE LATII differamus, quod proxime acceffiffe ad ciuitatis Romanae praerogatiuam, iam fupra diximus. Idque vel inde patet, quod Dionyf. Hal. VIII. p. 540. eos *μετέχοντας τῆς ἰσοπολιτείας participes iuris, quod ciuitatem quafi aequat*, eleganter adpellat. Multa vero Latinorum fuere nomina. Dicti enim funt *focii*, (f) *focii Latini, focii nominis Latini, focii nomenque Latinum, focii ab nomine Latino, focii ac Latium*, vti productis ex Liuio, Salluftio, Valerio Maximo teftimoniis oftendit Car. Sigon. *de ant. iure Ital. l*, 2. *p*. 473.

LXXV. Qui & quales fuerint?

LXXV. Latini ergo vel focii Latini nominis, temporibus antiquiffimis erant *Latii incolae, populi Romani foederati, Iure Latii donati*, vt eos definit Sigon. *de iure Ital. l*, 2. *p*. 476. *Latii incolae* dicuntur, vt a reliquis Italis; *populi Rom. foederati*, vt a Latii incolis, qui tamen Latii iure haut fruebantur, fecernerentur.

LXXVI.

(f) Saepe tamen confunduntur nomina, vt & Italici iuris homines fociorum & Latinorum, & Latini Italicorum nomine veniant. Quod itidem recte monuit Car. Sigon. *l. c. p*. 474. Id quum non attenderent recentiores quidam fcriptores, ceteroquin eruditiffimi: mirum in modum totam hanc differentiam Latinorum ac Italorum peruerterunt. Exemplo effe poteft Harduin. *Not. & Emendat. ad* Plin. *p*. 389. *Tom. I.*

(g)

LXXVI. LATIVM olim duplex erat, VETVS & NOVVM. Vetus a Tiberi ad Circeios; nouum a Circeiis ad Lirim & Sinuessam vsque productum est. Paullo latius vtriusque Latii terminos profert Seruius ad Virg. *Aeneid. I, v. 6. Latium duplex est, vnum a Tiberi ad Fundos, aliud inde vsque ad Vulturnum fluuium.* Sed errorem huius Grammatici iam alii ostenderunt. Latium ergo vetus Tiberi, Aniene, Vfente fluuiis, marique Tyrrheno concludebatur, illudque insederant *Albani, Rutuli, & Aequi.* Nouum, quod ab Vfente fluuio ad Lirim protenditur, Oscis, Ausonibus, Volscis, praebuit sedes Plin. *Hist. Nat. III*, 5. Strabo *Geog. V*, p. 231. Ex his primi foedus cum Romanis Albani iam ipsius Romuli tempore fecerant, quo cautum fuerat, vt ne bellum inter se gererent sociae ciuitates, alioquin, quae bellum intulisset prior, alterius iudicium ac mulctam subiret. Dionys. Hal. III, p. 138. Addit Strabo *Geogr. IV, p.* 165. tam arctam fuisse inter hos populos necessitudinem, vt, quum proprium vterque regem haberet, connubia tamen, & sacra & cetera iura ciuilia communia haberent. Victis postea a Tullo Hostilio Albanis, ex foedere impetratum est, vt iuuentutem in armis haberent, vsurum Regem Romanorum ea, quum res postularet. Liu. I, 26. Diruta paullo post Alba, legatos Romani miserunt ad triginta vrbes, quae in Albanorum fuerant ditione, postularuntque, vt & ipsi dicto essent audientes. Abnuentibus his, nouum exarsit bellum, quo in quintum annum populationibus magis, quam iustis, praeliis extracto

LXXVI. Foedera cum populis Latii antiquissima.

tracto, pax demum facta, foedusque renouatum est. Dionys. Hal. III, p. 175. Rege hoc morte intercepto, plerique Latini soluta Regis obitu foedera dicebant. Vnde maiore conatu domiti a Tarquinio Prisco, pacis conditiones acceperunt, vt agros suos ac leges haberent, ac socii populi Romani dicerentur illi quidem sed ad regis tamen Romani mandata armati praesto essent. Dionys. Hal. III. p. 191. Confirmauit id foedus Tarquinius Superbus, Liu. I, 52. qui vt tanto sanctiore vinculo sibi conglutinaret hos socios, primus ferias Latinas Romanis cum Latii populis communes instituit. Dionys. Hal. IV, p. 250.

LXXVII. Ea deinde saepius repetita.

LXXVII. Exactis regibus nouum statim bellum coortum est cum Latinis, qui a Romanis denuo desciuerant. Cum his tamen ab A. Postumio Dictatore victis ad lacum Regillum, denuo foedus percussum A. V. C. CCLX. Sp. Cassio Vicellino & Postumo Cominio Auruncul o II. Coss. iis legibus, *vt inter Romanos Latinasue ciuitates omnes aeterna pax esset, neque ipsae inter se bellarent neque aliunde hostes inducerent, neque hostibus tutos transitus praeberent, sed bello oppressis opem pro virili ferrent, spoliorum ac praedae partem aequalem haberent: priuatarum litium iudicia illi, quibus mandata cognitio fuerit, intra decem dies peragerent: hisque legibus nihil addi denique posset, nisi si Romanis, Latinisque ita placuisset.* Hanc enim foederis formulam (g) nobis seruauit Dionys. Hal.

(g) Pluribus tamen aliis capitibus illud constitisse vel ex Festo adparet, qui *voce nancitor. p. 327.* etiam haec foederis

Hal. VI, p. 115. Conf. Liu. II, 22. & Cic. *pro Corn. Balbo* XXI. Et hoc eſt foedus illud Latinorum, quod ceteris firmius manſit. Quamuis enim ſubinde rebellarint Latini, veluti A. V. C. CCCLXVI. & CCCIV: ſaepe tamen victi, ſaepe reducti ad officium, poſtremo illius foederis leges, quod cum Latinis omnibus Sp. Caſſio & Poſtumo Cominio Coſſ. initum fuerat, recuperarunt, (*b*) vt patet ex Cic. *pro Corn. Balbo* XXIII.

LXXVIII. His antiqui Latii populis acceſſere deinde Volſci & Aequi, *Latinorum* iudice Floro *Hiſt. Rom. I,* 11. *peruicaciſſimi & quotidiani prope Romanorum hoſtes.* Volſcis, ſi Dionyſ. Hal. III, p. 181. credimus, Ancus; ſin Liuii I, 53. ſententia ſtandum ſit, Tarquinius Superbus primus bellum intulit; qui & Aequos adgreſſus eſt. Poſtea ab A. V. C. CCLVIII. variis ac paene anniuerſariis praeliis attriti, demum A. V. C. CCLXXXIV. Antium, maritimum oppidum, amiſerunt, annoque inſequente iis legibus impetrarunt pacem, vt legibus ſuis vtentes, priuatis ſtipendiis, pro Romanis iuſſi militarent. Dionyſ. Hal. IX, p. 616. Aſt ſtatim ad arma

LXXVIII. Foedus cum Volſcis & Aequis.

foederis verba allegat: PEQVVNIAM QVI NANCITVR, HABETO, ET SI QVID PIGNORIS NANCISCITVR, SIBI HABETO.

(*b*) Poſtremo enim bello a Q. Publico Philone Coſ. ad internecionem caeſi, pleriſque iuribus fuerant ſpoliati, ex eoque tempore etiam concilium Latinorum ad lucum Ferentinae conuocari deſierat, ceu ex Cincianis commentariis obſeruat Feſt. *Voce praetor, p.* 376.

arma redierunt Aequi & Volsci. Vnde aliquoties fusi fugatique, quin & sub iugum aliquando missi sunt, donec A. V. C. CCCCXLIX. a P. Sempronio Sopho consule paene deleti & ad internecionem caesi sunt. Tamen & hi postremo propter cognationem in Latii iura adsciti sunt, vt patet ex Cic. *pro Balbo* XIII. quamuis, quo id tempore factum sit, nondum mihi liqueat.

LXXIX. Item cum Hernicis.

LXXIX. Idem dicendum de Hernicis, quos primus Tarquinius Superbus societate deuinxerat, Latinarumque feriarum fecerat participes Dionys. IV, *p.* 152. Dein A. V. C. CCLXVIII. bello petiti a Sp. Cassio, tertium Consule, quum victi pacem petiissent, easdem conditiones, quas Latini, quin ciuitatem sine suffragio impetrarunt, atque inde est, quod saepe a Latinis seiungantur, neque adeo eos in Latinorum corpore fuisse ex Liuio & Dionysio euincit Car. Sigon. *de ant. iur. Ital. I, 6. p.* 107. Postea anno CCCXCI. nouum cum Hernicis bellum exarsit: eoque finito, tertium, cuius omnes huius gentis ciuitates erant participes, praeter Alatrinates, Ferentinates & Verulanos. Liu. III, 42. Tribus illis, quia ciuitati Romanae αὐτονομίαν praeferebant, suae leges redditae: A. V. C. CCCCXLVII. Anagninis, & qui arma Romanis intulerant, *ciuitas sine suffragii latione data, concilia connubiaque ademta, & magistratibus praeterquam sacrorum curatione interdictum.* Liu. *IX*, 43. Sed Hernicos istos αὐτονόμους postremo iura Latii habuisse, vel inde patet, quod Ferentinates Latinis adiungit Liuius *XXXIV*, 41.

LXXX.

LXXX. Latium nouum quando dici coeperit, quandoque Oscis & Ausonibus ius Latii datum sit, non magis certum est. Sigonius existimat, his populis ad internecionem deletis, Liu. *IX*, 25. in hanc regionem Latinorum gentem esse immissam, atque inde Latium nouum adpellatum: id quod ipse inter Tarentinum Punicumque bellum factum coniicit. Sed quemadmodum id nullo testimonio comprobari potest: ita certissimum est, nouum hoc Latium iura Latii veteris esse consequutum, siquidem Appianus *de Bello ciuil. I*, *p*. 374. Latinos, quos ab Italis seiungit, ad Lirim usque in populi Romani fide mansisse scribit. LXXX. Cum incolis Latii noui.

LXXXI. Et hae sunt illae gentes, quibus ius Latii antiquissimis temporibus datum est. Hoc iure contenti fuerunt vsque ad bellum illud sociale vel Marsicum, quo confecto A. V. C. IↃCLXIII. lege Iulia, & proxime insequente lege Plotia omnes socii ac Latini nominis, immo & Italici ciuitate Romana donati sunt, ceu supra *num. IX*. obseruauimus. LXXXI. Latini demum ciuitate donati.

LXXXII. At quamuis Latini tum in ciuitatis Romanae iura transirent: non ipsum tamen ideo exspirabat ius Latii, quippe quod ab eo tempore cum multis ciuitatibus tum & coloniis extra Italiam concessum legimus. Sic Nemausensibus ius Latii datum esse, patet ex Strabone IV, 157. Nouocomensibus idem ius dederat vel Iul. Caesar vt tradit Appian. *Bell. ciuil. II*. *p*. 443. vel Pompeius Strabo, vt mauult. Ez. Spanh. *Orb. Rom. I*, 9. *p*. 19 Is enim Pompeius omnibus Gallis Transpadanis ius Latii concesserat LXXXII. Ius Latii deinde aliis populis & ciuitatibus datum.

ferat teste. Ascon. Paedian. in Cicer. *aduerſ. Piſon.* 2062. Eodem exemplo Nero nationes Alpium maritimarum: vniuersam Hispaniam Vespasianus; multas alias ciuitates Hadrianus in ius Latii transtulerunt Tacit. *Annal. XV*, 31. Plin. *Hiſt. Nat. III*, 3. Spartian. *Hadr. XXI.* De coloniis Latinis paullo post erit dicendi locus.

LXXXIII. Latini Iuniani libertinae conditionis.

LXXXIII. Nouum Latinorum genus repertum sub Tiberio, lata lege Iunia Norbana, qua cautum, vt modis minus sollemnibus manumissi non iura ciuitatis Romanae, sed Latii tantum, consequerentur. Vnde hi libertini dicti LATINI IVNIANI, vt distinguerentur a *Latinis colonariis* (*i*) quibus ceteroquin, quod ad ius ciuile attinet, adsimilabantur. *L. vn. C. de Lat. libert. toll. Fragm. Iureconſ. vet.* Pithoeanum apud Cl. Schulting. *Iurisp. vet. anteiuſtin. p.* 805. Sed quemadmodum Latinos colonarios vna cum ingenuis omnibus ciuitate Romana donauerat Antoninus Caracalla, celeberrima illa ac saepe a nobis citata constitutione: ita Iunianam etiam Latinitatem sustulit Iustinianus *D. L. vn. C. de Lat. libert. toll.*

LXXXIV. Latini fuere ciuibus deteriores.

LXXXIV. Iam vt ad iura Latii perueniamus: ea licet proxime ad ciuitatem Romanam accederent, non eadem tamen fuerunt ac iura

(*i*) Perspicue itaque fallitur V. C. Claudius Salmasius, quando Latinas colonias e libertis constitisse existimat. *de modo vſur. XIX. p.* 878. *ſequ.* Alii profecto erant Latini *liberti vel Iuniani*, alii Latini *colonarii*, quippe ingenui, & honorum in suis coloniis capaces. Vid. Ezech. Spanh. *Orb. Rom. I*, 9. *p.* 21.

(*k*)

iura ciuium Romanorum. Quod adeo verum eſt, vt Boethius *in Top. Cic.* II. ſcribat, eos mediam pati capitis deminutionem, qui ciues Romani in Latinas colonias mitti ſe paterentur. Operae itaque pretium fuerit, quid inter ciues Romanos Latinosque, quod tam ad ius priuatum, quam ad publicum attinet, interfuerit, paullo adcuratius diſquirere.

LXXXV. Vidimus ſupra, qualis fuerit, ciuium Romanorum LIBERTAS. Latini & ipſi quidem gaudebant libertate, ſed iuris gentium, non illa iuris Quiritium, quam ſupra deſcripſimus. Saltim quod Lex Porcia ſanxerat de ciuium libertate a verberibus, non aeque valuit in Latinis. Quum enim Nouocomenſes, iure Latii donati a Q. Pompeio Strabone, paullo poſt a Caeſare ciuitatis iura eſſent conſequuti: M. Marcellus Conſul Nouocomenſem quemdam, in Caeſaris contumeliam, virgis caedi iuſſit, tamquam peregrinum, vt ſcribit Appianus *de Bello Ciu.* II, pag. 443. & quidem Latinum. Latinitatem enim quod attinet, ſtatus controuerſiam Nouocomenſibus mouere haut potuiſſet Marcellus, quippe quam dudum ante Caeſarem fuerant a Pompeio Strabone conſequuti. Aſcon. Paedian. *in Piſonian. p.* 2062. Simile quid obſeruat Diodor. Sic. *in Excerpt. Peireſcian. p.* 273. vbi de Clodio: *τὺς μὲν πολιτικὺς τοῖς πατρίοις ἔθεσιν ἐκόλαζεν ἀπαραιτήτως, τὺς δὲ συμμάχυς ῥαβδίοις ἱμαςίγυ. In Romanos quidem more maiorum animaduertit citra ſpem veniae: ſocios autem virgis cecidit.* Et Salluſt. *de Bell. Iugurth. Cap. LXIX.* referens, Turpillium, praefectum, Vaccae oppido

LXXXV. Non gaudebant libertate iuris Quiritium.

do impositum, a Metello *verberatum capitis poenam soluisse*, ne cui id mirum videatur, statim subiungit: *Nam is ciuis ex Latio erat*. Ex quo sane patet, non aeque ad Latinos ac ciues pertinuisse libertatem illam, quae ex lege Porcia erat. (k)

LXXXVI. Nec iure connubii cum ciuibus.

LXXXVI. Ad CONNVBII ius quod attinet, illud Latini populi, ne inter se quidem promiscue habebant ex foedere antiquo, nedum cum ciuibus Romanis. Prius discimus ex Liu. VIII, 14. IX, 43. ex quibus locis patet, nemini Latinorum & Hernicorum licuisse extra fines regionis suae vxores ducere: posterius vel inde colligimus: quod ne iis quidem, qui sine suffragii iure ciuitate fuerant donati, cum ciuibus Romanis ius esset connubii. Campani sane, qui pridem ciuitatem sine suffragii latione fuerant consequuti, postea demum impetrarunt, *vt sibi ciues Romanas ducere vxores liceret, & si qui prius duxissent, vt habere eas, & ante eam diem nati vt iusti sibi liberi heredesque essent*. Liu. *XXXVIII*, 36. Quanto minus ergo Latinis hoc ius connubiorum fuisse putemus? Et certe

(k) Erroris me hic redarguit V.C. Christ.Gottl.Schwarzius in erudita *de iure Italiae* Dissertatione *p. 16*. existimans etiam Latinis & Italis hanc libertatem competiisse, idque probat ex Gell. *Noct. Att. X*, 3. vbi Gracchum in oratione quadam conquestum ait, *M. Marium & quosdam ex municipiis Italicis honestos viros virgis per iniuriam caesos a magistratibus populi Rom.* Sed Gellius manifesto loquitur de municipiis Italiae, adeoque de vrbibus non Latini iuris, sed ciuitatem Romanam consequutis, qualia post legem Iuliam erant omnes, ante legem Iuliam quamplurimae.

(l)

te clarissime Vlpianus: *Fragm. V*, 4. *Connubium habent ciues Romani cum ciuibus Romanis: cum* LATINIS *autem & peregrinis ita, si concessum sit.* Sic & ipsum ius sponsaliorum nuptiarumque aliud fuisse Latinis, aliud ciuibus Romanis, adparet ex Gell. *Noct. Att. IV*, 4. vbi ex Cn. Sulpicio docetur, sponsum Latinum agere potuisse ex sponsu in id, quantum intererat, eam vxorem non datam: quum contra ciuibus Romanis, vt supra diximus, infinita esset repudiorum licentia. *L.* 1. *C. de sponsal.*

LXXXVII. Quantum fuerit apud Latinos ius PATRIAE POTESTATIS, in tanto veterum silentio non constat. Id saltim certum videtur, *nullos fuisse homines*, (adeoque nec Latinos,) *qui talem habuerint in liberos potestatem, qualem Romani habebant*, §. 2. *Inst. de patr. pot.* Nec omittendum hic videtur, paullo plus in Latio potestatis fuisse matri, quam Romae. Id enim non obscure patet ex controuersia Ardeensi apud Liu, IV, 9. Latini Iuniani habebant ius MANCIPATIONIS, Vlp. *Fragm. XIX*, 4. adeoque etiam colonarii Latini, quibus aequati illi erant lege Iunia Norbana. *Vetus Fragm. Iurec. apud* Pith. *n.* VIII. An vero etiam veteres Latini eodem iure vsi sint, nondum constat. Porro TESTAMENTVM non faciebant Latini: saltim iure Romano Vlp. *XX*, 14. (nam alioquin & extra Romam Italos iam inde ab antiquissimis temporibus testamenta condidisse, satis constat Liu. I, 3. I, 34.) Iidem Latini nec ex ciuis Romani testamento quidquam capiebant, nisi intra diem cretionis ciuitatis Romanae iura impetrassent.

LXXXVII. An habuerint ius patrium, legitimi dominii, testamenti factionis.

petrassent. Vlpian. *XXII*, 3. Haec sunt, quae veteres nos docent: plura, quum muta hic sint antiqua monimenta, addere non licebit.

LXXXVIII. Suis vtebantur legibus, nisi fundi facti.

LXXXVIII. Suis ergo ceu ex his patet, legibus vtebantur Latini, nec iuris Quiritium fiebant participes. (*l*) Licebat tamen eis, si vellent, leges Romanorum in suas ciuitates recipere, vel, vt veteres loquuntur, poterant populi FVNDI fieri. Qua de re Cicero *pro Balbo VIII. Si quum iussisset populus Romanus aliquid, si id adsciuissent socii populi ac Latini, & si ea lex, quam nos haberemus, eadem in populo aliquo, tamquam in fundo resedisset, vt tum lege eadem populus is teneretur, non* VT DE NOSTRO IVRE ALIQVID MINVERETVR, *sed vt illi populi aut iure eo, quod a nobis esset constitutum, aut aliquo commodo & beneficio vterentur. Tulit apud maiores nostros legem C. Furius de testamentis, tulit Q. Voconius de mulierum hereditatibus: innumerabiles aliae leges de iure ciuili sunt latae, quas Latini voluerunt, adsciuerunt.* Quicumque ergo populi leges Romanas adsciscebant, & iis subscribebant, illisque in ciuitatibus suis vtebantur, ii *fundi* dici solebant, non a statu quodam, vel conditione, quemadmodum dici solent populi *foederati*, vel *liberi*, sed a facto,

(*l*) Quaeri solet an omnes quibus ius suffragii datum, legibus suis spoliati & vt *populi fundi* fierent, coacti sint? Affirmat Sigon. *de antiquo iure Ital. II*, 7. Sed quid dicemus de Puteolis, qui cum *municipium illustre* fuerint, teste Cicerone *pro Coel. XI.* suo tamen iure libertateque vti dicantur eidem *Agrar. II*, 32. Conf. Schwarz. *de iure Ital.* §. *V. p.* 14. *seq.*

(*m*)

a facto, quod scilicet legibus populi Rom. subscripsissent. *Fundus* enim *auctor* est vel *subscriptor*. Gell. *Noct. Att. XIX*, 8. *Haec ego dixi non vt huius sententiae legisque* FVNDVS *subscriptorque fierem*. Festus: FVNDVS *dicitur populus esse rei, quam alienat, hoc est auctor*. Plaut. in *Trinum V*, 1. *v*. 6.

Nunc mihi is propere conueniendus est, vt quae cum eius filio
Egi, ei rei FVNDVS *pater sit potior*.

Add Turneb *Aduers*. IV, 12. Hotoman. *Obs*. II, 5. Participes itaque iuris Romanorum priuati fiebant isti populi, quod leges Romanas adsciuissent, & vt apud se valerent, auctores facti fuissent. Nec tamen eo ipso iura Quiritium consequebantur: (nihil enim de iure Romanorum voluntaria ista legum Romanorum receptione poterat minui,) sed inter se tantum iis legibus, quibus Romani ciues, vtebantur. Verbi causa, Latini tunc inter se poterant testari secundum leges Romanas, id enim licebat populis fundis. Sed non ideo quidquam ex testamento ciuis Romani capiebant. Id enim pertinebat ad ius Quiritium. Multo minus haec legum Romanarum receptio ad ius publicum pertinebat. Vnde Cicero I, 1. *De nostra vero rep. de nostro imperio, de nostris bellis, de victoria, de salute fundos populos fieri noluerunt*. Quae si obseruaueris, facile carebis spinosis illis Sigonii, Nic. Rigaltii, Ism. Bullialdi, Henr. Valesii, aliorumque disputationibus *de populis fundis* (*m*) quippe

(*m*) Trigam illam dissertationum *de populis fundis* quae primum

quippe quibus res in se clarissima obscurari fere magis, quam illustrari videtur. Pleniora bonae frugis sunt, quae ad illam pro Balbo orationem commentatus est V. C. Io. Georg. Graeuius.

LXXXIX. Erat Latinis ius census.

LXXXIX. Quemadmodum ergo iure priuato diuerso admodum vsi sunt Quirites & Latini: ita, quod ad ius publicum attinet, paullo propius ab illorum praerogatiuis abfuerunt. Consistebant ciuitatis iura in censu, militia, tributis, suffragiis, honoribus & sacris. Latinos Romae CENSOS esse, nusquam lego, nisi furtim aliquando in tabulas censuales irreperent, quod deinde lege Claudia Papia & Licinia Mutia vetitum esse, supra obseruauimus §. LII. At ex Liu. XLI, 13. constat, Latinos in ciuitatibus suis esse censos. Verosimile itaque est, in Latii ciuitatibus non minus ac Romae censum fuisse actum a suis magistratibus, tabulasque censuales deinde Romam missas. Id enim etiam in coloniis fieri solitum, nemo ignorat.

XC. Vt & ius militiae inter socios.

XC. Porro & MILITIAE iure, sed paullo adstrictiore, gaudebant Latini. Primo enim ne pro se quidem tuendis arma expedire poterant, iniussu populi Romani, vt testatur Liu. III, 19. Deinde militabant quidem cum Romanis, verum non vt legionarii, sed tamquam socii, vt accurate ex Polybio docet Lips. *de milit.*

primum Diuione coniunctim prodiit cIↃIↃCLVI. iterum edidit. I. Ge. Graeuius V. C. *Thes. Ant. Rom. T. II. p.* 1925.

(n)

lit. Rom. I, 6. p. 48. Vnde minus rem acu tetigit Car. Sigon. *de ant. iur. Ital. I, 4. p.* 494. qui Latinos inter auxilia ponit, quae Varro *de Lingu. Lat. IV, 16. p. 16.* ex *aliegenis*; Festus *p. 256.* ex *sociis exterarum nationum* constitisse, ait. Tum demum ergo hi esse coeperunt socii & auxiliares, quum Latini & Itali ciuitate donati, legionariae militiae praerogatiuam consequerentur. Id porro addendum, sociis & Latini nominis semper triplicem equitum, aliquando & peditum numerum imperasse Romanos. Sic apud Liu. III, 22. duae partes sociorum in exercitu, tertia ciuium erat. Idem XXI, 17. refert, quatuor & viginti peditum Romanorum millia fuisse scripta, mille & octingentos equites sociorum, quadraginta quatuor peditum, & quatuor equitum. Alia exempla sunt apud Liu. *XXXVI*, 12. *XXXV*, 2. & alibi passim. Vnde non iniuria queruntur apud Velleium Paterc. *Hist.* II, 15. *per omnes annos atque omnia bella duplici numero se militum equitumque fungi, neque in eius ciuitatis, ius recipi, quae per eos in id ipsum peruenisset fastigium, per quod homines eiusdem & gentis & sanguinis, vt externos alienosque fastidire posset.* Denique obseruandum Latinos, quemadmodum legionis ius haut habebant, ita nec eodem modo, quo milites Romanos fuisse castigatos. Nam & virgis caedebantur, quas quum a Latinorum militum corpore, lege auctoritate Senatus lata, remouere tentaret M. Liuius Drusus, Tribunus plebis: eam legem numquam obseruarunt Imperatores, qui remoto virgarum metu, in officio se continere exercitum posse negabant. C

Z 2 Sigon.

Sigon. *de antiquo iure Ital. I*, 4. *p.*496. Exemplum Turpillii est apud Sallust. *de Bello Iugurth. LXIX. Iussus a Metello causam dicere, postquam parum se purgat, condemnatus, verberatusque, capitis poenas soluit. Nam is ciuis ex Latio erat.*

XCI. Latini an tributarii?

XCI. De TRIBVTIS Latinorum nihil reperio, nisi quod duriora ea in re fuisse videtur Latinorum, quam ciuium, conditio. Quamuis enim eos ab exteris, non magis quam ciues suos, tributis vectigalibusque onerari Romani paterentur, atque hinc in Ambracensium foedere cauissent, *vt Ambracenses portoria, qui vellent, caperent, modo eorum ciues Rom. & Latini socii immunes essent:* Liu. *XXXVIII*, 44. ipsi tamen Romani a Latinis tributa & vectigalia exigebant, adeo vt eos *stipendiarios* adpellet. Liuius VIII, 8. & apud Appian. *de Bell. ciu. I, p.* 353. de sociis dicatur, eos *militando & tributa conferendo grauatos esse.* Vnde non temere colligas, tolerabiliorem quidem hac in re, quam Italorum & prouincialium, duriorem tamen, quam ciuium, fuisse Latinorum conditionem.

XCII. An ius habuerint suffragii?

XCII. Illud vero praestantissimum erat ius quorumdam Latinorum, quod iure SVFFRAGII gauderent ex foedere, quo eos obstrinxerat Cassius. Sane Hernicos & Latinos ad ferenda suffragia fuisse euocatos, adparet ex Liuio *XXV*, 3. & Dionys. Halic. VIII. p. 540. Attamen ne in eo quidem aequo cum ciuibus iure gaudebant. Nam primo non erant certae tribui adscripti, atque inde sortiri solebant, vbi ferrent suffragia. Qua de re Liuius: *XXV*, 3. *Testibus datis, tribuni populum submouerunt, sitellaque adlata*

adlata est, vt sortirentur, vbi Latini suffragium ferrent. Deinde hoc ius suffragiorum erat veluti precarium. Quotiescumque enim liberet, edicere poterant consules, vt Latini vrbe exirent. Fecit id sane Virginius Consul, Cassii collega, apud Dionys. Halic. VIII, p. 540. Fecit & C. Fannius, qui Latinos, suffragii caussa in vrbem accitos, ex SC. excedere iussit. Cic. *Brut. Cap.* XXVI. Nec plura exempla tamen succurrunt. Vnde Cicero *pro P. Sextio XIII. Nihil acerbius socii Latini ferre soliti sunt, quam id, quod perraro accidit, a consulibus iuberi ex vrbe exire.*

XCIII. Gaudebant etiam iure aliquo HONORVM, sed non optimo, quali ciues Romani. In eo prouincialibus erant feliciores, quod non Romanis praetoribus, proconsulibusque parerent, sed suis magistratibus. Vnde de Nemauso iure Latii donata, Strabo *Geogr. IV, p.* 87. scribit, *ea de caussa populus ille Romanis praetoribus non paruit* Melior quoque in eo erat illorum conditio, quam Italorum, quod magistratibus in patria gestis, ius ciuitatis Romanae consequerentur, qua de re supra diximus *num. VII.* Ast honores in vrbe petere haut poterant, ante ciuitatem lege Iulia datam. Hinc quum bello Punico II. Sp. Caruilius suasisset, vt ex singulis populis Latinorum binis senatoribus, si patres censuissent, ciuitas, adeoque etiam ius magistratuum daretur: eius rei, vt alienae, mentio suppressa est. Liu. XXIII. 22. Nec felicius processere Latinorum consilia, quum alterum consulem ex sua gente creandum vrgerent. Liu. VIII, 4. Vnde de magistratibus pa- XCIII. Item ius petendi honores.

ictum: quartus ob plebis, quae secesserat, reditum adiectus: accesserunt quoque sacrificia & ludi, quibus Senatus aediles praefecerat, Dionys. *Ant. Rom.* IV, p. 415. Immo & visce-rationes, de quibus in actis diurnis apud Reines. IV, 5. PRID. KAL. APRIL. FERIAE LATINAE CELEBRATAE ET SACRIFICATVM IN MONTE ALBANO; ET DATA VISCERATIO. Viscerationes autem erant distributiones carnis, panis, olei, vini, crustuli, mulsi & similium, viritim factae, de quibus Reines. *in Comm. ad Inscr. p.* 146. Tanti vero hae feriae erant Romanis, vt consules in prouincias paludati proficisci non possent, nisi indictis prius hisce feriis. Liu. XXI. *vlt.* XXII, 1. Instaurandae quoque erant a Pontificibus, si vel vlla ceremonia neglecta, aut quidquam praeter ius factum esset, cuius rei exempla sunt apud Liu. XXXII, 1. XXXVII, 3. XL, 45. XLI, 16. Interea dum magistratus Romani feriis illis interessent, Praefecti feriarum Latinarum (*n*) vsque ad eorum reditum imperium in vrbe tenebant. Iul. Capitolin. *Antonin. IV.* Tacit. *Annal. VI,* 11. Ex quibus locis etiam patet, ferias istas Latinas post ciuitatem quoque Latinis datam, immo adhuc sub Imperato-

(*n*) Sunt qui hos non praefectos feriarum Latinarum, sed praefectos vrbi feriarum Latinarum caussa, dictos putant, veluti Casaub. *ad Iul. Capitol. Marc. Anton. IV.* Ampl. Bynkersh. *in praetermiss. ad L.* 2. *D. de orig. iur. p.* 54. Sed exstant tamen marmora apud Smetium p. XLI. 5. & p. LXIX. 1. Grut. p. CCCXIII. 9. & CCCLVI, 1. in quibus vocantur PRAEF. FER. LATIN.

ratoribus fuisse celebratas. Cum Lanuuinis in specie Romani communia habebant templum, sacra, lucum *Iunonis Sispitae Lanuuinae*, Liu. VIII, 14. de qua nos plura diximus in *in Comm. ad L. Iul. & Pap. Cap. I*, 4. *p.* 57. Praeter haec sacra cum Romanis communia singuli fere Latini populi & patria numina colebant, qualia erant *Feronia* apud Terracinos, Plin. *Hist. II*, 55. Sil. Ital. *Lib. XIII. v.* 83. *seq.* Iupiter Anxur, Iupiter Lanuuius, Liu. *XXXII*, 9. Anguia vel Anguitia Marsorum & Marruuiorum, Seru. *ad Virgil. Aen. Lib VIII.* & alia.

XCV. Latini, si furtim in censum irrepsissent repeti poterant a magistratibus.

XCV. Caeterum an principia illa iuris publici, quae §. LXXII. explicauimus apud Latinos quoque habuerint locum, merito dubites. Sane enim, quum Romani duarum ciuitatum ciues esse non possent: licebat tamen iis, relicta ciuitate Romana, in aliam se recipere, aliusque ius ciuitatis adsumere. Sic, si noluisset T. Pomponius Atticus ciuis Romanus manere, liberum ipsi omnino fuisset, ciuitatis Atheniensis iura adsciscere. Ast Latini, si furtim irrepserant in tabulas censuales Romanorum, vindicari a magistratibus suis poterant & reuocari, non secus, ac si essent glebae adscripti. Sic M. Crassus iudicio repetitus est a Mamertinis, procul dubio tum adhuc Latinae conditionis. Cicero *pro Balbo XXIII.* M. Perperna a Sabellis. Val. Max. III, 4. 5. Vid. *Comment. nostr. ad L. Iul. & Pap. Popp. I*, 1. 2. Et haec sufficiant de Latii iure. Dicendum iam porro de iure Italico.

CAP.

CAP. III.

DE IVRE ITALICO.

XCVI. Italia Romanis dicebatur, quidquid praeter Latium inter vtrumque mare ad Rubiconem vsque fluuium procurrit. Reliquum enim terrae tractum vsque ad Alpes Galli, Ligures, Veneti, Carni occupauerant. Ceterum Italiam inter se diuiserant populi quamplurimi, & maxime Hetrusci, Lucani, Brutii, Epizephyrii, Locri, Calabri, Messepii, Sallentini, Apuli, Hirpini, Frentani, Pincentes, Senones, Vmbri, Sabini, Marsi, Vestini, Marrucini, Peligni & Samnites, qui diuersis bellis perdomiti, foedere non vno in societatem a populo Romano accepti sunt. Bella cum tot populis gesta accurate recenset Car. Sigonius *de antiquo iure Ital. l*, 8. *sequ.* Sed quibus annis singula icta sint foedera, quibus conditionibus singuli populi in societatem recepti sint, in tanto veterum silentio obscurum est. Illud certum, & a V. C. Christ. Gottl. Schwarzio in Diss. *de iure Ital.* recte obseruatum est, distinguendas esse varias iuris Italici periodos. Post prima enim illa & antiquissima foedera plures Italici populi ad Hannibalem defecerant, quorum alii vltro ad officium redierunt, alii armis recepti. Hinc anno V. C. IϽL. P. Sulpicius Galba Dictator Italiam peragrauit, & cognitis singularum ciuitatum caussis, aliis & in his nominatim Brutiis, Picentinis & Lucanis durius iugum imposuit, aliis pristina iura restituit. Gell. *Noct. Att. X*, 3.

XCVI. Italia quam late patuerit?

Poſtea anno V: C. IↃCLXIV. Itali iura ciuitatis impetrarunt legibus Iulia & Plotia. Vid. ſupra §. IX. Ex eo Sulla id ius iis haut parum imminuit, quia Itali partes aduerſas ſequuti fuerant. Quamuis hanc legem non adeo diu valuiſſe, teſtetur Cicero *pro Domo XXX.* Varia hinc porro Italis indulſit Auguſtus, *excogitato nouo genere ſuffragiorum, quae de magiſtratibus urbicis decuriones colonici in ſua quisque colonia ferrent, & ſub diem comitiorum obſignata Romam mitterent.* Suet. *Aug. XXXVI.* Idem Imperator etiam militiae neceſſitatem remiſit Italis. Herodian. *Hiſt. II,* 11. Hadrianus per omnem Italiam quatuor conſulares iudices conſtituerat. Spartian. *Hadr. XXII.* Hinc CONSVLARES CAMPANIAE ſunt ap. Grut. *p. CCCXLIV,* 2. *CCCCLXXI,* 8. ΑΝΘΥΠΑΤΟΣ ΚΑΜΠΑΝΙΑΣ apud eumdem *p. MXC,* 20. qui & PROCOS. vocatur in marmore Reineſ. *Claſſ. VI,* 4. Conſularem per Tuſciam & Flaminiam fuiſſe patrem ſuum narrat Rutil. Numat. *Itiner. I. v.* 575. 593. Horum in locum iuridicos ſuffecit Marcus Antoninus. Iul. Capitolin. *Marc. XI.* Sequente tempore Italia aliquando ſubfuit Correctoribus & praefecto Praetorio V. C. Euer. Otto *de Aedil. munic. XII.* Denique poſt Conſtantinum M. diuiſo ſaepe imperio, Conſulares Italiae iterum memorantur, ab Ammiano, Symmacho & Caſſiodoro, quos aliquando & Moderatorum, Rectorum & Praeſulum nominibus venire obſeruat Thom. Reineſ. *Comm. ad Inſcr. p.* 397. Et ab eo tempore imunitas Italis paene ademta, & tributa iis grauiſſima indicta ſunt. Schwarz. *l. c.* §. *XII. p.* 36.

p. 36. qui etiam obseruauit, vestigia iuris Italici tantum non omnia sustulisse Iustinianum, id quod verum esse, vel ex *L. vn. C. de vsucap. transf. L.* 1. *C. de annal. exc. Ital. & princip. Inst. quibus alienare licet vel non*, satis adparet.

XCVII. Non multo certius videtur, qua in re ipsum ius Italicum fuerit positum. Multa Itali cum sociis Latini nominis habuere communia. Non magis gauisi sunt iure Quiritium, quam Latini; ast vsi tamen sunt iuribus nexus & mancipationum, annalis exceptionis, iure capiendi aliisque quibusdam beneficiis, si recte coniecit Henr. Noris. *de Epoch. Syro Maced. IV, p.* 428. Saltim in his omnibus eos melioris fuisse conditionis, quam Latinos, non temere crediderim. Eadem vtrisque fuit census, eadem tributorum & vectigalium ratio, nisi quod Itali paullo durius videntur habiti a Romanis. A Neapolitanis certo, Rheginis & Tarentinis Romani stipendium & naues ex foedere exegerunt. Immo ex Ciceronis *Verrin. III*, 11. patet, partem Italiae haut minimam vectigalem fuisse. (*o*) Porro Itali non minus quam Latini militiae iure obstricti fuerunt Romanis, tantaque subinde miserunt auxilia, vt L. Aemilio Papo, C. Atilio Regulo Coss. nunciato Gallico tumultu, equitum LXXX. millia, peditumque DCCM. armasse eos, tradat Plinius *Hist. Nat. III*, 20. Deni-

XCVII. Ius Italicum.

(*o*) Ast remissum postea esse Italis tributum, diximus supra *num. LIX.* Hinc postremis reip. temporibus ius Italicum praecipue in immunitate a censu capitis & soli consistit. Vid. *L.* 8. §. 7. *D. de cens.*

(*p*)

Denique in eo quoque par fuit Latinorum Italorumque conditio, quod vtrique non Romanis proconsulibus aut praetoribus parerent, sed suis magistratibus. (p) Ast in hoc inferiores fuere Latinis, quod non gauderent iure suffragii, ad quod tum demum adspirarunt, quum lege Iulia primum, ac deinde Plotia ciuitate Romana essent donati qua de re supra *num. IX.* egimus. Porro nec ea praerogatiua gauisi sunt Itali, vt, qui vel stirpem ex se domi reliquissent, vel magistratus gessissent in patria, ciues Romani fierent. Postremo neque communia sacra habuerunt itali, adeoque his rebus omnibus Latinis fuerunt deteriores. Car. Sigon. *de antiquo iure Ital. I,* 22. Speciatim quaedam de Italorum iuribus diximus *Lib. I. Tit. XXV. §. I. seq. Lib. II. Tit. I. §. XV. Lib. II, Tit. VI. §. II. Lib. II. Tit. VIII. §. IX.*

XCVIII. Italia ciuitate donata, multis exteris datum ius Italicum.

XCVIII. Quemadmodum vero, communicata cum Latinis ciuitate, non ideo statim exspirauit ius Latii: ita & ius Italicum, etiam ex

(p) Attamen etiam hac in re melior aliquanto fuit Latinorum conditio. Quum enim Latini numquam subessent Romanis magistratibus: Italia in grauioribus bellis extra ordinem nonnumquam Proconsulibus decreta est. Atque ita intelligendus Appianus *de Bell. Ciuil. I. pag.* 374. ἦσαν γὰρ, ὡς ἔοικε, τότε καὶ τῆς Ἰταλίας ἄρχοντες ἀνθύπατοι κατὰ μέρη. *Adparet enim, tunc quoque regiones Italiae distributas esse proconsulibus:* Extra ordinem scilicet, si seditionis esset periculum. Sic belli Marsici tempore Picenis cum imperio praefuit Q. Seruilius, legatumque habuit Fonteium, ceu ex eodem discimus Appiano. *l. c.*

(q)

ex eo tempore, quo Itali ciuitate donati sunt, non desiit, sed ad multas alias ciuitates prouinciales porrectum est. Sic Foroaugustanis in Hispania ius Italiae datum, scribit Plin. *Hist. Nat.* III, 3. Alias iuris Italici colonias recensent Vlpianus, Celsus, Caius, Paullus iureconsulti in *L.* 1. *L.*6. *L.*7. *L.*8. *D. de censib.* de quibus nos infra agemus accuratius. Ceterum vel ideo hoc obseruandum est, vt intelligamus, quid in iure nostro sit SOLVM ITALICVM, cuius hinc inde fit mentio, veluti *pr. Inst. de vsucap.* & apud Vlpian. *Fragm. XIX*, 1. Non enim in sola Italia id quaerendum est, sed & in prouinciis omnibus & ciuitatibus ac coloniis illis, quibus datum fuerat ius Italicum, qui agri etiam *censui censendo* dicuntur Cic. *pro Flacco XXXII.* Censui enim censendo dicebantur agri, qui venire emique poterant iure ciuili. Fest. *hac voce.* Iure ciuili vel Quiritium veniebant tantum res mancipi. In rerum autem mancipi numero erant tantum praedia soli Italici. Vid. Io. Ge. Graeu. *ad* Cic. *ibid.* & V. C. Schulting. *Adnot, ad* Vlpian. *p.* 619.

CAP. IV.

DE IVRE PROVINCIARVM.

XCIX. Durissimae in orbe Romano conditionis erant prouinciae, quo nomine adpellatas constat omnes illas regiones quas vel armis deuictas, vel alio modo redactas in potestatem, magistratibus suis administrandas subiiciebant Romani. Festus *voce prouinciae. pag.* 384. Pro- XCIX. Quid prouincia?

Prouinciae *adpellabantur quod populus Romanus eas prouicit, id est, ante vicit.* Isidor. *Orig. XIV*, 5. Prouinciae *ex caussa vocabulum acceperunt. Principatus namque gentium, quae ad alios Reges pertinebant, quum in ius suum Romani vincendo redigerent, procul positas regiones prouincias adpellarunt.*

C. Quomodo regio redacta in prouinciae formam?

C. Leges, quas a victore populo eiusmodi regiones accipiebant, PROVINCIAE FORMA vel FORMVLA dicebantur. Cuius rei haec obseruata est ratio. Senatus, acceptis ab Imperatore de superatis hostibus, & regione in potestatem populi Rom. redacta, literis, (solebant enim, qui res laetas nunciabant Romam nuncios cum hastis laureatis litterisque lauro inuolutis mittere, Gronou. *Diatr. ad Statium Cap. XLVI, p.* 310. vel sub Imperatoribus ipsas pugnarum victoriarumque picturas in vrbem perferendas dare, Herodian. *Hist.* III, 9. VII, 2.) inprimis consultabat, quas leges victis dari placeret, factoque SC. Imperatorem, quid visum sit Senatui, admonebat, simulque decem legatos Senatores mittebat, quorum de sententia Imperator de hostili regione statueret. Tum Imperator, adhibitis in consilium legatis, victis certas leges praescripsit, & ciuitates, bene de populo Romano meritas, suis legibus vti iussit, reliquum terrae tractum legibus magistratibusque spoliauit, & hic tunc dicebatur in prouinciae formam redactus. Quidquid vero hunc in modum de consilii sententia statuerat Imperator, id in concione, facto antea per praeconem silentio, publice pronunciari mandabat: eoque facto, Romam, relicto aliquo praefecto

pro-

prouinciae, decedebat. Hunc in modum Aſiam redactam in formam prouinciae conſtat ex Strabone. Alia exempla exſtant apud Liu. XXXIII, 18. Appian. *in Libyc. p.* 84. & alibi paſſim. Sed deſiit hic mos; ex quo Principes omnia pacis bellique negotia ſuo arbitrio gerere coeperunt.

CI. Prouinciae ſuis legibus non vtebantur: ſed datis a victore.

CI. Quamuis vero non vna eademque eſſet omnium prouinciarum conditio: illud tamen commune erat omnibus, quod ſuis legibus (*q*) magiſtratibusque non vterentur, populoque Romano penderent vectigalia. Non vtebantur, inquam, ſuis legibus, ſed iis, quibus Romani eos vti iubebant, quaeque trium plerumque generum erant. *Primo* enim ipſe victor de decem legatorum ſententia certas leges dabat prouincialibus, quas deinde in iure dicundo obſeruari oportebat a magiſtratibus: *deinde* leges nouas aliquando ferebant Romani, quibus & prouinciales obſequerentur, qualem ſupra eſſe vidimus legem Iuliam & Titiam: *poſtremo*, ipſi qui cum imperio praeerant prouinciis, edicta proponebant, quibus modum, quem in iure dicundo eſſent obſeruaturi, denunciabant. Nulla primo regio in prouinciae formam redigebatur, cui non certas leges daret victor de ſen-

(*q*) Attamen patriam religionem pleriſque relinquebant, ceu exemplo Aegyptiorum patet, de quibus Tertull. *Apolog. XXXIV.* & Iudaeorum de quibus Philo. *legat. ad Caium Imp. p.* 864. Coitiones tamen religionis cauſſa inſtitutas ſaepe prohibitas fuiſſe, ſi e republica videretur, docet Ampl. Bynkersh. *de rel. peregr. Diſſ. II. p.* 250.

(*r*)

sententia legatorum. Siculis quales datae fuerint leges, ostendit Cicero *Verrin. II*, 13. *'Siculi hoc iure sunt, vt quod ciuis cum ciue agat, domi certet suis legibus: quod Siculus cum Siculo non eiusdem ciuitatis, vt de eo Praetor iudices ex P. Rupilii decreto, quod is* DE DECEM LEGATORVM SENTENTIA *statuit, quam legem Siculi Rupiliam vocant, sortiatur. Quod priuatus a populo petit, aut populus a priuato, senatus ex aliqua ciuitate, qui iudicet, datur, quum alternae ciuitates reiectae sunt. Quod ciuis Romanus a Siculo petit, Siculus iudex datur; quod Siculus a ciue Romano, ciuis Romanus datur. Ceterarum rerum selecti iudices ex ciuium Romanorum conuentu proponi solent. Inter aratores & decumanos lege frumentaria, quam Hieronicam adpellant, iudicia fiunt.* Eiusmodi quoque leges Macedonibus a L. Paullo ex consilii sententia datas recenset Liu. *XLV*, 29. Achaeis praescriptas Pausan. *VII. p.* 427. *sequ.*

CII. Vt & aliis, quas S. P. R. Q. iis dabat.

CII. Accedebant his deinde leges quaedam a Romanis latae, quas in prouinciis obseruari oportebat. Sic quum lex Atilia de dando tutore tantum in vrbe valeret: lege Iulia & Titia eadem vti paullo ante diximus, etiam ad prouincias porrecta est. *princip. Inst. de Atilian. tut.* Quum ex lege Iulia de maritandis ordinibus tutor dandus esset ei mulieri virginique, quam ex hac ipsa lege nubere oportebat, ad dotem dandam dicendam, promittendamue; factum paullo post est SC. quo cautum, vt etiam in prouincia similiter a Praesidibus ex eadem caussa tutores darentur. Vlpian. *Fragm. XI*, 1. Similia exempla suppeditabunt *L. 19. ff. de ritu nupt.*

nupt. (quam vberius expoſuimus in *Comm. ad L. Iul. & Pap. Lib. I. Cap. V. p.* 64. *& Lib. II. Cap.* 21. *p.* 334. *ſequ.*) & *L.* 5. *pr. ff. de manumiſſ.* Huc pertinent tot reſcripta Principum ad prouinciarum Praeſides, quibus vel noua iura dant prouinciis vel dubia & ambigua decidunt, ceu ex Pandectis noſtris ac vtroque Codice ſatis adparet. *L.* 15. §. 10. *D. de off. proc. L.* 14. *ad SC. Turpillian. L.* 1. *D. de abigeis. L.* 3. *D. de fide inſtrum. L.* 12. *D. de cuſtod. reor.*

CIII. At praecipue ius in prouinciis proficiſcebatur ex edictis proconſulum, & reliquorum magiſtratuum, quae ſimul ac in prouincias ituri erant, componere, ac dein publice proponere ſolebant. Hoc edictum tribus plerumque partibus conſtabat. Nam primo multa ex antecessorum edictis transferebant in ſua, eaque pars edictum *tralatitium* vocabatur: deinde multa noua addebant ipſi, quae ad adminiſtrationem prouinciae, ſumtus & rationes ciuitatum, pactiones cum publicanis, vſuras, ſyngraphas, hereditatem, poſſeſſiones, aliaque huius generis pertinebant: poſtremo etiam pleraque transferebantur ex edictis vrbanis, quaecunque ſcilicet de iure dicundo ſeu de vſitatis priuatorum cauſſis & controuerſiis agebant, modo concinna eſſent conditioni prouincialium. Vnde *edictum tralatitium* & ea pars vocatur apud Ciceron. *ad Att. V,* 21. Diſcimus haec omnia ex Cicer. *Epiſt. ad Famil. III,* 8. qui Proconſul in Ciliciam iturus: *Romae,* inquit *compoſui edictum, nihil addidi, niſi quod publicani me rogarunt, quum Samum ad me veniſſent, vt de tuo edicto totidem verbis*

CIII. Nec non edictis Procons.

transferrem in meum. (Habes ergo partem edi-cti tralatitiam) *Diligentissime scriptum caput est, quod pertinet ad minuendos sumtus ciuitatum, quo in capite sunt quaedam noua, salutaria ciuitatibus, quibus ego magnopere delector.* (En alteram edicti partem in qua noua quaedam addiderat Cicero.) In tertia parte, quae fuerint scripta, ipse quoque ostendit *Epist. ad Attic. VI, 1.* vbi & de reliquis capitibus agit distinctius: *Breue autem edictum est, propter hanc meam διαίρεσιν, quod duobus generibus edicendum putaui: quorum vnum est prouinciale, in quo est de rationibus ciuitatum, de aere alieno, de vsura, de syngraphis: in eodem omnia de publicanis: alterum, quod sine edicto satis commode transigi non potest, de hereditatum possessionibus, de bonis possidendis, magistris faciundis, vendendis, quae ex edicto & postulari & fieri solent. Tertium de reliquo iure dicundo ἄγραφον reliqui. Dixi, me de eo genere mea decreta ad edicta vrbana accommodaturum.* Ex quibus patet, quod supra iam obseruauimus, simillima quidem inter se fuisse edicta vrbana & prouincialia: sed tamen non statim idem obtinuisse in prouincia, quod Romae fuerat vel lege vel moribus receptum. Vid. Ger. Nood. *Obseru. II, 5. p.* 444.

CIV. Sub imperatoribus multa hac in re mutata.

CIV. Sed in his non vna contigit mutatio, ex quo ad principes deuoluta est respublica. Primo enim, quod iam supra obseruauimus, etiam prouinciale edictum concinnatum est perpetuum, quum antea non modo singularum prouinciarum edicta inter se discreparent, aliudq; esset edictū *Cilicium*, aliud *Siciliense*, aliud *Asiaticum*, &c. sed & successores antecessorū edicta, praetorum vrbanorum exemplo saepissime muta-

mutarent. Vid. Ezech. Spanh. *Orb. Rom. II*, 12. *p.* 97. *sequ.* Deinde, communicata cum vniuerso orbe Romano ciuitate, leges etiam Romanae prouinciis omnibus traditae sunt, eademque iura Romae fuerunt ac in prouinciis. Hinc de suo aeuo Gregorius Thaumaturg. *in Paneg. Origen. p.* 47. Οἱ θαυμαςοὶ ἡμῶν τῶν σοφῶν νόμοι, ὅις νῦν τὰ πάντων τῶν ὑπὸ ῥωμαίων ἀρχὴν ἀνθρώπων κατευθύνεται πράγματα. *Mirificae sapientum nostrorum leges, quibus omnium nunc qui Romano imperio parent, hominum res reguntur.* Rutil. Numatian. *Itin. I, v.* 63. ad Roman:

Fecisti patriam diuersis gentibus vnam,
Profuit iniustis, te dominante, capi.
Dumque offers victis proprii consortia iuris,
Vrbem fecisti, quod prius orbis erat.

Plura eiusmodi testimonia collegerunt Iuretus ad Symmach. *Epist. V*, 44. Ez. Spanhem. *Orb. Rom. II*, 11. *p.* 91. *sequ.* qui etiam erudite obseruat, post ea quoque tempora multis ciuitatibus ἀυτονομίαν relictam fuisse ab Imperatoribus.

CV. Prouinciae parebant vel Praetoribus vel Conf vel Propraet. vel Procos.

CV. Alterum, quod commune fuit omnibus prouinciis, in eo positum est, quod illae non suis, vt socii & Latini nominis, sed Romanis magistratibus parerent. Duo vero in singulas prouincias magistratus mitti solebant, quorum alter generali nomine *Praeses* dicitur. *L.* 1. & 11. *D. de offic. praes.* alter *Quaestor*. adpellatur. Praesidum officio initio functi sunt Praetores. Hinc quum initio duo in vrbe Praetores essent, quorum alter ciuibus, ius dicebat, alter peregrinis: Sicilia in prouinciae formam redacta, tertius: quum deinde Sardinia acce-

deret, quartus; quumque & Hiſpaniarum duae prouinciae eſſent conſtitutae, quintus & ſextus additi ſunt, qui inter ſe prouincias ſortiri ſolebant. XXVII, 36. & XXXIV, 55. Poſtea coeperunt & conſulibus, ſi quando grauius immineret bellum, prouinciae decerni, vnde aliae prouinciae *praetoriae* erant, aliae *conſulares*, Liu. VIII, 22. XLV, 17. ex quibus locis patet, Coſſ. tunc vel inter ſe comparaſſe prouincias, vel ſortitos eſſe. Conf. Liu. XXXIV, 35. Solebant tamen aliquando prouinciae nec comparari, nec ſorte, ſed iudicio ſenatus populiue, decerni conſulibus, ceu docent exempla apud Liu. XXXVII, 1. XXX, 27. XXXV, 20. Nonnunquam vtrisque prorogari ſolebat imperium; & tunc *Propraetores* vel *Proconſules* dicebantur, (r) quorum illi ſex lictoribus totidemque ſecuribus, hi duodecim vtebantur. Qua de re Appianus *Syriac. p.* 95. Ἐφ᾽ ἅπαντας περιέπεμπον ϛρα-

(r) Ita ſeſe res habuit, temporibus antiquiſſimis: primusque Coſſ. cui ita prorogatum imperium, eſt Q. Publilius Philo. Liu. VIII, 26. Idem poſtea ſaepius factum eſſe docent exempla apud Liu. XXIX, 13. XXXV, 1. & alibi. Deinde & ii procoſſ. dici coeperunt & praetores, qui nullis antea geſtis magiſtratibus, ad bellum gerendum miſſi ſunt in prouinciam. Qualis procoſ. fuit P. Cornelius Scipio Liu. XXVI, 19. Propraetor C. Octauius Cic. *Philipp. XI*, 19. Suet. *Octau. X.* Poſtea inualuit, vt quotannis, antequam noui Coſſ. & Praetores deſignarentur, prouinciae duae conſulibus, & reliquae Praetoribus futuris decernerentur, quas illi deſignati vel ſortirentur, vel inter ſe compararent, vt finito magiſtratu in eas proficiſcerentur. Sigon. *de ant. iur. prou. II*, 1. *p.* 125.

(s)

στρατηγοὺς ἐπὶ τῇ στρατιᾷ οὓς αὐτοὶ καλοῦσιν ἑξαπελέκας, ὅτι τῶν ὑπάτων δώδεκα πελέκεσι, καὶ δυόδεκα ῥάβδοις, ὥσπερ οἱ πάλαι βασιλεῖς, χρωμένων, τὸ ἥμισυ τῆς ἀξιώσεως ἐστὶ τοῖς δὲ τοῖς στρατηγοῖς καὶ τὰ ἡμίσια παράσημα. *Ad omnes miserunt propraetores cum senis securibus, quia consules duodenis securibus totidemque fascibus, vt olim Reges, vtuntur. Praetores autem, vt insignia consulum dimidiata, ita dignitatis quoque ac potestatis habent dimidium.* Add. Plutarch. *vit. Paulli, p.* 256.

CVI. Postquam prouincias cum Senatu diuisit Augustus: alia sensim in vsu esse coeperunt nomina. Nam quos Senatus mittebat Praesides, ii *procoss.* veteri vocabulo adpellati: quos Imperatores, ii variis deinde nominibus nuncupati, *Legati Augg. pro consule* vel *pro praetore*, *Praefecti Augustales*, *Legati Caesarum*, *Praesides*, *Procuratores Caesarum*, *Consulares*, *Correctores*, *Iuridici*, quales aliquando in Italia & Alexandriae, Sex. Rufo *Romani iudices*, Straboni *Libro* XIII. Δικαιοδόται dicti, quin in minores quasdam prouincias *Procuratores Caesarum* iuere, vel *Rationales*, & *Catholici*, de quibus diximus *in Pand. P. I.* §.231. de quibus omnibus legi merentur Dio Cass. LIII. Guido Panciroll. *notit. Imp. Orient. CLV.* Iac. Guther. *de Offic. Dom. Aug. I.* 5. *sequ.* Aliis etiam sub Imperatoribus vti coeperunt insignibus. Consulares fasces: praesides praeterea vexilla habuere, quae vultum principis praeferebant. *L.* 1. *C. Theod. de consul. & praesid. & ibi Iac. Gothofr. L.* 4. *C. de iniur.*

CVI. Noua magistratuum prouincialium nomina sub Imperatoribus.

CVII. Imperium praesidibus initio lege curiata dabat populus: Cic. *de lege Agrar. II,* 12. pro-

CVII. Quis eiusmodi magistratus constituerit?

prouincias ipſas decernebat Senatus , cuius etiam erat, ſtatuere, quas conſulares,quas praetorias eſſe vellet, quamuis plerumque eam teneret rationem,vt eas, in quibus tumultuari,aut quas ab hoſtibus vicinis tentari intelligeret, Conſulibus; quietas vero & pacificas Praetoribus decerneret,qui deinde eas inter ſe vel ſortiebantur, vel comparabant. Sigon. *l. c II*, *1. p.* 125. Id ius deinde veluti poſtliminio recepit Senatus, lege Sempronia, de prouinciis decernendis, lata a C. Sempronio Graccho, Q. Caecilio & T. Quinctio Coſſ. anno V. C. DCXXX. Cic. *pro domo ſua Cap. IX. de prouinc. conſul. c.* 11. *Agrar.* II, 12. quum L. Calpurnius Piſo Trib. plebis paullo ante anno DCIV. noua quaedam lege ſua inuexiſſet. Extremis reip. temporibus, & labente vetere diſciplina, multa contra morem maiorum excogitarunt Sulla, Marius, Pompeius, Craſſus, Caeſar, Antonius, quae accurate ſatis refert Sigon. *l. c.* donec Auguſtus, vt dixi, prouincias cum Senatu populoque Romano partitus eſt. (*s*) Dio Caſſ. *l. c.*

CVIII. Quomodo ornati?

CVIII. Ituris in prouincias Praeſidibus mandata dabat Senatus, quantum pecuniae, quan-

(*s*) Hinc diſcrimen inter prouincias *populares* vel *publicas* & *Caeſarum*. Sed ſaepe harum prouinciarum facta eſt permutatio. Publicas pleraſque ad ſe rapuit Claudius, quas deinde Senatui ſub imperii initia reſtituit Nero. Tacit. *Ann. XIII.* 4. Sub Traiano etiam Bithynia cum aliis a Senatu ad Imperatores translata eſt. H. Noris. *Cenotaph. Piſan. p.* 207. Poſtremo omnes prouincias ad ſe rapuere Principes, nihilque Senatui reliquum fuit, vltimis imperii temporibus.

(*t*)

quantum exercitum habiturus sit, quod stipendium eum dare, quantum viaticum capere oporteret; & hoc SC. praesides, ipsaeque prouinciae ORNARI dicebantur. De quo ritu plura tradunt Is. Casaubonus & Torrent. *ad* Suet. *Caes.* XVII. Sigon. *de ant. iure prouinc.* II, 1. *p.* 142. *sequ.*

CIX. In comitatu Praesidum erant Legati, tribuni militum, centuriones, praefecti, decuriones, aliique militarium operum rationumque auditores: praeterea vero scribae, accensi, praecones, lictores, interpretes, tabellarii, aruspices, cubicularii, medici, &, quae quotidianae vitae prope socia fuit iuuenum cohors, quae cohors praetoria, & quasi praetoria dicta est, in quem numerum etiam referendi contubernales. Sigon. *l. c. Cap. II, p.* 149. Legatos Praesidi aut Senatus dabat, aut huius permissu adsciscebat Praeses, aut plebs, lata lege, extra ordinem designabat. Cic. *Vatin. XV.* Nep. *Attic. VI.* Et hi sunt τῶ ἡγεμόνος πεμπόμενοι, de quibus 1. *Petr. II,* 14. Numerus eorum non vnus idemque semper fuit. Q. Cicero tres secum legatos habuit in Asia. Marco fratri in Ciliciam eunti quatuor; Q. Pompeio quindecim adfuerunt. Quamuis vero & ipsi Legati lictoribus & fascibus vterentur: Liu. XIX, 9. non tamen nisi mandatam iurisdictionem habebant, quae quanta esse potuerit, ex *tit. ff. de officio eius, cui mand. iurisdictio* constat, & egregie, suo more, disquirit Ger. Nood. *de Iurisd. II, 7. p.* 161. Vnde Caesar *de Bell. Ciu.* III, 51. *Aliae sunt legati partes, aliae imperatoris: alter omnia agere ad praescriptum*

CIX. Quo comitatu vsi sint?

ptum: alter libere ad summam rerum consulere debet. Idem *de Bello Ciu. II*, 17. *officium legati fiduciariam* dicit *operam obtinere*. Reliquorum, qui in comitatu praesidum fuere, veluti tribunorum, centurionum, praefectorum, scribarum, medicorum, accensorum, haruspicum, praeconum, (Vid. Liu. XLII, 49. Cic. *Verrin.* II, 10.) & huius generis aliorum ministrorum, quaenam fuerint officia, ex ipsa veteris rei militaris ac iudiciorum ratione facile colligitur. De solis contubernalibus addendum, fuisse ita adpellatos adolescentes, qui percipiendae rei militaris & prouinciae cognoscendae caussa praesides in prouinciam erant sequuti, Cic. *pro Coel. XXX. & pro Planc. XI.* Ex toto vero illo prouinciali comitatu libera adhuc republica exsulabant feminae, quas ab Augusti demum temporibus (*t*) duci coepisse in prouincias, palam est. Hinc M. Seneca *Controu. Lib. IV.* laudat Flaminium, quod exiturus in prouinciam, vxorem a porta dimiserit. Ast postquam Augustus quibusdam, quamuis grauate, id concesserat sensim obsoleuit

(*t*) De ipso quidem Augusto Sueton. *Octau. XXIV. Disciplinam seuerissime rexit, ne Legatorum quidem cuiquam, nisi grauate, hibernisque demum mensibus, permisit vxorem interuisere.* Tiberium quoque simile quid sanxisse, patet ex *L.* 14. *D. de offic. procos.* Sed non diu haec antiquae disciplinae mansit custodia, ex quo ipse Augustus Liuiam; Germanicus Agrippinam in prouincias duxerat. Cautum tamen fuerat SC. anno V. C. Ɔ CCLXXII. Cotta & Messala Coss. vt si vxor aliquid deliquerit in comitatu Praesidis, ab ipso marito ratio & vindicta exigeretur. *L.* 4. §. 2. *D. de offic. procos.*

(*u*)

uit illa maiorum disciplina. Hinc & frustra fuit sub Tiberio Caecina, qui morem veterem reuocandum suadebat. Tacit. *Annal. III*, 33. *Inter quae Seuerus Caecina censuit, ne quem magistratum, cui prouincia obuenisset, vxor comitaretur.* Et paucis interiectis: *Haut enim frustra placitum olim, ne feminae in socios aut gentes externas traherentur. Inesse mulierum comitatui, quae pacem luxu, bellum formidine morentur.* Sed, vt dixi nihil profecit Caecina, Valerio Messalino & Druso ei grauiter occlamantibus. Hinc saepe vxores cum magistratibus ex eo tempore in prouinciis haesisse legimus, veluti vxorem Pilati, *Matth. XXVII*, 19. Drusillam Felicis, *Act. XXIV*, 24. vxorem Plinii, ceu ex eius *Epistolarum Libro X*, 121. discimus. Nondum tamen res ordinaria: nec promiscua omnibus licentia. Id enim si fuisset: non sanciuisset Alexander Seuerus, *vt Praesidibus, qui vxores non haberent, singulas concubinas, quod sine his esse non possent, in prouincias ducere liceret.* Lamprid. *Vit. Alex. Cap. XLII.*

CX. Quomodo profecti sint in prouinciam?

CX. Profecturi in prouincias Praesides, nuncupatis in Capitolio pro republica votis; atque inde demum paludamento, lictoribus, reliquisque adsumtis imperii insignibus, ad portam vrbis ibant, & si quidem nonnulla superessent negotia, extra vrbem aliquamdiu morabantur, quum intra vrbem cum imperio esse haut possent: sin vero omnia parata essent, salutantibus amicis, & officii caussa aliquantum prosequentibus, iter in prouinciam ingrediebantur. Liu. *XLII*, 49. *XLV*, 39. Cic. *Verr. V*, 13. Vbi attigerant prouinciam: certiorem

de aduentu ſuo faciebant anteceſſorem, vt cum eo congredientes de ſtatu prouinciae cognoſcerent. Quo facto intra triginta dies diſcedendum erat anteceſſori, id quod lege Cornelia a L. Cornelio Sulla lata fuiſſe ſtatutum, patet ex Cic. *Epiſt. ad Fam.* III, 6. Immo & antequam prouinciam ingrediebantur, edicto de aduentu ſuo monebant prouinciales, continente commendationem aliquam ſui, & maxime deprecante, ne publice vel priuatim ſibi occurreretur, ſiquidem id melius in ſua quisque patria facere poſſet. *L.* 4. §. 3. 4. *D. de offic. procoſ.* vbi & alia, a Procos. in prouinciae ingreſſu obſeruanda, habentur.

CXI. Officia praeſidum. CXI. Quum vero duo eſſent Praeſidum munera, quorum alterum iurisdictione, alterum continebatur imperio: ſolebant illi ita partiri annum, vt aeſtatem fere rei militari, hiemem iuri dicundo impenderent. Cic. *Epiſt. ad Att. V*, 14. Et ita quidem libera adhuc rep. ſe res omnino habebat. Auguſtus autem cum populo partitus prouincias ſuos quidem Praeſides mittebat ita, vt & legionibus praeeſſent, Dio Caſſ. LIII, p. 504. non autem vllam partem imperii militaris concedebat Proconſulibus a Senatu in prouinciam miſſis, niſi aliquando extra ordinem legiones ducere iuberentur. Lipſ. *Exceſſ. ad Tacit. Ann. I. litt. M.* Vtrique tamen ius ſumma auctoritate dicebant. Cauſſae, quae in litem deducuntur, vel publicae ſunt, vel priuatae. Priuatarum cauſſarum cognitio vel domeſtica erat vel popularis. Domeſtica intra praetorium & in cubiculo querelis prouin-

uincialium audiendis, ministrante cubiculario, consumebatur: popularis in basilica ac pro tribunali, scribis, accensis, praeconibus, lictoribus adparentibus. Cic. ad *Q. Fratr. I*, 1. *Constare inter omnes video, facillimos esse aditus ad te, patere aures tuas querelis omnium, nullius inopiam ac solitudinem, non modo illo populari accessu ac tribunali, sed ne domo quidem tua ac cubiculo esse exclusam.* Vt autem hanc potestatem eo commodius exercerent praesides: simul ac venerant in prouinciam, conuentum vel forum in certum diem certumque locum indicebant prouincialibus. Et eiusmodi conuentus deinde vel plures vno loco, vel singulos singulis locis agebant, ita, vt intra annum omnem prouinciam percurrerent. Sigon. *de antiquo iure prou. II*, 5. *p.* 184. Ius eodem ordine dicebant, quo Romae Praetores, adeoque omnia obseruabant, quae infra *Libro IV.* de Romanorum iudiciis dicemus. Id modo addimus, quemadmodum Romae Praetori in consilio erant *Decemuiri stlitibus iudicandis:* ita a praesidibus eorum loco adhibitos fuisse viginti Recuperatores, ciues Romanos. Vlpian. *Fragm. I*, 13. Theoph. §. 4. *Inst. qui & ex quib. causs. manum. non licet.* Commissae Praesidibus erant etiam quaestiones de criminibus, in quibus eamdem denuo rationem tenebant Praesides, quam in vrbe Praefecti Praetorio. Habebant enim ius gladii. *L. 6. pr. L.* 11. *D. de off. procos. L. 6. L.* 13. *sequ. L.* 21. *D. de off. praesid.* Neque tamen iis erat ius deportandi in insulam, *L.* 2. §. 1. *D. de poen. L. 6.* §. 1. *D. de interd. & releg.* neque liberam mortis facultatem concedendi,

L. 8.

L. 8. §. 1. *D. de poen.* neque ius publicandi bona post constitutionem Theodosii & Valentiniani, *L. vn. C. Th. ne sin. iuss. princ. cert. iud. lic. confisc.* Cuius rei ratio non alia fuisse videtur, quam quod hae poenae fere personis illustribus & in dignitate constitutis irrogari solerent, vbi in plebeios gladio animaduertebatur. *L.* 27. §. 1. 2. *de poen.* Vid. Vlr. Hub. *Digress* III. 7. Praeterea etiam rei frumentariae, omnisque in vniuersum prouinciae curatio penes Praesides erat, ceu prolixe docet Sigon. *II*, 5. *& 6. p.* 207. *sequ.*

CXII. Quaestores prouinciales. CXII. Praeter Praesidem, in vnaquaque prouincia etiam Quaestor erat, alter magistratus, qui potestatem non a Praeside, sed ab ipso populo accipere solebat. Vnde & ipse lictoribus ac scribis vsus est. Cic. *pro Planc.* XLI. Lecti enim a populo Quaestores sortiebantur prouincias, eorumque duo vrbanas, reliqui prouinciales Quaesturas obtinebant. Cicero *Verr. I*, 13. *Epist. ad Q. Fratr. I*, 1. Mortuo in prouincia Quaestore, alii interim hoc munus demandabat Praeses, qui *Proquaestor* adpellabatur. Cic. *Verrin.* III, 15. Instituerant autem veteres Romani, vt inter Praesidem & Quaestorem eadem intercederet necessitudo, quae inter parentem & filium. Cic. *Diuinat. in Verr. XIV. pro Plancio XI.*

CXIII. Eorum officium. CXIII. Ceterum hi Quaestores curabant pecuniam publicam, quae aut ex aerario depromta in vsus prouinciae expendenda, aut in prouincia exacta, esset in aerarium referenda. Illa pecunia *attributa*, haec *vectigalis* dicebatur.

Vtram-

Vtramque in tabulas referebant Quaestores, & deinde vbi prouinciis decederent, rationes accepti expensique reddebant, & residua inferebant aerario. Nonnunquam Quaestoribus Praesides etiam partem iurisdictionis imperiique demandabant, cuius rei exemplum est apud Caesarem *de Bello Gall. VI, 6. Caesar partitis copiis cum C. Fabio legato. & M. Crasso Quaestore hostes adiit tripartito.* Add. Cicero *Verrin. I*, 13.

CXIV. Tributa, quae exigebantur a prouincialibus.

CXIV. Haec de magistratibus prouinciarum: proximum est vt de tertio, quod commune habuerunt prouinciae, agamus, de tributis puta & vectigalibus, quibus quam maxime prouinciae premebantur. Romani enim, quum bello aliquem populum vicissent, duabus maxime rationibus cum eo agebant. Aut enim victoriae praemium annuum ei stipendium vel tributum imperabant, vnde *censum capitis*: aut victos exuebant agris, eosque vel in publicum reip. patrimonium redigebant, vel colonos ex vrbe eo deducebant, vel eos victis reddebant, & ex eorum prouentu aliquam partem reipublicae tribui iubebant: qui *census soli* dicebatur. Cic. *Verrin.* III, 6. V, 5. Petr. Burmann. *de Vectig. pop. Rom.* I. Prioris generis populi tributarii vel *stipendiarii* vocabantur: posteriores *vectigales*, quamuis non tam anxie semper discrimen inter tributum & vectigal fuerit ab auctoribus obseruatum. Cuiac. *Obs.* VII, 4. Stipendiaria prouincia fuit Gallia comata, de qua Sueton. *Iul. XV. Omnem Galliam, quae a saltu Pyrenaeo Alpibusque & monte Gebenna, fluminibusque Rheno & Rhodano continetur, patetque circuitu ad bis*

tricies

tricies centum millia passuum, praeter socias ac bene meritas ciuitates, in prouinciae formam redegit, eique quadringenties in singulos annos stipendii nomine imposuit.

CXV. Vt & vectigalia & speciatim Decumae.

CXV. Aliae prouinciae erant vectigales, eaeque ex agris suis *decumas*, ex pascuis *scripturam*, & ex portubus, qui mercibus inuehendis & euehendis patebant, *portorium*, pendebant, de quibus iam supra diximus *num.* LIII. *sequ.* Sic *decumas* dabant Sicilia, Cicer. *Verr.* III, 6. Sardinia, Liu. XLII, 1. Africa, Gruter. *Inscript. p.* Iↄxii. Asia Cicer. *Epist. ad Attic.* V, 13. Syria, Cic. *Agrar.* II, 19. Aegyptus, Plin. *Paneg.* XXX. Nonnunquam loco decimae, si minus fertilis esset prouincia, vicesima exigebatur, veluti ab Hispanis. Liu. XLIII, 2. Saepe etiam, si quando publica necessitas & angustia temporum id exigerent, prouinciis alterae imperabantur decumae vltra debitas, quo casu tamen pecunia pro illis soluebatur aratoribus. Cic. *Verrin.* III, 31. vnde etiam *frumentum emtum*, item *decumanum* vel *imperatum* dicitur. Inter quae quid intersit, docet laudatus Burmann. *de Vectigal.* II, *p.* 28. Exempla huius rei plura occurrunt apud Liu. *XXXVI,* 2. *XXXVII,* 2. *&* 50. *XLII,* 31. Quum vero, libera adhuc republica, hae decumae non pecunia sed frumento a singulis soluerentur aratoribus: postea sub Imperatoribus confectus est *canon*, *frumentarius* dictus, quo, quid quaeuis prouincia quotannis praestare deberet, erat comprehensum, cuius meminit Spartian. *Seuer.* VIII. Lamprid. *Elagab.* XXXVII.

conf.

conf. Iac. Gothofred. *ad Tit. C. Theod. de Can. Frum. V. R.* Ceterum frumentum hoc, siue per decumas, siue secundum canonem exactum, tum Romae tum in prouinciis in publicis condebatur horreis, vnde postea per curatores annonae populo & militibus distribuebatur. Buleng. *de Vect. pop. Rom.* VIII. Casaub. *ad* Lamprid. *Alex. Seu.* XXXIX. Lipf. *Elect. I*, 8. Iac. Gothofr. *ad tit. C. Theod. de re milit. & ad tit. de erogat. mil.* Talia erant horrea *Galbiana*, Grut. *p.* LXXV, 1. Reinef. *Inscr. class.* VI, 126. itemque *Seiana, Pupiana*, & similia, de quibus erudite differit Reinef. *Var. Lect.* III, 12. *p.* 545. *sequ.* Non solum vero frumenti, sed & vini oleique praestabantur decumae, quae & ipsae Romam ad populi vsus mittebantur, vt docet Burmann. *de Vectig. Pop. Rom.* II, *p.* 26. III. *p.* 43. *sequ.*

CXVI. Non minus pingue vectigal ex pascuis prouincialibus redibat & saltibus. Tales enim non solum in Italia erant, sed & in prouinciis. Vnde *Magistrorum scripturae in Asia & Sicilia* meminit Cicero *ad Att. V*, 15. *Verrin. V*, 70. Scriptura vero dicebatur hoc vectigal, quia pastores debebant apud publicanum numerum pecudum, quas in pascua publica immittere vellent, profiteri, quem publicanus in tabulis suis adnotabat & scribebat, ex qua scriptura postea ratio inter pastorem & publicanum conficiebatur. Festus *voce Scripturarius p.* 429. Sed hoc genus vectigalium sub Imperatoribus aliam induisse faciem, & praeter pensiones ex pascuis dominicis, etiam certum nume- CXVI. Scriptura.

rum

rum pecudum ex gregibus praeſtandum fuiſſe a prouincialibus, ex Caſſiodor. *Var. XI*, 39. *L.* 3. *C. Theod. de ſuar. pecuar.* Vopiſc. *Prob. XV.* demonſtrat V.C. Burmannus *de Vectig. pop. Rom. IV. p.* 65. *ſequ.*

CXVII. Portoria. CXVII. Soluebant etiam prouinciae portoria. De Sicilia id certum eſt ex Cic. *Verr. II*, 72. *ſequ.* de Aſia ex eiusdem *Agrar. II*, 29. de Britannia ex Tacit. *Vit. Agric. XXXI.* Nec tantum de mercibus in portum deuehendis dabatur portorium, verum etiam pro itineribus. Sueton. *Vitell.* XIV. maxime pro cadauere, quod non niſi permiſſu maximi Pontificis vel principis transferri in alium locum poterat. *L.* 37. *D. de relig. & ſumt. fun.* Suſtuliſſe ea vectigalia dicitur Pertinax apud Herodian. *Hiſt.* II, 4. Sed reſtituta eadem eſſe oportet a ſequentibus Imperatoribus, ſiquidem adhuc illorum mentionem facit Vlpianus *L.* 21. *D. de donat. inter. vir. & vxor.* Vectigal tamen pro cadauere transferendo ſublatum eſt conſtitutione, quae eſt in *L. vlt. C. de relig.* quam ex Graecis reſtituit Iac. Cuiac. *Obſ.* XI, 21. Plura de portoriis dabit V. C. Petr. Burm. *de Vectig. Pop. Rom. XI. p.* 76. *ſequ.*

CXVIII. Alia vectigalium genera. CXVIII. Praeter haec & alia erant vectigalia, quae a quibusdam prouinciis exigebantur. Ex ferrariis argentariisque, immo & aurifodinis vectigalia magna dare cogebantur Hiſpani. Liu. XXXIV, 21. Strab. *Geogr.* III. Africam e marmoribus ſoluiſſe vectigalia conſtat ex *L.* 1. *C. Theod. de metall.* Macedonia etiam, Illyricum, Thracia, Britannia, Sardinia

ex

ex metallis vectigalia pendebant. Petr. Burmann *de Vectig. VI.* Poteſtas enim indagandi metalla etiam priuatis erat, antequam illis eamdem ademerat Tiberius. Sueton. *Tiber. XLIX. Plurimis etiam ciuitatibus & priuatis veteres immunitates, & ius metallorum, ac vectigalia ademta.* Reſtituerunt deinde iisdem hoc beneficium ſequentes principes, ſed ea lege, vt certum inde *canonem metallicum* ſoluerent, de quo agit *L.* 4. *C. Theod. de Metallar. & ibi.* Iac. Gothofredus. Eiusdem generis fuit a cotibus prouentus in Creta inſula, de quo Plin. *Hiſt. Nat. XXXVI,* 22. *L.* 15. *D. de public. & vectigal.* Meurſ. *Cret. Lib. I. Cap. XII. p.* 48. *Lib. II. Cap. XI. p.* 116. Vectigalis picariarum mentio fit in *L.* 17. §. 1. *D. de V. S.* A vectigali etiam liberae non fuerunt ſalinae, quales in Macedonia aliisque prouinciis fuiſſe, patet ex Liu. XLV, 29. Plin. *Hiſt. Nat.* XXXI, 7. 1. Maccab. X, 29. *L.* 4. §. 7. *D. de cenſib.* De eo quoque vectigali pluribus agit Petr. Burmann. *de Vectigal. P. R. VI.*

CAP. V.

DE MVNICIPIIS, COLONIIS, PRAEFECTVRIS, CIVITATIBVS FOEDERATIS.

CXIX. Quid interfuerit inter iura ciuitatis, Latii, Italiae & prouinciarum, ſatis adhuc videtur a nobis explicatum. At non omnes in Latio ciuitates iure Latii, nec omnes in Italia iure Italico, aut in prouinciis iure prouinciarum vſae ſunt ſed aliae MVNICIPIORVM, *CXIX. Cur hic agatur de municipiis, coloniis &c.*

aliae COLONIARVM, aliae PRAEFECTVRARVM, aliae aliis nominibus ſunt inſignitae, de quibus ſingulis paullo diſtinctius agendum.

CXX. Quid municipia?

CXX. MVNICIPES erant *ciues Romani, in municipiis legibus ſuis & ſuo iure vtentes, muneris tantum cum populo Romano participes, a quo munere capeſſendo adpellati videntur, nullis aliis neceſſitatibus, neque vlla lege, quam in quam populus eorum fundus factus eſſet.* Gell. *Noct. Attic. XVI*, 13. Erant ergo I. *ciues Romani*, adeoque multis iuribus ac priuilegiis, quae ſolis ciuibus Romanis propria erant, gaudebant, (*u*) ſed non tamen erant *ciues ingenui*, vt Romae habitantes vocat Cicero *in Bruto cap. LXXV.* neque iure optimo ciuitatis gaudebant, niſi Romae conſtituiſſent domicilium II. *Suis legibus & ſuo iure vtebantur*, id eſt, propriis ſuis legibus atque inſtitutis, quae leges municipales dicuntur, *L.* 3. *D. quod vi aut clam. L.* 3. *D. de ſepulcr. viol.* regebantur, neque cogebantur Romanas leges recipere, niſi id ſua ſponte vellent, quo caſu *fundi facti* eiusmodi populi dicebantur. Cic. *pro Balbo XX.* Non ergo ius ſuum vel *αὐτονομίαν* amittebant municipes, iure ſuffragii donati, ceu exiſtimat Sigonius, *de ant. iure Ital.* II, 7. ſed tantum foedus, id eſt, non amplius foederati Pop. Rom. erant, ſed ciues. Et ita intelligendus locus Ciceronis *pro Balbo Cap. VIII. In quo magna contentio Heracleinſium &*

(*u*) Hinc & lupam cum puerulis ſolent in numis ſignare. Vaillant. *de Numiſm. aen. Imp. in Municip. & Colon. T. II. p.* 113.

(*x*)

& Neapolitanorum fuit, quum magna pars in iis ciuitatibus FOEDERIS SVI (*x*) *libertatem ciuitati anteferret.* Vid. Ez. Spanhem. *Orb. Rom. I*, 15. *p.* 36. III, *Muneris cum populo Romano erant participes.* Idque praecipue intelligendum de muneribus militaribus. *L.* 18. *D. de Verb. Sign.* Gaudebant enim municipia iure legionis, adeoque participes erant munerum militarium, vnde & dicti videntur municipes.

CXXI. Municipia eiusmodi non nisi intra Italiam olim erant constituta, eoque nomine ante leges Iuliam & Plotiam celebrantur Caerites, Tusculani, Lanuuii, Arcini, Nomentani, Pedani, Fundani, Formiani, Campani Equites, Cumani, Suessulani, Acerrani, Priuernates, Anagnini, Arpinates, Trebulani, Sabini, aliique plures, de quibus Onuphr. Panuin. *de Rep. Rom.* III, *p.* 354. Car. Sigon. *de Ant. iure Ital.* II, 9. Postea vbi extra Italiam arma victricia extulere Romani, etiam in prouinciis ciuitas non vna municipiorum iuribus donata est. Sic in Baetica Plinius *Hist. Nat.* III, 2. *sequ.* numerat municipia VIII. in citeriore Hispania XIII. in Sardinia II. in Lusitania vnum

CXXI. Ea vel Italica vel Prouincialia?

(*x*) Ita editiones Ciceronis priores, & ad veterum librorum fidem adornatae. Ast Paull. Manutius & postea Ism. Bullialdus *de populis fundis p.* 1.926. *Tom. II. Thes. Ant. Rom. Graeu.* legit *iuris sui libertatem* pro *foederis sui libertatem*, quae lectio etiam editori Parisiensi Orationum Ciceronis, quae in vsum Delphini prodierunt, placuit. Sed antiquam lectionem erudite defendunt H. Vales. in eodem *Thes. Ant. Rom. Tomo II. p.* 1947. & Ez. Spanh. *Orb. Rom. I*, 15. *p.* 36.

vnum. Eodem pertinent tot numi, in quibus ciuitates prouinciales, etiam ciuitate donatae αὐτονομίαν suam celebrant, (y) de quibus Henr. Noris. *de Epoch. Syro Maced. III, p.* 352.

CXXII. Triplex municipiorum genus.

CXXII. Sed non vna tamen erat municipiorum conditio. Tria eorum genera accurate distinguit Festus voce *Municipium p.* 324. quem locum a multis laudatum, a paucis intellectum, primus accurate exposuit Ez. Spanhemius *Orb. Rom. I*, 15, *p.* 37. *Primo* ergo, ex Festi sententia, *municipium id genus hominum dicitur, qui quum Romam venissent, neque ciues Romani essent, participes tamen fuerunt omnium rerum, ad munus fungendum vna cum Romanis ciuibus, praeterquam de suffragio ferendo, aut magistratu capiendo.* Hi ergo dum in patria manserunt, peregrini habiti: Romam commigrantes iura ciuitatis, sed non optimo iure consequuti sunt, exclusi quippe a suffragii latione & petitione honorum.

(y) In numis aeneis Imperatorum a municipiis & coloniis cusis, quos collegit Io. Foy Vaillantius, occurrunt municipia varia veluti *Aelium Coilutanum* in Numidia *T.* 1. *p.* 169. 198. 210. *T. II. p.* 31. 64. 79. *Bilbilis* in Hispania *T.* 1. *p.* 12. 95. 100. *Calagurris* in eadem *T. I. p.* 21. 70. *Cascantum* in eadem. *T. I. p.* 71. *Cluuia* in eadem. *T. I. p.* 72. *Ergauica* in eadem. *T. I. p.* 35. 76. 103. *Graccuris* in eadem. *T. I. p.* 79. *Ilerda* itidem Hispanica. *T. I. p.* 16. *Illergauonia* ibidem *T. I. p.* 77. *Italica* ibidem. *T. I. p.* 37. 51. 78. 92. 96. *Osca* ibidem. *T. I. p.* 28. 78. 95. 103. *Osicerda* ibidem. *T. I. p.* 80. *Stobiense* in Macedonia. *T. I. p.* 122. 135. 143. 149. *T. II. p.* 15. 22. 42. 59. quod tamen tempore Vlpiani iuris Italici fuit. *L.* 8. §. 8. *D. de censib. Tarraco* in Hispania Tarraconensi. *T. I. p.* 47. 53. 83. *Vtica* Iulia *T. I. p.* 86.

(z)

rum. *Deinde* & id hominum genus dicebantur municipes, *quorum ciuitas vniuersa in ciuitatem Romanam venit.* Et hi quidem veri ciues Romani erant, ipsaque iura suffragiorum ac honorum habebant. Vnde & certae tribui Galeriae adscriptos fuisse docet Noris. *Cenotaph. Pisan. Diss. I,* 1. Tertium denique municipum genus ab eodem Festo memoratur, *qui ad ciuitatem Romanam ita venerunt, vt municipia essent suae cuique ciuitatis & coloniae:* vel, vt paullo ante dixerat, *qui ea conditione ciues Romani fuissent, vt semper rempublicam a populo Romano separatam haberent.* Atque hi in populi Romani leges & iura fundi non erant facti, nec se iisdem obstrinxerant. Et in his tertii generis municipiis ciues non gaudebant iure honorum & suffragiorum. Vnde nec tribui erant adscripti, nec participes sacrorum curialium habebantur, sed sua illis erant sacra municipalia, de quibus Festus *l. c.*

CXXIII. Illud adhuc obseruandum de municipiis, in plerisque eam fuisse institutam reipublicae formam, quae imaginem quamdam speciemque reip. Romanae referret. Quemadmodum Romae senatus: ita in municipiis decurionum erat collegium, (z) quod AMPLISSIMVM

CXXIII. Res publicae municipiorum.

(z) Hi ita dicti videntur Velsero *Rer. August. V. p.* 74. a decuriis, in quas fuerint descripti. Habebant hi suum censum, non secus ac Romani senatores, qui erat centum millium. Plin. *Epist. I,* 19. Quemadmodum etiam Romae iis, qui non fuerant magistratus, nec triumphauerant, ornamenta aliquando consularia,

SIMVM ORDINEM Cic. *pro Coelio XI.* NOBILISSIMVM ORDINEM lapis apud Gruter. p. CCCCXXI, 7. ORDINEM SPLENDIDISSIMVM alius p. CCLXXV, 2. VIROS PERFECTISSIMOS ET PRINCIPALES & ORDINEM SPLENDIDISSIMVM aliud marmor p. CCCLXIII, 2. ORDINEM SANCTISSIMVM marmor apud eumdem p. CCCXCIII, 5. ac denique CONSCRIPTOS aliud p. CCCCLVI, 1. vocant. Quemadmodum porro Romae erant bini consules: ita in municipiis Duumuiri, qui summo loco ciuitatibus praeerant, & ad consulum exemplum pro fascibus bacillis vtebantur. Lips. *Elect. I,* 23. Sed nonnunquam tamen & fascium vsum adfectabant. Cicero *Agrar.* II, 34. de L. Considio & S. Saltio Capuae duumuiris: *Anteibant lictores, non cum bacillis,* (ceu alias in municipiis fieri solebat,) *sed, vt hic praetoribus anteeunt, cum fascibus duobus.* Quin aliquando hi duumuiri consulum adfectabant nomen. Quamuis enim id negent Velser. *Rer. Augustan. V,* 272. Reines. *Var.* III, 16. Capuanos tamen magistratus suos vocasse coss. obseruat. Cic. *pro Pis. XI.* Alia exempla sese offerunt apud Plin. *Hist. Nat.* VII.

ria, praetoria, triumphalia dari solebant: Ita & in marmoribus municipiorum frequenter mentio fit ornamentorum Duumuiralium, Aedilitiorum, Quatuoruiralium, Decurionalium, veluti in Marmore apud Spon. *Miscell. Erud. Ant. p. CLXIV.* EXORNATO ORNAMENTIS DECVRIONALIBVS. Inter ornamenta haec erat praetexta, decurionibus permissa. Liu. XXXIV, 7.

(a)

VII, 43. Phil. a Turre *de colon. Foroiul. p.* CCCLX. Gruter. *Inscr. p.* CCCLI, 5. Henr. Noris. *Cenotaph. Pis. Diss.* I 3. Fabret. *Inscript.* X, 439. Sic & Graece ὕπατοι & δύνυπατοι hi duumuiri dicti. Olear. *ad Philostrat. vit. Herod. p.* 546. Conf. Euerard. Otton. *Diss. de consul. extra Romam. Cap. II.* In municipiis porro erant Dictatores, (Cic. *pro Milon.* X.) Aediles (Sueton. *de clar. Rhet.* VI.) Quaestores, Censores, qui & *quinquennales* dicebantur. Cic. *Verr.* II, 52. Liu. XXIX, 15. Gruter. p. CCCLXVI, 2. CCCCXXXII, 5. immo & praetores Liu. *Epitom.* LXXIII. Plin. *Hist. Nat.* XVII, 11. Spon. p. CLXXXII. Quatuoruiri, Decem primi, & alii, de quibus Car Sigon. *de antiquo iure Ital.* II, 8. & omnium accuratissime Henr. Noris. *Cenotaph. Pisan. Diss. I,* 3. Porro quemadmodum Romae leges ferebantur: ita & in municipiis, idque eadem fere ratione vtrobique factum esse, patet ex loco Cic. *de Leg. III,* 16. *Et auus quidem noster singulari virtute in hoc municipio, quoad vixit, restitit M. Gratidio, cuius in matrimonio sororem, auiam nostram, habebat, ferenti legem tabellariam.* Denique & Flamines suos habebant, non secus ac Romani, quorum meminit Cicero *pro Milon. X.* & publica vectigalia, quibus sumtus in republica necessarii sustinebantur: *L. 17. pr. D. de Verb. sign.* vt adeo in omnibus videantur municipes se ad Romanae reip. formam, quantum fieri poterat, composuisse.

CXXIV. Haec de municipiis: pergendum ad COLONIAS. Ita vocabantur oppida, in quae populus Romanus ciues suos ad incolen- CXXIV. Coloniae quid? & cur deductae?

colendum deduxerat, vel, vt Gellius *Noct. Att.* XVI, 13. ait, *ciuitates, ex ciuitate Romana quodammodo propagatae.* Solebant enim Romani ex Romuli instituto non seruitute mulctare oppida bello capta, sed saepe in ea colonos ex vrbe deducere, qui locis istis loco praesidii essent. Dionys. Halic. VII, 439. Appian. *de Bello ciuili,* I, *p.* 604. Et profecto vtilissimum erat hoc institutum, tum ad coercendos veteres populos, tum ad reprimendas hostium incursiones. Praeterea hoc pacto vrbana faex & sentina exhauriebatur, multisque seditionibus subtrahebatur fomentum. Immo & luculentum hoc erat medium praemiis adficiendi veteranos, iisque certos agros, e quibus viverent, adsignandi. Car. Sigon. *de antiquo iure Ital.* II, 2. *p.* 625.

CXXV. Modus deducendi colonias.

CXXV. Coloniae deductionem praecedebant leges agrariae, quibus & ager, quem diuidi vellet populus, definiebatur, & quibus hominibus, quam multis, per quos, & quomodo, esset diuidendus, praescribi solebat. De quibus legibus agrariis accuratissime suo more egit Car. Sigon. *l. c.* II, *p.* 627. Lata eiusmodi lege, deducebatur colonia aut per *triumuiros* Liu. IV, 11. VIII, 16. aut per *decemuiros.* Cicer. *Agrar.* II, 35. quamuis & *quinqueuirorum*, *septemuirorum*, *vigintiuirorum coloniae deducendae* hinc inde fiat mentio: quos omnes decurionibus, auguribus, pontificibus, adparitoribus, scribis, librariis, praeconibus, architectis, mulis, tabernaculis, supellectile, ianitoribus, stipatoribus corporis magnifice ornatos, potestatem in certos annos

annos accepisse, non obscure indicat. Cicero *Agrar.* II, 12. 13. 35. Hi ergo ita constituti ornatique nouos colonos in agros lege definitos sub vexillo, quasi exercitum quemdam, educebant. Cic. *Phil.* II, 40. Appian. *de Bell. ciu.* III, *p.* 552. *sequ.* Plutarch. Gracch. *p.* 839. *Tom.* I. Vbi ad destinatum peruenerant locum, nouam vrbem & agrum (*a*) aratro circumscribebant, eo more, quem paullo post sequente titulo explicabimus, singulisque colonis agri partem adsignabant. Liu. IV, 47. XXXVII, 57. Omnia vero fiebant auspicato, & factis sacrificiis, additaque lustratione, vt ex Cic. *Philipp.* II, 40. *Agrar.* II, 12. adparet, ex quo etiam constat, nefas fuisse, coloniam iterum eo deducere, quo antea deducta fuerat.

CXXVI. Ceterum, vt municipia, ita coloniae non erant vnius generis. Aliae erant CIVIVM ROMANORVM, aliae LATINI, aliae ITALICI Iuris. Aliae porro TOGATAE vel plebeiae, aliae MILITARES dicebantur. Et has signis quibusdam in numis discerni, obseruant eruditi. Coloniae enim plebeiae aratro; militares signo militari plerumque denotantur. Quae aratrum & signa iungunt, indicant, primam deductionem e ciuibus, supple- CXXVI. Coloniae quotuplices?

(*a*) De vrbe res certa est ex locis Varronis, Plutarchi, aliorumque, paullo post *Lib. I. Tit. II. n. 6.* adferendis. Agros quoque vomere circumscriptos, patet ex loco Cicer. *Philipp. II,* 40. *Casilinum coloniam deduxisti, quo erat paucis annis ante deducta, vt vexillum tolleres, & aratrum circumduceres, cuius quidem vomere portam Capuae paene perstrinxisti, vt florentis coloniae territorium minueretur.*

plementum e veteranis militibus fuisse, vt notat Raph. Fabret. *ad columm. Traian. p. 10. sequ.* Addunt alii alia signa, veluti Strauch. *de Beryt. Cap.* II, 11. quod coloniae Italici iuris praetulerint in numis virum ritu Gabino cinctum, & bovem agentem. Add. Io. Harduinus *Antirrhet. p.* 136. quod Italici & Latini iuris coloniae, (quas pro iisdem habet) nullis signis in numis distinguantur. Sed haec omnia plerumque falsa esse, iam alii docuerunt. Vid. Ez. Spanhem, *de Vsu & Praest. numism. Tom. II. p.* 602. *& Orb. Rom. II,* 19. Nos ea, quae certiora sunt, consectantes de coloniarum generibus singulis distincte agemus.

CXXVII. Quid coloniae ciuium Romanorum.

CXXVII. Coloniae CIVIVM ROMANORVM erant, quas potiore iure, quam Latii, deducebant Romani. Discrimen hoc tangit Liu. *XXXIX,* 56. vbi de colonia Aquileiam deducenda agit; *Illud agitabant,* inquit, *vti colonia Aquileiam deduceretur, nec satis constabat, an* CIVIVM ROMANORVM *deduci placeret : postremo* LATINAM *potius* COLONIAM *deducendam, patres censuerunt.* Vtrum istae ciuium Romanorum coloniae omnia ciuitatis Romanae iura retinuerint, an eadem amiserint, adhuc disputant eruditi. Car. Sigonius *de ant. iure Ital.* III, 3. iis tantum iura Quiritium tribuit, veluti libertatis, gentilitatis, connubii, patriae potestatis, legitimi dominii, nexus, vsucapionis, & si qua sunt huius generis alia: adimit vero ipsis iura ciuitatis publica, veluti census, tributorum, vectigalium suffragii, honorum & similia. At Manutius *de ciuitate Romana* eos ius quoque

que ferendi suffragii magistratuumque Romae gerendorum retinuisse contendit, cuius sententiam etiam ex numis adstruxisse sibi videtur Io. Harduin. *Antirrhet. p.* 136. Et certe ciues saepe vocantur eiusmodi coloni apud Liu. VIII, 14. VI, 21. Ipsi quoque Latini, qui nomina in coloniam Romanam dederant, ciues Romani dicuntur facti, Liu. XXXIV, 24. Romae porro censi leguntur huius generis coloni apud Liuium XXIX, 37. Vnde non absurde colligas, omnia iura ciuitatis Romanae retinuisse ciues colonos. Sed potiorem tamen hac in re esse Sigonii sententiam, luculenter ostendit Ez. Spanhem. *Orb. Rom. I,* 11. *p.* 23. Nihil enim clarius est loco Dionis XLIII, p. 233. vbi Caesarem, ait aliis immunitatem, aliis agros, πολιτείαν δὲ τισὶ, καὶ ἄλλοις ἀποίκυς τῶν ῥωμαίων νομίζεσθαι: *aliis ciuitatem, aliis autem vt ius haberent coloniarum Romanarum*, dedisse: vbi ius ciuitatis Romanae a iure coloniarum ciuium Romanorum manifesto seiungitur. Vt adeo admodum verosimile sit, colonias illas ciuium Romanorum iura suffragii, gerendorumque Romae magistratuum amisisse.

CXXVIII. Durior longe conditio erat coloniarum LATINARVM, quippe quae ne iura quidem Quiritium habebant. Quod adeo verum est, vt ciues Romani, qui nomina in huiusmodi coloniam dederant, capitis deminutionem mediam paterentur. Cicero *pro A. Caecina XXXIII. Certe quaeri hoc solere, me non praeterit, (vt ex me ea, quae tibi in mentem non veniunt, audias,) quem admodum, si ciuitas adimi non posset, in colo-*

CXXVIII. Quid coloniae Latinae?

colonias Latinas saepe ciues nostri profecti sint? Aut sua voluntate aut legis multa profecti sunt: quam multam si sufferre voluissent, tum manere in ciuitate potuissent. Add. *pro Domo XXX.* Boeth. *in Topic.* Ciceron II, p. 780. Quod vero Salmasius cum aliis viris doctis autumat, colonias Latinas ex meris libertinis constitisse, illud dudum est a viris doctis explosum. Plura de coloniis Latinis dabunt. Ez. Spanhem. *Orb. Rom. I, 9.* Sigon. *de antiquo iure Ital. II, 2. p. 661.*

CXXIX. Quid coloniae iuris Italici & prouinciales? CXXIX. Coloniarum ITALICI IVRIS iam supra meminimus. Eae procul dubio deteriores adhuc erant conditionis quam Latinae, paullo melioris tamen, quam prouinciales. Discrimen inter vtrasque maxime in immunitate a tributis constitit, seu immunitate a censu capitis & soli. Donat. *ad* Suet. *Aug. XL.* Gothofr. *ad Cod. Theodos. Tom. V. p.* 222. 223. Quanquam enim & prouinciales coloniae nonnumquam immunes erant a tributis, vt constat exemplo coloniae Caesariensis primae Flauiae *L. vlt.* §. 7. *D. de Censib.* & Plin. *Hist. Nat. III, 3. & 11.* colonias & ciuitates immunes ab iis, quae iuris erant Italici distinguit: tamen ex *L. vlt.* §. 5. *D. de cens.* satis patet, non in leuatione census sed immunitate a censu capitis & soli, illud ius constitisse. Forma vero censionis quae fuerit & cur ea fuerit instituta, satis adparet ex *L. 4. D. de censib.* cui addendus Iac. Guther. *de offic. Dom. Aug.* III, 9. p. 591.

CXXX. Quid coloniae militares? CXXX. Coloniae MILITARES ex militibus veteranis: quemadmodum PLEBEIAE ex ciuibus, vel, vt posteriore aeuo dicebantur, ex

ex *paganis* vel *priuatis* (nam & hi militibus opponi solebant. *L.* 19. *C. de pact. L.*2. *C. Theod. & L.*1. *C. Iustin. de fals. mon. L.* 5. *C. ad L. Iul. maiest.*) ducebantur. Illae ideo inuentae, vt veterani milites stipendiorum diuturnitate fessi praemium aliquando laborum caperent. Auctor huius instituti L. Sulla, quem deinde Iulius Caesar, Augustus, aliique sunt imitati. De coloniis militaribus a Sulla & Caesare deductis testatur Appian. *de Bello Ciu. III. p.* 552. *Epit. Liu. LXXXIX.* de aliis ab Augusto missis Hyginus *de Castramet.* &, qui hic diligentissime omnia exsequutus est, Sigon. *de antiquo iure Ital. III,* 4. *p.* 776. *sequ.* Ceterum in eiusmodi colonias integrae legiones cum centurionibus ac Tribunis suis deducebantur. Hyginus: *Multis legionibus contigit bellum feliciter transigere, & ad laboriosam agriculturae requiem primo tirocinii gradu peruenire. Nam cum signis & aquila & primis ordinibus ac Tribunis deducebantur.* Sed ab vsu recessit hic mos tempore Neronis, de quo Tacit. *Annal. XIV,* 28. *Non enim vt olim, vniuersae legiones deducebantur cum Tribunis & centurionibus, & sui cuiusque ordinis militibus, vt consensu & caritate remp. efficerent: sed ignoti inter se, diuersis manipulis, sine rectore, sine adfectibus mutuis, quasi ex alio genere mortalium repente in vnum collecti, numerus magis, quam colonia.*

CXXXI. Ad rempublicam coloniarum quod attinet, in eo potissimum inter colonias & municipia erat discrimen, quod haec suis legibus atque institutis; illae dato a Romanis iure vtebantur. Gell. *Noct. Att. XVI,* 13. *Coloniarum*

CXXXI. Resp. coloniarum.

rum alia necessitudo est, (quam municipiorum,) *non enim veniunt extrinsecus in ciuitatem, nec suis radicibus nituntur, sed ex ciuitatibus quasi propagatae sunt, & iura institutaque omnia populi Romani, non sui arbitrii, habent.* Iis ergo legibus viuebant coloni, quas dederant Romani, & inprimis decemuiri, vel triumuiri coloniarum deducendarum. Quare merito apud eumdem Gellium miratur Hadrianus Imp. quod Italicenses, & quaedam item alia municipia antiqua, quum suis moribus legibusque vti possent, in ius coloniarium mutari gestiuerint. Ceterum iisdem paene, quibus municipia, etiam coloniae gaudebant magistratibus. Publicum habebant decurionum consilium, nihilque in lapidibus frequentius est siglis DEC. COL. quemadmodum in iisdem marmoribus etiam SENATORES COLONIARVM occurrunt apud Reines. *Inscript. p. CXXXII.* Erant & in coloniis Duumuiri, Aediles, Quaestores, Censores. Erant sacerdotes, augures, pontifices. Cic. *Agrar.* II, 35. Vt adeo non abs re Gellius *l. c.* colonias *quasi effigies paruas & simulacra maiestatis populi Romani* adpellet. Addatur Car. Sigon. *de ant. iure Ital.* II, 4. *p. 666. sequ.*

CXXXII. Quid praefecturae? CXXXII. Proximae sunt PRAEFECTVRAE, quarum longe durior, quam coloniarum, fuit conditio. Vnde & eae demum ciuitates in praefecturae formam redigebantur, quae iniquae ingrataeque erga populum Romanum fuerant, fidemque semel atque iterum fefellerant. Vti vel ex earum origine apud Liu. I, 38. iuncto loco Dionys. *Hal.* III, *p.* 187. adparet,

ret. Parum vero a prouinciarum forma differebat forma praefecturarum. Quemadmodum enim in illam quotannis praesides: ita in praefecturas *praefecti* mittebantur, qui tamen eo quoque differebant, quod illi a populo, vel a Senatu libera adhuc republica deligerentur: hi partim a populo partim a praetore Fest. voce *praefecturae p.* 374. Praefecturae ergo neque iure ciuitatis, neque Latii, neque Italico gaudebant, sed priuatum eorum ius omne ab edictis praefectorum: publicum a Senatu Romano proficiscebatur, qui iis pro lubitu tributa, vectigalia, militiam imperabat. Fuere tamen & praefecturae aliae aliis liberiores. Quemadmodum enim, Capua in praefecturae formam redacta, nullum in vrbe remanebat corpus ciuitatis, nullus Senatus, nec plebis concilium, nec magistratus teste Liuio: XXVI, 16. ita in aliis praefecturis, Festo auctore, fuit *quaedam respublica quamuis magistratus suos non haberent.* Sane fuit in reliquis praefecturis Senatus simulacrum, qui conuentus dici solebat, qualem etiam postea, patrono Cicerone, Capuani impetrarunt. Cic. *pro Sext. IV.* fuit ordo equestris, fuere, qui publicam rem curarent, Aediles & Quaestores. Sed his omnibus praeerant, qui iuris dicundi caussa Roma mittebantur, praefecti, quos Festus (dummodo non in mendo cubat locus) *Sexuiros* & *Quatuor viros*; Horatius vero *Serm. I, 5 v. 35. Praetores*, adpellat, vbi de Praefectura Fundana:

Fundos, Aufidio Lusco praetore, libenter
Linquimus, insani ridentes praemia scribae,

Prae-

Praetextam, & latum clauum, prunaeque catillum.

Praefectura huiusmodi in quas Populi suffragiis Praefecti mittebantur; Festus recenset Capuam, Cumas, Casilinum, Vulturnum, Liternum, Puteolos, Acerras, Suessulam, Atellam, Calatiam: Contra Praetor praefectos teste eodem mittebat Fundos, Formias, Caeren, Venafrum, Allicas, Priuernum, Anagniam, Frusinonem, Reaten, Saturniam, Nursiam, Arpinum: ex quibus tamen vrbibus pleraeque postremis temporibus ad coloniarum vel municipiorum conditionem peruenerunt. Vid. Car. Sigon. *de ant. iure Ital. II, 10. sequ.*

CXXXIII. Ciuitates foederatae?

CXXXIII. Reliquae ciuitates, quae neque municipia, neque coloniae neque praefecturae erant, ciuitates FOEDERATAE dicebantur. Erant enim liberae, nisi quod ex foedere quaedam debebant Romanis. Talis ciuitas foederata erat Capua, antequam in praefecturae formam redigeretur, item Tarentum, Tibur, Praeneste, Neapolis, quae licet foedere obstrictae Romanis, adeo tamen rempublicam suam habebant, vt & ii, quibus aqua & igni interdictum, ciuitatem Romanam amisisse viderentur, simul ac in eiusmodi ciuitatem fuissent recepti. Forma reip. varia erat siquidem aliae dictatoribus & consulibus, aliae aliis magistratibus parebant, ceu luculenter idem ostendit Sigon. *l. c. II, 14.*

CAP.

CAP. VI.

DE STATV PEREGRINORVM.

CXXXIV. Omnes, qui non erant ciues, veteribus Romanis PEREGRINI dicebantur, siue Latini essent, siue Italici iuris; siue in prouincia, siue in praefectura aliqua morarentur. Schilter. *Differt. de iure peregrin. n. IX.* Hinc & in Latini iuris hominibus *τῆς ξενίας σύμβολα, signa peregrinitatis* reperit Appian. *de Bell. ciu. II, p.* 443. Et legem Mensiam, dum peregrinorum meminit, etiam ad Latinos pertinere, contra M. Vetran. Maurum demonstrauimus in *Comment. ad L. Iul. & Pap. II, 9. p.* 226. Neque tamen negauerim, Latinos, quippe ciuibus Romanis propiores, aliquando a peregrinis seiungi, veluti in *L.* 17. §. 1. *ff. de poen.* & apud Vlpian. *Fragm. V,* 4. *XIX,* 4. Postea vbi Antoninus Caracalla ciuitatem cum omnibus, qui in orbe Romano viuebant, ingenuis communicauerat: soli libertini Latinae & dedititiae conditionis peregrini habiti sunt, ceteri omnes Romani dicti. Inde est, quod dedititios peregrinis accenset Vlpianus *Fragm. XX,* 14. De reliquis omnibus Romani orbis incolis ait August. *in Psalm. LVIII. Part.* 1. *sub fin. Quisnam non cognoscit, gentes subiectas imperio Romano? quae quidem erant, quando omnes Romani facti sunt, & omnes Romani dicuntur.* Quod adeo verum est, vt & vniuersum Romanum imperium Romania adpellatum sit, vt pluribus veterum testimoniis demonstrant Casaubon. ad Lamprid. *Alex. Seu. V.* Iustell. ad *Can. Eccl. vniu.*

CXXXIV. Qui peregrini dicti?

IV, *p.* 95. *Tom. I.* Ez. Spanhem. *Orb. Rom. II*, 10, *p.* 89. Ex quo vero Iustinianus etiam libertinos ciuitatis Romanae fecit participes: exoleuit paene peregrinorum nomen, totiusque orbis incolae in *Romanos & Barbaros* diuisi sunt, quos solos vna cum seruis in *ea vnica totius mundi ciuitate peregrinari* dicit Sidonius *Epist. I*, 6. Quemadmodum ergo omnes Romani Imperii prouinciae Romaniae vocabulo veniebant: ita reliquae terrae dicebantur ἡ βάρβαρος, vel *barbaricum*, eadem forma, qua veteres dicere solebant *hosticum*, *pacatum*, *Vindelicum*, *Noricum*, *Celticum*, *Geticum*, ceu praeclare docuit Io. Fridr. Gronou. *Obs. II*, 3. *p.* 233.

CXXXV. Peregrinis in vrbe praetor singularis ius dicebat.

CXXXV. Libera adhuc republica paullo durior erat peregrinorum conditio. Versari quidem in vrbe poterant, sed ita, vt seiuncta a ciuibus esset in peregrinos iurisdictio. Praeter vrbanum enim Praetorem alius quoque erat, peregrinus dictus, qui iuri inter peregrinos & ciues dicundo praeerat. *L.* 2. *& L.* 10. *D. de dolo L.* 1. *D. de reb. eor.* Creatus primum est A. V. C. Iↄx. vt auctor est Flor. *Epit. Liu. XIX.* Inter vrbanum vero & peregrinum Praetorem cum aliae, tum hae quoque erant differentiae, quod ille hoc erat honoratior, quod apud illum lege agi poterat, apud hunc non poterat, vt erudite ostendit Franc. Hotoman. *de Magistr. Rom. p.* 121. Eumdem edictum in albo proponere consueuisse quod negat idem ὁ πάνυ Hotomanus, supra suo loco a nobis demonstratum est.

CXXXVI. Saepe ex

CXXXVI. Deinde in vrbe quidem habitabant

tabant peregrini: ſed veluti precario. Vnde ſaepe magiſtratuum arbitrio vrbe expulſi ſunt. Sic iam anno V.C. IↃCXXVII. peregrinos omnes vrbe excedere iuſſerat M. Iunius Pennus, Tribunus plebis, cuius legis mentio fit apud Ciceron. *de Offic.* III, 11. *in Brut.* XXVIII. & Feſt. *voce respubl. p.* 407. Similem legem A. V. C. IↃCLXXXVIII. L. Cotta & L. Torquato Coſſ. tulit, non Aemilius quidam Papus, (*b*) nec, vt Ant. Auguſtino viſum, Papirius quidam, ſed C. Papius Celſus, qui omnes peregrinos, exceptis iis, qui Italiam incolebant, & Glaucippo neſcio quo, vrbe exeſſe iuſſit Dio Caſſ. XXXVIII. *p* 37. Cic. *de Offic.* III, 11. *Agrar.* I, 4. *pro Archia V.* (*c*) Idem deinde factitarunt Imperatores, quoties arctior annona incolarum numerum imminui ſuaderet. Auguſtum magna aliquando ſterilitate ac difficili remedio venalitias & laniſtarum familias peregrinosque omnes, exceptis medicis & praeceptoribus, partemque ſeruitiorum vrbe expuliſſe, auctor eſt Sueton. *Aug. XLII.* Idem ſuo tempore factum, conqueritur Ambroſ. *de Offic.* III, 7. Sed poſte-

vrbe expellebantur.

(*b*) Ita exiſtimauerat neſcio quis, quem erudite refellit. Car. Sigon. *de Nomin. Rom. p.* 1426. edit. Gothofr.

(*c*) Monimentum huius legis Papiae egregium exſtat in numis L. Papii Celſi, C. illius Papii legislatoris agnati, in quibus tabella conſpicitur, cum litteris PAPI, quam de lege hac Papia interpretantur Ez. Spanhem. *de Vſu & Praeſt. Numiſm. VI. p.* 180. Fulu. Vrſin. *de Famil. Rom. p.* 196. Adde, quae de hac lege diximus plenius in *Comm. ad L. Iul. & Pap. Popp. l.* 1. 3.

posterius hoc exemplum de barbaris Romae commorantibus videtur intelligendum. Nati enim in orbe Romano tantum abest, vt Roma exularint, vt maximam plebis Romanae partem constituerent sub Imperatoribus, maxime ex quo tempore omnes qui in orbe Romano viuebant, ciues esse iusserat Antoninus Caracalla. Iam sub Domitiano ea de colluuie conqueritur Iuuenal. *Sat.* III. *v.* 58.

Quae nunc diuitibus gens acceptissima nostris,
Et quos praecipue fugiam, properabo fateri,
Nec pudor obstabit: non possum ferre, Quirites,
Graecam vrbem, quamuis quota portio faecis Achaei?
Iam pridem Syrus in Tiberim defluxit Orontes,
Et linguam & mores & cum tibicine chordas
Obliquas, nec non gentilia tympana secum
Vexit; & ad circum iussas prostare puellas.

Et Herodianus *Hist. I,* 12. referens, pestilentiam sub Commodo Romanum orbem deuastasse, eam potissimum addit in ciuitatem Romanam saeuiisse, πολυάνθρωπον τε οὖσαν καὶ τοὺς πανταχόθεν ὑποδεχομένην, *quae & per se populo abundarit & aduenas toto orbe confluentes exceperit.* Idem *Lib. VII. cap.* 7. populi Romani indolem, qualis sub Maximino Imperatore fuerit, descripturus: Καὶ πάντες μὲν, inquit, ὄχλοι κοῦφοι πρὸς τὰ καινοτομούμενα, ὁ δὲ ῥωμαίων δῆμος ἐν πλήθει μεγίστῳ καὶ ποικίλῳ συγκλύδων τε ἀνθρώπων πολὺ καὶ ῥᾴδιον ἔχει τὸ τῆς γνώμης εὐκίνητον. *Nam etsi vbique vulgus semper ad res nouas leuissimum: tamen Romana plebs in primis, quae ex magna variaque etiam peregrinorum multitudine constat, longe ceteris mobilior est.*

Et

Et ſane tot Romae Syri, Phoenices, Aegyptii, Afri, Graeci, Aſiatici non modo inter plebeios erant, ſed & ſummis fulgebant honoribus, vt nihil fere Romani ſanguinis Romae ſupereſſe videretur, & vrbem incolis priuaturus fuiſſe, qui iuſſiſſet vrbe excedere peregrinos.

CXXXVII. Quod ad iura peregrinorum attinet: paucis omnia complectemur, ſi eos tum iuribus Quiritium, tum iure publico ciuitatis plane caruiſſe dixerimus. Non ergo liberi erant iure Quiritium ita, vt flagris virgisque caedi non poſſent. Neque erat ipſis ius connubii cum ciuibus, Vlpian. *Fragm. V*, 4. (quamuis eſſet ius matrimonii, quod vocabulum iuris gentium eſſe docuimus in *Elem. Iur. Ciu.* §. *CL.*) neque ius patriae poteſtatis, *L.* 3. *D. de his qui ſunt ſui vel alieni iur.* neque iura patronatus *L.* 10. §. 2. *D. de in ius voc. Plin. Epiſt. X*, 12. neque teſtamenti factio, *(d)* aut ius ex teſtamento quidquam capiundi. *L.* 1. *D. ad L. Falc.* Vlpian. *Fragm. XX*, 14. *L.* 1. *C. de her. Inſt. L.* 6. §. 2. *D. eod.* Immo nec teſtibus eis eſſe licebat in teſtamento ciuis *L.* 30. *C. Theod. de haeret.* Denique nec ius habebant legitimi dominii, nexus, mancipii, (quamuis recte ab iis iniri

CXXXVII Iure Quiritium & ciuitatis carebant peregrini.

(d) Hinc mortuo peregrino, bona aut tamquam vacantia in fiſcum cogebantur, aut priuato adquirebantur, ſi peregrinus ſe ad aliquem veluti patronum adplicuiſſet, eique in clientelam dediſſet. Tunc enim, illo mortuo, patronus IVRE ADPLICATIONIS in iſtius peregrini bona ſuccedebat. Cic. *de Orat. I*, 39.

iniri & explicari possent contractus & negotia iuris gentium, (quibus etiam acceptilatio, non quidem ratione originis, sed ratione vsus accensetur. *L. 8. §. 4. D. de acceptilat.*) nec ius vsucapionis, de quo iam in XII. Tabulis fuerat cautum; ADVERSVS HOSTEM AETERNA AVCTORITAS ESTO. Vid. infra *Lib.* II. *Tit.* VI. Quum ergo ius Quiritium nullo modo haberent: facile patet, eos multo minus gauisos iuribus census, legionis, tributorum, suffragii, petendorum honorum, aliisque huius generis.

CXXXVIII. Exceptiones quaedam huius regulae.

CXXXVIII. Sed quamuis haec omnia recte se habeant; non vnam tamen illa patiuntur exceptionem. Primo enim, vt supra diximus, haut paullo melior erat conditio Latinorum & Italorum, qui tamen & ipsi peregrinis ante legem Iuliam accensebantur Deinde multis peregrinis concedebantur quaedam iura Quiritium vel beneficio populi, vel clementia Principum. Sic iam supra obseruauimus, datum esse quibusdam peregrinis ius connubii, patriae potestatis, testamenti factionis. Et hoc est celebre illud ius, vtendi toga, cuius mentio fit. *L. 11. D. qui testam. fac. poss. L. 32. D. de iure fisci.* Accedit tertio, quod licet iure Quiritium testari haut possent peregrini, liceret tamen eis *aduersus ciuitatis suae leges testari*, (e) vti ait

(e) Hinc & ii, quibus aqua & igni interdictum fuerat, quamuis ad peregrinitatem essent redacti, testari tamen poterant, secundum leges videlicet ciuitatis, in quam fuerant recepti, & sub Tiberio adhuc exemplum eiusmodi testamenti memoratur apud Tacit.

ait Vlpianus *Fragm. XX, 14.* Vbi *aduersus* idem esse ac *secundum*, iam pridem obseruarunt eruditi. Quarto, multa etiam in fraudem legum commodumque peregrinorum fuerant inuenta. Sic tametsi nihil ex testamento capere posset peregrinus: recte tamen & iure aliquamdiu capiebat per fideicommissum. §. 1. *Inst. de fideicomm. hered.* quamuis postea omnia fideicommissa in fraudem legum relicta irrita esse iusserit SC. Plancianum, *L. 59. §. 1, D. ad. L. Falc.* Vlp. *Fragm. XXV, 17,* quod sub tempora Vespasiani, M. Plancio Varo Cos. ad Senatum referente, conditum esse, coniecimus in *Comm. ad L. Iul. & Pap. Popp. II, 6, p. 192. sequ.* Denique multa sensim sub Imperatoribus mutata sunt, quae antiqui Romani in peregrinorum odium constituerant. Sic quum *castra olim eos, quos ad labores & pericula accipiebant, fastidiose legerent*; vt ait Seneca *Epist. XLIV.* postea etiam prouincialibus, ac denique ipsis peregrinis & barbaris locus non solum inter auxilia & socios, sed & in ipsa legione, concessus est, vt iam supra est a nobis obseruatum.

CXXXIX. Quum ergo tanta esset inter ciues & peregrinos differentia; haut sane mirandum est, etiam externis quibusdam signis secretos illos voluisse Romanos. Ciues incedebant togati, qui togae amictus tam proprius iis

CXXXIX. Peregrinis non erat ius togae.

cit. *Annal. IV, 43.* Sed hic ipse Princeps eiusmodi exsulum testamenta primus prohibuit, teste Dione Cass. *Hist. LVII. p. 618.*

iis erat, vt & Togati pro Romanis, quemadmodum palliati pro Graecis, dicantur. Sicuti ergo dedecori hoc erat Romanis, si palliati incederent: Cic. *pro C. Rabirio, cap. IX.* ita peregrinis togae vsu legibus fuerat interdictum, Sueton. *Claud. XXV.* Plin. *Epist. IV,* 11. *VII,* 3. adeoque speciali concessione opus erat peregrinis, qui togati incedere vellent. *L.* 32. *D. de iure fisci.* (*f*) Erat vero toga amictus exterior, laneus, semicircularis, tunicae superiniectus, apertus & ad talos vsque defluens, quem pluribus describunt A. Ruben. *de Re Vest. I,* 6. *p.* 39. Io. Bapt. Donius *de vtraque penula.* Car. Sigon. *de Iudic. III,* 18. Ceterum quamuis communis hic esset ciuium habitus: ordines tamen insignibus quibusdam distinguebantur. Magistratus enim toga praetexta; senatores lato clauo; equites augusto clauo vti solebant. Enimuero exoleuit sensim ipsos inter Romanos togae vsus, (*g*) magisque placuere tunicae & birri, vt magno eruditionis adparatu ostendit. Claud. Salmas. *Adnot. ad* Tertullian. *de Pallio p.* 79.

CXL.

(*f*) Glossae ergo figmentum est, in ea lege *togam* accipi pro munere aduocati. Vid. Schilter. *diss. de iure peregrin. n. XXVII.*

(*g*) De Augusto Sueton. *Aug. XL. Etiam habitum cultumque pristinum reducere studuit. At visa quondam pro concione pullatorum turba, indignabundus & clamitans: En ait,*

Romanos rerum dominos, gentemque togatam.

Vnde patet, iam ipsis Augusti temporibus togae vsum exolescere coepisse.

(*a*)

CXL. Sic & nominibns discernebantur ciues & peregrini: siquidem illi etiam praenominibus, hi solis nominibus vtebantur, neque prius praenomina accipiebant, quam essent in ciuitatem adsciti. Cic. *Epist. ad Famil. XIII, 36. Cum Demetrio Mega mihi vetustum hospitium est: familiaritas autem tanta, quanta cum Siculo nullo. Ei Dolabella, rogatu meo, ciuitatem a Caesare impetrauit: qua in re ego interfui. Itaque nunc P. Cornelius vocatur.* Ex quo loco etiam adparet, ipsa gentilia etiam nomina, vt & cognomina eorum, adsciuisse peregrinos, a quibus fuerant ciuitate donati, vel alio adfecti beneficio. Id quod etiam ex praecedente epistola discimus, vbi de Philoxeno, qui postea C. Auianus dictus est: *Nomen autem Auiani* inquit *consequutus est, quod homine nullo plus est vsus, quam Flacco Auiano, meo, quemadmodum te scire arbitror, familiarissimo.* Sed ne nimium excrescat haec adpendix: hic quidem ei colophonem imponere visum est.

CXL. Nec praenomina habebant.

LIBRI II. TIT. I.

DE

RERVM DIVISIONE, ET ADQVIRENDO IPSARVM DOMINIO.

QVum superiore libro de iure personarum exposuerit Iustinianus: hoc secundo, Caium sequutus ducem, DE REBVS agit. Quare, rerum diuisiones paullo adcuratius ac distinctius ex antiquitatibus Romanis proponere, atque hinc inde illustrare iuuabit. Ceterum res & pecunia quomodo differant in iure nostro, ex *L. 5. pr. D. de Verb. sign.* satis notum est.

I. Prima rerum diuisio.

I. Summa rerum diuisio, vt recte obseruat Caius, *L. 1. D. de diuis. rer.* (*a*) in duos articulos deducitur. Aliae enim erant DIVINI IVRIS; aliae HVMANI. Illae iterum in SACRAS & RELIGIOSAS diuidebantur, SANCTAE enim quae vulgo addi solent, tantum *quodammodo diuini iuris* habebantur, *vt diligentius vrbs religione, quam moenibus cingeretur.* Cicero *de Nat. Deor. III*, 40.

II. Res sacrae.

II. Res SACRAE dicebantur, quae publico ciuitatis instituto auctoritate Pontificum erant Dis superis sollemniter consecratae. Fest. *voce*

(*a*) In Aniani compilatione, in qua ea lex aliter legitur, totum hoc Caii fragmentum interpolatum esse, vel primo intuitu patet. Aleand. *Not. ad* Caii *Inst. II*, 1. 1.

(*b*)

voce facer. p. 417. quales erant arae, aedes, donaria, (*b*) & quidquid fuerat Diis consecratum. Et quidem vni Deo publice consecratae aedes, *fana;* pluribus simul, tanquam συμβώμοις dedicatae *delubra* dicebantur. If. Voff. *ad* Pomp. Mel. II. 3. *p.* 147. Publice, inquam, consecratae. Nam vel Senatus auctoritas, vel populi iussus, vel principis decretum accederet, oportebat. Priuata enim auctoritate nihil fiebat facrum. Vid Guther. *de iure pontif.* III, 12. Templa sacra fiebant, *inauguratione*, dum augures spatium sollemniter capiebant. Tacit. *Hist. IV*, 83. Id enim dicebatur *inaugurari* Cic. *pro Domo* LIII. Quaecumque vero loca non erant inaugurata, ea non *templa* dicebantur, sed *aedes sacrae*. Gell. *Noct. Att. XIV*, 1. Sequebatur II. *Lustratio areae*, quae fiebat a militibus, quibus fausta erant nomina, felicibus ramis; quibus succedebant virgines Vestales cum pueris puellisque patrimis & matrimis, quae aqua e riuis, fontibus amnibusque

(*b*) Aliae erant res *sacro commendatae*, vt vocat Cicero *de Leg. II.* 9. Hae enim non consecratae erant Dis, sed tantum securitatis causa in templis depositae, Cic. *de Leg. II.* 16. Sane in templis & delubris securitatis caussa deponi solebant res pretiosissimae. In templo Saturni & Opis adferuabantur, leges, SCa, pacta, foedera & pecuniae publicae. Seuerus Imp. pecunias suas & thesauros in templis reposuerat. Herodian. *Hist. IV*, 4. Quin imo in pacis templum, omnium opulentissimum & egregie munitum vniuersos ferme suas diuitias congregasse, refert idem auctor. *Lib. I. Cap. XIV.* Vnde & templa custodiis militaribus cincta fuisse, obseruat. Lipf. *Not. ad* Tacit. *Annal. Lib. I. p.* 17.

(*c*)

que hausta vniuersam aream perluebant. Denique & magistratus aderant, qui praeeunte Pontifice suouetaurilibus lustrabant spatium, & super caespitem reddebant exta, ac denique precati Deos, vt suas sedes diuina ope attollerent, fundamenta sollemniter iaciebant, iniecto ingente saxo. Tacit. *Hist. IV*, 83. Lapis eiusmodi dicebatur *auspicalis*, qualis describitur apud Grut *Inscript. p. XXXIX*, 5. Absoluta aede, etiam III. *dedicatione* opus erat, peragenda a magistratu maiore, qui praeeunte Pontifice sollemne carmen recitabat, (c) postem manu tenens, (d) Liu. II, 8. Cicero *pro domo XLVII*, Valer. Max. *V*, 10. Grut. *Inscript. p. XXIII*, 12. Formulas, vt solet, magno studio collegit Barn. Brisson. *de Formul. I, p.* 124. Vt vel vnam exempli caussa proferamus, Ioui Feretrio templum his verbis dedicauit Romulus: IVPITER FERETRI, HAEC TIBI VICTOR ROMVLVS REX ARMA FERO, TEMPLVMQVE

(c) Ab his sollemnibus verbis templa etiam FANA dicta sunt. Fest. *voce fanum. p.* 287. *Fanum a fano dictum, siue a fando, eo quod, dum Pontifex dedicat, certa verba* FATVR. Ita & Varro *de Lingua Lat. V*, 7. *p.* 38. Argutiora enim sunt illa Is. Vossii *ad Pompon. Mel. p.* 147. fanum deriuantis a Graeco *ναὸς*, *ναϝὸς*, vnde transpositione Aeolica factum *fanus* vel *fanum*. Plutarchus *in Poplic. p.* 104. Sollemne istud carmen vocat *νενομισμένας ἐπὶ τῇ καθιερώσει φωνὰς legitima dedicationis verba.*

(d) Vnde & *manu consecrationes fieri* dicebantur. Cicero *de Leg. II*, 11. Et Ouid. *Fast. I. v.* 403.

Sacra vocant augusta patres: augusta vocantur
Templa sacerdotum rite dicata manu.

(e)

QVE IIS REGIONIBVS, QVAS MODO ANIMO METATVS SVM, DEDICO SEDEM OPIMIS SPOLIIS, QVAE, REGIBVS DVCIBVSQVE HOSTIVM CAESIS, ME AVCTOREM SEQVENTES POSTERI FERENT. Liu. I, 10. Solebant denique dedicationi IV. *Leges* quaedam adiici, quales hinc inde in vetustis marmoribus leguntur, recensitae ab eodem Brisson. *Form. I, p.* 125. Accedebant demum epulae & sportularum distributio, vel publico nomine, vel a priuatis factae, quarum meminit marmor apud Reines. *Class. I,* 99. Quibus omnibus rite peractis, ita occupasse locum credebatur religio, vt nunquam esse posset in dominio priuati, etiamsi aedes essent dirutae aut vetustate collapsae Plin. *Epist. X,* 76. *L.* 6. *D. h. t. L.* 73. *D. de contrah. emt.* Vnde Macrobio *Saturn.* III, 3. Sacra *Deorum haberi*, id est, in Deorum dominio esse ait. Sacrae tamen res esse desinebant exauguratione, quae fiebat per euocationem sacrorum. *L.* 9. *D. h. t.* quo de ritu videndi Macrob. *Saturn.* III, 8. Iac. Raeuard. *coniectan.* II, 17. Brisson. *de Form.* I, *p.* 54. 63. 64. Captae quoque ab hostibus res sacrae esse desinebant, liberatae tamen, quasi postliminii iure pristinam recuperabant sanctimoniam. *L.* 36. *D. relig. & sumt. fun.* Vnde facile patet, cur Romani hostes DIVINA HVMANAQVE omnia dedere iuberent. Liu. I, 38.

III. RELIGIOSAE res, non minus ac sacrae, iuris Pontificii erant, vt patet ex fragmento Ciceronis apud Nonium Marcell. II, 805. *III. Res religiosae.*

p. 582.

p. 582. Vnde etiam *ſanctae* aliquando dicuntur, tamquam ſanctione a Pontificibus munitae. Gell. *Noct. Att. IV*, 9. Statim vero locus fiebat religioſus, ſi quis mortuum in locum ſuum intuliſſet. *L.* 6. *D. h. t.* ſiue id liberi hominis eſſet cadauer, ſiue ſerui. *L.* 2. *D. de relig. & ſumt. fun.* Vnde & diui fratres Cenotaphium religioſum eſſe negant, *L.* 7. *D. de rer. diuiſ.* quamuis aliud viſum fuerit Marciano in *L.* 6. §. *vlt. D. eod.* vbi conferendus Ampl. Bynkersh. *Obſ. I*, 5. Ante reſcriptum illud cenotaphium religioſum habitum eſſe, vel ex illis Virgilii *Aen. III*, *v.* 303. patet:

- - - Maneſque vocabat
Hectoreum ad tumulum, viridi quem caeſpite inanem
Et geminam, lacrymis cauſſam, ſacrauerat aras.

Religioſa eiuſmodi loca ſemper erant extra vrbem, (*e*) in agris, & maxime propter vias publicas. Vnde tam frequens *viatorum* mentio fit in antiquis monimentis.

IV. Qualia Romae ſepulcra fuerint?

IV. RELIGIOSA habebantur ſepulcra, quia dedicata erant *Dis Manibus*. Haec qualia apud Romanos fuerint, paullo accuratius eſt explicandum. Vnusquisque ſepulcrum ſibi in ſuo

(*e*) Non licebat enim per Leges XII. Tabularum mortuum intra vrbem ſepelire. Cicero *de Leg. II.* 23. Quam legem confirmarunt Hadrianus *L.* 3. *D. de ſepulcr. viol.* & Diocletianus & Maximianus, Augg. *L.* 12. *C. de religioſ.*

(*f*)

ſuo aliquo fundo deligere ſolebat. Bene tamen de republica meritis locus publice dari, Reineſ. *Inſcr. Claſſ. VI*, 32. pauperibus & minus locupletibus indulgentia Pontificum attribui ſolebat. Idem *Inſcr. Claſſ. XVII*, 1. Aliquando plebem ſibi conciliaturi, praedium aliquod ſepulcris pauperum deſtinabant, veluti Baebius Gemellius Saſſinas, qui in monimento apud Reineſ. *Claſſ. VII*, 20. *municipibus ſingulis incolisque loca ſepulturae dat, circa ſuum praedium, extra qui ſibi laqueo manus intulerint, & qui quaeſtum turpem profeſſi ſint.* Ditiores plerumque eo loco exſtruebant pyramidem, columnam aliamue molem ſplendidam, e marmore plerumque ſolido, vnde & *Domus marmorea* pro ſepulcro dicitur. Tibull. III, 2. Et quamuis, quantum ſumtuum ſepulcris impendi poſſet, Edicto Aedilium expreſſum eſſet, teſte Cicerone *Philipp. IX*, 7. *Epiſt. ad Attic. XII*, 35. 36. Reineſ. *Inſcr. II*, 73. tanta tamen, gliſcente luxu ea in re Romanorum magnificentia eluxit, vt eam non ſine ſtupore in marmoribus & monimentis intueamur. In ipſis ſepulcris ſpecus ſubterranea dicebatur HYPOGAEVM vbi locus erat certo ollarum vel vrnarum numero deſtinatus, qui OLLARIVM vocabatur, Grut. *Inſcript. p. DCCCCXXXV*, 9. Reineſ. *Inſcr. Claſſ.* XI. 100. vel SCHOLA OLLARVM. Reineſ. *Claſſ.* XVI, 53. Ius enim ſepulcrorum erat diuerſum. Alia plures; alia pauciores vrnas habere poterant. In inſcriptione Reineſiana *Claſſ.* XVI, 60. ſunt OLLAE SINGVLARES PERPETVAE V. In aliis monimentis numerantur

XV.

XV. Id. *Inscr. Claß. XVI*, 53. in aliis *XXIV.* Id. *Claß. XIV*, 145. in aliis *XXIX.* Id. *Claß. I*, 240. Sed ita ſe res habebat, quamdiu corpora cremari ſolebant, id quod & poſt Antoninorum tempora factum eſſe, ex monimentis paene innumeris patet. Exoleſcente paullatim eo ritu, arcas loco ollarum conſtituebant in hypogaeis, vel marmoreas vel ex lapide Tiburtino, Grut. *Inſcr. p.* MCVIII, 6. vel fictiles. Id. *Inſcr. p.* DCCCCIII, 12. vel ex Aſio lapide, cuius ea vis erat, vt cadauera ſtatim conſumeret. Qui lapis quum frequentiſſime his vſibus inſeruiret, factum eſt, vt arcae illae dictae ſint *ſarcophagi*, ceu iam vidit Cuiac. *Obſ.* XXI, 13. Quemadmodum ergo in aliis monimentis legimus, ibi ſita eſſe OSSA, Grut. *Inſcr. p.* DXXXVII, 7. p. DCCCLXII, 3. vel CINERES: Id. p. DCXCVI, 5. ita in aliis verba occurrunt: CORPVS INTEGRVM CONDITVM SARCOPHAGO. Id. p. DCLXXXVIII, 10. p. DCLXXXIX, 8. In eodem porro HYPOGAEO, vbi oſſa, cineres, cadauera requieſcebant, erant *lampadaria*, vel lychnuchi, quorum mentio fit apud Dion. Caſſ. *in Domitian. vit.* & apud Reineſ. *Inſcr. Claß. I*, 240. & *Claß.* XI, 100. eorumque cura, niſi ita comparata eſſent, vt perpetuo lucerent, demandari ſolebat libertis vel ſeruis. Supra hypogaeum erant caenacula. Grut. p. DCXL, 2. armaria, Grut. p. CCCLXXXIII, 4. arae, Grut. p. DCCVI, 13. p. DCCVIII, 4. p. DCCXXI, 8. p. DCCCVII, 12. immo & ſigna & ſimulacra deorum & genii familiae, qualia deſcribuntur

in

marmore apud Reinef. *Infcr. I*, 240. Vnde facile patet, cur ibi & aeditui fuerint, qualis ille AEDITVVS SEPVL. SERG. FAMILIAE, qui AEDITVAVIT ANN. XII. Reinef. *Infcr. Claff. V*, 53. itemque cur itum, ambitum, aditum fepulcris fuis ftipulati fint veteres, ad coronandum, facrificandum, vefcendum, quales formulae funt apud Grut. p. DLX, 5. p. DCCCLXIV, 2. p. DCLXII, 5. p. MLXXXI, 1. cur item & eam legem fepulcris additam reperiamus, vt fi quis ibi furtum feciffet, perinde obligatus fit, ac fi facrilegium commififfet. Grut. p. MLXXVI, 10. Denique vt hanc defcriptionem fepulcrorum abfoluamus, obferuamus & extra ea quaedam fuiffe, quae ad illa referebantur, veluti *hortos, aedificia, tabernas, macerias, fcalaria*, & inprimis *vftrina*, quamuis ea monimentis fuis adplicari, quidam vetuerint. Grut. *Infcr. p. DCLVI*, 3. *p. DCCLV*, 4. *p. MXLIV*, 7. 8.

V. Cur illa religiofa habita fint.

V. Iam ergo non eft quod miremur, religiofa habita fuiffe fepulcra quaelibet. Dedicata enim erant Diis Manibus vel Diis inferis. Difcimus hoc ex ipfis monimentis, in quibus frequentiffimae funt formulae; D. M. vel D. M. S. id eft DIS MANIBVS SACRVM vel DIS INFERIS MANIBVS SACRVM. Iac. Guther: *de iure Manium. III*, 1. Immo & propter eosdem Manes confecrata dicebantur fepulcra. Gruter. *Infcript. p.* IↃCCCLXVII, 5.

HAEC AEDIFICIA, PROPRIA.
COMPARATA FACTA.
DICATAQ. SVNT. MONIMENTI.
SIVE. SEPVLCRVM. EST. ET.

 OLLA-

OLLARVM. QVAE. IN. HIS. AEDIFICIIS.
INSVNT. ET. CONSACRATAE. SVNT.
RELIGIONISQVE. EARVM. CAVSSA.

Consecrationis sepulcri mentio etiam fit apud eumdemGrut *p. DCCCLXII*, 5. & *p. DCCCVII*, 12. Nec raro monimenta LOCA SACRA adpellantur apud Grut. p. DCCC, 9. p. DCCCCXXXIV, 4. p. DCCCCLVI, 8. Nec ipsum tantum spacium, quo cadauer concludebatur, occupat religio, sed & aliquam vicinae areae partem, cuius ambitum non solum in monimentis designabant, hoc modo IN. FR. P. X. IN. AGR. P XX. id est, *in fronte pedes X, in agrum pedes XX.* Horat. *Serm I.* 8. *v.* 12. sed & maceriis murisque includebant, vt erudite docet Brisson. *Antiqu. Rom. III*, 15. *&* 16. *p.* 36. *sequ.* Exempla sunt apud Reines. *Inscr. Class.* VIII, 75. XII, 37. 69. 70. Ceterum ob hanc religionem corpora semel illata sepulcro tolli non poterant, nisi impetrata a Pontificibus vel principe venia *L.* 1. *L.* 8. *&* 33. *pr. D. L.* 14. *C. de religios.* vel in prouinciis a Praeside *L.* 1. *C. de religios.* Exempla exstant apud Plin. *Epist. X.* vt & apud Gruter. *Inscript. p.* IↃLXXVIII. vbi RELLIQVIAE TRAIECTAE dicuntur III NON. FEBR. EX PERMISS. COLLEGII PONTIFICVM, PIACVLO FACTO. Immo ne refici quidem monimentum poterat, sine permissu Pontificum, nisi id ita fieri posset, ne reliquiae non tangerentur. *L.* 44. §. 1. *D. de religios.* Id quod etiam ex marmore constat apud Gruter. p. IↃXVIII, 4. Immo nec corpus in alia

arca

arca poterat collocari, nisi volente principe. Grut. p. DCVII, 1.

VI. Multo minus ergo sepulcra erant in commercio vel dominio, *L.* 12. §. 1. *D. de religios.* quamuis ipsum ius inferendi mortuum in alium transferri quocumque titulo posset. *L.* 14. *C. de legat.* Si locus religiosus aedificiis iunctus erat, vendi non poterat cum aedificiis: at aedificia seorsum vendi poterant, licet coniuncta essent loco religioso, id quod ex insigni sententia lata a Senecione Subpraefecto Classis Misenensis, & a se in lucem protracta probat. Iac. Cuiac. *Obs. XVIII,* 32. Id quod tamen vix intelligendum putauerim de vineis, aedificiis, agris, quae nonnunquam sepulcris adnecti solebant ad eorum tutelam. Cuius rei permulta exempla sunt apud Grut. *Inscr. p. DCCXVII,* 7. *p. DCCCII,* 8. *p. CCXXVII,* 5. *p. DCCLIII,* 4. *p. DCXXIII,* 8. *p. DCXXXVI,* 12. *p. CCCXCIX,* 1. & Reines. *Inscr. VI,* 112. Quum vero nihilominus ius inferendi quodammodo in commercio esset: facile intelligimus, cur cauerint veteres in monimentis suis, *ne sepulcrum mutaretur, neue veniret, neue donaretur, neue pignori obligaretur, neue de nomine exiret familiae, nec vllo modo abalienaretur.* Grut. *Inscr. p.* DCCLXII, 5. p. DCCCIX, 2. comminati etiam poenam, fisco inferendam, iis, qui secus facturi essent Grut. p. DCCCLXI, 13. Reines. *Inscr. Class. I,* 43. Selden. *de Synedr. Ebr. I,* 5. Aliquando tamen & diuisa sepulcra legimus eoque pertinet formula: IN PARTE DIMIDIA SVA, apud Gruter. *Inscr.* p. DCCLXXII, 14.

VI. An sepulcra vendi potuerint.

14. p. DCCLXXII, 1. p. DCCCCXLVI, 5. & Reinef. *Infcr. Claff. IX*, 38. 39.

VII. Erant vel familiaria vel hereditaria, vel neutrius iuris.

VII. Ceterum ea fepulcra vel FAMILIARIA erant, vel HEREDITARIA, *L. 6. L. 7. D. de religiof. & fumt. fun.* quibus tamen nos addimus tertium genus eorum, quae NEVTRIVS IVRIS erant. FAMILIARIA vniuerfae familiae patebant, non autem heredibus extraneis. Vnde formulae in vetuftis marmoribus: HOC MONIMENTVM EXTERVM NON SEQVETVR, NISI DE NOMINE VTRORVMQVE, POST OBITVM NOSTRVM CORPVS EXTRANEVM INFERRE NE LICEAT, NE DE FAMILIA EXEAT, aliaeque fimiles. Grut. *Infcript.* p. DXCIV, 2. p. DXXIII, 5. p. DCCCLXXXI, 9. Aliquando & libertis & libertabus fimul ius inferendi indulgebatur, maxime fi ad exftruendum tuendumque fepulcrum aliquid contuliffent, cuius rei exempla funt apud Grut. *Infcr.* p. DCCCCXLV, 10. p. DCCCCLIV, 2. vel fi in nomine patronorum permanfiffent, ceu cauetur apud eumdem *Infcr.* p. DCXXXVIII, 4. Si qui tamen ex libertis libertabusque male de patronis meruerant: iis locum denegare folebant in fepulcro familiae. Sic apud Grut. *Infcr.* p. DCCCXLIV, 4. aliquis monimentum pofuit SIBI ET SVIS, LIBERTIS LIBERTABVSQVE POSTERISQVE EORVM, EXCEPTO HERMETE LIB. QVEM VERO PROPTER DELICTA SVA ADITVM, AMBITVM, VLLVMVE ACCESSVM HABERE IN HOC MONVMENTO, vetat.

Alibi

Alibi p. DCCCLXII, 5. excipitur SECVNDINA LIBERTA, IMPIA ADVERSVS CAECILIANVM FELICEM, PATRONVM SVVM. Alia & a familiaribus diuersa erant sepulcra HEREDITARIA, quae omnes heredes, etiam extraneos sequebantur. Id quod indicare solebant formulis: H.M.H.S. id est, HOC MONIMENTVM HEREDES SEQVITVR. Vel: HVIVS MONVMENTI VEL SEPVLCRI IVS AD HEREDES EIVS PERTINET PRO PORTIONIBVS, QVA QVIS TESTAMENTO EIVS SCRIPTVS EST. Grut. p. DCCCLXVI, 7, p. DCCCLXXI, 8. Denique quaedam sepulcra NEVTRIVS IVRIS, & nec *familiaria*, nec hereditaria esse diximus. Modo enim sibi tantum conditorium parabant, modo sibi & coniugi, modo sibi & suis, qui in potestate futuri sint, Grut. *Inscript. p.* DCCCCXCIII, 4. modo diserte cauebant, ne quos inferri liceret, nisi quorum nomina scripta sint & quibus conditor eius sepulcri diserte cauerit. Grut. p. DCCCCXC, 2.

VIII. Diuini quodammodo iuris habebantur etiam *res* SANCTAE, quales erant muri, non modo Romani, sed & omnes circa alia oppida; Fest. *voce religiosus. L* 8. §. 2. *D. h. t.* & ex Caii sententia, etiam portae. Ast Plutarch. *Quaest. Rom. XXVI.* muros quidem, non vero portas, sanctos esse ait. Quam controuersiam facile & sine pulueris iactu, componas. Sancta res dicitur vel ob sanctionem, qua res ita munita est, vt violari impune haut possit; Fest. *voce* VIII. Res sanctae.

sanctum p. 423. Marcianus *L.* 8. *D. h. t.* vbi etiam obseruat, dictum *sanctum* esse a sagminibus herbis, quas signum fuisse inuiolabilitatis inter omnes constat. Conf. Fest. *voce sagmina.* Et hoc sensu etiam portae erant sanctae, siquidem & hasce violantibus capitale propositum erat supplicium: *L.* 2. *&* 3. *D. ne quid in loco sacro fiat.* Vel sancta dicuntur, quae per sollemnes quasdam caeremonias Dis medioxumis dedicabantur, & hoc sensu sola moenia ac pomeria non item portae, sancta habebantur, quia per has res etiam impurae ferri vehique solebant.

IX. Ritus in condendis vrbibus & exstruendis moenibus adhibiti.

IX. Quoties aut vrbs noua exstruenda, aut colonia condenda erat, toties conditor vel triumuir coloniae deducendae cinctu Gabino ornatus, aratro aptabat aeneum vomerem, iunctisque bobus, mare & femina, ipse circum lineamenta profundum ducebat sulcum. Sequebantur coloni, & excisas aratro glebas intro vertebant. Vbi portam esse volebant, vomere exemto, atque aratro sublato, relinquebant spacium. Ducto sulco, cum boues illi, tum aliae victimae immolabantur Dis medioxumis, & tum demum exstruendis muris admouebantur manus. Plut. *Rom. Quaest. XXIV,* & *vit. Romuli p.* 23. Dion. *Hal. I, p.* 75. Hinc in numis coloniarum fere semper conspiciuntur iuncti boues, acti a viro cinctu Gabino ornato. *(f)* Vid.

(f) Hinc vrbes dictae ab *vrbo. Vrbare* enim veteribus erat aratro definire: *Vrbum* vero dicebatur curuatura, quod ea in vrbe condenda adhiberi consueuerat. Varro

Vid. Ezech. Spanh. *de vsu & praest. num. Differt. IX, p.* 777. Vaillant. *de numis aeneis colon. Latinis iuris. Paris. MDCXCV. fol.* Adhibebantur & alia quaedam boni omnis causa, vt Festus docet voce *Quadrata. p.* 389. quae tamen, qualia fuerint, hodie vix constat. Iam vero ex his facile reddideris rationem, cur moenia, non autem portae, sancta visa sint. Eae enim auspicato non signabantur aratro, quia per illas cadauera aliaque impura euehenda erant: & hinc quoque sacrae hoc quidem sensu non videbantur. Plutarch. *Quaest. Rom. XXVI.*

X. Perfecta moenia etiam dedicare sollemniter solebant. Idque adparet ex Inscriptione apud Gruter. *p. CCXVI,* 2. COLONIA AVGVSTA VERONA NOVA GALLIENIANA VALERIANO II. ET LVCILLO COSS. MVRI VERONENSIVM FABRICATI EX DIE III. NON. APRILIVM, DEDICATI PRID. NON. DECEMBRIS. Facta ergo hac dedicatione sancta habebantur moenia, atque hinc nec refici poterant sine Principum, tamquam Pontificum Maximorum, auctoritate, nec quidquam iis superimponi. *L.* 8. §. 2. *L.* 9. §. *fin. D. h. t.* **X. Dedicatio moenium.**

XI. Si vero paullo accuratius rem consideres, facile adparebit, non aliam ob caussam hac sanctitatis opinione imbutos esse homines, nisi vt ciues pro moenibus, tamquam pro re sancta Diis- **XI. Cur sanctitas tributa moenibus?**

Varro *de Lingua Lat. IV,* 32. *p.* 24. Pompon. *L.* 239. §. 6. *D. de verb. signif.* Conf. Iac. Raeuard. *Coniectan. II.* 7. *p.* 49.

Diisque dedicata tanto fortius pugnarent. Idque etiam obseruat M. Terentius Varro *apud* Plutarch. *Quaest. Rom. XXVII.*

XII. Res humani iuris quotuplices.

XII. Res humani iuris iterum vel in NVLLIVS, vel in PRIVATORVM *quorundam* erant PATRIMONIO. In nullius patrimonio erant res *communes, publicae,* (g) *vniuersitatis*, & quae *κατ' ἐξοχὴν nullius* esse dicebatur, hereditas iacens.

XIII. Res communes, vel publicae.

XIII. COMMVNES, veteribus dictae etiam PVBLICAE habebantur, quarum dominium nemo ita poterat occupare, vt excluderet alios. Tales erant aer, aqua profluens, mare eiusque littora. Vnde Virgil. *Aeneid. VII, v.* 229.

- - - Littusque rogamus
Innocuum, & cunctis auramque vndamque patentem.

Et Prudent. *adu. Symmachum II. v.* 798.

Nunc adsunt homini data munera legibus isdem,
Queis concessa semel: fons liquitur, amnis inundat,
Veliuolum ratibus mare finditur, influit imber,
Aura volat tenuis, vegetatur mobilis aer.

Et

(g) Tribonianus *princ. Inst. h. t.* res communes a publicis seiungit; quidam veterum iureconsultorum communia & publica pro iisdem habebant, vt vel ex Marciano *L. 2. D. de rerum diuis.* patet, vbi res publicae omittuntur. Pari quoque sensu veteres res communes & publicas vocasse, luculenter ostendit Ger. Nood. *Probabil. I, 7. p.* 10. *sequ.* Liceat itaque hic, vbi Antiquitates tradimus, loqui cum veteribus, sentire alias cum Iustiniano, cuius doctrinam alibi fusius atque accuratius exposuimus.

(h)

Et res natura sit publica promtaque cunctis,
Dum seruant elementa suum famulantia cursum.

Idem existimandum de fluminibus, portubus, ripis, quae & ipsa eatenus communia vel publica habebantur, vt liceret in iis piscari, alligare naues, aliaque huiusmodi facere. Sed ea omnia de innoxio vsu intelligenda, neque eo extendenda sunt, vt in mare, flumina, portus, nullum fuisse principum vel reip. imperium existimemus. Alia omnia ostendit Iac. Gothofredus *Dissert. de Imperio maris*, quae cum aliis eius opusculis iuridicis, politicis, historicis, criticis prodiit Geneu. MDLIV, 40. Nota illa Oppiani *Halieut. III, v. 4. sequ.* vbi poeta ad Antoninum Caracalla:

- - Σοῖς μὲν γὰρ ὑπὸ σκήπτροισι θάλασσα
Εἰλεῖται, ϰὴ φῦλα ποσειδάωνος ἐνάυλων.
- - *Tuis enim sub sceptris mare*
Voluitur, & greges Neptuni incolarum.

Idem de iure piscandi statuendum est. Tantum enim abest, vt illud semper commune fuerit, dominioque exemtum, vt potius, qui longo tempore in diuerticulo fluminis solus piscatus fuerat, posset alios ab eo iure excludere *L. 7. D. de diuers. & temp. praescr.*

XIV. Ceterum eas res communes & publicas dixere veteres, ex sententia Stoicorum, quorum principia iureconsultis fere omnibus erant in deliciis. Stoicos enim veluti regnum quoddam generis humani vel vniuersalem omnium Deorum hominumque rempublicam statuisse, nemo ignorat, idque luculenter docent Cicero *de Finib. III, 19. sequ.* M. Antonin. εἰς ἑαυτὸν

XIV. Cur eiusmodi res iureconsulti vocarint publicas & communes.

ἑαυτὸν *II*, 16. *III*, 11. *IV*, 3. *VI*, 44. *XII*, 36. Arrian. *Differt. Epictet. I*, 12. *III*, 24. Senec. *de Benef. IV*, 28. Addantur Tom. Gataker, *Adnot. ad M. Anton. p.* 75. Tom. Stanley. *Hist. Philof. Part. VII. P.* 1. *Cap.* 13. *p.* 614. Quum ergo etiam iureconfulti hanc philofophiam fequerentur, duplicemque adeo fibi conciperent rempublicam, maiorem vnam, quae erat omnium Deorum hominumque, alteram minorem, vnius cuiusque populi aut ciuitatis: confequens erat, vt & bona, fiue publica, fiue communia dupliciter acciperent, nonnullaque omni iure; alia tantum iure gentium communia adpellarent, quae tamen in iure ciuili Romanorum effent in reipublicae dominio. Quae omnia tam praeclare explicantur ab humaniffimo iureconfulto, Gerardo Noodio, *Probabil. I*, 8. *p.* 21. *fequ.* vt otium nobis feciffe videatur.

XV. Res vniuerfitatis.

XV. *Res* VNIVERSITATIS erant, quarum dominium vniuerfitas, vfum finguli ex vniuerfitate habebant, vt ftadia, theatra, balnea, curiae. §. 6. *Inft. h. t.* *Vniuerfitas* vero vocabatur vnaquaeque ciuilis focietas, excepta familia liberaque republica. Adeoque omnes ἑταιρίαι & focietates, omnes tribus, omnia corpora opificum *vniuerfitates* erant. Huber. *Praelect. ad Inft. II*, 8. Poftquam vero in monarchiam degenerauerat respublica, inuifae fuerunt principibus, omnes fodalitates & ἑταιρίαι, nec aliae ius vniuerfitatis, arcae communis, & collegii habebant, quam quae fingulari Principum priuilegio erant munitae. Quare non raro in Infcriptionibus legimus: Q. E. S. C. L. *Quibus ex SC. coire licet*, vel fimilia. Vid. Plin. *Epist.*

Epist. X, 93. *&* 94. *tit. C. de colleg. & corpor.* Cuiac. *Obseru. VII,* 30. & *Diss. nostr. de Colleg. & Corp. Opif. Cap. I.*

XVI. NVLLIVS denique erant, quae nullum reipsa agnoscunt dominum, quamuis sua natura in dominio esse possint. Tales sunt res hereditariae, antequam aliquis heres exsistit *L.* 1. *D. de rer. diuis.* Per fictionem tamen quamdam hereditas iacens defuncti personam repraesentare, eiusque in dominio esse dicitur. *L.* 24. *& L.* 61. *pr. D. de aquir. rer. dom.* Nonnunquam & personam heredis sperati sustinet. *L.* 24. *D. de nouat. L.* 26. *D. de stipul. seru. L.* 1. §. 1. *D. si is qui test. lib. L.* 68. *D. de furt.* XVI. Res nullius.

XVII. Quae in priuatorum dominio erant, dicebantur RES PRIVATAE. Festus *voce priuos p.* 378. *Priuos priuasque antiqui dicebant pro singulis: ob quam causam & priuata dicuntur, quae vniuscuiusque sunt, hinc est priuilegium.* Add. Non. Marcell. *de Diff. Verb. II,* 694. Res illae priuatae apud veteres vel MANCIPI erant, vel NEC MANCIPI. (*h*) Apud veteres dico. Iustinianus enim hanc differentiam sustulit, quum tamen eius vestigia quaedam reliquerit in *L.* 32. §. 1. *D. de vsurp. & vsuc.* in *L.* 68. *D. de furt.* Vid. Meril. *Obs.* XVII. Res priuatae vel mancipi vel nec mancipi.

(*h*) In vniuerso corpore Iustinianeo nulla fit huius distinctionis mentio, quod ea sustulisset Iustinianus *L. vn. C. de iure Quirit. tollend.* Hotom. *Antitribonian. V. p.* 113. *sequ.* Fundamentum eius procul dubio fuit rerum pretium. Res enim pretiosissimae antiquis videbantur fundi, serui, pecudes, non nisi cum sollicitudine quadam & sollemnitate alienandae. Bynkersk. *de reb. mancipi & nec manc. p.* 109.

(*i*)

Obſ. VIII, 38.*p* 132. Res MANCIPI dicebantur, quae certo ritu inter ſolos ciues Romanos ita vendi alienarique poterant, vt emtor manu eas caperet, (vnde & ipſe MANCEPS, & res MANCIPI vel MANCVPI adpellabantur,) & venditor earum euictionem praeſtaret. NEC MANCIPI res erant, quae non poterant iſto ritu alienari: vnde & periculum rei penes emtorem erat. Plaut. *in Perſ. IV,* 3. *v.* 55.

Ac ſuo periculo is emat, qui eam mercabitur,
MANCVPIO *neque promittet, neque quisquam dabit.*

Et paullo inferius: *v.* 61.

- - - Nihil mihi opus eſt litibus,
Niſi MANCIPIO *accipio, quid eo mihi opus mercimonio?*

Vnde & diſtingui ſolent *mancipium* & *vſus,* Lucret. *III, v.* 985.

Vitaque mancipio nulli datur, omnibus vſu.

vt & *mancipium* & *fructus,* κτῆσις καὶ χρῆσις Cicer. Epiſt. *ad Fam. VII,* 29. 30. (*i*)

XVIII. Quaenam res mancipi fuerint? XVIII. Mancipi res habebantur I. *praedia in Italico ſolo,* Vlpian. *Fragm. XIX,* 1. immo & in prouinciis, ſi quando locis erat datum ius Italicum, quales ciuitates permultae recenſentur in *Tit. D. de cenſ.* Adde Henr. Noriſ. *de Epochis Syro Maced. IV, p.* 427. idque non modo de ruſticis intelligendum, verum etiam de vrbanis

(*i*) Mancipi non indeclinabile eſt, vt vulgo docent Lexicographi, ſed contractum ex *mancipii* Voſſ. *de art. gramm. III,* 46. Salmaſ. *de vſur. VIII.* Iac. Perizon. *ad* Sanctii *Mineru. IV.* 4. 12.

nis. Cic. *de Orat. I, 39. sequ.* & *de offic. III, 67.* Sed eiusmodi praedia rustica mancipi erant suo iure, vrbana iure fundi per accessionem ex mente amplissimi viri, Bynkersh. *de reb. mancipi & nec mancipi p.* 111. quamuis alia omnia videantur ICto pererudito Christ. Waechtl. *in Act. Erud. suppl. VII, sect. 7. p.* 301. Eiusmodi loca dicebantur *agri censui censendo.* Fest. *voce censui. p.* 265. Cic. *pro Flacc. XXXII.* & ibi Io. Ge. Graeuius. Adeo autem omnes fundi rustici Italici partes erant mancipi, vt & *columbaria emancipata* videamus in marmore apud Reines. *Inscr. Class. VII,* 21. vbi tamen *in Comment. p.*490. errare videtur vir doctus, dum eam mancipationem locationis caussa factam existimat. Reliqua in prouinciis praedia possessiones vocabantur, & vsu tantum tenebantur, non mancipio. Fest. *voce possessio p.* 372. Porro rebus mancipi accensebantur II. *iura praediorum rusticorum*, veluti, actus, via, aquaeductus. De seruitutibus vrbanis tacet Vlpianus. Vnde eae accensentur rebus nec mancipi, dissentiente iterum viro laudatissimo Christ. Waechtlero. *ibid. p.* 300. *sequ.* Nec tamen ratio deest iis, qui iura praediorum vrbanorum mancipi fuisse negant. Quum enim praedia rustica ipso iure essent mancipi: ideo & tales erant seruitutes, iis inhaerentes per accessionem. Aliud de praediis vrbanis, quae per accessionem tantum erant mancipi, adeoque hanc qualitatem cum seruitutibus communicare non poterant, quia non datur accessionis accessio. Bynkersh. *ib. p.* 130. III. *serui*, mancipio dati, IV. *quadrupedes*, quae

quae dorso colloue domantur, veluti boues, muli, asini, equi, non bestiae, quamuis dorso colloue domantur, vt puta elephanti & cameli. V. *Hereditas*, seu familia, siquidem & ipsa per aes & libram mancipabatur Gell. *Noct. Att. XV*, 26. §. 1. *Inst. de test. ord.* Ergo & VI. *filii familias* Bynkersh. *de iure occid. lib. I, p.* 145. VII. *Margaritae.* Nam & has in mancipatum venire ait Plin. *Hist. Nat. IX*, 35. Atqui & monimenta seu sepulcra mancipata seu per aes & libram translata legimus in marmore Gruteriano p. MLXXXI, 1. An ergo & haec res mancipi sunt? Ipsa sepulcra in se neque mancipi neque nec mancipi habebantur, quia non erant in commercio. At ius sepeliendi erat ius praedii rustici, (quia sepulcra non in aedibus sed in agris exstrui solebant,) & hinc omnino in alium transferebatur per aes & libram. Eum rerum mancipi catalogum nobis suppeditant veteres. Ceterae res nec mancipi dicebantur, teste Vlpiano *Fragm. XIX*, 1.

XIX. Res mancipi alienatae mancipatione.

XIX. Fiebat vero rerum mancipi alienatio praecipue MANCIPATIONE, vnde haec propria species alienationis rerum mancipi esse dicitur. Vlpian. *XIX*, 3. Cic. *Topic. X.* Quamuis enim res mancipi etiam tradi possint sine mancipatione: tamen tunc tantum in bonis erant accipientis, non in dominio. Vlpian. I, 16. adeoque res mancipi esse definebant nisi per modum adquirendi iuris ciuilis accessisset dominium quiritarium. Quo pertinent verba Horatii *Epist. II*, 2. *v.* 158.

Si

Si proprium est, quod quis libra mercatus & aere est,
Quaedam, consultis si credas, mancipat vsus.

Loquitur sane Horatius de rebus mancipi, quae ex sententia iure consultorum etiam vsucapione possunt adquiri. Conf. Ant. Schulting. ad Vlpian. *Fragm. XIX*, 3. *p.* 620.

XX. Mancipatio vero erat actus legitimus, quo res mancipi more sollemni tradebantur. Bynkersh. *de reb. manc. I, p.* 105. Ad eum adhibendi erant quinque testes, ciues Romani, puberes, cum libripende & antestato. Ritus & formulae iam supra *Lib. I. Tit. XII. num.* 6. 7. 9. a nobis descriptae sunt. Id modo addendum, vna mancipatione hic totum actum absolui consueuisse, quia ad patris tantum priuilegium id pertinebat, vt filius non nisi ter emancipatus & manumissus, eius potestate & dominio exiret. Iungitur saepe mancipio *nexus*, vel *traditio nexu*. De ea Varro *de Lingu. Lat. VI.* 5. *p.* 58. NEXVM *Manilius scribit, omne, quod per libram & aes geritur, in quo sint mancipi. Mucius Scaeuola, quae per aes & libram fiant, vt obligentur, praeterquam quae mancipio dentur Hoc verius esse, ipsum verbum ostendit, de quo quaeritur. Nam idem, quod obligatur per libram, neque suum sit, inde nexum dictum.* Sed quum haec sint obscurissima, audiamus ea interpretantem virum doctissimum, Io. Fridr. Gronouium *in Epist.* CCCII, *ad Claud. Salmas.* quae in clarissimorum & doctissimorum Virorum Epistolis, nuper a celeberrimo Burmanno editis. Tomo II. p. 549. habetur. *De loco Varronis, quando sic illudere mibi*

XX. Mancipatio quomodo facta? & differentia nexi & mancipii.

mihi voluisti, vt sententiam meam quaereres, ludibrium debere tibi pergam. Puto ergo falli Varronem, non tantum in ridicula illa origine τῦ NEXI, *sed & quod ceu diuersas ponit sententias Manilii & Scaeuolae, quarum vtraque vera est, nec inter se pugnant. Sane & Cicero distinguit ea, quae tenentur* IVRE NEXI *&* IVRE MANCIPII (Cic. *Epist. ad Fam.* VII, 30) *Nempe quae habeo* IVRE MANCIPII, *eorum sum dominus: quae* IVRE NEXI, *in ea habeo obligationem. Ita sibi non contradicunt Manilius & Scaeuola. Nam Manilius requirit, vt quae nexa sint, eadem quoque sint mancipi, hoc est, talia, quorum commercium sit, & quae mancipari possint. Scaeuola dixit, nexum esse, quod per aes & libram geritur, praeterquam quae dantur mancipio. Et haec enim per aes & libram geruntur, sed plus dant iuris, quam nexa. Non negat itaque Scaeuola, necesse esse, vt aliquid quod per aes & libram geritur, sit nexum, id esse rem mancipi: sed dicit aliud esse tenere aliquid iure nexi, aliud iure mancipii, quamuis vtrumque per aes & libram geratur, seu omne id nexum esse, quod per aes & libram geritur, si non mancipio detur. Ita negatione vnius speciei, definit alteram, quod non negat Manilius. Quod* MANCIPIO *datur, eius fio dominus: quod* NEXVM *est, eius proprie non sum dominus, sed habeo tantum in id obligationem. Et ita quoque* NEXVS *differt a* SERVO, *etsi obligatus est ad seruiles operas praestandas.* NEXVM *habeo iuri nexi; non mancipii: at* SERVOS *habeo iure mancipii. Sic quod mihi pignoris loco datum est, habeo iure nexi; illud etiam si penes me sit, non tamen est meum. Logica haec etymologia est, non grammatica. Videntur omnia quidem mancipia etiam*

etiam esse generali vocis notione nexa, aut quae habebo iure mancipii, eadem me habere iure nexi: sed non contra aut reciproce. Ita Cicero quum dicit abalienationem esse traditionem alteri nexu, sine dubio generaliter vocem accipit, vt etiam, quae mancipio dantur, comprehendat. Sed ad vtrumque requiritur, vt sint res illae, quae siue iure nexi, siue iure mancipii teneantur, res mancipi, quod volebat Manilius. Nec aduersatur, quod liber homo, qui non est mancipi, obaeratus potest fieri. Reuera enim liberi hominis commercium non est, ideoque non potest esse mancipi: sed vt fiat nexus, fit ex dispositione legis, quae obaeratos necti iussit, & ad refrenandam indiligentiam quorumdam patrumfamilias hoc introduxit. Ita etiamsi liberi hominis commercium non sit, idque leges sciuerint, homo tamen maior XX. annis, quum ad pretium participandum venumdari se patitur, fit mancipi & seruus, etiam dispositione legis, quae vnicuique fauori pro se introducto renunciari licere, & hoc modo lasciuiam fraudatorum coercere voluit. Hactenus locus Gronouii, prolixus ille quidem, sed quem ideo totum hic adscribere non piguit, quod eum vnum viderim, in quo discrimen *mancipii* & *nexi* perspicue exponitur. Res eo redit. Omnis abalienatio rerum mancipi fiebat per aes & libram vel mancipationem: sed duplici fine, vt aut dominium iuris Quiritium transferretur, aut res illa tantum obligaretur, e. g. vt aliquis in ea ius pignoris vel simile haberet. Priore casu res dicebatur MANCIPIO dari; posteriore IVRE NEXI transferri. Hinc recte Festus *in voce nexum:* NEXVM *est, quod per aes & libram geritur,* (hoc enim commune habent nexum & manci-

pium, *nexum aes dicebatur pecunia, quae per nexum* OBLIGATVR. (In hoc enim differunt nexus & mancipium.) Recte etiam Salmasius *de Mod. Vsur. Cap. XVIII. p.* 839. *Nexum esse obligationem & nexos obligatos* docet quamuis quum epistola Gronouii anno MDCXXXVII scripta; Salmasii autem liber demum MDCXXXIX editus sit, rectius fecisset, si eum, qui omnia planius scripserat, vel honoris caussa nominasset.

XXI. Modi adquirendi iuris gentium. XXI. Quemadmodum vero mancipatio propria rerum mancipi erat: ita & alii erant adquirendi modi, quorum quidam e IVRE GENTIVM, quidem e IVRE CIVILI descendebant. Ad prius genus pertinent *occupatio, accessio, traditio,* de quibus copiose hoc titulo agit Imperator. Nos id modo addimus, quod si duo rem inuenerant, quorum alter adprehenderat, alter eam adprehendi viderat, communem eam rem vtriusque esse visam. Vnde sollemnis formula: IN COMMVNE, similis quodammodo hodiernae: *Halbe part.* Seneca *Epist. CXVII. Quoties aliquid inueni, non exspecto, donec dicas:* IN COMMVNE; *ipse mihi dico.* Phaedr. *Fab. V, 6.*

Inuenit caluus forte in triuio pectinem.
Accessit alter, aeque defectus pilis
Heia, inquit, EST COMMVNE *quodcumque est lucri.*

Adde Plaut. *Rudent. IV,* 3. *v.* 76. vbi poeta fori Romani argutias hac in re in risum deducit.

\- - - *Omitte vidulum.*
GR. *Numquam hercle hinc hodie ramenta fies fortunatior.*

TR.

TR. *Non probare pernegando mihi potes nisi*
PARS DATVR,
Aut ad arbitrum reditur, aut sequestro ponitur.
GR. *Quemne ego excepi e mari?* TR. *At ego inspectaui e littore,*
GR. *Meo labore, opera rete & boria?* TR. *Num qui minus,*
Si veniat nunc dominus, cuius est, ego, qui inspectaui procul,
Te hunc habere, fur sum, quam tu? GR. *Nihilo.* TR. *Mane mastigia.*
Quo argumento socius non sum, & fur sum, fac dum ex te sciam.
GR. *Nescio neque ego istas leges vestras vrbanas scio,*
Nihil quia hunc meum esse dico. TR. *Et ego item aio esse meum.*

Praeclarus sane locus, quo non solum hic veterum ritus, sed & complura iuris nostri loca lucem haut mediocrem capiunt. Ger. Nood. *Probab. II, 6. p. 54. sequ.*

XXII. Modi adquirendi CIVILES complures sunt. Tres recenset Alexander ad Caii *Instit. I, 6. 3. mancipationem* puta, *in iure cessionem*, & *vsucapionem*, sed deceptus male intellecto loco Vlpiani *Fragm. I, 16.* in quo seruus, quem ciuis Romanus a ciue Romano emerit, quique ei traditus sit, tantum in bonis eius esse dicitur, *nisi sit mancipatus ei, nec in iure cessus, nec ab ipso anno possessus.* Sane enim Vlpianus hic non recensere voluit modos adquirendi iuris Quiritium, neque negat, rem aliis quoque modis transire posse in dominium Quiritarium. Sex modorum me-

XXII. Modi adquirendi iuris ciuilis.

meminit Varro *de re Rust. II.* 10. *Sex enim fere res in emtionibus dominium legitimum perficere* ait, ac deinde huc refert HEREDITATEM, MANCIPATIONEM, IN IVRE CESSIONEM, VSVCAPIONEM, SVB CORONA EMTIONEM, AVCTIONEM. Et hac in re Varronem ſequitur Sigonius *de antiquo iure ciu. Rom. I*, 11. Sed nec Varronem modos omnes recenſere voluiſſe, cum ex particula FERE, qua vtitur, tum praecipue patet ex Vlpian. *Fragm. XIX*, 2. vbi & *adiudicationem* & *legem* addit. Iisdem vero haut immerito adieceris adrogationem, donationem & modum, quem SC. Claudianum induxit. Quae quum ita ſint, duodecim erunt modi adquirendi iuris Quiritium, I. HEREDITAS, II. MANCIPATIO, III. IN IVRE CESSIO, IV. VSVCAPIO, V. SVB CORONA EMTIO, VI. AVCTIO, VII. TRADITIO, VIII. ADIVDICATIO, IX. LEX, X. ADROGATIO, XI. DONATIO, XII. MODVS ADQVIRENDI EX SC. CLAVDIANO. De primo modo infra *Lib. II. Tit. XIX.* de quarto *Libro II. Tit. VI.* de decimo *Lib. III. Tit. XI.* de vndecimo *Lib. II. Tit. VII.* de vltimo *Libro III. Tit. XIII.* agemus. De ſecundo modo iam diximus ſupra *n.* XVI. XVII. Ergo reſtant *in iure ceſſio, ſub corona emtio, auctio, traditio, adiudicatio & lex* de quibus nonnulla ex antiquitatibus erunt monenda.

XXIII. Quid in iure ceſſio?

XXIII. IN IVRE CEDEBANTVR res tum mancipi tum nec mancipi, non modo corporales, ſed & incorporales, & tunc requirebantur tres perſonae, quarum vna *cedebat*, altera

tera *vindicabat*, tertia *addicebat*. Vlp. *Fragm.* XIX, 9. Cedebat dominus, vindicabat is, cui cedebatur, addicebat Praetor vel Praeses prouinciae. Vindicabat primo rem is, cui illa cedebatur, & ita quidem, vt eam tenens diceret: HANC EGO REM EX IVRE QVIRITIVM MEAM ESSE, AIO. Tum interrogabat Praetor vel Praeses, an alter contra vindicaret? Solebant enim olim possessores in contestanda rei vindicatione non solum negare intentionem actoris, sed & ipsi rem adserere: veluti apud Plautum *Rud. IV*, 3. *v.* 86. vbi altero dicente HVNC MEVM ESSE DICO, statim alter subiicit: ET EGO ITEM AIO ESSE MEVM. Cic. *pro Muraena* XII. & infra *Lib. IV. Tit. VI. n.* 24. Quaerebat ergo Praetor vel Praeses, vtrum contra vindicaret, an auctor fieret? Quo proculdubio pertinet formula apud Valerium Probum: A. F. A. *An sis auctor?* Negante domino vel tacente, Praetor rem addicebat vindicanti, hac fere vsus formula: QVANDO TV NEGAS, HANC EGO REM PRAESENTI ET VINDICANTI ADDICO. Cai. *Instit.* II, 1. 6. Boeth. *Comment. ad* Cic. *Topic. Lib.* III.

XXIV. EMTIO SVB CORONA quid fuerit, ostendendum paullo adcuratius. Victis hostibus praeda venibat, & in his etiam captiui, qui venditi in seruitutem detrudebantur. Hi ergo sub corona venire dicebantur, non quod milites eos custodiae causa circumstarent, eaque circumstatio militum corona vocaretur, sed quod ipsi captiui venales starent coronati, XXIV. Quid sub corona emptio?

ceu ex Caelio Sabino & Catone docet Gell. VII, 4. ex quo etiam discimus, eos seruos, quorum nomine nihil praestabat venditor, pileatos venire consueuisse. Res ex innumeris Liuii, Caesaris, aliorumque historicorum testimoniis nota est. Vt pauca tibi suggeram, ea reperies apud Liuium LIII, 4. Caesar. de Bello Gall. III, 74. Flor. Hist. IV, 12. Iam id modo obserua, mancipia sub coronis emta statim in dominio iuris Quiritium esse coepisse, adeoque emtorem securum fuisse contra quoslibet, vt etiam patet ex Varrone *de re Rust. II*, 10. Cuius locum & ad reliquos adquirendi modos recte intelligendos vtilissimum adscribere iuuabit: *In emtionibus dominium legitimum sex fere res perficiunt, si hereditatem iustam adiit, si, vt debuit, mancipio ab eo accepit, a quo iure ciuili potuit: aut si in iure cessit, cui potuit cedere, & id vbi oportuit: aut si vsucepit: aut si e praeda sub corona emit tumue, cum in bonis sectionem cuius publice venit.*

XXV. Quid auctio?

XXV. AVCTIONE adquirebantur quaecumque publice, proclamante praecone, praesente atque addicente magistratu, sub hasta emebantur. Festus voce Hastae. *Hastae subiiciebantur ea, quae publice venumdabant, quia signum praecipuum est hasta.* Et Cicero *Philipp. II*, 26. *Hasta posita pro aede Iouis Statoris: bona Cn. Pompeii Magni voci acerbissimae subiecta Praetoris.* Hanc hastam publicam fugiebant viri honesti, quia & proscriptorum bona ibi venibant. Sic Atticus ad hastam publicam nunquam accessit. Nepos *Attic. VI.* Ceterum, quum res ei addici soleret, qui plurimum augeret, factum est vt ipsum

ipſum illud venditionis genus *auctio*; isque a quo quis emerat *auctor*, & ius denique auctione quaeſitum *auctoritas* adpellaretur. Quod vocabulum deinde ad dominium quodcumque prolatum eſt, ita vt omne dominii ius quocumque titulo adquiſitum, vocaretur *auctoritas*, vt praeclare obſeruauit Sigon. *de antiquo iure Ciu. Rom. l.* I I: *p.* 149. Plura dicemus infra *Lib. II. Tit. XVIII. XIX. n. XI.*

XXVI TRADITIONE adquirebantur ſolae res nec mancipi, quippe quarum dominia adprehendebantur, ſimul ac ex iuſta cauſa fuerant traditae. Vlpian. *Fragm. XIX*, 7. Nec referebat, mobiles res eſſent an immobiles: vt adeo manifeſto errent, qui traditionem ad res mobiles tantum pertinuiſſe exiſtimant. Vid. V. C. Schulting. *ad* Vlpian. *l. c.* 622. De traditione vera & ficta egregia quaedam obſeruat Ger. Nood *Probab. II*, 6. *p.* 56. *ſequ.* Non multum diuerſa a traditione erat ceſſio vacuae poſſeſſionis, quae & mancipationibus nonnunquam accedebat, vt patet ex Grut. *Inſcript. pag.* CIↃLXXXI, vbi Statia Irene, mancipans monimentum Licinio Timotheo dicit, EIQVE VACVAM (*k*) POSSESSIONEM MONIMENTI S. S. CESSIT, qua de re plura obſeruauit Fr. Brummer. *ad Leg. Cinc. XIII.* XXVI. Quid traditio?

XXVII. ADIVDICATIONE dominium rerum tum mancipi, tum nec mancipi adquirebatur, in tribus illis iudiciis *familiae erciſcun-* XXVII. Quid adiudicatio?

(*k*) Ita legendum eſſe pro INQVE VACVAM, recte monet. Fr. Brummer. *ad Leg. Cinc. XIII.*

ciscundae, communi diuidundo, finibus regundis. §. *vlt. Inst. de off. iud.* Quoties enim iudex vni ex heredibus vel sociis, vel vicinis rem adiudicabat, statim haec sine traditione in illius transibat dominium Vlpian. *Fragm. XIX*, 16. Vnde adiudicatio traditioni atque vsucapioni aequiparatur, *L.* 6. §. 3. *D. de statu liber.* Praeter tria vero illa iudicia nullus erat casus, in quo dominium adquireretur iudicis sententia, quippe quae ius non dat, sed declarat, id cuiquam competere. *L.* 8. §. 4. *D. si seruit. vindic.* Vnde & actio iudicati non in rem est, sed in personam. V. C. Ortw. Westenb. *de Causs. obl. Diss. VI*, 8. *sequ.*

XXVIII. Quod dominium ex lege?

XXVIII. LEGE denique adquirebatur dominium rei singularis, siue mancipi esset, siue nec mancipi, quoties lex quaedam dominium alicui addiceret. Sic legatum ex lege XII. Tabularum statim erat in dominio legatarii. Vlpian. *XIX*, 17. *L.* 120. *D. de verb. signif. L.* 47. §. *vlt. D. de pecul.* Eodem modo adquirebantur bona caduca atque ereptitia siue a fisco, siue a priuatis. Nam & his nonnunquam concedebantur caduca. Cuiac. *ad Nouell. I.* Scip. Gentil. *de iure adcrescendi. X.*

XXIX. Distinctio inter dominium Quiritarium & bonitarium.

XXIX. Quidquid vllo eiusmodi modo, fuerat adquisitum: IN DOMINIO QVIRITARIO; reliqua *in bonis esse* dicebantur. Vlpian. *Fragm. I*, 16. Theophil. *Inst. ad* §. *fin. tit. de libertin.* qui dominium quiritarium eleganter ἔννομον vel *legitimum*; bonitarium φυσικὸν vel *naturale* vocat. Quod discrimen in eo maxime erat positum, quod domini Quiritarii re vsucapta vacui essent a litibus, vnde & optimo iure possi-

poſſidere dicebantur : quod ſecus ſe habebat in dominis bonitariis. Vid. Car. Sigon. *de antiquo iure ciu. Rom. I*, 11. *p.* 150. Barn. Briſſon. *Antiqu. Rom. IV*, 22. *p.* 78. Bynkershoeck. *de reb. manc. IX*, *p.* 131. Enimuero ſuſtulit illud diſcrimen Iuſtinianus *L. vn. C. de nudo iure Quirit. tollendo. L vn. C. de vſuc. transf. & de ſublata diff. rer. manc. & nec mancipi.* Vnde & in toto iure noſtro nullum eius expreſſum ſupereſt veſtigium, quamuis aliqua incaute reliquerit Tribonianus paullo obſcuriora.

TIT. II.

DE

REBVS CORPORALIBVS ET INCORPORALIBVS.

NOuam rerum diuiſionem hoc titulo ſubiungit Imperator, CORPORALES enim aliae ſunt, aliae INCORPORALES, de quibus pauciora dici poſſunt ex antiquitatibus

I. Stoica definitio rerum corporalium & incorporalium.

I. Philoſophiae ſtoicae deditos fuiſſe pleroſque Romanorum iureconſultos, iam ſupra eſt obſeruatum. Atqui Stoici non minus, quam reliqui philoſophi, res omnes in corporales atque incorporales diſtinguere, illasque definire ſolebant, quod poſſent tangi. Seneca *Epiſt. LVIII. Quidquid eſt, aut corporale eſt, aut incorporale.* Idem *Epiſt. CVI. Numquid eſt dubium, an id, quo quid* TANGI *poteſt, corpus ſit?* Lactant. *Inſt. Diuin. VII*, 12. *Solidum & comprehenſibile corpus eſt, & ocu-*

 lis

lis & manu videtur & tangitur. Ex Epicureis Lucretius. *I, v.* 306.

Tangere enim & tangi, nisi corpus, nulla potest res.

II. Incorporales res magis non exsistere, quam exsistere putabant Stoici.

II. Iidem e stoa philosophi res incorporales magis illis, quae non sunt, quam, quae sunt, accensendas esse arbitrabantur, Cicero *Topic. V. Definitionum duo sunt genera prima. Vnum earum rerum, quae sunt, alterum earum rerum, quae intelliguntur. Esse ea dico, quae cerni tangiue possunt, vt fundum, aedes, parietem, stillicidium, mancipium, pecudem, supellectilem, penus & cetera. Non esse rursus ea dico, quae tangi demonstratiue non possunt, vt si vsucapionem, si tutelam, si gentem, si agnationem definias, quarum rerum nullum subest quasi corpus, est tamen quaedam conformatio insignita & impressa intelligentiae, quam notionem voco.* Tertullian. *de Carne Christi* plane στοϊκῶς: *Omne quod est, corpus est sui generis: nihil est incorporale, nisi quod non est.* Ex quo sane loco patet, veteres res solas corporeas exsistere, incorporeas tantum intelligi existimasse.

III. Iureconsulti definitiones stoicas adoptabant.

III. In his omnibus ergo philosophos sequebantur iureconsulti, qui & ipsi res in corporales & incorporales diuidebant, iisdem adoptatis definitionibus, corporales tangi posse, incorporales non posse, dicebant. Cai. *Inst. I*, 1.2. quamuis qui elegantius loquuntur, auctores illas RES, has IVRA adpellare malint Quinctil. *Inst. Orat. V*, 10. Et sane sic res multo est dilucidior, faciliusque intelligitur, cur pecunia, quae manibus tangi potest, pro diuersa σχέσει modo corporalibus rebus accenseatur §. *vn. Inst. h. t.* modo

modo opponatur corporibus *L. 46. D. de condict. indeb. L. 5. princ. D. de impens. in res dot. L. vlt. D. de adim. legat.* Prout scilicet vel res ipsa vel ius seu valor consideratur, ita vel corporalibus vel incorporalibus rebus adnumeratur pecunia.

IV. Eodem ex fonte, id est, ex philosophia stoica, manauit, quod res incorporales a iureconsultis magis iis, quae non sunt, quam quae sunt, adnumerantur. Paullus sane *L. 1. D. de vsufr. leg.* seruitutes *neque ex bonis, neque extra bona esse* contendit, quod ex principiis illis stoicorum, quae paullo ante declarauimus, explicandum esse, erudite docet. Ger. Nood. *Probabil. II, 3. p. 48. sequ.*

IV. Res incorporales & ipsi exsistere quodammodo negabant.

TIT. III.

DE

SERVITVTIBVS RVSTICORVM ATQVE VRBANORVM PRAEDIORVM.

INcorporalia sunt omnia iura, atque adeo etiam SERVITVTES. Hae vel PERSONALES sunt vel REALES seu PRAEDIALES. Seruiunt enim non modo praedia rusticis atque vrbanis praediis, verum etiam praedia & res personis, constituto in illis vsufructu, vsu vel habitatione vel in seruo operis. De illis titulo III. De his tit. IV. & V. agitur.

I. SER-

I. Quaenam praedia rustica & vrbana?

I. SERVITVS REALIS inhaeret praediis, iisdemque praestatur. A praedio dominante illae seruitutes a iureconsultis in VRBANORVM ac RVSTICORVM PRAEDIORVM diuiduntur. Sed caue hic respicias ad locum. Praedia enim non a loco, sed ab vsu cognominabantur. Nam eodem modo & vrbana mancipia rusticis non loco sed opere seiungebantur. *L.* 99. *D. de legat.* 3. *L.* 166. *pr. D. de V. S.* Et Labeo suppellectilem & penum rusticam non loco sed genere vsus distinguendam putat. *L.* 4. §. 5. *D. de penu leg. L.* 12. *D. de supell. legat.* Immo & vestes, quibus ruri vtebantur rusticas, quibus in vrbe vrbanas vocatas ex loco elegante Titinnii demonstrat Merill. *Obs.* III. 5. Non ergo recte discrimen seruitutum rusticorum vrbanorumque praediorum desumitur ex *L.* 3. *D. de seruit.* vbi Paullus *seruitutes praediorum alias in solo, alias in superficie consistere*, ait. Praeterquam enim quod illud discrimen non ad praedia dominantia pertinet, a quibus alioquin seruitutes diuersam denominationem sortiuntur: ne probari quidem potest, seruitutes vrbanorum praediorum tantum in superficie; rusticorum tantum in solo consistere, Sane Vlpianus *L.* 11. §. 1. *D. de Publ. in rem actione* seruitutem vrbani praedii esse dicit, si per domum quis suam passus sit aquaeductum transduci: & ea tamen seruitus in solo consistit. Contra si quis horto olitorio alterius deberet seruitutem altius non tollendi, ea procul dubio foret seruitus praedii rustici, quum tamen consistat in superficie, ceu recte animaduer-

uertit Merill. *Obſ.* I, 32. Nec magis rem videntur acu tetigiſſe, qui praedia ruſtica omnes fundos & areas; vrbana omnia aedificia exiſtimant. VRBANA enim erant & fundi voluptatis cauſſa culti, veluti horti, modo eorum plurima pars non eſſet in reditu, quales ſunt horti vinearii & olitorii: *L.* 198. *D. de V. S.* & omnia aedificia habitationi deſtinata, etiamſi in villis exſtructa. §. 2. *Inſt. de ſeruit. L.* 1. *D. commun. praed. L.* 198. *D. de verbor. ſignif.* Veteres enim villam plerumque in tres diuidebant partes, quarum vnam *vrbanam*, alteram *ruſticam*, tertiam *fructuariam* adpellabant. *Vrbanae* dicebantur aedes vel habitationis vel voluptatis cauſa conditae vbicumque ſitae; *ruſticae* complectebantur tecta, villico & reliquae familiae, vt & armentis & equis deſtinata: *fructuariae* denique conſtabant horreis & cellis, quibus omnium generum fructus recondebantur. Varro *de Re ruſt. Lib. I. Cap. XIII.* Columella *de Re ruſt. I. 6.* Vrbanum in villis aedificium etiam praetorium dicitur apud Pallad. I. 8. Sueton. *Calig. Cap. XXXVII. L.* 198. *D. de verb. ſignif.* Et ex eo iam ſatis manifeſtum eſt, aedificia etiam ab vſu in praedia *ruſtica* ac *vrbana* diuidi ſolere.

II. Seruitutes praediorum vrbanorum.

II. Praediis his vrbanis variae praeſtabantur ſeruitutes, quales erant *oneris ferendi*, *tigni immittendi*, *ſtillicidii*, *fluminis*, *cloacae*, *altius tollendi vel non tollendi*, *luminum*, & *aliae*. §. 1. *Inſt. h. t.* Cai. *Inſt. II* 1. 3.

III. Seruitus oneris ferendi.

III. Sic vicinae aedes tenebantur nonnunquam vicinarum onus ferre, vel alienum aedificium columna vel pariete ſuo ſuſtinere, columnam-

lumnamque & parietem praeterea reficere.. Haec erat SERVITVS ONERIS. Non vero ideo a domino praedii ſeruientis reficienda erat columna ſeruiens, quod hoc naturae huius ſeruitutis ineſſet: PARIES ONERI FERVNDO VTI NVNC EST, ITA SIT. *L.* 33. *D. de Seru. vrb.* ſed quod ea eſſet lex, id eſt, ſtipulatio in conſtituenda ſeruitute interpoſita. Nam id ſibi diſerte a vicino ſolebant ſtipulari, VT REFICERET LAPIDE QVADRATO vel LAPIDE STRVCTILI vel quouis alio opere. *L.* 6. §. 5. *D ſi ſeru. vind.* Quamuis vero hanc pactionem contra naturam ſeruitutum eſſe iudicet Gallus Aquillius ob rationem *L.* 15. §. 1. *D. de ſeruitutibus,* eualuit tamen Seruii ſententia qui hanc conditionem in hac ſeruitute admiſit, quia ſeruientis praedii dominus facere nihil cogatur, ſed parietem vel columnam derelinquere poſſit, ceu patet ex *L.* 6. §. 2. *D. ſi ſeruit. vindic.*

IV. Seruitus tigni immittendi.

IV. Si cuius paries non tam onus vicini ferre teneretur, quam pati dominus, vt tignum immitteretur ſuo parieti, erat haec SERVITVS TIGNI IMMITTENDI. Erat vero tignum omnis materies aedificii, quae alterius parieti im̃itti poterat, veluti trabs, lapis, ferrum. Quamuis enim Architecti ſtrictiore vſi vocabuli ſignificatione tignum pro trabibus in contignatione accipiant: Vitruu. IV, 4. aliter tamen loquebantur ICti ob exemplum in Lege XII. tabularum exſtans, vbi *tigni adpellatione omne genus materiae, ex qua aedificia conſtant, ſignificatur L.* 62. *D. de V. S.* Quod vt intelligatur rectius,

rectius, obseruandum videtur, veteres Romanos incendiorum metu aedes aedibus ita vicinas esse iussisse, vt spatium quoddam vel interstitium relinqueretur, quod *ambitus* dicitur in legibus XII Tabularum. Varro *de Lingu. Lat. IV, 4. p. 6.* AMBITVS, *iter, quod circumeundo teritur. Nam ambitus circuitus; ab eoque XII. tabularum interpretes ambitum parietis circumitum esse describunt.* Festus *voce ambitus p.* 250. AMBITVS *proprie dicitur inter vicinorum aedificia locus duorum pedum & semipedis, ad circumeundi facultatem relictus*: Et paucis interiectis: *Ambitus proprio dicitur circumitus aedificiorum, patens in latitudinem pedes duos & semissem, in longitudinem idem, quod aedificium.* Add. Cuiac. *Obs. XIX*, 21. Et huc pertinet Inscriptio vetus Romana in Sadoleti hortis effosa:

INTER DVOS.
PARIETES,
AMBITVS PRIVAT.
FLAVI. SABINI.

Brisson. *Antiqu. Select. I*, 2. Non ergo licebat antiquis aedes iungere sine interstitio; neque adeo tunc facile locum inueniebat seruitus tigni immittendi. Postea vero aucto ciuium numero, quum pomoeria antiqua tantam aedium copiam vix caperent: non solum ipsa pomoeria subinde prolata, verum etiam omnes areae aedibus occupatae sunt, adeo vt non nisi inter quasdam interstitium relinqueretur. Quaecunque vero aedificia communi pariete concludebantur, circuituque publico aut priuato cingebantur, ea dicebantur INSVLAE. Fest.
voce

voce *Insulae L.* 2. §. 14. *D. ne quid in loco publ.* (cui non obstare *L.* 13. *pr. D. de seru.* ostendit Cuiac. *Obs. I*, 4.) Iis insulis vel potius inquilinis aedium vna insula comprehensarum, non modo singulares erant GENII Reines. *Class. I*, 138. sed & custodiendis iisdem praepositi erant serui, quos INSVLARIOS dici animaduertimus in *L.* 166. §. 1. *D. de V. S.* & *L.* 16. §. 1. *D. de vsu & habitat.* Grut. *p. DCXXIV*, 4. Porro ambitus isti insularum dicebantur *angiportus*. Et quia per illos compendii caussa iri solebat, hinc Festo angiportus est *iter compendiarium in oppido*. Nihil tamen in illis agi poterat. Varro de *Lingua Lat. V*, 5. *p.* 37. immo ne peruii quidem semper erant, vt ex Terent. *Adelph. IV*, 2. patet. Sed haec angiporta vt dixi rariora erant, postquam aucta vrbe omnes areae aedificiis occupabantur. Hinc est, quod Seneca *controu. II.* 9. conqueritur *tantas suo tempore fuisse viarum angustias, vt neque aduersus ignem praesidium, neque ex ruinis vllam in partem effugium fuerit.* Ex quo ergo propius sibi inuicem iungi coeperant aedes: seruitutes illae tum oneris ferendi tum immittendi tigna in vsu esse coeperunt, ad id quippe comparatae, vt arearum spacium lucrifacerent, quod nouis muris, columnis ac parietibus exstruendis occupandum fuisset. Primus Nero veterem aedificandi morem restituit, constituitque, vt ne communione parietum, sed propriis quaeque domus muris ambirentur. Tacit. *Annal. XV*, 42. Postea Antoninus, & Verus Augusti rescripserunt, *in area, quae nulli seruitutem debet, posse dominum vel alium eius voluntate aedificare,*

aedificare, intermisso legitimo spatio a vicina insula. L. 14. *D. de seruit. vrb. praed.* adeoque ex eo tempore denuo aedes sibi propius iungi coeperunt, communique pariete concludi, ita tamen vt insularum maneret circuitus. Denique & Constantinus M. & sequentes Imperatores constitutionibus quibusdam definire coeperunt, quantum aedes priuatae ab horreo, quantum a loco publico abesse deberent. *L.* 4. *& L.* 46. *Cod. Theod. de oper. publ. L.* 9. *& L.* 11. *C. de aedificiis priuat.* Addantur Barn. Brisson. *Antiqu. Rom. Select. I,* 2. *p.* 4. Cuiac. *Obseru. I,* 4. *p.* 3.

V. Seruitutes STILLICIDII & FLVMINIS aquae pluuiae caussa erant constitutae. Tenebatur enim vicinus aquam istam vel in vicini hortum areamue immittere, vel ex alieno tecto in suam aream recipere, si ab eo stipulatus erat vicinus: FLVMINA STILLICIDIA, VTI NVNC SVNT ITA SINT. Brisson. *Antiqu. Rom. Select.* I, 19. *p.* 22. *Stillicidium* vero & *flumen* quomodo differant, docet Varro *de Lingu. Lat.* IV, 5. *p.* 8. *Fluuius, quod fluit, item flumen: a quo lege praediorum vrbanorum scribitur: Stillicidia fluminaque vt ita fluant, cadantque. Inter haec hoc interest, quod stillicidium; eo quod stillatim cadat: flumen, quod fluat continue.* Sane cum aedes Romanorum pleraeque tecto decliui carerent non poterant non canales vel aluei plures in suprema superficie esse, per quos aqua pluuia defluerent: aut certe tegulas oportebat tecto imponi, quae imbres exceptas in terram demitterent. Vid. Guil. Philandr. ad Vitruu. *Archit.* VII, 1. Illud ergo *flumen*; hoc dictum est *stillicidium*. V. Seruitutes stillicidii & fluminis.

Ff VI.

VI. Seruitus cloacae.

VI. CLOACAE Romae dicebantur concamerationes subterraneae, stupendi operis, per quas sordes & collecta colluuies vrbe educta in Tiberim exonerabatur (*a*) eaeque vel *publicae* erant, vel *priuatae L.* 1. §. 9. *D. de cloac.* PVBLICAS duxit Tarquinius Priscus, testibus Liuio *Hist. I,* 32. & Dionys. Halic. *Ant. Rom. III. p.* 200. easque tam splendidas fuisse, ait Cassiodor. *Var. III,* 30. *tantumque visentibus contulisse stuporem, vt aliarum quoque ciuitatum potuerint miracula superare*. Meretur illa tota Cassiodori descriptio legi, eique addi idem Cass. *Var. VIII,* 29. 30. & Plin. *Hist. Nat. XXXVI,* 15. Purgandarum earum caussa non solum tributum inferebatur, quod *cloacarium* dicitur *L.* 27. §. 3. *D. de vsufruct. L.* 39. §. 5. *D. de legat.* 1. verum etiam ii, qui ad poenam fuerant damnati, eidem operi adhibebantur. Traian. Imp. ad Plin. *Epist. X,* 41. Sed & interdictum proditum erat: QVOD IN CLOACA PVBLICA FACTVM, SIVE IMMISSVM HABES, QVO VSVS EIVS DETERIOR SIT, FIAT, RESTITVAS. ITEM NE QVID FIAT IMMITTATVRVE INTERDICAM. *L.* 1. §. 15. *sequ. D. de cloac.* Quin vt illae cauernae eo rectius conseruarentur: singulares iis praefecti erant magistratus, qui CVRATORES CLOACARVM VRBIS vocantur apud Grut. *Inscr. p. CXCVII,* 5. *p. CXCVIII,* 2. 3. 4. 5. *p. CCLII,* 1. Ast quum publicae istae cloa-

(*a*) Hinc Festus *voce cloacae p.*268. dictas illas existimat a *conluendo* & *cloacale flumen* Cato dixit, pro cloacarum omnium conluuie.

(*b*)

cloacae initio per publicum essent ductae: post incendium Gallicum, mutato vicorum aediumque situ, illae passim subierunt tecta. Qua de re Liuius *Hist. V. fin. Festinatio curam exemit vicos dirigendi, dum omisso sui alienique discrimine in vacuo aedificant. Et est caussa, vt veteres cloacae, primum per publicum ductae, nunc priuata passim subeant tecta formaque vrbis sit occupatae magis, quam diuisae, similis.* Hae publicae cloacae. PRIVATAE erant, quae ex priuatis quibusque aedibus in publicas illas immittebantur. Quandoquidem ergo publicae illae, vt iam ex Liuio demonstrauimus, passim subierunt tecta priuata: opus nonnunquam erat seruitute CLOACAE, & vicinus a vicino stipulabatur, vt liceret sibi priuatam cloacam per eius fundum deductam in cloacas immittere. *L. 7. D. de seruit. L. 1. §. 4. D. de cloac.*

VII. Seruitus non altius tollendi.

VII. Antiquissimis porro temporibus suas quisque aedes in infinitum tollere poterat, idque etiam est libertatis naturalis, *L. 9. & L. 24. D. de seru. vrb. praed. L. 27. D. de damn. infect.* dummodo nihil in alienum immittatur. *L. 8. §. 5. D. si seru. vindic.* Enimuero quum id prospectui luminibusque officeret, aerque liberior hoc ipso vicinis interciperetur: saepe alter ab altero stipulabatur, ne altius tolleret. Atque inde nascebatur seruitus ALTIVS NON TOLLENDI. At postea certus quidam aedium altitudini modus lege statutus est. Sane iam libera & florente republica ea de re fuisse cogitatum, docet Rutilii nescio cuius oratio de modo aedificiorum, quam ab Augusto recitatam esse in senatu, vt eam rem non a se primo animad-

uersam, sed antiquis iam curae fuisse, ostenderet, discimus ex Sueton. *Aug. LXXXIX.* Sed & ipse Augustus, vt crebris ruinis subueniret, lege lata statuit, vt ne quis septuaginta pedibus tolleret altius Strabo *Geogr. V. p.* 162. πρὸς δὲ τὰς συμπτώσεις τὰ ὕψη τῶν καινῶν οἰκοδομημάτων καθελὼν, καὶ κωλύσας ἐξαίρειν ποδῶν ὁ τὸ πρὸς ταῖς ὁδοῖς ταῖς δημοσίαις. *Ruinis quoque subuenturus, nimiam aedificiorum altitudinem sustulit, vetuitque ad vicos publicos altius septuaginta pedibus tollere.* Incensa deinde vrbe, etiam Nero aedificiorum altitudinem cohibuit, teste Tacito *Ann. XV*, 43. quamuis quem ea in re modum seruarit, non sit memoriae proditum. Denique & Traianus aedium altitudinem sexaginta pedes superare vetuit, ob ruinas faciles, & sumtus, si quid tale contingeret, exitiosos. Aurel. Victor. *Epit. vit. Traian.* XIII. Et sane haec quoque altitudo est maxima, vnde non mirum, de ea conqueri Senecam *Controu.* II, 9. quamuis eam ipsa necessitate ciuiumque frequentia excusari existimet Vitruu. *Architect.* II, 9. Vt vt sit, sane & posteris placuit is aedificiorum modus, vnde ad illum respiciunt Imperatores Seuerus & Antoninus *L.* 1. *C. de aedific. priu.* Quin & Constantinopoli eiusmodi legem obseruatam esse, docet Iac. Oisel. *ad* Caii *Instit.* II, 1. 3. Quemadmodum ergo, quae sit non altius tollendi seruitus, ex ipso vocabulo eisque, quae dicta hactenus sunt, satis intelligitur ita eo obscurior est seruitus ei opposita ALTIVS TOLLENDI. Quamuis enim vulgo seruitutem altius tollendi explicent ex constitutione Zenonis *L.* 12. §. 1. *C. de aedific. priuat.* de

eo casu, si quis a vicino impetrauerit libertatem aedes suas altius, quam leges ferant, tollendi: tamen huius seruitutis iam ante Zenonem mentio fit a Caio *L. 2. D. de seru. vrb. praed.* nec verosimile est, ante hanc constitutionem licuisse priuatis pactis restringere leges publicas. Itaque verosimilior est sententia eorum, qui hic putant de eo casu actum vbi vicinus pati teneretur vt vicinus ὑπερῷον vel caenaculum imponere posset aedibus eius. A. A. Pagenstech. *Sicilim. Manip.* III, *p.* 70. Verum nec id dubio caret, si illud ὑπερῷον vel caenaculum maneat aedificantis. Nam tunc non differet haec seruitus a seruitute oneris ferendi, vti recte vidit Sam. Stryk. *ὁ μακαρίτης. Vs. Digest. VIII*, 2. 7. Fusius ea de re alibi erit dicendi locus.

VIII. Multum porro interesse videbatur veterum, ita clausas habere areas, vt remotis arbitris versari in iis posset familia. Vnde & Druso promittebat architectus, ita se aedificaturum domum, vt procul ab omnium arbitrio atque adspectu in ea habitaret. Vellei. Patercul. *Hist. II*, 14. Licebat enim cuiuis, in pariete suo fenestras, quot vellet aperire, sed & alteri licebat fenestris vicini in aream suam apertis obstruere. Quod si itaque aliquis fenestras in alieno vel communi pariete apertas habere vellet, opus erat seruitute LVMINVM. Sin impedire vellet alter, ne vicinus fenestras in suo pariete apertas obstrueret, stipulabatur a vicino: LVMINA VTI NVNC SVNT, ITA SINT, Brisson. *Antiqu. Rom.* I, 19. *p.* 21. Atque inde nascebatur seruitus NE LVMINIBVS OFFICIATVR.

VIII. Seruitus luminum, & ne luminibus officiatur.

CIATVR. Nonnumquam etiam paciscebantur, ius esset vicino, se inuitis altius aedificare, atque ita officere luminibus, de qua seruitute *L.3. D. de seru. vrb. praed.* Immo vt prospicere liceret &, ne prospectui officeretur, interposita stipulatione cauebant. *L. 14. & L. 15. D. eod.*

IX. Seruitutes praediorum rusticorum.

IX. Seruitutes praediorum rusticorum quatuor recenset Imperator *pr. Inst. h. t.* ITER, ACTVM, VIAM, AQVAEDVCTVM, sed §. 2. adiicit. AQVAE HAVSTVM, PECORIS AD AQVAM ADPVLSVM, IVS PASCENDI, CALCIS COQVENDAE, ARENAE FODIENDAE. Nos praecipua tantum consectabimur.

X. Iter, actus, via.

X. ITER ab *eundo*; ACTVM ab *agendo*, VIAM a *vehendo* dictam esse, obseruat Varro *de Lingua Lat. IV, 4. p. 7.* Ergo ITER est ius eundi ambulandi hominis, non etiam agendi pecus aut ducendi vehiculum. *L. 1. D. de seru. rust. praed.* quamuis & equo vehi & sella gestari liceret ei, cui iter debebatur. *L. 12. D. eod.* ACTVS erat ius & eundi & agendi vel iumentum vel vehiculum, non tamen onustum *L. 1. & L. 11. D. eod.* (*b*) VIA denique ius & eundi & agendi & vehicula onusta per alterius fundum ducendi complectebatur. *L. 7. D. eod.* Adeoque tertia seruitus primam & secundam, secunda etiam primam in se continebat, adeo, vt diuidi non possent, & hinc si quis iter & actum acceptum

(*b*) Intelligendum hic esse non plaustrum, oneribus trahendis aptum, sed currum trusatilem, praeclare obseruat. Bynkersh. *Obs. IV. 7. p. 365.*

(c)

ptum tuliſſet, perimeretur etiam viae obligatio. *L.* 13. §. 1. *D. de acceptilat.* Nonnunquam tamen iter & actum ſimul ſibi ſtipulabantur, vt patet ex Gruter. *Inſcript. p. CCI*, 3.

PER. HANC.
VIAM. FVNDO.
C. MARCI. CL.
PHILERONIS.
ITER. ACTVS.
DEBTVR.

Cuius rei rationem elegantem reddit Cuiac. *Obſ.* XXII, 35. quod viae iter & actus *propalam* ineſt, actui autem iter tantum tacite & per conſequentiam. Vnde non mirum, ſaepe ſibi homines actum & iter ſimul ſtipulatos. Ex eodem vero lapide etiam patet, ſeruitutes non hominum ſed praediorum eſſe, quod & ius noſtrum inculcat. *L.* 20. §. *vlt. D. de ſeru. praed. ruſt. L.* 86. *D. de verb. ſignif.* vbi addi meretur Ger. Nood. *Probab. I*, 2. *p.* 4. *ſequ.*

XI. VIAE latitudo in porrectum octo pedum erat, in anfractum ſedecim *L.* 8. *D. de ſeru. praed. ruſt.* Varro *de Lingu. Lat.* VI, 2. *p.* 48. Ex quibus diſcimus, hunc viae modum ex legibus XII. Tabularum eſſe, quibus cautum fuerat: VIA IN PORRECTO VIII. P. IN AMFRACTO XVI. P. LATA ESTO. Gothofr. *ad* XII. *Tab. Tab.* VIII. ACTVS latitudo quatuor pedum erat, teſte eodem Varrone *de Lingu. Lat. IV*, 4. *p.* 6. & Feſto *voce actus p.* 243. Itineris latitudo parum comperta eſt. Potuiſſe tamen pro paciſcentium arbitrio vel latiorem vel anguſtiorem conſtitui viam vel actum, patet — XI. Viae & actus latitudo.

ex *L.* 23. *pr. D. eod.* adeoque idem de itinere dici posse videtur.

XII. Seruitus aquae ductus.

XII. AQVAE DVCTVS erat ius aquam ducendi per alterius praedium, quod vel riuis per canales structiles, vel fistulis plumbeis, vel tubulis fictilibus fiebat, teste Vitruu. *Architect.* VIII, 7. quibus tamen & canales ligneos addit. Palladius IX, 11. Erant isti aquaeductus vel PVBLICI vel PRIVATI. In illis exstruendis tam splendidi tamque magnifici erant Romani, vt pauca, quae hinc inde supersunt, rudera posteris sint admirationi. Solebant enim exstruere fornices, & veluti pontes per quos aqua tanquam flumen aliquod in vrbem duceretur, ceu docet aqua Traiana depicta in numo apud Vaillant. *Num. Imp. p.* 47. De eiusmodi Aquaeductibus Rutil. Numatian. *Itin. I. v.* 97.

Quid loquar aereo pendentes fornice riuos,
Qua vix imbriferas tolleret Iris aquas?
Hos potius dicas creuisse in sidera montes,
Quale giganteum Graecia laudat opus.
Intercepta tuis conduntur flumina muris,
Consumunt totos celsa lauacra lacus.

Tales erant Romae aqua Claudia, Curtia, Traiana aliaeque plures, quarum passim in Marmoribus fit mentio. Et sane his aquis non solum ad necessitatem vtebantur, sed & ad voluptatem & luxuriam, ad quam in primis comparata erant *Nymphaea*, quorum vestigia sunt in *L.* 5. *L.* 6. *C. de aquaeduct.* nec non apud Reines. *Inscr.* I, *Class.* I. 200. & Ioseph. *de Bell. Iud.* I, 16. Erant haec aedificia publica ambitiosi operis, in quibus aquae corriuatae spectantium delectationi

ctationi ac refrigerationi miris modis faliebant. Vid. Pancirol. *Thesaur. Var. Lect.* I, 5. Haec publicis fumtibus folebant exftrui. Sed nec magis fumtibus pepercerunt priuati, qui faepe aquam per omnia cubicula & triclinia ducebant, immo & euripos in his effodiebant, in quibus pifces inter coenandum caperent. Infignia huius luxuriae exempla exftant apud Senecam *Nat. Quaest.* III, 17. *& praefat. lib.* I. Item *de Tranquill. animi* I. Plin. *Epist. V*, 6. (*b*) Quum ergo aquam faepe procul & per alienos fundos duci oporteret: occafionem id dedit feruituti aquaeductus, de qua plura dabunt iureconfulti.

XIII. Reliquae feruitutes facile vel ex ipfis nominibus intelliguntur, & paffim de iis copiofe agunt Interpretes, quibus addendi Iac. Cuiac. *Obferu.* XXII, 35. Aeg. Menag. *Amoenit. iur. ciuil.* XXXVI. Vlr. Hub. *Digress.* II, 12. *fequ.* Corn. van Bynkershoeck. *Obferu.* IV, 7. XIII. De reliquis feruitutibus remiffiue.

TIT. IV & V.

DE

VSVFRVCTV, VSV ET HABITATIONE.

HAe feruitutes, de quibus adhuc actum, reales funt: perfonales vero VSVFRVCTVS,

(*c*) Huc pertinent etiam, riui aquae fluentis, parietibus inducti, de quibus Edmund. Merill. *Variant.* III. 1. & Ger. Nood. *de vsufr. l.* 12. *p.* 565.

CTVS, VSVS, HABITATIO, OPERAE SERVORVM, de quibus his titulis agit Imperator. Nos post eruditissimas M. Aurelii Galuani & Ger. Noodtii commentationes pauca tantum monebimus.

I. Quid veteribus fuerit vti? I. Ad vocabulum quod attinet: ab *vtendo* & *fruendo* dictus est VSVSFRVCTVS. *Vti* re, vt erudite ostendit Ger. Nood. *de vsufr. l, 1. p. 526.* est, eamdem adhibere ad vitae necessitatem, sed quatenus sufficit, & vt salua maneat eius substantia. Vnde propria vsus tria sunt, primum, vt vtentis necessitate finiatur; alterum, ne rei conditio mutetur: postremum, vt ne res vtendo consumatur, aut pereat. Primum Horatius significat, *Epist. II, 2. v. 190.*

Vtar & ex modico, quantum res poscit, aceruo
Tollam.

Secundum patet ex *L. 15. §. 1. & 5. D. de vsufr.* Tertium notat Donatus *in Terent. prolog. Andr.* VTIMVR *fructibus rei, quae ab amantibus saluo vsu nobis subministrantur;* ABVTIMVR, *quando deperdimus rem & fructum, vsui est ager, domus: abusui vinum, oleum, & cetera huiusmodi.*

II. Quid frui? II. FRVI latius patet ac vti: quemadmodum vel ex Seneca patet *de vita beata cap. X.* vbi philosophus: *Tu,* inquit, *voluptatem complecteris: ego compesco, tu voluptate* FRVERIS: *ego* VTOR. *Fructus* ergo non vtentis necessitate neque rei conditione circumscribitur: sed qualemcumque praesentem vtilitatem, commoditatem, oblectationemue, quae ex rei eiusue occasione percipi potest, complectitur, prorsusq; adeo neque finem habet neque modum, ceu egregie osten-

oſtendit Auguſtinus *de Doctrina Chriſt. cap. III.* Ger. Nood. I, 1. *p.* 526. *ſequ.*

III. Vſusfructus ergo neque merum fructum neque merum vſum continet, ſed ex vtroque colligitur. Ex *vſu* enim id habet, quod ſaluam relinquit ſubſtantiam: ex *fructu* vero, quod non ſola neceſſitate finitur. Adeoque eſt *ius vtendi fruendi rebus alienis, ſalua earum ſubſtantia. L.* 1. *D. de vſufr.* III. Quid vſusfructus?

IV. Poterat ergo vſus quidem legari ſine fructu: ſed non fructus ſine vſu. Non enim debet, cui plus licet, quod minus eſt, non licere. *L.* 21. *D. de R. I.* Et praeterea *frui* dicimur etiam, quum rem plane abſumimus, neque ſaluam relinquimus ſubſtantiam. Quum ergo hoc caſu nihil reliquum manſurum eſſet: facile patet, inutilem eſſe proprietatem, ſi fructus, deducto vſu, legetur. *L.* 14. §. 1. *D. de vſu & habit.* At vſus, ſine fructu legatus, ſola vtentis neceſſitate finitur, ſaluamque eſſe oportet non ſolum rei ſubſtantiam, ſed & conditionem, *L.* 12. §. 1. *D. de vſu & habit.* Minus ergo continet vſus, quam vſusfructus, & hinc ille nec pro parte legari poteſt, quod poteſt vſusfructus. *L.* 19. *D. eod.* nec etiam res vſui conceſſa vel donatione vel locatione, vel vllo alio titulo, in alterum transferri, quod itidem poterat vſusfructus §. 1. *Inſt. eod. L.* 12. §. 2. *L.* 38. *ſeq. L.* 67. *D. de vſufruct.* IV. Quid vſus?

V. Parum ab vſu differt HABITATIO, ſed differt tamen. Nam I. aliquid amplius habitationi ineſt quam vſui: ſiquidem is, cui debetur habitatio, totam domum non ſolum inhabitare, ſed & locare vel gratis concedere poteſt. V. Quid habitatio?

L. 13.

L. 13. *C. de vsufr.* quae secus se habent, si solus vsus aedium legatus sit. II. Habitatio non amittitur, non vtendo, neque III. capitis deminutione, perinde vt vsus, perimitur, vt ex *L.* 10. *D. de vsu & habit.* a se ingeniose emendata ostendit Ger. Nood. *Probab.* III, 7. *p.* 79.

VI. Origo horum iurium.

VI. Ceterum haec omnia originem debere videntur vltimis voluntatibus. Quum enim morientes alicui bene cuperent, neque tamen eius heredibus consultum vellent: excogitarunt ius illud vtendi fruendi, a dominio & proprietate seiunctum, vt moriente legatario, rei legatae vsusfructus cum proprietate consolidaretur. Postea etiam aliis modis, veluti stipulatione, quam tamen sequebatur traditio, nec non iudiciis diuisoriis, immo etiam lege, constituebatur vsusfructus, vt accurate docet Ger. Nood. *de Vsufr.* II, 1. *sequ. p.* 601. *sequ.*

VII. Vsusfructus quantitatum & iurium SC. introductus.

VII. Et initio quidem vsusfructus in solis constituebatur corporibus postea SC. prodiit, quod etiam in quantitatibus, & iuribus quasi vsumfructum constituere permittebat, dummodo caueret fructuarius, se finito vsufructu tantumdem restituturum. Qua de re Vlpianus *Fragm. XXIV,* 26. & 27. *Vsusfructus iure ciuili legari potest earum rerum quarum salua substantia vtendi fruendi potest esse facultas, & tam singularum rerum, quam plurium, id est, partis. Senatusconsulto cautum est: vt etiam, si earum rerum, quae in abusu continentur, vt puta vini, olei, tritici vsusfructus legatus sit, legatario res tradantur, cautionibus interpositis, de restituendis eis, quum vsusfructus ad legatarium pertinere desierit:* Eiusdem SC. mentio fit *L.* 1. *D.* de

de vsufr. ear. rerum. L. 24. *de vsufr. leg. L. vlt. vsufr. quemadm. caueat. L.* 69. *ad L. Falcid. L.* 1. *C. de vsufr.* Quando factum sit id SC. non liquet. Sane non illud adscendit ad tempora Ciceronis, cuius tempore, ceu ex *Topic. cap.* III. patet, corporum tantum, non item quantitatum & iurium erat vsusfructus. Quum vero illud iam interpretati sint Massurius Sabinus, Nerua & Cassius & Proculus, ceu colligi potest ex *L.* 5. §. 1. *&* *L.* 3. *D. de vsufr. ear. rer.* quos omnes sub Tiberio floruisse constat: hoc quoque, vel certe Augusto imperante, SC. factum esse oportet. Vid. Marc. Aurel. Galuan. *de vsufruct. cap.* III. Ger. Nood. *de vsufr.* II, 20. *p.* 589. Schulting. *Iurisp. vet. Anteiustin. p.* 658.

VIII. Ceterum ita constitutus vsusfructus, finiebatur vel tempore, ad quod fuerat constitutus, vel morte fructuarii, vel capitis deminutione, vel non vtendo per constitutum tempus, vel facta in iure cessione, vel consolidatione, vel mutatione denique aut interitu rei fructuariae, de quibus omnibus plenius iureconsulti, inprimis Ger. Nood. *de Vsufr.* II. 5. *sequ.* Eadem omnia locum quoque habebant in vsufructu ciuitati legato. Mori enim & ciuitas videbatur, simulac interiisset, veluti absorpta terrae motu, vel inundatione. Capite minui, si in eam induceretur aratrum. *L.* 21. *D. quib. modis vsusfructus vel vsus am.* Quemadmodum enim aratrum adhibebatur in condendis vrbibus, eo fine, ut vbi fulcum duxissent Triumuiri coloniae deducendae, muri exstruerentur, & eos quodammodo religio occuparet: Vid. *Lib. II.*

VIII. Quibus modis finitus vsusfructus?

Tit.

Tit I. §. 6. ita aratrum toti areae vrbis inductum, eam reddebat ſacram, vt habitari a nullo mortalium poſſet. Hinc. Zonar. *Tomo II. Annal.* refert, Carthaginis aream Senatum Romanum ſacraſſe, & decreuiſſe, ἐπάρατον, τὸ ἐπ' αὐτὴν κατοικῆσαί τινα *Execrabile fore, ibi quemquam habitare.* Plura de eo ritu habent P. Faber *Semeſtr. I*, 8. Iac. Raeuard. *Coniectan. II*, 7. Quod ſi neutrum horum contingeret, vſusfructus ſaeculo circumacto finiebatur. *L.* 56. *de vſufr. L.* 8. *de vſufr. leg.* P. Fab. *Semeſtr. l. c.* Ger. Nood. *de vſufr. II, 6. p.* 614.

TIT. VI.

DE

VSVCAPIONIBVS ET LONGI TEMPORIS PRAESCRIPTIONIBVS.

MOdis adquirendi rerum dominium, iure ciuili inuentis, accenſenda etiam eſt VSVCAPIO, de qua ſingulari hoc titulo agit Imperator. Nos rem ex antiquitate explicabimus.

I. Vſucapio e iure Attico eſt.

I. Vſucapionem, quae & *vſus auctoritas* dicta veteribus, ex iure Attico ad Romanos fluxiſſe, admodum fit veroſimile. Plato certe, qui in plerisque talibus ius Atticum ſequi ſolet, vſucapionem quoque admittit in ſua republica, Vid. Plat. *de Leg. XII. p.* 691. Sed non niſi mobilium, quibus ſi quis aperte intra vrbem per annum; ruri per quinquennium vſus ſit, vſucapionem completam eſſe iuſſerat. Porro ſi

ſi ruri occulte res haberetur, vsque ad decennium vindicari eam poſſe volebat, ſin extra territorium, aduerſus poſſeſſorem aeternam auctoritatem fore denunciabat. Et ad leges Atticas procul dubio reſpicit Iſocrates, quando ſub perſona Archedami ait: ἀλλὰ μὲν ὐδ' ἐκεῖνο ὑμᾶς λέληθεν, ὅτι τὰς κτήσεις, καὶ τὰς ἰδίας καὶ κοινὰς, ἣν ἐπιγένηται πολὺς χρόνος, κυρίας καὶ πατρῴας πάντες νομίζουσιν. *Sed nec illud vos praeterit, poſſeſſiones ſiue priuatas, ſiue publicas praeſcriptione longi temporis & confirmari, & patrimonii loco habendas, perſuaſum eſſe hominibus.*

II. Romam eam inuexerunt leges decemuirales, in quibus ita cautum legimus: VSVS AVCTORITAS FVNDI BIENNII, CETERARVM RERVM ANNVVS VSVS ESTO. Gothofr. *ad Leg. XII. Tab. Tab. VI.* Res ergo im̃obiles Romae biennio, mobiles anno vſucapiebantur. Quum vero eo tempore, quo XII. Tabulae condebantur, intra Italiam conſiſteret Romana potentia: factum eſt, vt vſucapio non niſi in fundis Italicis vel Italici iuris, adeoque in immobilibus rebus tantum mancipi haberet locum. Fundorum vero prouincialium proprietatem nunquam adquirebat priuatus, ſed populus, (*a*) adeoque in iis non pro-

II. Lex XII. Tab. de vſucapionis tempore.

(*a*) Quamuis enim praedia eiusmodi ſub conditione annuae praeſtationis vel prouincialibus, vel ipſis ciuibus concederentur; ſupremum tamen & directum dominium erat penes populum. Hinc vocabantur praedia ſtipendiaria & tributaria. Theophil. *in* §. 40. *Inſt. de rer. diuiſ.* Vid. Bynkersh. *de rebus manc. & nec mancipi IX. p.* 130. *ſequ.*

(*b*)

procedebat vſucapio. Qua de re eleganter Theophilus in §. 40. *Inſt. de rer. diuiſ.* οἱ τὰ στιπενδιάρια καὶ τριβυτάρια ἔχοντες πάλαι κατὰ συγχώρησιν δήμου ἢ βασιλέως, οὐκ ἦσαν δεσπόται. Ἡ γὰρ δεσποτεία αὐτῶν ἢ παρὰ τῷ δήμῳ, ἢ παρὰ τῷ βασιλεῖ, ἀλλ' εἶχον τὴν ἐπ' αὐτοῖς χρῆσιν, καὶ ἐπικαρπίαν, καὶ πληρεστάτην κατοχὴν, ὥστε δύνασθαι καὶ ἐφ' ἑτέρων μεταφέρειν, καὶ κληρονόμοις παραπέμπειν. Τῶν γὰρ Ἰταλικῶν ἀγρῶν ἤτοι οἰκιῶν οἱ δεσπόται τὴν δεσποτείαν εἶχον. *Qui olim ex conceſſione populi vel Principis ſtipendiaria vel tributaria praedia habebant, domini non erant: nam dominium illorum erat aut apud populum aut apud principem, ſed vſum & fructum eorum habebant, & pleniſſimam poſſeſſionem, ita vt & transferre poſſent in alios, & ad heredes transmittere. Italicorum autem fundorum domuumque domini dominium habebant.* Itaque non magis vſucapione adquiri poterat praedii prouincialis dominium quam rei comodatae aut praedii fructuarii. Ian. Vinc. Grauin. *de Leg. XII. Tabul. p.* 317. Res mobiles omnes vſucapi poterant, mancipi aeque ac nec mancipi: atque ita intelligenda illa Vlpiani *Fragm. XIX,* 8. *Vſucapione dominia adipiſcimur tam mancipi rerum, quam nec mancipi.* Cuiac. Paratit. *ad tit. C. de vſucap. transf.*

III. Vt & de vſucapione peregrinis deneganda.

III. Iisdem legibus decemuiralibus denegatum fuerat peregrinis ius vſucapiendi, eamque in rem ita cautum: ADVERSVS HOSTEM AETERNA AVCTORITAS ESTO. Cicero *de Offic.* I, 12. Hoſtis tum erat peregrinus, ceu poſt Ciceronem etiam Caius docet L. 234. *pr. D. de verbor. ſignifi.* Et hoc ſenſu Ennius de Scipione Africano.

Hic

Hic eſt ille ſitus, cui nemo ciuis neque hoſtis
Quiuit pro factis reddere operae pretium.

Quum ergo vſucapio eſſet modus adquirendi iuris ciuilis: non magis communis ea cum ciuibus erat peregrinis, quam mancipatio aut in iure ceſſio. Videtur tamen poſtea hoc ius communicatum eſſe cum Latinis Iunianis, iisque peregrinis, quibus commercium datum erat. Nam hos etiam mancipationis ius habuiſſe, patet ex Vlpiani *Fragm. XIX*, 4. Poſt conſtitutionem Antonini Caracallae, ciuitatemque cum omnibus ingenuis communicatam non ſuperfuit Latinitatis illius vſus, ſuperfuit tamen peregrinitas, vnde & poſtea tempora cum multis peregrinis & barbaris ius nexus, hereditatum, vſucapionis communicari conſueuit. Ezech. Spanh. *Orb. Rom. Exerc. II*, 13. *ſequent.*

IV. Lex Atinia de vſucapione rerum furtiuarum.

IV. Quod vero Lex XII. Tabularum rerum furtiuarum vſucapionem inhibuit, id de ipſo tantum fure videtur intellectum, vsque ad legem ATINIAM, qua primum cautum, *vt quod ſubreptum eſſet, eius rei aeterna eſſet auctoritas, niſi ſi in eius, cui ſubreptum eſſet, poteſtatem reuertiſſet.* Ita. Gell. *Noct. Att.* XVII, 7. Paullus. *L.* 4. §. 6. *D. de vſurp. & vſucap.* Iulianus *L.* 33. *pr. D. eod.* Incerta eſt legis aetas, niſi quod ante Scaeuolam, Brutum, & Manilium vt & P. Nigidium latam fuiſſe ex Gellio conſtat. Praeterea iam Cicero *Verrin.* III. eius meminit. Vnde non admodum a veritate abludere videtur coniectura Steph. Vin. Pighii, *Annal. T. II. p.* 255. legem hanc A. V. C. IↃLVI. Caio Cornelio Ce-

thego & Q. Minutio Rufo coss. a C. Atinio Labeone Tribuno plebis latam, existimantis. Exstat Andr. Puluaei *liber singularis ad legem Atiniam, seu de rei furtiuae prohibita alienatione* qui editus Venetiis, MDLXXXV. postea in *Oceano Iuris* vel *tractatu tractatuum Tom.* XVII. *Vol.* XXIV. p. 216. locum obtinuit.

V. Leges Iulia & Plautia de vsucapione rerum vi possessarum.

V. Sequutae sunt leges IVLIA & PLAVTIA *(b)* de vsucapionibus, aut potius de vi publica & priuata, quibus ad res vi possessas prolatum est, quod de furtiuis statuerat lex Atinia. Cautum enim his legibus fuerat, vt res vi possessae vsucapi haut possent, longo quantumuis tempore, nisi reditu ad verum dominum vitium exuissent. *L.* 33. §. 2. *D. de vsurp. & vsucap.* Legis PLAVTIAE vel PLOTIAE iam meminerunt Coelius ad Ciceronem *Epist. ad Fam.* VIII, 8. & ipse Cicero *ad Att. Epist.* IV, 16. *pro Caecin. cap.* XXVI. *pro Milon.* XIII. nec non Sallust. *de Bello Catilin. cap.* XXXI. eaque lata est A. V. C. IↃCLXIV. Cn. Pompeio Strabone & L. Porcio Catone Coss. a M. Plautio Tribuno plebis, vt luculenter ostendit Steph. Vin. Pigh. *Ann. T.* III. p. 228. Iulia vero, vt recte obseruat Hotomanus *de legib. p.* 77. non alia est ac illa, quam de vi publica & priuata tulit Augustus. Et

(*b*) Iura nostra de his legibus tamquam de vna loquuntur. Legem *Plautiam & Iuliam* commemorant Iulianus *d. L.* 33. §. 2. *D. de vsurp. & vsuc.* & Tribonianus §. 2. *Inst. h. t.* Sed diuersas fuisse leges *Iuliam & Plautiam* vel *Plotiam*, hancque illa multo esse antiquiorem certissimum est, ac paullo post demonstrabitur.

(*c*)

Et quia in illam procul dubio & Plautia migrauit, inualuit, vt iuncto nomine diceretur Iulia & Plotia quemadmodum *Iuliae & Papiae* vocabulum duas diuersas leges coniungit.

VI. His attexenda lex SCRIBONIA quae & ipsa ad vsucapionem pertinuit. Eam aliqui Coelio Curioni, Tribuno plebis: alii, & in his Galuan. *de vsufr. cap. XII.* L. Scribonio Liboni, qui anno IɔCCXXI. cum M. Antonio consulatum gessit; alii denique, & maxime Raeuardus *ad Leg. Scribon. l. p.* 794. huius nepoti L. Scribonio Liboni tribuunt, quem Tiberii temporibus cum Sisenna Tauro consulem fuisse, ex Dione Cass. LVII. p. 701. adparet. Cuius legis sensus vt eo expeditior sit, notandum est, antiquissimis temporibus seruitutes vsucapi haut potuisse. Quum enim possessionem requireret vsucapio, *L. 25. D. de vsurp.* quae in seruitutibus, vtpote incorporalibus, locum non habere videbatur: *L. 31. f. D. de seru. vrb. praed. & L. 43. D. de adquir. rer. dom.* factum est, vt nec vsucapi posse crederentur, maxime quum in duodecim tabulis nihil esset de rerum incorporalium vsucapione statutum, *L. 14. pr. D. de seruitut.* & praeterea, vsucapio sit modus adquirendi dominium, seruitutis autem dominium nullum esse posset. Ast licet non esset seruitutum possessio: erat tamen eorumdem vsus, quem deinde prudentes quasi pro possessione acceperunt, adeoque interpretatione sua etiam seruitutum, saltim rusticarum, vsucapionem inuexerunt. Clarissime hoc elucet ex verbis Ciceronis *pro A. Caecin. XXVI. Aquaeductus, haustus, iter, actus, a*

VI. Lex Scribonia de seruitutibus non vsucapiendis.

patre; sed rata auctoritas harum rerum omnium a iure ciuili sumitur. Quum vero haec quasi vsucapio seruitutum a prudentibus inuecta a veteris iuris prudentiae principiis videretur abhorrere: lata demum est lex Scribonia, qua seruitutum vsucapio penitus sublata est *L. 4. §. vlt. D. de vsurp. & vsuc.* Neque dubium est, quin ea lex ad omnes in vniuersum seruitutes pertinuerit; siquidem hoc ius vsitatum fuisse generaliter, scribit Vlpianus. *L. 10. §. 1. D. de vsurp. & vsucap.* Attamen etiam post hanc legem is qui longo tempore non vi, clam, vel praecario vsus erat seruitute, vtili actione a praetore adiuuabatur. *L. 10. D. de seruit. vind.* Demum & Iustinianus legem Scriboniam satis aperte sustulit, & seruitutum quoque omniumque rerum incorporalium praescriptionem admisit *L. vlt. C. de praescript. long. temp.* Conf. Raeuard. *l. c.* Ant. Schulting. *Iurisp. vet. anteiust. p. 256. sequ.*

VII. Longa possessione capio rerum immobilium inuenta.

VII. Hactenus de vsucapione, cui leges decemuirales, vt dixi, in rebus mobilibus anni, in fundis biennii spatium praefinierant. Quandoquidem enim tunc ciuitate agrisque perpetuo ciues detinebantur, rariusque relicto natali solo Italia egredi consueuerant: tam breue temporis spatium rebus vsu adquirendi habita inter praesentes & absentes nulla distinctione, sufficere credebatur. Iac. Raeuard. *Tribon. IV, p. 772.* Quum vero sensim Romani longe lateque proferrent imperii fines, partim edictis, partim principum constitutionibus in eius, quod lege antiqua rebus immobilibus vsu adquirendis datum fuerat, spatii locum eatenus lon-

longius temporis interuallum surrogari coepit vt vbi vsucapio cessaret, veluti in praediis prouincialibus, praescriptione saltim hoc ius posset adquiri. §. 2. *Inst. de vsuc.* Vnde res immobiles prouinciales non biennio, sed longo tempore vsu adquirebantur, id est, vt Paullus *Recept. Sent. V*, 2. 3. interpretatur, *inter praesentes decennii, inter absentes vicennii spatio continuo.* Quum vero antiqua illa ac decemuiralis adquisitio vsucapio diceretur: noua haec dicta est LONGA POSSESSIONE CAPIO. *L.* 4. *fin. D. pro emt. L. vlt. eod.* vel LONGAE POSSESSIONIS PRAEROGATIVA, *L.* 5. *D. de itin. actuque priu.*

VIII. Differentiae inter vsucapionem & longa possessione capionem.

VIII. Qua in re vero ab vsucapione distincta fuerit illa longa possessione capio, luculenter suo more ostendit Iac. Raeuard. *Tribon.* VIII. *sequ.. p.* 776. Illa ciuilis erat, haec partim ciuilis partim honoraria. Illa exiguo; haec longiore tempore constabat. In illa nulla absentiae praesentiaeue ratio habebatur; in hac multum intererat, praesentium an absentium ius excludendum esset. In illa tempus semper certum erat: in hac nonnumquam incertum, quoties scilicet quis titulum probare non poterat. Tum enim requirebatur vetustas, cuius origo excederet memoriam; eaque legis vicem tenebat, teste Vlpiano *L.* 1. *fin. D. de aqua & aqu. pluu. arcend.* Denique quum vsucapio rerum immobilium tantum in Italico solo procederet: *princip. Inst. de vsucap.* longa possessione fundi tam prouinciales quam Italici iuris capi poterant, vt erudite demonstrant Theophilus *pr. Inst. h. t.*

h. t. & Iac. Raeuard. *Tribon. X. p.* 781. *seqq.*

IX. Iustiniani constitutio. IX. Sed Iustinianus L. *vn. C. de vsucap. transf.* vsucapionem rerum immobilium & longi temporis praescriptionem in vnam veluti massam conflauit resque mobiles triennio, immobiles inter praesentes decennio, inter absentes vicennio vsucapi voluit. Negat Raeuardus, eius rei iustam rationem habuisse Imperatorem, quia haec omnia, quae de vsucapione rerum immobilium sanxit, iamdudum ante eius tempora Praetorum edictis Principumque constitutionibus fuerint inuecta. Quare & hic Iustiniani prudentiam legislatoriam requirit in *Tribon. X. p.* 781. Sed ea de re alibi erit dicendi locus.

X. Quid vsurpatio? X. Ceterum quum tempus in vsucapionibus deberet esse continuum : interruptio illius dicebatur VSVRPATIO, *L.* 2. *&* *L.* 5. *D. de vsurp.* & de hac re egit Appii Claudii liber de vsurpationibus, cuius meminit Pompon. *L.* 2. §. 36. *D. de orig. iur.* Sunt tamen & aliae huius vocis significationes. Sic vsurpari dicitur seruitus, quae vtendo retinetur. *L.* 6. §. 1. *L.* 8. *fin. L.* 9. *L.* 16. *D. si. seru. vind.* Immo & vsurpata dicitur seruitus, quae amissa vsu iterum acquisita est. *L.* 40. §. 1. *D. ex quib. caussis mai.* Reliqua, quae ad hunc titulum pertinent, a doctoribus plenius solent inculcari.

TIT. VII.

DE DONATIONIBVS,

INter modos adquirendi iuris gentium etiam DONA-

DONATIO est. Modis tamen adquirendi ciuilibus eam accensuit Caius, quia tunc ex lege Cincia non valebat donatio, nisi sollenniter & per mancipationem facta. Frid. Brummer. *ad leg. Cinc. cap. XIII.* Quod quamuis mutatum esset tempore Iustiniani: noluit tamen Tribonianus Caii ordinem turbare. Plura hanc in rem diximus in *Additionibus ad Vinn. p.* 253. Hic, quum ritus nonnulli obseruati sint in donationibus, ii paullo accuratius videntur ex antiquitatibus Romanis explicandi.

I. Donationes quotuplices.

I. DONATIONES veteri iure in varia genera dispescebantur. Aliae erant *simplices*, aliae *remuneratoriae*. Illae iterum vel *mortis causa*, vel *inter viuos* fiebant; ad posterius genus etiam donationes *propter nuptias* referendae.

II. Differentia doni & muneris.

II. DONATIONES, quae ob caussam fiebant MVNERA; reliquae generatim DONA (*a*) adpellatae sunt Corn. Fronto *de Differ. verb. p.* 1331. MVNVS, *quod amicus vel cliens, vel libertus officii causa mittunt. Possunt & illa nihilominus* DONA *dici, quae donant pauperibus diuites vel potentes. Illud quoque donum putandum est, quod militibus donatur in castris, vt corona vallaris.* Clarius Vlpianus *L.* 194. *D. de verb. sign. Inter* DONVM *&* MVNVS *hoc interest, quod inter genus & speciem: nam genus esse* donum, *Labeo a donando dictum:* munus *speciem. Nam* munus *esse donum cum*

(*a*) Vix ergo locum habet obseruatio Agraetii apud Dionys. Gothofr. *Vet. Gramm. p.* 1348. *Donum dantis est, munus accipientis: illud a dando, hoc a muniendo vel mouendo dicitur.*

cum caussa, vt puta natalitium, nuptialitium. Et Marcianus *L.* 214. *D. eod.* MVNVS *proprie est, quod necessarie obimus, lege, more, imperioue eius, qui iubendi habet potestatem.* DONA *autem proprie sunt quae nulla necessitate iuris, officii, sed sponte praestantur, quae si non praestentur, nulla reprehensio est, & si praestentur plerumque laus inest.* Vbi adde, quae notat Io. Goeddeus.

III. Dona & munera Romae frequentissima.

III. Et initio quidem & munera & dona rara admodum erant in tanta veterum paupertate, etiam inter cognatos & personas coniunctas, vt patet ex *Excerpt. Peirescian. p.* 154. vbi Polybius, de rebus Aemiliae matri a P. Scipione donatis agens: τοῦτο δὲ, inquit, πανταχῆ, μὲν ἂν εἰκότως φαίνοιτο καλὸν, ἐν δὲ Ῥώμῃ καὶ θαυμαστὸν, ἁπλῶς γὰρ οὐδεὶς οὐδενὶ δίδωσι τῶν ἰδίων ὑπαρχόντων ἑκὼν οὐδέν. *Atque id, quum vbique praeclarum, tum Romae admirabile videatur esse, quia in vrbe nemo quidquam sponte alteri de suo donat.* Postea crescente luxuria nihil fuit Romanis in donando magnificentius. Munera & dona patronis mittebant clientes & liberti, dominis serui, principibus & magistratibus ciues, amicis amici, cognatis cognati, (*b*) & quidem variis occasionibus,

(*b*) De clientum liberalitate erga patronos iam supra Cornelium Frontonem audiuimus. De donis & munusculis, quae liberti praeter operas debebant, videndus Caius *Inst. II,* 9. 4. Quinctilian. *Declam. vlt,* Nec seruos ab illo donandi onere immunes fuisse, docet Terent. *Phorm. I,* 1. *v.* 5. *sequ.* vbi Dauus:

Nam herilem filium eius duxisse audio
Vxorem, ei, credo, munus hoc corraditur.

Quam

nibus, quarum praecipuas hic considerare operae fuerit pretium.

IV. Praecipue donis & muneribus celebrabantur Kalendae Ianuariae, quibus strenae mittebantur vel munuscula, dulcia praesertim boni omnis caussa, veluti caricae, id est, ficus in Caria prouenientes, quarum optimae erant Cauniae. Gronou. *Diatr. in Stat. Papin. Cap.* XIV, p. 77. caryotides, mella, huiusque generis alia, vt a rebus dulcibus dulces anni dies IV. Veluti strenae.

Quam inique comparatum est, hi qui minus habent,
Vt semper aliquid addant ditioribus?
Quod ille vnciatim vix de demenso suo,
Suum defraudans genium, comparsit miser,
Id illa vniuersum accipiet, haut existimans,
Quanto labore partum. Porro autem Geta
Ferietur alio munere, vbi erit puero natalis dies,
Vbi initiabunt: omne hoc mater auferet:
Puer caussa erit mittundi.

Imperatoribus missa munera, inprimis Kalendis Ianuariis, patet exemplo Augusti apud Sueton. *Octau.* *LVII.* Tiberius vero eum donandi morem edicto inhibuit, strenasque oblatas respuit. Dio Cass. LVII. p. 613. Caligula eas se recepturum, edixit Suet. *Calig.* XLII. Claudius eas denuo edicto sustulit. Dio Cass. LX. p. 659. Postea vix quisquam Imperatorum eiusmodi manuscula respuit. Magistratus prouinciales dona & munera non poterant iure recipere; permittebantur tamen iis xeniola. *L. 6. §. 3. D. de off. procos.* *L. 18. D. de off. praesid.* Vnde mira continentia Ciceronis, qui in prouincia etiam xeniola illa respuit. Cicero *ad* Attic. *Epist.* V, 10.

dies auſpicarentur. Quam in rem egregia multa habet Ioſ. Scalig. *ad Tibull. lib. I.* Martialis *Epigr. VIII, 33. v. 11.*

Hoc linitur ſputo Iani caryota Kalendis,
Quam fert cum paruo ſordidus aſſe cliens.

Et *Epigr. XIII, 27.*

Aurea porrigitur Iani caryota Kalendis,
Sed tamen hoc munus pauperis eſſe ſolet.

Ditiores aurum & argentum mittebant, praecipue Imperatoribus, vt Auguſto apud Sueton. *Octau. LVII.* Theodoſio & Arcadio apud Symmach. *Epiſt. X, 28.* Sed & aliis occaſionibus, veluti ob victoriam, quinquennalia, decennalia, &c. Imperatoribus offerebantur dona. Et inde eſt *aurum oblatitium*, de quo *L. 5. L. 9. L. 14. C. Theod. de Senat. Lib. VI. tit.* 2. id eſt aurum a Senatoribus & viris clariſſimis ſponte promiſſum. Decuriones enim & curiales iis occaſionibus offerebant aurum coronarium, de quo integer titulus eſt in codice Theod. puta *Libro XII. Tit. XIII.* ad quem praeclare docet Gothofredus, iam libera rep. parta victoria Ducibus triumphaturis offerri conſueuiſſe coronas aliaque munera ad ornandum triumphum, & inde ortum eſſe aurum coronarium, quod a bonis principibus ſaepe remiſſum, a malis reuocatum eſſe copioſe oſtendit. Vide eius *Comment. ad Cod. Theod. Tom. IV. p.* 602. Nec Kalendis tantum Ianuariis, ſed & diebus proxime inſequentibus ſtrenas mittebant. Et inde eſt, quod Feſtus *voce ſtrena p.* 447. hoc munus ita dictum putat, a numero, veluti TRENAM vel *trinam*, quippe quo *ſignificatum ſit, alterum tertiumque venturum ſimilis commodi,*

modi. Sed fustulit illam donandi licentiam Tiberius, edictoque cauit, ne strenarum commercia vltra Kalendas Ianuarias exercerentur. Sueton. *Tiber. XXXIV*.

V. Porro viri Saturnalibus: feminae matronalibus id est, Kal. Martiis strenas atque apophoreta dabant & accipiebant. Apophoretorum in Saturnalibus (c) exempla sunt apud Sueton. *Octau. LXXV. Vesp. Cap. XIV.* & Martial. *Epigrammatum libro XIV.* qui totus huc pertinet. De matronalibus Tibullus. *Eleg. III, 1. v. 1.* V. Apophoreta Saturnalia & matronalia.

Martis Romani festae venere Kalendae:
Exoriens nostris hinc fuit annus auis.
Et vaga tunc, certa discurrunt vndique pompa
Perque vias vrbis, munera, perque domos.

Et Martialis *Epigr. X, 24.*

Natales mihi Martiae Kalendae,
Lux formosior omnibus Kalendis,
Qua mittunt mihi munus & puellae
Quinquagesima liba.

Et *Epigr. V, 84. v. 10.*

Scis certe, puto, vestra iam venire
Saturnalia, Martias Kalendas,
Tunc reddam tibi, Galla, quod dedisti.

Vnde est, quod Kalendas has Martias Calendas femineas adpellat Iuuenal. *Sat. IX. v. 53.* Quum vero multi Saturnalibus auidius a clientibus exigerent munera: Publicia lex lata est a Publicio

(c) Haec apophoreta dicta etiam *sigillaria*. Sueton. *Claud. V.* Spartian. *Hadr. XVII.* Alias ipsa Saturnalium dierum adpendix dici consueuit *sigillaria*, a sigillis vel paruis imaginibus, quibus pro se & suis piaculum Saturno faciebant. Macrob. *Sat. I, 13.*

(d)

blicio, Tribuno plebis, vt non nisi cerei ditioribus mitterentur. Macrob. *Saturn. I*, 7. Quae lex eadem videtur, cum illa, qua vetitum ne quis in pecuniam luderet, sponsionemue in ludo, nisi qui virtutis caussa susceptus esset faceret, de qua *L.* 3. *D. de aleatorib.* Tota enim lex procul dubio fuit sumtuaria.

VI. Munera natalitia.

VI. Solebant & diebus natalibus munera accipere honoratiores atque amici. Martialis *Epigr.* IX, 54.

Natali tibi, Quinte, tuo, dare parua volebam
Munera, tu prohibes, imperiosus homo es.

Et alibi *Lib.* VIII. *epig.* 64. lepide exagitat Clytum, qui vt noua semper munera natalitia auferret, septies octiesue in anno natalem celebrabat. A natalibus diuersa χαριςία, id est sollemne conuiuium, cui tantum cognati intererant litium ponendarum & amoris instaurandi gratia institutum. Val. Max. II, 1. Hic aeque ac in natalibus dabantur munera. Inprimis mittebantur aues, (Martial. *Epigr.* IX, 56.) die natali & annuli, lunulae, aliaque huius generis ad mundum muliebrem pertinentia. Plaut *Epidic. V*, 1. *v.* 33. Vestis cubitoriae natali suo sibi donatae meminit dispensator Trimalcionis apud Petron. p. 14. vbi conferendae Iani Woweri aliorumque doctissimorum virorum adnotationes, p. 150. ex quibus patet, caenatorias eiusmodi vestes a clientibus mitti consueuisse patronis. Nec modo accipiebant natalibus suis munera, sed & dabant, ut patet ex Inscriptione apud Gruter. p. CCCCXIV, 2.

HIC.

HIC. ARCAE. AVGVSTALIVM. SE. VIVO. HS. XX. DEDIT. VT. EX. REDITV. EIVS. SVMMAE. DIE. NATALI. SVO. IV. KAL. FEBR. PRAESENTES. VESCERENTVR. ET. OB. DEDICATIONEM. STATVAE. DECVRIONIBVS. ET. SEVIRIS. ET. IVVENIBVS. SPORTVLAS. ET. POPVLO. EPVLVM. ET. OLEVM. EADEM. DIE, DEDIT.

Et p. DLXXI, 1. alius municipio HS. LXV. legat, VT. EX. REDITV. EIVS. SVMMAE. QVOTANNIS. VIII. ID. NOVEMBRIS. NATALE. SVO. MVNICIP. EPVLVM. ET. CRVST. ET. MVLSVM. DARETVR.

VII. Die octauo a natali puellae; nono pueri lustrabantur, accipiebantque nomina Festus *voce lustrici p.* 507. *Lustrici dies infantium adpellantur puellarum octauus, puerorum nonus, quia his lustrantur, atque eis nomina imponuntur.* Addi possunt Macrob. *Saturn. I,* 16. Plutarch. *Quaest. Rom. p.* 288. Vnde hi *dies nominum* adpellantur apud Vlpian. *Fragm. tit. XV.* Ita enim ibi legendum esse pro *nonum diem*, ex codice Tiliano ostendit Em. Merill. *Obs. II,* 33. Fiebat haec *lustratio* vel vti Terent. *Phorm. I,* 1. vocat, *initiatio*, impositioque nominum variis adhibitis sollemnitatibus. Expiatum enim infantem, & aduersus fascinum probe praemunitum, eximebant cunis, & per aedes ditissimorum ciuium boni ominis caussa, nec non ob religionem per Deorum Dearumque templa circumferebant. VII. Itemque diebus lustricis missa.

bant. Perf. *Sat. II, v.* 31. Suet. *Calig. cap. XXV. Ner. Cap. VI.* Hinc porro nomen accipiebat infans & vocabantur ad epulum propinqui: Iul. Capitolin. *Clod. Albin. IV.* & denique intra trigefimum a natiuitate diem profeffio natalitia ad acta fiebat. Ita enim intelligendum effe locum Iulii Capitol. *in vit. Marc. cap. IX.* oftendimus in *Comment. ad L. Iul. & Pap. II,* 14. *p.* 266. Tunc ergo dona & munera mittebantur infanti eiusue matri, idque eft, quod fignificat Terent. *Phorm. I,* 1. *v.* 13.

> *Ferietur alio munere, vbi erit puero natalis dies*
> *Vbi* INITIABVNT : *omne hoc mater auferet:*
> *Puer cauffa erit mittundi.*

VIII. Nuptialia dona. VIII. Nec praetermittenda munera nuptialia. Neque enim temere quisquam conuiuiis nuptialibus interer at, quin munufculo fponfo fponfaeque oblato beneuolentiam teftaretur. Et haec funt *nuptialia munera,*(d) quorum mentio fit apud iureconfultos. *L.* 1. §. 5. *D. de tut. & rat. diftrah. L.* 13. §. 2. *D. de adminiftr. tut.* Quae tam nonnunquam magna erant, vt fponfae vel ad dotem fufficerent. Quinctiliani fane filiae Nonio Celeri nubenti L millia numûm contulit Plinius. Vid. *Epift. VI,* 32.

IX. Xenia hofpitibus miffa aliaeque liberalitatis exempla. IX. Liberalitatem non minorem oftentabant, in donandis hofpitibus. His miffa munera

(d) Item *munera nuptalicia L.* 194. *D. de Verbor. fign.* Apud Ciceron. *pro A. Cluentio VI. IX.* & Apulei. *de afino aureo VI.* nuptialia dona paullo aliter accipiuntur, pro muneribus, quae ante contractas nuptias mulieri a viro offerebantur.

(e)

nera XENIA κατ᾽ ἐξοχὴν adpellata ſunt. Plin. *Epiſt. VI.* 31. *Summo die, abeuntibus nobis xenia ſunt miſſa.* Sed ſaepe diuites ac potentiam adfectantes, donis plane priuati ſortem transgreſſis, plebeiorum animos, liberalitatisque laudem ſibi conciliare ſtudebant. Exemplo eſſe poteſt Plinius, qui Curiano, Gratillae filio, legatum remiſit, Plin. *Epiſt. V*, 1. Voconio Firmo cenſum equeſtrem ſuppleuit, Id. *Epiſt.* I, 19. Martialem viatico iuuit, idem *Epiſt.* III, 21. Artemidoro philoſopho, vrbe excedere iuſſo ſub Domitiano, pecuniam, qua opus erat, a locupletibus negatam, ipſe mutuatus gratuitam dedit, Id. *Epiſt.* III, 11. Caluinae patris debita remiſit. Id. *Epiſt.* II, 4. Vt alia ſtupenda prorſus liberalitatis exempla praetermittamus.

X. Legis Cinciae de donis & muneribus caput primum.

X. Et olim quidem libere quisque donare poterat, quantum vellet. At poſtea A. V. C. IↃXLIX. a M. Cincio Alimento, Tribuno plebis, lata eſt lex CINCIA, quam & MVNERALEM vocat Plautus apud Feſtum *voce muneralis p.* 323. Eius primo capite cautum, ne quis ob cauſam orandam donum munusue caperet. Vid. Cic. *Epiſt. ad Attic. l. vlt. Tacit. Annal. XI*, 5. *XIII*, 42. Quum enim inſtituto iure patronatus, de quo ſupra *Lib. I. Tit. II. num. XXIX.* patroni pro clientibus gratis poſtularent: hi gratum animum oſtenſuri patronis Kalendis Ianuariis, Saturnalibus, natalibus, varia xeniola, ſtrenas & munuſcula offerebant, quae deinde a rabulis in debiti neceſſitatem transformata, adeo plebem premebant, vt patriciis veluti ſtipendiaria viderentur. Hinc veterem morem reduxit Cincius

cius. Vid. Fridr. Brummeri V. C. *Comment. ad Leg. Cinc.* III. *sequ.*

XI. Variae huius legis relationes & mutationes.

XI. Paullo post ea lex obsoleuit. Contemtu tamen oppressam renouauit Augustus Imperator, poenamque quadrupli adiecit. Iterum desuetudine abolitam, quum reuocari non posset, Claudius ita temperauit, vt ne oratores vltra dena sestertium caperent. Tacit *Ann. XI*, 5. Sub Nerone lex iterum pristino vigori reddita, at sub finem eius imperii, vel certe paullo post, constitutio Claudii renouata. Addidit Traianus SC. vt omnes litigantes iurarent, antequam agerent, nihil se ob aduocationem cuiquam dedisse, promisisse, cauisse: peractis vero caussis, non nisi dena sestertium dare liceret. Post ea tempora adeo exspirauit lex ista, vt honorario aduocatorum tantum non sordidum mercedis nomen obueniret, neque dubitarent iureconsulti statuere, locationem conductionem intercedere inter aduocatum & clientem *L.* 38. §. 1. *D. locati L. vlt. C. de condict. ob causs. dat.* Immo iam ante multae fraudes huic legi factae erant per xenia, strenas, natalitia, captationes vltimarum voluntatum, palmaria, redemtiones litium, aliasque huiusmodi artes, quas erudite, vt solet, explicat laudatissimus Brummerus. *l. c.*

XII. Eiusdem legis caput aliud.

XII. Alio eiusdem legis capite cohibebantur donationes intra certam summam, quae tamen hodie ignota est: (e) neque licebat cuiquam

(e) Quanta fuerit haec summa, nondum constat. Franc. Hotomanus *de Donat. IX.* negat, quemquam potuisse donare

quam plus donare, quam lex permiserat, nisi donatio vel publica esset, vel remuneratoria, vel cognatis personisque coniunctis facta. Si plus donatum fuerat: non tota donatio, sed qua legitimum modum superabat, rescindebatur; (f) si acu rem tetigit Brummerus *ad Leg. Cinc.* XII.

XIII.

donare vltra dodrantem bonorum. Sed id nullo fundamento dici ostendit Brummer. ad *L. Cinc. XII.* Alii ducentos tantum aureos donari potuisse, existimant, *L.* 34. *C. de donat.* Sed nec hoc certius videtur, istam legem de lege Cincia loqui nec recte infertur, quia donationes cc aureos excedentes ea lege iubentur insinuari, ideo eas lege Cincia fuisse prohibitas. Maximarum sane donationum exempla exstant apud Plin. *Epist. VI*, 25. & 32. *II*, 4. *VIII*, 14. *I*, 19. Vnde satis magnam oportet fuisse summam hac lege praefinitam. Schulting. *ad Vlpian. p.* 561. *seq.*

(f) Ita Brummerus ob Vlpiani locum, qui exstat *Fragm. l.* 1. *Imperfecta lex est, veluti Cincia, quae supra certum modum donari prohibet, exceptis quibusdam cognatis, sed si plus donatum sit, donationem non rescindit.* Vnde colligit vir doctissimus, donationem ex hac lege pro parte, qua modum excedebat, fuisse rescissam. Enimuero sic perfecta fuisset lex Cincia. Rectius itaque dixeris, ex lege Cincia donationem etiam immodicam ipso iure valuisse, exceptionem tamen datam fuisse ei, qui conueniebatur ex sua liberalitate vltra modum a lege definitum, *L.* 21. §. 1. *L.* 24. *D. de donat. L.* 5. §. 2. & 5. *D. de doli mal. & met. except.* quae exceptio etiam fideiussori proderat. *L.* 23. *D. de donat.* Prodita quoque fuisse videtur actio rescissoria, qua rescindebatur, quod fuerat vltra modum donatum. *L.* 21. §. 1. *de eod.* Quibus remediis non fuisset opus, si ipsa lege Cincia irritum fuisset, quod erat vltra modum legitimum donatum. Vid. Ant. Schulting. *ad* Vlpian. *l. c. p. m.* 562.

XIII. Caput tertium eiusdem legis.

XIII. Alio huius legis capite cautum fuerat, vt in donatione, quibusque perſonis facta, mancipatio traditioue interueniret, exceptis donationibus conditionalibus & mortis cauſſa factis. Brummerus *ad Leg. Cinc. XIV.* Exempla exſtant in marmoribus Gruterianis, quae egregie illuſtrat idem Brummerus.

XIV. Variae horum capitum relationes & mutationes.

XIX. Acceſſerunt poſtea varia SC. variaeque conſtitutiones, quibus legi Cinciae ſubinde vel obrogatum vel derogatum eſt. Sic poſtea inualuit, vt inter perſonas coniunctas donatio valeret, quibuscumque verbis facta, etiamſi nulla interceſſiſſet mancipatio. Paull. *Sent. Recept. IV*, 1. 11. *&* *V*, 11. 4. idque introductum eſt conſtitutione D. Pii, cuius mentio fit *L.* 4. *C. Theod. de donat.* Sane ante haec tempora etiam cognati, perſonaeque coniunctae in donationibus ius commune, hoc eſt, legem Cinciam ſequebantur, vt patet exemplo matris Voconii Romani, quae donationem ſeſtertii quadringenties, non prius legitime peregiſſe videbatur, quam fundos emancipaſſet teſte Plin. *Epiſt. X*, 3. Brummer *ad L. Cinc. XIII.* Idem D. Pius primus vetuit, ne poſſet donatarius vlterius conueniri, quam in quantum facere poſſet. *L.* 20. *L.* 41. §. *vlt. ff. de re iud. L.* 28. *ff. de R. I.* Sic & miles donare non poterat *focariae L.* 2. *C. de donat. int. vir. & vx.* immo nec heredem illam inſtituere, vt vulgo colligunt ex *L.* 14. *D. de his quae vt indign.* Aliud tamen adparet ex marmore apud Grut. *Inſcr. p. MCVII*, 3. D. M. M. AVRELI VITALIS MILITIS CL. PR. ANTONINIAN. RAVENN. NATIONE PANN.

PANN. III. PROVIDENTIA STIP. XXVIII·
VALERIA FAVSTINA FOCARIA ET HERES EIVS BENE MERENTI POSVIT.
Conf. Merill. *Obſeru. Lib. VIII, 32. p,* 124. Ipſine legi Cinciae, an Principum conſtitutionibus id debeatur, quod ei, qui aliquem a latronibus vel hoſtibus eripuerat, in infinitum donare liceret, dummodo donatio, & non merces laboris adpellaretur, non facile dixeris. Exſtat eiusmodi exceptio apud Paullum *Recept. Sent, V,* 11. 6. & verbis neſcio qua ratione immutatis *L. penult. §. vlt. D. de donat.*

XV. Inualuerat etiam, vt donatio fieri non poſſet verbis generalioribus, ſed ſingulae res, quas quis eſſet donaturus, enumerari deberent. *L.* 1. *Cod. Hermog. de donat.* Ex quo patet, aeuo adhuc Diocletiani hoc ius obtinuiſſe. Ita enim ibi Diocletianus & Maxim. Auguſti: *Non eſt iuris incerti,* (in emancipatum donatione aliquid transferri non poſſe,) *ſi generaliter eidem partem tertiam bonorum donaſti, quia generaliter bonorum portio donari non poteſt quum ſingulae res nominari debeant, quae donatione, mancipatione, vel in iure ceſſione transferuntur.* Scilicet quia in donatione requirebatur mancipatio: haec fieri non aliter poterat, niſi per adprehenſionem rei. Vnde Vlpian. *Fragm. XIX, 6. Res mobiles non plures mancipari poſſunt quam quae manu capi poſſunt: immobiles autem etiam plures ſimul.* At ſecus tamen ſe res habebat inter patrem & filium ſuum, cui partem bonorum donare licebat. Idque patet ex inſcriptione apud Gruterum, p. IↃcccclxxx, 3. qua pater liberis omnibus bonis cedit:

XV. In donationibus res ſingulae nominari debebant.

MARVLLO ANTIOCHENO.
HELENAE. TERTVLLIANAE. P. MARVL. PAT.
VIVENS. BONIS. CESSIT.
PARTE. SIBI. QVOAD. VIXER. RETENTA.

Vid. V. C. Schulting. *Not. ad Cod. Hermog. p. m.* 713. *sequ.*

XVI. Donatio facta a parentibus.

XVI. Quae filius suis donabant parentes, magis destinata videbantur voluntate paterna, quam donata. *L.* 11. *C. h. t.* Hinc requirebatur, vt pater in ea voluntate perseuerans decesserit. Paull. *Rec. Sent. V,* 11. 3. Tamen ne sic quidem rata erat donatio, ita, vt res donata posset a filio vsucapi, nisi eadem res arbitrio familiae erciscundae esset adiudicata. *L.* 18. *C. famil. ercisc.* Vnde & parentes praelegare solebant liberis, quae viui donauerant. Vid. Plin *Hist. Nat. XXXIII,* 2. At nouissimo iure id quoque mutatum est *L.* 25. *C. de Donat. inter vir. & vx.*

XVII. Insinuatio ad acta introducta a Constantino Chloro, postea subinde mutata.

XVII. Aliam mutationem ius istud subiit tempore Constantini Chlori, qui omnes donationes in scriptis fieri, actisque insinuari iussit. Eius deinde constitutionem confirmauit filius Constantinus Magnus. *L.* 1. *C. Theod de sponsal.* Postea Theodosius & Valentinianus, non modo scripturam remiserunt, sed & insinuationem, si donum ducentos aureos non excederet. *L.* 29. *C. h. t.* Iidem principes etiam secundum caput legis CINCIAE de certa donationis summa sustulisse dicuntur. (g) Ast Iustinianus sum-

(g) Ita Brummerus V. C. *ad Leg. Cinc.* XIII. qui id colligit

summam actis insinuandam primo ad trecentos, mox ad quingentos aureos extendit, exceptis quibusdam donationum speciebus. *L.* 34. *L.* 37. *C. eod.* Conf. Brummer. *ad leg. Cinc. XII. sequ.* inter quas & remuneratoriam esse, docet Cuiac. *Obs. XXVII*, 40. Videtur tamen etiam Iustini tempore saepe scriptura adhibita, vt docet fragmentum vetustae donationis, Iustini aeuo, Maximo consulatum gerente, factae, quod recenset Barn. Brisson. *de Formul. VI. p.* 558.

XVIII. Ad donationes propter nuptias quod attinet, earum naturam satis accurate exponit imperator §. 3. *Inst. h. t.* Alias quidem inter virum & vxorem constante matrimonio donatio non valebat, nisi certis ex caussis, veluti mortis caussa, serui manumittendi gratia &c. Eandem prohibitionem constitutione sua confirmauerat Antoninus Imperator, (*h*) *L.* 42. *D. de donat. inter vir. & vxor*, qui tamen & ideo mulieri donare permiserat, vt vir ab Imperatore lato clauo, (*i*) vel equo publico, (*k*) similiue ho- XVIII. Donatio propter nuptias.

git ex *L. vlt. C. Theod. de spons.* Sed ibi tantum de donatione propter nuptias agitur, ostenditurque, quaenam sit insinuanda.

(*h*) Lex haec est ex Caii Commentariis ad Edictum desumta, adeoque intelligi non potest Antoninus Caracalla, vt existimat Lud. Charondas *ad* Vlpian. *l. c.* cuius ad tempora Caius non peruenit, sed Antoninus Pius. Vid. Guil. Grot. *de vit. Iurecons. II.* 7.

(*i*) Id est, dignitate senatoria, cuius insigne erat latus clauus. Vid. *Graeu. Praef. Tomi VI. Thesaur. Antiqu. Rom.*

(*k*) Id est, dignitate equestri. Ita explicat etiam Caius *L.* 42. *D. de donat. inter vir. & vx.* (*l*)

honore ornaretur. Vlpian. *Fragm.* VIII, 1. Paull. *Recept. Sent.* II, 23. Quod, vel ideo prouiſum, aiunt, vt ne coniuges ob mutuum amorem ſe inuicem ſpoliarent, vt ait Vlpianus *L.* 1. *D. de donat. inter. vir. & vxor.* vel, ne bonorum, quae inter eos quaſi communia eſſe debebant, ſocietas leuiſſimi munuſculi acceptatione tolleretur, vt exiſtimat Plutarch. *Quaeſt. Rom. p.* 265. (*l*) & *Coniugal. praecept. p.* 143. *Tom. II. Operum.* Sed haec omnia intelligenda de donationibus ſtante matrimonio factis. Alia erat ratio donationis propter nuptias, id eſt, conſtitutionis pecuniae, qua mulieri praeſtabatur ſecuritas dotis, vt, ſi de hac periclitaretur, aliquid vice dotis diſſipatae haberet §. 3. *Inſt. de donat.* Ea quum initio donatio ante nuptias vocaretur, eo quod tantum ante matrimonium impletum fieret; poſtea D. Iuſtini conſtitutione permiſſum eſt, vt tam ante, quam poſt nuptias conſtitui vel

(*l*) Rationes alias ſuppediant, *L.* 2. & *L.* 3. *eod.* Sed nulla tamen harum genuina eſſe & ad prohibitionis huius originem pertinere videtur. Vera cauſa ex principiis iurisprudentiae veteris deriuanda, ſecundum quae uir & vxor pro vna perſona habebantur, non ſecus ac pater & filia familias. Quemadmodum ergo inter hos donatio non valebat, niſi pater donans in ea voluntate perſeuerans deceſſiſſet: ita non magis valida erat donatio inter virum & vxorem, quae in manum conuenerat. Barn. Briſſon. *de Ritu Nuptiar. p.* 214. Poſtea quum raro vxores in manum conuenirent, & tamen poſteriores Imperatores ius vetus conſtitutionibus ſuis firmarent: ICti alias rationes excogitandas putarunt, quamuis ſibi ipſi non ſatis conſtent.

(*a*)

vel augeri posset, quumque iam nomen antiquum inconcinnum videretur: Iustiniani iussu Donatio propter nuptias vocari coepit §. 3. *Inst. h. t. L. vlt. C. de donat. propter. nupt.* Graecis est ἀντιφέρνα, ad quam proxime accedunt θεώρητρον & ὑπόβολον, quorum illud est, quod ob dotis quantitatem, quum soluto matrimonio dos reperitur, huic subiicitur, & veluti sub dote, quae in maiorem quantitatem excrescit tanquam minus & infirmius ponitur: Harmenop. IV, 10. 1. hoc autem quod virgini, non viduae datur, διὰ τὴν τιμὴν τῆς παρθενίας, *in honorem virginitatis.* Id. *Promtuar. V,* 5. 7. Vnde hoc cum veterum ἀνακαλυπτηρίῳ non male comparat Dionys. Gothofredus. Similis quoque est theoretro Germanorum *morgengaba* vti & *incrementum dotis* ibidem passim receptum. Erat autem *Theoretri* quantitas in singulas libras dotis semiaureus: Harmenop. *ib.* §. 9. & hypoboli apud veteres dotis dimidia pars, postea pro libra librae triens. Idem §. 4. Videtur res pactis definita, eoque pertinere puto instrumenta ὑποβολικὰ apud Sidon. Apollin. *Epist. VII.* & συμφωνηθὲν ὑπόβολον, *pactum hypobolum* apud Harmenop. IV, 10. 7.

XIX. Quemadmodum vero donationes inter viuos sua natura erant irreuocabiles, nisi ob certas caussas, quas iureconsulti exponunt: ita semper reuocari poterant donationes MORTIS CAVSSA factae, morte non sequuta sed & hic ad formulas erat respiciendum. Poterat enim etiam sic mortis caussa donari: VT NVLLO CASV EIVS REPETITIO ES- **XIX. Donatio mortis caussa.**

SET id eſt, ne ſi conualuiſſet quidem donator, & tunc credebatur inter viuos donatum *L. 27. D. de mort. cauſſ. don.* Plures formulas in huiusmodi donationibus vſurpatas accurate ſuo more collegit Barn. Briſſon. *de Form. VII. p.* 690.

XX. Leges adiectae donationibus. XX. Poſtremo & hoc monendum videtur, donationibus conſueuiſſe varias conditiones ac leges adiici, vt non modo ex multis iuris noſtri fragmentis conſtat, quae idem colligit Briſſon. *de Form. IV. p.* 557. verum etiam ex Plauti *Aſin. IV,* 1. vbi ſcitum & elegans exſtat ſyngraphi inter adoleſcentem, amicam & lenonem conſcripti exemplum in quo plurimae leges viginti minarum donationi adiiciuntur. Immo & lapides exſtant, in quibus curiis vel integris corporibus donationes fiunt, certis adiectis legibus, veluti VT QVOTANNIS NATALI SVO SPORTVLAE VIRITIM DIVIDANTVR, vel VT LARGIVS ROSAE ET ESCAE PATRONO SVO ET QVANDOQVE SIBI PONERENTVR, & quae ſunt huius generis aliae. Briſſon. *l. c.*

TIT. VIII.

QVIBVS ALIENARE LICET, VEL NON.

CONiunctim hoc titulo exhibet Imperator quae dici poterant de iis, quae vel non alienari poterant a dominis, vel alienari a non dominis. Nos ſingula ex antiquitatibus Romanis illuſtrabimus.

I. A,

I. A marito alienari non poterat fundus dotalis, quamuis alias eius esset dominus *pr. Inst. h. t.* Ad quae rectius intelligenda monere nonnulla licebit de dotium origine & natura, maxime quum haec materia in Institutionibus plane praetermissa sit a Triboniano.

I. Fundus dotalis alienari non poterat a marito.

II. Dotes quo fine olim inter mortales constitutae sint, a nemine, quod sciam accuratius ostensum est, quam a Iac. Perizonio V.C. in *Dissert. ad Leg. Vocon. p.* 113. *sequ.* Quemadmodum scilicet filii apud plerasque gentes in domo paterna manebant, domini ac heredes omnium quae parentes reliquissent, bonorum futuri: ita filiae contra per nuptias in perpetuum dimittebantur e domo paterna; atque hinc innuptae debebant ex bonis paternis ali, nuptae vero instrui dote, ne plane exsortes essent paternae hereditatis. Apud plerasque tamen gentes dotem maritus vxori, non vxor marito offerebat. Ista sane consuetudo viguit inter Germanos, teste Tacito *de Mor. Germ. Cap. XVIII.* Assyrios, teste Aelian. *Hist. Var. IV,* 1. Babylonios, teste Herodot. I, 196. & Armenios, ceu patet ex *Nou. XXI.* Sed diutissime permansit apud Germanos, eiusdemque originis gentes, ceu ex multis medii aeui testimoniis & diplomatibus alio loco probauimus.

II. Dotium origo & natura apud alias gentes.

III. Communis hic mos erat omnibus fere gentibus, praeterquam Romanis, qui dotem dabant filiabus, (*a*) etiamsi easdem ad aequas he-

III. Vt & apud Romanos.

(*a*) Dos illa Romanarum mulierum veluti complementum pretii erat, quo mulieres sibi viros coemebant, & hinc

hereditatis partes admitterent. Tam necessariae enim Romanis videbantur dotes, vt vel his solis se a concubinis seiungerent matronae. Hinc apud Plaut. *Trin. III, 2. v. 63.* adolescens:

Sed vt inops, infamis ne sim, ne mihi hanc famam differant,
Me germanam meam sororem in concubinatum tibi
Sic sine dote dedisse magis, quam in matrimonium.

Conf. Id. *Act.* III. *Scen.* III, v. 3. Postea tamen, lata lege Voconia, Romanae quoque mulieres contentae esse iussae sunt dote sua, nec hereditates adfectare. Eae dotes fuere luculentissimae. L. Paullo vxor secunda attulerat dotem XXV. talentorum. Excerpt. Peiresc. ex Polyb. p. 99. Africanus quoque maior vtrique filiae dotis nomine promiserat L. talenta. Ibid. p. 155. (*b*) Non semper tamen dos in numerata pecunia

hinc Tacitus tamquam rem a Romanis moribus diuersissimam notat, quod apud Germanos viri sibi coemerint vxores. Vid. Tacit. *de moribus Germ. XIX.*

(*c*) Plerumque tamen dos illustrium feminarum erant *decies centena*, id est, *decies centum millia sestertium* Martial. *Epigr. XI*, 24.

Nubere Sila mihi, nulla non lege, parata est,
Sed Silam nulla ducere lege volo.
Quum tamen instaret: decies mihi dotis in auro
Sponsa dabis? dixit: Quid minus esse potest?

Hortalum quoque Augustus, promissa decies sestertii censu

nia constabat, sed & in fundis & praediis, tam vrbanis quam rusticis *L.13.D.de fund. dotal.* immo & in seruis aliisque, quae aestimationem admittebant, & vsui esse poterant marito ad ferenda matrimonii onera.

IV. Triplex vero erat dotem constituendi ratio. Aut enim DABATVR, aut PROMITTEBATVR, aut DICEBATVR, Vlpian. *Fragm. VI, 1.* Quae saepe coniunguntur in iure veteri, quamuis a Triboniano sollemnia haec vocabula passim sublata, aliaque reposita sint, vti obseruat Cuiac. *Obs. XI, 29.* & *Papin. Quaest. Lib. XI. ad L. 7. §. 1. D. solut. matr.* *Dari* dos dicebatur, si praesens offerretur marito, idque plerumque fiebat eo ritu, vt pecunia illa dotalis consignata pridie nuptiarum apud auspices deponeretur, in crastino nuptiarum viro tradenda. De Messalina Sueton. *Claud. XXVI. Messalinam, quum comperisset, super flagitia atque dedecora C. Silio etiam nupsisse dote inter auspices consignata, supplicio adfecit.* Et Iuuenalis *Sat. X. v. 333.* de eadem Messalina:

IV. Ea vel dabatur.

- - - Dudum sedet illa parato
Flammeolo, Tyriusque palam genialis in hortis
Sternitur, & RITV *decies centena* DABVNTVR

AN-

censu, quem forte vxor in dotem non dedisset, adlexit ad ducendam vxorem procreandosque liberos. Tacit. *Annal. II. 37.* Eamdem dotem Flauiae Athenagorae filiae dedit Seuerus. *L. 6. §. 1. D. de vsur. & fruct.* Adde Iuuenal. *Sat. VI. & X. v. 335.* Martial. *Epigr. II. 65.* Senec. *consolat. ad Helu. Cap. XII.*

(c)

ANTIQVO, *venit cum* SIGNATORIBVS *auſpex.*

V. Vel promittebatur.

V. Dos PROMITTEBATVR interpoſita ſtipulatione, dummodo *perſona interrogata reſponderet, & ſtipulato promitteret,* vt ait Caius *Inſtit. II,* 9. 3. Exemplum eiusmodi ſtipulationis eſt apud Plautum *Trinum. V,* 2. *v.* 34. *ſequ.*

- - LY. *Sponden' ergo tuam gnatam vxorem mihi?*

CA. *Spondeo, & mille auri Philippum dotis.* LY. *Dotem nihil moror.*

CA. *Si illa tibi placet, placenda dos quoque eſt, quam dat tibi.*

CH. *Poſtremo, quod vis, non duces, niſi illud, quod non vis, feres.*

CH. *Ius hic orat.* LY. *Impetrabit te aduocato atque arbitro.*

Iſtac lege, (cum iſta dote,) filiam tuam ſponden' mihi vxorem dare?

CH. *Spondeo.* CA. *Et ego ſpondeo idem hoc.*

Illud addo, dotem promiſſam ſolui conſueuiſſe tribus penſionibus, annua, bima, trima die, vt docent exempla apud Cicer. *Epiſt. ad Attic. XI,* 4. 23. *& vlt.* & in Excerptis Peireſcianis p. 157. vbi id fieri oportuiſſe ait Polybius *κατὰ τὰς Ῥωμαίων νόμους, ſecundum Romanorum leges.* Quem locum a Salmaſio mirifice perturbatum egregie illuſtrat Ger. Nood. *de Foen. & Vſur. III,* 6.

VI. Vel dicebatur.

VI. Dotis denique DICTIO fiebat verbis quibusdam ſollemnibus, (*c*) vt recte notarunt Cuia-

(*c*) Negant hoc Gl. Salmaſ. *de modo vſur.* XVI. & Oiſel *ad* Ca i

Cuiacius ad Vlpian. *Fragm. VI*, 1. Barn. Briffon. *de Form. VI. p.* 543. Aft docet tamen Caius *Inftit. l. c. obligationem hanc & nulla praecedente interrogatione contrahi potuiffe.* Videtur ergo haec dotis dictio in eo conftitiffe, quod dotem dicturus fummam nominaret, fponfus eamdem, ftipulatione haut interpofita, acciperet. Exemplum eft apud Terent. *Andr. V*, 4. *v.* 47. vbi Chremes:

- - Dos, Pamphile eft
Talenta quindecim. PA. *Accipio.*

Ea enim verba follemnia & legitima fuiffe obferuat Donatus Scholiaftes, *Ille nifi dixiffet:* ACCIPIO, *dos non effet.* Vnde facile patet, hanc follemnem fuiffe dotem conftituendi formulam a datione ac promiffione dotis diuerfiffimam. Add. Sidon. Apollin. *Epift. l.* 11. Tales formulae dotem dicendi occurrunt etiam in iure noftro *L.* 25. *L.* 44. §. 1. *L.* 46. §. 1. *L.* 57. *princ. D. de iure dot.*

VII. Qui dare, promittere, dicere dotem potuerint?

VII. Dicere vero dotem poterat ipfa mulier, vel eius debitor, vel pater, auus aliique per virilem fexum cognatione iuncti. *Dare* autem & *promittere* licebat omnibus, etiamfi nulla propinquitate coniunctis. Vlpian. *Fragm. VI*, 2. & Paullus

Caii *Inftit. l. c.* Sed non fequitur, vt ideo, quod nulla intercefferit ftipulatio, verba quoque follemnia adhibita fuiffe negemus. Erant etiam praeter ftipulationes multae aliae formulae follemnes. Sane follemnium verborum in dotis dictione obferuandorum meminit, *L.* 3. *C. Theod. de inceft. nupt.* & dictio dotis a datione minus follemni diftinguitur in *L. vlt. C. Theod. de dotib.*

(*d*)

Paullus *L.* 41. *D. de iure dot.* Ipsa vero mulier nihil in his poterat sine auctoritate tutorum. Cicero *pro Flacco XXXIV. XXXV. Dotem Valeria pecuniam omnem suam dixerat. Nihil istorum explicari potest, nisi ostenderis, illam in tutela Flacci non fuisse. Si fuit, quaecunque sine hoc auctore est dicta dos, nulla est.* Addatur Cicero ibid. cap. XXV. Vlpian. *Fragm. XI,* 27. Hinc si nullus erat mulieri tutor: dandus erat a Praetore vrbano & lege Papia Poppaea, ad dotem dandam, dicendam promittendamue. Vlpian. *Fragm. XI,* 20. De eo tutore plura diximus in *Comment. ad L. Iul. & Pap. Popp. Lib. II. Cap. XIII. p.* 253. *sequ.* vbi & ostendimus tutorem mulieri ob dotem vel pupillo ob litem cum tutore datum ideo Praetorianum vel praetorium adpellatum esse, quia hic non dabatur suffragante maiore parte tribunorum plebis, vti alii tutores ex lege Atilia dati, sed a solo praetore. Add. Vlpian. *Fragm. XI,* 24.

VIII. Quid dos profectitia, aduentitia, recepticia.

VIII. Quaecunque pater genero vel eius patri ad ferenda matrimonii onera dederat, ea dotis *profectitiae* nomine veniebant. Quae alius quicumque obtulerat, dos *aduentitia* vocabantur. Ac olim quidem profectitia aeque ac aduentitia dos marito cedebat: (vid supra Lib. I. Tit. X. §. VII.) Postea quum raro vxores in manum conuenirent, & frequentissima contra essent diuortia, distingui inter profectitiam & aduentitiam coepit. Profectitia, mortua in matrimonio muliere, ad patrem tota reuertebatur, siue esset filia familias siue sui iuris *L.* 59. *D. sol. matr.* liberis tamen relictis, in singulos quin-

quintae partes manebant penes virum, quemadmodum & praemortuo patre, dos profectitia tota penes virum remanebat. Vlpian. *Fragm. VI*, 4. Aduentitia dos semper penes maritum remanebat, (*d*) Cuiac. *Obseru. IX*, 4. praeterquam si is, qui dederat, vt sibi redderetur, esset stipulatus: quae dos specialiter *receptitia* dicebatur. Vlp. *l. c. n.* 5. Quae iure nouo mutata esse, *ex L. 6. D. de iur. dot. L.* 12. *L.* 26. §. 2. *D. de pact. dot. L.* 5. *D. de diuort. L.* 48. *L.* 59. *D. solut. matr. L. vn.* §. 6. *C. de rei. vx. act.* satis constat.

IX. Alienatio fundi dotalis Italici lege Iulia prohibita.

IX. Quum vero frequentissima essent apud Romanos diuortia,, adeoque verendum videretur, ne dissipata dote vxores domo extruderentur: non modo repudiatae concessum vt dotem actione rei vxoriae repeteret, quam in actionem ex stipulatu conuertit Iustinianus, *L. vn. C. de rei vxor. act. in ex stipul.* verum etiam cautum est sub Augusti imperio, ne maritus fundum Italicum dotalem, vxore vel inuita alienaret, vel consentiente obligaret. Ex qua lege istud ius manarit, dubium visum est viris doctis. Legi Iuliae & Papiae illud tribuit Iac. Gothofredus *ad L. Iul. Pap. Cap. XX. sequ.* sed argumentis admodum incertis, & quae ipse postea deserit p. 335. Magis probabile est, esse hoc caput

(*d*) Exemplum tamen Augusti, qui marito dotem aduentitiam abiudicauit, exstat apud Valer. Max. VII, 7. 4. Sed tum Augustus facti indignitate motus, magis ex aequo & bono, quam ex iuris rigore vel fori vsu, decreuit, vt obseruat Ant. Schulting. *ad* Vlpian. *Fragm. VI.* 5. *p.* 582.

put legis Iuliae de adulteriis, cui etiam illud inferit Barn. Briſſon. *ad L. Iul. de adult. XXIX. p.* 123. Nam huic legi illud caput diſerte tribuit Paullus *recept. Sent. II*, 21. Et caput legis Iuliae de dote ſoluto matrimonio repetenda plane aliud & ab hoc diuerſiſſimum fuiſſe, demonſtrauimus in *comm. ad L. Iul. & Pap. Popp. II*, 19. *p.* 327. Cur vero ad ſola praedia Italica haec lex pertinuerit, facile patet. Sola praedia Italica poterant vſucapi, non item prouincialia, vt ſupra oſtenſum. Hinc non opus erat, vt viro alienatione praedii dotalis prouincialis interdiceretur, quum hoc ab vxore, ſoluto matrimonio, facile poſſet vindicari, nullaque ei opponi poſſet exceptio vſucapionis. Ex quo vero Iuſtinianus vſucapionis ius etiam ad praedia prouincialia protulit: non potuit non etiam praediorum dotalium in prouinciis alienationem inhibere. *L. vn.* §. 15. *C. de rei vx. act.* qua etiam maritum fundum dotalem conſentiente vxore alienare vetuit.

X. Alienare pignus poterat creditor, & quomodo.

X. Vidimus maritum, licet dominum praedia dotalia alienare haut potuiſſe: ſecus in pignore ſe res habebat, quod alienari poterat a creditore non ſoluente debitore, etiamſi ille non eſſet dominus. §. 1. *Inſt. h. t.* Equidem ſi ea lege traditum fuerat pignus, vt a creditore diſtraheretur, non opus erat vlla denunciatione: *L. 4. princ. D. de pign. act.* nec exigebatur denunciatio, ſi certo die ſoluenda erat pecunia, & pignus ſimpliciter datum modo non antequam dies venerat, vendidiſſet, ſiquidem tunc furti ſe obligabat. *L.* 73. *D. de furt.* At poſtea tamen

hoc casu requisita vna denunciatio, & mora biennii. *L. 4. C. de pign. distr. L. vlt. §. 1 C. de iur. dom. imp.* Reliquis casibus trina requirebatur denunciatio, vt debitor vel pignus lueret, vel sciret, illud distractum iri Paull *Recept. Sent.* II, 5. 1. Iustinianus vero veteres ambages nouis, iisque multo longioribus commutauit, & trinam quidem denunciationem plerisque casibus sustulit, vnicamque sufficere voluit: addidit tamen, vt facta denunciatione, elapsoque post eam triennio, pignus creditori adiudicaretur, dato insuper debitori biennio, intra quod rem suam posset recuperare. *L. vlt. C. de iure domin. impetr.*

XI. De alienatione rerum pupillarium remissiue.

XI. Pupillos pupillasue alienare haut posse, nisi auctoribus tutoribus, vel ius naturae suadet. Et quid Romae hac in re vsitatum fuerit, iam supra ad titulum *de auctoritate tutorum* dicere occupauimus.

TIT. IX.

PER QVAS PERSONAS CVIQVE ADQVIRITVR.

QVicumque erant alieni iuris: ii non sibi adquirebant, sed iis, quorum in potestate erant. Quia enim & serui omnino; & liberi ratione patris in classe rerum esse censebantur: nihil magis videbatur rationi consentaneum, quam vnumquemque per rem suam adquirere. Vid. *Elem. nostra iur. ciu. Lib. II.* §. 470. Ea de re hoc demum titulo agit Tribonianus.

I. Adquaestus per liberos.

I. Et liberi quidem, quum ex Romuli instituto non multo melioris essent conditionis, quam serui: instar horum quoque non sibi adquirebant, sed patri, qui liberam habebat rerum omnium, quas liberi quocumque titulo adquisiuerant, dispositionem, adeo vt eas alteri ex liberis, immo & extraneis, donare possent. Vid. Sext. Empir. *Pyrrhon. hypot. III.* 24. Adde Senec. *de Benef. VII*, 4. Dionys. Hal. *Ant. Rom. VIII.* vbi hic auctor πολιτικώτατος: *Romanis*, inquit, *filiis nihil proprii est viuis patribus, sed & pecunias & corpora liberorum patribus ad eorum arbitrium tradidit lex Romuli.* Et Arrian. Diss Epictet. II. 10. Υἱοῦ τοῦ προσώπου ἐπαγγελία πάντα αὑτοῦ ἡγεῖσθαι τοῦ πατρός. *Filii officium est, vt, quae habet, omnia patris esse ducat.* Add. Sueton. *Tiber. XV.*

II. Mutatio huius iuris.

II. Postea tamen filiis concessum tanquam peculium, quidquid militiae labore erant lucrati. Et id quidem eodem tempore factum videtur, quo ipsa libera testamenti factio concessa est militibus, quod primo sub Iulio Caesare factum ad tempus, postea id ius auctum a Tito, Domitiano, Nerua & Traiano Imperatoribus: vti testatur Vlpianus. *L. 1. pr. de test. milit.* Sane sub Claudio & Nerone non ignotum fuisse peculium militare, docet Iuuenal. *Sat. vlt. v.* 52.

- - Nam quae sunt parta labore
Militiae, placuit non esse in corpore census,
Omne tenet cuius regimen pater.

Quem locum frustra sollicitauit P. Pithoeus. Additum postea & quasi castrense peculium,

(a) permiſſumque iisdem, quidquid artibus liberalibus adquiſiuerint, ſeparatum habere a rationibus parentum §. *vlt. Inſt. de milit. teſt.* Excepit etiam Conſtantinus M. (b) bona materna quorum vſumfructum tantum patribus conceſſit *L. 1. C. de bon. mat.*. Vnde multo magis rationi videbatur conſentaneum, bona materni generis, ad liberos pertinere, & iſta ſtatuerunt Gratianus, Valentinianus & Theodoſius. *L. 6. C. Theod. eod.* Porro idem ad lucra nuptialia & ſponſalitia porrectum eſt a Theodoſio & Valentiniano, Leone & Anthimio *L. 1. L. 4. & L. 5. C. de bon. liber.* Denique Iuſtinianus haec generatim ad omnia bona liberorum aduentitia produxit, quorum dominium penes liberos. vſumfructum penes parentes eſſe iuſſit. *L. 6. C. de*

(a) Occurrit illius mentio etiam in Digeſtis *L. 1. §. 15. de collat. L. 2. §. 5. de bon. poſſeſſ. L. 7. §. vlt. de donat. L. 16. §. 12. ad SC. Trebell.* quae loca omnia a Triboniano interpolata putat Fr. Balduin. *Iuſtinian. III.* Sed Iac. Gothofr. *ad L. 3. C. Theod. de poſtul. Tom. I. p. 143. ſequ.* de omnibus id adfirmare non audet quia quamuis aduocatis primus hoc priuilegium tribuerint Theodoſius iunior & Valentinianus III. tamen ante ea tempora peculium quaſi caſtrenſe habuerint praecincti, vel adminiſtratores prouinciarum. Hieronym. *ad Nepotian. f. 17.* Abſoluit etiam Tribonianum V. C. Ant. Schulting. *ad* Paull. *Rec. Sent. V. 9. 4. p. 470.* ob *L. 8. D. pro ſoc.* vbi locum habere haut potuit interpolatio.

(b) Iam ante Conſtantinum M. notabilem quamdam exceptionem introduxit Hadrianus, quae exſtat *L. 50. D. ad Senatuſc. Trebell.* alteramque Diuus Pius, quae eſt in *L. 52. D. de acquir. vel omitt. hered.* Vid. Ger. Nood. *de vſuſructu II. 4. p. 608.*

de bon. liber Reliqua, quae vel a patre vel eius contemplatione ad filium perueniebant, patri adquirebantur. Quo etiam pertinuisse, quae filius accipiebat, congiaria, ostendit Cuiac. *Obs.* XXI, 7.

III. Adquaestus per seruos.

III. Simile quid in seruo obseruatur, qui nihil habere poterat proprii, nisi quod dominus habere permitteret, idque itidem vocabatur *peculium*. Solebant illud de demenso suo vnciatim colligere serui, ac eo deinde ita negotiari, vt lucrum inde qualecunque ad se rediret. Demensi loco singulis mensibus accipiebant serui quinque modios & quinque denarios, idque vocabatur *menstruum*. Sen. *Epist.* LXXXI. Lips. *Elect.* I, 8. *p. m.* 50. Talia etiam erant *annua*, quae dabantur seruis publicis Plin. *Epist.* X, 40. Lips. *Elect.* I. 22. *p.* 125. Quidquid ergo de hisce menstruis annuisque stipendiis deparserant, peculii loco erat. Apud Terent. *Phorm.* I, 1. *v.* 5. seruus conserui fortunam dolens:

Quod ille vnciatim vix de demenso suo,
Suum defraudans genium, comparsit miser,
Id illa vniuersum accipiet, haut existimans,
Quanto labore partum.

Eam deinde pecuniam, concedente domino vel foenore locabant, vel inde sibi emebant seruulum, cuius opera lucrarentur. Et alias seruus serui vocabatur *vicarius*, & pertinebat ad peculium. Immo si his quoque seruis vicariis aliquid peculii esset, & hi seruulos haberent: erant hi vicariorum vicarii, quorum mentio fit in *L.* 25. *D. de pecul. leg.* Haec erant seruorum peculia, in quae quid iuris fuerit domino, Iureconsulti docere solent.

IV.

IV. Addi personis per quas adquiritur, veteri iure oportebat etiam matres familias, quae & ipsae olim in manu maritorum erant, adeoque omnia adquirebant maritis. Sed de his harumque peculio dictum est supra *L. I. Tit. X. n. VI.* Iam addo, inde natam esse praesumtionem, quod quidquid habet vxor, id mariti esse intelligatur. *L. 51. D. de donat. inter vir. & vx.* cuius legis sensum plane exprimere videntur illa Plauti Casin. II, 2. v. 27. vbi Murrina: — IV. Adquaestus per matrem familias.

- Quae habet partum, ei haut commodi est,
Quin viro aut subtrahat, aut stupro inuenerit.
Hoc viri esse censeo omne, quidquid tuum est.

V. Solebant nonnunquam & liberae personae in seruitute esse, quamuis non essent seruilis conditionis. Et hae quoque adquirebant dominis, ex operis suis, quamdiu hi bona fide eas in seruitute tenebant. Alias per extraneam personam nihil adquiri poterat, si discesseris a procuratoribus, quos ipse excipit Imperator §. 5. *Inst. h. t.* qui tamen si in iudicio aliorum caussas agerent, domini litis fingebantur, de quo dominio litis vid. Boehmeri *Diss. sing.* & Christ. Gothofr. Hoffm. *Diss. de procurat. cap. I, 7. & seq.* — V. Adquaestus per personas liberas.

VI. Tollebatur istud ius parentum & dominorum emancipatione & manumissione. Sed emancipatorum liberorum, antiquo iure parentes tertiam peculii aduentitii partem propriam sibi retinebant, ex constitutione vero Iustiniani dimidii peculii vsumfructum. *L. 6. §. 3. C. de bon. quae lib.* — VI. Quid iuris post emancipationem liberorum.

TIT. X. XI. XII.

DE

TESTAMENTIS ORDINANDIS, TESTAM. MILITARIBVS, ET QVI TESTARI NON POSSVNT.

VLtimae sequuntur voluntates, quibus vel vniuersitatem adquirimus, seu vt Ambros. *Lib. I. de Caino & Abele* loquitur, *bonorum hereditatem* vel res singulas. Ad prius genus testamenta pertinent, quorum antiquissimam rationem hic expendemus, maxime quum ipse Imperator dicat, *nihil hic antiquitatis nos penitus ignorare debere* §. 2. *Inst. de test. ordin.*

I. Testamenta quotuplicia. I. Duorum generum apud Romanos fuisse testamenta, quorum altero IN PACE, altero in PROCINCTV vsi sint, recte docuit Iustinianus §. 1. *Inst. de testam. ord.* quamuis satis incommode ipsa testamenta haec *procincta* vocet, quae veteres, & ipse Theophilus rectius IN PROCINCTV, vel, vti in vetere Glossa est, ENDO PROCINCTV adpellitant. Vtraque sunt antiquissima, & iam ante leges XII. tabularum Romae inualuerant. Sane testamenta in procinctu facta sunt iam tempore M. Coriolani, qui ante decemuiros vixit. Plutarch. *Coriolan. p.* 198. Testamenti vero in pace iam sub regibus facti, idem meminisse videtur Plutarchus in Romulo, vbi Tarrutius, Anci Marci temporibus, Laurentiam dicitur τελευτήσας ἀπολῦψαι κληρονόμον, quae phrasis alias hereditatem testamento delatam denotat. Vid. Perizon. *ad Leg.*

Leg. Vocon. p. 134. Fallitur ergo Desid. Herald. *Rer. quotid. cap. vlt.* §. 4. & 9. falluntur & alii interpretes, qui haec testamentorum genera demum in XII. Tabulis exemplo iuris Attici recepta putant.

II. Testamenta in comitiis calatis facta.

II. Testamenta IN PACE fiebant in comitiis calatis id est, quae pro collegio pontificum, aut regis flaminumue inaugurandorum caussa, habebantur, & diuidebantur in *curiata* per lictorem curiatim calata, & *centuriata* per cornicinem. Lael. Felix. apud Gell. *Noct. Att.* *XV*, 27. In his ergo & testamenta fiebant per modum legis, & praemissa procul dubio sollemni rogatione, qualem in adrogatione factam obseruat Gell. *Noct. Att. V.* 14. VELITIS IVBEATIS, QVIRITES, VTI L. TITIVS L. VALERIO TAM IVRE LEGEQVE HERES SIBI SIT, QVAM SI EIVS FILIVS FAMILIAS PROXIMVSVE ADGNATVS ESSET. HAEC ITA VT DIXI, ITA VOS QVIRITES ROGO. Vnde recte obseruauit illustris Thomas. *Diss. de prim. init. success. testam.* §. XII. heredes hoc modo institutos legitimos potius fuisse, quam testamentarios. Scilicet existimabant Romani legem non nisi noua lege tolli posse adeoque & nemini licere leges de hereditatibus intestatorum migrare, aliumque instituere heredem, nisi noua lege in comitiis calatis condita. V. A. Bynkersh. *Obs. II*, 2. *p.* 113. Ex quo fundamento etiam pacta successoria irrita putabant, quia *priuatorum cautio legum auctoritate non censebatur. L. ult. D. de suis & legit. hered.* neque *ius publicum priuatorum pactis mutari*

poterat. L. 38. *D. de pact.* Haec certa ſunt, reliqua quae refert Theophilus *ad* §. 1. *Inſt. h. t.* de populo bis in anno huius rei cauſſa conuocato, ab eruditis vocantur in dubium. (*a*) Id vero certius eſt, ideo electa videri comitia calata, vt notio pontificum interueniret, ſine quorum auctoritate ſacra priuata ad heredem tranſire non potuiſſent. Vnde etiam auctores eos fieri oportebat in arrogationibus. Cic. *pro Domo cap.* XIII.

III. Teſtamenta in procinctu.

III. Teſtamenta IN PROCINCTV fiebant a militibus in cinctu Gabino (vid. Seru. ad Virgil. *Aen.* VII. v. 612.) ad praelium ituris. Vellei. Paterc. II, 5. In procinctu enim ſtantes vel cinctu Gabino, & ſcutis manus inſerentes, ſagaque accingentes, ſimul etiam tribus aut quatuor (*b*) audientibus, heredem ſuum nuncupabant. Plutarch. *in Coriolano p.* 198. Vnde ignorantiam antiquitatum produnt, qui huius gene-

(*a*) Maxime ob locum Gellii *Noct. Att. XV.* 27. In libro *Laelii Felicis ad Q. Mucium primo ſcriptum eſt, Labeonem ſcribere, calata comitia eſſe, quae pro collegio pontificum habentur, aut regis aut flaminum inaugurandorum cauſſa, eorum autem alia eſſe curiata, alia centuriata: curiata per lictorem curiatim calari, id eſt, conuocari, centuriata per cornicinem. Iisdem comitiis quae calata adpellari diximus, & teſtamenta fieri ſolebant.* Inde ergo patet, populum non teſtamentorum cauſſa calatum, ſed teſtamenta fuiſſe comitiorum veluti adpendicem. Thomaſ. *Diſſert. cit* §. *XVI.*

(*b*) In Plutarchi textu eſt: τριῶν, καὶ τεττάρων, qui conficiunt ſeptem, ſed aut particula coniunctiua hic, vt alias ſaepe, pro diſiunctiua ponitur. Strauch. *Lexic. part. iuris voce.* *Et*, aut pro καὶ legendum ἢ.

(c)

generis teſtamenta ob militum ſimplicitatem inuenta putant. *arg. princ. Inſt. de milit. teſtam.* Lecta enim erat antiqua militia ex ciuibus, & quidem non ex vltima faece plebis, ſed ex flore delibuto ciuium. Quare potius ad pelliciendos in militiam animos inuentum eſt hoc teſtandi priuilegium: Thomaſ. *l. c.* §. XXIII. immo & religionis cauſſa admiſſum, & hinc abolitum, ſimul ac bella auſpicato geri deſierant Cic. *de Nat. Deor.* II, 3. Nimirum cinctum Gabinum ſumebant, qui ab Imperatore Dis Manibus pro exercitu deuouebantur. Liu. VIII, 9. 10. X, 7. 28. Hinc eodem induebantur milites, in rebus trepidis, quaſi deuoti Dis Manibus. Vltima vero horum deuotorum voluntas quum pro lege eſſet, Liu. X, 29. *iunct.* XXVI, 11. etiam teſtamenta militum in procinctu facta rata eſſe iubebantur tacito populi ſuffragio, tanquam νόμοι ἄγραφοι, quemadmodum teſtamenta in comitiis calatis condita tamquam νόμοι ἔγγραφοι valebant. Hinc facile reddideris rationem, cur tam raro & non niſi in extremo rerum diſcrimine huiusmodi teſtamenta condita. Vid. Vellei. II, 5. Plutarch. *in Coriol. p.* 198. Extra periculum enim & cinctum Gabinum milites teſtabantur iure ordinario. Caeſar *de B. G. I*, 39. Flor. III, 10.

IV. Quum vero non niſi praeſentiſſimo mortis periculo in procinctu fierent teſtamenta: Vellei. Paterc. *Hiſt.* II, 5. Cic. *de Orat.* I, 53. veroſimile eſt, defunctis periculo teſtatoribus, teſtamenta illa euanuiſſe, inſtar donationum mortis

IV. An haec rata fuerint poſt periculum?

mortis caussa, licet verbis disertis haut reuocata. Thomas. *Diss. alleg.* §. XXVII.

V. Testamenti factio per Leg. XII. Tab. introducta.

V. Ceterum testamenta in calatis comitiis facta exoleuisse videntur, latis legibus XII. Tabularum. In iis enim quum fuisset cautum: PATER FAMILIAS VTI LEGASSIT SVPER FAMILIAE PECVNIAE TVTELAEVE SVAE REI, ITA IVS ESTO: Vlpian. *Fragm. XI.* 14. *L.* 53. *D. de V. S. pr. Inst. de L. Falc. Nou. XXII. cap.* 2. Cic. *de Inuent. II,* 50. Auct. ad Herenn. I, 13. latissima profecto omnibus facta est testandi facultas. Vnde quum ciues iam suo arbitrio possent de bonis disponere: quis quaeso adeo desipuisset, vt mallet in comitiis calatis, auctore populo, collegioque pontificum testari? Ergo tum demum videntur testamenta proprie sic dicta exemplo iuris Attici inualuisse. *(c)*

VI. Testamentorum forma.

VI. Quemadmodum vero ICti eodem fere tempore legis actiones componebant: Pompon. *L.* 2. §. 6. *D. de O. I.* ita & testamentis certam quamdam formam dabant, inueniebantque *testamentum per aes & libram*, cuius meminit Imperator §. 2. *Inst. de testam. ordin.* vel *per familiae emtio-*

(c) Leges enim Solonis Atheniensibus non exstantibus liberis concessisse liberam testandi facultatem, constat ex Plutarch. *Solon. p.* 90. & Demosth. *Orat. in Steph. II. p.* 983. Exempla testamentorum Atticorum haut pauca exstant apud Diog. Laertium. Adde Pfeifferi *Antiqu. Graec. IV.* 63. *p.* 770. *sequ.* Quin in testamentorum vi atque auctoritate Graeciae populos alioquin inter se moribus & institutis dissidentes conuenisse, Isocrates in *Aeginetico* tradit.

(d)

emtionem, vti vocatur §. 1. *Inst. h. t.* Quum enim ex iuris Romani principiis leges de successione intestatorum non nisi alia lege tolli possent, & tamen decemuiri liberam cuiuis patrifamilias testamenti factionem concessissent: inueniendus erat color, quo iuris analogia seruaretur. Itaque fingebant, hereditatem non tam per vltimam voluntatem, quam per venditionem & mancipationem transferri. Vnde errat Balduin. *ad XII. Tab. XXIX. p.* 119. *edit. Basil.* qui ipsum ritum mancipationis vel aeris & librae in testamentis eiusmodi adhibendum in duodecim tabulis praescriptum putat. (*d*) Vid. Thomas. *Diss. alleg.* §. XXXIII. *sequ.*

VII. In testamento vero, quod per aes & libram fiebat, duae res agebantur, nam & *familiae mancipatio fiebat & nuncupatio testamenti.* Constituebantur scilicet *familiae emtor*, antestatus & libripens, cum quinque testibus ciuibus Romanis, VII. Testamentum per aes & libram.

(*d*) Exstitit equidem in XII. Tabulis lex: QVI SE SINIT TESTARIER, LIBRIPENSVE FVERIT, NI TESTIMONIVM FARIATVR, IMPROBVS INTESTABILISQVE ESTO. Gell. *Noct. Att. XV.* 13. *VI.* 7. Sed haec non ad testamenta pertinuit, verum ad eos, qui in mancipatione quacumque vel testes adhibiti vel libripendes, postea testimonium ferre de eo, cui interfuerant, detrectabant. Vid. Iac. Gothofr. XII. *Tab. Tab. VII. p.* 221. Idemque sentiendum de altero capite: QVI NEXVM FACIT MANCIPIVMQVE, VTI LINGVA NVNCVPASSIT, ITA IVS ESTO. Festus *voce nuncupata.* Nam hoc quoque caput ad mancipationem, non ad testamentum, pertinet, vt contra Franc. Hotomanum docuit Iac. Gothofr. *ad XII. Tab. Tab. VI. p.* 210.

(*e*)

nis, quibus praesentibus more maiorum fiebat mancipatio vel imaginaria venditio hereditatis. Quinctilian. *Declam. CCCVIII.* *Non dixerim,* inquit, *testamentum, cui libripens deest, & familiae emtor, & caetera iure necessaria.* Postea testator tabulas tenens: HAEC, inquit, VTI IN HIS TABVLIS CERISVE SCRIPTA SVNT, ITA DO, ITA LEGO, ITA TESTOR, ITAQVE VOS, QVIRITES, TESTIMONIVM PRAEBITOTE. Vlpian. *Fragm. XX,* 9. Isidor. *Orig. IV,* 24. Tum vltimis verbis accedebat antestatio, auresque testium tangebantur, vt docet Clem. Alex. *Strom. V, p.* 574. in testamenti factione sui temporis memorans *ζυγὰ καὶ ἀσσάρια, καρπισμοὺς τε καὶ τὰς τῶν ὤτων ἐπιψαύσεις, libras, asses, mancipationes & attrectationes aurium.* Testium vero nec subscriptio requirebatur, nec subsignatio, quam primus exegit Praetor. §. 2. *Inst. de test. ord.*

VIII. Testamentis conficiendis adhibiti iure consulti.

VIII. Ipsis concipiendis consignandisque tabulis plerumque adhibebant iureconsultum, ne quidquam, quod ad earum auctoritatem pertinet, praetermitteretur. Docet id Arrian. *Dissert. Epict. II,* 13. Νομικὸς καὶ ἐξηγῆται τὰ νόμιμα, *ἀλλὰ διαθήκην μὲν οὐ γράφει, μὴ εἰδὼς, πῶς δεῖ γράφειν, ἢ παραλαβὼν τὸν εἰδότα. Iureconsultus ei leges enarrat. Atqui testamentum nemo scribit, nisi aut ipse sciat, quomodo scribendum sit, aut eius rei peritum adhibeat.* Cicero *de Orat. II,* 6. Scaeuolae illudens: *Nam si nullum erit testamentum recte factum, nisi quod tu scripseris, omnes ad te ciues cum tabulis veniemus, omnium testamenta tu scribes vnus.* Add Suet. *Ner. XXXII.* vbi *studiosis iuris*, id est, ICtis, sub

Ne-

Nerone *haut impune fuisse* dicitur, *qui testamenta scripsissent aut dictassent*, in quibus principi nihil fuerit relictum. Nonnumquam tamen testatores, non adhibito iureconsulto, voluntatem suam, quam poterant, clarissime exprimebant. Cuius rei elegans exemplum est in *L. Lucius Titius* 88. §. 17. *D. de legat.* 2. Vbi testator: *Lucius*, inquit, *Titius hoc meum testamentum scripsi sine vllo iurisperito, rationem animi mei potius sequutus, quam nimiam & miseram diligentiam: & si minus aliquid legitime, minusue perite fecero, pro iure legitimo haberi debet hominis sani voluntas.* Quo casu petita intestati bonorum possessione, heredes scripti portiones suas ex fideicommisso petere poterant.

IX. Scribendo nonnumquam serui vel liberti, nonnumquam amici adhibebantur; aliquando etiam ipsi testatores testamenta sua integra conscribebant, quae tunc vocabantur *holographa. L.* 28. §. 1. *C. h. t.* Testamentorum a seruis & libertis scriptorum exempla sunt in *L.* 1. §. 8. *L.* 15. *princ D. ad. L. Cornel. de fals.* nec non apud Suet. *Aug. Cl. Tiber. cap. vlt.* De amicis testamenta scribentibus videndus Plin. *Epist.* VI, 22. De holographis agit Isidorus *Orig.* V, 24. Testamenti alieni scriptor *testamentarius* in iure nostro vocatur, de quo vocabulo Brisson. *de Form.* VII, *p.* 587. & *de Verb. signif. hac voce.* Ceterum vel sub Nerone, vel sub Claudio vt ne quis alieni testamenti scriptor legatum sibi adscriberet, cautum est. Suet. *Ner. XVII. L.* 1. §. 7. *L.* 6. *L.* 14. *pr.* §. 2. *L.* 15. *pr. D. ad L. Corn. de fals. Pariat. Leg. Mos. & Rom. VIII,* 9.

IX. Scribendis vero liberti serui amici. Quaedam testamenta holographa.

X.

X. Conscribenda erant lingua Latina.

X. In testamentis semper vtebantur lingua Latina, (e) ac proinde legatum, Graece scriptum, haut valebat, teste Vlp. *Fragm. XXV*, 9. Secus se res habebat in fideicommissis, quae & Graece relinqui poterant, immo & Punice, & quacunque alia lingua. Quae enim iuris gentium erant & alia lingua; quae iuris ciuilis; Latina duntaxat poterant explicari. *L.* 8. §. 4. *D. de acceptilat.*

XI. Saepe plures tabulae eodem exemplo factae.

XI. Plerumque plures tabulae eodem exemplo conficiebantur. *L. vlt. D. de his quae in test.* *L.* 1. *D. de bon. poss. sec. tab.* Quem morem etiam Augustus obseruauit, teste Suet. *Oct. CI.* & Tiberius, teste eodem in *Tiber. cap. vlt.* Tabulas has vel priuatim apud amicum, vel in aede sacra apud virgines Vestales vel aedituos deponebant *L.* 1. *D. de bon. poss. sec. tab.* *L.* 3. §. 1. *D. de tab. exhib.* Lips. ad Tacit. Ann. I. p. 17. Virgini Vestali maxime testamentum suum commendauerat Iulius Caesar. Suet. *Iul. LXXXIII.* cuius exemplum sequutus etiam Augustus. Id *Octau. CI.* Conf. Tac. *Annal. I*, 8.

XII. Testamenta quomodo scripta?

XII. Scribebantur fere testamenta in ceris, quae ligneis tabulis erant infusae. Vnde in formula nuncupationis dicitur: *vti in his tabulis cerisue scripta sunt*, quemadmodum & alias loquebantur veteres. Liu. I, 24. Vtrumque iunge-

(e) Plura testamenta Romanorum integra ex vetustis lapidibus aliisque monimentis collegit. Barn. Brisson. *de Form.* VII. p. 677. sequ. & Mabillon. in *adpend. de re diplom.* qui tamen & testamentum Iulii Caesaris manifesto suppositiium retulit *Lib. V. Tab. I. n. III.*

(f)

iungebatur euitandae captionis ergo. Proprie enim non inſcribebatur tabulis, ſed ceris V. A. Corn. van Bynkershoeck. *Obſeruat. III*, 21. Schulting. *Iurisprud. Antiqu. p.* 629. Male ergo Cl. Salmaſius per ceras intelligit ceras exteriores, quibus ſigna impreſſa erant, negatque ceratarum tabularum mentionem facere in ſcriptis ſuis iureconſultos. (*f*) Salmaſius *de ſubſcrib. & ſign. teſtam.* XIX. XX. XXVI.

XIII. Aliud poſtea teſtamentorum genus ſenſim inualuit quia Praetor inſuper habitis illis ſollemnitatibus, mancipatione ſcilicet & nuncupatione, ſola exigebat ſeptem teſtium ſignacula. Septem, inquam, teſtium, vt ſcilicet praeter quinque illos, quos exigebat ius ciuile, etiam eſſent, qui emtorem familiae & libripendem referrent. Vid. §. 2. *Inſt. h. t. & ibi interpretes.* Ceterum ſatis antiquum eſt hoc teſtamentum Praetorium, iam Ciceroni *in Verr. I*, 45. memoratum. Ibi enim Verres Praetor edixiſſe dicitur: SI DE HEREDITATE AMBIGATVR, ET TABVLAE TESTAMENTI NON MINVS MVLTIS SIGNIS, QVAM E LEGE OPORTEAT AD ME PROFERENTVR, SECVNDVM TABVLAS TESTAMENTI

XIII. Teſtamentum praetorium.

(*f*) Quamuis enim earum vſus, reperta papyro, rarior fuerit; aliquem tamen adhuc fuiſſe tempore Conſtantini M. immo & Theodoſii, ex Themiſt. *Orat.* XVI. & XVIII. patet, vbi mentio fit πινακιδίων καὶ τοῦ σιδήρου. Occurrunt etiam cerati codicilli. *L.* 52. *D. de Legat.* 2. & ligneae tabulae *L.* 1. *D. de bon. poſſeſſ. contra tab.* Adde Schulting. ad Vlpian. *Fragm. XX.* 9. *p.* 629.

(*g*)

STAMENTI POSSESSIONEM HEREDITATIS DABO. Et ne quis hoc Edictum a Verre primum inuentum existimet, statim addit Cicero: *Hoc tralatitium est*, id est edictum vetus & ex anteriorum Praetorum albis in illud Verrinum translatum.

XIV. Noua testandi ratio per constitutiones introducta.

XIV. Mansit antiqua testandi ratio per aes & libram diutissime, adeo vt Vlpianus scribat, *Fragm. XX, 2. Illis duobus testamentis* (in comitiis calatis & in procinctu) *abolitis, hodie solum in vsu est, quod per aes & libram fit, id est, per mancipationem imaginariam.* Vnum itaque memorat testandi modum. Quamuis enim & Praetoria testamenta frequentarentur: ea tamen non nisi improprie hoc nomen sustinebant quum ex eis non hereditas, sed bonorum possessio daretur. *L. 7. L. 9. D. de bon. poss. sec. tab.* Denique quum & constitutionibus quaedam nouae inueherentur obseruationes: in vnum conflari coeperunt ritus ex iure ciuili, praetorio & constitutionibus principum nati, id quod temporibus Theodosii iunioris factum esse, non sine adparatu docet Iac. Gothofredus *ad L. 1. C. Theod. de testament. & codicill. Tom. I. p. 334. sequ.* Ex eo itaque inualuit, vt testamenta I) vno contextu, II) praesentibus septem testibus, III) iisdemque subscribentibus & IV) annulo signantibus fierent, & V) a testatore ipso vel scriberentur vel subscriberentur. §. 3. *Inst h. t.* Quibus sextam sollemnitatem addiderat Iustinianus vt per manus testatoris & testium nomen heredis exprimeretur. §. 4. *Inst. h. t.* Eam vero ipse Iustinianus iterum sustulit, *Nou.* CXIX, 9. Vt adeo

parum

parum diuturna fuerit huius subtilitatis obseruatio.

XV. His praemissis, & maxime si obseruaueris, testamenta olim in comitiis calatis facta esse, facile patet, cur quidam testes esse non potuerint, veluti mulieres, impuberes, serui, furiosi, surdi, muti. Nam nullus horum admittebatur ad comitia. Thomas. *not. ad Inst. h. t.* Et hinc etiam dicitur, nullam cum iis esse testamenti factionem.

XV. Cur quidam testes esse non potuerint?

XVI. Ad testamentum militare quod attinet, quo ritu illud antiquissimis temporibus in procinctu factum, iam supra (§. III.) diximus. Vbi etiam illud cum auspiciis euanuisse, ex Cicerone obseruauimus. Sub Imperatoribus, (g) quum loco militiae lectae placeret mercenaria: eo quoque inter alia priuilegio ornati sunt milites, vt quomodocunque facta ab iis testamenta, valerent, etiam sine legitima obseruatione. Vlp. *Fragm. XXIII*, 10. Hinc & ratum erat militare testamentum, si praesentibus commilitonibus aliquot, heredem quis nuncupasset, vel si gladio in arena; vel litteris sanguine rutilantibus in vagina scripsisset. *L.* 1.5. *C. de test. milit.* Ita vero demum valebat testamentum, si testator vel in castris mortuus esset, vel post missionem

XVI. Testamentum militare.

(g) Quia Testamenta in procinctu facta iam Ciceronis tempore exoleuerant: militaria testamenta, de quibus in iure nostro agitur, ex constitutionibus Principum deriuanda. Vlp. *Fragm. XXIII.* 10. & quidem primum ex edicto Caesaris, hinc Titi, postea Domitiani, mox Neruae, ac postremo Traiani. *L.* 1. *pr. D. h. t.*

ſionem intra annum. Vlpian. *l. c.* Neque opus tamen erat, vt in acie extremoque periculo fierent teſtamenta, donec Iuſtinianus in expeditione & caſtris tantum conſtitutis militibus ſollemnitates remitteret. Sibi ſane hanc militaris teſtamenti reſtrictionem diſertis verbis tribuit Iuſtinianus. *pr. Inſt. h. t. L.* 17. *C. eod.* (*h*)

XVII. Diſtinctio inter paganos & milites.

XVII. Nihil horum licebat *paganis.* Ita enim ſub imperatoribus dici coeperant, quicunque non erant milites. Suet. *Aug. XXVII. Galb. XIX.* Plin. *Epiſt. VII,* 25. *X,* 18. Tacit. *Hiſt. I,* 35. *II,* 14. 88. *III,* 43. & 77. Eaque adpellatione nihil eſt in iure frequentius. Ratio videtur, quia milites emeriti impetrata miſſione ab Imperatoribus in pagis ad colendos agros, ſibi donatos, collocabantur. Vnde pagani, qui non amplius erant milites, & producto vocis vſu, omnes ἀπόλεμοι καὶ ἀστράτευτοι, qui & *priuati* ſaepiſſime adpellantur.

XVIII. Quinam teſtari non poterant.

XVIII. Immo inter paganos ne poterant quidem omnes teſtari. Cuius rei in promtu eſt ratio. Non peregrinis hoc licebat, quia teſtamenti factio ad iura Quiritium pertinebat. Non filiisfamilias, quia nihil habebant, de quo teſtarentur, praeter peculia caſtrenſe & quaſi caſtrenſe, in quibus pro patribusfamilias erant. Nec filiifam. participes erant iuris comitiorum, niſi magiſtratum gererent. Vlpian. *Fragm. XX,* 10. vt taceam Legem XII. Tabularum non filiisfam.

(*h*) Tribonianiſmum ergo eſſe oportet, quod *L.* 1. & 15. *C. de milit. teſt.* huius coarctati priuilegii mentio fit. Vid. Giphan. ad *L.* 1. *C. eod.* Donell. *Comm. VI.* 28.

(*i*)

fam. sed patribusfamilias liberam fecisse testandi facultatem. (*i*) Non impuberibus, quia iis nec in comitiis locus erat, nec in militia. (*k*) Non furiosis, quia nullum iis erat animi iudicium. Hinc si dilucida erant furoris interualla, interea dum furor remiserat, poterant testari *L.* 9. *C. qui test. fac. poss.* Non prodigis porro, quia vetere iure furiosis aequiparabantur. *L.* 12. *ff. D. de curat. & tut. dat.* Non surdis & mutis, quia & hi nec rogationem audire, nec suffragium dare in comitiis poterant, immo nec testes rogare, pronunciata sollemni formula: *Vos Quirites testimonium praebitote.* Apulei. *de asino aur. II.* Vlpian. *Fragm. XX*, 9. Cuiac. *Obs. VI*, 37. Quod secus erat in caecis. Denique nec captis ab hoste, deportatisue in insulam, vt & quamcunque capitis deminutionem vel maximam vel mediam passis testari licebat, amisso quippe iure ciuitatis, quum testamenti factio esset ciuium Romanorum propria. Sigon. *de antiquo iure Ciu. Rom. I*, 12. *p.* 153.

XIX.

(*i*) Vnde Iuuenal. *Sat. XVI.*
Solis praeterea testandi militibus ius
Viuo patre datur.

Exceptum tamen peculium castrense & quasi castrense per constitutiones principum.

(*k*) Augustum tamen etiam impuberes Tribunos militum fecisse, probant ex Sueton. *Aug. XXXIII.* Vnde & tribunis militum impuberibus factam esse testandi potestatem ex *L.* 4. *C. de test. milit.* obseruat Aleander *ad* Cai. *Inst. II*, 3. 3. Sed nec Suetonius nec dicta lex loquitur de impuberibus. Vid. notas Graeuii, Rubenii, Casaub. ad Suet. & Schult. *ad* Caii *Inst. I.* 6. *p.* 45.

XIX. An feminis olim testari licuerit?

XIX. Feminae olim in comitiis calatis plane testari non poterant, quia nullus iis accessus ad comitia. Postea permissa iis testamenti factio, si essent sui iuris, sed non nisi auctoribus tutoribus. Vlp. *Fragm. XX.* 15. Cic. *pro A. Caecin.* VI. Hinc earum testamenta non poterant esse arcana, sed magno periculo subiiciebant feminas, ceu discimus ex *L.* 77. §. 24. *D. de legat.* 2. Ex qua lege inferri haut potest, feminas non nisi nuncupatiua testamenta condidisse, quamuis id intulerit Merill. *Obs. II.* 1. *p.* 69. & *IV,* 39. *p.* 55. Tabularum enim a feminis scriptarum exempla habemus apud Val. Max. VII, 8. 2. Suet. *Galb. V.* Plin. *Epist.* II, 20. Heredum quoque a feminis scriptorum mentio fit *L.* 19. *D. de inoff. test. L.* 37. §. 6. *D. de legat.* 3. *L.* 3. *C. de inoff. test. L.* 33. *D. de vulg. & pup. subst.* Vid. *Comment. nostr. ad L. Iul. & Pap. II,* 11. *p.* 240. *sequ.* Feminae, quae in manum conuenerant, capite deminutae & filiarum familias instar erant, neque adeo testari poterant, vt recte docent M. Aur. Galuan. *de vsufr. IX. vlt.* & V. C. Ant. Schult. *ad* Vlpian. p. 632. Vnde errant Cuiac. *Obs.* VII, 11. & Aleander *ad* Caii *Inst.* II, 2. 1. qui matribus familias, si in manum conuenissent, testandi fuisse facultatem existimant.

XX. Ius exheredandi olim liberrimum.

XX. Ad exheredationem quod attinet, liberum olim erat, ex XII. Tabulis, filios vti occidere ita exheredare, *L.* 11. *D. de liber. & postum.* immo & praeterire, idque adhuc tempore Ciceronis obseruabatur, vt patet ex libro *de Orat. I,* 38. Postea filii in potestate constituti aut instituendi, aut nominatim exheredandi erant.

pr.

pr. Inst. de exh. lib. L. 30. *D. de lib. & post.* Itaque ex eo tempore filios suos exheredare quidem licebat, at nominatim. (*l*) Idemque obseruandum erat in adoptiuo, quamdiu in potestate erat, itemque in postumo, non item in postuma. Filiae enim postumae, nepotes & pronepotes, exheredari poterant inter ceteros, immo & praeteriri, dummodo postumae legatum relinqueretur, ne per obliuionem videretur praeterita. Vlpian. *Fragm.* XXII, 21. *sequ.*

XXI. Post-ea restrictum per querelam inofficiosi testamenti.

XXI Ast quum parentes abuti coepissent hac exheredandi licentia veluti Tettius, qui in gratiam nouercae filium infantem exheredabat: Valer. Max. VII, 7. Reinef. *ad Inscr. Class.* I, 10. p. 24. factum est, vt leges querelam inofficiosi testamenti concederent liberis iniuste exheredatis. Et de ea sub imperatoribus iudicabant Centumuiri. Valer. Max. VII, 7. Quinctil. *Inst.* IV, 7. Plin. *Epist.* IV, 8. Qua de re plura ad titulum XVIII.

XXII. Noua Iustiniani constitutio.

XXII. Sed Iustiniano minus e republica visum est, tantam rem esse arbitrariam. Hinc certas tantum ob causas ratam esse iussit exheredationem, quas recensuit Nou. CXV. & de quibus plura tradunt Iureconsulti.

XXIII.

(*l*) Non requirebatur tamen praecise nomen proprium, sed & sufficiebat descriptio, vel demonstratio, e. g. *filius meus exheres esto*, dummodo vnus esset filius: aut cum elogio vel conuicio: *non nominandus, non filius meus, latro, gladiator, L.* 1. 2. & 3. *D. de lib. & postum.* Conf. Aleand. & Oisel. *ad* Caii *Inst. II.* 3. *princ.* Barn. Brisson. *de Form. VIII. p.* 605.

XXIII. Abdicatio discernenda ab exheredatione.

XXIII. Id iam ex antiquitate addendum, distinguendam ab exheredatione esse abdicationem, qua parentes liberos degeneres & se indignos e conspectu suo abire iubebant. Exempla sunt apud Valer. Max. *V*, 8. 3. & 4. Vnde recte quidem Hotoman. in *partit. iur. X*, 10. statuit, abdicationem non fuisse modum soluendi patriam potestatem: in eo tamen ipsi adsentiri nolim, quod Graecis tantum nota fuerit qui liberos per praecones e familia eiicere solebant idque vocabant ἀπειπεῖν vel ἀποκηρύσσειν vel ἐκκηρύττειν. Nec probabile est, Quintilianum, dum huius abdicationis toties meminit, exempla tantum puerilium exercitationum ex Graecorum Scholis proferre voluisse: Graecum enim hunc ritum etiam inter Romanos sensim inoleuisse, quamuis eum leges Romanae haut probarent, adparet ex *L. 6. C. de patr. potest.*

TIT. XIV.

DE

HEREDIBVS INSTITVENDIS.

Satis succincte hanc materiam tractauit Tribonianus, quum latius multo patuerint veteres illae de heredum institutione leges. Iuuabit ergo, quae desunt, ex antiquitatibus Romanis supplere.

I. Etiam serui instituí poterant heredes.

I. Nihil intererat, liberumne quis hominem, an seruulum heredem institueret. Nam & serui heredes esse poterant, siue alieni, siue proprii. Illi quia hereditatem adquirebant domi-

nis

nis adire iubentibus: hi, quia libertatem ſimul conſequebantur, & ſic fiebant hereditatis capaces. Hinc eſt, quod ſerui proprii non niſi data ſimul libertate, inſtitui poſſent donec Iuſtinianus, Iureconſultos quosdam ſequutus, inſtitutionem ſerui proprii etiam ſine expreſſa libertatis datione valere voluit *L. pen. C. de neceſſ. ſeru. hered inſtit.*

II. Inſtitui tamen non poterant I.) *peregrini*, qui plane nihil capiebant. Cic. *pro A. Caecina XXXV.* II.) *caelibes*, qui nihil ex teſtamento capiebant per legem Papiam Poppaeam. Dio Caſſ. *LIV. p.* 608. Sozom. *Hiſt. eccl. l*, 9. Quae caelibatus poena a Conſtantino demum M. ſublata eſt. Sozom. *l. c. L, vii. C. Theod. de infirm. poen. caelib.* III.) *Orbi* id eſt, parentes, qui ſterile matrimonium fuerant experti. Hi enim inter ſe decimam tantum, non ſolidum, capiebant. (a) Sin vero ex priore matrimonio ſupereſſent liberi, totidem decimas capere poteranr, quot ſuſtulerant liberos. Vlpian. *Fragm. XIII*, 1. Ex teſtamento extranei non niſi ſemiſſem capere poterant. Vid *Comm. noſtr. ad L. Iul. & Pap. II*, 21. *p.* 343. Excipiuntur porro IV.) *Vniuerſitates*, quas quidquam capere potuiſſe negant Plin. II. Qui heredes inſtitui non potuerint?

(a) Per legem Papiam Poppaeam, cuius caput ea de re agens ſingulari nomine dicitur *lex decimaria L.* 2. *C. Theod. de iure liberor.* Thalel. Βασιλικῶν *Tit. V. p* 47. Praeter decimam tamen etiam vſumfructum tertiae partis bonorum, & dotem praelegatam, & ſi liberos habebant, eiusdem partis proprietatem capere poterant. Vlpian. *Fragm. XV.* Add. *Comm. noſtr. ad L. Iul. & Pap. Popp. II*, 14. *p.* 259.

Plin. *Epist.* V, 7. Vlpian. *Fragm.* XXII, 5. Quod ideo receptum videtur, quoniam vniuersitates hereditatem cernere non poterant. Capere tamen iis licebat per fideicommissa, Vlp. *l. c.* idque concesserat *SC. Apronianum*, cuius originem non cum Cuiacio *ad* Vlp. *l. c.* ad tempora D. Marci, sed cum Ant. Augustino *de* Legib. & *SCt.* ad Hadriani imperium referimus, sub quo occurrit consul Apronius. A. C. CXVII. CXXIII. Vid. Schulting. ad Vlpian. *Fragm.* XXII, 5. p. m. 635. Videtur tamen tempore D. Marci id, quod ciuitatibus concessum fuerat SC. Aproniano, etiam ad collegia fuisse productum, idque adparet ex L. 20. *D. de reb. dub.* Immo & alio SC. concessum est, vt municipia heredes institui possent a libertis suis Vlpian. *L.* 1. §. 1. *D. de libert. vniu.* Erant vero liberti vniuersitatum serui publici manumissi. Hinc apud Gruter. p. LXXXIII, 13. ISID. REG. L. PVBLICIVS EVTYCHES MVN. TAR. LIB. Porro V.) nec mulieres heredes libere institui poterant post Legem Voconiam. Cic. *Verrin.* I, 43. Dico libere. Eas enim capere potuisse δύο ἥμισυ μυριάδας οὐσίας XXV. *millia nummum*, ex Dione Cass. *Lib. LVI. p.* 662. patet. Male haec verba Dionis habita sunt ab interpretibus, quorum plerique crediderunt, legem Voconiam prohibuisse, ne quis, qui centum millia HS in bonis haberet, plus quam quadrantem bonorum id est xxv. millia HS feminae relinqueret. Vidit eum errorem Bachouius *ad Inst. h. t.* Sed eo se ne ipse quidem expedire potuit. Felicius V. C. Iac. Perizonius

de

de Leg. Vocon. p. 144. *sequ.* docuit, in textu Dionis intelligendas esse drachmas, quas semper in animo habent Graeci Sriptores, quoties de Romana pecunia loquuntur. Gronou. de Pecun. vet. III, 16. Itaque per hanc legem mulieri non licuit relinquere vltra XXV. millia drachmarum, seu CM sestertium, antequam lex illa Voconia per opulentiam ciuitatis subuerteretur. Gell. *Noct. Att. XX*, 1.

III. Vniuersitates quaedam heredes scribi poterant.

III. Dum vero vniuersitates heredes instituti potuisse negauimus, intelligendum id est de municipiis & collegiis, Romanorum imperio subiectis, non de ciuitatibus, quae iure suo legibusque vtebantur. Sic apud Tacit. *Annal.* IV, 43. Vulcatius Moschus exsul bona sua reliquit Massiliensibus. Quod exemplum frustra Plinio & Vlpiano opponit Muretus *ad* Tacit. *l. c.* Erant enim Massilienses αὐτονόμοι & liberi, teste Strabone *Geogr. IV. p.* 197. *sequ.* conf. Grot *de iure belli & pac. I*, 3. 12. Postremo etiam vniuersitates heredes instituti poterant *L.* 12. *C. de her. inst.* iisque legare etiam Paulli temporibus licebat. *L.* 122. *princ. D. de legat.* 1.

IV. Qui Dii potuerint instituti heredes?

IV. Heredes quoque instituti non poterant VI.) Dii. (*b*) Quod ideo procul dubio inductum, ne bona ciuium vsibus subtracta sacerdotum luxuriae seruirent, quamuis & altera ciuilis ratio

(*b*) Hoc quoque obseruat Vlpian. *Fragm. XXV.* 6. quem locum minus accurate P. Faber. *Semestr. III*, 1. de religionibus priuatis non suscipiendis, diuque praeter Senatus auctoritatem non colendis interpretatur. Vid. Schulting. *Iurispr. ant. p.* 635.

ratio accederet, quod Dii hereditatem cernere atque adire non possent. Coeperunt tamen Romani sub Principibus Diis quibusdam, vt hereditatum capaces essent, ius liberorum dare ridicula profecto liberalitate, Dio Cass. *LV. p. 629.* Tale ius, teste Vlpiano *Fragm. XXV, 6.* impetrauerant Iupiter Tarpeius, de quo Petr. Fab. *Semest. III, 4.* Iust. Rycqu. *de Capitol. Rom. XVIII. XIX. XX.* Apollo Didymaeus, (qui & Branchides vel Branchiades, Pompon. Mel. *de Sit. Orb. I, 17.* & ibi Isaac. Voss. p. 83.) Mileti cultus, quae vrbs etiam in numis suis praefert ΔΙΔΥΜΕΑ ΜΙΛΗΣΙΩΝ, apud Patin. *Numis. Imp. aer. p. 73.* Conf. V. C. Burmanni *Iou. κατιβάτην p. 100.* Mars in Gallia, de quo Caesar *de Bell. Gall. VI, 17.* Minerua Miliensis, vel vt alii (c) legunt, Iliensis, de qua L. Holstenius *ad* Steph, *voce ἴλιον.* Hercules Gaditanus, de quo Iustin. *Hist, XLIV, 5.* Appian. *Punic. p. 256.* Diana Ephesia, de qua legi merentur Iac. Menetreii *Symbolica Dianae Ephes. statua* & L. Holsten. Epist. de fulcris seu *verubus Dianae Ephesiae Dianae simulacro adpositis* apud Gronou. *Thes. Ant. Graec. Tomo VII.* Mater Deorum Sipelensis, vel, vt alii legere iubent, Sipylensis, vel Sipylene. Sane ΜΑΤΗΡ ΣΙΠΥΛΗΝΗ legitur in *Marmoribus Arundellianis. p. 11.* & 12. Th. Reines. *inscript. Classe I. n. 43.* Iac. Spon. *Miscell. p. 350.* Ita enim dicta a Sipylo monte, ceu adparet ex marmore Smyr-

(c) Veluti Hadr. Turneb. *Aduers. VII. 21.* Cuiac. *Obseru. X, 5.* licet dissentiant P. Fab. *Semestr. III, 4.* & Rad. Forner. *Rer. Quotid. II, 8.* qui Meliensem legi iubet.

(d)

Smyrnensi, quod commentario illustrauit Car. Patin. Patau, CIↃ IↃCLXXXV, 40. De ea Diua videndus Heinf. *ad* Prudent. περὶ στεφαν. *X. v.* 196. Marqu. Gud. *ad* Phaedr. *Fab. III*, 20. Denique Coelestis Salinensis Carthaginis, de qua vt & reliquis copiosissime Schulting. *Iurispr. antiqu. p.* 636. *sequ.*

V. Ceterum hereditatem veteres semper vt assem considerabant, eiusque adeo duodecim concipiebant vncias. Erat enim *as* quidquid ad μονάδα atque vnitatis rationem poterat reduci, quasi εἷς. Salmaf. *de vsur. p.* 536. Idem *de modo vsur. p.* 261. Fluxit *assis* vox a Doribus, Siculis & Tarentinis, a quibus & ipsum grauis ponderis numum & plerasque rei pecuniariae adpellationes Romani acceperant. Nam ex Dorico ἂις Tarentini & Siculi fecerunt, ἂς inde Romani vtrumque vocabulum *aes* & *as* habuerunt. Quorum vocabulorum eadem erat significatio, quia primus as ex aere fuerat percussus. Conf. Scalig. *in* Varr. *de Lat. Lingu. IV. p.* 69. Porro quum ἂς a Siculis etiam λίτρα diceretur; factum est, & vt Romani *assem* vocarent *libram.* (*d*) Et quum duodecima pars τῆς λίτρας Siculis esset ὀγκία idem nomen etiam placebat Romanis. Praeclarus hanc in rem locus est Iulii Pollucis *Lib. IX. cap.* 6. *segm.* 80. Ἀλλὰ μέντοι παρ' αὐτῶ

V. As hereditarius.

(*d*) Asses enim erant librales vsque ad bellum Punicum primum. Postea asses sextantarii cudi coeperunt. Plin. *Hist. Nat. XXXIII.* 13. Vnde errat Festus *voce sextantarii asses*, dum hanc mutationem demum a bello Punico secundo factam existimat, Vid. Io. Harduin. *Not. ad* Plin. *l. c.*

(*e*)

τῷ (Ἀριστοτέλει) τις ἂν ἐν τῇ Ἱμεραίων πολιτείᾳ καὶ ἄλλα εὕροι Σικελικῶν νομισμάτων ὀνόματα, οἷον οὐγκίαν, ὅπερ δύναται χαλκοῦν ἕνα. *Ceterum apud eumdem* (Aristotelem) *in Himereorum Politia etiam alia inueniet Siculorum nomina, vtpote* VNCIAM, *quae valet aereum vnum.* Hinc Romani omne totum *assem,* vocabant; idque diuidebant in duodecim vncias, quasi id demum esset perfectum, quod XII. partibus vel vnciis constaret. Eleganter Balbus *de Asse* apud I. F. Grono. *de Pec. Vet. p.* 883. *Quidquid vnum est, & quod ex integrorum diuisione remanet, assem ratiocinatores vocant.* Exemplum est non modo in hereditate, verum etiam in vsuris, de quarum computandi ratione per vncias post Salmasium egregie commentati sunt Io. Frider. Gronou. in *Dissert.* tribus *de Centesima & asse vnciario* & Ger. Nood. *de Foen. & vsuris II,* 2.

VI. Eius partes.

VI. Hinc facile explicantur nomina, quibus hereditatis partes designare solent iureconsulti. Quum enim AS integrum bonorum corpus significet, in duodecim vncias diuisum: vndecim vnciae vocabantur DEVNX, quasi *vncia vna demta.* (e) Pari ratione *decemvnciae* vocabantur DEXTANS quasi *desextans*, hoc est, demta sexta parte, nec non DECVNX, quasi *decem vnciae. Nouem vnciae* DODRANS, quasi *dequadrans*, id est, demto *quadrante; octo vnciae* BES, siue a veteri *des*, vt Varro coniicit, vel quasi

(e) De enim in compositione tollit, vt patet exemplis, *demens, destruere, vndeuiginti duodeuiginti.*

(a)

quasi *bis triens*, vt Festus mauult. Balbus *l. c.* potius *bessis*, dicendum esse monet quam *bes* vel *des quoniam binas ex tribus assis partes sibi vindicet.* Sed ea de re pluribus inter se disceptant Scaliger, Salmasius, Vossius. Conf. Ian. Vinc. Grau. *ad XII. Tab. p.* 338. *sequ. Septem vnciae* dicebantur SEPTVNX, cuius nominis ratio per se patet, *Sex vnciae* SEMIS; quasi *semiassis*; *quinque vnciae* QVINCVNX; *quatuor vnciae* TRIENS, id est, tertia pars assis: *tres vnciae* QVADRANS, id est quarta pars assis; *duae vnciae* SEXTANS, quasi sexta pars assis. Quae vero de partitione harum vnciarum in iure inculcantur, de iis copiose Doctores,& inprimis Gu. Budaeus *de asse.* Sunt tamen & alia vocabula iuris eodem pertinentia. Nam duplicatus as erat DVPONDIVS, quemadmodum vnum pondus ASSIPONDIVM vocabatur. Dimidia pars vnciae est SEMVNCIA, tertia DVELLA, vel BINAE SEXTVLAE pars eiusdem quarta SICILICVM, vel vti Balbus p. 886. scribit, SICILIQVVS, *L.* 21. §. 2. *D. de ann. legat.* pars sexta SEXTVLA, quam minimam aeris partem vocat Varro *de Ling. Lat. Lib. IV. p.* 40. *edit. Scalig.* & tamen octaua etiam pars vnciae vocatur DRACHMA duodecima HEMISESCLA vel DIMIDIA SEXTVLA, sexta decima TREMISSIS, quarta & vicesima SCRVPVLVS Ita Balbus *de Asse p.* 886. Add. Volus. Maecian. *de Asse* apud eundem Gronou. p. 874. sequ.

TIT. XV. XVI.

DE

VVLGARI ET PVPILLARI SVBSTITVTIONE.

DE substitutionibus vix est, quod ex antiquitate moneamus, quod non iam in iure ipso sit explicatum. Quare paucis tantum de origine substitutionum, & quibusdam earum circumstantiis dicemus.

I. Substitutionum origo. I. Multum intererat Romanorum, ne testamenta destituerentur, tum ob conditiones varias, quibus plerumque ab herede satisfactum cupiebant, tum maxime ob sacra priuata, quae interire nolebant.

II. Heredes secundi. II. Ne ergo deesset heres; ei vel eis, quem quosue instituerant, substituere solebant alios, ad quos in casum deficientium priorum bona deuoluerentur, (a) eosque vocabant *heredes secundos*,

(a) Substitutio ergo vulgaris e XII. Tabulis est, & consequens amplissimae potestatis de rebus suis disponendi: pupillaris moribus inducta dicitur *L.* 2. *D. h. t.* Cuiac. *Obs. VII.* 6. Enimuero & haec in legibus XII. tabularum omnino reperit fundamentum. Pater enim familias ex ea lege etiam de PECVNIA SVAE REI legare poterat. Suis rebus etiam accensebantur filii familias, quippe qui, tamquam res mancipi, in dominio iuris Quiritium erant. Bynkershoeck *de iure occid. lib. I. p.* 145. Ergo rationi consentaneum videbatur, patrem de pecunia filii sui, qui ipse per aetatem testari non posset, testari, adeoque eidem substituere pupillariter posse.

(b)

undos. Cic. *de Inuent. II,* 21. *pro A. Cluent. XI.* Grut. *Inscr. p. DXXIX,* 3. *p. DLIX.* 7. Reines. *Inscr. Class. VIII,* 13. 14. 15. Rem ita describit Appianus: Ἔθος Ῥωμαίοις παραγγράφειν τοῖς κληρονόμοις ἑτέρους, εἰ μὴ κληρονομοῖεν οἱ πρότεροι. *Mos est Romanis heredibus substituere alios, si priores heredes non fierent.* Porro & his heredibus nonnumquam substituebantur, qui tertio vel vlteriore gradu succederent. Sic Augustus testamento suo primo loco Tiberium & Liuiam; secundo nepotes pronepotesque: tertio primores ciuitatis scripserat. Tacit. *Ann. I.* 8. Suet. *Aug. cap.* CI. Meminit quoque *tertiorum heredum* Suet. *Claud. VI.*

III. Formula vulgariter substituendi est apud Caium *Inst. II,* 4. 1. ILLE HERES MIHI ESTO, QVOD SI HEREDITATEM MEAM ADIRE NOLVERIT, ILLVM SVBSTITVO, AD QVEM HEREDITAS MEA DEBEAT PERTINERE. Videtur tamen haec formula ab Aniani manu esse, obseruante Aleand. *ad* Caii *l. c.* certe non fuit perpetua, ceu ex plurimis pandectarum locis patet, quae colligit Brisson. *de Form. VI. p.* 607. **III. Formula substituendi vulgariter.**

IV. Haec vulgaris substitutio. Pupillaris quasi duplex testamentum complectebatur, siquidem prius sibi paterfamilias, deinde filio impuberi heredem instituebat, in eum casum, si hic intra pubertatem decessisset. *L.* 2. §. 4. *D. de vulg. & pupill. subst. L.* 25. *D. qui test. fac. poss.* §. 2. *Inst. h. t.* Quamuis enim & hic dissentirent Proculeiani & Sabiniani, quorum illi id adfirmare; hi negare solebant: Merill. *Obs. III,* 12. **IV. Substitutio pupillaris eiusque formula.**

po-

posteris tamen Proculi doctrina constanter placuit. Recepta hic erat formula: ILLE FILIVS SI INTRA PVBERTATEM DECESSERIT, ILLVM SVBSTITVO. Cai. *Inst. II*, 4. 2. Cuiusmodi substitutionem ita describit Horat. *Serm. II*, 5. *v.* 45.

Si cui praeterea validus male filius, in re
Praeclara sublatus, aletur; nec manifestum
Caelibis obsequium nudet te, leniter in spem
Arrepe officiosus, vt & scribare secundus
Heres, &, si quis casus puerum egerit Orco,
In vacuum venias.

V. Cautela in substitutione pupillari obseruata.

V. Inprimis vero id accurate obseruatum legimus, quod parentibus de liberorum salute sollicitis commendat Iustinianus §. 3. *Inst. de pupill. subst.* vt substitutionem in ima parte tabularum scriberent, eamque separatim signarent, (*b*) ne substitutus heres pupillo strueret insidias, malletque rapere hereditatem, quam incerta spe exspectare. Sic Horat. *Sat. II*, 5. *v.* 53.

- - - - *Quid prima secundo*
Cera velit versu.

Ad quae verba videnda virorum doctorum *scholia*. Eamdem cautionem nonnunquam in vulgari substitutione adhibebant. Et huc quoque pertinent illa Suet. *Caes.* LXXXIII. *Nouissimo testamento tres instituit heredes sororum nepotes, C. Octauium ex dodrante, & L. Pinarium & Q. Paedium ex quadrante, reliquos in* IMA CERA. C. Octa-

(*b*) Vnde & tabulae secundae adpellatae vltimi illi versus qui substitutionem pupillarem complectebantur. Vid. Barn. Brisson. *Sel. Ant. Rom. III*, 12. *p.* 54.

(*c*)

C. Octauium etiam in familiam nomenque adoptauit. Conf. Salmaf. *de mod. vsurar. cap. XI.* Cai. *Inst. II*, 4. 2. ibi Oiselius.

TIT. XVII. XVIII. XIX.

QVIB. MODIS TESTAM. INFIRMANTVR. DE QVERELA INOFFICIOSI, ET HEREDVM QVALITATE, ET DIFFERENTIA.

DE modis, quibus testamenta infirmantur, paullo accuratius dicere poterat Iustinianus. Nos ne actum agamus, pauca ab eo omissa supplebimus.

I. Testamenta nulla & iniusta.

I. Quemadmodum iurecousulti rebus omnibus nomina sua tribuebant: ita & modos infirmandi testamenta accurate suis distinguebant vocabulis. Sic quae ab initio inualida erant testamenta ob personarum vel voluntatis vitium ea NVLLA esse dicebant. Alia sunt INIVSTA, siue non iure facta, in quibus scilicet non obseruata sunt sollemnia iuris. *L. 1. D. de iniust. rupt. irr. fact. test.*

II. Infirmata ex post facto.

II. Ex post facto infirmabatur testamentum iure vel *praetorio* vel *ciuili*. Priori casu diceba tur BONORVM POSSESSIO CONTRA TABVLAS DARI, de qua suo loco. Posteriore casu testamenta vel *rumpi*, vel *irrita fieri*, vel *destitui*, vel *rescindi*, ferebantur.

III. Rupta.

III. RVMPEBANTVR testamenta partim agnatione heredis sui, vel certe quasi agnatione, de qua Hub. *Praelect. II*, 17. 1. *p.* 189. partim nouo testamento sollemniter facto *L.* 6 §. 2.

 D. de

D. de iur. codic. partim incisione, deletione, cancellatione. *Tit. de his quae in test. delent.*

IV. Irrita & destituta.

IV. IRRITVM FIEBAT TESTAMENTVM capitis deminutione, maxima, media, ac minima. *Maxima* enim seruum faciebat, *media* peregrinum, *minima* filium familias. Quum vero nullus horum testari posset: facile patet, sic rem incidisse in casum, a quo incipere non posset. DESTITVTVM denique dictum esse, ex quo nullus heres erat, vel dupondii sciunt.

V. Rescissa per querelam inofficiosi, cuius quae origo?

V. Denique RESCINDI testamentum dicebatur per QVERELAM INOFFICIOSI. Eius originem diu ignoratam, ex antiquitatis parietinis restituere iuuabit. Franc. Duarenus *ad h. t. cap. II.* eam a principibus inuentam putat. Sed ante principes eam notam fuisse, patet ex Valer. Max. VII, 7. 2. Nec felicius eam ex praetoris edicto deriuat Pithoeus ad *collat. leg. Mos. & Rom. XVI*, 3. Nam haec actio non, vt aliae praetoriae rei persequutoriae ad actum rescindendum comparatae, annalis est, verum quinquennium durat. Nec praetor vnquam exheredatis succurrit, vti ait Vlpianus *L. 8. pr. D. de bon. possess. contra tab.* Nec denique locus Paulli *Rec. Sent. IV*, 8. 5. ex quo id collegerat Pithoeus, hoc dicit, vbi tantum *actionis Praetoriae*, non querelae inofficiosi fit mentio. Veriorem ergo originem sibi inuenire visus est Cuiac. *Obs.* II, 21. XVII, 17. Docet enim ex inscriptione *L. 4. D. de inoffic. test.* querelam hanc introductam esse lege GLICIA, quam lectionem etiam Codicis Florentini tuetur auctoritas. Et nihil sane Glicia Romae est celebrius. Frequenter eius

eius meminere Tacitus, Suetonius, Florus, Liuius, quin & marmora Capitolina, in quibus A. V. C. Iↄiiii. laudatur.

M. CLAVDIVS C. F. GLICIA. QVI. SCRIBA. FVERAT. DICTATOR. COACT. AB DIC. SINE. MAG. EQV.

Steph. Vinand. Pigh. *Annal. Tom.* II. *p.* 50. Grut. *Inscr. p. CCXC.* 11. Vnde inuidia stimulatus videri poterat Hotomanus, qui *Diss. de quarta legit. cap.* I. ne Cuiacio gloriam detectae legis tribuat, legem plane nullam agnoscit Gliciam, querelamque inofficiosi ex moribus magis, & consilio iureconsultorum, quam ex certa aliqua lege fluxisse, contendit. Cum Cuiacio sane faciunt recentiores paene omnes, & in his Ant. Augustin *de Leg. & SC. in lege Glicia*, & Ian. Vinc. Grauina *de Leg. & SC. LXXX. p.* 649. *sequ.* Sed negari sane nequit, Hotomani sententiam Cuiaciana esse verosimiliorem. Gliciorum enim cognomen, familiae non gentile nomen est. Leges vero a cognominibus cognominatae non desinebant in IA sed in ANA, verbi causa lex Iunia Norbana. Sigon. *de Nom. propr. p. m.* 1426. Ergo haec lex aut *Claudia* dicenda fuisset, aut *Gliciana*, non Glicia. Quare nihil dici potest verosimilius; quam quod moribus & iureconsultorum auctoritate inualuerit haec querela, & quidem libera adhuc republica. Meminerunt enim illius Cicero *adu. Verr. I*, 42. & Valer. Max. *VII*, 7. 5. ex quo constat, iam ad C. Calpurnium Pisonem hanc querelam fuisse delatam. Atque praeturam hic Calpurnius gessit anno V. C. Iↄclxxxii. Scilicet liberrima olim erat patri-

busfam. testandi exheredandique facultas. Quum vero ea abuterentur homines maxime blanditiis nouercalibus deliniti: ICti de remedio cogitare coeperunt, quo iniuste exheredatis succurrerent. Quod non obscure innuit Pomponius, dum latissimam illam potestatem testatorum *coangustatam* fuisse ait *interpretatione iura constituentium. L.* 120. *D. de verb. signif.* Iam quamuis ICtis nouas leges condere vel veteres euertere haut liceret: tamen quum ex iuris principiis furiosi condere non possent testamentum; non alia ac commodiore ratione iniuste exheredatis succurrere poterant, quam si colore furoris vterentur, fingerentque, parentem liberos iniuste exheredantem sanae ac integrae mentis haut fuisse, idque inde demonstrarent, quod homines bene de se meritos sine iusta caussa vel praeterierint vel exheredes scripserint Bynkersh. *Obs. II,* 12. *p.* 153. Ceterum hanc actionem vocabant QVERELAM, *ἐυφημίας ἕνεκα.* Cognati enim non se inuicem accusare, sed inter se conqueri dicebantur. Voss. *Inst. Orat. I,* 6. 2. Vocabant eamdem querelam INOFFICIOSI, quia quemadmodum *beneficia aliorum sunt*, ita *officia eorum, quos necessitudo suscitat, & opem ferre iubet.* Seneca *de Benefic.* III, 8. Contra officium enim testati videbantur, qui proximos vel praeterierant, vel exheredes iniuste scripserant.

VI. Eiusdem natura.

VI. Ceterum hac querela, testamento, ceteroquin sollemniter facto, obiiciebatur dementia furorue testatoris. Non enim tanta inhumanitas cadere videbatur in sani capitis hominem, vt sine caussa exheredes scriberet filios. Institue-

stituebatur haec querela coram iudicio centumuirali seu quadruplici, vt patet ex Plin. *Epist. IV*, 24. Vnde & ipsa haec querela aliquando *iudicii centumuiralis* nomine venit. *L.* 13. *D. de inoff. test.* Add. *L.* 17. *D. eod.* Valer. Max. *VII*, 7. 1. *&* 2. *& VII*, 8. 1.

VII. Ceterum cessabat haec querela, relicta legitima, seu certa & legibus definita bonorum portione. Ea olim semper erat hereditatis quadrans. *L.* 8. §. 6. *&* 8. *D. h. t. L.* 31. *D. eod. L.* 2. *de inoffic. donat.* Haec quarta quando & qua occasione inoleuerit, incompertum sibi esse fatetur Iac. Cuiac. *Obseru.* II, 21. III, 8. vbi tamen eamdem a Marco Imp. inuentam suspicatur, deceptus loco Nicephori. At inter primos Ian. a Costa *princ. Inst. de inoff. test.* & Claud. Chiffl. *de legit. port.* nec non post hos Ant. Schultingius *Iurispr. Anteiust. p.* 381. docuerunt, legitimam illam portionem ex legis Falcidiae rationibus prudentum interpretatione esse inductam. Sane heredibus, quibus inofficiosi querela competit, QVARTAM FALCIDIAM deberi, disertis verbis dicunt Paullus *Recept. Sent. IV*, 5. 5. & Vlpianus *L.* 8. §. 9. *&* 14. *D. de inoffic. testam.* Absolute quoque illam portionem QVARTAM vocat Plin. *Epist. V*, 1. & FALCIDIAM Iustinianus *L.* 31. *C. de inoff. test.* Vnde patet, satis antiquam & fortean Augusti temporibus aequalem (*a*) esse legitimam illam portionem. **VII. Origo legitimae portionis.**

VIII.

(*a*) Augusti enim temporibus latam esse legem Falcidiam, ostendemus infra *Lib. II. Tit. XX. sequ.* §. *XIV.* Occasionem forsan dedit T. Tettius Vibo, qui filium

VIII. Inuecta a Iustiniano mutatio.

VIII. Sed mutauit illam portionem Iustinianus per *Nou. XCII.* & *Nou. XVIII*, 1. vbi legitimam portionem, si liberi quatuor vel pauciores essent trientem: sin quinque vel plures, semissem esse iussit.

IX. Quibus casibus haec querela locum habuerit, vel non habuerit?

IX. Competebat haec querela liberis non modo aduersus parentes, sed & his aduersus liberos. Sane & matrum testamenta hac querela impugnata legimus iam ante SC. Orphitianum, apud Plin. *Epist. V.* 1. Valer. Max. VII, 7 4. Quod eo minus mirandum, quia ex eodem Valerio Max. constat, etiam amicos extraneos agere potuisse. Postea id remedium ad solos parentes, liberos, fratres restrictum *L.* 1. *D.h.t.* Immo iure nouo cessabat haec querela etiam in fratribus & sororibus, nisi turpis instituta esset persona: *L.* 27. *C.h.t.* cessabat etiam contra testamentum militis: *L. vlt.* §. 1. *C. eod.* cessabat denique praescriptione quinquennii, *L.* 8. §. *vlt. D. eod.* de quibus omnibus plenius agunt iureconsulti.

X. Heredes quotuplices?

X. Pergimus ad heredum qualitatem & differentiam. Erant illi vel NECESSARII, vel SVI & NECESSARII, vel EXTRANEI. *pr. Inst. h. t.*

XI. Heredes necessarii.

XI. NECESSARII erant, qui cogebantur esse heredes etiam inuiti. Tales erant serui, quibus pro libertate data, id iugum imponebant leges, vt heredes esse cogerentur, quo subhastatio bonorum non fieret nomine dominorum,

infantem exheredauerat. Val. Max. *VII*, 7. 3. Reinesf. *Inscript. p. XXIII*, 1.

(*b*)

rum, si forte aes alienum aliter dissolui haut posset, sed eorum nomine, infamiae enim quid habere videbatur illa subhastatio, quam hoc ordine factam nouimus. Proponebatur edictum a Praetore, quo creditoribus possessio bonorum dabatur. Qui vbi triginta dies a die deserti vadimonii possederant: eiusdem Praetoris iussu creari solebat Magister ad bona distrahenda. Cic. *ad Attic.* VI, 1. Quinctilian. *Instit Orat. VI*, 4. *L. vlt. D. de curat. bon. dand.* Tum fiebat praescriptio in celeberrimis vrbis locis: ITA ILLE DEBITOR NOSTER IN EIVSMODI CAVSSA EST, VT BONA EIVS DIVENDI DEBEANT, QVICVMQVE EMERE VOLET, ADESTO. Theoph. *pr. Inst. de succes. subl. quae fieb. per bon. vendit. idque* est illud *triste carmen magistri* de quo Cicero *de Orator. I*, 57. vel *libellus bonis alicuius suspensus*, apud Senecam *de benefic. IV*, 12. Paucis diebus post denuo adeundus erat praetor, vt liceret legem bonorum vendendorum facere, atque inde ita v. c. praescribebant: HAEC QVICVMQVE EMERIT, CREDITORIBVS IN DIMIDIAM PARTEM EORVM, QVAE IPSIS DEBENTVR, RESPONDERE DEBET. Theophil. *ibid.* Interea aderant bonorum emtores, qui totam massam bonorum emebant, vocati etiam *sectores*, de quibus Cic. *pro S. Rosc. Amer. VI.* Scilicet sectores vocabantur, *qui spem lucri sui sequuti, bona condemnatorum semel auctionabantur, proque iis pecunias pensitabant singulis, ac deinde pro compendio suo singulas quasque res populo vendebant.* Ascon. Paed. *in Verr. III. p.* 1845. Non-

nunquam, si deesset emtor, auctio fiebat, eaque indicebatur acerba voce praeconis, cuius formula, sed iocosa, est apud Plaut. *Menaechm. V, 9. v. vlt.* Qua de re Cicero *Epist. ad Attic. VI, 1.* Sigon. *de ant. iure ciu. Rom. I, 11. p. 149.* & *de Iudic. I, 18. p. 449. sequ.* Ne ergo haec infamia in defuncti domini manes redundaret: ab obaeratis seruus instituebatur heres, & is cogebatur hereditatem adire, atque hinc dici solebat HERES NECESSARIVS.

XII. Sui & necessarii. XII. SVI & NECESSARII erant liberi, SVI, quia iam viuis parentibus quasi domini habebantur; §. 2. *Inst. h. t.* §. 3. *Inst. de hered. quae ab intest. L. 11. D. de lib. & postum.* Vnde & *particeps patris* eleganter dicitur filiusfamil. apud Terent. *Heauton, Act. I. scen. 1. v. 97.*

Nec fas esse, vlla me voluptate hic frui,
Nisi vbi ille huc saluus redierit meus particeps.

NECESSARII, quia nec ipsis fas erat, hereditatem repudiare: Quia tamen durum videbatur, ob defuncti parentis infortunium liberos superstites quasi infamiam contrahere: praetor ipsis postea concesserat beneficium abstinendi *L. 11. L. 12. L. 57. p. 1. D. de acquir. hered. L. 71. §. 9. eod.* ex quo loco, id beneficium iam ante Sabini tempora liberis datum esse, adparet.

XIII. Extranei. XIII. Denique EXTRANEI erant, qui nec necessarii erant nec sui. His ergo liberum erat, vel adire hereditatem, vel repudiare, si magis expedire videretur. Adquirebatur scilicet hereditas *cretione, aditione, pro herede gestione, immistione, agnitione.* Charond. *ad* Vlp. *Fragm. XXII, 27.* qui tamen fallitur, dum immixtionem

nem huc refert, quum ea ad heredes suos pertineat, quos ipso iure heredes esse, diximus. Quamuis autem cretio & aditio semper essent coniunctae: tamen ideo non sunt vocabula synonyma, vti sibi persuasit Donell. *Comm. iur. ciu. VII*, 8. sed actus diuersi. Idque vel inde patet, quod sequiore aeuo hereditas etiam sine cretione adiretur, quale priuilegium matri, patruis, aliisque cognatis tribuit Constantinus *L. 1. & 2. C. Theod. de legit. heredit.*

XIV. Cretio hereditatis quid & quotuplex.

XIV. CRETIO erat actus eorum, qui cum cretione erant heredes instituti. Vlpian. *Fragm. XXII*, 25. Cum cretione dicebatur institutus, cui testator iniunxerat, vt hereditatem cerneret. Ea cretio erat vel PERFECTA vel IMPERFECTA. Nam si scripserat testator: TITIVS HERES ESTO, CERNITOQVE IN DIEBVS CENTVM PROXIMIS, QVIBVS SCIERIS POTERISQVE: NISI ITA CREVERIS, EXHERES ESTO. Vlp. *l. c.* §. 27. haec formula pertinebat ad *cretionem perfectam*. Sin vltima verba essent omissa: dicebatur heres institutus cum *cretione imperfecta*, itemque, si loco exheredationis adiectum: SI NON CREVERIS, TVNC MAEVIVS HERES ESTO Vlp. *l. c.* §. 34. Erat quoque cretio vel VVLGARIS vel CONTINVA. *Vulgaris*, in qua adiiciebantur verba: QVIBVS SCIERIS POTERISQVE. *Continua*, in qua non adiiciebantur. Vlp. *Fragm. l. c.* §. 31. 32. Ceterum horum verborum is erat sensus, quod in cretione vulgari dies tantum vtiles; in continua omnes numerarentur. Schulting. *ad*

Vlpian. *l. c. p.* 644. Cernere vero hereditatem, non erat facere, vt viderent, aliquem esse heredem, ceu interpretatur Varro *de lingua lat. V*, 8. *p.* 43. *edit. Gothofr.* Sed decernere, se heredem esse velle, ceu ipse Varro *Lib.* VI, 5. *p.* 57. rectius atque accuratius docet. Cuiac. *Obs.* VII, 18. Iac. Perizon. *Not. ad* Sanct. *Mineru.* IX, 15. Fiebat ista cretio intra certos dies, praesentibus testibus. Cicero ad *Att.* XIII, 44. Sic centum dierum meminit Vlpian. *l. c.* & ius nostrum *L.* 22. §. 1. *D. quando dies leg. ced. L.* 3. §. 8. *D. de minorib. L.* 2. §. *vlt. D. de suis & legit. hered.* quae loca veterem ritum cretionis redolere videntur: sexaginta dierum Cicero *Epist. ad Attic.* XIII, 44. In ipso actu dicenda ab herede erant verba cretionis: QVVM ME MAEVIVS HEREDEM INSTITVERIT, EAM HEREDITATEM ADEO, CERNOQVE. Vlp. *l. c.* §. 28. Add. Barn. Brisson. *de Form.* VII. *p.* 600. & 601. Et hinc CRETIONIS SOLLEMNITAS *L. vn. C. Theod. de cret. & bonor. possess.* SCRVPVLOSA SOLLEMNITAS. *L.* 8. *C. Theod. de matern. bon.* CRETIONIS COMMENTVM *L.* 1. *C. Theod. eod.* CRETIONEM DICERE. *L.* 5. *C. Theodos. eod.*

XV. An aliis sollemnitatibus opus fuerit adituris hereditatem?

XV. Dictis cretionis verbis heres dicebatur *hereditatem adiisse.* Nec aliis ritibus tunc facta videtur hereditatis aditio, quamuis quibusdam casibus aditio & sine cretione fieri posset. Sunt equidem, qui aditas hereditates existimant percussione digitorum: Cuiac. *Obs.* VII, 18. Merill. *Obs* IV, 34. quod signum dominii apud veteres fuisse constat. Alii etiam saltationem

tionem addunt, quasi laetitiae signum. Ant. Dadin. Alteserra *de Fiction. iur. Tract.* III, 19. Sed vtrumque ritum collegere ex male intellecto loco Ciceronis *de offic.* III, 19. ad quem addendae eruditae obseruationes Io. Ge. Graeuii. Addunt alii Ambros. *de offic.* III, 2. Sed & hic Ciceronem non intellectum manifesto exscripsit.

XVI. Qui sine cretione heredes erant scripti, ii heredes fieri poterant etiam sine aditione, PRO HEREDE GESTIONE. (*b*) Pro herede vero gerebat, qui rebus hereditariis tanquam dominus vtebatur, veluti qui auctionem rerum hereditariarum faciebat, seruis hereditariis cibaria dabat &c. Vlpian. *Fragm.* XXII, 26. XVI. Quid pro herede gestio?

XVII. IMMIXTIO ad necessarios & suos heredes pertinebat. AGNITIONEM, sublata cretione sollemni aiunt inualuisse. §. *vlt. Inst. de hered. qual. & different.* §. *vlt. Inst. de bon. poss.* Sed sic ea vel ab aditione non differt, vel ad bonorum possessionem potius, quam ad hereditatem, pertinet. Sustulit vero cretionem in bonis maternis Constantinus *L.* 1. *C. Theod. de matern. bon.* nec non Constantius, *L.* 4. *Cod. Theod. eod.* & Valentinianus *L. vn. C. Th. de cretione.* postea eamdem penitus aboleuit non Arca- XVII. Quid immixtio, & agnitio?

(*b*) Addidi τὸ *etiam*, quia & hi cernere poterant hereditatem, si volebant, nec tamen cogebantur. Petr. Fabr. *Semestr. II,* 22. Aueran. *Interp. iur. II,* 12. 15. *p.* 151.

Arcadius, vt in *L. 17. C. de iure delib.* dicitur, sed Iustinianus inuento beneficio inuentarii, (de quo *L. fin. C. de iure delib. Nou. I,* 2.1.) Quilibet enim tuto adire ex eo potuit hereditatem, quum eo ipso bona heredis & defuncti separentur, omnisque impediatur actionum confusio.

TIT. XX-XXII.

DE

LEGATIS, EORVMQVE ADEMTIONE, ET TRANSLATIONE, ET LEGE FALCIDIA.

HActenus Imperator de vniuersalibus adquisitionibus egit, ad easque etiam plures, qui infra sequentur, tituli pertinent. Placuit tamen illi, interserere hic singularum rerum adquisitionem, quae per legata fit. An satis concinne, alii videant. Nos pauca ad hos quoque titulos delibabimus.

I. Legatum quid? I. Legatum est donatio, quae legis modo, id est imperatiue, testamento relinquitur. Vlp. *Fragm. XXIV,* 1. *Legis modo* inquit Vlpianus, quia veluti legem testator dicit heredi, quid ab eo praestari velit, vnde & graecis legare, est *νομοθετεῖν* (a) *Nouell. XXII,* 2. Io. Chrysost. *Homil. I.* ad

(a) Vnde testatores plane more legislatorum loquebantur. Hi verbis imperatiuis vti solebant: iisdem vtebantur testatores: PRAECIPITO, SVMITO &c. Legislatorum formula erat DAMNAS ESTO, *L.* 2. *pr.*

ad Act. Apost. p. 615. Quin & ipsum verbum *legare* nihil significat aliud, quam mandare & veluti legem dicere. Ita Plaut. *Casin. I,* 1. *v.* 12.

Quin potius quod tibi legatum est negotium
Id curas?

Hinc LEGATI dicuntur a *legando*, quia cum mandatis mittuntur, non quia publice leguntur, ceu coniicit Varro *de Lingu. Lat. VI,* 16. *n.*7. Nec aliam ob caussam RELEGATI adpellantur, quam quia *lege* a populo vel principe lata ciuitate exesse iubentur. *Imperatiue* ergo fieri debebat haec donatio, id est, *verbis directis L.* 2. *C. commun. de legat. L.* 15. *C. de testam.* Scholiast. Horat. *ad Satyr.* II. 1. 9. Verba enim precaria non erant valida ex legibus XII. tabularum, sed ex voluntate tantum heredum descendebant. Denique *testamento* relinquenda erant legata, non codicillo, antequam scilicet Iustinianus legatorum fideique commissorum naturam exaequauerit.

II. Legatorum genera erant quatuor, VINDICATIONIS, DAMNATIONIS, SINENDI MODO & PRAECEPTIONIS. Caius *Instit.* II, 5. 1. Vlpian. *Fragm. XXIV,* 2. Paull. *Sent. Recept.* III, 7. (*b*) Quorum differentiam licet sustulerit Iustinianus, dum legatorum omnium, quibuscumque tandem relicta sint verbis, eam-

II. Legata quotuplicia?

pr. L. 27. §. 5. *D. ad L. Aquil.* Eadem vero etiam testatoribus sollemnis erat.

(*b*) Ant. Faber *Coniect. VI,* 1. quatuor species ad duas reuocat, *vindicationis* & *damnationis*, cui tamen respondit. Osw. Hillig. *Donell. enucl. Lib. VIII. p.* III.

(*c*)

eamdem naturam esse voluit: *L. 1. C. comm. de legat.* olim tamen permultum intererat inter haec legatorum genera, quae a Iureconsultis disputatione fori inducta esse, non abs re existimat V. C. Schultingius ad Vlp. *l. c. p.* 649.

III. Legatum per vindicationem. III. Per VINDICATIONEM his verbis legabant: DO LEGO, SVMITO, HABETO. Vlpian. *l. c.* §. 3. quibus Caius *Inst.* II, 5. addit formulas: ILLAM REM TIBI PRAESVME, VINDICA. Tunc vero legatum erat in legatarii arbitrio, idque ipsi sibi, adita hereditate, statim capere vel rei vindicatione petere poterat. Tale erat illud apud Virgil. *Aeneid. V, v.* 533.

SVME, *pater, (nam te voluit rex magnus Olympi*
Talibus auspiciis exsortem dicere honorem,)
Ipsius Anchisae longaeui hoc munus HABEBIS.

Ad quae verba Seruius Scholiastes: *Sume*, inquit, *percipe. Nam verbum est iureconsultorum quo vtuntur, quoties legatum non ab herede datur, sed est in accipientis arbitrio, id est, vindicationis vel optionis.*

IV. Legatum per damnationem. IV. Per DAMNATIONEM legabatur his verbis: (c) HERES MEVS DAMNAS ESTO DARE, DATO, FACITO, HEREDEM MEVM DARE IVBEO. Vlpian. *l. c.* §. 4. Vim verborum illorum, quibus, ceu ex *L. 2. pr. & L. 27. §. 5. D. ad L. Aquil.* adparet, etiam legislatores vtebantur, idem explicat Seruius ad Virgil. *Aeneid. XII. v.* 727. *In iure quum dicitur*

(c) Dicebatur etiam tunc res *optimo iure* legata Vlpian. *Fragm. XXIV,* 11.

tur DAMNAS ESTO, *hoc est, damnatus es, vt des, hoc est, damno te, vt des, neque alias libereris.* Perinde ergo hic heres erat obligatus, ac si vel a iudice, vel ab ipso legislatore, esset damnatus, vnde & lis inficiando crescebat in duplum. Paull. *Recept. Sent. I,* 19. 1.

V. SINENDI MODO ita legabatur: HERES MEVS DAMNAS ESTO SINERE L. TITIVM SVMERE ILLAM REM, SIBIQVE HABERE. Vlpian. *Fragm. XXIV,* 5. Cai. *Inst.* II, 5. 9. Heres ergo damnabatur quidem, vt aliquid sumi pateretur, sed legatario simul permittebatur, vt aliquid sumere posset. **V. Legatum sinendi modo.**

VI. Denique PER PRAECEPTIONEM legabant his verbis: L. TITIVS ILLAM REM PRAECIPITO. Vlpian. *Fragm. XXVI,* 6. vel vt in notis Magnonis est: P. S. T. Q. H. PRAECIPITO SVMITO, TIBIQVE HABETO. Res hoc modo legata *praelegatum* vocabatur, vel *praecipuum.* Fest. *voce excipuum. p.* 284. idque relinquebatur vni ex coheredibus. Exempla sunt apud Valer Max. VII, 8. 4. Plin. *Epist.* V, 7. Sidon. *Epist.* VI, 12. **VI. Legatum per praeceptionem.**

VII. Differentia inter hos legandi modos non vna erat. Per *vindicationem* legari poterant res, quae tempore mortis & facti testamenti testatoris ex iure Quiritium fuerant. (*d*) Quod si ta- **VII. Differentia horum legatorum.**

(*d*) Si res legata pondere, mensura, numero constabat, sufficiebat, si tempore mortis iure Quiritium testatoris esset. Ratio vero, ob quam hic exigebatur dominium Quiritarium, haec erat, quia legatario eiusmodi concedebatur rei vindicatio, quae olim institue-

si tamen res quae non vtroque tempore in dominio testatoris erat, ita legaretur: SC. Neronianum huiusmodi legatum eatenus sustinebat, vt in legatum damnationis inflecteretur. Vlpian. *Fragm. XXIV*, 11. Per *damnationem* res omnes legari poterant, etiam alienae, dummodo tales essent, vt dari possent. Vlpian. *Fragm. l. c.* §. 8. Cai. *Inst. II*, 5. 6. *Sinendi modo* legabantur res propriae testatoris & heredis. Vlp. *ibid.* §. 10. non alienae, vti visum Caio. Denique *per praeceptionem* relinquebantur eaedem, quae per vindicationem. Vlpian. *Fragm. XXIV*, 11. Si coniunctim vna res legata fuerat pluribus per *vindicationem:* pars deficiens ceteris collegatariis adcrescebat: sin vero *per damnationem:* pars deficiens penes heredem manebat Oisel. *ad* Cai. *Inst. II*, 5. 4. Legatum *vindicationis* poterat repudiari: *L.* 7. *L.* 44. §. 1. *L.* 86. §. 2. *D. de legat.* 1. non aeque legatum damnationis. Plures differentias dedit Merill. *Obs. VI*, 32.

VIII. Ea sublata est a Iustiniano. VIII. Sustulit hanc differentiam, ceu supra diximus, Iustinianus, (*e*) ita tamen sustulit, vt

tuebatur hac formula. HANC EGO REM EX IVRE QVIRITIVM MEAM ESSE AIO. Cicero *pro Mur. XII.* Hac vero formula vtique vti haut potuisset legatarius, nisi res legata testatoris fuisset ex iure Quiritium. Vid. V. C. Schulting. *Iurispr. anteiust.* p. 651.

(*e*) Primo Sc. Neroniano non quidem sublata, quae inter formulas legandi erat differentia; sed tamen constitutum, vt si alio modo aliquid relictum esset, saltim valeret, tanquam si esset per damnationem relictum. Vlp. *Fragm. XXIV*, 11. Postea Constantinus M. verborum quidem, at non actionum differentiam sustulit

vt non satis caute plures leges, quae ad istud discrimen pertinent, pandectis inseri permiserit. Vid. M. Aurel. Galuan. *de Vsufr. XL. vlt.* V. C. Schulting. *Iurispr. ant. p.* 849. Merill. *Obs. VI.* 33.

IX. Porro non modo singulae res legari poterant, sed vniuersarum quoque pars, vt puta: MAEVIVS HERES MEVS CVM TITIO HEREDITATEM MEAM PARTITO, DIVIDITO. Quo casu dimidia pars bonorum legata videbatur. Poterat & alia pars, veluti tertia, quarta, quinta, legari, quae species *partitio* adpellabatur. Vlp. *Fragm. XXIV*, 25. §. 5. *Inst. de fideicomm. hered.* Cicero *pro Caecin. IV. & V.* **IX. Legata pars hereditatis.**

X. Legari non poterat a legatario, nec legatum dabatur, nisi extraneo. Non autem filiofamilias heredi instituto, vel servo proprio, nec ei, qui in heredis potestate mancipioue erat, nisi sub conditione. Vlp: *XXIV*, 20. *seq.* Legari etiam olim non poterat ciuitatibus, postea omnibus poterat, quae sub imperio Populi Romani erant, idque primum a Nerua introductum, ac postea sub Hadriano SCo diligentius cautum fuerat. Vlp. *Fragm. XXIV.* 28. Quod deinde D. Marcus etiam ad collegia *L.* 20. *D. de reb. dub.* immo & ad vicos extendit. *L.* 73. §. 1. *D. de legat.* 1. Vid. Merill. *Variant. ex Cuiac. II*, 14. V. C. Schulting. *Iurisprud. Ant. p.* 659. **X. A quo & quibus legari potuerit?**

XI. Anceps quoque inter eruditos quaestio est de legatis poenae nomine relictis. Iustinianus **XI. Legata poenae nomine relicta.**

lit. *L.* 15. *C. de test. L.* 21. *C. h. t.* Denique & hanc aboleuit Iustinianus. Vid. Ian. a Costa ad *Inst.* §. 2. *h. t.*

nianus enim haec ita definit §. *vlt. Inst. de Legat. Poenae nomine legari videtur, quod coercendi heredis caussa relinquitur, quo magis aliquid faciat, aut non faciat: veluti si quis ita scripserit*: HERES MEVS, SI FILIAM SVAM IN MATRIMONIVM TITIO COLLOCAVERIT, *vel ex diuerso*, SI NON COLLOCAVERIT, DATO DECEM AVREOS SEIO. Addit Iustinianus, eiusmodi legata veteri iure prohibita fuisse, (idque etiam constat ex Iul. Capitolin. *Anton. Pio VIII. Ael. Helu. Pertin. VII.*) se vero ea rata esse iussisse, dummodo nihil impossibile, vel legibus interdictum, vel alias probrosum fuerit heredi iniunctum.

XII. Dubia aduersus hanc doctrinam.

XII. Sed animaduertit Amplissimus Bynkershoekius, hac admissa definitione, vix superesse discrimen inter legata conditionata, & poenae nomine relicta. Legislatorum instar erant morientes, & si in tabulis scripserant: LEGO SEIO CENTVM, SI FILIAM TITIO VXOREM DEDERIT, rata erat haec vltima voluntas. Cur quaeso legatum poenae nomine relictum illicitum habitum, si scriptum esset in tabulis; HERES, SI FILIAM TITIO VXOREM DEDERIT, SEIO DECEM AVREOS DATO. Quid quaeso inter vtramque formulam interest. Bynkersh. *de legat. poenae nomine relict. III. p. 561. sequ.*

XIII. Clarissimi Bynkershoekii sententia.

XIII. Existimat ergo laudatissimus Bynkershoekius Tribonianum, quid veteribus legata poenae nomine relicta fuerint, non satis intellexisse. Nam ex *L. 1. D. de his quae poenae causs. relinquuntur* adparere, ea legata poenae nomine visa

visa relinqui quibus testator heredem ad probrosum aliquid faciendum cogere voluerit. Ampl. Bynkersh. *ib. cap. IV.* Quae si ita sunt, Iustinianus nihil noui statuit, dum, quae veteres tamquam regulam posuerant, ipse loco exceptionis habuit, regulam fingens, veteribus incognitam.

§ XIV. Sed non est fortassis, quod Iustinianum plane deferamus, quippe cuius definitionem etiam Vlpianus agnouit *Fragm. XXIV*, 17. Scilicet saepe heredem legatis non nisi vexandi caussa onerabant testatores, iisque illum ad quidquam faciendum omittendumque adigebant, nulla alia ratione quam stolida voluntate adducti. Tale erat testamentum Staberi, de quo Horat. *Satyr. II*, 3. *v.* 84. *sequ.* **XIV. Eius illustratio.**

Heredes Staberi summam incidere sepulcro,
Ni sic fecissent, gladiatorum dare centum
Damnauit populo paria atque epulum arbitrio Arri,
Frumenti, quantum metit Africa.

Quum ergo disputarent veteres, an legata eiusmodi valerent, quibus heres ad aliquid sine ratione contra animi sententiam faciendum omittendumque cogeretur: Iustinianus has tricas sustulit, iussitque haec legata rata esse, exceptis iis, quae vel impossibilia essent, vel legibus interdicta, vel alias aperte probrosa. Vid. Gundlingii *Diss. de principe hered. VI*, 32. *p.* 78.

XV. Quemadmodum vero legibus XII. Tabularum tantum quisque legare poterat, quantum volebat: ita inde fiebat, vt plures hereditatem tot legatis exhaustam adire nollent. Hinc primo lata lex Furia testamentaria a C. **XV. Lex Furia testamentaria.**

 Furio,

nianus enim haec ita definit §. *vlt. Inst. de Legat. Poenae nomine legari videtur, quod coercendi heredis caussa relinquitur, quo magis aliquid faciat, aut non faciat: veluti si quis ita scripserit*: HERES MEVS, SI FILIAM SVAM IN MATRIMONIVM TITIO COLLOCAVERIT, *vel ex diuerso*, SI NON COLLOCAVERIT, DATO DECEM AVREOS SEIO. Addit Iustinianus, eiusmodi legata veteri iure prohibita fuisse, (idque etiam constat ex Iul. Capitolin. *Anton. Pio VIII. Ael. Helu. Pertin. VII.*) se vero ea rata esse iussisse, dummodo nihil impossibile, vel legibus interdictum, vel alias probrosum fuerit heredi iniunctum.

XII. Dubia aduersus hanc doctrinam.

XII. Sed animaduertit Amplissimus Bynkershoekius, hac admissa definitione, vix superesse discrimen inter legata conditionata, & poenae nomine relicta. Legislatorum instar erant morientes, & si in tabulis scripserant: LEGO SEIO CENTVM, SI FILIAM TITIO VXOREM DEDERIT, rata erat haec vltima voluntas. Cur quaeso legatum poenae nomine relictum illicitum habitum, si scriptum esset in tabulis; HERES, SI FILIAM TITIO VXOREM DEDERIT, SEIO DECEM AVREOS DATO. Quid quaeso inter vtramque formulam interest. Bynkersh. *de legat. poenae nomine relict. III. p. 361. sequ.*

XIII. Clarissimi Bynkershoekii sententia.

XIII. Existimat ergo laudatissimus Bynkershoekius Tribonianum, quid veteribus legata poenae nomine relicta fuerint, non satis intellexisse. Nam ex *L. 1. D. de his quae poenae causs. relinquuntur* adparere, ea legata poenae nomine visa

visa relinqui quibus testator heredem ad probrosum aliquid faciendum cogere voluerit. Ampl. Bynkersh. *ib. cap. IV.* Quae si ita sunt, Iustinianus nihil noui statuit, dum, quae veteres tamquam regulam posuerant, ipse loco exceptionis habuit, regulam fingens, veteribus incognitam.

§ XIV. Sed non est fortassis, quod Iustinianum plane deferamus, quippe cuius definitionem etiam Vlpianus agnouit *Fragm. XXIV*, 17. Scilicet saepe heredem legatis non nisi vexandi caussa onerabant testatores, iisque illum ad quidquam faciendum omittendumque adigebant, nulla alia ratione quam stolida voluntate adducti. Tale erat testamentum Staberi, de quo Horat. *Satyr. II*, 3. *v.* 84. *sequ.* XIV. Eius illustratio.

Heredes Staberi summam incidere sepulcro,
Ni sic fecissent, gladiatorum dare centum
Damnauit populo paria atque epulum arbitrio Arri,
Frumenti, quantum metit Africa.

Quum ergo disputarent veteres, an legata eiusmodi valerent, quibus heres ad aliquid sine ratione contra animi sententiam faciendum omittendumque cogeretur: Iustinianus has tricas sustulit, iussitque haec legata rata esse, exceptis iis, quae vel impossibilia essent, vel legibus interdicta, vel alias aperte probrosa. Vid. Gundlingii *Diss. de principe hered. VI*, 32. *p.* 78.

XV. Quemadmodum vero legibus XII. Tabularum tantum quisque legare poterat, quantum volebat: ita inde fiebat, vt plures hereditatem tot legatis exhaustam adire nollent. Hinc primo lata lex Furia testamentaria a C. XV. Lex Furia testamentaria.

 Furio,

Furio, Tribuno plebis, (*f*) qua cautum, ne cui liceret vltra mille asses (*g*) vel legare, vel mortis causa donare, praeterquam cognatis, certisque personis, quales erant e. g. cognati manumissoris Vlp. *Fragm. XXVIII*, 7. Si quis alius vltra hanc summam legatum acceperat, non rescindebatur quidem legatum, sed legatarius tamen quadruplum reddere cogebatur. Vnde haec lex *minus quam perfecta* dicitur Vlpiano *Fragm. I*, 2. Confer. Cuiac. *Obseru. XX*, 31.

XVI. Lex Voconia. XVI. Mox vero hanc legem elusit Romanorum calliditas. Coeperunt enim vni quidem non vltra mille asses legare, sed tamen tot scribere legatarios, vt & sic penes heredem nihil aut parum remaneret. Hinc postea lata lex Voconia, a Q. Voconio Saxa, A. V. C. IↃxciv. Caepione & Philippo Coss. ex qua lege non solum femina, heres institui haut poterat, nisi in certa bonorum parte: sed & illud cautum fuerat, ne quis census plus vlli legaret, quam ad heredem heredesue perueniret Cic *Verrin.* I, 43.

XVII. Eius oblitteratio. XVII. Enimuero etiam Voconia illa lex oblitterata demum est per opulentiam ciuitatis: Gell.

(*f*) Vir doctus Guid. Pancirol. *Thesaur. Var. Lect. II*, 278. eandem hanc legem putat cum Furia Caninia. Qua in re eum perspicue errare, vel inde patet, quod haec Lex fuit Voconia antiquior: Fusiam autem Caniniam demum sub Augusto latam, supra demonstrauimus.

(*g*) Cuiacius *Obs. XIX*, 31. Substituit *mille aeris* quomodo & Varro *de L. L. lib. VIII.* dicit, *mille aeris legasse*. Sed *as* & *aes* olim promiscue dicebatur. Pondus vero assium pro temporum ratione varium fuisse, docet Plin. *Hist. Nat. XXXIII*, 3. (*h*).

Gell. *Noct. Att. XX,* 1. nec, *sufficiens ad rei confirmationem visa est. Princ. Inst. de L. Falcid.* Ergo nouissime demum lata est *Lex Falcidia.*

XVIII. Est hoc plebiscitum, quod tulit P. Falcidius Trib. pleb. (*h*) temporibus Augusti, Cn. Domitio M. F. Caluino, & C. Asinio Pollione Coss. (*i*) anno ab V. C. IↃccxiv. vt testantur Dio Cass. *XLVIII. p.* 430. Euseb. *Chron. num. M DCCCC LXXXVIII.* & Isidor. *Etymol. V,* 15. Breuissime Dio : καὶ ὁ νόμος φαλκίδιος ὠνομασμένος, (πλεῖστον καὶ νῦν ἔτι ἰσχὺν ἐς τὰς τῶν κλήρων διαδοχὰς, ὥς τε τινὰ τὸ τέταρτον, καταλειφθείσης ὁ οὐσίας ἂν γὲ πη βαρύνηται, λαβόντα, τὸ λοιπὸν ἀφεῖναι, ἔχων,) ὑπὸ τοῦ πουπλίου φαλκιδίου δημαρχοῦντος ἐτέθη. *Lex etiam Falcidia a P. Falcidio Tribuno plebis lata, quae nunc quoque plurimum valet in hereditatibus adeundis: ea autem permittit, vt heres, si adire hereditatem grauetur, quadrante accepto, reliquum dimittat.* XVIII. Lex Falcidia.

XIX. Lex, cuius ipsa legitima verba supersunt *L.* 1. *D. ad L. Falcid.* pluribus constitit capitibus, (*k*) quorum priore libera permittitur XIX. Eius capita & legitima verba.

(*h*) Ridiculus ergo Glossatorum error est qui Falcidiam hanc legem dictam volunt ἀπὸ τοῦ φάλκους, ὃ δηλοῖ δρεπάνην, id est, *a falce* vel *defalcando.* Vid. Scholiast. in Harmenopul. *Promptuar. V,* 9. Eundem tamen errorem etiam Latini Glossatores errarunt, ceu in praefatione obseruauimus.

(*i*) Non anno IↃccxiii. P. Seruilio Isaurico iterum & L. Antonio coss. vt tradit Aleander *ad* Cai. *Inst. II,* 6. 1. *p.* 121.

(*k*) Magna cura ea capita collegit illustrauitque Francisc. Balduinus, & cum lege Voconia, Iulia, Papia Poppaea, Rhodia, Aquilia edidit. *Bas.* 1559. 8.

tur legandi facultas his verbis: QVI CIVES ROMANI SVNT, QVI EORVM POST HANC LEGEM ROGATAM TESTAMENTVM FACERE VOLET, VT EAM PECVNIAM QVASQVE RES QVIBVSQVE DARE LEGARE VOLET, IVS POTESTASQVE ESTO (VT HAC LEGE SEQVENTE LICEBIT. (*l*) Secundo capite modus legatorum conſtituitur: QVICVMQVE CIVIS ROMANVS POST HANC LEGEM ROGATAM TESTAMENTVM FACIET, IS QVANTAM CVIQVE CIVI ROMANO PECVNIAM IVRE PVBLICO DARE LEGARE VOLET, IVS POTESTASQVE ESTO, DVM ITA DETVR LEGETVR NE MINVS, QVAM PARTEM QVARTAM HEREDITATIS EO TESTAMENTO HEREDES CAPIANT, EIS, QVIBVS QVID ITA DATVM LEGATVMVE ERIT, EAM PECVNIAM SINE FRAVDE SVA CAPERE LICETO: ISQVE HERES, QVI EAM PECVNIAM DARE IVSSVS DAMNATVS ERIT, EAM PECVNIAM DEBETO DARE, QVAM DAMNATVS EST. Ex his ergo ſatis conſtat de vera legis Falcidiae ſententia, meritoque pro inepti leguleii additamento reputanda ſunt illa apud Hieronym. *in Chron. C. Falcidius tribunus plebis, legem tulit, ne quis teſtamento plus*

(*l*) Adduntur in vulgatis editionibus verba VT HAC LEGE SEQVENTI LICEBIT: ſed ea νοθεύονται, vt obſeruauit Cuiac. *ad C. ad L. Falc.*

(*m*)

plus legaret, quam vt quarta pars apud heredes superesset, SI HEREDES QVATVOR AVT MINVS ESSENT: SIN AVTEM PLVS QVATVOR; TVNC II SEMISSEM RETINERENT. (m) Vid. A. Cont. *Lect. Subces. I*, 3.

XX. Ceterum deductio quartae, quam lex haec Falcidia permisit imperante Vespasiano ad fideicommissa vniuersalia primum producta est SC. Pegasiano; deinde etiam ad singularia §. 5. *Inst. de fideic. hered.* immo & ad fideicommissa ab intestato relicta quod a D. Pio factum refert Paullus ICtus *L.* 18. *D. ad L. Falcid.* ac denique ad donationes mortis caussa ex constitutione Seueri. *L.* 5. *C. eod. L.* 2. *C. de mort. causs. donat.* Id quod tamen ab intestato admittendum haut videtur Cuiacio *Obs.* III, 17. quia mortis caussa donationes ab intestato factae legatis non aequiparantur. *L.* 20. §. 1. *D. de mort. causs. don.* Verum legis Falcidiae vires maxime elisit IVSTINIANVS, permissa facultate testatoribus, vtiliter prohibendi Falcidiae detractionem, quum antea huiuscemodi voluntati, quantumuis expressae, heredes minime parere cogerentur. Vid. Vinc. Grauina *de Leg. & SC. Rom. LXXVII. p.* 637. XX. Relationes & mutationes huius legis.

XXI. Quae alias de sensu legis Falcidiae casibusque eo pertinentibus disputari solent, ea a Doctoribus dudum sunt occupata, nec tam ad antiquitates, quam ipsam Iurisprudentiam pertinere videntur. XXI. Conclusio tituli.

TIT.

(m) Haec enim ex recentissimo Graecorum iure esse, erudite demonstrauit Oisel. *ad Caii Inst. II*, 6. 1. *p. m.* 120.

TIT. XXIII-XXV.

DE

FIDEICOMMISSIS VNIVERSALIBVS ET SINGVLARIBVS, ET DE CODICILLIS.

HActenus de hereditatibus & legatis, quae verbis directis relinquuntur: iam etiam de fideicommissis agendum, propter quae quum codicilli reperti sint, eadem opera etiam de codicillorum origine ac iure erit disserendum.

I. Fideicommissa veteri iure inualida.

I. Veteri iure Romano non ratae erant vltimae voluntates, nisi verbis imperatiuis conceptae. Lex enim XII. Tabular. ea solum confirmabat, quae quis *legassit.* *Legare* vero erat veluti *legem dicere*, atque adeo testatoris non erat, vti verbis precatiuis, sed directis & imperatiuis. (a) Hinc inter ea, quae ex XII. tabulis erant licita, *L.* 120. *D. de verb. signif.* non referuntur fideicommissa, & id sibi volunt verba Vlpiani *Fragm. XXV*, 1. *Fideicommissum est, quod non ciuilibus verbis, sed precatiuis, relinquitur: nec ex rigore iuris ciuilis proficiscitur, sed ex voluntate datur relinquentis.*

II. Quibus formulis relicta?

II. Relinquebantur ergo fideicommissa verbis precatiuis, vel ad heredem fiduciarium, vel ad eum, cui relinquebantur, directis. Paull. *Sent. IV*, 1. 5. & 6. Magis enim hic voluntas spectanda videbatur, quam verba, *L.* 16. *C. de fideic.*

(a) Vide supra *Lib. II. Tit. XX-XXII. n.* 1. (b)

fideic. nec proinde tam quaerendum, quocum quis loqueretur, quam in quem voluntatis dirigeretur intentio. *L.*77. §.26. *D. de legat.*2. Hinc passim in iure nostro formulae occurrunt: FIDEI TVAE COMMITTO, PETO, C. SEII, CONTENTVS SIS ILLA RE. VOLO TIBI ILLVD PRAESTARI. ROGO, PETO, VOLO, MANDO. (*b*) DEPRECOR. CVPIO, INIVNGO, DESIDERO, IMPERO. &c. Et quamuis Paullus *l. c.* excludat verba RELINQVO & COMMENDO, quae ipse nullam fideicommissi actionem parere existimat: hae tamen formulae etiam, vt & aliae omnes, idoneae visae sunt post *L.*2. *C. commun. de legat. & fideicomm.* Vid. Cuiac. ad Paull. *l. c. p. m.* 385. *sequ.* Barn. Brisson. *de Form. VII. p.* 668. *sequ.*

III. Quod si ergo verbis eiusmodi precatiuis aliquid esset relictum; heredis erat arbitrium, velletne illud praestare, an nollet. Nullo enim iuris vinculo, sed tantum pudore & fide eorum, qui rogati erant, continebantur fideicommissa. §. 1. *Inst. h. t.* Saepius tamen veteres heredum fidei committebant, siue clam, siue verbis in testamento expressis, maxime si iis quidquam relinquere cuperent, qui per leges erant incapaces. Cuius rei exempla sunt apud Ciceronem *de Finib.* II, 58. Quinctilian. *Declam. CCCXXIV.* & Valer. Max. *IV*, 2. 7. qui refert, Q. Pompeium Rufum exsulem, quum ex testamento

III. Fideicommissorum natura ante Augusti tempora.

(*b*) Immo & IVBEO, quod precatiuum esse negat Alciatus. Vid. *L.* 28. §. *vlt. D. de libert. leg.*

mento ciuis Romani nihil capere potuisset, tamen bona cuiusdam accepisse, quae matri praedia sua fideicommiserat, vt haec illa filio Pompeio restitueret. Sed eiusmodi fideicommissa, vt dixi non necessario praestabantur, poteratque adeo hereditas ab herede fiduciario impune retineri. Quamobrem & hereditatem ex fideicommisso restitutam fiduciarii veluti liberalitati imputabant. Et ita ego interpretor verba in marmore apud Reines. *Inscr. Class.* II, 73. L. CESTIUS QUA EX PATRE AD EVM HEREDITAS M. AGRIPPAE MVNERE PERVENIT.

IV. Augusti ea de re constitutio.

IV. Primus rem mutauit, & fideicommissa, quorum antea mos inter exempla probitatis & perfidiae fluctuauerat, & exemplo & seueritate stabiliuit Augustus. De quo ipse Imperator noster §. 1. *Inst. h. t. Postea D. Augustus primus semel iterumque, gratia personarum motus, vel ob insignem quorumdam perfidiam, iussit consulibus auctoritatem suam interponere. Quod quia iustum videbatur & populare erat, paullatim conuersum est in adsiduam iurisdictionem, tantusque eorum fauor factus est, vt paullatim etiam Praetor proprius crearetur, qui de fideicommissis ius diceret, quem fideicommissarium adpellant.* Ex hoc ergo loco patet I) primum Augustum fidei suae commissa praestitisse, gratia personarum motum. Personae vero illae procul dubio, fuerunt L. Lentulus, & eius heres fideicommissarius; nam *ex illius persona etiam fideicommissa coepisse* dicuntur *pr. Inst. de codicill.* Discimus deinde, II) Augustum negotium dedisse Consulibus cognoscendi de fideicommissis, nominatosque heredes ad restituendas hereditates compellendi. Quae iurisdictio Coss. tantum de-

delegata erat a Principe nec ad prouincias pertinebat, vbi fideicommissa exsequutionem nullam habebant, antequam Claudius id negotium Praesidibus daret. Sueton. *Claud. cap.* XXIII. III) Praetorem fideicommissarium (c) ideo postea creatum, vt tanto accuratius de fideicommissis ius diceretur. In quo tamen nescio an Imperator fallatur. Constat enim primo ex Suet. *Claud. XXIII.* Claudium Imperatorem non vnum, sed duos constituisse praetores fideicommissarios, qui praeter morem non darent iudices pedaneos, sed ipsi cognoscerent & ferrent sententias, quamuis postea vnum eiusmodi Praetorem detraxerit Traianus. *L. 2. §. 31. D. de Orig. iur.* Deinde & constitutis iam praetoribus fideicommissariis, Consules concurrentem iurisdictionem cum iis hac in re exercebant, Vlpian. *Fragm. XXV*, 12. ita quidem vt apud consules plerumque de maioribus; apud praetores fideicommissarios de minoribus summis ageretur. Quinctilian. *Inst. Orat.* III, 6. Conf. Cuiac. *Obs. XXI*, 34. Merill. *Obs. VI*, 36. Imo nonnumquam ipsi Imperatores de fideicommissis cognoscebant: quale quid de Commodo Imperatore refert Papinianus *L. 26. D. de probat.*

V. Quum ergo semel fideicommissa essent certa iuris necessitate adstricta, neque amplius eorum restitutio ex heredis voluntate penderet; factum est, vt saepe in hunc onus omne obligationum; commodum vero in fideicommissarium transferretur. Cuius rei caussa quum haut raro testamenta destituerentur; im- V. Senatusconsultum Trebellianum.

(c) Vocatur & PR. DE FIDEICOMMISS. in *Inscriptionibus* Gruteri p. CCCXCIII, 6.

(d)

imperante Nerone VIII. Kal. Sept. L. Annaeo Seneca & Trebellio Maximo Coff. suffectis factum est SCtum, vt restituta ex testamento vniuersa hereditate, actiones omnes, quae heredi & in heredem competebant, simul cum hereditatis commodo transirent in eum, cui restitueretur hereditas §. 4. *Inst. h. t.* Non vero directe actiones ab herede remouebantur, sed vtiles tantum fideicommissario & in eum dabantur a Praetore, adeoque heres conuentus a creditoribus ex SC. Trebelliano habebat exceptionem. *L. 1. & 4. D. h. t. L. 1. §. 8. D. quand. de pecul. act. annal. est.*

VI. Senatus consultum Pegasianum;

VI. Quoniam vero sic etiam heredes rogati, inutilem molestiam refugientes, adire recusabant hereditatem, ex qua nihil ad eos commodi esset rediturum: sub Vespasiano, Pegaso & Pusione Coff. SC. conditum est, quo permittebatur heredi fiduciario detrahere quartam ex bonis fidei suae commissis. Adeoque hoc SC. legem Falcidiam, quae ad legata tantum pertinebat, ad fideicommissa etiam vniuersalia produxit. §. 5. *Inst. h. t.* Grauina *de Leg. & SC. LXXXVIII. p. 639.*

VII. Stipulationes necessariae inter heredem & fideicommissarium; & nouum ius a Iustiniano introductum.

VII. Nihil tamen hoc SC. fuerat de actionibus hereditariis cautum, sed post illud ipse heres onera hereditaria sustinebat. *d. §. 5. Inst h t.* Opus ergo erat certis stipulationibus inter heredem & fideicommissarium interponendis, vt lucrum & damnum hereditarium pro rata parte inter eos commune esset. Quae stipulationes partis & pro parte dicebantur. Vlpian. *Fragm. XXV, 15.* Hinc quoties heredi fiducia-

rio

rio quarta ex teſtamento erat ſalua, toties hereditatem reſtituebat ex SC. Trebelliano: ſin plus dodrante eſſet reſtituendum, quartam ex SC. Pegaſiano detrahebat, & de obligationibus ſibi cauebat interpoſitis ſtipulationibus. §. 6. *Inſt. h. t.* Aſt quum ſtipulationes illae multis viderentur captioſae: placuit Iuſtiniano, exploſo SC. Pegaſiano, Trebelliano omnem auctoritatem praeſtare, vel potius ex duobus facere vnicum, ita quidem, vt quartam heres ſemper haberet ſaluam, actionesque inter eum & fideicommiſſarium pro rata diuiderentur, heredi vero ſimul adeundi hereditatem imponeretur neceſſitas. §. 7. *Inſt. h. t.* Immo iure nouiſſimo, ſi heres adire quartaque contentus eſſe nollet, deficientibus coheredibus aut ſubſtitutis, ipſe fideicommiſſarius adire poteſt per *Nouell. I. cap. I.* §. 1.

VIII. Ad fideicommiſſa pertinet quoque SC. *Apronianum.* Nec municipia enim olim nec municipes heredes inſtitui poterant, quoniam incertum corpus erat, vt neque cernere vniuerſi, neque pro herede gerere poſſent. Vlpian. *Fragm. XXII,* 5. Plin. *Epiſt. V,* 7. Fideicommiſſaria tamen hereditas municipibus reſtituenda erat per SC. Apronianum, de cuius aetate iam *Lib. II. Tit. XIV.* §. 2. diſſeruimus. **VIII. Senatus conſultum Apronianum.**

IX. Haec de fideicommiſſis vniuerſalibus. Ad ſingularia quod attinet, magna olim erat inter ea & legata differentia. In legatis rigor iuris; in fideicommiſſis fauor voluntatis regnabat. *L. pen. D. de legat.* 1. Fideicommiſſum ad eum, cui aliquid dimiſſum erat, poterat perue- **IX. Differentia inter legata & fideicommiſſa ſingularia.**

nire,

nire, herede licet mortuo, si talis erat conditio testamenti: legatum ita relinqui non poterat. Fideicommissum codicillis, etiamsi per testamentum non essent confirmati, relinqui poterat: legatum codicillis relictum non valebat, nisi illi essent testamento confirmati. A legatario legatum alteri relinqui non poterat, sed fideicommissum poterat. Per legatum seruo alieno directa libertas dari non poterat: per fideicommissum poterat. Fideicommissis tardius, quam scriptum erat, solutis, vsurae & fructus debebantur, legatorum non vsura, sed duplum debebatur, si inficiaretur heres. (*d*) Haec omnia tradit. Caius *Inst. II*, 7. 8.

X. Eam sustulit Iustinianus.

X. At Iustinianus, ne quid antiqui iuris integrum relinqueret, legata & fideicommissa per omnia, quod ad effectum attinet, exaequauit. §. 3. *Inst. de legat. L.* 2. *C. comm. de leg.*

XI. Codicillorum nomen & natura.

XI. Quemadmodum fideicommissa eludendis legibus fuerant reperta: ita declinandae iuris testamentarii subtilitati acceptus est vsus codicillorum. Codicilli vero voce nihil denotabant aliud, quam scripturam quamdam ad alios missam. Hinc saepe codicillos pro epistolis ponit Cicero *Epist ad Fam. IV*, 12. *VI*, 18. *ad Attic. XII*, 8. *ad Quint. Fratr. II*, 10. Praecipue tamen id nomen tribuebatur epistolis ad praesentes missis. Vnde Seneca *Epist. LV. Video te, mi Lucili, quum maxime*

(*d*) Vltimam hanc differentiam, ex qua se expedire haut possunt Aleander & Oisel *ad* Gai. *l. c.* accurate explicant atque illustrant V. C. Schulting. *Iurispr. Antiqu. p. m.* 130. Gerard. Nood. *de foenor. & vsur. III.* 7.

(*e*)

maxime audio, adeo tecum sum, vt dubitem, an incipiam non epistolas, sed codicillos *tibi scribere.* Vnde recte colligas, codicillos, quos deinde Imperatores tanquam vltimae voluntatis genus adprobarunt, nihil aliud fuisse, quam *epistolas scriptas ad heredes de eo, quod post mortem suam scribentes ab heredibus fieri vellent.* (e) Boehmer. *Diss. de Codicill. sine testib. valid. Cap. I.* §. 3. 4. *p.* 5. 6.

XII. Primus eiusmodi codicillos ad Augustum scripserat L. Lentulus, (quem anno V. C. IↃCCLI. cum M. Valerio Messalino Consulem fuisse, ex Reinesii *Inscr. Class. X. n.* 3. *p.* 597. discimus,) qui Romae fecerat testamentum, & Augustum filiamque heredem instituerat, deinde vero, decedens in Africa, scripserat codicillos, quibus aliquid ab heredibus fieri petierat. Quamuis vero ante ea tempora inauditum esset, per epistolam vel codicillos heredi aliquid iniungi, quod ei necessitatem imponeret, vltimam illam defuncti voluntatem implendi: parebat tamen Augustus Lentuli codicillis, ipsaque filia ex iis legata praestabat. Exemplum principis facile imitati sunt alii. Quare Augustus, conuocatis sapientibus viris, interque eos C. Trebatio Testa, cuius tum auctoritas maxima erat, quaesiuit, an possit recipi, nec abhorreret a iuris ratione codicillorum vsus? Annuente Treba- XII. Eorundem origo.

(e) Hinc codicilli etiam *Epistolae* vocantur *L.* 89. *pr. D. de legat.* 2. *L.* 41. §. 2. *D. de legat.* 3. Et quamuis vulgo differentiam statuant inter codicillos & epistolas fideicommissarias, vt facit Petr. Müller. *ad* Struv. *Ex.* XXIV. 68. non opus tamen esse hac subtilitate, praeclare euicit laudatissimus Boehmerus *Diss. alleg. l.* 7. & 8.

Trebatio & illud codicillorum institutum magnopere probante, Augustus auctoritatem illi accommodauit. Post quae tempora, quum & Antistius Labeo, (qui tamen *nihil, nisi quod iustum sanctumque esse in Romanis antiquitatibus legisset, ratum pensumque habere solebat.* Gell. *Noct. Att.* XIII, 12. ac proinde magna erat apud omnes auctoritate, teste Tac. *Annal.* III, 75.) codicillos fecisset: iam nemini dubium erat, quin iure optimo codicilli admitterentur. Ita rem refert Iustinianus ipse *princ. Inst. h. t.*

XIII. Formulae codicillorum.

XIII. Non aliter vero concipi solebant codicilli ac epistolae. Hinc praemittebatur sollemnis illa, qua epistolas auspicari solebant, salutatio: *L. Titius heredibus primis & substitutis salutem. L. 56. D. de fideic. libert.* Conf. *L. 37. §. 2. L. 32. §. 3. D. de leg. 3. L. 30. §. 1. de adim. vel transf. leg.* Nec tamen semper ad heredes, sed & nonnunquam ad ipsos fideicommissarios verba dirigebantur. Cuius rei exemplum exstat *L. 75. pr. D. de leg. 2.* Integras formulas Latinas aeque ac Graecas magno studio collegerunt Barn. Brisson. *de Form.* VIII. *p. 686. sequ.* & Guido Pancirol. *Thesaur. Var. Lect. I,* 29.

XIV. Codicilli testamento confirmati.

XIV. Confirmati tamen codicilli esse debebant testamento, si heredi necessitas imponi deberet, praestandi, quod erat rogatus. Hinc testamentis inseri solebat formula: *Si quos codicillos reliquero, valere volo. L. 56. pr. D. de fideic. libert.* Alias vltimam defuncti voluntatem implere non debebat heres, nisi vltro vellet, quod facere se solere, ait Plinius *Epist.* II, 16. Sed postea per Seueri & Antonini constitutionem illa codi-

codicillos confirmandi necessitas remissa est, modo adpareret, testatorem a voluntate, quam in codicillis expresserat, non recessisse. Ant. Faber. *Coniect.* XV, 16.

XV. Ex his ergo facile adparet, in codicillis non magis, quam in epistolis, desideratam esse vllam sollemnitatem. §. 3. *Inst. h. t.* Non ergo testibus opus erat in codicillis testamento confirmatis, qui omnem virtutem atque efficaciam suam a testamento mutuabantur, vt recte animadvertunt Bachov. *ad tit. Inst. de fideicommis. hered.* §. *vlt.* & Boehm. *Diss. alleg.* I, 10. Sane in Digestis nunquam exiguntur testes, immo alia omnia elucent ex L. 8. §. 2. *D. de iure codicill.* & *L.* 89. *pr. D. de legat.* 2. Quin nec in codicillis ab intestato necessarios visos esse testes, erudite probat laudatissimus Boehmerus *Diss. alleg.* I, 23. *p.* 22. XV. Sollemnitatibus an opus fuerit in codicillis?

XVI. Sed & hanc antiqui iuris simplicitatem sensim pervertit Imperatorum νομοθεσία. Sic permissum, vt codicilli etiam nuncupatione, sine vlla scriptura, fierent. *L.* 8. §. 3. *C. de SS. Eccles. L.* 3. *pr. C. de bon. libert.* Id quod tamen codicillorum ab indole plane abhorret. Hinc ex eo tempore etiam testibus opus visum est, quos in codicillis ab intestato primum exegit Constantinus M. vel, vt alii malunt, Constantius. (*f*) *L.* 1. *C. Theod. de testam. & codicill.* Postea Theodosius vulgo dicitur XVI. Ius novum sensim introductum.

Nn

(*f*) Vulgo, iam Diocletiani tempore testes adhibendos fuisse codicillis, colligunt ex *L.* 22. *C. de fideicomm.* Sed conferatur Boehm. *Diss. alleg.* I, 25. *p.* 24.

citur generatim in omnibus codicillis teſtes deſideraſſe, ob *L. vlt.* §. *vlt. C. de codicill.* Sed iam Iacobus Gothofredus animadvertit, §. vltimam illius legis non eſſe Theodoſii, verum a Triboniano adſutam, quod etiam ex *L.* 7. *C. Theod de teſtam. & codicill.* clariſſime patet. An teſtes etiam in codicillis, teſtamento confirmatis exegerit Iuſtinianus, adhuc ſub iudice lis eſt. Plerique adfirmant ob *L.* 28. §. 1. *C. de teſtam. L. vlt. C. de codicillis*: Sed non contemnendis rationibus id negat laudatus Boehmerus. *Diſſ. alleg. I,* 27. *ſequ.* *p.* 26. *ſequ.*

